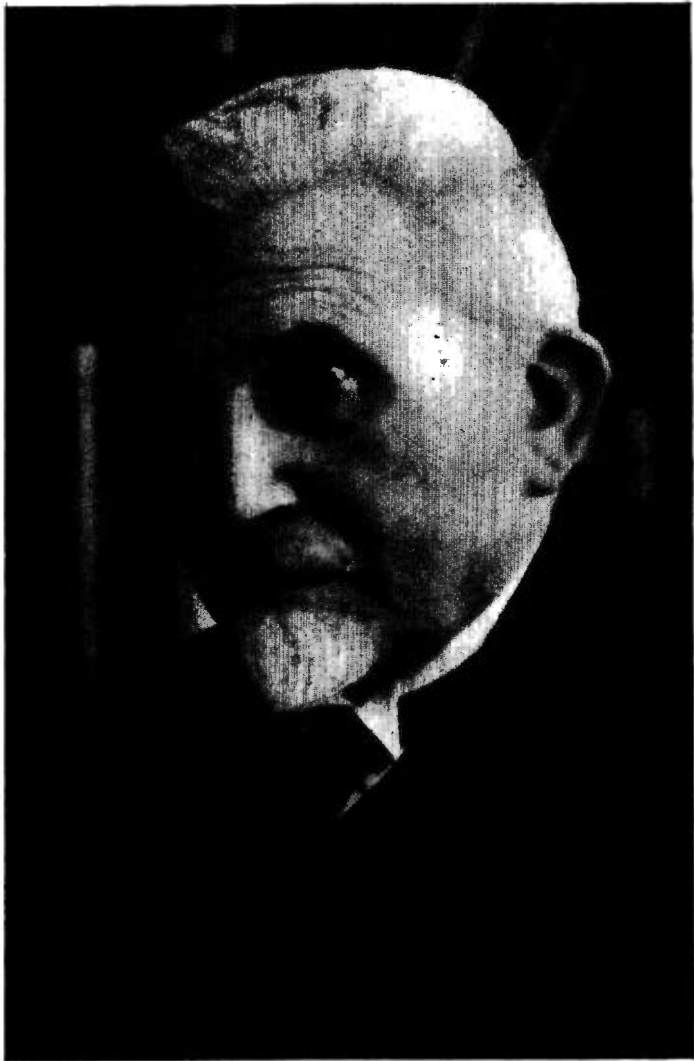

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

HEINRICH FINKE

Professor de la Universitát de Friburg de Brisgòvia

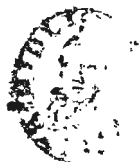
ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

VOLUM XI

MCMXXXV

BIBLIOTECA BALMES

Duran i Bas, 11
BARCELONA

AL
MERITISSIM HISTORIADOR
I VALORITZADOR
DE LA CULTURA CATALANA

HEINRICH FINKE

EN EL LXXX ANIVERSARI DEL SEU NATALICI
13 DE JUNY DE 1935

ELS

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

REDACTORS COL·LABORADORS

AMICS

NIHIL OBSTAT

DR. FRANCISCO FAURA ARÍS, LECTORAL

Barcelona, 13 d'abril de 1935

IMPRIMATUR

† MANUEL, BISBE DE BARCELONA

Per manament de Sa Excia. Rdma.

DR. RAMON BAUCELLS SERRA,

Canceller-Secretari

SUMARI

	Pàgines
Enric Finke hispanista, per la <i>Redacció</i>	9-22
Fratricelos catalano-aragoneses, por <i>J. Sanchis Sivèra</i> , canònic de la catedral de València	23-36
La inquisición española en València, por <i>Bernardino Llorca</i> , S. J.	37-62
La llibreria d'Arnau de Vilanova, per <i>Joaquim Carreras Artau</i> , catedràtic de Filosofia de l'Institut Balmes, de Barcelona	63-84
Nous documents per a la biografia d'Arnau de Vilanova, pel <i>P. Martí de Barcelona</i> , O. M. Cap.	85-128
Relíquies manuscrites del lullisme italià, per <i>Miquel Batllori</i> , S. J.	129-142
Pràctiques litúrgiques dels rituals catalans, per <i>Anton Griera</i> , prevere, de l'Institut d'Estudis Catalans	143-158
Un artista desconegut i una obra seva, per <i>Joan Serra Vilaró</i> , prevere, soci corresp. de l'Acadèmia de Bones Lletres ...	159-168
El cicle concepcionista de la Seu de Barcelona, per <i>Eduard Junyent</i> , Prev., conservador del Museu episcopal de Vich.	169-178
Monestir dels Framenors observants de Lleida, per <i>Fra Pere Sanahuja</i> , O. F. M.	179-202
Uns capítols atorgats als mallorquins per Pere, conestable de Portugal, "rei intrús" de Catalunya, per <i>J. Ernest Martínez Ferrando</i> , de l'Arxiu de la Corona d'Aragó ...	203-218
La música anglesa dels segles XIII-XIV als països hispànics, per <i>Higini Anglés</i> , Prev., de la Biblioteca de Catalunya.	219-234
Adrià VI i els consellers de Barcelona, per <i>Dom Anselm Albareda</i> , O. S. B.	235-250
Notes sobre la legislació eclesiàstica provincial que integra la compilació canònica tarraconense del patriarca d'Alexandria, per <i>Ferran Valls i Taberner</i> , Director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó	251-272
Miniatures i fragments litúrgics inèdits de l'Arxiu Capitular de Tarragona, per <i>Pere Batlle i Huguet</i> , Prev., conservador del Museu arxidiocesà de Tarragona	273-278
Manuscrits catalans de caràcter astronòmic a la Biblioteca Nacional de Madrid, per <i>J. Millàs Vallicrosa</i> , catedràtic de llengües orientals de la Universitat de Barcelona ...	279-290

SUMARI

	<u>Pàgines</u>
L'hospital de Santa Eulàlia del Camp, per <i>Lluís G. Feliu</i> , i prevere..	291-306
Butlles d'Alexandre III, inèdites, per <i>Francesc Miquel Rosell</i> , prevere, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó	307-322
Dos documents sobre l'Infant Frederic, fill de Martí de Si- cília, i l'afer de la successió, per <i>Enric Bagué</i> , de l'Insti- tut Escola de Barcelona	323-332
Galeres catalanes al servei de Benet XIII, per <i>Josep Rius</i> <i>Serra</i> , Prev., de l'Arxiu de la Congregació de Ritus ...	334-352
Los últimos condes de Ribagorza, por <i>José M.ª Pou y Mar- tí</i> , O. F. M., socio corresp. de la Academia de la Historia	354-370
Pere el Cerimoniós i les obres públiques, per <i>Josep M.^a Ma- durell Marimon</i>	371-394
L'Infant hospitaler, per <i>Enric Cubas i Oliver</i>	395-412
Bernat Metge y su muerte, por <i>Xavier de Salas</i> , catedrático auxiliar de la Universidad de Barcelona	413-418
El rei Joan i l'arquebisbe Heredia, per <i>Josep Vives</i> , Prev., de la Biblioteca Balmes	419-426

NOTA

Degut a la pressa que hi havia perquè aquest fascicle pogués estar llest el dia 13 de juny, no hi pogué ésser inclòs un treball presentat a darrera hora pel Sr. R. Aramon i Serra i encara ens veiérem obligats a retallar alguns fragments en els articles presentats després del 15 de març.

Per la mateixa causa no hem pogut unificar, com hauriem desitjat, el sistema de transcripció de textos i de referències bibliogràfiques, ni fer una correcció més acurada de les proves d'impremta.

ENRIC FINKE HISPANISTA

Potser el mot més gràfic per a caracteritzar la importància científica de Finke, fóra el de *reconqueridor*. Tot historiador, consagrat a refer el passat, mereix aquest nom: i hi haurà historiadors fins a la fi dels temps, ja que la força de treball per moit intensa que sigui no aconseguirà mai la plenitud d'aquesta reconquesta immensa del temps fugisser. L'edició de les fonts i la seva exposició han ocupat milers d'historiadors. Enric Finke, però, és potser un dels darrers conqueridors de gran volada en la manera de concebre i de conduir el seu treball. El seu mèrit no consisteix precisament a haver remogut molts arxius, petits i mitjans, i gairebé tots els grans del centre i oest d'Europa, i d'haver-ne editat documents en una sèrie de volums. Tot això ho havien fet i continuarian fent-ho encara molts historiadors. Finke, però, sabé esguardar i veure l'Edat Mitjana amb ulls medievals, si val la paraula. Amb penetrant mirada sabé copsar les idees directrius de la susdita edat i per això en les seves investigacions, sense deixar de banda la història provincial o nacional, cercà de posar en relleu principalment ço que tenia caràcter universal.

El món de l'Edat Mitjana — a desgrat de les escissions — constituí una unitat. Finke va recollir amb paciència i va elaborar amb destresa que no es troben fàcilment aquells materials ignorats dels arxius que tenien una valor immediata per al coneixement de les estretes relacions de la cultura occidental.

Si vingué a la península, no fou pas a escriure la història de Catalunya o de tot Espanya — convençut com estava que aquesta tasca s'havia d'acomplir pels nostres historiadors — sinó per a lligar el passat i present d'Espanya amb el passat i present dels altres pobles: per a canalitzar teòricament la influència, que els regnes hispànics exerciren en aquella època dintre el marc del món conegut. En la seva autobiografia diu ell que fàcilment hauria pogut doblar el nombre de volums dels *Acta Aragonensia*, si no hagués destriat i descartat el material estric-

tament hispànic, que no es referia directament al seu objectiu: essencialment la història del món.

Aquest és el secret del seu mètode i del seu èxit: Karl Hampe en la seva Història de l'Edat Mitjana (a. 1921), pogué dir sense exageracions: "La dècada anterior a la guerra s'enriqueix amb tresors extraordinaris, que H. Finke ha trobat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó." Finke, però, àdhuc sense l'arxiu de Barcelona, hauria estat una glòria de la ciència, com l'Arxiu de Barcelona hauria gaudit de fama mundial sense les revelacions de Finke. Però el fet és que Espanya i Finke s'han trobat, i s'han avingut per donar-se mútuament el millor que posseïen.

¿Com vingué Finke a la nostra terra?

El seu terror és la contrada petita, llunyana, de Krechting, vora Münster (Westfàlia) on nasqué el 13 de juny de 1855. Esdevingué professor a la universitat de Münster, capital de la seva província. L'any 1899 canvià el lloc de professorat per Freiburg i.B., entre altres raons, perquè des d'aquí podia traslladar-se amb avinentesa al terreny predilecte d'investigació.

Des que elaborà la seva tesi doctoral (núm. 1)*, s'havia ocupat del Concili de Constança i des de l'any 1880 al 1890 visità sovint Itàlia i els seus arxius. El concili, que va fulminar la destitució del papa aragonès Pere de Luna o Benet XIII, i en el qual la Corona d'Aragó va representar un paper tan important, l'havia d'empènyer cap a l'estudi de les nostres coses. Això es veu ja en el primer treball, sobre el Concili que publicà el 1889, amb edició simultània de documents hispànics (número 2). El mateix any va extractar de la Biblioteca Nacional de París el Tractat de St. Vicenç Ferrer sobre el Cisma d'occident¹.

De llavors ençà s'ha preocupat amb escreix d'aquest Sant Personalment no ha escrit més que curts treballs sobre la vida del gran valencià (n. 8, 37, 44, 49) i ha deixat per als novells investigadors el goig de descabdellar-ne les grans exposicions².

* Aquests números fan referència als de la bibliografia que donem al capdavant.

¹ Vegeu: *Römische Quartalschrift* 33(1925)150.

² MAX FREIHERR VON DROSTE, *Die Kirchenpolitische Tätigkeit des hl. Vicente Ferrer*. Diss, Freiburg i Br., 1903. — P. SIGIMUND BRETTE, *San Vicente Ferrer und sein literarischer Nachlass* Munster i.W., 1924.

A més del concili de Constança, l'atreien cap als Pireneus altres estudis. En publicar-se el VI volum de la *Història dels Concilis*, d'Hefele, va cridar l'atenció sobre les falles d'aquest recull, i a continuació va publicar un llibre de complements al susdit volum, que conté dades interessants sobre els concilis provincials d'Espanya. Els nombrosos i propis concilis provincials hispànics i sínodes diocesans varen impressionar-lo tant, que amb freqüència en sosté la importància i fa vots perquè els nostres investigadors es decideixin a emprendre la gran tasca que suposa l'edició de les fonts i la presentació d'aquells concilis i sínodes. Ell mateix n'ha aplegat molta cosa nova en els seus tres volums dels *Acta Aragonensia*.

La inquisició fou un altre tema que no perdia de vista. L'any 1892 publicà els seus estudis sobre la història de la Inquisició (núm. 5). La història global de l'Edat Mitjana, té una organització interna tan interdependent, que no és possible de prescindir d'Espanya en estudiar altres dominis. Refermà la seva convicció en el transcurs dels debats violents sostinguts amb Karl Lamprecht (núm. 9) el qual no havia estat prou just en la seva Història de l'Edat Mitjana.

Enric Finke vingué personalment la primera vegada durant la primavera del 1893. Tenia com a objecte principal l'estudi del Concili de Constança.

L'any 1893 publicà un esbós de la història d'Espanya a l'època del Concili (núm. 6). Tres anys més tard aparegué el vol. I dels *Acta Concilii Constanciensis* (núm. 7) que contenia documents extrets de l'arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona. Passaren tres dècades abans no quedés enllestida tota l'obra. Els volums III i IV foren confeccionats principalment amb materials hispànics. Molt abans d'imprimir-se ja havia estat elaborada per l'escola Finke una part dels materials, per exemple el tema: "Espanya i el Concili de Constança" presentat ja el 1896 per Bernhard Fromme. A desgrat de treballs parcials nombrosos sobre el Concili, hom espera que de la gran obra es treguin els més importants resultats. Potser el professor vienès Johannes Hollensteiner i el jove historiador de l'Església Carles August Fink, sortits ambdós de l'escola de Finke, respondran a les ànsies de veure l'obra lliurada al públic. Quedaran encara moltes

qüestions especials que han d'ésser resoltes per investigadors de casa nostra.

L'any 1901 Finke retornà a Espanya per segona vegada. Espantat davant l'amplada de la tasca empresa, va suggerir la creació a Espanya d'un Institut alemany, que va semblar massa precipitada: i després proposà, des del suplement de la "Münchene Allgemeine Zeitung", la fundació d'un centre d'investigació històrica alemanya a París i que des d'allí hauria irradiat recerques a Espanya (núm. 10). Les institucions científiques alemanyes a Madrid, Sevilla i Barcelona realitzaren amb escreix aquest projecte: hi intervingué Finke i hi contribuí la Görresgesellschaft (núm. 55), de la qual és ell digne president

Finke mateix, parlant del període que comença amb el 1901, deia (núm. 35): "Des de llavors i abans de la guerra he fet més d'una dotzena de voltes el camí de Barcelona per Mulhouse i Lió; aprofitant les vacances universitàries, per curtes que fossin; en el transcurs d'un any vaig fer quatre viatges: generalment parava a Barcelona; poques vegades vaig arribar fins a Madrid; a Mallorca vaig ésser-hi el 1912... El mòbil foren les troballes sorprenents que podia fer a Barcelona a l'Arxiu de la Corona. De troballes ja no se'n fan en el nostre Arxiu, em deia un dia l'honorable director d'aquest arxiu, l'últim de la dinastia dels Bofarull, que regiren l'Arxiu durant un segle; i, en canvi, quina troballa no se m'hi esperava! Entre les Actes de Constança hi jeia el fragment d'un dietari del temps de Bonifaci VIII."

Va lliurar al *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras* de Barcelona, llavors de recent fundació, per al primer número — en el qual col·laboraren també els celebrats historiadors catalans i aragonesos Joaquim Miret i Sans, Francesc Carreras i Candi, Andreu Giménez Soler i J. Mas i Domènech, — una nota sobre el gloriós metge i teòleg català Arnau de Vilanova al palau de Bonifaci VIII (núm. 11), i amb una pintura deliciosa del susdit papa, anuncià des del suplement de la "Münchene Allgemeine Zeitung" (núm. 12) la pròxima aparició del seu llibre: "Aus den Tagen Bonifaz VIII". Aquesta obra (número 13), rica per la col·lecció de documents i vivent en l'exposició, ha originat no poques investigacions dintre i fora d'Alemanya.

Finke deixà que la seva escola explotés el tema, i a compte propi no publicà més que unes memòries sobre Bonifaci (número 14) i el seu gran contrincant Felip el Bell de França (número 17); i amb col·laboració de Mercedes de Ballesteros va redactar un treball sobre Roma després de la mort del papa poderós (núm. 34).

L'any 1907 va assolir Finke la plenitud d'home i de savi: d'ell aparegueren aquest any els dos volums sobre la decadència de l'Orde del Temple (núm. 18), i altres dos volums dels *Acta Aragonensia* (núm. 19). En aquells volums sobre els Templers salvà amb material hispànic l'honor d'aquesta Orde i pogué justificar els seus resultats contra l'ofensiva de l'historiador Hans Prutz (núm. 21). Els *Acta Aragonensia* han obtingut elogis extraordinaris en moltes llengües³. Són una manifestació esclatant de la plenitud magistral de Finke. En la introducció fa una exposició orientadora dels registres i de la Cancelleria dels Reis d'Aragó. El complement d'aquest treball demanaria molt temps i moltes mans. Amb predilecció especial volgué que se n'ocupés la seva escola. No és per atzar, que el mateix any va fundar amb alguns col·legues una nova sèrie històrica (n. 20), puix que hi han aparegut, en gran part, les dissertacions que procedien dels *Acta Aragonensia*. Finke està tan saturat de la nostra història, que ara en la resta de treballs — principalment sobre “La dona a l'Edat Mitjana” (núms. 25 i 26), “L'imperialisme mundial i el ressorgiment dels nacionalismes a les darreries de l'Edat Mitjana” (núms. 24 i 32), “L'Estat i l'Església abans de la Reforma”, i sobre “El gran Cisma” (número 56) — com abans, o li han estat suggerits per materials hispànics, o els materials hispànics li han despertat nous pensaments i li han obert horitzons més amples. En la investigació sobre Dant remarca expressament aquesta dependència: “L'arxiu de Barcelona condicionà també els meus estudis sobre el Dant. Havia llegit molt sovint Dant durant els meus sojorns a Itàlia. Després d'haver-lo perdut de vista, va revenir-me a la memòria i ara m'hi romandrà per sempre. És que el Dant honorà molt Jaume II, Frederic de Sicília, i la seva mare Constan-

³ Esmentem només la recensió signada per A. Rubió i Lluch a l'*Anuari Inst. Est. Catalans* (1908)588-595.

ça, la filla de Mamfred. Felip el Bell i els papes de la seva època són actors de la Divina Comèdia. Sobretot, però, hi ha la història d'aquella figura, que Dant recorda amb tendresa en el cant VIII del Purgatori: "Digues a la meva Giovanna, que pregui sovint per mi", que em sortia tan sovint en les correspondències epistolars estudiades a Espanya, que m'havien d'empènyer a intensificar els estudis sobre el Dant. Allí varen començar a desenrotllar-se les meves lliçons i la conferència que vaig donar a Strasbourg el 1909 sobre Dant historiador (número 24). No havia estat mai sondejada la qüestió de saber com elaborà Dant els materials històrics. Altra volta, l'any centenari del Dant, el 1921, vaig dissertar àmpliament sobre el que és i què significa per nosaltres el Dant" (núm. 32).

El contacte científic amb Catalunya va moure Finke a estudiar amb entusiasme l'art i la literatura catalana de finals de l'Edat Mitjana (núms. 23 i 27) de la importància dels quals dona una prova tan convincent l'original recull de documents del seu amic Rubió i Lluch.

Amb joia seguia també el renaixement de la ciència històrica hispana. Repetides vegades n'ha parlat expressament i n'ha donat judicis crítics en revistes alemanyes (núms. 22, 27 i 29). Podia parlar-ne amb coneixement de causa, ja que ell mateix era membre actiu d'aquest ressorgiment.

Després de la guerra va reprendre els viatges agradables cap a Barcelona. En un curiós itinerari de viatge (núm. 41), ha recollit els pensaments que li desvetllava durant el trajecte la vista de les antigues ciutats centres de cultura.

Reportem un fragment d'aquestes descripcions: "Perpinyà! Comença el país fronterer. Ja no es veu la inquieta vivor i el parlar cridaire de bona part dels francesos. Fisonomies serioses, gairebé extàtiques, parlar català. Vaig dirigir una pregunta a un jove en francès; em comprengué amb dificultat: vaig barrejar paraules castellanques i catalanes i va respondre en català. Vaig quedar atònit, quan en reprendre el tren, vaig sentir dringar entre els seus llavis el "Gute Nacht", molt clar. Durant la guerra havia estat presoner molts anys al Palatinat.

"S'aixeca, dintre la nit de lluna, amb els seus blocs massissos, la catedral; segles enrera no solament fou la casa de Déu ans també la fortalesa, la protecció contra els pirates àrabs. Per-

pinyà visqué dies de glòria. Durant un temps fou residència d'una dinastia secular: Mallorca, l'illa, i el territori ferm de Perpinyà formaren l'element principal d'aquell regne sorgit de sobte per afavorir el fill segon d'un monarca i desaparegut no sense tràgiques lluites contra la mare pàtria. Els seus reis són oblidats; el nom, però, d'un dels seus súbdits ressona encara al nostre temps, o més ben dit, el seu ressò vibra molt potent: Ramon Llull, el gran filòsof, poeta i màrtir: els catalans exalcen el literat que creà una novel·la de gran volada i poesies harmòniques: l'escola Bäumker ha fet reviure els seus pensaments filosòfics⁴. L'últim rei acabà engabiàt, l'última reina va contreure matrimoni amb un mercenari alemany, senyor de Reischach; i un dels dos fills, del qual el pare havia de demostrar la procedència, arribat a terres alemanyes fou assassinat, durant el Concili de Constança a Gaienhofen, vora el llac de Constança. Destí dels homes! Un comte de Reischach va aixecar-se el 1869 com a pretendent de la corona d'Espanya, basat en el títol de parentiu.

"Els pensaments fan via cap a l'illa tranquil·la: Després d'una desagradable travessia per mar, havia arribat a Mallorca, a últims de maig de 1912, acompanyat del jove savi, l'intelligent Ludwig Klüpfel. Salutació de la ciutat; un article vibrant homenatjà l'arribada dels dos afortunats homes de ciència. Una fantàstica nit de lluna sobre la terrassa del castell de Jaume I, una excursió a través dels camps mig segats, una visita a l'estimat cervantòfil Isidre Bonsoms, a la sala de visites de la Cartoixa de Valldemosa, arranjada amb el seu gust delicadíssim, són records que no s'esborren de la memòria . . .

"En el temps del gran Cisma, hivern de 1415, fou Perpinyà escenari d'una lluita que tingué repercussions en la història mundial: d'Alemanya hi acudí Segimon amb nombrosos enviats del Concili de Constança, arquebisbes i bisbes; vingueren d'Espanya amb vaixells l'ultra-octogenari papa amb el col·legi de cardenals, el rei Ferran d'Aragó, greument malalt, amb el seu fill Alfons, les dames reials i gran nombre de savis. Aquí s'entaula la lluita per a doblegar Benet XIII; ell, però, no volgué renunciar al papat i sobtadament sortí d'amagat i va

⁴ Finke mateix en els *Acta Aragonensia* publica diversos documents sobre Llull; el seu deixeble Gottron n'ha publicat molts treballs.

deixar la vila. La conseqüència fou el pacte de Narbona i la substracció d'obediència al papa.

"Hom arriba a la frontera espanyola al matí. Per més vegades que hagi revifat la imatge d'aquella nit, sempre actua amb la seva força antiga: tronador travessa el tren les muntanyes esquinçades, túnel darrera túnel, i de sobte, com rastre de llum d'una estrella que s'amaga, poblets que nedan entre les muntanyes, banys primitius i després en la plana, un moment, el mar que es mou i canta i desapareix: damunt de tot la lluna fàtua lluitant amb els primers raigs del sol naixent, que desclou llunyanies i llança milers de perles llampegants als ulls admirats. I a mà dreta, en desaparèixer el mar, s'aixequen els cims nevats del Pirineu, lleugerament envermellits sota la primera besada del sol.

"Catalunya! Quedo rejuenit i m'hi sento immediatament com al meu terror. Em sembla que no tingui més que trenta anys... El parlar català — encara que n'entengui poca cosa i difícilment — com ressona confiadament en les meves orelles; les grans figures de pagesos, de rudes faccions, em recorden les dels camps de Münster. Conegudes em són les antigues ciutats: allà Figueres, ací Girona, que ja havia saludat des del tren sense trepitjar els seus carrers: hi recordo la història dels dies de Bonifaci VIII; sé que a Figueres tingueren lloc les bodes d'un rei, que condicionaren la història internacional durant un segle; sé que a Girona abans d'ésser la brava defensora contra Napoleó fou una ciutat episcopal florent i un centre de cultura. El rieró, actualment assecat, les vores del qual floreixien amb lliris blaus, em recorda amb melancolia, que l'any 1913 el Doctor Klüpfel va ofegar-se amb cotxer i cavall en un de semblant, potser en aquell mateix, sobtat per la furiosa tempesta, quan anava a visitar les runes de l'antiga Emporium que jueu vora el mar.

"¿No apareix momentàniament a l'altre costat el Montserrat de múltiples agulles, la muntanya que estoja un dels santuaris més famosos del món i en la solitud del qual vaig dialogar amb un dels seus habitants el dia de Pasqua del 1901?

"Crec conèixer la regió i els seus habitants; i em crec capaç de donar-ne un judici, a desgrat d'haver passat l'any i mig — que sumen les meves repetides estades — gairebé sempre

dintre el silenciós recinte d'un arxiu, enmig de tresors incalculables. Els fragments del dietari em revelaven allí el vertader caràcter de Bonifaci VIII; allí vaig conèixer l'ésser més afortunat del 1300, la Giovanna de Dante, allí se'm va descloure la significació político-religiosa del Concili de Constança, allí vaig viure joioses hores fent descobertes, hores que compto entre les més felices de la meua vida."

Cada nova estada de Finke al nostre país, fou més fecunda per a la investigació. D'aquesta manera pogué acabar, el 1922, el 3.er volum dels *Acta Aragonensia* (núm. 31), la introducció del qual fou traduïda parcialment al català (núm. 46), i al 1923, 1926 i 1928 un volum per cada any respectivament dels *Acta Concilii Constanciensis* (núms. 33, 40, 42). La important publicació i exposició dels materials sobre "Espanya i el gran Cisma", podrà aparèixer dintre de poc.

No solament les edicions de fonts, sinó també nombroses exposicions sobre la nostra història, revelen una activitat mai decreixent del mestre, ara octogenari. No passa any que no l'enriqueixi amb nous treballs. Per veure-ho només cal esguardar l'adjunta bibliografia (núm. 36 i ss.)

El 1925, per al primer volum dels nostres *Analecta Sacra Tarraconensia*, va escriure Finke una bella síntesi sobre les relacions entre l'Església i l'Estat a Catalunya durant l'última meitat de l'Edat Mitjana (núm. 36), i el 1928, de la seva escola, envià a Barcelona l'historiador i canonista Joan Vincke per a ampliar i reformar les bases del tema; la finalitat era altra volta de donar un sentit universal a la història, i sobre aquesta qüestió sabia que l'arxiu de Barcelona, al costat del del Vaticà, era el més ric del món. La ploma de Vincke ha produït nombrosos treballs de totes dimensions ⁵ i el seu recull de documents està imprimint-se per a formar part de la Biblioteca històrica de la Biblioteca Balmes.

D'una manera semblant, Fritz Baer ha recollit els documents sobre els jueus d'Espanya dels segles medievals; el primer volum, que tracta dels jueus en terres de la Corona d'Aragó, fa uns anys que fou publicat ⁶.

⁵ Especialment el primer volum ja publicat: *Staat und Kirche in Katalonien während des Mittelalters*. I., Münster 1931.

⁶ *Die Juden in christlichen Spanien. I. Aragon und Navarra*. Berlin 1929.

Finke ha proposat moltes vegades l'exploració de sectors anàlegs: el dels àrabs dins l'Espanya catòlica de l'Edat Mitjana, els *Usatici* de Barcelona, i l'essència del feudalisme català — del qual hom no hauria d'acontentar-se amb la publicació del “*liber feudorum*” sinó que s'hauria de seguir el desenvolupament durant els segles a base de la documentació dels registres, — la història de l'economia catalana, la història de l'administració estatal sota la Corona d'Aragó. Ningú, però, no pot emprendre temes semblants si no està decidit a sacrificar-hi una sèrie d'anys de treball metòdic. La reunió de documents sobre les relacions entre els regnes àrabs i la Corona d'Aragó l'havia emprès el malaguanyat professor de la Universitat de Madrid Gaspar Remiro; els materials per ell arreplegats són ara a la Biblioteca Balma que espera poder aprofitar-los. ¿Qui donarà el goig a Enric Finke i li posarà sobre la taula aquest treball especialment important i meritori?

Àdhuc als darrers anys, Finke, amb una frescor admirable, i repetides vegades, ha pres part activa en conferències i congressos d'història. A finals de novembre de l'any 1929, al Congrés internacional d'història tingut a Barcelona amb ocasió de l'Exposició mundial, va dissertar sobre les relacions diplomàtiques del temps de Jaume II; el dia 18 de juny de 1930 va parlar a Münster sobre els fonaments político-històrics de l'Estat espanyol modern; a l'Acadèmia de la Història de Madrid va descabdellar, el 10 d'abril del 1931, el tema de les noves directrius de la investigació històrica.

Notem, de passada, que Finke ha estat objecte a Espanya de nombrosos i extraordinaris honors que tenia ben merescuts, no solament per la tasca científica acomplerta, sinó també pel seu amor i devoció a la nostra terra i als seus fills.

El nostre tema no queda esgotat amb aquesta narració curta i esquemàtica presentació de les obres de l'autor. Hi manquen nombrosos elements. En primer lloc les investigacions de la Görresgesellschaft que Enric Finke edita en dues sèries. De la seva vàlua en donen una idea les recensions publicades en el vol. X dels *Analecta Sacra Tarraconensia* i en moltes revistes d'altres terres. Un altre complement n'és l'escola de Finke, presa en el doble sentit estricte i ample de la paraula. Enric Finke ha conduït uns 200 alumnes al Doctorat, que en gran

part han deixat dissertacions elaborades amb material hispànic. Entre ells s'escau també un connacional. Amb sentit més ampli, pertanyen a l'escola de Finke molts altres que participaren als seus Seminaris, o que àdhuc ací assistiren a les seves conferències, o que entraren en contacte amb ell sobre qüestions científiques. No ens estenem més sobre aquest aspecte de l'activitat de Finke, perquè aquest tema serà explanat en un fascicle extraordinari d'homenatge en la revista *Zurita*, de Saragossa.

Finalment hi mancava l'últim complement que engloba tota la personalitat de Finke; la seva relació amb Catalunya i els espanyols nuada amb entranyable i mútua confiança. Ell mateix ho declara agraït en la seva autobiografia. La coronació del meu treball "hauria estat impossible, si, desconfiada de la meua lleialtat incondicional, la direcció de l'Arxiu no m'hagués permès la més lliure utilització dels seus fons: una sort com aquesta, a l'estranger sobretot, no la té l'investigador més que una vegada cada centúria ..."

BIBLIOGRAFIA HISPÀNICA DE FINKE

1. - *König Sigismunds reichstädtische Politik 1414 bis 1418*. Diss. Tübingen 1880, 130 pàgs.
2. - *Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils*. Paderborn 1889, v-347 pàgs.
3. - *Die Neubearbeitung des 6. Bandes von Hefeles Konziliengeschichte a Literarischer Handweiser*. Münster 1891 n. 513 col. 577-584.
4. - *Konzilsstudien zur Geschichte des 13. Jahrhunderts. Ergänzungen zu Hefele-Knöpfler, Konziliengeschichte Bd. 5 u. 6*. Münster 1891, VII-123 pàgs.
5. - *Studien zur Inquisitionsgeschichte a Römische Quartalschrift* 6(1892)190-208.
6. - *Zur spanischen Kirchengeschichte der Jahre 1414 bis 1418 a Römische Quartalschrift* 7(1893)165-179.
7. - *Acta Concilii Constanciensis*, I, Münster 1896, 424 pàgs.
8. - *Die kirchenpolitische Tätigkeit des hl. Vinzenz Ferrer a Historisches Jahrbuch* 17(1896)23-38.
9. - *Die kirchenpolitischen und kirchlichen Verhältnisse zu Ende des Mittelalters nach der Darstellung K. Lamprechts*. 4. Supplementheft der *Römischen Quartalschrift*, Roma 1896, VIII-136 pàgs.

10. - *Historische Institute. Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, München 1901, n. 190 p. 5-7.
11. - *Arnaldo Villanova en la corte de Bonifacio VIII a Bol. R. Acad. B. Letras de Barcelona* 1(1901/02)24-25.
12. - *Die Persönlichkeit Bonifaz' VIII*. Beilage zur *Allgemeinen Zeitung*, München 1902, n. 49.
13. - *Aus den Tagen Bonifaz' VIII* [Vorreformationsgeschichtliche Forschungen II] Münster 1902, 296 pàgs.
14. - *Bonifaz VIII a Hochland*, München-Kempten 1903, 9-19.
15. - *Bilder vom Konstanzer Konzil* [Neujahrsblätter der Badischen Historischen Kommission, Neue Folge VI]. Heidelberg 1903, 98 pàgs.
16. - *Die Ehe Konrads von Reischach mit der letzten Königin von Mallorca a Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, Neue Folge 19(1904)265-283.
17. - *Zur Charakteristik Philips des Schönen. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 26(1905) 201-224.
18. - *Papsttum und Untergang des Templerordens*. 2 vols. [Vorreformationsgeschichtliche Forschungen Bde. 4 und 5] Münster 1907.
19. - *Acta Aragonensia*, I-II, Berlin u. Leipzig 1907, CLXXX-976 p.
20. - *Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte*, Leipzig u. Berlin 1907 ss. 76 vols. publicats.
21. - *Professor Hans Prutz und die Templerkatastrophe*. Beilage zur *Allgemeinen Zeitung*, München 1908, n. 48, p. 380-382.
22. - *Die katalanische Renaissance a Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* 4(Berlin 1910)209-220.
23. - *Die Beziehungen der aragonesischen Könige zur Literatur, Wissenschaft und Kunst in 13. und 14. Jahrhundert a Archiv für Kulturgeschichte* 8(1910), i en traducció catalana de J. Rubió Balaguer: *Relacions dels Reys d'Aragó ab la literatura, la ciencia y l'art en els segles XIII y XIV a Estudis Universitaris Catalans* 4(1910)66-80.
24. - *Dante als Historiker a Historische Zeitschrift* 104(1910) 473-503.
25. - *Die Stellung der Frau im Mittelalter a Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* 4(1910) 1243-1258; 1285-1302.
26. - *Die Frau im Mittelalter*, Kempten und München 1913, XII-190 pàgs.; *La mujer en la Edad Media*. Trad. del alemán

- por R. Carande Thovar. Madrid. Revista de Occidente ! 183 págs. (Historia breve, n. III). 1926.
27. - *Das Aufblühen der Geschichtsforschung in Spanien* a *Historische Zeitschrift* 93(1914)70-82.
28. - *Weltimperialismus und nationale Regungen im späten Mittelalter*. Freiburg i. B. 1916,64 págs.
29. - *Literarisches Leben im alten und neuen Katalonien* a *Süddeutsche Monatshefte* (1917)439-443.
30. - *Wesen und Wandlungen der spanischen Politik. Deutschland und Spanien* (1918).
31. - *Acta Aragonensia*, III, Berlin und Leipzig 1922,584 págs. (Cfr. n. 17.)
32. - *Dante*. Eine Rede von H. F. Mit einem Nachwort an Dr. O. Miller, III. Münster i. W. 1922,31 págs.
33. - *Acta Concilii Constanciensis*, II, Münster 1923,770 págs.
34. - *Roma después de la muerte de Bonifacio VIII*, Madrid 1924. Comunicado por Mercedes Gaibrois de Ballesteros y anotado por H. F., *Bol. R. Acad. Hist.* 84(1924)351-56.
35. - *Selbstdarstellung*. Die Geschichtswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen, herausgegeben von S. Steinberg (1925)91-128.
36. - *Relacions de l'Església i Catalunya en la segona meitat de l'Edat Mitjana* a *Analecta Sacra Tarraconensia* 1(1925) 295-300.
37. - *Neues über den hl. Vicente Ferrer* a *Römische Quartalschrift* 33(1925)150-158.
38. - *Aragonisch-sicilische Beziehungen zum bayerisch-pfälzischen Hause im 14. Jahrhundert* a *Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins* 78(1926)499-514.
39. - *Die Seeschlacht am Kap Orlando (1299 Juli 4)*. Mit Benutzung des Nachlasses von Dr. H. E. Rohde a *Historische Zeitschrift* 134(1926)257-266.
40. - *Acta Concilii Constanciensis*, III, Münster 1926,672 págs.
41. - *Aus einem spanischen Tagebuche. Erinnerungen auf der Reise a Hochland*, XXV,1(1927-28)58-65.
42. - *Acta Concilii Constanciensis*, IV, Münster 1928,CIII-1024 p.
43. - *Spanische Forschungen der Görres-Gesellschaft*. I. Reihe: *Gesammelte Aufsätze zur spanischen Kulturgeschichte*. Herausgegeben in Verbindung mit K. Beyerle und G. Schreiber von H. Finke. I. Band, Münster 1928.
44. - *Drei spanische Publizisten aus den Anfängen des grossen Schismas: Matthäus Clementis, Nikolaus Eymerich, der*

FRATRICELOS CATALANO-ARAGONESES

(Dos documentos inéditos)

La restauración de la Observancia en la Orden Franciscana fué un acontecimiento importantísimo que puso término a las diversas interpretaciones que desde el siglo XIV se daban a la pobreza preceptuada por la Regla, las que produjeron varios grupos de fanáticos que, so pretexto de una vida perfecta, degeneraron en sectas heréticas y escandalosas. Sin embargo, hubo algunos religiosos que pusieron reparos a la Observancia, y aunque en un principio aparentaban seguir de buen grado la reforma que con el tiempo había de producir tan admirables resultados, por su conducta en la interpretación de los mandatos generales marchaban en dirección contraria, obrando según su espíritu privado y sin consultar a los verdaderos representantes e intérpretes de la Orden, e introduciendo novedades que, si a primera vista parecían accidentales, destruían la unidad, lo que era presagio de ruptura entre dichos elementos. Para evitar dicha ruptura, San Juan Capistrano, auxiliado por religiosos doctos y expertos, redactó unos estatutos en los que se mitigaban algunas austeridades, que fueron aprobados en un Capítulo general. A pesar de ello, continuó la oposición en algunos religiosos, considerando el estatuto como un código de relajación regular.

El franciscano Fr. Felipe de Berbegal, que había sido reprendido diferentes veces por sus predicaciones en lo que respecta a la forma del hábito franciscano, publicó una refutación de los estatutos que había aprobado el Capítulo general, y en forma tan incorrecta que el mismo San Juan Capistrano se vió obligado a contradecirle enérgicamente. Lo mismo hicieron otros doctores eminentes en ciencia y virtud. El inquieto innovador temió tal vez un castigo por sus atrevidas afirmaciones, y en lugar de retractarse, parece que, acompañado de algunos religiosos, huyó a España, donde gozaba de gran predicamento,

no sólo por ser español, tal vez catalán, sino también por haber pertenecido a la provincia minorita de Aragón, donde intervinieron en muchos asuntos de la Orden. No debieron ser pocos los adeptos que conseguiría el novador, ya que el terreno estaba preparado por los restos de herejía que habían dejado los begardos y por el espíritu de franca oposición que entre muchas personas piadosas existía por efecto de la relajación de costumbres que a la sazón reinaba en aquella sociedad.

Efectivamente, así lo dan a entender dos bulas del papa Eugenio IV, dirigidas al arzobispo de Zaragoza y a los obispos de Valencia y Tarazona, que llevan la fecha, respectivamente, de 3 y 11 de octubre de 1431¹. Por la primera de estas bulas sabemos que recorrían diversos lugares y tierras españolas los franciscanos Felipe de Berbejal, Pedro de Barcelona, Alfonso de Spanya, Martín de Fontana, Guillermo de Albesal, Ángel de Tovar y otros muchos religiosos que les seguían, principalmente en el reino de Aragón, predicando que los Menores de la observancia debían llevar el hábito que ordenó su fundador al dar su Regla, el cual era como el que ellos llevaban, distinto de los demás, y que vestían otras personas de su secta, teniendo por apóstatas a los que llevaban el traje ordenado por los superiores. Al mismo tiempo, estos novadores y sus secuaces mezclaban en sus predicaciones errores de las sectas de los bohemios y de los fraticelos que había en Italia y provocaban con su conducta la discordia entre los religiosos, el clero y el pueblo. También habían seducido con sus predicaciones a algunas mujeres, llamadas vulgarmente *beguinas*, que habían tomado el hábito de la Tercera Orden sin autorización alguna, y vivían con tanta libertad y presunción, rebeldes a toda autoridad, lo que era motivo de gran escándalo entre los fieles. Queriendo el Papa que se evitasen todas estas perturbaciones y escándalos, ordenaba a los prelados mencionados que instruyesen con toda diligencia el proceso debido, y, caso de encontrar a los susodichos propagadores, los examinasen sobre sus creencias y prácticas, no per-

¹ La primera de estas bulas se halla transcrita en el *Llibre de Col·lacions* de 1432, fol. 7v, y sig. F. 200, Arch. de la Curia Eclesiàstica de Valencia. La ha publicado el P. Ulrico Hüntemann en la nueva serie de su *Bulario Franciscano*, impreso hace poco tiempo y el P. Pou en su obra *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes*. Vich, 1930 (pág. 285), cotejándola con la transcripción del Reg. 371, fol. 110 v., del Arch. Secreto del Vaticano. La segunda bula la desconocemos por completo.

mitiendo que nadie viviése bajo otra disciplina que la aprobada por la Iglesia, y que ninguna secta gozase del privilegio de la Orden Franciscana, siendo castigados y prohibido el ejercicio del ministerio eclesiástico. En cuanto a las mujeres que sin profesión alguna usaban el hábito franciscano, debían ser mandadas a sus casas con vestido seglar honesto. Los principales novadores debían ser arrestados, y, convenientemente guardados, conducidos a Roma.

El obispo de Valencia que era D. Alfonso de Borja, el futuro papa Calixto III, deputado con los demás obispos por Eugenio IV, según las bulas mencionadas, comenzó con gran diligencia las actuaciones necesarias para dar cumplimiento al mandato pontificio, las que es posible que las instruyera el solo, pues no se nombran para nada los prelados de Zaragoza y Tarazona. En pocos meses se terminó el proceso, pues constituido personalmente el obispo de Valencia el 15 de julio de 1432 en la ciudad de Tarazona donde se hallaba por asuntos concernientes al bien de los estados de Aragón, Castilla y Navarra, dictó a instancias de Fr. Jacobo Sarçuela, profesor y custodio de Zaragoza y vicario con plena facultad del Vicario General de la Orden de San Francisco, la sentencia debida en el proceso instruido, en el cual se relata todo lo actuado. Dice, que después de diversas fluctuaciones, la mayor parte de los religiosos, llamados de la *capucha*², (capucello), de los conventos de San Francisco de la ciudad de Tarazona y de la villa de Borja en la misma diócesis, y de los hermitorios o casas de Cariñena y San Cristóbal del Portillo, de la diócesis de Zaragoza, que ocupaban dichos lugares, se habían sometido y mostrado dispuestos a obedecer sus mandatos, que más que suyos eran apostólicos. En virtud de los procesos instruidos, el día de los santos apóstoles Pedro y Pablo, en el mes anterior, y en presencia del Rdm. Cardenal de Lérida y del Vicario General del arzobispo de Zaragoza, se publicaron en la misa solemne, en la catedral de Tarazona, las sentencias contra Fr. Alfonso Mola, Fr. Martín de Fontana, Fr. Martín Bono promulgadas en la Curia Romana, como también las sentencias de censura eclesiástica

² No hay que confundir a estos novadores con otros *Capucinati*, secta fanática que apareció a fines del siglo XIII en Francia, los cuales fueron exterminados por las autoridades.

contra Fr. Pedro de Barcelona, Fr. Angel de Tovar, Fr. Guillermo Albesal y otros de los llamados *de capucello*, como inobedientes, contumaces y rebeldes, y a la fe católica vehementemente sospechosos, contra los cuales se expidieron letras invocatorias de auxilio eclesiástico y secular, y aún de aprehensión.

También se mandó restituir a la Orden, en la persona del Vicario del General, los conventos y casas de dichos lugares, con todas sus pertenencias, en cuyos conventos y casas debían ponerse nuevos guardianes, vicarios y demás oficiales, y para tranquilidad de las conciencias de los que habían aceptado el hábito de la secta al profesar, al adjuar de ella, los incorpora a la Orden y manda que sean tenidos como profesos de la misma. A los que estén sujetos todavía a proceso aunque hayan dejado el hábito y la secta, se les prohíbe predicar, oír confesiones y menos ser promovidos a los cargos de guardián, vicario u otro gobierno en la Orden, y que en ninguna ocasión ni por ningún título se atrevan a regir escuelas, dentro o fuera del convento.

Por lo que se refiere a las mujeres profesas de la Tercera Orden de dicha ciudad y villas, que hubieren recibido el hábito de los novadores, pero que ya lo hubieran depuesto, quedaban incorporadas a la referida Tercera Orden, advirtiéndolas que dejándose de novedades, se atengan a la pureza de la Regla. A las otras mujeres llamadas vulgarmente *beguinas*, pero que no habían profesado, se les manda, bajo pena de excomunió, que dejen el hábito de la Tercera Orden, y con traje honesto se retiren a sus casas. Y lo mismo se ordena a los varones profesos y no profesos. Y como fuera inútil dar sentencias si no habían de cumplirse, se ordena a todos, con autoridad apostólica y en virtud de santa obediencia, que observen y hagan observar inviolablemente por cualquiera, todo lo contenido en la referida sentencia.

El documento está firmado en Tarazona por el obispo de Valencia como comisario en 21 de julio de 1432.

Toda la anterior actuación se puso en conocimiento del honorable Francisco Sabater, doctor en decretos, en carta circular firmada por el obispo D. Alfonso de Borja, la cual, por ser un documento muy interesante e inédito, copiamos en el apéndice primero.

En cuanto se recibieron las citadas Letras, el Vicario General de Valencia ordenó que se publicasen en la misa solemne de la iglesia catedral del día siguiente, que era domingo, 3 de agosto de 1432, por Fr. Pedro Basset, de la Orden del Santo Sepulcro, que había de predicar aquel día y que las leyó y explanó en lengua vulgar ante la multitud de fieles que acudieron al templo³.

Dicho día recibió el Vicario General otra carta del obispo Alfonso Borja sobre el mismo asunto de los fraticelos, la cual se publicó igualmente en la catedral después de la anterior. Esta carta, que es también circular, está fechada en Tarazona en 15 de julio de 1432, es decir, seis días antes que la otra, y en ella se da cuenta de las penas impuestas el día 14 de julio, refiriéndose a hechos posteriores de los referidos en la primera.

Dice el obispo en este documento que en el día anterior y a instancias de Fr. Jacobo Sarçuela, había citado a comparecer a Fr. Pedro de Barcelona, Fr. Guillermo Albesal, Fr. Angel de Tovar, Fr. Juan de Logroño, Fr. Juan Coscolí, Fr. Juan Polo, Fr. Domingo del Roger, Fr. Diego, Fr. Julian, alias "Pacífico", del convento de Borja; Fr. Fernando del Monte, Fr. Juan de Gavanot, Fr. Francisco Castellano, Fr. Juan de Luna, de la casa o hermitorio de Cariñena, y a otros frailes llamados de Capucello, de los mismos conventos, y juzgándolos contumaces e inobedientes fueron excomulgados, lo que se hizo público en algunas iglesias a toque de campanas y encendiendo y apagando los cirios. Hubo otros que se presentaron y sometieron a los mandatos apostólicos: Fr. Juan de San Esteban, Fr. Bernardo Bolea, Fr. Juan del Bosch, Fr. Pedro de Alforgas, Fr. Juan de Bardaxino, Fr. Pedro del Villar, Fr. Martín de Vagre, Fr. Guillermo del Angel, Fr. Antonio de Épila, todos del convento monasterio de San Francisco de la villa de Borja; Fr. Pedro Soria y Fr. Juan de Terrauela, Fr. Jacobo Jorla, de la casa o hermitorio de Cariñena. Para evitar que pudieran los malos ufanarse de su pertinancia, y siendo conveniente proveer de oportuno remedio para temor de los malos y consuelo de los buenos, usando de tal discreción que ni faltara suavidad en el castigo ni rigor en la suavidad, dábese por dichas Letras

³ Estas letras se hallan en el *Llibre de Collacions* de 1432, fol. 69, sig. F. 200.

cuenta a todos de su decisión; y en virtud de santa obediencia mandaba que a los arriba nombrados Pedro de Barcelona, Guillermo Albesal, Fr. Angel de Tovar y demás religiosos llamados de Capucello, se les tuviera por excomulgados vitandos, y que se les detuviera si había ocasión para ello y se les encarcelase, con el fin de que al sentir los efectos de las penas canónicas, aprendiesen a obedecer a la Iglesia, y si fuese menester que se invocase el brazo secular, no debiéndoseles prestar ningún favor ni auxilio, siendo así que ellos hacían gala, con duro ánimo faraónico, de no importarles nada aquellos procesos y sentencias eclesiásticas, por lo que se les debía prender y enviarlos a los jueces eclesiásticos para su condigno castigo.

Las Letras mencionadas, como documento inédito y desconocido lo transcribimos en el apéndice núm. 2⁴.

Es muy probable que después del proceso y sentencia mencionados, desaparecieran todos los fraticelos que había en tierras aragonesas. Sin embargo, parece que los había también en otras partes, pues el mismo papa Eugenio IV, en la misma fecha que escribió a los prelados de Zaragoza, Valencia y Tarragona, lo hizo al consejo y Ciudad de Barcelona y a la misma autoridad local de Valencia, al rey Juan II de Navarra, a la infanta de Castilla D.ª Catalina, al rey Alfonso V y a su esposa D.ª María. Los diplomas son iguales al mencionado, exceptuando la introducción, y se nombra sólo en ellos al jefe de la secta Fr. Felipe Berbegal, aunque se asegura que tenía muchos discípulos en otras partes⁵. No sabemos nada del resultado de estas cartas, si bien el hecho de que se leyese la sentencia del proceso que se hizo en Aragón en todas las iglesias catedrales, lo que sin duda se haría como en Valencia, nos certifica la existencia de fraticelos, no tan contumaces como los aragoneses, los cuales es muy posible que se someterían sin esfuerzo alguno y sólo al anuncio de los castigos que se les habían impuesto.

JOSÉ SANCHIS SIVERA

⁴ Este documento se halla a continuación del anterior en el mismo *Llibre de Collacions*.

⁵ P. Pou. *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes*, pág. 287.

Apéndices

1

Tarazona, 21 julio 1432.

Carta circular del obispo de Valencia D. Alfonso de Borja sobre el asunto de los fraticelos.

Alfonsus, miseratione divina episcopus Valentie, commissarius delegatus, una cum aliis et in solidum, ad infrascripta et alia, sanctissimi domini nostri pape Eugenii quarti, cum eius literis in pergamineo scriptis, vera bulla plumbea in cordulis canapis impendenti munitis, que date fuerunt Rome apud sanctum Petrum, una videlicet quinto nonas, et altera quinto idus mensis octobris, anno Incarnationis Dominice M^o CCCC.XXX primo, pontificatus dicti domini nostri pape anno primo.

Universis et singulis reverendissimis in Christo patribus et dominis dominis Archiepiscopis, Episcopis, necnon reverendis et venerabilibus ac discretis abbatibus, prioribus, decanis, ministris, custodibus, gardianis, vicariis ordinis sancti Francisci, ecclesiarum parrochialium rectoribus, vicariis perpetuis, presbiteris curatis et non curatis, exemptis et non exemptis, et aliis Christi fidelibus, ac etiam quibuscumque fratribus dicti Ordinis sancti Francisci, ad quem seu quos presentes nostre litere pervenerint et fuerint quomodolibet presentate, salutem in Domino, et nostris, immo verius apostolicis firmiter obedire mandatis.

Noveritis nos, die quinta decima presentis mensis julií, in civitate Tirasone personaliter constituti, una cum aliis, pro nonnullis negotiis bonum reipublice, pacificum statum regnorum et terrarum serenissimorum dominorum Regum Aragonie, Castelle et Navarre concernentibus, instante et requirente venerabili Jacobo Sarçuela, in sacra pagina professore, custode Cesarauguste ac vicario cum plenissima facultate reverendi Generalis Ordinis sancti Francisci, certam pertulisse sententiam hujusmodi seriei.

Sanctissimus dominus noster pape Eugenius quartus, bonus pastor, volens pascere oves sibi creditas, et quod dispersum erat et abiectum reducere, quod infirmum erat solidare, quod egrotum erat sanare, quod fractum erat aligare, quod perierat querere, ut cum Christo qui est pastor pastorum, cuius membra sumus, unum caput,

quod est Christus et eius vicarium qui est papa, sequendo in Ecclesia Romana catholica et apostolica oves cum pastoribus sub uno pastore Christo et eius vicario, in unum possimus militare, nobis Episcopo Valentino, una cum aliis et in solidum, suas direxit bullas comissionum, datas Rome apud Sanctum Petrum, quinto nonas et quinto idus octobris, anno incarnationis Dominice M.CCCC.XXX° primo.

Quarum vigore, Nos Alfonsus predictus, velut filius obedientie, cupiens mandata apostolica adimplere, processimus juxta formam commissionum. Postquam diversas fluctuaciones, major pars ex fratribus dictis de capucello conventuum sancti Francisci civitatis Tirasone et ville Burgie, diocesis Tirasone, ac heremitoriorum sive domorum dicti ordinis ville Carinyene et Sancti Christofori del Portillo, diocesis Cesarauguste, quorum loca et non alia, in dictione Aragonie, predicti fratris de capucelo detinuerunt et detinebant occupare, se submissit sponte nostris mandatis, immo verius apostolicis, parere ac stare, cum renunciationibus et clausulis ratione locorum et personarum ipsorum submissioni necessariis et oportunis, ut ex actitatis plenius est videre. Quibus sich peractis et processibus incohatis, dieque beatorum apostolorum Petri et Pauli proxime lapsa, presente reverendissimo in Christo patre domino domino Cardinali Ilerdensi vulgariter nuncupato, ac interessente venerabili vicario, in spiritualibus et temporalibus, generali reverendi in Christo patris, domini archiepiscopi Cesarauguste, processibus et sententiis in Curia Romana promulgatis contra fratrem Alfonsum Mola, fratrem Martinum de Fontova, fratrem Martinum Bono, inter missarum solempnia in ecclesia cathedrali ipsius civitatis Tirasone, etiam in vulgari publicatis expeditisque ac publice nunciatis nonnullis processibus, et sententiis censure ecclesiastice contra fratrem Petrum de Barchinona, fratrem Angelum de Tovar, fratrem Guillermmum Albesa et alios fratres dictos de capucello inobedientes, contumaces, contumaces et rebelles ac in fide catholica vehementer suspectos ac publice difamatos nostris mandatis, immo verius apostolicis, de quibus ex premissis processibus et sententiis clare constat; contra quos mandavimus et precipimus literas invocationis auxilii ecclesiastici et secularis, etiam captionis, et secundum eorum demerita canonice ultionis, ac alias oportunas, et in similibus fieri asuetas, expediri.

Insuper restituimus ac restitui mandamus, tradimus ac tradi iussimus dicto Ordini et seu venerabili fratri Jacobo Sarçuela, in sacra pagina professori, custodi Cesarauguste ac vicario cum plenissima potestate reverendi Generalis Ordinis sancti Francisci, eius vice et

nomine, monasteria seu conventus fratrum minorum civitatis Tirasonne et ville Burgie, diocesis Tirasonensis ac domum sive heremitorium Sancti Christofori del Portillo Casaraugustane, cum suis pertinentiis universis; quibus conventibus et locis, plenarie dicto Ordini restitutis in eisdem, de ydoneis gardianis ac vicariis ac aliis officariis consuetis extitit debite provissum. Et nihilominus ad ipsorum fratrum nobis, ut premititur, obedientiam, conscientias servandas, ut pulsis dubiis et antractibus in professione religionis beati Francisci, quam ipsi dicti fratres de capucello, conventuum, domorum sive heremitoriorum prefatorum, secundum regulam et instituta dicti Ordinis per Sedem Apostolicam aprobata, emisserunt, omisso juris rigore, qui etsi non emitentium, saltem intuitu ipsam recipientium, quos constat graviter delinxisse, posset canonice exerceri, acceptando ex quo predictum habitum de capucello a Sede Apostolica reprobatum, et ipsius inventionem, ac eorum sectam superstitiosam, suspectam et scandalosam, penitus et omnino dimiserunt, prout per nos eis extitit injunctum, et munus absolutionis ab excommunicatione impensum, cum clara mentis quiete, secundum regulam et instituta dicti Ordinis, per Sedem Apostolicam aprobata, vivere valeant; ut tenetur, ipsos sic professos, auctoritate apostolica, dicto Ordini incorporamus, ac pro fratribus professis jam dicti Ordinis recipi et haberi volumus; alios autem fratres dictorum conventum ac domorum sive heremitariorum, olim de capucello, nunc vero eo et aliis superstitiosis (?) ad mandatum nostrum, ut premititur, reiectis et ab excommunicatione absolutos, qui nomen existunt, ad reverendissimum Ministrum hujus provintie et ad alios prelatos dicti Ordinis, ad quos pertineat novitios ipsos ad professionem dicti Ordinis recipere, decernimus remitendos et remittimus serie cum presenti.

Et quia sanctorum Patrum Sinnodis (?), Gregorii decretis, ac generalium conciliorum auctoritatibus, quibus etiam jura civilia non discordant edocemur grave esse valde, de quibus tanta et talia nunciantur, honorari, cum ante requiri debeant et discuti, prout jam recolimus, intimasse (?) dicto reverendo Ministro et definatoribus capituli de proximo celebrati, interdicimus fratribus jam dictis dictorum monasteriorum et conventuum seu domorum vel heremitariorum, quamvis ad mandatum nostrum dimiserint predictum habitum de capucello, et nostris mandatis, ymmo verius apostolicis, stare se submiserunt, prout ex procesu legitur manifeste, ne predicent, vel confessiones audiant, minusque ad officium gardianatus, vicariatus, vel ad aliud regimen premissi Ordinis promoveantur, honorentur sive admitantur, dictis processibus super nunciatis pendentibus,

quousque per nos fuerit definitum; ipsisque fratribus inhibemus ne quacumque occasione, titulo, sive causa scolas regere audeant, in conventu vel extra, secularium personarum, cum non ad eos, sed ad diocesanos et curatos in eorum diocesis et parrochiis admonere pertineat, ut filios suos ad eos, vel substitutos ab eis, mittant ad fidem catholicam addiscendam juxta Pittamensem (?) concilium et statuta ecclesie sacrosancte.

De mulieribus autem dicte civitatis et villarum nobis obedientibus, que Tertium Ordinem beati Francisci sunt professe, ex quo ad mandatum nostrum dimisserunt sepe dictum habitum reprobatum, ut per dictos fratres de capucello ut predicatur adinventum, ipsarum professionem acceptando, eas dicto Tertio Ordini incorporamus, illis injugendo in virtute sancte obedientie, ut, reiectis novitatibus et actibus superstitionis et suspectis, in puritate regule Tercii Ordinis vivant et altissimo famulentur. Aliis vero mulieribus, beguinis vulgariter nuncupatis, que professionem dicti Ordinis non fecerunt, sub excommunicationis pena inhibemus ne habitum dicti tercii Ordinis gestare presumant, sed in habitu honesto ad propria habitacula revertantur. Quod in viris civitatis et villarum predictarum, qui etiam dictum habitum reprobatum dimiserunt, et nostris mandatis et ecclesie stare promiserunt, professi dicti Tercii Ordinis, vel non professi, quod de mulieribus premitur, observari jubemus. Et quia parum prodesset sententias ferri, nisi debita executioni mandarentur, idcirco instante et requirente dicto fratre Jacobo Sarçuela, predicta omnia et singula, vobis et vestrum cuilibet, horum serie intimantes, et ad vestri et vestrorum cuiuslibet notitiam deducentes, auctoritate apostolica qua fungimur in hac parte, ex nobis requirendos requirimus et ortamur, et vobis aliis in virtute sancte obedientie discrimen precipiendo mandamus, quatenus preinsertam nostram sententiam, et omnia et singula in eo contenta, teneatis et observetis, tenerique et observari faciatis inviolabiliter per quoscumque, et non contraveniatis aliqua ratione seu causa.

Datis in dicta civitate Tirasone, sub nostro sigillo, die vicesima prima dicti mensis julii, anno a nativitate Domini M^o. CCCC^o. XXX°. secundo. ✠ Episcopus Valentinus, commissarius.

2

Tarazona, 14 julio 1432.

Otra carta circular del mismo obispo y sobre el mismo asunto.

Alfonsus, miseratione divina Episcopus Valentinus, comissarius delegatus, una cum aliis et in solidum, ad infrascripta et alia, sanctissimi Domini nostri pape Eugenii quarti, cum eius literis in pergameno scriptis, vera bulla plumbea in cordulis canapis impendenti munitis, que date fuerunt Rome apud sanctum Petrum, una videlicet V nonas octobris anno incarnationis Dominice M.^o CCCC.^o XXXI.º, et altera V idus dictorum mensis et anni, pontificatus dicti domini nostri Pape anno primo. Universis et singulis reverendissimis in Christo patribus et dominis dominis archiepiscopis et episcopis, nec non reverendis et honorabilibus abbatibus, prioribus, decanis, ecclesiarum parrochialium rectoribus, vicariis perpetuis, et aliis presbiteris curatis et non curatis, exemptis et non exemptis, ubilibet constitutis, ad quem seu quos presentes nostre litere pervenerint et fuerint presentate, salutem in Domino, et nostris, ymmo verius apostolicis, firmiter obedire mandatis.

Ecce quod nos pridie, ad instantiam venerabilis religiosi fratris Jacobi Sarçuela, in sacra pagina professoris, Custodis Cesarauguste, ac vicarii cum plenissima potestate reverendi Generalis Ordinis fratrum minorum, per nostras certi tenoris literas citari fecimus fratrem Petrum de Barchinona, fratrem Guillermmum Albesa, fratrem Angelum de Tovar, fratrem Johanem de Logronyo, fratrem Johanem Coscoli, fratrem Johanem Polo, fratrem Dominicum de Roger, fratrem Didacum, fratrem Julianum alias Pacifico, conventus monasterii Sancti Francisci, ville Borgie, diocesis Tirasonensis; fratrem Ferdinandum Montanensem, fratrem Johanem de Gavanot, fratrem Franciscum Castellanum, fratrem Johanem de Luna, domus sive heremitorii Sancti Francisci, ville Carinyene, diocesis Cesarauguste; et alios fratres dictos de capucello, dictorum conventus et domus sive heremitorii, dictarum villarum Borgie et Carinyene; quos, justitia exhigente ipsos et eorum quemlibet, contumaces reputamus, et in eorum contumacia tanquam inobedientes excommunicamus, et excommunicatos publice in certis ecclesiis nunciari fecimus, pulsatis campanis, candelis excensis et demum extinctis; etiam que cum participantibus, demptis fratre Johanne de Sancto Stephano, fratre Bernardo Bolea, fratre Johanne

del Bosch, fratre Petro Dalforga, fratre Johanne de Bardaxino, fratre Petro del Villar, fratre Martino de Vagre, fratre Guillelmo del Angel, fratre Anthonio de Epila, dicti conventus monasterii Sancti Francisci ville Borgie; fratre Petro Soria et fratre Johanne Terraruela, ville Carinyene; qui coram nobis comparuerunt, et nostris, ymmo verius apostolicis mandatis, et jussionibus, legitime paruerunt, prout ex actis coram nobis actitatis plene constat.

Idecirco ne glorientur reprobi sue pertinacie opera sine condignis meritorum stipentii preteriri; decet ordinariorum iudicium et eorum officialium providentia de oportuno remedio providere, ita quod, ad iniquorum terrorem et proborum consolationem, discretio sic regat in disciplina mansuetudinem et in mansuetudine rigorem, quod nec iusticia sit plus debito rigida, nec presidentis lenitas jaceat dissoluta; instante et requirente dicto venerabili Jacobo Sarçuela, predicta omnia et singula, vobis et vestrum cuilibet, horum, serie intimantes, et ad vestram et vestrum cuilibet notitiam deducetes, auctoritate apostolica, qua fungimur in hac parte, ex nobis requirendos requirimus et ortamur, et vobis aliis, in virtute sancte obedientie districte precipiendo, mandamus, quatenus prenomatos Petrum de Barchinona, Guiller mum Albesa, fratrem Angelum de Tovar, et alios fratres dictos de capucello, sic, ut predicatur, excommunicatos, et in fide catholica vehementer suspectos, et publice difamatos, claves sancte matris Ecclesie pertinaciter contennentes, in vestris ecclesiis, dum major populi multitudo ad divina convenerit in eisdem, excommunicatos publice nuncietis, et vitetis, et a Christi fidelibus vitari faciatis, nec non, ubicumque reperiri poteritis, capiatis, et incarceretis, capi et incarcerari faciatis, et sic captos et incarceratos detineatis, ac debita ulcione et acrimonia canonica secundum eorum demerita puniatis, ut sic nostris mandatis et jussionibus, ymmo verius apostolicis, pareant, cum effectum et canonicam sentiant disciplinam, invocando ad hoc, si opus fuerit, brachio seculari, prout nobis traditur in mandatis.

Et insuper, quia dicti fratres, Petrus de Barchinona, Guillel mus Albesa, Angelus de Tovar, et alii dicti fratres de capucello, sic excommunicati, et in fide catholica vehementer suspecti, et publice difamati, excommunicationem, agravationem et reagravationem predictas sustinent animo faraonico indurato, et de facto se hostendunt de hujusmodi processibus et sententiis non curare, et tales non sunt a Christi fidelibus aliquo modo tollerandi, nec eis locorum presides, ut catholici christiani, impendere debeant consilium, auxilium vel favorem, sed specialis gladius, sibi temporalem comuni-

cans potestatem, illos debeat affligere, qui sic majestatem divinam offendere non verentur, ut saltem, quos Dei timor a malo non revocat, pena coherceat temporalis, et ipsius pene metu perterriti, compellantur ad sancte matris Ecclesie remeare mandata; sicque nos, summo desiderantes affectu ut dicti sic excommunicati, et in fide catholica vehementer suspecti, et publice difamati. spiritum asumant consili sanioris, et ad gremium Ecclesie sacrosancte revertantur, et ne in derogationem censure ecclesiastice pullulet de cetero tantus error; universos et singulos officiales regios, justiciarios juratos, et consules quosvis, jurisdictionem ordinariam vel aliam exercentes, et eorum quemlibet, et alios Christi fideles ubilibet constitutos, tenore presentium, apostolica auctoritate qua fungimur, in hac parte requirimus et monemus, et ex nostra rogamus attente, quatenus, receptis presentibus, vos et illi, vel quicumque vestrum et illorum, qui fuerit requisitus per nos et illos vel alium seu alios, tanquam veri catholici, vestri et illorum in hac parte officii et obsequii dexteram extendentes, prefatos Petrum de Barchinona, fratrem Guillelmum Albesa et fratrem Angelum de Tovar, et alios dictos fratres de capucello, sic, ut predicatur, excommunicatos et in catholica fide suspectos, qui sic ecclesiasticum contempnunt judicium et censuram ecclesiasticam vilipendunt, capiat, et capiant, et captos ad nos, seu iudices ecclesiasticos civitatum et locorum, et seu ad prelatos dicti Ordinis, ubi capti fuerint, ilico transmitatis et transmitant, ut de eorum excessibus penam debitam assequantur.

Datis in civitate Tirasone, sub nostro sigillo, quinta decima die mensis julii, anno a nativitate Domini M.º CCCC.º XXX secundo.
— Episcopus Valentinus, commissarius.

LA INQUISICIÓN ESPAÑOLA EN VALENCIA

Extracto de un proceso original

Sobre el origen del tribunal de la Inquisición española en el Reino de Valencia, bien poco, según nuestras noticias, se ha investigado hasta el presente. Y no obstante, son abundantísimos los materiales que se nos han conservado, con los que existe la posibilidad de seguir paso a paso la introducción, primer desarrollo y actividad posterior de los nuevos tribunales en tiempo de los Reyes Católicos¹. En lo cual conviene tener presente una circunstancia: que siendo así que de casi todos los demás tribunales de la Inquisición española han desaparecido los procesos originales, de la Inquisición de Valencia se conservan una cantidad muy considerable, además de otras actas y manuscritos de diversa índole, que contribuyen a dar luz a la historia del Santo Oficio. El único tribunal, fuera del valenciano, del que se han conservado gran número de procesos, es decir, el de Ciudad Real-Toledo, no guarda apenas ninguno de los primeros meses y aun años de su existencia. De Valencia en cambio poseemos algunos correspondientes a la primera actividad de los inquisidores².

De aquí se deduce que en realidad estamos en buenas condiciones para poder estudiar los primeros pasos de la Inquisición de Valencia. Con todo, bueno será advertirnos desde ahora que no es nuestro objeto en el presente trabajo, presentar un estudio completo sobre el origen de la Inquisición valenciana. Solamente tratamos de dar un primer paso para ello, extractando y reproduciendo en su original uno de los procesos más antiguos, que hemos encontrado, que por la naturaleza de los documentos que presenta, y por los personajes que en él intervienen, puede

¹ Todos estos materiales se encuentran en el *Archivo Histórico Nacional* de Madrid, instalado en el edificio de la Biblioteca Nacional, sección especial de la Inquisición, en la que recientemente se han reunido los fondos inquisitoriales que se guardaban en Alcalá de Henares y Simancas.

² *Arch. Hist. Nac.*, Inq. Val., leg. 538 ss.

contribuir a fijar algunos conceptos sobre el tiempo y el modo como se introdujo en Valencia tan debatido tribunal. Es el proceso contra Juana Desfar, judaizante, relaxada al brazo secular por el inquisidor Juan de Monesterio el año 1493, pero contra la cual comienza a intervenir la Inquisición once años antes en 1482, es decir, cuando iniciaba su actividad la Inquisición establecida por los Reyes Católicos³.

En efecto, movidos los Reyes Católicos Don Fernando y Doña Isabel por el peligro que ofrecían los judíos conversos a la unidad de la nación, que formaba como el ideal de su actividad, pues como llega a afirmar el cronista de los Reyes Andrés Bernáldez, Cura de los Palacios⁴, "Tanto empinada estaba esta heregia, que los letrados estaban a punto de la predicar la ley de Moysen, e los simples no lo podían encubrir ser judíos", o como dice resumiendo un autor contemporáneo, nada sospechoso de simpatizar con la Inquisición ni con los Monarcas españoles, Ludovico Pastor⁵, "las cosas habían llegado a tal extremo, que ya se trataba del ser o no ser de la católica España", por esta razón, pues, obtuvieron del Papa, el año 1478, una bula con la autorización necesaria para establecer un tribunal inquisitorial, que debía velar por la unidad de la fe en todos los pueblos de Castilla⁶.

Antes, con todo, de poner en ejecución esta medida de rigor, quisieron hacer un último esfuerzo, con el fin de convertir por medios de blandura a los fingidos conversos. Así, pues, ordenaron se compusiera un catecismo especial, acomodado a las necesidades de los conversos judíos, y durante los dos años si-

³ Ib., leg. 545, n. 5.

⁴ *Biblioteca de Autores españoles*, ed. RIVADENEIRA, t. 70, pág. 599. Madrid 1898.

⁵ *Historia de los Papas*, ed. alem., t. II, p. 624, o y 9 ed. Friburgo de Brisgovia 1925.

⁶ Véanse para todo esto principalmente los cronistas BERNÁLDEZ (en el lugar citado) y PULGAR, *ib.*, pág. 331 ss. Las obras modernas acerca de la Inquisición española exponen largamente lo que se refiere a las causas de su establecimiento, pero generalmente adolecen del defecto de parcialidad en la exposición ya favorable ya contraria a la Inquisición. Un resumen imparcial puede verse en SCHÄFER, E., *Beiträge zur Geschichte des spanischen Protestantismus und der Inquisition*, t. I, p. 1-182. Gütersloh 1902. En este resumen puede también leerse un juicio bastante acertado sobre los principales historiadores de la Inquisición española.

guientes hicieron que todos ellos fueran instruídos de un modo particular en las verdades de la fe cristiana, que habían abrazado ⁷.

Mas todo resultó inútil. En lugar de recibir las enseñanzas e instrucción que se les daban, seguían los conversos, llamados comúnmente "Marranos", en su odio contra los cristianos. Por esto Don Fernando y Doña Isabel se decidieron a hacer uso de las facultades recibidas por la bula Pontificia de 1478, y en consecuencia, después de vencidas algunas dificultades de diversa índole, a fines de 1480, iniciaron su actividad los nuevos inquisidores nombrados por los Reyes Católicos, Fr. Miguel Morillo, y Fr. Juan de San Martín. El principio de la Inquisición española tuvo lugar en la ciudad de Sevilla. El primer documento oficial que se nos ha conservado acerca del ejercicio de su nueva jurisdicción, es del 2 de Enero de 1481 ⁸.

Tal és el principio de la célebre Inquisición española, de la que tan apasionadamente se ha escrito tanto en su defensa, como sobre todo en su acusación. En realidad, y teniendo presentes diversos documentos fidedignos que se nos han conservado, podemos afirmar, que durante el año 1481 y siguientes los primeros inquisidores procedieron en Sevilla con bastante rigor. Así consta, por no citar más que una prueba, de los datos trasmitidos por el cronista Bernáldez, que es quien nos comunica datos más concretos sobre todos estos acontecimientos ⁹. Así nos dice que durante este año "sacaron a quemar la primera vez en Tablada 6 hombres e mugeres que quemaron", y más adelante, "y dende a pocos días quemaron tres de los mas principales de la ciudad y de los más ricos". Asimismo, habiendo salido de Sevilla por causa de la pestilencia, continuaron sus diligencias inquisitoriales en Aracena, y allí "prendieron e quemaron veinte y tres personas hombres y mugeres,

⁷ Véase PULGAR, l. c., pág. 331.

⁸ Este documento, sumamente interesante para la historia de la Inquisición española, ha sido publicado por el benemérito historiador y crítico P. FIDEL FITA en el *Boletín de la real Academia de la Historia*, t. XV, página 477 ss. Su interés proviene del hecho de que en esta proclama de los nuevos inquisidores, hecha en Sevilla el 2 de enero de 1481, incluyen la disposición de los Reyes Católicos, dada en Medina del Campo el 27 de septiembre anterior, y ésta, a su vez, la Bula Pontificia de 1478, por la que Sixto IV concedía a Don Fernando y Doña Isabel el establecimiento de la Inquisición española, todo lo cual se creía hasta ahora perdido.

⁹ *Biblioteca de Autores españoles*, t. 70, pág. 600 y 601.

hereges mal andantes, e fizieron quemar muchos güesos de algunos que fallaron que habian morido en la heregia mosaica". Sigue luego el mismo cronista dando datos curiosos sobre la primera actuación de los inquisidores, y entre otras cosas, nos da un resumen de las penas de muerte dictadas entre los años 1481 y 1488, es decir, en ocho años completos, en los cuales "quemaron más de setecientas personas, y reconciliaron más de cinco mil".

En realidad es poquísimo lo que sabemos acerca del modo de proceder de los primeros años de la Inquisición española. Mucha luz han esparcido en este asunto los diversos trabajos publicados por el incansable investigador, P. Fidel Fita y algunos otros historiadores¹⁰. Pero aun así, quedan muchos puntos oscuros, que con toda esta documentación no pueden aclararse. Por esto creemos que es de especial utilidad el estudio que hemos hecho nosotros sobre algunos procesos más antiguos del tribunal de Valencia, de uno de los cuales reproducimos aquí un extracto.

1) En primer lugar, del proceso que extractamos pueden sacarse algunas conclusiones acerca de la Inquisición y los inquisidores medievales y de sus relaciones con la nueva Inquisición española, establecida por los Reyes Católicos.

¹⁰ Del P. FIDEL FITA sólo citaremos aquí algunos más notables, remitiendo para los demás a la colección del *Boletín de la Academia de la Historia*, en el que tantos trabajos publicó.

1) *La verdad sobre el martirio del Santo Niño de la Guardia, o sea el proceso y quema (16 de noviembre 1491) del judío Jucé Franco en Avila*. En *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XI (1887), pág. 7 ss.

2) *Memoria del Santo Niño de la Guardia*, escrita en 1544. En *Boletín...*, t. XI, pág. 135 ss.

3) *La Inquisición Toledana*. Relación contemporánea de los autos y autillos que celebró desde el año 1485 hasta el 1501. En *Boletín...*, t. XI, página 289 ss.

4) *Nuevos datos para escribir la historia de los judíos españoles*. En *Boletín...*, t. XV, p. 318 ss.

5) *Nuevas fuentes para escribir la historia de los judíos españoles*. Bulas inéditas de Sixto IV e Inocencio VIII. En *Boletín...*, t. XV, p. 442 ss.

6) *Nuevas fuentes para escribir la historia de los hebreos españoles*. Bulas y Breves inéditos de Inocencio VIII y Alejandro VI. En *Boletín...*, t. XV, p. 561 ss.

7) *Pico de la Mirándula y la Inquisición española*. Breve inédito de Inocencio VIII. En *Boletín...*, t. XVI, p. 432 ss.

8) *Los conjurados de Sevilla contra la Inquisición en 1480*. En *Boletín...*, t. XVI, p. 450 ss.

En efecto, por diferentes documentos tenemos noticias sobre la introducción en el Reino de Aragón de la Inquisición medieval, a la que dió la última forma el Papa Gregorio IX por los años 1230-1232¹¹. Sobre todo son de especial interés para nosotros los datos acerca de la intervención que tuvo en ello S. Raimundo de Peñafort¹², y Fr. Nicolás Eymerich, que fueron quienes codificaron los procedimientos entonces empleados¹³.

Tenemos asimismo noticias sobre la actividad de algunos célebres inquisidores Dominicos, entre los cuales los hubo, que sucumbieron víctimas de su celo por la fe católica¹⁴. Pero al acercarse la nueva Inquisición española, se puede decir que habían desaparecido los inquisidores medievales. Entre los documentos conocidos hasta el presente, no se nos dan noticias de ninguna clase sobre su actividad, ni aun apenas sobre su existencia. Del hecho mismo de haber querido los Reyes Católicos establecer una Inquisición nueva y con un carácter distinto de la antigua se podría deducir, que la medieval apenas daba muestras de vida en los estados de Don Fernando.

Y no obstante no era así. El proceso que nos ocupa nos da testimonio evidente de ello. De él se desprende, que el 5 de mayo de 1482 existían inquisidores en Valencia, que ejercían en toda la comarca la jurisdicción acostumbrada. Esto mismo se confirma por otros documentos que hemos encontrado, pertenecientes al año 1482, y aun algunos bastante anteriores. Ahora bien, sabemos que a mediados de 1483 Fr. Tomás de Torquemada fué nombrado Inquisidor General de Castilla, y

¹¹ Además de los manuales sobre la Inquisición medieval y la española, véase MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los Heterodoxos españoles*, 2 ed., t. III, p. 149 ss. El texto de la Bula de Gregorio IX al Arzobispo Espárrago de Tarragona puede verse en RIPOLL, *Bullarium Ordinis Praedicatorum*, t. I, p. 38.

¹² Como consta por muchos documentos, la bula de Gregorio IX fué obtenida por S. Raimundo de Peñafort, quien a la sazón se hallaba al lado del Papa como canonista de la Curia Pontificia. Prescindiendo de otras intervenciones del gran Canonista español, a él se debe el primer manual o código de los Inquisidores medievales, publicado por DOUAI, *L'nquisition*, apend. I, París, 1906.

¹³ La edición mejor de la célebre obra de Eymerich es la que hizo, con abundantes anotaciones, el canonista FR. PEÑA, *Directorium Inquisitorum R. P. F. Nicolai Eymericis, Ord. Praedicatorum, S. Theologiae Mag., Inquisitoris haereticae Pravitatis in Regnis Regis Aragonum*. Romae 1578.

¹⁴ Véase DIAGO, *Historia de la Provincia de Aragón de los Padres Predicadores*, f. 5, v. ss. Barcelona, 1599.

que el 17 de octubre del mismo año se extendía su jurisdicción a los Reinos de Aragón, Cataluña y Valencia. Sabemos asimismo que el nuevo Inquisidor General procedió inmediatamente con su energía característica a hacer uso de sus poderes, nombrando nuevos inquisidores y estableciendo nuevos tribunales en las diversas regiones de la península, y así en la primavera de 1484 nombró para el de Valencia a Juan de Épila y Martín de Iñigo¹⁵. Evidentemente, pues, los inquisidores que antes de estos nombramientos existían ya en Valencia eran los de la Inquisición medieval.

De todos modos no nos ilusionamos hasta el extremo de creer que sean completamente nuevas todas estas noticias. Ya sabíamos que en Valencia había inquisidores en 1482. Así se deduce de una serie de documentos ya conocidos. En primer lugar del Breve Apostólico de Sixto IV de 29 de enero del mismo año, en el cual, entre otras disposiciones, niega el Papa la petición de Don Fernando de extender a sus Estados de Aragón el nuevo tribunal establecido en Castilla, y la razón que da Sixto IV para justificar esta negativa es, que ya existían en Aragón inquisidores nombrados por los superiores de la Orden de Predicadores¹⁶. Pero, sobre todo, aparece claramente la existencia de un tribunal en Valencia en 1482 en la Bula de abril del mismo año; pues en ella, después de exponer el Romano Pontífice las quejas que le llegaban de Valencia contra el celo exagerado y las injusticias cometidas por los inquisidores de aquella región, tomó algunas disposiciones encaminadas a evitar estos excesos, entre las cuales debemos notar la deposición de dos de los inquisidores, Cristóbal de Gualbes y Juan de Ort¹⁷. La misma noticia sobre el celo exagerado de estos inquisidores y de su deposición por parte del Romano Pontífice queda confirmada por otros documentos de la época y por los relatos de los cronistas y de algunos historiadores antiguos.

El hecho, pues, de la existencia de inquisidores en Valen-

¹⁵ Puede verse ZURITA, *Anales de Aragón*, l. 20, cap. 65, p. 342, ed. de Zaragoza, 1610. Véase también LEA, H. C., *A history of the Inquisition of Spain*, t. I, p. 237 ss.

¹⁶ Véase el texto de este Breve en FITA, *Boletín...*, t. XV, p. 459 ss.

¹⁷ El texto íntegro se halla en LEA, l. c., p. 587 ss. Véase también FITA, *Boletín...*, t. XV, p. 462 ss.

cia el año 1482 contaba ya suficientemente por los testimonios indicados. Lo que no conocíamos eran los pormenores de su actividad. Creíamos que habían desaparecido todos los procesos que ellos sustanciaron, con lo que nos era imposible estudiar la manera práctica de proceder, su sistema de procesar. Más aún, nos era imposible comparar las acusaciones de que se hace eco el Romano Pontífice en la Bula de 18 de abril, con la realidad de sus procedimientos.

Todo esto queda ilustrado de alguna manera con el proceso que reproducimos, así como también por otros que hemos estudiado. Y por cierto queremos hacer a este propósito una observación que nos sugiere todo lo que llevamos dicho. Las sentencias dictadas por aquellos inquisidores y que hemos podido ver en sus procesos originales, más bien hacen la impresión de haber procedido con relativa benignidad.

2) En segundo lugar leemos en este proceso el texto de algunos actos inquisitoriales de estos primeros años, que no nos han sido transmitidos en las relaciones y ni siquiera en los procesos originales de las otras inquisiciones de la península.

Por de pronto conviene observar que estos procesos, por lo menos en la parte que se refiere al año 1482, son anteriores a todos los conocidos hasta ahora. Sólo este hecho significa un avance considerable. En efecto, es sabido que de toda la actividad de la Inquisición de Sevilla, que tuvo su principio, como antes se ha indicado, en enero de 1481, no se ha conservado proceso ninguno. Es verdad que por la abundancia de detalles transmitidos por los cronistas e historiadores antiguos y por los documentos Pontificios, se puede trazar una imagen bastante precisa de lo que fué en realidad el primer tribunal de la Inquisición española; pero en realidad no se conservan procesos, que indudablemente se escribieron, como se hacía siempre en semejantes ocasiones. Esto hace que quede algo suspenso el ánimo del historiador, sin querer afirmar demasiado en un sentido ni en otro, pues faltan los pormenores de la actuación inquisitorial.

Algo parecido se puede afirmar por lo que se refiere al tribunal de Ciudad Real-Toledo, que es precisamente del que más procesos se han conservado. Efectivamente, los más antiguos

pertenecen al año 1484¹⁸. Algunos de estos procesos, cuyos originales se guardan en el Archivo Histórico Nacional de Madrid, han sido críticamente estudiados y aun reproducidos por algunos investigadores modernos¹⁹. No hay duda que estos estudios son utilísimos para conocer la organización y procedimientos de la Inquisición española, y completándolos con otros muchos procesos del mismo tiempo y del mismo tribunal, todavía no estudiados²⁰, contribuirán a fijar con bastante seguridad la imagen de la Inquisición. Pero de todos modos, los datos que nos dan no son anteriores al año 1484.

Por todas estas razones nos parece que tiene alguna importancia el poder presentar procesos que, en todo o en parte, pertenecen al año 1482, es decir, son anteriores a todos los conocidos hasta el presente. Más aún, en el que extractamos aquí, se reproduce en primer lugar uno de los documentos más característicos de los tribunales de la Inquisición, el edicto de fe, que no vemos reproducido, ni siquiera en los procesos de Inquisición de Ciudad Real-Toledo posteriores a 1484. Ni es esto sólo, sino que por las repeticiones que se hacen luego, se ve la forma como se solía prorrogar una, dos y aun tres veces.

3) La tercera conclusión que puede deducirse del presente proceso es, que se confirma una vez más el sistema ordenado de la Inquisición española, aun en sus comienzos. Estamos acos-

¹⁸ El P. Fita publicó una lista de procesos originales (*Boletín...*, t. XI, p. 311 ss. en la que ordenó cronológicamente todos los que a la sazón se encontraban en el Archivo de Alcalá y ahora se guardan en el Arch. Hist. Nac. Se hallarán más datos en el "Catálogo de las causas contra la fe segundas ante el tribunal del Santo Oficio de la Inquisición de Toledo", por G. DEL CAMPILLO, Madrid, 1903.

¹⁹ SANTA MARÍA, RAMÓN, *La Inquisición de Ciudad Real*. Proceso original del difunto Juan Martínez de los Olivos, 6 stbre. 1484-15 marzo 1485. En *Boletín...*, t. 22 (1893), p. 355 ss.

— Proceso del difunto Juan González Escogido (8 agosto 1484-15 marzo 1485). En *Boletín...*, t. 22, p. 189 ss.

FIDEL FITA, *La Inquisición de Ciudad Real en 1483-1485*. Documentos inéditos. En *Boletín...*, t. 20 (1892), p. 462 ss. Se reproducen: El proceso de la Pampana (9 octubre 1483-23 febrero 1484); proceso de Juan González Pampán, ausente (24 enero-24 febrero 1484).

— *La Inquisición de Guadalupe*. En *Boletín...*, t. 23 (1893), p. 283 ss. Se reproducen: Proceso de Beatriz Núñez, natural de Ciudad Real y vecina de Guadalupe (13 de enero-31 de julio 1485); Proceso de Manuel González, posadero del mesón Blanco (15 enero-31 julio 1485).

²⁰ Para orientarse en el inmenso arsenal de los procesos de la Inquisición de Toledo, presta excelentes servicios el Catálogo impreso, citado en la nota 18.

tumbrados a leer las diatribas de Llorente y de tantos otros adversarios de la Inquisición²¹, tan acertadamente caracterizados por el protestante Ernesto Schäfer en su magnífico estudio sobre las relaciones de la Inquisición española con el protestantismo²². Así, pues, si fuéramos a creer a estos falsos historiadores, fácilmente podríamos suponer que la Inquisición española, al menos en sus comienzos, no seguía normas fijas y todo lo dejaba al arbitrio de los inquisidores particulares, los cuales de hecho se ensañaban con sus víctimas. Ya la lectura de los procesos de la Inquisición de Toledo, estudiados por otros historiadores, dejaron en nosotros la impresión de un procedimiento ordenado, que, al menos en principio, trataba de hacer justicia a los reos. Claro está, con todo, que esta justicia hay que entenderla conforme a los principios de la época, según los cuales el poder eclesiástico y el civil castigaban con la pena de la hoguera al hereje obstinado.

Pues bien, supuestos estos principios, puede convencerse fácilmente cualquiera por el proceso aquí reproducido, de que la Inquisición trataba a los reos con la benignidad compatible con el sistema universalmente admitido. Efectivamente, en el proceso que extractamos, como en tantos otros que hemos visto pertenecientes a este mismo tiempo, tanto de la Inquisición de Valencia como de la de Toledo, lejos de quedar el reo al arbitrio del inquisidor, se presentan gran multitud de testigos que prueban suficientemente el delito que se trata de probar, es decir, que el reo, siendo bautizado, seguía ejercitando las prácticas judaicas; mas luego se da lugar a una, dos o más defensas del acusado, auxiliado por un abogado especial, y se escuchan las deposiciones de todos los testigos que el reo con su abogado han querido que se examinasen.

A la luz de este proceso y de los demás de este período, pueden examinarse las acusaciones contra el procedimiento desordenado e injusto de los inquisidores valencianos contenidas en la Bula de 18 de abril de 1482. Es verdad que entre los procesos,

²¹ La obra principal de Llorente sobre la Inquisición española es la *Historia crítica de la Inquisición española*. Ed. francesa, París 1817. Edición española, Madrid 1822. Además de esta obra, escribió algunas otras sobre el mismo tema, todas ellas muy bien caracterizadas por MENÉNDEZ Y PELAYO, *Heterodos*, t. VII, p. 16 ss.

²² *Beiträge...*, t. I, p. 24 ss.

enteros o fragmentarios, que se nos han conservado, abundan más bien las sentencias rigurosas, ya de relaxación al brazo secular, ya de otros géneros de penas graves. Mas lo que no aparece tan claro es, que se cometieran excesos e injusticias con los procesados. Al contrario, en todos estos documentos se ve el cuidado de los inquisidores en proceder ordenadamente, conforme al sistema tradicional, y aun abundan los casos de notable benignidad. Prueba de ello son, por de pronto, los edictos de gracia que se publicaron uno detrás de otro en 1482. Ni se crea que la gracia prometida en los edictos quedó en el papel. Este mismo proceso nos da testimonio de que se presentaron algunas personas y de hecho fueron absueltas.

Así, pues, ante las acusaciones de irregularidad e injusticia, que presenta Sixto IV contra la Inquisición valenciana, y la realidad que nos descubren los documentos examinados, creemos que esta aparente contradicción se explica satisfactoriamente, teniendo presente el interés que tenían los conversos judíos en desacreditar y destruir al nuevo tribunal, que con tanta energía combatía sus errores y perfidias, y así con su ilimitada influencia, tuvieron medio para hacer llegar hasta al Romano Pontífice toda clase de calumnias con el fin de obtener de esta manera una orden del Vicario supremo de la Iglesia contra el odiado tribunal.

Concedemos, pues, que en realidad la Inquisición fué rigurosa en sus principios; pero este rigor estaba fundado en los daños y en el peligro que amenazaba constantemente a los cristianos de parte de los herejes, y de un modo particular de los judíos conversos en España. Mas, por lo que se refiere a los procedimientos empleados, el proceso que extractamos es una prueba de que fueron ordenados y que estaban conformes con el derecho entonces existente.

4) No hay para qué añadir, que no dejará de ser interesante para muchos la circunstancia de que este proceso, así como todos los demás de la Inquisición valenciana pertenecientes al siglo xv y al primer tercio del siglo xvi, están redactados en valenciano. Francamente debemos confesar que esta circunstancia constituyó para nosotros una grata sorpresa. Así, pues, aquellos millares de páginas, que llenan los centenares de procesos de este período, representan magníficamente el esta-

do en que se encontraba el desarrollo de la lengua en la región levantina. Más aún, en estos procesos pueden estudiarse detenidamente una serie de matices interesantes de la lengua; puesto que al reproducirse las deposiciones de los testigos, la mayor parte de los cuales pertenecen al pueblo sencillo, se dan todos los matices del lenguaje popular usado en las diversas regiones, a las que pertenecían los interesados.

Después de estas notas de introducción, vamos a reproducir las partes más importantes del proceso contra Juana Desfar.

BERNARDINO LLORCA, S. J.

San Remo, 20 de febrero de 1935.

Apéndices

EXTRACTO DEL PROCESO ORIGINAL CONTRA JUANA DESFAR, JUDAIZANTE, RELAXADA POR LA INQUISICIÓN EL AÑO 1493 EN VALENCIA

Título de la portada:

P. MAGNIFICI ADUOCATI ET PROMOTORIS FISCALIS SANCTAE INQUISITIONIS CONTRA JOHANNAM DESFAR, UXOREM JACOBI FRANCESCH NOTARII.

14 junio 1492:

In Dei nomine amen. Nouerint vniuersi quod anno a Natiuitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo, die vero Jouis, decima quarta mensis Juni, coram Reuerendo patre domino Johanne de Monesterio²³, in decretis licenciato, Inquisitore et vicario generali heretice et apostatice prauitatis, in ciuitate et regno Valencie et in ciuitatibus et diocesis Dertusensi, Segorbensi et Beate Marie de Albarrazinio, comparuit personaliter magnificus vir Petrus Ruyz, in decretis bachallaureus, aduocatus et promotor fiscalis sancti Officii Inquisitionis, verbo dicens, quod ad eius noticiam deuenit sibique fuerat datum intelligi, quod Johanna Desffar, uxor Jacobi Ffrances notarii, Valencie habitatrix, cum

²³ El licenciado Juan de Monesterio, canónigo de Burgos, fué nombrado Inquisidor el año 1492, e inició sus trabajos con un amplio edicto de gracia. Transcurrido el término en él señalado, desplegó extraordinaria actividad, de la que nos han quedado muchos procesos en el Arch Hist. Nac.

sit christiana et pro christiana habita, tenta et reputata, fecit nonnullas ceremonias Judeorum, hereticando, apostatando atque a fide domini nostri Jhu. Christi deuiando, et licet confessa sind (sic) tempore coram Reuerendos dominos Inquisitores quosdam hereticos et apostaticos errores, verumtamen ipsa est diminute confessa²⁴ et tacuit tam de se quam de aliis alios errores maiores, equales atque minores, quos vnquam confiteri noluit, ymo restat penitus negatiua et pertinax et sub agni specie gerens luppum in corde suo. Quare supplicauit eundem Reuerendum Dominum Inquisitorem dignaretur se super predictis informare, cum esset paratus sibi dare et ministrare sufficientem testium informationem super prefatis.

Et dictus Reuerendus dominus Inquisitor et vicarius generalis, auditis predictis dictoque manifico aduocato et promotore fiscali instante, ante omnia mandauit super predictis informari.

Et incontinenti dictus magnifico aduocatus et promotor fiscalis ad informandum, vt dixit, animum ipsius Reuerendi domini Inquisitoris fecit fidem de nonnullis dictis tempore gratie, de confessione ipsius Johanne Desfar opereque per eam facto, de interrogatoriis sibi factis, de abiuratione et similia, et de quibusdam testium depositionibus contra illam facientibus in generalibus regestris ipsius Inquisitionis contentis.

Et dictus Reuerendus dominus Inquisitor et vicarius generalis mandauit omnia et singula supra dicta inseri et per ordinem continuari in presenti processu et sunt continuata modo et forma sequentibus²⁵:

Anno a natiuitate Domini millesimo quadringentesimo LXXX secundo ad instantiam et requisitionem honorabilis et discreti Bartolomei Lobet presbiteri fiscalis promotoris Officii Sancte Inquisitionis, fuit emanatum et per dictos Reuerendos dominos Inquisitores prouisum quoddam edictum siue cartellum sub datis et Kalendario de quinta mensis Madii anni superius dicti tenoris sequentis:

Primer Edicto de gracia de 1482:

Nouerint universi quod anno a Natiuitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo secundo die dominico intitulado quinto mensis Maii, reuerendi domini Macias Mercader Archidia-

²⁴ La expresión *diminute confiteri* significa lo que se dice a continuación, confesar deficientemente, dejar de confesar algunos errores cometidos.

²⁵ En esta primera sesión del proceso de 1492 presenta el fiscal una relación de lo que en otras dos ocasiones, durante los términos de gracia de 1482 y 1484, sucedió con Juana Desfar, como base para que se proceda a la prisión de la misma.

conus Maior Sedis Valentine et vicarius generalis Reuerendissimi domini Cardinalis et Episcopi Valentie, et Fr. Johannes Orts, sacre Theologie professor, et Fr. Christophorus de Gualbez, artium et sacre Theologie professor, inquisitores heretice prauitatis in tota prouintia Aragonie, Ordinis predicatorum presbiteri, fecerunt in Ecclesia cathedralli dicte Sedis cartellum seu edictum tenoris sequentis:

Nos Micer Macia Mercader, doctor en decrets, canonge archidiacono major de la esglesia de la Seu de Valencia, vicari general, etc., e frare Johann Orts, mestre en sacra theologia, inquisidors generals de la heretica prauetat en tota la prouincia de Arago etc.²⁸, com en dies passats per nostra part sia estat promulgat hun general edicte de hun mes de gracia, despres sia estat prorrogat per deu dies, dins los quals quarante dies tots los delats de la fe qui voluntariament reduhirse a la fe catholica e gremi de la santa mare esglesia, e confessar lurs errors e abjurar aquells, per nosaltres, dessus dits vicari general e Inquisidors, serian acceptats a secreta penitencia, e com fins assi molts ho hajan differit o escusat venir voluntariament a confessar e abjurar lurs errors, seduhts per vanes sperances o per friuoles temors, retardats en gran deservy de la Majestat diuina e contumelia de la santa fee catholica, perill e dañ de lurs animes, perque merexerien que ab tota rigor e justicia fossen de lurs errors punits y contempnats; empero per quant nosaltres dessus dits vicari general e Inquisidors ab tota affeccio desijam la conversio e salut dels errors, procurar tant com posible a nosaltres sera sens escandel, confussio e dañ dels tals que axi van errats de superabundant manera, per aquest vltim y peremptori edicte nostre amonestam y requerim a totes y sengles persones, que fins así hauran errat e fallit contra la santa ffe fatholica, judayzant y obseruant cerimonies judayques, que dins trenta dies del dia de la data del present edicte en avant comptadors, vinguen a la seu, on nosaltres, dessus dits vicari general e Inquisidors... com ells se tenen per culpables en hauer observades cerimonies judayques, offerentse promptes a confessar aquelles e en particular objurar tota.

E quant per nosaltres, dessus dits vicari general e Inquisidors, requerits seran, car nosaltres vsant ab aquelles de misericordia, les acceptarem a penitencia secreta, exceptat que no fossen relapsos o en contumasia, excomunicats per no voler esser compareguts dauant

²⁸ Según refiere Páramo (*De Origine. Stae. Inquisitionis*, t. 2, c. 9. n. 5) Juan Orts junto con Cristóbal de Gualbes, O. P., habían sido nombrados inquisidores en 1474, y lo fueron hasta que en 1482 fueron depuestos por el Papa Sixto IV.

nosaltres com sian estats citats per edicte. E si per fet de ventura alguns seran tan insurits e pertinaces en lurs errors, que dins dit mes de gracia per aquest nostre edicte promulgat venir no voldran a confessarse o metre en ceda, aixi com dit es, passat lo dit temps sera procehit contra ells ab rigor e justicia segons per dret permes sera. Data en Valencia, a V de Maig, any de la natiuitat de nostre Senyor mil quatre cents huytanta dos.

Mercader, vic. gen., Fr. Joh. Orts, Fr. Christ. de Gualbez, Inq. (*no son firmas*).

Infrascripti venerunt ad ponendum se in ceda ad hoc quod se offerrent promptos ad confitendum et abjurandum propter cerimonias judayquas, quas actenus observarunt (*Son cuatro personas, entre las cuales se encuentra la rea de este proceso*).

Edictum gratie ftris. Johannes Epila.

6 de Noviembre de 1484:

Nos Micer Juan Mercader, doctor en drets, canonge e arcidiacono major de la seu de Valencia, vicari general del Reuerendissim Senyor Cardenal e bisbe de Valencia, e Marti Enyego, canonge de la seu axi mateix, e Fr. Johann de Epila mestre en santa Theologia, de la Orde de Predicadors, Inquisidors de la heretica prauetat en la present ciutat y regne de Valencia²⁷, considerant que en aquests passats dies son estat fets diuersos edictes, etc., vide hoc edictum in peremptorio... Datum Valentie, sexta nouembris, any MCCCCLXXXIII.

Infrascripta Johanna vxor Jacobi Fr. notarii intra tempus edicti venit ad confitendum errores suos juxta formam et tenorem in dicto edicto traditam sub diebus sequentibus.

Die vicesima septima mensis nouembris anno millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto predicta Johanna fuit presentata intra tempus gratie coram predictis Reuerendis dominis Inquisitoribus, et posita in ceda prout apparet in libro...

Confessio temporis gratie. Die veneris XXVIII Aprilis anno MCCCCLXXXV.

Johanna Desfar, vxor Jacobi Fr. notarii Valencie, prestito prius per eam juramentum in posse dictorum Reuerendorum Inquisitorum.

Dix e confessa estar en veritat que ella confessa essent casada ab lo primer marit appellat Gaspar de Gualls, mercader, que y estant en... ella confessa a indicacio de vna madrastra della, appe-

²⁷ Fueron nombrados por Torquemada, y así son los primeros de la nueva Inquisición española en Valencia. De su actividad quedan bastantes procesos originales.

llada Blanquina, muller de Jacobo Desfar, calçeter, que'l pare d'ella confessant dejuna moltes vegades lo dia dejuni del perdo ab los dits son marit y madrastra a la manera judayca, no menjar fins a la nit vistes les steles, e algun diuendres al vespre feya aparells de cresols ab meches noues per la solempnitat del dissapte seguent. E des que es casada ab lo dit Jacobo Ffrances en la present ciutat y en amagat de aquell ha fet dit dejuni en la forma dessus dita pot hauer sis anys vna vegada, e que algunes vegades ha fet leuar lo nirui de la cuixa del molto, de les quals coses ella confessa, se'n penit e demana venia y perdo a santa mare esglesia e als reuerends Inquisidors.

Et dicti reuerendi domini Inquisitores ad vberiore[m] cautelam vt confessionem predicte Johanne sit magis integra (sic), ne forte ex oblivione aliquid ab ea confitente obmittatur, interrogarunt dictam Johannam sigillatim super omnibus interrogatoriis sequentibus²⁸:

Primo fuit interrogata si te algun fill o gent que sia cristiana.

Item si es batejada o si te algun fill o filla que no sia batejada.

Item si ha fet lauar la front de algun infant o infanta quant los trauen del baptisme per lauar lo crisma del front, o si sab o ha oyt dir que algun altre ho ha fet.

Item si ha menyspreat lo sacrament de la confirmacio, no recebentlo en ella mateixa e no procurant que sos fills o filles ho recebessen, o si sab o ha oyt dir que alguns altres ho hajan fet.

Interrogada si ha empachat o desconsellat a algun Juheu que's volgues batejar o alguna esclaua mora que's batejas, o si sab o ha oyt dir que alguns altres ho empachasen.

Item en los diuendres al vespre en casa si han enceses... per la solempnitat del dissapte seguent e si han fet aparellar lo diuendres de menjar per al dissapte, assi que en lo dissapte no's aparellas res en sa casa, o si sab o ha oyt dir que alguns altres ho fessen o hajan fet.

Item si ha celebrat los dissaptes no fent faena ni permetre que se'n fes en sa casa ab intencio de seruar la ley mosayca, o si sab o ha oyt dir que alguns altres ho fessen o hajan fet.

Item si ha menjat pa alis en la pascua dels Juheus, celebrant aquella o si sab o ha oyt que algun atre ne menjas.

Item si ha menyspreat seruar los dejunis de santa mare esglesia, menjant carn els diuendres, e altres dejunis manats sens

²⁸ Este interrogatorio sobre las prácticas judías coincide sustancialmente con el que aparece en los procesos de Toledo.

euident necessitat de maltia, o si sab o ha oyt dir que algun altre christia ho haje fet.

Item si ha dejunat del perdo o altres dejunis dels Juheus no menjant fins a la nit vistes les estreles, o si sab o ha oyt que alguns altres ho fessen.

Item si ha fetes fer en casa seua barraques de fenoll o altres rames en memoria de les cabanyelles dels Juheus, o si sab o ha oyt dir que alguns altres ho fasen.

Item si se es fet posar james a algun Juheu a la manera judayca, o si sab o ha oyt dir que algun altre ho fes.

Item si se es feta instruir a ningun Juheu fentse mostrar la toca, venerant aquella e besantla en senyal de deuocio, o si sab o ha oyt dir que alguns ho hajan fet.

Item si ha donats dinès o algun altra cosa per edificacio, reparacio o ornament de la sinoga, o si sab o ha oyt dir que algun ho haje fet.

Item si ha donat diners, oli o altres coses pera les lanties de les sinogues, o si sab o ha oyt dir que alguns ho hajan fet.

Item si es anada a fer honor a la cremacio de algun Juheu, o si sab o ha oyt dir que ningu ho haje fet.

Item si ha fet soterrar ningun en benar o ab altres ceremonies judayques, o si sab o ha oyt dir que nengu ho haje fet.

Item si ha fet sacrifici de ningun aniell segons la manera judayca, o si sab o ha oyt dir que ningun ho haje fet.

Item si en vituperi de la passio de nostre Redemptor ha açotat o crucificat algun gall, home, animal o anyell, o si sab o ha oyt dir que algun ho haje fet.

Item si te ni sab qui tinga algun libre contra santa fee catholica especialment sobre la fee del Mesies promes en la ley de Moyses.

Item si ha cregut, dogmatizat o dit creure res que sia contra la santa fee catholica o si sab que ningu ho haje blasfemat.

Item si ha cregut o dit creure que los homens se puguan saluar obseruant la ley Mosayca, o si sab que ningu ho crega.

Item si ha obseruada secreta cerimonia en les dones parteres, a la qual dien la vijola, o si sab ni ha oyt dir que nengu la fasa.

Item si menyspreant les festes de santa mare esglesia, ha fet faena los diumenges e festes manades, o si sab que ningu menyspreantles hi haja feta faena.

Item si menyspreant la obediencia de santa mare esglesia no se es curat de confessar y combregar tots anys ni de oyr missa los diumenges o festes manades, o si sab que ningu ho haje fet.

Item si sab ni ha oyt dir quen haja algun lloch, hon se ajunten

alguns christians a fer oracio a modo judaych ab tora que tinguen.

Item si ha degollat o sab que ningú haja degollat nengun animal ab cerimonia nenguna, e si ha lansat un petich de la pasta al foch.

Item si ha leuat lo nirui de la cuixa o lo greig de les costelles del molto, o si sab ni ha oyt dir que ningun christia ho fasa.

Item si ha vsat o sab algu que haja vsat de sortilegis, fetilleries, diuinacions, inuocacions de mals spirits malefics, nigromancia o de altres arts magiques e prohibides per santa mare esglesia.

Venia autem juramenti de dicendo veritatem meram et integram, quam confitentes tenentur dicere... (*sigue la fórmula de juramento usada en estos casos*).

18 de Agosto de 1485:

ABJURACIO. Postmodum vero, die decima octaua mensis Augusti anno a Natiuitate Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quinto..., infra capellam maiorem dicte Sedis ante presentiam dictorum Reuerendorum Dominorum Martini Enyego, canonici, preceptoris et vicarii generalis Reuerendissimi domini Cardinalis et Episcopi Valencie, et frátris Johannis Epila Ordinis Predicatorum, magistrorum in sacra pagina, Inquisitorum heretice prauitatis, in dicta ciuitate et regno Valencie existentium in quoddam cadafalso iuxta capellam maiorem dicte Sedis, vbi magna populi multitudo ad audiendam missam, diuinum officium et sermonem conuenerat, et in presentia mei notarii et scribani infra scriptorum, medio juramento per eos prestito ad dominum Deum et eius sacrosancta Evangelia, eorum manus super librum missale et super Evangelium tenendo, ajurarunt, abnegarunt, reucarunt et detestati fuerunt omnibus suis propriis genibus flexis et vmiliter perverba:

Nosaltres... Johanna muller de Johan [Jac.] Frances notari en juhi personalment constituits, en presencia de vosaltres, molts Reuerents Marti Enyego, canonge cabiscol e vicari general del Reuerendisim Senyor Cardenal e Bisbe de Valencia, e Fr. Johan Epila de la Orde de Predicadors, mestres en sacra Theologia, Inquisidors de la heretica prauetat en la ciutat y regne de Valencia, sobre los sants quatre Èvangelis dauant nosaltres tocats, juram que creem de cor e confessam de boca aquella santa ffe catholica e apostolica, la qual la santa romana esglesia creu, preycya y te, tota, e qualsevol heregia que se extolleix e se exalta contra la santa romana Esglesia, de qualsevol secta o error que sia.

Item juram que creem de cor e confessam de boca que la ley vella o musayca ab totes les sues ceremonies no es obligatori ni

de algun valor o efficacia als qui la conseruen apres lo adueniment de Jhu. Christ nostrè Redemptor e publicacio de la ley Evangelica.

Consequentment abjuram, abnegam, renoncem e detestam aquella heregia de aquells que diuen o creuen que observar dites ceremonies de la ley vella apres lo adueniment de Jhu. Christ nostre Redemptor e publicacio de la ley nova o Euangelica, es cosa santa e saludable e que observar dites ceremonies apres dit temps no es pecat.

Ytem juram y prometem que james de anauant creurem o aderirem a la dessus dita heregia ni per obra observarem dengunes ceremonies judayques, e especialment no voldrem los diuendres al vespre aparellar per al dissapte cresols ab meches noues, caçoles de diades, ni'ns dexarem de fer faena per la solempnitat del dissapte seguent ni dejunarem lo dia de dejuni del perdo, lo qual dejunan los Juheus, en lo mes de Septiembre, no menjant fast la nit vistes les steles, ni menjarem pa alis en la pascua dels Juheus celebrant aquella ni per solemnizar aquella nos abstendrem de menjar pa lleuat, ni leuarem lo nirui de la cuixa del molto, en la qual heregia nosaltres miserables hauem caygut e aquella tengut e obseruat per molts anys segons auem dit en les confessions...

Item juram y prometem que james de anauant consellarem a dengú que dites ceremonies obserue, ans si sabrem que nengu de anauant les obserue, crega o dogmatize, que observarles sia licit e sense pecat, que de consecuent ho direm, reuelarem o denunciarem a vosaltres dessus dits vicari e Inquisidor e altres successors en dits officis.

Item juram y prometem que farem y cumplirem la penitencia, que per vosaltres, senyor vicari e Inquisidor, nos sera injungida per les dessus dites culpes, per nosaltres comeses, axi nos ajud Deu e aquests sants quatre Evangelis sobre los quals juram.

*Edicte de Calancha, Micer Soler e Cigales, Inquisidors*²⁹ (12 de abril de 1487).

Edicte de Fr. Diego Magdaleno (10 de Mayo de 1489).

*Estos edictos son del mismo tipo que el transcrito al principio. A continuación sigue el proceso, con las deposiciones de los testigos, por los cuales consta que la rea, no obstante su abjuración, sigue practicando la ley de Moisés. Luego sigue*³⁰:

²⁹ Pedro Sánchez de Calancha, canónigo de Palencia, junto con Juan Lobo de Cigales, licenciado y canónigo de Cuenca, fueron nombrados inquisidores del año 1487. El último fué luego inquisidor de Ávila y testificó en el proceso del martirio del niño de Guardia.

³⁰ Hasta aquí se extiende la relación intercalada por el fiscal en la audiencia primera del proceso, el 14 de junio de 1492. La consecuencia de esta denuncia del fiscal es lo que se narra a continuación.

Subsequenter vero, dicta die Jouis, decima quarta mensis Junii, anno quo supra millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo, coram prememorato Reuerendo domino Johanne Monesterio, Inquisitore et vicario generali, comparuit magnificus Petrus Ruiz aduocatus et promotor fiscalis predictus dicens quod cum per dictam depositionem per eum desuper iniunctam legitime constent contenta in dicta sua clamosa insumatione³¹ fore vera, ideo suppli-cauit et petiit procedi ad captionem persone ipsius Johanne vxoris Jacobi Franc. de fide delate et suspecte...

Et dictus reuerendus dominus Inquisitor et vicarius generalis, visa dicta clamosa insumatione et depositione, reputauit et decreuit eandem Johannam Desfar de fide domini Jhu. Christi fore suspectam ydeoque mandauit procedi ad captionem ipsius per Michaellem Oronoz, nuntium dicti Officii Inquisitionis.

CAPTIO. Proxime dictis die et anno quibus supra Michael Oronoz nuntius sancti Officii Inquisitionis retulit de mandato ipsius Reuerendi domini Inquisitoris et vicarii generalis rexisse et captam duxisse ad carceres communes dicti sancti Officii eandem Johannam vxorem Jacobi Fr. de fide delatam et eam acomodasse seu dedisse Johanni de Torrequemada carcerario sancte Inquisitionis.

PRIMA MONITIO. (18 de Junio 1492.)

Postmodum vero die decima octaua dicti mensis Junii anno predicto a Nativitate Domini millesimo CCCXXXIX secundo, coram Reuerendo domino Johanne de Monesterio Inquisitore et vicario generali fuit monita et requisita in Domino nostro Jhu. Christo et hoc medio juramento evangelico, que respondens monitioni dixit et virtute dicti juramenti dixit que haura tretze o quatorze anys poch mes o menys³² que ella confessa dins lo temps de gracia... (*sigue relatando lo que entonces hizo, y negando que luego haya cometido nada contra la fe. En días consecutivos sigue haciendo una especie de confesión, en la cual, en resumidas cuentas, negaba la acusación del fiscal. El 28 de Junio, terminada esta confesión, continúa.*)

Item si se vult deffendere, cum sit presto et paratus dare sibi aduocatum et procuratorem et tempus competens ad se deffendendum.

³¹ *Clamosa insumatio* o simplemente *clamosa* es la acusación presentada por el fiscal o petición de prisión, acompañada de las denuncias y pruebas que la justificaban.

³² Se refiere a la confesión que hizo al presentarse después del primer edicto de gracia en 1482.

Et dicta Johanna dixit nolle se deffendere neque velle aduocatum nech procuratorem nech tempus ad se deffendum, ymo dixit quod se submittebat iudicio sancte matris ecclesie et dicti Reuerendi domini Inquisitoris petendo veniam et misericordiam.

Et dictus Reuerendus dominus Inquisitor et vicarius generalis ad vberiore[m] cautellam dedit dicte Johanne in aduocatum magnificum Petrum Michaellem legum doctorem, et honorabilem et discretum Michaellem Ouila, notarium, et tempus sex dierum, qui eandem captam et de fide delatam aduocent, procurent, patrocinent et deffendant prout boni viri tenentur et debent in similibus fieri iuxta canonicas sanctiones.

Siguen varias otras sesiones, en que la rea trata de explicar algunas cosas que había dicho. Mas siempre viene a parar a lo mismo, que niega la acusación fiscal.

MONITIO. (30 de Agosto de 1492.)

Preterea vero die tricesima mensis Augusti anno millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo coram eodem Reuerendo domino Johanne Monesterio, Inquisitore et vicario generali fuit ducta et presentata ipsa Johanna vxor Jacobi Frances notarii, que virtute iuramenti per eam in forma iuris in manibus et possee (?) dicti Reuerendi domini Inquisitoris prestiti et per eundem Reuerendum dominum Inquisitorem fuit monita et requisita in Domino nostro Jhu. Christo eiusque sacratissima passione, que ella confessant volgues dir y confessar totes les seues culpes e errors, que hagues comeses e fetes contra nostre Senyor Jhu. Christi e la sagrada Verge Maria, e confessant aquelles seria tractada ab molta misericordia, axi com la santa mare esglesia acostuma tractar los que son be confessats e verdaderament contrits; altrament que la present causa se tractara per los termes de justicia.

(Abril de 1487.)

La qual dita Johanna responent a la dita monicio e per virtut der jurament dix que ella confessa no ha fetes altres cosas algunas contra la santa ffe catholica, sino les que te confessades en ses confessions, a les quals dix que se refferia.

Et factis perdictis, incontinenti dictis die et anno coram dicto Reuerendo domino Johanne de Monesterio, Inquisitore et vicario generali, comparuit predictus magnificus Petrus Ruiz aduocatus et promotor fiscalis, qui dixit verboque proposuit, quod cum dicta Johanna vxor Jacobi Frances per suam Reuerentiam fuerit et sit monita et requisita et noluerit confiteri plene errores suos, ymo est negatiua, ydeoque petiit et suplicauit per eundem Reuerendum do-

minum Inquisitorem et vicarium generalem se admitti ad dandum et refferendum contra eandem violantem eius denunciacionem siue accusationem, quam ibidem in presentia eiusdem Reuerendi Inquisitoris et presente ipsa Johanna rea et delata dedit et obtulit contra eandem Johannan tenoris sequentis:

(*Acusación.*)

Contra Johannam Desfar vxorem Jacobi Frances notarii.

Coram uobis Reuerendo Johanne de Monesterio, in decretis licenciato, Inquisitore heretice et apostatice prauitatis in ciuitate et regno Valencie, compareo ego Petrus Ruiz, in decretis bachallaurius, aduocatus et promotor fiscalis Officij Inquisitionis valentine, et ... via, modo et forma quibus de iure possum et debeo aduersus et contra Johannam Desfar vxorem Jacobi Frances notarii, Valentie habitatorem, captam ream et de fide delatam, promouendo denuntio siue accuso et dico quod cum dicta Johanna esset christiana et pro christiana habita, tenta et reputata ... ad ritus et cerimonias iudeorum transiuit hereticando et apostatando atque a fide Domini nostri Jhu. Christi deuiando, et licet coram aliis, coram Reuerendo Inquisitore confessa fuerit aliquos errores et ceremonias iudaycas, verumtamen cum ipsa in suis confessionibus fuit diminuta, ficta et simulata et tacuit particularia de se et de aliis. Nempe, post eius abiurationem alios errores et cerimonias iudeorum fecit et perpetravit, ex quibus apparet eandem Johannam fore fictam, simulatam, diminute confessam, hereticam, pertinacem, negatiuam et relapsam, aliaque fecit et perpetravit in Dei Omnipotentis offensam et sancte fidey detrimentum prout apparet per articulos sequentes:

1. Et primo dico et si negetur probare intendo, que del any LXXXII fins ara per los Inquisidors passats se son donats e publicats en la seu de Valencia cinc edictes de gracia³³, en los quals requirien y amonestauen a tots y qualsevol persones que haguessen errat contra nostra santa fe catholica, hereticant o apostatant, vinguessen a confessar ses errors e les que d'altres sabien, e que serien tractats ab molta misericordia. E axi es ver.

2. Item pono que la dita Johanna Desfar compareguè a XXVIII d'Abril any LXXXV dauant micer Macia Mercader, mestre Martin Enyego e Frare Johan Epila, Inquisidors, e jura a la creu e als sants quatre Euangelis que diria e confessaria veritat e

³³ El primero, fué el de los inquisidores Orts y Gualbes, en 1482; el segundo el de Juan de Epila y Martín Iñigo, en 1484; el tercero, en 1487, por Pedro Sánchez de Calancha; el cuarto, por Diego Magdaleno, en 1689, y el quinto, en 1492, por Juan de Monesterio.

totes les cerimonies judayques que hagues fetes o comeses o que sabes de altres, e si lo contrari fees, volia que no li valgues lo edicte de gracia, ans que se procedis contra ella com contra persona ficta e impenitent. E axi es ver.

3. Item dico quod eadem die per virtud del dit jurament la dita Johanna confessa que stant casada ab Gaspar de Valls, mercader en Barcelona, a induccio de sa madrastra appellada Blanquina, dejuna moltes vegades lo dejuni del perdo ab lo dit son marit e ab la dita sa madrastra.

4. Item confessa que en Barcelona per sollempnizar lo dissapte, lo diuendres al vespre feya aparells de cresols ab meches noues, e ensenia aquells. E axi es ver.

5. Item confessa que en Valencia ans de ser casada ab Jacobo Frances notari, dejuna una vegada en amagat de aquell lo dejuni del perdo. E axi es ver.

6. Item confessa que algunes vegades ha fet leuar lo nirui de la cuixa del molto. E axi es ver.

7. Item dico que per los dits Inquisidors, migançant lo dit jurament, fonc interrogada la dita Johanna Desfar per los articuls contenguts en los interrogatoris generals, trahentli a la memoria si hauia fetes algunes de les dites cerimonies en los dits articuls contengudes, e la dita Johanna Desfar dix que no hauia fet mes del que hauia confessat.

8. Item pono que la dita Johanna Desfar a 18 de Agost de MCCCCLXXXV personalment en la seu dauant los dits Inquisidors abjura publicament les cerimonies judayques per ella confessades e generalment tota especie de heregia. E axi es ver.

9. Item pono que la dita Johanna Desfar en la dita sua abjuracio jura e promes que si jamay sabes que algunes persones seruassen cerimonies judayques, que les vendria a manifestar als Reuerents Inquisidors. E axi es ver.

10. Item pono que la dita Johanna Desfar per deuocio que te en la ley de Moyses, en Barcelona y aqui en Valencia abans de esser abjurada e apres, lo diuendres al vespre agranaua la casa e ensenia mes cresols ab meches noues que los altres dies de la setmana, e aparellant cassoles e dexaua de fer faena e lo dissapte seguent se mudaua camisa neta e se vestia les millors robes que tenia e no feya faena per sollempnizar lo dissapte, e menjaua de les dites casoles fiades, e sab de altres persones que induides per ella e ab ella, han fet dites cerimonies. E axi es ver.

11. Item pono que la dita Johanna Desfar, assi en Barcelona com en Valencia, ha fet moltes voltes lo dejuni del perdo que fan

los Jueus, no menjant de tot lo dia fins a la nit vistes les steles, no fent faena quant dejunaua ... e induia a moltes persones a fer lo dit dejuni, e sab de altres persones que ab ella e sens ella han fet lo dit dejuni. E axi es ver.

12. Item dico que la dita Johanna per observacio de la ley de Moyses ha tengut e tenia vnes hores de oracions judayques en pla y en hebrayc, en les quals legia moltes vegades, e feya que altres la scoltauan quant ella deya dites oracions, per que les instruis a la ley de Moyses y sabessen les dites oracions, e sab de altres persones que tenen o saben libres o oracions judayques. E axi es ver.

14. Item dico que la dita Johanna Desfar no menje porc ni conills ni congre, caragols ni volateria offegada ni cosa prohibida per la ley de Moyses. E axi es ver.

15. Item pono que la dita Johanna Desfar apres de esser abjurada e abans, sent sana e bona, ha menjat carn e ous en quaresma e en diuendres, dissaptes e dejunis manats per santa mare esglesia. E axi es ver.

16. Item dico que la dita Johanna Desfar abans e apres de esser abjurada, ha fet faena moltes vegades en diumenges e altres festes manades per santa mare esglesia, e ha induit a moltes atres persones que fessen faena en tals dies. E axi es ver.

17. Item dico que la dita Johanna ha leuat per observacio de la ley de Moyses moltes vegades la glandeta de la cuxa del molto e lo greig, e ha induit a moltes persones a ffer dita cerimonia. E axi es ver.

18. Item pono que la dita Johanna no tenint deuocio en la missa ni en lo sant sacrament de la Eucaristia ni oracions o officis de santa mare esglesia, se's abstenguda e se abstenia abans y apres de la seua abjuracio, de anar a missa e reprenia les persones que li aconsellauen que anas a missa. E axi es ver.

Et cum ex predictis omnibus et singulis et alias legitime constet dictam Johannam Desfar fuit et esse fictam, simulatam, negatiuam, pertinacem et relapsam, ideo peto eam tamquam fictam, simulatam, negatiuam, pertinacem et relapsam tradi curie seculari cum confiscatione omnium bonorum, cum sic de iustitia faciendum existat. Hec dicit dictus procurator fiscalis saluo iure...

Quia quidem cedula denuntiationis seu accusationis modo quo premittitur per dictum magnificum aduocatum et procuratorem fiscalem coram Reuerendo domino Inquisitore desuper oblata, idem magnificus procurator fiscalis verbo dixit quod petebat et supplicabat prout de facto petiit et supplicauit, per dictum Reuerendum

dominum Inquisitorem et vicarium generalem fieri pronuntiato et prouideri sicut et prout in dicta petitione continetur.

Por convenio entre los procuradores o abogados y el fiscal, siguen las sesiones, en que la rea responde a los puntos de la acusación. Concede lo que se refiere al tiempo anterior a la abjuración y niega lo demás. El 3 de septiembre nueva MONITIO para que diga toda la verdad. Entonces hace algunas confesiones, pero muy incompletas y con muchas explicaciones. 20 de septiembre, defensa del abogado. Es larga y se reduce a negar las acusaciones del fiscal presentándose como buena cristiana. Concluida la defensa, sigue la larga audiencia de testigos presentados por el fiscal. Finalmente el 4 de enero de 1493 se pronunció la sentencia. A ella precede la siguiente introducción:

Die autem veneris, que computabatur quarta mensis Januarii, anno a Natiuitate Domini millesimo CCCXXXIII^o hora nona vel quasi ante meridiem, in quodam cadafalso suo et posito in platea vulgariter nuncupata "dels apostols de la seu de Valencia", coram Reuerendo domino Johanne de Monesterio, Inquisitore et vicario generali, presente dicta Johanna Desfar, capta et de fide delata, assimili manebat in quodam cadafalso sito et posito contra cadafalsum dicti Reuerendi domini Inquisitoris, comparuit et personaliter constitutus magnificus Petrus Ruiz aduocatus et promotor fiscalis dicte sancte Inquisitionis qui dixit quod cum ipse et dicta Johanna Desfar delata et denunciata habeant assignationem ad hanc diem, horam et locum ad audiendam diffinitiuam sententiam, ideo dixit quod petebat et supplicabat per dictum Reuerendum dominum Inquisitorem et vicarium generalem pronuntiari definitiue in causa super hiis quibus causa..., ultimo remanserat deliberatione, cum ita de iure et iustitia faciendum et prouidendum existat.

Et dictus dominus Inquisitor et vicarius generalis etc. iudex fidey sedens pro tribunali in dicto cadafalso tamquam iudex, ymaginibus crucifixi atque quatuor Euangelistarum coram eo positis et per eum reuerenter inspectis, ad suam processit deffinitiuam sententiam ferendam et pronuntiandam sub forma sequenti (*sigue la sentencia, en la cual, según costumbre de la Inquisición, se relata detenidamente todo el curso del proceso, y después de esto se da la declaración de que la rea es relapsa y por consiguiente es relaxada al brazo secular. Después de la sentencia se halla en el proceso la nota siguiente.*)

Post huius quidem diffinitiuę sententię publice et acceptationem dicti magnifici aduocati et procuratoris fiscalis, prout vnus hore

normalis intervallum cum dicta Johanna Desfar relaxata vidisset quod Bernardus Macip, Beatrix Splugues et Violans Splugues relaxati motu proprio in ipso cadafalso confessi fuerant omnes ceremonias judaycas quas fecerant, prout in eorum sententiis fuerat recitatum, et rogauerant Reuerendum dominum Inquisitorem vt rogaret Dominum Jhum. Christum pro ipsis et quolibet ipsorum, tunc dicta Johanna Desfar existens in ipso cadafalso, alta voce dixit dicto Reuerendo domino Inquisitori talia vel similia verba:

Reuerent Senyor Inquisidor, yo us prec per amor de Deu que perdoneu. Yo us confese totes les coses e cerimonies que en la sua sentencia de mi se son legides, e dic que totes son veres e yo he fetes aquelles, que me'n penit de mon cor e de bona voluntat, heu demane perdo a nostre Senyor Deu Jehu. Christ e a vos Senyor Inquisidor, e que vull viure e morir en la santa fe catholica com a bona christiana. Et tunc ipse Reuerendus dominus Inquisitor respondens dixit interrogando eam si aquelles coses o cerimonies que se eren legides en la sentencia si eren axi veritat, e si ella les hauia fetes e dites axi com en la sentencia contra ella donada se era legit. Et ipsa Johanna Desfar respondens dicte interrogationi vere alta voce dixit talia vel similia verba: En efecte encara que yo fins ara haja negat les dites coses, empero totes aquelles he yo fetes, de les quals me penit de bon cor e de bona voluntat e demano perdo a nostre Senyor e a tot hom generalment.

Et dictus Reuerendus dominus Inquisitor videns contritionem et zelum deuotionis dicte Johanne Desfar ad illius rogatum voce alta commendauit illam omnibus gentibus circumstantibus, quatenus dicerent orationem dominicalem et Ave Maria vt Dominus noster Jhus. Christus sua pietate mortem temporalem pro peccatoribus benigne suscipere volens sua misericordia dignaretur concedere gratiam dicte Johanne Desfar moriendi cum contritione in ipsa fide catholica. Quoniam ipse Reuerendus dominus Inquisitor incipiebat orare et dicere dictas orationes et omnes gentes circumstantes magna pietate moti et etiam audita gaudiosa commendatione Reuerendi domini Inquisitoris, satis pie et deuote dixerunt ipsas orationes del Pater noster e de la Ave Maria, rogando Deum ut faceret illi gratiam cum contritione moriendi et transire de hac vita.

LA LLIBRERIA D'ARNAU DE VILANOVA

I. L'INVENTARI DELS BÉNS MOBLES D'ARNAU DE VILANOVA.

Fa més de trenta anys que el senyor Roc Chabàs donà a conèixer, a base d'un pergami trobat a l'arxiu de la Seu Metropolitana de València, l'inventari dels llibres, robes i altres béns mobles d'Arnau de Vilanova, formalitzat el 30 de juliol de 1318 pel més actiu dels seus marmessors, l'almoïner de la Seu En Ramon Conesa, a presència del notari Jaume Martí¹. El document, el més ric de contingut entre tots els pertanyents a la testamentaria d'Arnau que han estat exhumats fins avui, conté un arsenal de dades referents a la seva persona i al seu temps que no han estat encara a bastament valorades pels nostres erudits. Un estudi de persona competentíssima, anunciat pel transcriptor de l'inventari, no ha jamai aparegut; i restem, per tant, reduïts als escassos, per bé que estimables, aclariments del culte arxiver valencià en les notes al text transcrit i a uns breus complements afegits incidentalment pel Dr. Ramon d'Alòs en ocasió de les seves vàries publicacions arnaldianes².

L'inventari del juliol de 1318 comença amb la menció dels béns d'Arnau existents a casa de l'apotecari barceloní Pere Jutge, el seu íntim amic i també marmessor, i segueix amb l'enumeració, peça per peça, de tots els altres que foren trobats a la ciutat de València. N'hi havia molts en poder d'Arnau de Fabra o Fabrias, qui els guardava en quatre cofres o baguls de color verd, en una caixa nova i una altra de més grossa, i en

¹ ROQUE CHABÀS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, a *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 9(1903) 189-203.

² Principalment en el seu article *De la marmessoria d'Arnau de Vilanova*, a *Miscel·lània Prat de la Riba*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1923, pàgs. 289-306, on descriu els tràmits actuats en la testamentaria d'Arnau fins a l'aprovació definitiva per la cúria episcopal de València. Citaré les altres publicacions seves, a mida que s'escaigui ocasió oportuna.

Aprofito l'avinentesa per a regraciar el Dr. Alòs pel seu amable ajut en la preparació del present estudi i, sobretot, per les dades per a la identificació d'alguns dels manuscrits que figuren en l'inventari.

dues maletes plenes de roba; dins la caixa nova una arqueta tancava una bona provisió de moneda francesa per a despeses de viatge. Al domicili d'Arnau, fou redactada així mateix una llista de les coses trobades a l'armari de la capella, dels objectes diversos que constituïen el parament de casa i de les peces guardades en dos bagulets negres, a la cambra d'Arnau, que foren oberts a presència dels marmessors i testimonis. Aquest senzill esquema permet entreveure l'interès considerable d'un tal document, en el qual són anomenades una colla de persones de la intimitat d'Arnau i esmentats gairebé tots els objectes que eren de la seva propietat i ús personal en el moment de la mort.

2 LA LLIBRERIA D'ARNAU.

Em proposo ara, deixant de banda tota altra mena d'objectes i qualsevol altre aspecte d'estudi possible a propòsit del susdit inventari, fixar l'atenció en els manuscrits que foren d'Arnau de Vilanova, per tal d'esbossar un primer assaig, ni total ni definitiu, de reconstrucció sistemàtica de la seva llibreria. Un assaig així, malgrat les seves dificultats i limitacions, pot projectar força llum sobre l'obra literària d'aquest pensador medieval. Arnau posseï una llibreria copiosíssima pel seu temps, a la qual no pot ésser comparada la de cap més particular a Catalunya, ni a tota la península, segons les dades avui conegudes. Passen llargament de 200 els còdexs enumerats en l'inventari d'En Conesa, sense comptar-hi alguns en préstec que foren retornats més tard; i aquest nombre, llavors extraordinari, suposa una riquesa tan gran que no la posseïren major sinó uns pocs monestirs (per exemple, Ripoll) i catedrals (per exemple, Vich i Barcelona) que anaven a la capdavantera del moviment cultural a casa nostra i comptaven amb un nodrit fons d'obres especialitzades per a la formació de l'estament eclesiàstic. La llibreria d'Arnau de Vilanova és, d'altra banda, la més antiga coneguda d'un laic català i àdhuc espanyol, en la qual són acollides abundantament les produccions llatines de la cultura medieval eclesiàstica, en nombre molt superior al de les obres mèdico-professionals i científiques i al de les mostres literàries en vulgar. Aquest sol detall seria suficient per a revelar-nos l'esperit pregonament europeu d'Arnau, que l'empenyí a preocupar-se i a intervenir amb gosadia en els problemes més vius de la

seva comunitat cristiana, tradicionalment reservats a la reflexió dels teòlegs i a les iniciatives del poder eclesiàstic.

A posta parlo de llibreria, i no de biblioteca. Arnau de Vilanova no arribà a disposar un espai per a la guarda i ordenació dels llibres, ja fos un modest armari (*theca*), com existia llavors en les sagristies de les principals esglésies, o una habitació especial, com la que acabaven de construir els primers centres culturals del temps (per exemple, el convent dominicà de Santa Caterina a Barcelona). Els seus llibres apareixen, a través de l'inventari, escampats per diferents llocs en baguls o en caixes o només apilats a terra i barrejats amb estris casolans, com mitges, camises, tamborets, candeles, etc., o amb productes farmacèutics i instruments científics, com pots de píndoles, fustes rares, una agulla nàutica, forquetes de cirurgia, etc. Seria debades cercar en les llistes parcials dels llibres d'Arnau una ordenació per matèries o d'altra mena; si els llibres figuren entremig de coses heterogènies i diverses, són així mateix barrejats entre ells sense ordre ni concert. Les obres originals d'Arnau van de costat amb altres que no són d'ell; els escrits de medicina fan pilot, si convé, amb algun missal o amb un tractat d'apologètica.

Pesi a una tal situació de fet, encara avui fóra possible dreçar el catàleg de la llibreria d'Arnau de Vilanova, si ens hagués estat conservat un inventari establert amb tota cura i per a fins culturals. Dissortadament, no és així. L'inventari dels llibres i altres béns mobles d'Arnau ha estat aixecat pels seus marmessors als efectes merament legals i resulta un document modèlic de notaria, no així des del punt de vista bibliogràfic, tota vegada que hi manquen amb freqüència les indicacions d'autor i altres dades per l'estil, que són literàriament de cabdal importància, o la notícia d'obres hi és donada en forma tan imprecisa que no ens ve a obrir cap camí per a la llur identificació; vegeu, a tall d'exemple, la notícia triada a l'atzar entre una colla de semblants que correspon a la signatura 257 de Chabàs: "Item quatuor libri in romancio diversorum operum."

Malgrat aquests inconvenients, l'inventari dels llibres i altres objectes d'Arnau de Vilanova continua essent un document bio-bibliogràfic de primer ordre. Com menys objectiu resulta l'aco-

blament de les seves peces, més palesa apareix la directa intervenció del seu propietari, fins al punt que podem afirmar una estreta correlació entre el contingut de la llibreria d'Arnau i la seva complexa personalitat. Una tal correlació es desprèn no solament de l'indole personal d'algunes de les peces inventariades, sinó alhora de l'especial caràcter dels fons diversos que integren aquella llibreria.

3. DOCUMENTS ARNALDIANS.

I consti que no hi incloem els documents personals i familiars d'Arnau, imperfectament col·locats molts d'ells en l'inventari, i per això mateix d'escàs valor bibliogràfic. En donarem, però, una breu notícia. El més important és el testament, que havia estat guardat dins un plec de paper clos amb tres segells³. Altres documents innominats i cartes eren aplegats en unes bosses o saquets de pell, o constituïen peces soltes⁴. Hi havia, a més, l'escriptura d'un censal que el Mestre tenia a València, dos privilegis papals de confessió i d'oratori privat, dues escriptures de la venda d'una Bíblia en dotze volums, els capítols matrimonials de la germana d'Arnau, unes escriptures d'apel·lacions i unes altres amb uns privilegis⁵. Mereix ésser subratllada l'existència d'un document notarial amb el qual Arnau presentà les seves obres a Climent V, ço és, l'anomenada "Protesta de Bordeus"⁶. L'epistolari contenia lletres originals d'Arnau i qui sap si de corresponents seus⁷. Un grup curiós de documents, tal volta posteriors a la seva mort, procedien d'amics seus íntims, com un quadern de Benet d'Acenuy amb comptes, que podrien ésser de la marmessoria; una acta de la gestió feta per un tal Marcel, i dos documents de les gestions realitzades per Pere de Montmeló, que podrien referir-se a l'apel·lació da-

³ Núms. 358 i 360 de l'inventari de 30 de juliol de 1318. Citaré sempre, d'ara endavant, les peces de l'inventari segons la numeració posada pel Sr. Chabàs, encara que al meu entendre no s'ajusti prou bé a la individualitat de cada una d'aquelles.

⁴ Núms. 226, 304 i 333, 118 i 186, respectivament, de l'inventari.

⁵ Núms. 358, 151, 53, 194, 362 i 78, respectivament, de l'inventari.

⁶ Núm. 305 de l'inventari. Sobre la Protesta de Bordeus, el 23 d'agost de 1305, davant del Papa Climent V, vegeu: M. MENÉNDEZ PELAYO: *Historia de los heterodoxos españoles*, III², Madrid 1918, pàg. 216; i H. FINKE: *Aus den Tagen Bonifaz VIII*, Münster i W. 1902, pàgs. CII i ss.

⁷ Núms. 41 i 179 respectivament, de l'inventari.

vant del Papa contra la sentència condemnatòria d'algunes obres i opinions d'Arnau, pronunciada a Tarragona l'any 1316⁸.

4. EDICIONS MANUSCRITES D'OBRES D'ARNAU.

Descartats els documents, volem ara assenyalar la menció en l'inventari d'unes peces ben modestes, com són fulls i quaderns en blanc, tant de paper com de pergami⁹, que devien ésser destinats a la confecció de manuscrits. Arnau hi treballava personalment, la qual cosa pot explicar l'existència de fulletons a mig escriure, d'exemplars duplicats, i àdhuc triplicats i quadruplicats, d'una mateixa obra que figuraven entre els seus llibres¹⁰. Almenys nou còdexs havien estat escrits de mà d'Arnau, "de manu Magistri", segons notícies taxatives de l'inventari¹¹; de dos d'ells en desconeixem el contingut, tres tractaven de teologia, un de teologia i medicina alhora, i dels altres tres és conegut només l'*incipit*, que no he reeixit a identificar¹². És versemblant que la majoria d'aquests còdexs continguessin originals del mateix Arnau; d'un d'ells ho sabem ben segur¹³; no cal, però, excloure la hipòtesi que el Mestre copiés de la seva mà obres d'altres i enriquís poc a poc la seva llibreria amb el propi treball d'escriptor. Això apart, l'afany proselitista d'Arnau el portà a organitzar pel seu compte un obrador per a la confecció en sèrie de manuscrits de les seves obres originals amb finalitats evidents de propaganda; aquest escriptori privat era instal·lat a Barcelona, a casa del seu íntim amic l'apotecari Pere Jutge¹⁴,

⁸ Núms. 73, 191, 182 i 192, respectivament, de l'inventari. Vegeu, sobre aquestes gestions dels testamentaris d'Arnau, l'article del Sr. R. Chabàs: *Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos*, a *Homénaje a Menéndez Pelayo*, II, Madrid 1899, pàgs. 367-382.

⁹ Núms. 166, 181, 184 i 367, entre altres.

¹⁰ Els citaré més endavant, al parlar de les obres originals d'Arnau que consten a la seva pròpia llibreria.

¹¹ Són, per l'ordre en què els cito, els núms. 15 i 46; 34, 35 i 364; 54; 342, 347 i 351.

¹² Heus-els ací: "Cum necessarium esset ut filius...", "Queso te, o lector...", "Scripta testantur..."

¹³ És el núm. 46, que diu així: "Item unus... Magistri scriptus de manu sua..."

¹⁴ Potser a casa de Pere Jutge no hi havia sinó el dipòsit de tots aquests manuscrits que es confeccionaven a Barcelona; però el detall que, a més dels volums enquadrats i relligats, n'hi hagués d'altres encara sense enquadrar, em fa creure que hi havia també l'obrador on els originals d'Arnau eren copiats per operaris destres com, per exemple, aquell Bertomeu

on Arnau al seu pas devia trobar-hi estatge. En sobrevenir la mort, hi foren inventariades les següents edicions de manuscrits: 1. Sis volums de pergami, encara sense enquadernar, cada un d'ells amb quinze obres d'Arnau, de les quals cinc eren "literaliter composita", altres cinc eren del llibre *Es tu fidelis*¹⁵ i totes les altres eren compostes en llengua materna o vulgar; 2. Dos volums més, també sense enquadernar, amb catorze obres cada un, totes elles així mateix en vulgar, menys l'*Es tu fidelis*; 3. Sis altres volums de tamany o format més petit, ja llestos, il·luminats i relligats amb cobertes vermelles; i 4. Tres volums més, enquadernats i acabats, un d'ells més petit i de menys cabuda, amb obres en vulgar. En total, doncs, sumaven disset volums que havien restat en poder de Pere Jutge i els marmessors distribuïren a diverses comunitats de beguins¹⁶.

5. ELS CÒDEXS; FONTS ORIENTAL.

Passo ara a examinar els còdexs de la llibreria d'Arnau de Vilanova, que destriaré de primer antuvi en fons oriental i fons occidental. En aquell figuren còdexs àrabs, hebreus i grecs; aquest, incomparablement més nombrós, comprèn obres escrites en llatí i en vulgar.

Fins a vuit peces aràbigues són mencionades en l'inventari, sis d'elles amb la vaga indicació de "liber in arabico", insuficient per a identificar-les. En àrab estaven també un volum dels "sinonima" i "due carte cum figuris"¹⁷. Per les notícies dels altres documents de la marmessoria sospitem que dits mapes o gràfics amb figures contenien una "tabula lune" pintada sobre pergami i una anatomia del cos humà¹⁸. Els *Sinònims* són una

"scriptor" que signà en qualitat de testimoni l'inventari dels materials guardats per Pere Jutge el novembre de 1311, arran mateix de la mort d'Arnau. Vegeu el núm. 1 de l'inventari publicat per Chabàs.

¹⁵ Es tracta de l'incipit que correspon a l'*Alphabetum catholicorum* dedicat per Arnau de Vilanova al rei Jaume II per a la instrucció dels seus fills en els rudiments de la fe. En el catàleg dels escrits arnaldians publicat per Hauréau porta el núm. CXX; vegeu: *Histoire littéraire de la France*, XXVIII, págs. 26 i ss.

¹⁶ Vegeu el detall d'aquesta extensa notícia en els núms. 1 a 4 de l'inventari publicat per Chabàs.

¹⁷ En l'inventari publicat per Chabàs porten els núms. 173 i 76; els altres sis estan assenyalats amb els núms. 48, 65, 93, 115, 150 i 183.

¹⁸ "Item una tabula lune in pergamento depicta in arabico et una Anatomia in arabico..." (ALÒS, *De la marmessoria...* pàg. 304).

obra original de l'escriptor siríac Honain ben Ishaq (Johannitius), tant conegut a l'Occident medieval per les seves versions de textos grecs al siríac i a l'àrab¹⁹; encara que l'inventari editat per Chabàs en registra un sol exemplar, en les llistes de la testamentaria publicades per l'Alòs n'apareixen tres. Així mateix s'hi esmenten uns "cantica" d'Avicena, el famós metge hispano-àrab. Tots vuit còdexs semblen guardar relació amb la cultura científica i professional d'Arnaú, a qui els historiadors de la medicina ens presenten com un de tants introductors a l'Occident llatí dels corrents orientals per mitjà de les seves versions d'autors àrabs així com per l'acolliment donat a llurs doctrines en les seves pròpies obres mèdiques.

Una significació ben diferent cal atribuir als quatre còdexs hebreus²⁰, dos d'ells escripturístics (una Bíblia i un Psalteri) i els altres dos de controvèrsia anti-judaica. La identificació d'aquests darrers resulta de combinar la notícia fragmentària de l'inventari amb les dades aclaratòries dels altres documents de la marmessoria. Així ens assabentem que el "libellus . . . in ebreo super Trinitate" és no res menys que una obra de Ramon Lull²¹ i de que els "duo libri hebraici voluminis in ebreo" contenen una "summa . . . contra judeos" escrita en hebreu i glosada en llatí, és a dir, el *Pugio fidei* del seu mestre Ramon Martí. Aquestes dues obres, juntament amb el *Tetragrammaton* d'Arnaú que li fou suggerit en el tracte personal amb l'apòloga dominicà²² i pren el seu assumpte de la distinció III i capítol II de la tercera part del *Pugio*, pertanyen a un gènere literari d'època, condicionat per les circumstàncies en què es desenvolupava la vida religiosa catalana en la segona meitat del segle XIII. Ni sembla descabellada la hipòtesi que la versió hebrea de l'opuscle luhià sobre la Trinitat fos realitzada a l'Escola Hebraica de Barcelona que regentà Ramon Martí, en qual cas els tres textos esmentats s'emparentarien estretament en la seva gènesi.

¹⁹ G. SARTON, *Introduction to the history of science*, II, part II, London 1931, pàg. 611; L. THORNDIKE, *A history of magic and experimental science*, II, New-York 1923, pàg. 752, nota 1.

²⁰ Núms. 240, 61, 106 i 59 de l'inventari.

²¹ "Item quidam libellus editus per Raymundum Lull in ebraico" (Alòs, *De la marmessoria...*, ibid.)

²² Vegeu els fragments d'aquesta obra publicats per H. Finke: *Aus den Tagen Bonifaz VIII* ja citat, pàgs. CXXXVII-CXXXVIII.

En canvi, l'altre petit nucli dels quatre còdexs grecs²³, el més important d'aquesta procedència entre tots els coneguts fins al segle XIV a la península, no ens porta cap clarícia sobre el misteri de les relacions que Arnau sostingué amb el món bizantí. L'única petjada d'aquestes relacions és el prec adreçat per Arnau de Vilanova al rei Jaume II perquè els seus soldats no molestessin els monjos del Mont Athos²⁴. ¿Hauria adquirit d'ells l'exemplar dels quatre Evangelis i els dos o tres Psalteris que constituïen tot el seu cabal en la llengua grega? Tal volta la possessió dels dits còdexs es lliga amb la campanya espiritualista i evangelitzant d'Arnau. L'interès per desxifrar aquesta faceta encara inconeguda de la seva vida, ha augmentat d'ençà de la identificació, en un còdex existent a Leningrad, d'una versió grega de nou escrits d'Arnau de Vilanova, pertanyents al cicle de la literatura espiritual²⁵.

6. FONTS OCCIDENTAL; LES OBRES EN VULGAR.

El fons llatí i vulgar sobrepuja de molt al fons oriental. Eliminats els setze còdexs àrabs, hebreus i grecs²⁶, el gros cabal de llibres d'Arnau de Vilanova, que puja a la xifra aproximada de 175 manuscrits, és en llatí. En aquest nombre no estan inclosos una quinzena de còdexs catalans, que cal afegir als disset volums d'obres d'Arnau guardats per l'apotecari Pere Jutge a casa seva; per raresa, en un d'ells figura, a més, un opuscle en sicilià, que és impossible d'identificar²⁷. La quasi totalitat

²³ Núms. 96, 58, 148 i 143 de l'inventari.

²⁴ A. Rubió i Lluch ha publicat la resposta de Jaume II en *Documentos per la història de la cultura catalana mig-eral*, I, Barcelona 1908, pàg. 45.

²⁵ Vegeu el meu article: *Una versió grega de nou escrits d'Arnau de Vilanova*, a *Analecta Sacra Tarraconensia*, (1932)127-134.

²⁶ He omès intencionadament la menció del núm. 248 de l'inventari: "Item tres codices ultramarinos", que dona peu a pensar en còdexs escrits en una llengua rara i inintelligible pels marmessors, com armeni, copte o una altra de semblant, perquè sospito un possible error de transcripció com tants d'altres n'he observat en el text de l'inventari. Sobta que a l'armari de l'oratori privat d'Arnau, entremig d'ornaments litúrgics de tota mena, apareguin tres *codices* d'Ultramar, que bé podrien ésser unes *lodices*, ço és, teles orientals.

²⁷ En l'inventari es diu taxativament que estaven en vulgar els números 69, 88, 89, 241, 257 a 260, 316 a 318, 328 i 361. El núm. 69 és el que ens assabenta d'un manuscrit en sicilià: "Item due ... in romanacio ... et siculo", que bé podria ésser l'antiga versió del *Thesaurus pauperum*. Vegeu, més endavant, la nota 64.

d'aquests còdexs conté originals d'Arnau: n'hi ha d'idèntics als confeccionats en sèrie a Barcelona²⁸; altres sense indicació de títol, però atribuïts al Mestre; i altres sense atribució, però amb títols identificables. És ben significatiu el detall que en el gros lot de llibres — una seixantena — venut en subhasta judicial pel marmessor R. Conesa per tal de liquidar la testamentaria, n'hi figuri un sol de català: “Item quoddam romancium sive ystorie...”, que sembla no tenir res a veure amb Arnau²⁹. Analitzaré més endavant els elements singulars que integren aquesta seva producció en vulgar, tots — menys un — de caràcter teològic; em limitaré de moment a observar que el romanç català fou emprat per Arnau com instrument adequat per a la propaganda del moviment de reforma espiritual en les masses dels creients. El fet que un home casat i emmainadat no sols s'atrevis a intervenir resoludament en els afers de l'esperit — com R. Lull! —, sinó que pretengués vulgaritzar la cultura eclesiàstica a l'estament dels laics, té una enorme transcendència en l'esdevenidor europeu. Recordem que aquesta original iniciativa li valgué en vida un seguit de refrecs amb els teòlegs dins i fora de Catalunya i les condemnes inquistoriales després de mort.

7. LES OBRES CIENTÍFIQUES EN LLATÍ.

En canvi, el llatí fou per Arnau el vehicle de la seva formació intel·lectual, tant mèdico-científica com teològica, la llengua en què composà les seves obres professionals i la que emprà en l'exposició del seu ideari evangelístic quan s'adreçava a les altes esferes eclesiàstiques (teòlegs, pontífexs, Universitats, etc.) o als públics de lectors no catalans. Fou el seu veritable idioma de savi, com els temps ho exigien. En correspondència amb les dues facetes de professional i de teòleg ben definides en la personalitat d'Arnau, dividiré ara el seu cabal d'obres llatines en fons científic i fons eclesiàstic. El primer, al qual podrien ésser afegits els vuit còdexs àrabs ja esmentats, és bastant reduït — uns trenta còdexs —, contra el que

²⁸ Vegeu, per exemple, el núm. 89: “Item volumen operum Magistri in romancio cum *Es tu fidelis*”.

²⁹ Vegeu la llista d'aquest lot de llibres que foren posats a la venda, en la publicació ja citada d'Alòs: *De la marmessoria...*

es podria esperar. El nucli principal està integrat per obres de Galé, autèntiques o apòcrifes, traduïdes a l'àrab dins l'escola d'Honain ibn Ishaq i més tard al llatí a Espanya i a Sicília. Entre les autèntiques figuren l'Exposició o Comentari al *Regimen acutorum* d'Hipocràs i el *De simplicibus medicicinis*³⁰, si ja no es tracta de dues obres autèntiques d'Arnau, qui comentà així mateix Hipocràs i traduï de l'àrab un tractat d'Abulcassis sobre els medicaments senzills; el *De differentiis februm*, que sembla diferent del *Liber februm Ysach* citat en altre document de la marmessoria³¹; i, tal volta, el *De interioribus* i un altre escrit atribuïts a Galé³², que no he sabut identificar. Entre els apòcrifs citaré el *De oculis* i el *De experientiis* amb el *De secretis* en un sol volum³³. Cal sumar a aquest nucli el *Llibre dels Secrets de Medicina*, intítulat també *Aforismes*, el capítol sisè del qual tracta "De dietis et cibariis"³⁴; l'obra, atribuïda al moro Razis, barreja la medicina amb la mística fins al punt de prescriure a les dietes una finalitat espiritual. L'escola de Salern hi és representada, només, per la *Cirurgia* del metge italià Teodoric Borgognoni³⁵; mentre la de Montpel·lier ho és pel *Lilium medicinae* de Bernat Gordon, company de professorat d'Arnau, i pel *De urinis* d'un tal Gil, una obra en vers més antiga, a la qual posà un comentari el metge cardinal i profetista, canceller de la Facultat de Montpel·lier, Gilbert d'Anglaterra³⁶. En estreta relació amb les obres mèdiques estaven les astrològiques, com els dos exemplars del *Centiloquium* del Pseudo-Tolomeu, el *De medicorum astrologia* del Pseudo-Hipocràs i tal vegada l'hermètic *Liber lunae*³⁷; i així mateix les

³⁰ Núms. 167 i 36, respectivament, de l'inventari.

³¹ Núm. 14 de l'inventari; i Alòs: *De la marmessoria...*

³² Núms. 37 i 307 de l'inventari; aquest darrer podria ésser el "... duo passionarii Galieni ..." citat en altre document de la marmessoria (Vegeu ALÒS, *ibid.*)

³³ Núms. 37 i 105 de l'inventari. És notable la dedicació d'aquesta última obra "ad Matheum socium ejus"; aquesta transcripció, cas d'ésser correcta, rectificaria el nom indesxifrabable de *Montheus* que L. Thorndike llegí en tots els manuscrits per ell utilitzats, cap més antic que el de la llibreria d'Arnau de Vilanova (vegeu l'obra de Thorndike i volum ja citats, cap. LXIV, pàgs. 751 i ss.)

³⁴ Núm. 42 de l'inventari: "Item expositio unius antiferismi tenuis et certe diete". Dono només com a probable la identificació d'aquest títol.

³⁵ Núm. 70 de l'inventari.

³⁶ Núms. 324 i 44, respectivament, de l'inventari. Sobre el *De urinis*, vegeu l'obra i volum ja citats de Thorndike, cap. LVII, pàg. 479.

³⁷ Núms. 319, 33 i 109 de l'inventari.

de ciència natural, com el *Lapidarium*, el *De plantis* i el llibre dels *Secrets*, els tres de falsa atribució aristotèlica³⁸. Potser sigui d'Aristòtil algun dels tres textos de física, que són inventariats sense nom d'autor³⁹. D'origen occidental he trobat la *Sphoera* i el *Computus* del bisbe anglès Robert Grosseteste i la *Perspectiva communis* d'un altre prelat anglès, Joan Peckman⁴⁰. Si afegim a les obres susdites una *Geometria*, una *Agricultura*, un *Liber metaurorum*, un *Almanach* i el *De arte militandi* de Vegeci que altres documents de la marmessoria esmenten, tindrem el catàleg aproximatiu dels manuscrits de medicina i de ciència pura que Arnau posseï a la seva llibreria.

8. EL FONS ECLESIASTIC.

El fons eclesiàstic comprèn, per una banda, obres patristiques i teològiques amb unes poques de filosofia; i, per l'altra, llibres escripturístics que es connexionen amb la literatura del moviment espiritual. Criden tot seguit l'atenció els còdexs de Boeci amb el *De consolatione*, dos exemplars glossats del *De Trinitate* i un quart que és, probablement, el *De disciplina scholarium* citat en altre document de la marmessoria⁴¹, als quals afegirem un volum d'obres de Sant Metodi i un quadern amb escrits de Hrabanus⁴². Dels teòlegs, el més ben representat és Alain de Lille amb el comentari al Càntic dels Càntics, el *De planctu naturae*, l'*Anticlaudianus* i, tal volta, el *De fide catholica*⁴³. Observem, de pas, que Alain de Lille pertany a l'escola humanista i platonitzant de Chartres, que durant el segle XII havia divulgat a l'Occident alhora els textos de Boeci i la medicina dels grecs i dels àrabs⁴⁴. És gairebé segur que hi havia també el *Llibre de les Sentències* de Pere Lombard, i una anònima

³⁸ Núms. 117 i 365 de l'inventari. Els *Secreta Aristotelis* no apareixen en l'inventari, sinó en altre document de la marmessoria (vegeu ALÒS, obra ja citada).

³⁹ Núms. 8, 31 i 52 de l'inventari.

⁴⁰ Núms. 103, 185 i 32 de l'inventari. També aquestes identificacions, sobretot les dues primeres, són només probables.

⁴¹ Vegeu l'estudi citat d'Alòs. En l'inventari els còdexs boecians porten els nùms. 102, 313, 337 i 110, respectivament.

⁴² Núms. 114 i 113 de l'inventari.

⁴³ Núms. 108, 335, 356 i 71, respectivament de l'inventari.

⁴⁴ B. GEYER: *Die patristische und scholastische Philosophie*, vol. II del *Grundriss der Geschichte der Philosophie* de ÜBERWEG, Berlín, 1928, pàgines 226 i ss.

Quaestio in IV librum Sententiarum llavors molt coneguda ⁴⁵. De Sant Tomàs d'Aquino, a més d'una *Summa* que no he pogut esbrinar quina és i d'una taula alfabètica de les matèries o qüestions d'aquesta *Summa*, sembla haver-hi el *Contra errores graecorum* i el *De perfectione vitae spiritualis* ⁴⁶. De segur hi figurava l'obra de polèmica amb les Ordres mendicants de Guillem de Saint Amour *Contra pericula imminencia Ecclesiae* ⁴⁷. Inclouré en aquest grup uns pocs còdexs lullians: el *De Trinitate* ja citat, l'*Ars amativa boni* en estat fragmentari i, tal volta, el *Planct de Nostra Dòna* ⁴⁸. Una obra de polèmica contra l'Alcorà sembla un escrit de Pere el Venerable, l'abat de Cluny que vingué a Espanya a informar-se i a combatre el mahometisme, o derivat d'ell ⁴⁹. Encara hi ha una altra obra apologètica contra els heretges, una col·lecció de sermons, un llibre de vicis i virtuts (el de Guillem Pérauld?) i la *Cronica romana* del polac Martí de Troppau ⁵⁰. A un tant important fons teològic podem sumar les escasses obres de filosofia pura, com la *Metafisica* i l'*Ètica* d'Aristòtil, i una mitja dotzena d'obres de dret canònic i de casuística moral, com la *Summa de casibus* de St. Ramon de Penyafort, una abreviació de la mateixa obra que podria ésser la tan divulgada del monjo Adam, el text de les Decretals amb un índex de matèries, unes concordàncies decretalícies, un comentari teològic a la Decretal sobre el sagrament de l'Extremunció, i encara d'altres semblants ⁵¹.

Per impressionant que resulti la presència d'un tal nombre de manuscrits de teologia a la llibreria personal de qui es vanà de no haver assistit mai, sinó uns mesos, a una càtedra d'aquest ensenyament i acabà per ésser un adversari irreductible dels teòlegs, el detall del seu contingut no ens proporciona, però, gaires

⁴⁵ Núms. 343 i 312 de l'inventari, identificats pels *incipit* a base del tomo II dels *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manu scripti recensiti. Codices vaticani latini*. Roma 1931; còdex 691, fol. 1v, i còdex 986, fol. 116, respectivament.

⁴⁶ Núms. 336, 341, 49 i 263, respectivament, de l'inventari.

⁴⁷ Núm. 104 de l'inventari.

⁴⁸ Núms. 366 i 325 de l'inventari; l'*incipit* lullià del primer correspon a la quinta part de l'*Ars amativa*, o sigui, a les "quaestiones".

⁴⁹ Núm. 40 de l'inventari. L'obra al·ludida, *Adversus nefandam sectam saracenorum*, és publicada en MIGNÉ, *PL*, vol. 189, cols. 659-720.

⁵⁰ Núms. 30, 12, 63 i 101, respectivament, de l'inventari.

⁵¹ L'*Ètica* aristotèlica és citada en el núm. 303 de l'inventari; la *Metafisica*, en un altre document de la marmessoria. Els textos jurídics corresponen, respectivament, als núms. 311, 13, 349, 344, 309, 357 i 348 de l'inventari.

sorpresa; quasi totes les obres són ben conegudes. No podem dir el mateix de la literatura espiritual, que constitueix l'altre gros nucli del fons eclesiàstic i en la qual podem destriar fins a tres grups diferents d'obres. El primer està integrat pels còdexs escripturístics: dues Bibles, una colla de llibres de l'Antic Testament i gairebé tots els del Nou acompanyats de glosses interlineals, de postilles, de comentaris i d'interpretacions⁵²; abunden les paràfrasis al Càntic dels Càntics, als Proverbis de Salomó, als Evangelis i a l'Apocalipsi. Amb ells inclouré un missal, tres exemplars d'una mena de dietari litúrgic i quatre Psaltiris també glossats, dels quals un va "cum ystoriis aureis", és a dir, seguit de vides de Sants⁵³. A aquest grup d'obres, totes elles anònimes i d'una paternitat difícil d'identificar, afegiré el *De concordantiis biblicis* d'Huc de Saint-Cher, tan corrent a l'Edat Mitjana⁵⁴. Un segon grupet comprèn tractats de vida mística i ascètica juntament amb opuscles sobre la pobresa i la mitigació de la regla dels Menorets, entre els quals trobem el *De praeparatione animi ad contemplationem*, dit també *Benjamin minor*, de Ricard de Sant Víctor, l'*Itinerarium mentis ad Deum* de Sant Bonaventura, la regla promulgada per Sant Francesc d'Assís, dos tractats sobre la pobresa a més de l'*Apologia pauperum* de Sant Bonaventura, unes cartes d'aquest "que diriguntur diversis fratribus", una altra carta del mateix Sant "cum reconventione fratris P." i una "epistola quod Christus non fuit calciatus"⁵⁵; els darrers manuscrits enclouen documents interessants per a la història del moviment franciscà en el seu primer segle. Finalment, en un tercer grup originalíssim de còdexs aplegaré els escrits joaquimites, apocalíptics i escatològics, que Arnau i els seus amics divulgaren en gran nombre a Catalunya; la majoria d'aquests escrits, ja llavors, corrien anònims o sota atribucions apòcrifes. Al davant hi posaré les obres de Joaquim de Fiore: la Concòrdia de l'Antic i el Nou Tes-

⁵² Les dues Bibles són citades en els núms. 141 i 270 de l'inventari; els llibres glossats de l'Antic i del Nou Testament en els núms. 11, 66, 146, 98, 90, 262, 338, 256, 171, 177 i 271, a completar encara amb altres còdexs que apareixen en les llistes dels altres documents de la marmessoria.

⁵³ Núms. 142, 47, 92, 370, 268, 149, 274 i 239, respectivament, de l'inventari.

⁵⁴ Núm. 60 de l'inventari.

⁵⁵ Núms. 94, 264, 50, 180, 267, 172, 51, 189 i 188, respectivament, de l'inventari.

tament, una epístola ⁵⁶ i, tal vegada, la glossa a algun dels Psal·tiris esmentats; amb elles s'entronquen tres opuscles anònims que contenen revelacions atribuïdes a l'abat Joaquim o a altres, un llibre sibilí i cinc llibres cirilins ⁵⁷, és a dir, amb el suposat oracle que un missatger diví comunicà a l'ermità Sant Ciril per mitjà de dues taules d'argent escrites en caràcters grecs que Joaquim de Fiore fou encarregat de desxifrar. Dels llibres cirilins, alguns eren parafrasejats o amb glosses; i àdhuc és citat com autor d'una glossa un tal Gilbert, que potser és un mateix personatge amb l'Arnau Gilabert, franciscà espiritual, que, en començar el segle XIV, fou pres i jutjat a Perpinyà per l'inquisidor Fr. Armengol Gros ⁵⁸. També un escrit cirilí va de bracet amb un horòscop que, pel demés, apareix sol en un altre còdex ⁵⁹. Esmentaré encara dos exemplars del *Malleus*, un *Soror angeli* i una *Concordia tribuum XII cum totidem ecclesiis* ⁶⁰, que semblaven pertànyer al mateix gènere. I és aquí escaient la menció de l'opuscle escrit pel dominic aragonès fra Martí d'Ateca, confés del rei, contra el tractat arnaldià de l'Anticrist, que també hi figura ⁶¹. Aquest darrer grup de manuscrits ens mostra el grau de difusió que la literatura espiritual i profetista havia assolit a Catalunya en començar el segle XIV.

⁵⁶ Núms. 147 i 174 de l'inventari.

⁵⁷ Núms. 175, 187 i 211; 101; 97, 145, 265, 266 i 368, respectivament, de l'inventari. Tant els textos sibilins com els cirilins corrien, a la fi del segle XIII i primeries del XIV, sota el nom de Joaquim de Fiore; i a Catalunya se'n coneixien alguns. Vegeu, sobre manuscrits catalans d'aquell temps joaquimistes i sibilins, l'estudi de Pere Bohigas: *Profecies catalanes dels segles XIV i XV*, a *Bulletí de la Biblioteca de Catalunya* 6 (1920-22), 25-28.

⁵⁸ Vegeu l'obra del P. José M.ª Pou: *Visionarios, beguinos y fratricellos catalanes (siglos XIII-XIV)*, Vich 1930, pàg. 158, text i nota 1.

⁵⁹ Núms. 265 i 112, respectivament, de l'inventari. L'*Horoscopus* sembla haver estat arranjat o traduït per un tal "Dandalus Ylerdensis", pertanyent al cercle d'Arnau de Vilanova. Sobre aquest punt, vegeu H. GRUNDMANN: *Die Papstprophetien des Mittelalters*, a *Archiv für Kulturgeschichte* (1928), 170 i ss.; i *Liber de Flore*, a *Historisches Jahrbuch* 49(1929) (citat per E. Benz: *Die Geschichtstheologie der Franziskanerspiritualen des 13. und 14. Jahrhunderts nach neuen Quellen*, a *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 52(1933), 110, nota 51).

⁶⁰ Núms. 146, 272, 264 i 306 de l'inventari.

⁶¹ Núm. 176 de l'inventari.

9. OBRES MÈDIQUES D'ARNAU.

Un interès immediat es desprèn de l'enumeració d'aquest copiós fons eclesiàstic en la llibreria d'Arnau de Vilanova, per quant a través d'ell se'ns revela amb bastanta claredat el seu món ideològic; la coneixença dels autors que llegí de preferència, incloent-hi els adversaris contra els qui dirigí les seves escomeses, constitueix una bona aportació a l'estudi de les fonts de les doctrines arnaldianes. Però existeix encara un aspecte de major interès en l'examen de l'inventari pòstum dels béns d'Arnau pel seu contingut, i és que hi trobem un bon nombre d'escrits seus originals, consignats els uns explícitament a nom d'ell i altres sense dir-ho, esmentats els uns pel rètol, altres pels mots inicials i altres sense títol ni *incipit*; n'hi ha en llatí i en català, de teologia i de medicina, molts coneguts i alguns ignorats. Per a la reconstitució del *corpus* dels escrits d'Arnau de Vilanova sobre bases rigorosament crítiques que és urgent d'emprendre, les notícies preses de l'inventari posseeixen un valor inestimable. És notòria la persistència de grosses llacunes en la bibliografia arnaldiana: ni estan destriades — per exemple — les obres apòcrifes de les autèntiques, ni s'ha establert la llista dels opuscles teològics, la majoria escrits en llengua vulgar, força més abundosa del que deixen endevinar les magres informacions d'Hauréau, ni estan precisades les produccions d'Arnau que resten encara perdudes. Doncs bé, en aquests diversos aspectes l'inventari aporta forces clarícies, que cal no desaprofitar.

En paràgrafs anteriors he esmentat ja un epistolari d'Arnau, un document que sembla contenir la Protesta de Bordeus i disset volums d'obres en vulgar (menys l'*Es tu fidelis*), apart d'un Comentari a Hipocràs i un tractat dels medicaments senzills que podrien ésser també obres seves. No són aquests els únics còdexs de l'inventari que contenen originals d'Arnau; en ell se citen també, sense ulterior detall, un volum d'obres en llatí, un altre en vulgar i un tercer, no sabem en quina llengua, en poder del seu íntim amic, el canonge provençal Jaume Blanch⁶². No manquen, però, informacions més precises. Heus aquí la notícia de dos còdexs amb obres mèdiques indiscuti-

⁶² Núms. 144, 241 i 273 de l'inventari.

bles d'Arnau de Vilanova i que li són atribuïts taxativament:

346. "*Item Regimentum Sanitatis factum per Magistrum Regi Aragonum cum amforismis Magistri et incipit Prima pars.*"

168. "... duos cartapellus scriptos de manu Magistri et unum quaternum ... in quo sunt amforismi qui incipiunt *Omnis medela* deferendos Domino Pape."

Trobem aquí dues obres ben conegudes, el *Regimen sanitatis* i els *Aforismes*, que en el catàleg d'Hauréau corresponen als núms. VII i XI. Amb la primera hi havia uns altres *Aforismes*, que podrien ésser els mateixos per duplicat o els *Aphorismi speciales* citats per Hauréau en el núm. XIII.

Altres obres mèdiques d'Arnau, sense atribució taxativa, però fàcils d'identificar pels rètols o pels *incipit*, són les següents:

10. "... thesaurus pauperum",

que correspon al núm. LXXVI de la llista d'Hauréau.

7. "... expositio primi alforismi Ypocratis",

o sigui, el comentari al cànon *Vita brevis*, registrat en el núm. XLIII del catàleg d'Hauréau.

99. "... quaternus qui incipit *In morbis*",

que és el comentari a un altre aforisme d'Hipocràs; Hauréau la considera com la segona part de l'obra precedent.

315. "... libellum ... qui incipit *Exercitus non debet* et est ibi parum scriptum",

que és el curtíssim tractat mèdico-militar *De regimine castra sequentium*, núm. XV del catàleg d'Hauréau; l'anteposició de la partícula negativa al verb, en l'*incipit* de l'inventari, és un detall negligible.

19. "Item quinque particule regimenti acutorum",

que corresponen a les cinc parts del *Compendium regimenti acutorum*, registrada per Hauréau en XX^b lloc; potser era aquesta mateixa obra, o una ampliació d'ella, la citada en el núm. 167 "super expositione regimenti acutorum", de la qual el canonge de Digne, Jaume Blanch, posseïa una colla de folis.

És atribuïda terminantment a Arnau una obra que Hauréau no ha catalogat i jo no m'atreviria a identificar amb cap de les avui conegudes:

39. "Item unus tractatus de institutione medicorum Magistri Arnaldi de Villanova."

Pertany també a Arnau el còdex del núm.

29. "... Speculum medicine ...",

que Arnau acabà de compondre cap a 1308 i Jaume II li demanà en dues cartes que li remetés⁶³; tampoc Hauréau l'ha catalogat, ni jo gosaria afirmar que fos idèntic amb el *Medicinalium introductionum speculum* (núm. I). Uns quaderns "... de speculo ...", citats en el núm. 17, semblen més aviat una obra de física, a jutjar per un còdex anàleg que es troba en un altre document de la marmessoria.

A continuació posaré els manuscrits d'obres que es poden atribuir a Arnau amb força versemblança:

178. "Item Theorica missa Domino Pape ..."

190. "Item secunda pars Theorice ...",

dues parts d'una mateixa obra enviada al Sant Pare, que jo diria original d'Arnau i no identificable amb cap de les catalogades per Hauréau, ni tan sols amb el dubtós tractat d'alquímia *Elucidarium* (núm. CIV). En els primers anys del segle XIV corria, sota el nom de *Testamentum antiquum*, una obra de medicina màgica dividida en tres parts: *Theorica*, *Practica* i *Codicillum*, de les quals les dues primeres van sempre juntes en els còdexs; és un apòcrif en el qual l'autor diu ésser Ramon Lull i haver ignorat l'art d'alquímia fins que, per voler de l'Esperit Sant, trobà a Nàpols Arnau de Vilanova que li ensenyà i transformà l'argent viu a presència del rei Robert. La tercera part d'aquesta obra jugà un gros paper en el procés seguit per suposat emmetzinament del Pontífex a fra Bernat Deliciós, qui declarà haver-la rebut a Roma de mans de "Ramon Lull, un català de Mallorca". No sé si devia tenir quelcom a veure amb els dos còdexs que acabem d'esmentar.

211. "... et anforismi de regimine ...",

probablement una de les dues colleccions d'aforismes a les quals m'he referit abans.

327. "Item tres quaternos de manu Magistri ... quorum primus incipit *In dolore capitis*",

que jo no dubto a acceptar com original d'Arnau, tant més

⁶³ Publicades per A. Rubió i Lluch: *Documents...*, I, pàgs. 45 i 49.

que els mots inicials recorden el començ del text sicilià del *Thesaurus pauperum* ⁶⁴.

328. "Item quemdam ... quaternum qui incipit *A persona que ha dolor de testa*",

inventariat a continuació de l'anterior i que sembla el text català, inconegut, de la mateixa obra.

En el grup de les obres mèdico-científiques de dubtosa atribució a Arnau inclouré un Lapidari, una Astrologia, un còdex gros en pergamí que començava "Philosophorum" (*Flos sophorum?*) i un tractat sobre el sol i la lluna, que en recorden d'altres autèntiques o dubtoses citades pels bibliògrafs ⁶⁵. Per la incertesa de la seva paternitat no les detallaré.

10. OBRES TEOLÒGIQUES D'ARNAU.

Passo ara a les obres teològiques i, en primer lloc, a les indubtables:

89. "Item volumen operum Magistri in romancio cum *Es tu fidelis*",

ja esmentada anteriorment.

119. "Item tractatus de prudentia catholicorum scholarium",

que correspon al segon dels escrits catalogats per Hauréau en el núm. cxx.

316. "Item tractatum de caritate in romancio...", que és el text català encara inconegut d'aquesta obra d'Arnau, avui existent en una versió italiana i una altra de grega ⁶⁶.

318. "Item unum quaternum in romancio qui incipit *Al catholic*",

que és el text arromançat i també inconegut del *De eleemosyna et sacrificio*, citat per rètol i per *incipit* en vuitè lloc en la sentència condemnatòria de Tarragona de 1316 ⁶⁷.

⁶⁴ Publicat per V. di Giovanni: *Ricette Popolari dal libro Thesaurus pauperum di Rinaldo da Villanova in antico volgare siciliano*. Palermo, 1878.

⁶⁵ Núms. 117, 33, 350 i 109, respectivament, de l'inventari. Vegeu, per a coteig, els núms. LIV, XCVIII, XLVI i LXII del catàleg d'Hauréau i l'*Epistola... super arte solis et lune* atribuïda a Arnau en un manuscrit existent a Venècia que Menéndez Pelayo cita en l'obra i volum ja citats, pàg. 193, nota 1, § 2.

⁶⁶ Vegeu l'article de F. Tocco: *Due opuscoli inediti di Arnaldo da Villanova*, a *Archivio Storico Italiano*, 18(1886), 459-460; i el meu article ja citat abans.

⁶⁷ Vegeu el text d'aquesta sentència en l'obra citada de Menéndez Pelayo, *Apéndices*, pàgs. CXXIII i ss.

139. "Item denunciatio Avinione...", que és el text llatí del *Rahonament d'Avinyó*, tal com Arnau degué llegir-lo a presència del Papa i dels Cardenals; avui només se'n coneix el text català⁶⁸.

329. "Item ... quamdam scripturam ... que incipit *Pertransibunt plurimi et sunt multi quaterni*", que és, a jutjar per l'*incipit*, el Comentari d'Arnau a l'Apocalipsi i correspon al núm. cxix del catàleg d'Hauréau.

72. "Item unus quaternus et incipit *Reverendissime pater peccatum mortalium*", identificable, malgrat lleugeres discrepàncies d'*incipit*, amb el tractat núm. 20 dels continguts en el còdex vaticà llatí 3824; es referia a la mort de Bonifaci VIII i és citat en la Protesta de Perusa⁶⁹.

Segueixen les obres atribuïbles a Arnau amb versemblança, avui conegudes o inconegudes:

361. "Item quemdam quaternum ... in romancio qui incipit *Los temps finals*", que sembla el text català, avui perdut, del *De adventu Antichristi*; fou escrit l'any 1297, abans que el text llatí, únic arribat fins a nosaltres⁷⁰. L'opuscle esmentat de fra Martí d'Ateca era dirigit contra aquesta obra, "adversus denunciationem finalium temporum", i Arnau li replicà amb l'*Antidotum*⁷¹.

169. "Item duos tractatus vel volumina duo dicti Magistri deferendos Domino Pape vel Vicecancellario et Domino Camerario ejusdem de quibus habet Papa unum, reliquum tenet Bernardus Oliverii", una obra difícil d'identificar, que fa pensar en la Protesta de Perusa o en la de Bordeus⁷².

202. "Item quedam sompnia", tal volta la interpretació dels somnis de Jaume II i del seu germà Frederic, rei de Sicília, feta per Arnau⁷³.

⁶⁸ Publicat per Menéndez Pelayo. obra citada, pàgs. XCII i ss.

⁶⁹ Sobre el còdex vaticà vegeu: MENÉNDEZ PELAYO, obra citada, pàgs. 195 i ss.; i H. FINKE: *Aus den Tagen Bonifaz VIII*, també citat, pàgs. CXVII i ss. El text de la Protesta de Perusa el publicà A. Rubió i Lluch: *Documents...*, I, pàg. 36.

⁷⁰ José M.ª Pou, *Visionarios, beguinos...*, pàg. 37.

⁷¹ F. EHRLE, *Arnaldo de Villanova ed i Thomatiste*, a *Gregorianum*, I (1920), 486-487.

⁷² Menéndez Pelayo conta la història de la Protesta de Perusa en la seva obra ja citada, pàgs. 209-210.

⁷³ Vegeu el text publicat per Menéndez Pelayo, obra citada, *Apéndtces*, pàgs. XLIX i ss.

138. "Item lectio almane [Alemaniae?] in tribus quaternis."

186. "Item lectio almane ..."

260. "Item lectio almane ..."

260. "... et regula confratrie in romancio",

que semblen tres exemplars d'una obra i un exemplar d'una segona, avui inconegudes; aquesta darrera devia referir-se a les comunitats de beguins i és potser idèntica a algun opuscle dels condemnats a Tarragona, com és ara el novè o el tercer dit "Informació dels beguins o lliçó de Narbona", ambdós d'assumpte similar.

137. "... lectio Cathanie ...",

que és un altre text inconegut. Arnau era a Catània en 1308 i 1309, cridat pel rei Frederic, per tractar afers dels espirituals⁷⁴. El pròleg a la interpretació dels somnis del reis d'Aragó i de Sicília permet sospitar que aquest escrit sigui la "lliçó de Catània".

88. "... volumen den Estorgat."

259. "Item liber den Estorgat in romancio",

dos exemplars d'un mateix text arromançat, que sembla igualment una obra inconeguda d'Arnau.

258. "Item liber qui vocatur *filiu ismel* in romancio", probablement un altre text català, perdut, d'Arnau.

62. "Item quaternus unus questionum catholicarum ..."

64. "Item responsio questionis catholice ad cives Barchinone ..."

95. "Item catholice questiones."

140. "Item questiones catholice."

193. "Item duo quaterni ... in quibus sunt regule catholice."

317. "Item alium tractatum ... cum catholicis scriptis."

75. "Item duo quaterni in pergamento scripti ... seu concessum coram Rege Aragonum et alia facta coram episcopo Barchinone."

Alòs sospita que el núm. 64 sigui la *Confessió de Barcelona*, per ell editada⁷⁵; i potser també ho siguin els núms. 62, 95 i 140. Els altres títols, o almenys alguns d'ells, podrien ésser

⁷⁴ Vegeu H. FINKE, *Acta Aragonensia*, II, pàg. 887; i José M.ª Pou: *Visionarios, beguinos...*, pàg. 84.

⁷⁵ A *Quaderns d'Estudi*, abril-juny 1921, núm. 47; vegeu la pàg. 6, nota 8.

l'*Alphabetum catholicorum*, catalogat per Hauréau en el número cxx o, tal vegada, una obra desconeguda d'Arnau.

317. "Item alium tractatum simile ..."

al *De caritate* que apareix esmentat en el núm. anterior de l'inventari; em limito a assenyalar aquest altre tractat innominat d'Arnau, de caràcter espiritualista, que podria coincidir amb algun dels ressenyats en la sentència de Tarragona.

Per acabar, diré uns mots d'algunes obres de possible, però dubtosa, atribució a Arnau. A més dels "quatuor libri in romancio diversorum operum" i del "volumen diversorum operum" esmentats en els núms. 257 i 261 de l'inventari, que enquadren un lot de tres altres còdexs amb originals d'Arnau, citaré els següents amb títol o *incipit*:

67. "Item unum volumen de Vita spirituali et de corporea",

el tema del qual fa pensar, per la seva raresa, en el tractat mèdico-espiritualista *De usu carrium* que Arnau escriví pels cartoixans i Hauréau descriu en el núm. LIX.

III. "Item alius liber qui incipit *Si quis intente desiderat scire*, etc.",

que sembla correspondre a l'opuscle català citat en novè lloc a la sentència de Tarragona, del qual avui només es coneix la versió grega i potser aquest seria el text llatí perdut.

351. "Item quemdam libellum ... de manu Magistri qui incipit *Scripta testantur*",

que té totes les aparences d'ésser una obra original d'Arnau, tal volta la *Confessió de Lleida*, amb l'*incipit* de la qual té una certa semblança⁷⁶.

116. "Item tractatus qui intitulatur *Responsio ad cavillationes adversarii veritatis* in uno quaterno",

que sembla així mateix l'original llatí d'una obra inconeguda d'Arnau, de la qual vaig assenyalar l'existència en el sisè dels tractats del còdex grec de Leningrad⁷⁷. D'ésser així, hauria estat identificat l'únic tractat d'aquell aplec que escapà llavors a les meves recerques. El cert és que el títol grec coincideix bastant amb el que ara trobo a l'inventari; i, com que ambdós discrepen força del catalogat per Hauréau en el núm. cxviii,

⁷⁶ Vegeu aquest *incipit*: "Quoniam scriptura sacra testatur..." (MENÉNDEZ PELAYO i H. FINKE, obres i llocs ja citats).

⁷⁷ Vegeu el meu article ja citat.

descarto la hipòtesi provisòria, que llavors vaig acceptar, que fos el mateix. Fins a la divulgació del contingut del còdex grec, que tant de bo sigui aviat, aquest i altres punts de la bibliografia arnaldiana restaran, però, una mica enigmàtics.

Entre altres coses, les notícies adduïdes posen al descobert grosses falles en la nostra actual coneixença del *corpus* literari d'Arnau de Vilanova. Àdhuc els seus escrits mèdics no semblen coneguts en totalitat; i dels teològics, se n'ha perdut una part considerable. Fem vots perquè el progrés de la bibliografia arnaldiana i la troballa de nous manuscrits aportin una prompta solució als problemes aquí plantejats. Altres, tant o més espinosos, en suscita encara l'examen de l'inventari de 30 de julio de 1318, que la meva limitació m'obliga a passar en silenci.

JOAQUIM CARRERAS ARTAU

NOUS DOCUMENTS PER A LA BIOGRAFIA D'ARNAU DE VILANOVA

Són ja en nombre considerable els documents arnaldians en situació d'ésser aprofitats per a l'estudi definitiu del gran Metge català. Des del seriós assaig que publicà l'any 1879 Menéndez y Pelayo fins als més recents articles i monografies arnaldianes, indubtablement hem fet un bell camí cap a l'estudi de conjunt que reclama la rellevant figura del Metge-Vident¹. Molts opuscles de caient teològic o mèdic, fins ara inèdits, han vist la llum pública, en tot o en part, durant aquests cinquanta anys²; noves peces documentals han estat descobertes i utilitzades ja per a il·lustrar la seva dèria reformista, per a vindi-

¹ Quatre són els autors de consulta obligada en tractar-se d'A. de V.: M. MENÉNDEZ Y PELAYO, *Arnaldo de Vilanova, médico catalán del s. XIII*. Madrid, 1879 (treball incorporat després a la seva *Historia de los heterodoxos españoles*, ed. 1.ª: Madrid, 1880, I, 449-87 i 720-81; ed. 2.ª: Madrid, 1918, t. III, 179-225 i XLIX-CXXIX).—B. HAUREAU a l'*Hist. litt. de la France*, t. XXVIII, 1881, 26-126 i 487-490.—H. FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII*. Münster, 1902, pp. 191-226 i CXVII-CCXI; *Acta Aragonensia*. Berlín-Leipzig, 1908-1922, 3 vols. passim.—A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per la cultura catalana mig-eval*. 2 vols. Barcelona, 1908-1921. De l'escola de Finke han sortit les belles monografies de M. VAN HEUCKELUM, *Spiritualistische Strömungen an den Höfen von Aragon und Anjou während des Höhe des Armutstretes*, Berlín, 1912; C. A. WILLEMSSEN, *Kard. Nat. Orsini (1263-1342)*, Berlín, 1927 i de K. L. HITZFELD, *Studien zu den religiösen und politischen Anschauungen Friedrichs III. von Sizilien*, Berlín, 1930, on abunden les referències arnaldianes; i principalment cal esmentar P. DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe*, Berlín-Leipzig, 1909, i l'assaig sobre la formació intel·lectual d'A. de V. que publicà a *Archiv für Gesch. der Medizin*, III, 1909-V, 1911.

² Ultra les obres fragmentàriament publicades per Menéndez y Pelayo i Finke, recordem ara les següents: a) *De improbatōne maleficiorum* publicada per Diepgen a l'*Archiv. für Kulturgesch.* IX, 1912, 385-403; b) el *Libellus regiminis de confortatione visus* editat per P. PANSIER a *Mémoires de l'Académie de Vaucluse* 1903, 1-6; c) l'*Alphabetum catholicorum* imprès per W. BURGER a *Römische Quartalschrift* 1907, 163 ss.; d) el *Thesaurus pauperum* en dialecte sicilià que publicà G. B. PALMA a *Aevum*, V, 1931, 401-478; e) el *Rahonament* d'Avinyó novellament editat per FARAUDO al *Recull de textos catal. ant.*, fasc. XI, 1909; f) els dos textos italians d'*Informatio beguinorum* o *Lectio Narbonensis* i *Epist. ad priorissam de charitate*, que donà a conèixer F. Tocco a *Studi francescani*, Napoli, 1909, 223-226; g) i, per últim, els dos textos catalans de l'esmentada *Lectio Narbo-*

car la seva ortodòxia o simplement per assenyalar el seu itinerari o saber la quantia dels seus béns³. Fins comptem amb un intent, en mala hora estroncat, de *Diplomatari arnaldia*, la publicació del qual inicià, amb cura diligent, el Sr. Alòs-Moner als *Estudis Universitaris Catalans*⁴. Les presents peces inèdites volen ésser la nostra modesta cooperació a la tasca que ens ha promès de reemprendre aviat el docte amic.

†

P. MARTÍ DE BARCELONA, O. M. Cap.

nensis o *Informatio beguinorum* que publicà ALÒS-MONER a *Festgabe Finke*, München, 1925, 187-199 i *Super facto aduentus antichristi* o *Confessió de Barcelona a Quaderns d'estudi XIII*, 1921, segons un ms. de Morella.

³ La sentència de Tarragona, 1316, contra A. de V. (VILLANUEVA, *Viaje literario* t. XIX, 321 ss. i MENÉNDEZ Y PELAYO, *Heterodoxos*, ed. 2.ª, t. III, p. CXXIII ss. suscità la rèplica vigorosa de R. Conesa, el seu marmessor testamentari, que publicà el Dr. R. CHABÁS: *A. de V. y sus yerros teológicos en Homenaje á Menéndez y Pelayo* (Madrid, 1899), t. II, 367 ss. I un estudi acabadíssim de la posició ideològica d'Arnau enfront als problemes de la reforma eclesiàstica i de la pobresa franciscana el trobareu en l'obra del P. JOSEP M.^a POU OFM., *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes*. Vic 1930, pp. 34 ss.—Quant al *Testament* de Mestre Arnau que aparegué al *Bol. R. Acad. Hist.* t. 28, 1896, 87-90, vegeu-ne els comentaris del P. FITA, S. J. (*Ibid.* 91-92), de L. DÉLISLE (*Journal des savants* 1896, 342-355) i de MOREL-FATIO (*Romania* XXV, 1896, 479-480). Al *diplomatar* de R. d'Alòs que esmentàrem adés, hi ha moltes peces que ens donen a conèixer alguns dels béns, censos, etc. que posseïa A. de V.; d'altres, referents a això, n'esmentà R. CHABÁS en el seu article *¿A. de V. valenciano?* de la *Rev. Valenciana de ciencias mèdicas* III, n. 25, 1901, pp. 2-9 i últimament n'han assenyalat d'altres, inèdits la majoria, E. OLMO en el seu *Inventario de los documentos escritos en pergamino del Arch. Cat. de Valencia* (*Bol. Acad. Hist.* t. 103, 1933). Cal afegir encara a tot això l'*Inventario de los libros, ropas y demás efectos de A. de V.* que imprimí el Dr. Chabás a *Rev. de Arch. Bibl. y Museos* èp. III, t. IX, 1903, 189-205, i l'article de R. d'ALÒS-MONER *De la marmessoria d'A. de V.* publicat a la *Miscel·lània Prat de la Riba* t. I, 1923.

⁴ R. d'ALÒS, *Col·lecció de documents relatius a A. de V.* a *Estudis Univ. Catalans* (= *EUC*), III, 1909, 47, 140. 331, 447, 541; IV, 1910, 110, 496; VI, 1912, 90-103.

I

Barcelona, 29 març 1286

El rei Alfons II es fa càrrec dels deutes de Ferran, abat de Montearagón. Entre els seus acreedors apareix Mestre A. de Villanova.

Nos Alfonsus, Dei gracia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie ac Comes Barch.: Ad instanciam et supplicacionem venerabilis et dilecti avunculi nostri domni Ferrandi abbatis Montis-Aragonum, infirmitate detentus, promittimus et obligamus nos soluturos si ipsum mori contigerit... Magistro de Villa clerico, Arnaldo Dusay campori, Guillelmo de Campbo candelero et Petro Judici apothecario, Ana Bochera pistrici, Romeo Gerardi, Petro Granoya sartori, Petro Catalani macellario, Arnaldo de Bastida, Dino Silvestri de Luca, Guillelmo Castanere, Saltello judeo, Raymundo..., Arnaldo Alamanni, Raymundo Bardoy, Bartolomeo de Villafranca Jacobo de Sancto Amero, *Magistro Arnaldo de Villanova*, magistro Thome, magistro Bernardo, fisicis, Berengario de Montepavone et Petro Vola creditoribus suis in quantitate nongentarum septuaginta quinque librarum et quinque solid. et septem denar. Barchin. quam dictus Ferrandus confessus est vobis debere cum instrumento publico ut in eo continetur. Et ad ea solvenda et complenda assignamus redditus et exitus nostros vallis de Alfondera de Maririyen (?) in hunc modum, quod medietas dicte quantitatis vobis hoc anno solvatur per tercias; et residua medietas eodem modo in anno proxime subsequenti. Mandantes Raymundo de Rivosicco seu cui libet collectori dictorum reddituum quod predictam quantitatem solvat vobis vel cui volueritis de redditibus et exitibus supradictis et a vobis instrumentum concessionis recuperet et hanc cartam. Datum Barchinone .iiii.º kal. aprilis anno Domini .m.ºcc.ºlxxx. sexto.

(Arxiu R. Patrimoni (= ARP), Mestre Racional, Rl 620, 37v.)

En el mateix registre apareix un document datat a Tarragona, 13 desembre 1287, en què consta que romanen encara a pagar 565 ll., 10 sous, 4 diners barc. Des de Barcelona, 14 març 1293 [1294], el rei Jaume mana a Arnau de Bastida, Mestre Racional, que faci en nom seu de marmessor testamentari del rei Alfons i rebí les reclamacions dels creditors. Com a tal es personà davant seu el 1.º d'abril del dit any Guillem Castanya, marmessor de l'abat Ferran de Montearagón, i li mostrà la lletra que publicuem, on apareix el nom d'A. de V., en companyia d'altres dos metges.

2

Barcelona, 8 abril [1293]

El rei Jaume II sollicita la presència d'A. de V.

Magistro Arnaldo de Villanova etc. Cum nos pro quibusdam negociis vos necessarium habeamus, mandamus et dicimus vobis quatenus, receptis presentibus, ad nos ubicumque fuerimus venire curetis omnino; et hoc non differatis aliqua ratione. Datum ut supra.

(ACA. Reg. 98, fol. 21.)

Segurament que Mestre A. era aleshores a Montpeller. Al castell de Meullon el 20 de juliol de 1292 finia A. el seu *Tetragrammaton* que parcialment edità FINKE (*Aus den Tagen Bonifaz VIII*, p. CXXIX), tret del ms. Vat. lat. 3824 on ocupa els ff. 23-28. I sembla que no tornà a Barcelona fins a l'abril de 1297, d'ordre de Jaume II, com veurem més avall. A Montpeller estudià A. vers 1260-1270, puix que el 1306, consultat sobre certs punts de l'Estatut universitari, respongué que la pràctica que indica sobre el doctorat en medicina, vigeix, segons el seu record, des de fa 45 anys (vegeu *Cartulaire de l'Univ. de Montpellier*, vol. II, Montpeller, 1912, 61-62 i 857).

3

1293

Notícia del compte d'A. de V. sobre la gabella de sal de Burriana.

“Trobam en .i. quaernet dels comptes d'en Bastida que deu retre compte Maestre A. de Vilanova d'aytant com val més la gabella de la sal de Borriana de .ii. millia solidos que n'ha de violari.”

(ARP. Mestre Rac. R. 774, f. 82.)

És la primera vegada que apareix aquest violari atorgat pel rei Jaume II al nostre Metge, segurament poc abans de 1293, puix que el 24 febrer de 1299 [1300] mana el rei pagar les set anualitats que es devien a A. de V. per aquest concepte (*EUC.*, III, 1909, 532).

4

Roma, 1 març 1296 [1297]

Jaume II nomena A. de V. metge de la seva muller Blanca.

Jacobus etc. prudenti viro magistro Arnaldo de Villanova etc. Cum ad nostra et illustris domine Blanche, regine Aragonum, karissime consortis nostre, servicia fructuosum et utilem reputemus, vos de certa fide et sufficiencia plene confidimus, attente requirimus et rogamus, quatenus, receptis presentibus, omni excusacione remota, mora postposita, ad eandem dominam reginam vos personaliter conferatis in hospicio suo de cetero moraturus, sibi, ut experta et probata discrecio vestra novit, diligenter et fideliter serviturus; nos autem in partibus illis esse in brevi disponimus, Altissimo permitente, et tunc super facto vestro curabimus providere secundum quod vestram excellenciam deceat et nos delectet cura nostra et sua servicia fideliter laborasse. Datum ut supra.

Guillelmus de Solanis

(ACA. Reg. 321, fol. 42.)

En qualitat de Metge Reial assistia A. de V. el rei Pere el Gran en el seu llit de mort el nov. de 1285. (Vegeu I. CARINI, *Gli arch. e le bibl. di Spagna*. Palerm, 1884, II, 204; ZURITA, *Anales de Aragón*. Saragossa, 1669, I, 298). Jaume II empenia pel novembre de 1296 el seu primer viatge a Roma d'on retornà el 20 d'abril de l'any següent (*Chronicon Barcinonense* publicat a *Marca Hispanica*. París, 1688, col. 757). A. de V. residia aleshores a Montpeller, on el 30 d'octubre de 1295 comprava uns censos (Arx. Catedral València, perg. 809). La reina Blanca residia a Barcelona, on esperava la naixença de l'infant Alfons; en retornar el rei hi trobà de segur el famós Metge, el qual degué romandre a la Ciutat Comtal fins al setembre de 1297 que féu un viatge a València, segons es desprèn del document que segueix.

5

Terol, 4 octubre [1297]

Jaume II renya a Berenguer de Mas per no haver pagat encara els 1.000 sous que devia a A. de V., el qual sortia de viatge fora de Catalunya.

Jacobus, Dei gracia etc. Ffidei suo Berengario de Manso, de domo nostra, salutem etc. Cogimur de vobis non modicum aggravari; nam nuper, si bene recolitis, apud Ilerdam injunximus

vobis oretenus quod daretis et solveretis dilecto phisico et familiari nostro magistro Arnaldo de Villanova de pecunia bovatici seu alia quacumque pecunia curie nostre penes vos existente mille solidos jacc. quos ei graciosè duxeramus concedendos; et cum vos nondum predictos mille solidos eidem ut tunc nobis concessistis exsolveritis nec eciam exsolvere curaveritis, volentes penitus eidem magistro Arnaldo satisfieri de predictis mille solidos more predicto, dicimus et mandamus vobis firmiter et expresse sub pena gracie nostre firmiter injungentes quatenus, statim receptis presentibus, omni mora et excusacione sublatis, dictos mille solidos jaccenses apud Valenciam mitatis ipsique in tabula Bernardi Planella, civis et camporis Valencie, deponi et per eundem Bernardum tradi, tribui et exsolvi predicto magistro Arnaldo, vel cui voluerit loco sui, penitus faciatis, sic quod idem magister Arnaldus, qui de partibus domini nostri est recessurus ad presens, predictos mille solidos penitus ante recessum suum possit recipere et habere, sciturus quod, secus fieret, essemus ex inde multipliciter aggravati et propterea contra vos adeo provocati quod sentiretis quod grave nobis occurrit mandata nostra juxta votum nostrum per officiales nostros non exequi et compleri. Datum Turolii .iii.º non. oct. [1297].

(ACA. Reg. 264, f. 99v.)

Aquests 1.000 sous devien ésser la paga de l'assistència mèdica que prodigà A. de V. a Blanca d'Anjou. El fet de manar que fossin remesos al banquer valencià Bernat Planella per tal que aquest els lliurés a A. de V., vol dir que el nostre metge, abans d'entornar-se'n a Montpeller, féu una visita als seus familiars i procuradors residents a la ciutat del Túria. Aquest document, en què es parla d'un viatge d'A. a fora de Catalunya, lliga amb els coneguts d'11 i 28 d'octubre que signà el rei des de Terol (*EUC.* III, 1909, 447-448). A últims de novembre ja era fora de València Mestre A., puix que, des d'allà li demana Jaume II, a 29 d'aquest mes, que li indiqui un metge per acompanyar-lo a la guerra contra Sicília (*EUC.* III, 1909, 448). En aquesta data, i tal vegada en vistes a l'educació religiosa del primogènit, escriví A. de V. el seu *Alphabetum catholicorum* o *Dialogus de elementis fidei* imprès recentment per Burger; i ja a Montpeller, seguint la trajectòria literària iniciada el 1292, redactà el *De prudentia catholicorum scholarium* i el famós tractat *De tempore adv. Antichristi*.

6

Barcelona, 27 maig 1298

Plet ocasionat per la construcció d'una finca d'A. de V. a la ciutat de València i ordre del rei de solucionar-lo.

Justicie et juratis civitatis Valencie: Cum intellexeramus quod in quadam populacione dilecti et familiaris nostri magistri Arnaldi de Villanova quam noviter construi facit circa domum fratrum de Penitencia vel saccorum, quidam vicini eiusdem, super et contra forum et justiciam, opponentes impediunt illius populacionis hedicacionem pro eo quod cursus aquarum tam pluivialium quam aliarum versus eorum carrerias dirigi non permitant, vobis dicimus et mandamus quatenus, visis et diligenter inspectis locis hinc inde, faciatis assignari et determinari predicte populacioni cursus aquarum congruos prout forus et juris equitas limitabunt et condicionibus quibuscumque, super hoc mediante justicie rigore, silencium imponatis; et hoc sine mora et dilacione fieri volumus, notificantes vobis quod cum nos laboremus dictum magistrum Arnaldum graciis atrahere seu allicere ut in nostris partibus residere velit, non modicum gravaremur si aliquis ipsum a nostro desiderio per injurias elongaret quecumque ipsius jura vel negocia perturbando. Datum Barchinone .vii. kal. jun. anno Domini .m.cc.°xc.°viii.°

R. Caprarii

(ACA. Reg. III, f. 285v.)

És de remarcar l'interès reial en pro d'A. de V. i el seu pla d'atreure-se'l a Barcelona. Ja la primera donació de 2.000 sous a favor seu (Lleida, 18 agost 1281: *EUC.* III 1909, 50; *FINKE, Acta Aragonensia*, II, 878), imposava com a condició la seva residència a la Capital de Catalunya. — Aquest plet enutja el rei, el qual posa tota la seva protecció de la banda d'A.; amb tot no quedà liquidat l'afer, sembla, fins a mitjan 1300, segons és de veure en els documents ns. 10-13.

7

[Calatayud, 18 octubre 1299]

Jaume II a Felip el Bell, de França: li recomana l'afer de l'infant Ferran de Castella i li anuncia el nomenament dels seus delegats per a l'examen del plet d'Aran.

Illustrissimo et magnifico principi Philipo, Dei gracia regi Franchorum, consanguineo nostro karissimo. Jacobus, per eandem, rex etc. prosperorum ubertatem successum cum salute: Mentem vestram responsalis littere vestre per quam manifestius nobis innotuit regalem magnificenciam communes consanguineos illustres Alfonso, regem Castelle, et inclitum infantem Ferdinandum, fratres, ultra eciam naturalis metis instinctus, interna dileccione complecti, et quod eis cordis affeccione compatitur eosdemque intendit graciosam prosequi dextera et efficacis exhibicione juvaminis confovere, continencia multipliciter exultavit. Credimus eciam firmiter ac tenemus quod sicut hoc tanti principis benivolencia largiflue pollicetur, ita pollicitum habundancius per effectum operis explicabit. Nos autem ut hucusque negocia dictorum fratrum promovimus eo modo precipue et efficacius usque ad consumacionem Deo propicio obtinendam proponimus promovere. Ceterum quia tam ex ejusdem responsive tenore quam ex notificacione potissimum literatorie nobis facta per magistrum Arnaldum de Villanova, dilectum phisicum, consiliarium et familiarem nostrum, nuper per nos ad presenciam regiam destinatum, percepimus vos, benigne suscepta legacione super articulis vallis de Aran et invasionis comitatus Pallariensis et nove oppresionis que fit in Aquis mortuis hominibus terre nostre, comisisse venerabilibus et discretis viris episcopis Tolosano et Suexionensi et archidiacono Algie ut ad partes Aquarum mortuarum et Tolosani personaliter accedentes intendant circa hec fine debito terminande. Ecce quod nos a simili ad eandem venerabilem patrem in Christo Petrum, divina providencia Tirasonensem episcopum, et discretum Johannem de Turrefacta, sacristam Illerdensem ad partes predictas continuo progressuros... deputandos. Placeat igitur ut sicut in premissis et aliis nos et vos contingentibus, ut postulat affinitatis nexus et alia plura subsidia que personas et regna ac terras utriusque copulant et coniungunt, velitis et jubeatis procedi quod vere dileccionis sinceritas ad invicem augeat, et illesa perpetuo conservetur. Datum.

(ACA. CRD., caixa 81, n. 1963.)

Minuta de resposta reial. Es troba junt amb la següent.

8

Calatayud, 18 octubre [1299]

Nomenament del vocals reials, els quals, junt amb els nomenats pel rei de França, han d'examinar sobre el terreny les reclamacions de què és portador Mestre A. de V. de part de Jaume II.

Jacobus etc. Magistro Arnaldo de Villanova, dilecto phisico, cancellario (consiliario ?) et familiari nostro, salutem et dilectionem: Percepto ex continencia litterarum nobis per vos missarum quod illustris princeps Philipus, rex Francorum, exposita per vos prelibato regi legacione vobis comissa, idem rex benigne acceptans sibi per vos exposita super articulo vallis de Aran et super articulo invasionis comitatus Pallariensis et super articulo nove oppresionis que fit in Aquis mortuis hominibus terre nostre, comisit venerabilibus et discretis viris Episcopis Tolosano et Suexionensi ac archidiacono Algie ut personaliter accedant ad Aquas mortuas et partes Tolosani circa dicta negocia processuris et intenturis; ideo significamus vobis nos sollicitati a vobis ut viros notabiles auctoritate et prudencia atque pericia juris et facti eligeremus mittendos ad predictas partes rationibus supradictis, Venerabilem in Christo Patrem Petrum, divina Providencia Tirassonensem episcopum, ac Johannem de Turrefacta sacristam Illerdensem et Guillelmum de Castroveteri militem, versus dictas partes continuo progressuros ad predicta tractanda, facienda et ordinanda providimus deputandos; propter quod vos atente rogamus in agendis et pro faciendis negociis hujusmodi, una cum predictis nunciis nostris, velitis personaliter accedere, et sic circa ea sollicite et cura exacta, ut de vestra discrecione plene confidimus, intendere quod jus nostrum illibatum servetur. Datum Calatayud .xv.º kal. novembris.

(ACA. CRD. Jac. II, caixa 81, n. 1965.)

Cap allà l'agost de 1299 degué ésser cridat novament Mestre A. a Barcelona. El rei li confià l'ambaixada a la Cort de França que tant influí en el curs de la seva vida atzarosa. (Vegeu els capítols o instruccions que rebé en aquesta avinentesa, en FINKE, *Acta Arag.* I, 452 i *EUC.*, IV, 1910, 110). El 18 d'octubre les negociacions anaven per bon camí; en aquesta lletra i en l'anterior se'ns fa conèixer els noms del comitè mixt que devia examinar sobre el terreny el fonament de les queixes formulades pel Comte-Rei. Està aquest document en mal estat i

sembla tractar-se de la minuta de respostà reial. A. de V. devia, segons ella, acompanyar la dita comissió. Els debats teològics que suscità el seu *De adventu Antichristi*, degueren, però, impedir-li fer aquest viatge.

9

Barcelona, 28 gener 1299 [1300]

Ordre reial de pagament de 544 sous borcelonins a A. de V.

Jacobus etc. Dilecto consiliario suo, Bernardo de Serriano etc. Cum venerabili et dilecto magistro Arnaldo de Villanova debeantur per curiam nostram pro quitacione sua de tempore quo nobiscum fuit usque per totum presentem mensem januarii quingentos quadraginta quatuor solidos barch., idcirco vobis dicimus et mandamus quatenus, visis presentibus, solvatis dicto magistro Arnaldo predictos denarios vel cui voluerit loco sui, presentes loco apoche retenturus. Datum Barchinone .v. kal. februarii anno predicto.

Petrus Marci
mandato regis

(ACA. Reg. 266, f. 86v.)

El present document sembla indicar la data aproximada del retorn d'A. de V. a Barcelona, on romangué un parell de mesos, segons es dedueix de les següents peces. Ultra aquest pagament, A. de V. rebé 1000 sous barc, més el 20 de febrer (*EUC.* III, 1909, 532).

10

València, 17 abril 1300

Sobre el plet entre A. de V. i Berenguer Mercer.

Sapient tots que dimarts que hom comtava e dehia .xiii.º kalendas madii anno Domini millesimo trecentesimo en presencia de mi en Pere Ferer, públich notari de València e dels testimonis dejús scrits, comparech en G. Pelegrí, saig de la Cort de València davant en Ramon de Junqueres, mustasaf de la dita ciutat, e dix e proposà denant aquell, que com los Jurats de la ciutat de València aguesen ordenat ahut acort de bons hòmens Consellers de la dita ciutat que les aygues pluyals les quals cahien en la pobla la quall maestre Arnau de Villanova ha e poseeix en la parroquia de sant Johan del mercat de València s'escorregués ves la era dels Pelicers se-

gons que fer se devia. Emperçò lo dit en Guillem Pelegrí, de part d'en Gil de Lahorí, lochtinent de procurador en lo regne de València, establie lo dit en Ramon de Junqueres personalment en la dita pobla en presència de molts manà al dit en Ramon de Junqueres que'll que menàs o que faés menar la ordenació que'ls Jurats feita avien sobre'l descorriment de les dites aygues a execució. Lo qual en Ramon de Junqueres, mostasaf, ahut lo dit special manament del dit saig de part del dit lochtinent de procurador, en continent faen menar la dita ordenació a execució e ffaen cavar a dos bons hòmens terra que era lo cap de la dita pobla, en Berenguer Mercer ensemps ab d'altres ab mà armada e ab espaes treytes esvairen la pobla del dit mestre Arnau e entran e passen per aquella, present lo dit mestre Arnau, lo dit mustaçaf e lo dit saig vengueren contra los dits bons hòmens qui cavaven la dita terra e acassaren aquells axí que si amagats no's fosen, que'ls agueren ferits o mort. E ell dit notari ensemps ab lo dit mestre Arnau e ab lo dit mustaçaf e ab lo dit saig e ab los altres que aqui eren agueren a ffogir e a departir-se d'aquen. De les quals totes coses e sengles lo dit mestre Arnau de Vilanova demanà ésser feyta carta publica a conservació de son dret e a perdurable memòria. Les qualls totes coses fforen feytes en València en la dita pobla, en lo dia e an en la primera regla escrits. Presents testimonis en Jacme de Albalat, sagristà de la Seu de València; mestre Berenguer des Far, fisich; en Bernat Planell, cambiador; en Bernat de Asenuy; en Johan Desclapés e molts d'altres. Sig ✠ num Petri Ferrarii notarii publici Valencie, auctoritate regia, qui hiis omnibus et singulis una cum prenomminatis testibus presens fuit et predicta, rogatus a dicto magistro Arnaldo de Villanova scribi et in formam publicam redegit, fecit et clausit loco, die et anno prefixis.

(ACA. Perg. Jac. II, n. 1360.)

II

València, 17 abril 1300

Sobre el mateix afer.

Sapient tots que dimarts que hom dehia e comptava .xiii.º kals. madii anno Domini .m.ºccc.º en presència de mi en Pere Fferrer, notari públich de València e dels testimonis dejús scrits, comparech mestre Arnau de Vilanova, fisich, davant la presència d'en

Gil de Lihori ... E com sia cert e manifest que lo dit lochtinent ... manás an Guillem Pelegrí ... que feés manament an Ramon de Jonqueres, mudaçaff, ... la dita ordenació a exsecució. E lo dit mudaçaff ... feés cavar e levar terra del cap de la dita pobla ..., no degudament ... en Berenguer Mercer ab altres ... esvaen la pobla ... Em per amor d'açò lo dit maestre Arnau denuncià totes les damunt dites coses e sengles al dit lochtinent de procurador e axí que dix e protestà que ell no denunciava les dites coses ni les entenia a denunciar perseguent sa injuria, mas denunciava aquelles en aytant com tocaren e s faeren en perjudici del senyor Rey e en dan e en menyspreu d'aquell e dels dits mostaçaf e saig qui y eren per lo senyor Rey, com ell la dita sua injuria reservu assí en son loch e en son temps. De les qualls totes coses e sengles lo dit maestre Arnau, a conservació del dret del senyor Rey e a perdurable memòria, demanà ésser feita carta pública per mi notari dejús scrit. Les qualls totes coses foren feites en València en lo dia e an en la primera regla scrits. Presens testimonis maestre Berenguer dez Far, fisich; en Bernat Planell; en Bernat d'Assenuy e en Jacme Ramon de Cervera e molts d'altres. Sig ✠ num Petri Ferrarii notarii publici Valencie, auctoritate regia, qui hiis omnibus et singulis una cum prenomatis testibus, presens fuit et predicta rogatus a dicto magistro Arnaldo scripsit et in publicam formam redegit et clausit loco, die et anno prefixis.

ACA. Perg. Jac. II, n. 1361.)

Hem abreujat algunes frases, per tal com són repeticions literals del document anterior. El text és clar i complet.

12

Lleida, 10 maig 1300

Sobre el mateix afer.

Hoc est translatum fideliter factum .v.º idus madii anno Domini millesimo trescentesimo sumptum a quodam instrumento cuius tenor talis est: Noverint universi quod cum magister Arnaldus de Villanova, fisicus, requisivisset multociens juratis civitatis Valencie quod darent cursum aquis stillicidiis sue popule quam habet in parochia sancti Johannis de Buatella Valencie secundum usum et consuetudinem et antiquam observanciam civitatis Valencie et prout continebatur in quadam litera illustris domini regis, Petrus Ma-

çoni, Bernardus Columbi et Guillelmus de Bosco, jurati dicte civitatis, absente Petro de Guardia simul jurato eiusdem civitatis, personaliter accesserunt ad dictam populam die lune qua dicebatur .xiii.º kals. madii anno Domini millesimo trescentesimo. Et predicti Petrus Maçoni et Bernardus Columbi et Guillelmus de Bosco tam nomine ipsorum quam nomine dicti Petri de Guardia absentis, habito super hoc consilio et plena deliberacione cum iusticia et cum consiliariis et probis hominibus dicte civitatis, in presencia mei notarii et testium infrascriptorum et plurium aliorum dixerunt et pronunciaverunt quod omnes aque decurrentes tam de canalibus quam de terratis de confrontacione carrarie que vadit *a les adoberies* Bernardi de Berga quondam deffuncti veniant et decurrant per dictam carrariam; et omnes alie aque dicte popule tam de terratis quam de canalibus, vadant et decurrant versus aliam partem, scilicet versus populam Berengarii Mercerii; aque vero de Albellonis vadant et decurrant prout antiquitus consueverunt decurri et prout inventum fuerit quod antiquitus decurrebant. Et in continenti jurati supradicti dixerunt et mandaverunt Raymundo de Joncheriis, mostafacio dicte civitatis, quod dicta ipsorum juratorum mandaret execucioni. De qua quidem pronunciacione predictus magister Arnaldus peciit sibi fieri per me dictum notarium publicum instrumentum. Et incontinenti Bernardus Mercerii, nomine Berengarii Mercerii fratris sui absentis et tanquam coniuncta persona ipsius Berengarii, protestatus fuit quod si dictum sive pronunciacio dictorum juratorum verteretur in prejudicium dicti Berengarii, non intendebat dictis ipsorum juratorum consentire. Quod est actum Valencie quartodecimo kals. madii anno Domini millesimo trescentesimo, Sig✠num Petri Maçoni. Sig✠num Bernardi Columbi. Sig✠num Guillelmi de Bosco, juratorum predictorum, qui hanc pronunciacionem tulimus, Testes huius rei sunt Bernardus Plannelli, campsor; Jacobus de Teus; Laurencius Canals et Balagarius de Farfaynya. Sig✠num Ferrarii Pellicerii, publici notarii Valencie, qui hec scribi fecit et clausit. Ego Jacobus de Pulcrovicino, notarius publicus Ilerdensis, ut testis subscribo. Ego Natalis Ferrarii publicus Ilerdensis notarius, ut testis subscribo. Ego Aparicius de Sancto Martino notarius publicus Ilerde hoc transcribi feci et clausi et hic sig✠num feci,

(ACA. Perg. Jac. II, n. 1358)

13

Lleida, 20 maig [1300]

Encara sobre el plet de les aigües pluvials entre A. de V. i veïns de la finca seva en construcció a la ciutat de València.

Justicie Valencie, vel eius locumtenenti etc. Cum discretus vir magister Arnaldus de Villanova, fisicus, familiaris et fidelis noster hostenderit nobis quoddam publicum instrumentum confactum per manum Ferrarii Pellicerii notarius Valencie in quo continebatur quod, ad requisicionem dicti magistri, Jurati Valencie scilicet Petrus Maçoni, Bernardus Columbi et Guillelmus de Boscho personaliter accessissent ad quandam populam dicti magistri et, habito consilio et plena deliberacione vobiscum et cum consiliariis ac probis hominibus dicte civitatis, pronunciassent et pronunciando determinassent quod omnes aque decurrerentes tam de canalibus quam de terratis de confrontacione carrarie que vadit versus populam Berengarii Mercerii, decurrerent versus populam Berengarii supradicti; et mandaverint Raymundo de Junqueriis, mostaçafu dicte civitatis, quod dictum pronunciacionis eorum exsequi mandaret; et ipse Mostaçafus, volens pronunciacionem exsequi supradictam, fuerit per prefatum Berengarium Mercerii impeditus, nobis dictus magister humiliter supplicavit ut super predictis dignaremur de opportuno remedio providere. Nos, ipsa supplicacione admissa, vobis dicimus et mandamus firmiter et expresse, quatenus pronunciacionem predictam in vestri presencia per dictum Mostaçafum mandetis et faciatis exsequi et compleri omni appellacione remota; sciturus pro certo quod si super faciando exsequi dictum mandatum nostrum negligens fueritis vel remissus, contra vos et bona vestra, mediante justicia, absque remedio aliquo procedemus. Datum Ilerde .xiii.º kal. jun. anno predicto [1300].

Petrus Martini

mandato regis facto per Guillelmum de Solanis.

Fuit scriptum sub forma precedentis mandati Bernardo de Libiano, baiulo regni Valencie generali, et post datam addita clausula hec: "Verumtamen si prefatus Justicia non curaverit dictum mandatum nostrum exsequi et complere seu facere exsequi et compleri, volumus et vobis dicimus ac mandamus firmiter et expresse, quatenus mandatum ipsum per eundem justiciam faciatis incontinenti exsequi mandari juxta litterarum nostrarum predicta-

rum sibi directarum continenciam et tenorem. Et quicquid super hoc feceritis seu factum fuerit nobis incontinenti illud significare curetis. Datum ut supra.”

(ACA. Reg. 117, f. 95v.)

Vegeu el doc. n. 6. Per aquests documents resta palès que A. de V. a primeries de 1300 tornava a ésser a la nostra terra. Sembla, però, que a mitjan 1300 s'entornava a París, segons ens ho fa suposar l'ordre tramesa pel rei, des de Calatayud a 23 de juliol, de recolar les gestions de Ferran de Castella prop de Felip el Bell (*Acta Arag.* I, 450; *EUC.*, IV, 1910, 115). I a París signava el nostre Metge encara a 12 d'octubre la seva apel·lació a Bonifaci VIII contra els doctors de la Universitat (DENIFLE-CHATELAIN, *Chart. Univ. Paris.* II, 87-90).

14

València, 20 desembre [1301]

El rei, davant la malaltia de la reina, demana la presència de Mestre A. de V.

Viro provido, magistro Arnaldo de Villanova, dilecto consiliario et fisico nostro etc. Ad aures vestras pervenisse saltem fama referente pensamus qualiter illustris domina Blanca, regina Aragonum, karissima consors nostra, gravi infirmitate extitit lacessita de qua, licet tribuente divine potencie gracia convalescencie aliqualem specialem fuerit assequita, nondum tamen ad sanitatem pristinam perfecte reducta est. Cuius rei potissimum causa et quia eciam pro conservacione corporis nostri vestri presencia carebamus, mens nostra immensam supersit leticiam cum audivimus vos de Romana Curia advenisse. Eapropter discrecionem vestram ea qua possumus majori affeccione requirimus et rogamus et eciam dicimus et mandamus quatenus, visis presentibus, quibuslibet aliis postpositis negociis, ad presenciam nostram ubicumque fuerimus pro tam urgenti necessitate nostra sicut gratiam nostram caram geritis et sicut eventus nostros optatis prosperos, personaliter veniatis nullam moram in hoc aliquatenus comissurus. Datum Valencie .xiii. kal. jan. anno predicto.

Bernardus de Aversone mandato regis facto per
Gonsalvum Garcia

(ACA. Reg. 120, f. 178v.)

De París es traslladà A. a la Cúria Romana resident a Anagni, on romangué, sembla, gairebé mig any. En l'apel·lació a Bonifaci VIII emplaçava A. els seus contradictors per a la quarta setmana després de

Pasqua. Aquesta setmana corria el 1301 del 30 d'abril al 6 de maig. I l'ambaixador Guerau d'Albalate, ens assegura que A. havia arribat a Anagni a primeries de maig (FINKE *Aus den Tagen Bonifaz VIII*, Münster, 1902, pp. XXVI-XXXVII i *Acta Arag.* I, 100-106); de retorn, creient veure en l'actitud del Papa una aprovació tàcita del seu *De adventu Antichristi*, n'envià còpies al rei d'Aragó, als framenors i dominicans de París i de Montpeller i al rei de França. L'adreçada a aquest darrer va datada a Gènova el 17 de novembre de 1301. Ara sabem que la nova del seu retorn pervingué a mitjan desembre a València, des d'on el rei li tramet la present lletra en què li prega que cuiti a venir. Durant el sojorn a la Cúria papal, escrivi A. de V. encara el *Regimen sanitatis*, *De sigillis* i *Quaestiones tam essentielles quam accidentales*. Del primer d'aquests opuscles n'hi ha una versió catalana al cod. Vat. lat. Barberini, n. 311 (J. PIJOAN, *Miniaturas españolas en mss. de la Bibl. Vat.* Roma, 1914).

15

València, 27 gener [1302]

Agreujant-se la reina Blanca, Jaume II insisteix novament que vingui A. de V.

Discreto viro, magistro Arnaldo de Villanova, dilecto consiliario et fisico nostro, salutem et dilectionem: Jam nuper vobis per aliam litteram nostram scripsimus per hec verba: "Jacobus, Dei gracia rex Aragonum etc.: Viro provido magistro Arnaldo de Villanova dilecto consiliario et fisico nostro etc.: Ad aures vestras pervenisse saltem fama referente pensamus qualiter illustris domina Blanca regina Aragonum karissima consors nostra gravi infirmitate extitit lascessita de qua licet tribuente divine potencie gracia convalescencie etc. ut supra in kalendario januarii." Quamquidem litteram vobis per duos cursores nostre Curie ad partes Francie destinatos duximus dirigendam. Et quia nondum rumores audivimus de accessu vestro ad nostram Curiam, proinde admirationem suscepimus vehementem; sed ab ea retrahimur arbitrando literam predictam vobis non fuisse actenus presentatam. Unde cum pro expressis in supra notata litera rationibus et ex nova eciam supervenienti causa que hec est, quia dicta consors nostra in partu quem gestat in utero sperat in proximo expediri, ex qua causa, precipue occasione valide infirmitatis quam passa est nec adhuc ex ea plenissime liberata, anelat et desiderat ac expectat ab hiis vestre artis ac sciencie auxilio sublevari, vos in partibus istis presentem esse volumus. Idcirco nos intima ac cordiali affectione rogamus vobis et, prout

expressius possumus, precipimus et mandamus, quatenus tot et tantarum causarum necessitate, sollicita et provida meditatione pensata, velitis visis presentibus, quibuslibet aliis occasionibus et negociis postpositis, venire ad Curiam dicte regine ubicumque fuerit accelerato accessu, ut regina ipsa ex obtato adventus vestri desiderio, remedium assequatur. Sic igitur circa hec vos hanc velitis, si nobis ullo unquam tempore servire desideratis, ne quod petimus pro repulse fastidium expellatur. Sciturus quod in hoc nobis et prelibate regine consorti nostre summum et gratissimum servicium facietis. Datum Valencie .vi.º kal. febroarii anno quo supra.

(ACA. Reg. 120, f. 231.)

A primeries de 1302 l'esperava el rei. Davant el retard, repeteix la instància des de València mateix el 27 de gener, segons és de veure en aquest document. La Reina sentia apropar-se-li el moment de deslliurar i Jaume II volia que, en aquella hora, ja que la passada malaltia l'havia deixat malparada, no li manqués l'assistència de Mestre Arnau. No tingué eficàcia encara aquesta segona instància, i l'11 de març tornà a insistir Jaume II (*EUC.*, IV, 1910, 498). Pel que es veu, A. de V. no degué arribar a Catalunya fins a últims de març o primers d'abril de 1302. Si tingué l'intenció d'arribar a últims de 1301 a la nostra terra (el rei li envià les anteriors lletres per dos correus a terres de Provença i, com hem dit, l'endrega del *De adv. Antichristi* al rei de França fou signada a Gènova el 17 de novembre), es veu que féu marxa enrera, puix que el 18 de març de 1302 Guerau d'Albalate parla al rei dels preparatius del viatge d'A. de V. a Catalunya. (*EUC.*, VI, 1912, 98; FINKE, *Aus den Tagen...* p. LVI). I a 8 d'abril, Jaume II, des de Lleida el faculta per tal que pugui vendre per un quadrienni la gabeïa de la sal de Burriana (RUBIÓ, *Doc. per l'hist. de la cult. catalana mig-aval* (= RUBIÓ), Barcelona, 1908, I 28; *EUC.*, VI, 1912, 99) i pugui disposar dels béns que té a València per a esglésies i causes pies (RUBIÓ, I 27; *EUC.*, p. 98). De la mateixa data és el document que segueix. Sembla, doncs, que A. de V. era a primers d'abril a Lleida.

16

Lleida, 8 abril 1302

A demanda d'A. de V., el rei afranqueix Pere Jutge, apotecari de Barcelona, d'exèrcit i cavalcada.

Nos Jacobus etc. De speciali gracia, ad preces et instanciam dilecti consiliarii nostri magistri Arnaldi de Villanova, enfranchimus ac franchum et immunem facimus vos Petrum Judicis apotecharius Barch., ab omni exercitu et cavalcata regali quamdiu vobis fuerit vita comes. Mandantes per presentem cartam vicario et bajulo

Barch. et universis aliis et singulis officialibus nostris presentibus et futuris quod predictam gratiam sive enfranchimentum predictum vobis in tota vita vestra observent et faciant inviolabiliter observari et non contraveniant nec aliquem contravenire permitant aliqua ratione. Volumus enim quod si communiter et non aliter dictus exercitus redimeretur vobis certa quantitate quam in illa teneamini solvere partem vestram. Datum Ilerde sexto idus aprilis anno Domini .m^occc. secundo.

Matheus Botella

(ACA. Reg. 199, f. 70v.)

Pere Jutge, apotecari barceloní, és nomenat per A. de V. marmessor seu testamentari el 20 de juliol de 1305 (R. CHABÁS, *El Testamento de A. de V. en Bol. R. Ac. Hist.* t. 28, 1896, 87-90) i, com a tal, apareix en l'inventari que, d'ordre de R. Conesa, es dreçà l'any 1311 (R. CHABÁS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de A. de V. en Rev. Arch. Bibl. y Museos*, ép. 2.ª, IX, 1903, 189-203). Sobre aquest personatge vegeu els diversos docum. que anotem ací: ACA. Reg. 153, ff. 27^v, 52, 205^v; Reg. 158, f. 230^v, etc. Sembla que A. de V. seguí al costat de Jaume II fins a mitjan 1303, puix que el 27 juliol de 1302 veiem com el rei li fa ofrena d'una copa d'argent daurat (*Acta Arag.* II, 912), pel setembre li compra un mul (Cf. E. GONZÁLEZ-HURTEBISE, *L. de Tesorería de la Casa Real de Aragón*. Barcelona, 1911, I. p. 82 i 129, nn. 335 i 528 *EUC.*, VI, 1912, 100), i a l'escuder de Mestre A., Bernat Oliver, se li donen 60 sous barc. (GONZÁLEZ-HURTEBISE, *o. c.* p. 86, n. 355). També semblen reclamar la presència de Mestre Arnau al costat del rei els doc. nn. 18-22. Bernat Oliver, clergue, escuder i parent d'A. de V., apareix en el Testament d'aquest: el nebot del Mestre, Pere de Vilanova, Andreu Ferràndis i Bernat Oliver podran servir-se del lot d'obres arnaldianes que llegà A. de V. a *Scala Dei* mentre resideixin al monestir per motius d'estudi i pietat; apareix encara Oliver en el famós document pontifici de 15 de març 1312 (RUBIÓ, *o. c.* I, 56) i Simó Salvatge, ambaixador del rei Frederic, li sollicita un benifet a la Cort d'Avinyó (ACA. CRD., caixa 26, n. 10.011). És refereix al nostre Bernat Oliver, sembla, el Doc. n. 23 que donem més avall. ¿Era el seu pare el Ramon d'Oliver, ciutadà de València, que surt en l'*Inventari* de 1311? ¿Cal identificar-lo amb el famós agustinia homònim, bisbe i autor de l'*Excitatori de la pensa a Déu*?

17

Barcelona, 24 novembre 1302

Ordre que es pagui a R. Colrat el que li deu el rei, del sobrant dels rèdits de la sal de Burriana, un cop satisfets els 3.000 sous a Mestre A. de V.

Bernardo de Libiano, bajulo regni Valencie generali etc. Cum Raymundo Colrrati, civi Valencie, debeatur per curiam nostram aliqua peccunie quantitas cum carta nostro sigillo apendicio sigillata que fuit data Valencie .vii. idus jan. anno Domini .m^occ^oxcvii. et eciam cum quadam sententia Petri de la Costa, fidelis iudicis curie nostre, de qua quantitate sibi fuerunt facte diverse soluciones ut in dorso dicte carte nostre plenius continetur. Et licet quantitas in dicta carta nostra et sententia supradicta contente fuissent ei assignate super redditibus bajulie Burriane et gabelle salis ejusdem, quia tamen sicut nobis tunc fuerit relatum quod redditus memorati erant pluribus assignati et non sufficiebant assignacioni per nos in ipsis dicto Raymundo facte de eo quod sibi ad solvendum restabat, transtulimus et commutavimus eandem cum carta nostra super cabiçagio sive auxilio nobis in generali Curia Valencie concesso collectoribus ipsius cabiçagii directa, que nunc in Cancellaria nostra restituta fuit et pro cautela curie lacerata. Ideo cum de auxilio dicti regni bono modo ipsi Raymundo satisfieri non possit de eo quod sibi, ut dictum est, remanet ad solvendum propter perplures assignaciones ibi factas, et propterea supplicavit nobis ut sibi super hoc dignaremur providere benigne, nos, ipsius Raymundi attendente inopia, sicut nobis fuit expositum et relatum quod, soluta assignacione sive annua pensione .iii. mille solidorum regalium Valencie magistri Arnaldi de Villanova, dilecti phisici nostri, quam habet super redditibus gabelle salis predictæ, superest aliqua peccunie quantitas, ex qua poterit ipsi Raymundo satisfieri de predictis que sibi remanent, ut dicitur, ad solvendum; supplicacione ejusdem benigne admissa, volumus et vobis dicimus et mandamus, quatenus recepto per nos compoto a bajulo sive amnistratore reddituum salis gabelle predictæ pro dicto magistro Arnaldo, si ultra pensione predicti magistri aliqua superest vel supererit, deinceps de illo residuo satisfaciatis seu satisfieri faciatis prefato Raymundo Colrat de eo quod inveneritis sibi deberi seu ad solvendum restare de quantitate contenta in carta nostra et sententia supradictis, deductis solucionibus

in dorso ipsius carte appositis et contentis. Et facta solutione sive satisfaccione predicta, recuperetis ab eo cartam et sentenciam supradictas et presentem litteram cum apocha de soluto. Datum Barcinone .viii.º kal decembris anno predicto.

Petrus Marci ex petitione provisa

(ACA. Reg. 269, f. 111.)

Ramon Colrat deu ésser fill de Guillem Colrat, el qual signa com a testimoni en l'intercanvi, fet a 7 gener de 1289, entre A. de V. i Pere Marquès, del Castell d'Ollers per uns censals de València (*EUC.*, III, 1909, 140 ss.). Fa referència també a aquest personatge el document que segueix.

18

Tortosa, 9 febrer 1302 [1303]

A. de V. bestreu 1.000 sous anuals que li pertoqueu de Burriana a R. Colrat i el rei promet restituir-los a Mestre Arnau.

Confitemur et recognoscimus vobis venerabili et dilecto nostro magistro Arnaldo de Villanova quod cum Raymundus Colrati, vicinus Burriane, emisset redditus gabelle salis Burriane, et de precio ipsius teneatur vobis solvere mille solidos regalium racione provisionis per vos nobis assignate super redditibus dicti salis, vos consensuevistis et voluistis quod dictus Raymundus Colrati recipe-ret et retineret sibi dictos mille solidos insolutum usque ad concurrentem quantitatem quorundam peccunie quantitatum quas nos sibi debebamus; unde promittimus vobis solvere dictos mille solidos vel cui volueritis loco vestri. In cuius rei testimonium presentes sigillo nostro jussimus sigillari. Datum Dertuse .v. idus februarii anno predicto.

Petrus Lupeti mandato regis facto per Romeum Geraldii

(ACA. Reg. 269, f. 142v.)

19

Lleida, 6 octubre [1303]

A precs d'A. de V., Jaume II assigna 6 sous diaris a Bernat d'Agramunt i, en cas de defunció, als seus fills, durant sis anys.

Nos Jacobus etc. Attendentes inopiam et paupertatem quam Bernardus de Acrimonte, de Valencia, patitur, ideo ejus inopie compacientes, ad preces discreti magistri Arnaldi de Villanova, dilecti familiaris nostri, concedimus et assignamus dicto Bernardo de Acrimonte .vi. denarios regales Valencie percipiendos qualibet die pro sustentacione vite sue super redditibus tabule pensi civitatis Valencie hinc ad .vi. annos a die confeccionis presentis carte in antea numerandos; et dicto Bernardo de Acrimonte deficiente seu descendente (!), concedimus et volumus quod filiis suis donetur qualibet die .vi. denarios per tempus dictorum .vi. annorum. Mandantes per presentem cartam nostram bajulo regni Valencie generali presenti et qui pro tempore fuerit quod de redditibus tabule dicti penssi solvat qualibet die dicto Bernardo provisionem dictorum .vi. denariorum per tempus superius nominatum; et dicto Bernardo deficiente, mandamus quod filiis suis dictos .vi. denarios solvat singulis diebus infra tempus predictorum .vi. annorum. Et de hiis que eis solverit, idem recipiat apocham seu apochas de soluto; transactis vero dictis .vi. annis, presens concessio et assignacio sit inrita et inanis, et nullam obtineat roboris firmitatem. Datum Ilerde .ii. non. oct. anno predicto [1303].

(ACA. Reg. 201, f. 45.)

20

Tortosa, octubre [1303]

El batlle de Barà reté uns llibres d'A. de V. que duia una barca, la qual naufragà en aquella platja; el rei ordena al veguer de Vilafranca que el castigui.

Ffidei suo, vicario Villefranche Penitencium vel eius locum tenenti etc. Nonnullis referentibus, percepimus quod bajulus loci de Berano libros dilecti consiliarii, phisici et familiaris nostri, magistri Arnaldi de Villanova submersos in mari propter naufragium

quod barcha in qua portabantur juxta locum predictum passa extitit, occupare contra jus et justiciam attemptavit, nec requisitus restituere voluit, set tamdiu retinuit quod propter madefactionem detrimentum non modicum receperunt; hocque fecit pretextu cuiusdam consuetudinis, que dici debet pocius corruptela que a jure etiam reprobatur. Nos autem volentes ne hujusmodi maleficium remaneat impunitum et corruptelam prefatam omnino tollere, cum sit utencium periculum animarum, vobis propterea, auctoritate presentium, dicimus et mandamus, quatenus contra dictum bajulum super excessu hujusmodi procedatis, sic quod si rem inveneritis ita esse, eundem inde taliter castigetis quod ipse nec alius audeant talia attemptare, imo pena per vos ei imposita sit aliis ad correptionem. Et ne ignoretur a nobis processus quem in hoc feceritis, et ut videamus qualiter presens mandatum nostrum fueritis exsecutus, jubemus ut de eo quod circa hec processeritis nos inde quamcivis informetis. Datum Dertuse .vi. kal. novembris anno predicto [1303].

Bernardus de Aversone mandato domini Episcopi. Et fuit hic superadditum de mandato domini Regis.

(ACA. Reg. 130, f. 162v.)

Aquest interessant document ens faculta a creure en una nova estada d'A. de V. a València. D'allí i per mar degué enviar a Barcelona uns quants llibres seus; la barca en què viatjaven naufragà a la platja de Roda de Barà. Venint de Lleida, el rei s'assabentà a Tortosa del contratemps i de les pretensions del batlle, i féu intervenir en l'afer al veguer de Vilafranca. Pocs dies després d'haver tramès la present lletra, el rei i A. de V. es creuaren a Tortosa i parlaren de l'incident, segons es dedueix del document que segueix, adreçat a Ferrer de Lillet, veguer de Vilafranca.

21

Tortosa, 31 octubre [1303]

Credencial a favor d'Arnau de Vilanova.

Ffidei suo Fferrario de Lilleto, vicario Villefranche etc. Cum nos dilecto phisico et consiliario nostro magistro Arnaldo de Villanova quedam comisserimus vobis pro parte nostra oretenus exponenda, vobis dicimus et mandamus quatenus dicto magistro Arnaldo credatis de hiis que vobis pro parte nostra duxerit referenda. Datum Dertuse .ii. kal. nov. anno predicto [1303].

Bernardus de Aversone, mandato regis

(ACA. Reg. 130, f. 168v.)

22

Alcira, 1 desembre [1303]

Reconeix el rei que el seu cambrer A. Messeguer ha satisfet 400 sous barc. a A. de V. sense època.

Nos Jacobus etc. Recognoscimus vobis fideli nostro Arnaldo Messeguerii, de camera nostra, quod ad mandatum nostrum oretenus vobis factum solvistis magistro Arnaldo de Villanova quadringentos solidos barchinonenses a quo nullam apocham potuistis habere; ideo per presentes mandamus magistro Racionali curie nostre vel alii (!) cuicumque a vobis comptum recipienti quod dictos quadringentos solidos in computo a vobis recipiat et admitat. Datum Algezire kal. dec. anno predicto.

Petrus Martini mandato regis

(ACA. Reg. 268, f. 29v.)

23

Calatayud, 13 febrer 1304 [1305]

El rei paga vestits al clergue escuder de mestre Arnau.

Cuidam clerico scutiffero magistri Arnaldi de Villanova pro vestibus quas ipsi concessimus graciosè 270 solidos barch.

(ACA. Reg. 204, f. 266.)

Sens dubte aquest clergue, escuder d'A. de V., és Bernat Oliver. En aquesta quantitat van inclosos uns vestits per a un joglar de Roger de Loria. A. de V. es trobava aleshores pels volts de Marsella de retorn de Roma i Sicília. En aquest viatge passà una llarga anyada. Sortint de Catalunya a darreries de 1303, menà a Marsella una forta campanya contra els dominicans i a favor de les seves teories apocalíptiques, i de primers de juny a primers d'octubre de 1304 restà a Perusa on llegí el 2 juny a Benet XI († el dia 7 de juliol) el tractat *Reverendissime...* (FINKE, *Aus den Tagen...* pp. CLXXVII, ss.) i presentà el 18 de juliol la famosa protesta del Cambrer pontifici (RUBIÓ, I, 33) que li costà uns dies de presó. El Card. Pere Rossi anuncia al rei d'Aragó (6 oct. 1304) que A. de V. se n'havia anat a Sicília (*Acta Arag.* II, 873), on l'octubre o novembre, escriví l'*Allocutio christiani* (*Aus den Tagen...* p. CXCVIICCI). I pel gener de 1305 el metge reial E. Blai sabé que A. de V. havia arribat a Marsella, on s'aturà

un parell de mesos, i ho comunicà a Jaume II (FINKE *Aus den Tagen...* p. 209, nota 2). Sembla relacionada amb la lletra del metge Blai la del rei a A. de V. datada a Barcelona el 6 d'abril de 1305 i, per tant, el retorn a Barcelona d'A. de V. ha de posar-se a primeries de maig. — ¿El donatiu que fa ací el rei a Bernat Oliver no serà en pagament d'haver-li dut la nova de la propera arribada de Mestre Arnau?

24

Barcelona, 24 juny [1305]

Ordre reial de pagar a Andreu Ferrandis, familiar d'A. de V., 190 sous per comprar un rossí, en comptes del que perdé l'any anterior a Saragossa, en venir a veure el rei de part de Mestre Arnau.

Fideli Thesaurario suo, Petro Boyl etc. Mandamus vobis quatenus de peccunia curie nostre que est vel erit penes vos, detis et solvatis Andree Ferdinandi, familiari venerabilis magistri Arnaldi de Villanova, consiliarii et dilecti phisici nostri, centum nonaginta solidos barch. quos ei damus pro emenda unius roncini quem anno preterito quando idem magister ipsum Andream ad nos misit pro quibusdam negociis nostris amisit apud Cesaraugustam. Et facta sibi solucione, vel cui voluerit loco sui, recuperetis ab eo presentem litteram cum apocha de soluto. Datum Barch. .viii.º kal. jul. anno predicto [1305].

Bernardus de Aversone
mandato regis facto per Jacobum de Plano

(ACA. Reg. 295, f. 10.)

Andreu Ferràndis, clergue de Perpinyà, familiar del Mestre, apareix ací per primera vegada. En el *Testament* d'A. de V. legalitzat a Barcelona el 20 de juliol d'aquest any reapareix en companyia de Pere de Vilanova, nebot d'A., i de Bernat Oliver com a únics beneficiaris del lot d'obres arnaldianes de *Scala Dei*. Segons la liquidació final de la Marmessoria, feta en 1318 (Cfr. R. D'ALDÈS-MONER, *De la marmessoria d'A. de V. en la Miscel·lània Prat de la Riba*, vol. I. Barcelona, 1923), el nostre metge li llegà 100 turonesos d'argent. Pere de Montmeló, barceloní, marmessor d'A. de V. delegà Ferràndis per a signar la liquidació feta pel principal marmessor, R. Conesa i des d'Avinyó 24 d'abril aprovà, fent ús d'aquests poders, la distribució feta per aquest.

25

Barcelona, 25 juliol [1305]

El rei aprova tots els comptes de la sal de Burriana.

Noverint universi, quod nos Jacobus etc. Recognoscimus vobis discreto viro magistro Arnaldo de Villanova, dilecto familiari nostro, quod de redditibus gabelle salis de Burriana tradidistis nobis de anno primo quo ipsa gabella ad manus vestras pervenit bonum comptum et legale sicut scriptum invenimus in quodam quaterno reddicionis compoti supradicti sic quod, deductis expensis gabelle predicte et dampno dato per diluvium aquarum in gabella predicte salis, habuimus nos inde duo mille septingentos .iiii.^{or} solidos et tres obolos regales Valencie. Et quia de reddicione dicti compoti nos reputamus contentos a vobis, facimus vobis finem de ulterius non peciendo, sic quod per nos aut nostros super predictis nulla contra vos vel vestros peticio possit fieri vel demandare, immo sitis inde totaliter absoluti. In cuius rei testimonium presentem cartam vobis inde fieri et nostro sigillo assueto jussimus sigillari. Datum Barch. .xiiii.^o kal. aug. anno predicto.

Petrus Marci mandato regis facto per Thesaurarium

(ACA. Reg. 203, f. 44.)

Aprofità A. de V. el seu curt sojorn a Barcelona (maig a agost 1305) per a liquidar els comptes de la sal de Burriana. Duien aquests comptes Bernat Acenuy i Marc Renard, els seus procuradors a València (*EUC.*, VI, 1912, 99-100). Sobre Marc Renard vegeu el doc. que es publica a *EUC.*, IV, 1910, 496. Bernat Assenuy apareix ja en documents arnaldians de 1287 (vegeu FUSTER, *Bibl. Val.* I, 304) i en 1297 (*Arx. Cat. Val.*, perg. 842-844, 925). Vegeu el que en direm en parlar de Pere de Vilanova. Sobre el quadern de comptes de Burriana, vegeu el document 3; i en l'Inventari que acompanya la liquidació final de la Marmessoria d'A. de V. apareix, sota el n. 73, un volum de *Comptes de B. Acenuy*.

26

Barcelona, 21 juliol 1305

*El rei faculta A. de V. per a vendre per quatre anys el violari
de la gabella de la sal de Burriana.*

Nos Jacobus, Dei gracia rex Aragonum etc. Concedimus et licenciam plenam damus vobis venerabili et dilecto consiliario nostro, magistro Arnaldo de Villanova, quod illud violarium gabelle salis de Burriana quod ex donacione et concessione nostra habitualiter recipitis ac eciam administratis, possitis per vos vel procuratorem in kalendis mensis januarii primo venturi ad quatuor annos continue numerandos vendere cuicumque seu quibuscumque volueritis et quocumque precio; nos enim quamcumque vendicionem de premissis violario feceritis ad predictum tempus quatuor annorum ex nunc ut ex tunc et ex tunc ut ex nunc emptori seu emptoribus ejusdem violarii quicumque fuerint laudamus, approbamus ac eciam confirmamus, promittentes ipsam vendicionem ratam habere et in aliquo non contravenire aliqua racione. Datum Barch. .xii. kal. augusti anno Domini .m.°ccc.° quinto.

Bernardus de Aversone

mandato regis facto per Iacobum de Plano
scriptorem domine Regine

(ACA. Reg. 203, f. 44.)

Vegeu, en relació amb aquest document, ultra l'anterior, el publicat a *EUC.*, III, 1909, 531-532, 534 i sobretot *ibid.* VI, 1912, 99 i 100. Poc després d'aquesta data (21 juliol) degué partir A. de V. cap a Bordeus, on presentà el 24 d'agost la seva protesta per la incautació dels seus llibres feta a Perusa, en morir Benet XI (Rubió I. 33 i FINKE, *Aus den Tagen...* p. CCII-CCXI). Pel camí degué rebre la recomanació de l'afer de l'Arquebisbe Roderic, de Tarragona, que devia recolzar prop del novell Papa Climent V (P. DIEGEN, *A. von V. als Politiker...* p. 102). DU BOULAY (*Hist. Univ. Paris* IV, 107), fiant-se de la *Chronica Bourd.*, de Lurbe, posa que, en aquesta avinentesa, tingué lloc, en presència del Papa, una polèmica entre A. de V. i Domenec (Martí, deu voler dir) d'Ateca. No creiem versemblant aquest fet. El 13 de setembre arribava a Tolosa Mestre A., de retorn de Bordeus, segons comunica Joan Borguny a Jaume II (*Acta Arag.* II, 873).

27

Saragossa, 5 gener 1307 [1308]

Credencial a favor de Pere de Montmeló, familiar d'A. de V.

Consiliario suo, magistro Arnaldo de Villanova etc. Vidimus fidelem nostrum Petrum de Montemolone, qui pro parte vestra... verbotenus expressit; quibus intentis, responsionem fecimus et eundem de intencione nostra informavimus; rogantes vos eidem Petro credatis de hiis que super... vobis pro parte nostra verbo retulerit vel vobis per suas litteras intimabit et... Dat. Cesarau-guste ut supra.

... de Abbatia

(ACA. Reg. 238, lletra i [f. 7 de la foliació preliminar].)

L'existència d'aquesta credencial, bastant malmesa, fou coneguda per FINKE (*Acta Arag.* II, 876), però no la publicà. Pere de Montmeló, barceloní, era familiar i després fou marmessor testamentari d'A. de V., el qual aleshores estava a Avinyó (1306-1307). A allí li escriví Jaume II el dia 11 de febrer de 1306 explicant-li el seu projecte de guerrear contra el rei de Granada (*Acta Arag.* II, 874-875) i acusant-li rebut, el 18 de novembre de 1307, de la lletra tramesa precisament per Pere de Montmeló sobre l'afer (*Acta Arag.* II, 875-876). Retingué el rei l'enviat de Mestre A. fins a primeries de 1308, com es dedueix d'aquest document. Com hem dit, en el *Testament d'A.* és nomenat Pere de Montmeló marmessor seu. No apareix el seu nom en la liquidació final de la dita Marmessoria (1318) per haver delegat els seus poders a Andreu Ferràndis (ALÒS-MONER, *l. c.*); en l'inventari que es dona en l'acta de dita liquidació, apareixen, sota els nn. 182 i 192, dos volums de correspondència creuada entre A. de V. i el seu confident.

28

València, 15 març 1307 [1308]

El rei renova l'ordre de pagar a Andreu Ferràndis els 190 sous que li atorgà.

Fideli Thesaurario suo Petro Marci etc. Nuper dilecto nostro Petro Boyl tunc thesaurario nostro scripsimus sub hac forma: Jacobus etc.¹ Verum, cum dictus Petrus Boyl non solverit dicto

¹ Vegeu el doc. n. 20.

Andree Ferrandi dictos centum nonaginta solidos, ut constat per resignacionem dicte littere que fuit nunc in cancellaria nostra restituta et pro cautela curie lacerata, idcirco mandamus et dicimus vobis, quatenus de peccunia curie nostre que est vel erit penes vos, solvatis dicto Andree, vel cui voluerit, centum nonaginta solidos supradictos. Et facta solucione recuperetis ab eo presentem litteram cum apocha de soluto. Datum Valencie, idibus marcii anno Domini .m.°ccc.° septimo.

Petrus Luppeti
mandato regis facto per Bartholomeum Medici

(ACA. Reg. 296, f. 166.)

29

Saragossa, 3 gener 1308 [1309]

Havent-se venut A. de V. el violari atorgat sobre la sal de Burriana, el rei confirma la donació de 400 sous anuals feta per la seva muller a Jaume de Pla.

Iacobus, Dei gracia Rex Aragonum etc. Attendentes illustrissimam Reginam Blancham consortem nostram... concessice (!) vobis Jacobo de Plano, scriptori ejusdem domine Regine, quadringentos solidos regales habendos... quolibet anno toto tempore vite vestre super redditibus et juribus gabelle salis de Burriana, ex illa scilicet quantitate quam magister Arnaldus de Villanova, dilectus physicus et consiliarius noster, ex concessione nostra habebat et percipiebat ad violarium super redditibus et juribus gabelle predictae; cum eciam violario idem magister Arnaldus, seu procurator eius pro eo, renunciavit ac ipsum restituit, prout in carta donacionis et concessionis dictam dominam Reginam vobis facte plenius continetur; ideo, consencientes dicte donacioni per dictam dominam Reginam vobis dicto Jacobo facte, eamque gratam et ratam habentes, eosdem quadringentos solidos regalium vobis cum presenti carta nostra damus ac eciam concedimus vobis habendos et percipiendos singulis annis, toto tempore vite vestre, in predictis redditibus et juribus gabelle salis predictae, ex quantitate scilicet quam dictus magister Arnaldus habebat, ut predictitur, et recipiebat in eis. Mandantes per presentem cartam nostram bajulis generalibus regni Valencie, quicumque pro tempore fuerint, necnon emptori seu emptoribus ac receptoribus seu collectoribus reddituum et jurium gabelle predictae, quod vobis vel cui volueritis solvant quolibet anno,

in tota vita vestra, quadringentos solidos creditos, ut superius continetur. Datum Cesarauguste, .iii.º nonis januarii anno Domini .m.ºccc.º octavo.

(ACA. Reg. 205, f. 225v.)

30

Barcelona, 25 març 1309

Ordre de la reina Blanca al seu tresorer de pagar 400 sous a Jaume de Pla, del violari d'A. de V. atorgat sobre la gabelle de la sal de Burriana.

Blanca etc. Ffidei thesaurario suo, Romeo Geraldí, salutem et gratiam: Cum nos, de assensu et voluntate domini Regis, concesserimus fidei scriptori nostro Jacobo de Plano quod de illa quantitate quam magister Arnaldus de Villanova, dilectus phisicus et consiliarius noster, ex concessione regia habebat et percipiebat ad violarium super redditibus et juribus gabelle salis de Burriana, cui violario idem magister Arnaldus, seu procurator ejus pro eo, renunciavit et restituit, haberet et perciperet anno quolibet, toto tempore vite sue, quadringentos solidos regalium Valencie; et postmodum, quia nos non habebamus in promptu pecuniam de qua possemus satisfacere dicto magistro Arnaldo de Villanova in quinque mille solidos que ei debebantur racione dicti violarii pro tempore transacto, de quibus, tempore dicte renunciacionis, debebat habere solucionem, fuit procuratori ejusdem provisum quod posset penes se retinere gabellam dicte salis per annum presentem, et quod pro anno proxime venturo posset eam vendere pro solutione dictorum quinque mille solidorum. Verum cum dictus scriptor noster supplicaverit nobis quod ex quo ipse non poterat habere et recipere dictum violarium infra tempus dictorum duorum annorum de redditibus seu juribus dicte gabelle, ut ex alia parte sibi in eo satisfieri faceremus; nos vero, nolentes ipsum carere gracia antedicta, supplicacione ipsius admissa, vobis dicimus et mandamus, quatenus solvatis eidem scriptori nostro vel cui voluerit loco sui, dictos quadringentos solidos pro anno presenti; similiter mandamus vobis, quatenus pro anno proxime venturo satisfaciatis eidem in quadringentis solidis antedictis. Et, facta sibi solutione, recuperetis ab eo presentem litteram in ultima solutione, cum apocha in unoquoque anno de soluto. Datum Barch. .viii.º kal. aprilis anno predicto.

(ACA. Reg. 290, f. 73v.)

La Reina al·ludeix al començ d'aquest document a la mateixa donació atorgada des d'Epila el 14 de desembre de 1308 (RUBIÓ, *o. c.*, I, 50) i ratificada per Jaume II el 3 de gener de 1309 (vegeu el doc. anterior). Per aquesta lletra del 25 març renova solemnement dita donació al seu secretari.

31

Barcelona, 22 abril 1309

Jaume II faculta A. de V. que per un altre any pugui vendre la gabeïla de la sal i percebre'n del comprador la quantitat assignada.

Nos Jacobus etc. Per presentes concedimus de gracia et damus licenciam vobis, dilecto phisico et consiliario nostro, magistro Arnaldo de Villanova quod, ultra illos quatuor annos per quos jam vobis consimilem gratiam fecimus de subscriptis, possitis per unum annum vendere seu vendi facere et obligare cuicumque vel quibuscumque volueritis illam pecunie quantitatem quam ex concessione nostra recipiebatis anno quolibet in redditibus nostris gabelle salis Burriane, ita quod ille seu illi cui vel quibus dictam quantitatem seu percepcionem ejus vendideritis seu obligaveritis, habeat et recipiat eam per unum annum post dictos quatuor annos immediate sequentem. Nos enim quamcumque vendicionem seu obligacionem feceritis de predictis firmam esse volumus, eamque teneri et observari auctoritate presencium precipimus et mandamus, ut superius continetur. Datum Barchin. .x.º kal. madii anno Domini .m.ºccc.ºix.º.

Guillelmus Augustini,

mandato regis facto per Petrum Marchi

(ACA. Reg. 206, f. 29.)

A 21 de juliol de 1305 atorgava el rei a A. de V., com hem vist en el doc. 22, que, a partir de gener de 1306, pogués vendre per quatre anys el violari de la gabeïla de sal de Burriana. Ara Jaume II prorroga per un any aquesta gràcia. Fou la darrera vegada que se li atorgava, puix que el nostre metge moria a Gènova el 6 de setembre de 1311 (VILLANUEVA, *Viage literario*, t. VIII, p. 232).

32

Barcelona, 30 d'abril [1309]

La Reina Blanca mana donar a Guillem Jordà 200 sous a compte dels 1.000 que li assignà per al matrimoni d'una germana seva, i dels quals, 800 sous li foren bestrets per A. de V.

Blanca etc. Ffidei thesaurario suo, Romeo Geraldii, salutem et graciam: Sciatis quod nos Bernardo de Speluncis, tunc thesaurario nostro, mandavimus per litteram nostram datam Dertuse tercio kal. nov. anno Domini .m.ºccc.º tercio quod solveret fideli apothecario nostro Guillelmo Jordani mille solidos barch. quos sibi in auxilium maritagii cujusdam sororis sue concessimus graciose; de quibus, venerabilis et dilectus consiliarius et phisicus noster, magister Arnaldus de Villanova pro nobis solvit eidem Guillelmo Jordani octingentos solidos et sic restant ei ad solvendum .cc. solidos ad complementum mille solidorum predictorum. Quapropter mandamus vobis, quatenus dictos ducentos solidos solvatis eidem Guillelmo Jordani, vel cui voluerit loco sui. Et facta sibi solucione, recuperetis ab eo presentem litteram cum apocha de soluto. Nos enim predictam litteram directam dicto Bernardo de Speluncis super solucione dictorum mille solidorum recuperari fecimus ab eo in cancellaria nostra, et pro cautela curie lacerari. Datum Barchinone pridie kal. madii anno quo supra.

(ACA. Reg. 290, f. 76v.)

Bernat d'Esplugues, tresorer un temps de la reina Blanca, vengué pel novembre de 1298 uns censals que tenia a València als procuradors d'A. de V. (Arx. Cat. Val., perg. 875-877). Sobre Guillem Jordà hem vist dos documents a l'ACA., reg. 162, f. 64^v i reg. 163, 36^v.

33

Almeria, 25 agost 1309

Jaume II dona instruccions a A. de V. sobre l'afer d'Almeria.

Item sub forma predicta, rumores prelii continente, fuit scriptum magistro Arnaldo de Villanova, consiliario domini regis. Et ante datam fuit additum quod sequitur:

Sane, licet vos ita liquido, sicut et quilibet alius, satis noveritis

et noscatis quanta dampna, jacturas, incomoda et dolores Dei Ecclesia et cultores ejus, christiane fidei amatores, sustinuerunt usque hactenus a perfidis sarracenis in partibus Ispanie, in dominio regis Granate habitantibus, tam in necibus, captivitatibus, virginum defloracionibus et aliarum mulierum christianarum illusionibus et aliis modis innumerabilibus; tamen hoc vobis in compendio refferentes et notificantes quod negocium adquisicionis regni Granate quod rex ejus in christianorum vituperium obtinuit citra mare in felici ex tunc expedicione habetur, dum tamen quod per illustrem regem Castelle et per nos inceptum est, continuis operibus perseveret, et specialiter in tenendis stricto mari decem galeis et quinque lembis armatis que nos inibi tenemus ne ultramarini sarraceni in partes Ispanie transire valeant in subsidium perfidorum. Ideo vos requirimus et rogamus ex parte Dei et nostra, in universe christianitatis utilitatem, quatenus vos qui in hiis summis insudatis vigiliis, hec velitis omnia domino Summo Pontifici et dominis Cardinalibus explicare et obtinere cum ipso domino Summo Pontifice, modis quibus providencie vestre utilius videbitur expedire, quod ad hoc expedienda, et specialiter ut dicta vasa marina in dicto stricto mari continue teneri possint usque ad tocius negocii adquisicionem et expedicionem, provisionem apostolicam adhibeat et de sumptibus provideat, taliter ne defectu expensarum aut missionum tam utile et tam honorabile toti christianitati negocium deseratur. Quoniam, sicut prediximus, illud tenemus totaliter expeditum, si compleri poterunt que sunt dicta. Si vero vos ad presens in Romana Curia non essetis, visum nobis est multum expediens ut, tam pro necessario cause ad curiam ipsam, licet vobis nimius labor incumbat, personaliter accedatis, circa premissa omnem prorsus daturus operam et diligenciam effectivam; non enim credimus quod possitis quovis tempore pro tam utili negocio Deo et toti christianitati utilius desservire. Sicque vestra probata discrecio laborare proinde aliquatenus non vaci, et rescripturus nobis de eo quid processistis in premissis. Datum in obsidione Civitatis Almarie .viii^o. kal. septembris anno Domini .m^occc^o. nono.

(ACA. Reg. 344, f. 28.)

Hem deixat A. de V. (doc. n. 23) a Avinyó els anys 1306-1307. L'any 1308 fou per ell d'una rara activitat: el 10 de març dicta a Marsella el seu codicil (R. d'ALÒS-MONER, *l. c.*). Per l'agost el veiem a Gènova on sembla que trobà Ramon Lull, el qual treballava ardorosament el mateix afer: la croada contra els musulmans. (*Acta Arag.* II, 878-879). Seria aquest el primer i únic contacte explícit entre ambdós personatges, ja que l'entrevista que hom fixa a Nàpols el 1309 és imaginària i només recolza en textos apòcrifs lullians com són *Experimenta* i

Ars operativa. En canvi, tingué certament R. L. extraordinària intervenció en els plans reformístics del rei Frederic, als quals alludeix en *De quinque principiis* i en *De loquutione angelorum*. Tenim una prova encara, de la coneixença i admiració que sentia A. de V. envers R. L., en la seva llibreria, segons l'inventari de 1318, apareix un text llatí en hebreu, i en l'*Inventari* de 1311 un altre, del qual sabem el començ: *Quaesivit amator a bonitate...*—De Gènova sortí Mestre Arnau cap a Sicília, on féu la famosa interpretació dels somnis del rei Frederic (*Heterodoxos españoles*, ed. 2.ª t. III, pp. XLIX ss.) i dictà les normes de vida evangèlica que recomanà després el monarca sicilià a Jaume II (*Heterodoxos*, pp. CXVI ss., LXXXIII ss. i LXXIX ss.). A primeries de maig de 1309 es trobava A. de V. a Roma (FINKE, *Ausden Tagen...*, p. 225) i a primeries de juny era a Barcelona (*Heterodoxos...*, p. LXXI i *Acta Arag.* II, 880-882). Pel juliol i agost de 1309 romangué a la Cort pontificia d'Avinyó, on tingué el famós *Rahonament* que tan d'enrenou li ocasionà (*Heterodoxos...*, pp. XCII ss.). Quan el document que transcrivim ací arribà a Avinyó, segurament A. de V. ja n'era fora, camí de Sicília novament.

34

Almeria, 25 gener 1309 [1310]

Jaume II demana a Climent V que li certifiqui del que digué A. de V. en la seva presència, pertocant a l'ortodòxia reial.

Sanctissimo ac Reverendissimo in Christo Patri ac Domino, domino Clementi, divina Providentia sacrosancte Romane et Universalis Ecclesie Summo Pontifici. Jacobus, Dei gracia rex Aragonum, Valencie, Sardinie, Corçice, comitisque Barchinone ac prescripte sancte Romane Ecclesie vexillarius et Capitaneus generalis ejus devotus ac humilis filius pedum oscula beatorum: Sanctitati Vestre serie presencium notum fiat nos nuper, a quibusdam pretendentibus diligere honorem nostrum et domus nostre, in Romana Curia existentibus, litteras recepisse in quibus notificatum est nobis, quod venerabilis magister Arnaldus de Vilanova, dum fuit ultimo Avinione, coram Sanctitate vestra et Cardinalibus, audiencia sibi data, inter multa que dixit, retulit infrascripta: dixit enim quod illustris rex Ffedericus, karissimus frater noster, dubitaverat diu utrum traditio evangelica de abrenunciacione temporalium propter Christum esset ab invencionem hominum vel divinitus inspirata, et dum sub tali dubio ejus animus fluctuaret, apparuit sibi quadam nocte in sompnis domina regina, mater communis nobis et sibi, velata facie, suadens ei quod mundum contempneret et divinis obsequiis inhereret, et quod pro certo teneret et crederet quod traditio

evangelica non fuerat humanitus set divinitus instituta; et de hoc nullatenus dubitaret. Antea adhuc dictus rex Ffredericus in eodem dubio permaneret, iterato in sompnis modo consimili eidem apparuit dicta mater, et consimiliter verbo retulit supradicta; tercio vero iterato eidem apparuit facie revelata et verba similiter pertulit suprascripta; et tunc prefatus rex Ffredericus recognovit illam fuisse matrem suam que sibi apparuerat et retulit supradicta. Dixit eciam quod prefatus rex Ffredericus misserat pro ipso magistro Arnaldo quod veniret ad eum in Sicilia ut sibi prefate visionis misterium explicaret. Dixit eciam quod, modo consimili, nos fueramus in eodem dubio, utrum prefata tradicio fuisset ab invencione hominum vel divinitus ut predicatur inspirata, et quod, modo consimili, vidimus in sompnis dominum regem patrem nostrum eo modo et ordine que dictus rex Fredericus viderat matrem nostram, qui dixit nobis eadem verba que mater nostra dixerat jamdicto regi Frederico; et quod nos similiter misseramus pro dicto magistro ut nobis visionem predictam plenius explanaret. Cum autem nos audivimus et intelleximus supradicta, fuimus nimium admirati et vehementi turbacione comoti, tum quia nunquam ea audiveramus nec in animo nostro fuerant, tum eciam quia nos dubitare in fide quam ut princeps catholicus toto corde, tota mente et toto conatu diligimus, colimus et servamus veritatis contrario inducebant, consideraveramus quia ut hec bonitati vestre certa continuo faceremus. Interim autem predictus magister Arnaldus hiis diebus nostram adivit presenciam, cui nos de premissis verbum fecimus, et qualibet nobis hec significata fuerant curavimus per ordinem explicare, qui nimia admiratione ductus et afirmans se nunquam talia sub tali interpretatione vel intellectu dixisse, supplicavit a nobis humiliter ut seriem rei hujus deberemus exponere et referre Apostolice Dignitati. Nos vero tum dicti magistri precibus, tum quia honoris et status nostri inmemores esse non convenit, set continui zelatores, hec omnia Sanctitati Vestre tenore presencium nunciamus humiles, supplicantes quatenus de Vestra Bonitate procedat nostrum de propositione, si quam de verbis predictis prefatus magister exposuit coram Sanctitate Vestra et Reverendis Cardinalibus, regium animum informare, et de scriptis in quibus dictus magister super hac materia litteratorie proposuit jubere ut ad nos copia autentica per latorem presencium transmittatur. Qui cuncta disponit, personam vestram etc. Datum in obsidione Almerie .viii. kals. februarii anno Domini .m^occc^o. nono.

Bernardus de Aversone, mandato regis

(ACA. Reg. 335, f. 348.)

A marxés forçades s'allunyà A. de la Cúria papal a primers de setembre de 1309. El dia 13 d'aquest mes el rei Frederic acusava rebut al seu germà de la lletra que li havia tramès pel nostre metge (FINKE, *Nachträge und Ergänzungen zu den Acta Arag.* en *Spanische Forschungen* IV, 1933, 457-458). La polseguera que aixecà el *Rahonament* entre els enemics d'A. de V. fou enorme. No trigà gaire a assabentar-se'n el Comte-Rei i tot d'una escriví a la Cort Siciliana manant a l'inquiet Metge que anés a sincerar-se a la seva presència. A Almeria anà A. de V. per mar; hi arribava a mitjan gener de 1310 (*Acta Arag.* II, 886). De la versió que donà del *Rahonament* d'Avinyó conservava el seu autor dues còpies (Inventari de 1318 nn. 186, 260: R. D'ALÒS-MONER, *l. c.*) ; es veu, però, que no satisféu del tot al rei aquest text i, a precés del mateix A., en demanà aleshores al Papa el text autèntic, segons és de veure en el present document.

35

Catània, 2 febrer [1310]

Frederic de Sicília felicita el seu germà Jaume II per la victòria assolida a Almeria i li anuncia la partença de Mestre A. de V. cap a dita ciutat.

Serenissimo et inclito domino Jacobo... Serenitatis vestre literas datas in obsidione civitatis Almarie .viii. kal. sept. anno Domini .m^occc^oviii. quas nobis ... profectus est ad partes ipsas venerabilis magister Arnaldus de Villanova ad vos duximus transmittendum ... Datum Catanie .ii. febr. .viii^a. indictione.

ACA. CRD. Jac. II, caixa 56, n. 1014.)

Aquesta lletra, malmesa i gairebé il·legible, fou vista per FINKE (*Acta Arag.* II, 887). Per ella ens assabentem del gran retard amb què rebé el rei Frederic la perduda lletra que li adreçà Jaume II, comunicant-li els primers èxits de la guerra de Granada. En l'endemig i per conducte més ràpid, degué rebre's a la Cort siciliana la comunicació del Comte-Rei perquè A. de V. es personés a Almeria. Sortí A. de V. a primers d'any 1310 i féu el viatge per mar, en companyia de Sanç d'Aybar. Quan Frederic escrivia aquesta lletra, el nostre Metge ja estava de retorn, per terra, cap a Sicília. El 15 ó 16 de gener degué arribar al campament de les tropes assetjadores d'Almeria, puix que el 17 del dit mes el rei ho comunicava així al seu germà (*Acta Arag.* II, 886); i el 25 del mateix mes li feia saber el retorn de Mestre Arnau. Era aquest portador de la lletra reial per a Climent V, en què el nostre monarca li demanava còpia autèntica del *Rahonament* d'Avinyó. Sanç d'Aybar, en canvi, degué fer el retorn per mar i fou portador de senyals lletres, entre les quals la esmentada a Frederic (*Acta Arag.* II, 886 i *Spanische Forschungen* IV, 1933, 459) i una altra a Conrad de

Lancea (*Acta Arag.* II, 887). A primers de febrer arribà Arnau de V. a Barcelona, on el tresorer reial li lliurà 33 sous, 4 diners, segons consta en el Registre 272, f. 70^v de l'Arxiu del R. Patrimoni. El 19 de febrer era a Marsella, si no anem errats. D'aquesta data creiem, en efecte, les dues lletres que Finke i Rubió creuen d'igual dia i mes de 1308. La primera (RUBIÓ I, 42-44) va adreçada a Jaume II i en ella al·ludeix la dissolució dels Templaris i el *Rahonament* d'Avinyó, que situa a últims d'agost de 1309. També A. de V. tramet còpia d'una nova lletra a Climent V, la qual apar així mateix al·ludir en l'anterior (FINKE. *Pappstum und Untergang des Templerordens*. Münster 1907, II, 93.) Fins a primeries de juny no arribà A. de V. a Avinyó puix que a 8 d'aquest mes anuncia el Papa al rei d'Aragó que ha donat ordres al Card. Berenguer Frédel de trametre-li còpia autèntica del *Rahonament* sollicitat (*Heterodoxos*, t. III, p. CXXVII; VILLANUEVA, *Viage lit.*, t. XIX, apènd., doc. XLIX). La demanda reial al Papa fou lliurada a primeries d'abril, com és de veure pel document que ve a continuació.

36

Avinyó, 15 abril 1310

Robert de Nàpols a Blanca, reina d'Aragó i germana seva, sobre l'ambaixada de Jaume des Pla i A. de V.

Inclite principisse domine Blance, Dei gracia illustri regine Aragonum, carissime sorori sue, Robertus, eadem gracia Jerusalem et Sicilie rex, salutem et fraterne dileccionis affectum: Scire vos cupimus quod expedito votive negocio pecunie pro quo inter alia Jacobus de Plano, notarius vester, ad partes istas pridie missus fuit, ita quod pecunia ipsa per eum Guidoni de Chinneveriis militi et camerario vestro tradita extitit vestigio ad cameram vestram per eundem militem deferenda, nos eundem Jacobum pro alio negocio quod apud nos prosequi habuit per certa capitula que nobis obtulit cum litteris credencie magistro Raynaldo (sic) de Villanova commisse ex parte viri vestri, Aragonum regis illustris, carissimi fratris nostri et vestra huius negocii expedicio ad deliberandum inde consulti, maiorem moram quam credebamus exegit, retinui-mus et retinemus adhuc ut super eodem negocio quid exitus finaliter deliberatum fuerit possimus vos per eum plenarie informare; quoniam que consulte geruntur, morosius peraguntur. Quamobrem dictum notarium vestrum, de mora huiusmodi apud nos contrahenda propterea excusatum habere velitis; in predicto etenim utroque negocio eam sollicitudinem et diligenciam hucusque studuit adhi-

bere, quod inde dinoscitur merito commendandus. Datum Avenione die .xv. aprilis, .viii. indiccione.

Inclite principisse domine, illustri regine Aragonum, carissime sue.

Rex Jerusalem et Sicilie .

(ACA. CRD., sense classificar.)

Cedit aquest document pel Sr. Alós.

37

Lleida, 6 agost [1310]

El rei acusa rebut a R. Conesa d'unes butlles trameses a ell per A. de V. i retransmeses a Jaume II per Bernat Vidal.

Fideli suo Raymundo Conesia, clerico etc. Quia per litteram vestram missam nobis noviter postolastis ut de recepcione quarumdam litterarum domini Summi Pontificis missarum vobis per discretum magistrum Arnaldum de Villanova, dilectum fisicum nostrum, quasque nobis missistis per Bernardum Vitalem, de camera nostra, vos certificare dignaremur, ideo vobis presentibus intimamus quod dicte papales littere ad manus nostras pervenerunt que nobis exhibite fuerunt per Bernardum Vitalem superius nominatum. Datum Ilerde .viii^o. idus aug. anno predicto.

Bernardus de Aversone, mandato regis

(ACA. Reg. 238, f. 195v.)

L'estada d'A. a la Cort Papal fou aquesta vegada breu. En absència d'Avinyó Jaume de Pla i despatxada la resposta de Climent V (*Heterodoxos* III, p. CXXII), veient els curials que l'afer afectava A. de V., li trameteren la resposta pontificia amb encàrrec de fer-la a mans de Jaume II, ço que féu Conesa el 6 d'agost. El 17 de juny, en trametre-li aquesta butlla, A. de V. aconsellava al rei *gran tranquillitat de cor* per tal que pugui *entendre la veritat de les premisses e la conclusió de tot* (*Acta Arag.* II, 694-695).

38

Barcelona, 1 octubre 1310

Jaume II assabenta el Card. Berenguer que ha tramès una justificació seva al Papa de les imputacions que li féu A. de V. i prega que insti perquè es llegeixi l'esmentada lletra en públic Consistori.

Reverendo in Christo patri domino Berengario, divina providencia episcopo Tusculano, sacrosancte Romane Ecclesie Cardinali, speciali amico suo. Jacobus etc. salutem et debitam reverenciam cum honore: Paternitati vestre serie presencium intimamus quod olim existentibus nobis in obsedione civitatis Almarie significatum nobis fuit de Romana Curia per aliquos amicos nostros, quod magister Arnaldus de Villanova in quadam propositione quam fecit coram Sanctitatem Apostolicam in consistorio privato, aliqua verba dixit et protulit nos et illustrem regem Ffredericum, karissimum fratrem nostrum, nimium tangencia, videlicet quod nos et ille dubitaveramus utrum tradicio evangelica esset ab invencione hominum vel divinitus inspirata. ...¹ Hec, igitur, vobis de quo plenam ac indubitatam fiduciam gerimus, veluti de illo quem probatis experimentis sepe cognovimus nostri honoris amatorem existere diligentem, sic longo stilo describimus ut apud vos premissorum veritas clarius innotescat super eisdem; et sub prescripti stili materia sanctissimo in Christo Patri ac domino Domino Clementi, divina providencia Sacrosante Romane et Universalis Ecclesie Summo Pontifici, scriptum nostrum dirigimus speciale, ut et ipsi assimili rei certificacio plenius illucescat. Rogantes Paternitatem Vestram, quatenus, honoris nostri intuitu, operam dare velitis ut tenor dicte nostre littere quam super hoc dicto domino Summo Pontifici destinamus, per eundem dominum Summum Pontificem audiatur. Et quod eciam, sicuti predicta propositio facta falso et mendaciter per dictum magistrum Arnaldum fuit lecta in consistorio, sic hec nostra littera in consistorio assimili perlegatur. Si qua in regnis nostris Paternitati Vestre occurrerint placida, ea quesumus fiducialiter requiratis. Datum Barchinone, kal. oct. anno Domini .m^occc^o. decimo.

Idem: [Bernardus de Aversone mandato regis cui fuit lecta et qui in parte correxit eam]

(ACA. Reg. 336, f. 20.)

¹ Suprimim tot el cos d'aquesta lletra per correspondre literalment quasi amb l'adreçada al Papa i al Card Mincio, ja publicades.

El cos d'aquesta lletra és idèntic a la tramesa al Card. Mincio de Murrovalle, en igual data (P. JOSEP M. POU, *Jaime II de Aragón, el card. Mincio de Murrovalle, O. F. M. y A. de V., 1310*, en *Arch. Ibero-Amer.* XX, 1923, 110-112). Simultàniament sortia l'adreçada al Summe Pontífex (RUBIÓ, I, 51-54; *Acta Arag.* II, 892-895). Uns quants dies abans, el 24 de setembre, comunicava el rei al seu germà Frederic la ingrata nova; el 4 d'octubre li trametia còpia dels *Rahonaments* d'Almeria i d'Avinyó, juntament amb la lletra papal rebuda, i li aconsellava que volgués sincerar-se davant Climent V i que trenqués amb A. de V. (*Acta Arag.* II, 895). A últims de 1310 o començos de l'any següent pervingué aquesta missiva a mans del monarca sicilià (*Heterodoxos*, t. III, p. CXX), el qual respongué que no veia tals contradiccions i que no desempararia Mestre A., aleshores al seu costat (*Acta Arag.* II, 897). El mateix A. de V. cuità a dir a Jaume II que ningú no podria privar-li d'estimar-lo, malgrat tot; i en penyora d'aquest apreci, ja que sap que està malalt, li recepta un remei (*Acta Arag.* II, 701-702). Aquesta és la darrera missiva coneguda d'A. de V. al nostre monarca.

39

Calatayud, 4 febrer 1311 [1312]

Lletra a G. Esquerrer en què Jaume II alludeix les negociacions iniciades per A. de V., ja mort, entre Robert de Nàpols i Frederic de Sicília.

Jacobus, Dei gracia rex Aragonum etc. Ffideli suo consiliario Guillelmo Esquerrerii, salutem et graciam: Recepimus litteram vestram per quam significastis nobis plenarie adventum vestrum ad partes Neapolis et omnia que fecistis cum magnifico principe, karissimo fratre nostro Roberto, Jherusalem et Sicilie rege illustri; super hiis quibus vos ad eum misimus et specialiter super facto auxilii nobis exhibendi in adquisicione Sardinie et Corsice regni nostri, et super eo quod idem rex ordinavit de vobis ut iretis ad illustrem principem Ffredericum, Trinacrie regem, karissimum fratrem nostrum, pro expeditione eorum que inter reges ipsos per venerabilem quondam magistrum Arnaldum de Villanova tractate fuerunt, quorum nos, volentibus partibus, debemus existere executor. In qua littera inter alia continere vos . . . Calatayubi, pridie non. ffebruarii anno Domini .m^occc^o. undecimo.

Bernardus de Aversone, mandato regis, et fuit ei lecta

(ACA. Reg. 341, f. 33.)

Com és sabut, A. de V. morí a Gènova el 6 de setembre de 1311, de pas cap a Avinyó (VILLANUEVA, *Viage lit.*, t. VIII, p. 232). Sense

precisar, data d'aquest any la mort d'A. la *Chronica* que conté el ms. 676, f. 15 de l'Arx. Cat. València: "En aquest, ço és en l'any M.CCC.XI., morí Mestre A. de V. qui fou metge solempnial natural de Cervera del Mestrat." Relacionades amb la present lletra i aHudint la mort de Mestre A. tenim les del rei Robert i de Guillem Esquerer a Jaume II (*Acta Arag.* II, 705) i la d'aquest a Frederic i a Robert (*Acta Arag.* II, 706 i 708).

40

Saragossa, 6 novembre 1312

Ordена el rei als marmessors testamentaris d'A. de V. que retinquin dels seus béns la quantitat equivalent a la que reclama Maria, monja dominica, filla del famós metge, com a legitima atorgada pel seu pare a favor del monestir.

Jacobus etc. Ffidelibus suis Petro Judicis et Raymundo Conesa, manumissoribus et exęquutoribus testamenti magistri Arnaldi de Villanova quondam, salutem etc. Cum soror Maria, de ordine predicatricum, dicti magistri Arnaldi filia, cetereque sorores monasterii sancte Marie Macdalene civitatis Valencie, tam racione legitime competentis, ut dicitur, in bonis dicti magistri Arnaldi dicte filie sue, quam aliis de causis asserant jus habere in bonis qui fuerunt ipsius magistri Arnaldi, et supplicatum nobis humiliter fuerit pro parte earum ne bona ipsa permitamus distrahi dividi sive alienari in prejudicium juris sui; ideo, supplicacione predicta benigne admissa, dicimus et mandamus vobis, quatenus de bonis qui fuerunt dicti magistri Arnaldi quondam retineatis penes vos usque ad quantitatem quam dicta soror Maria et dictum monasterium in eisdem bonis sibi asserunt pertinere, donec sorori Marie predicte et jamdicto monasterio satisfactum sit super ipsis vel eisdem factum fuerit justicie complementum. Datum Cesarauguste .viii^o. idus nov. anno predicto.

Petrus de S. mandato regis facto
per fratrem Guillelmum Aranyonis

(ACA. Reg. 150, f. 196.)

Vegeu l'anotació del doc. 43.

41

València, 21 gener 1313 [1314]

Nomenament de jutge en el plet entre el monestir de dominiques de València i els marmessors testamentaris d'A. de V.

Jacobus etc. Dilecto judici curie nostre, Guillelmo de Jaffero etc. Causam seu questionem quam venerabilis et religiosa Priorissa et Conventus monasterii sancte Marie Magdalene civitatis Valencie, ordinis predicatorum, movent seu movere intendunt in bonis et super bonis que quondam fuerunt magistri Arnaldi de Villanova quondam, racione donacionis per ipsum magistrum Arnaldum ipsi monasterio facte inter vivos de redditibus censualibus et juribus aliis que habebat in civitate Valencie et terminis suis, et racione eciam legitime quam asserunt ad ipsum monasterium pertinere in bonis ipsius magistri Arnaldi, racione Marie, filie sue, sororis dicti monasterii, vobis per presentes ducimus comittendam. Mandantes vobis quatenus, vocatis qui evocandi fuerint de plano, absque strepitu judicii et figura, prout condicio ordinum postulat et requirit, eaque auctoritate nostra fine debito terminetis, maliciis et difugiis quibuslibet pretermisissis. Nos enim in hiis vobis per presentes committimus vices nostras. Datum Valencie .xii^o. kal. febr. anno Domini .m^occc^o. tercio decimo.

Guillelmus Luppeti, mandato regis

(ACA. Reg. 152, f. 198v.)

42

Montblanc, 13 juliol 1316

Jaume II recomana al bisbe de València el plet entre les Dominiques i R. Conesa.

Jacobus etc. Venerabili in Christo Patri Raymundo, divina providencia episcopo Valentino, salutem etc.: Cum intellexerimus quod conventus sororum ordinis ffratium predicatorum monasterii sancte Marie Magdalene civitatis Valencie habent questionem seu demandam in bonis qui fuerunt Magistri Arnaldi de Villanova quondam pluribus racionibus sive causis, et ex hoc per priorem dicti monasterii fuerimus pluries requisiti quod faceremus eis fieri

justicie complementum, et quia ille qui detinet ipsa bona est persona ecclesiastica que ad forum vestrum noscitur pertinere ex quo nos personaliter vos rogavimus de predictis et, secundum quod nunc intelleximus per supradictum priorem, non sit predicto monasterio satisfactum; idcirco vos requirimus quantum possumus et rogamus quatenus dictis sororibus seu earum procuratori faciatis satisfieri in predictis absque strepitu et figura judicii, breviter, summarie et de plano, maliciis et diffugiis quibuslibet pretermissis; quia cum dicte sorores sint pauperes et religiose non debent gravari laboribus seu expensis, set in suo jure debent invenire gratiam et favorem, taliter in hiis vos habendo, quod non oporteat eas ad nostram presenciam recurrere iterato. Datum in Montealbo .iii.º idus julii anno Domini .m.ºccc.ºxvi.º.

Franciscus de Bastida,
mandato regis facto per fratrem Petrum, confessorem

(ACA. Reg. 161, f. 25v.)

43

València, 13 novembre [1322]

Ordre al batlle de Requena que ajudi a la captura de Sor Maria de Vilanova.

Infans [Alfonsus] etc. Dilectis judici et alcaldis Requene etc. Cum soror Maria de Villanova et soror Sancchia Luppi, moniales de ordine predicatricum, Dei timore postposito et verecundia rejecta, aufugerint a monasterio predicatricum civitatis Valencie, clausuram ipsius monasterii infringendo; et ut pro parte Prioris conventus dicti monasterii didiscimus apud locum Requene predictum se receperint; ideo, ad dicti prioris humilem supplicationem, vos requirimus et rogamus, quatenus quando per dictum priorem vel alium ejus nomine requisiti fueritis, jamdictas moniales cum rebus quas secum asportarunt capiatis et captas tradatis ipsi priori vel eius nomine requirenti. Ex hoc enim justicie satisfacietis, idque gratum habebimus et acceptum. Datum Valencie idibus novembris anno predicto.

Berengarius de Rajadell,
mandato domini Infantis facto per Petrum de Boyl

(ACA. Reg. 387, f. 156.)

Per *Testament* d'A. de V. (20 jul. 1305) eren nomenats marmessors seus Pere Jutge, Ramon Conesa, Pere de Montmeló i Jaume de Pla. En fer-se l'*Inventari* del 6 desembre de 1311, aquest darrer ja era mort. La Testamentaria d'A. de V. donà feina a R. Conesa, principal i gairebé únic marmessor, per deu anys. Entre els plets que suscità no fou el menys important el de Sor Maria, monja dominica de València i filla del nostre Metge. Nascuda abans de 1280, sembla ingressà al dit monestir vers 1292. La muller d'A., Agnès, apareix ja en el primer document conegut sobre el Mestre, datat a 18 d'agost de 1281 (*Acta Arag.* II, 872) i en la cessió del castell d'Ollers (*EUC.*, III, 1909, 140 ss.) del 7 gener de 1289; el nom de la filla comença a aparèixer, ja dins el monestir, el 21 novembre de 1291 (Arx. Cat. Val., perg. 757), i altra vegada en el *Testament* esmentat. Existia, segons la liquidació final de la marmessoria (1318), una donació d'A. de V. a favor de Maria, de 100 sous censuals sobre un forn que tenia a la parròquia de St. Bartomeu, de València, datada, dita donació, en aquesta ciutat el 16 de març de 1281. Pel document que fem públic ara veiem que, ran de la mort d'A., les monges sollicitaren del rei que manés als marmessors retenir part dels seus béns fins a la quantitat equivalent a la legitima; el 21 de maig de 1319, Sor Maria confessa haver rebut de Conesa els censos llegats pel seu pare, corresponents a 1311-1318 (Arx. Cat. Val., perg. 1538-1539); el rei havia confiat l'examen del plet a Guillem de Jafer, com és de veure pel nostre document núm. 41. Si hem de creure Fuster (*o. c.* I, 305), el 13 de juny de 1322 fra Arnau Burguet, Prov. dels dominicans d'Aragó, donava permís a P. Benrell i a fra Miquel de Fraga, procurador del monestir de València per a rebre i traspasar a Sor Maria la legitima atorgada per sentència de 26 de maig. Un cop rebuda la quantitat i, per divergències suscitàdes tal volta entre les monges, Sor Maria de Vilanova i Sor Sanxa López, el 13 de novembre del mateix any, s'escaparen del monestir i es refugiaren a Requena (vegeu doc. 43). Sobre Fra Miquel de Fraga, O. P. hem vist dos documents a l'ACA, reg. 172, fol. 46v i reg. 377, foli 34.

RELÍQUIES MANUSCRITES DEL LUL·LISME ITALIÀ

El lulisme italià, ultra la seva vàlua intrínseca, té una especial importància per a la història de les relacions culturals entre Itàlia i Catalunya, car ell i les erudites dèries provençalistes d'alguns homes del Renaixement representen el principal lligam espiritual que mantingué més o menys units els dos pobles durant els llargs segles de la nostra decadència¹. Però amb tot i això l'escola luliana d'Itàlia no ha estat estudiada encara com caldria. Una guia orientadora per conèixer els centres i èpoques de més fervor lulhià prou la tenim en l'excel·lent *Bibliografia* de Rogent i Duran; però això no és pas tot, com no ho és tampoc el coneixement de la munió de manuscrits conservats a les més importants biblioteques itàliques: l'estudi d'una escola filosòfica demana un examen aprofundit de les obres escrites pels seus afiliats, les quals en gran part resten encara inèdites i, per consegüent, gairebé inexplorables.

L'estudi, però, dels manuscrits lulians que un hom troba pertot quan comença de resseguir les llibreries d'Itàlia, no es pot negar que també presenta cert interès, històric i bibliogràfic alhora, com monuments que són d'anònims admiradors i seguidors del nostre filòsof. I pel que fa a l'aspecte històric, gairebé goso dir que són més importants els còdexs esparsos çà i lla, solters o en petits grups, que no pas els imponents fons d'altres biblioteques, com és ara l'Ambrosiana, formades

¹ Això ho veurà claríssimament qui ressegueixi amb atenció els dos volums intitulats *Italia e Spagna* (Torí 1929), amb què l'eruditíssim Farinelli, refonent-hi altres treballs publicats ja anteriorment, ha volgut donar-nos com un vademècum per a l'estudi de les relacions literàries entre Espanya i Itàlia. Un altre professor de la universitat de Torí, el doctor Santorre Debenedetti en el seu comprensiu treball de conjunt *Tre secoli di studi provenzali (XVI-XVIII)* publicat en el volum *Provenza e Italia* (Florència 1930) a cura del "Comitato per le onoranze a Federico Mistral", remarca la influència que hi exerciren alguns catalans, principalment Antoni Bastero i el jesuïta Joaquim Pla.

artificialment per la munificència d'intelligents Mecenes, que enviaven a l'estranger — a *Oltralpi* — llurs servents, perquè arrepleguessin tota mena de llibres curiosos i rars, adés manuscrits adés impresos.

Durant els nostres viatges d'investigació pels arxius i biblioteques del nord d'Itàlia hem tingut esment d'anotar tot el que se'ns feia a mans referent a Catalunya; però com que les recerques principals no permetien dedicar massa temps a coses secundàries, quan ha arribat l'hora de triar tot l'esguardant a Ramon Llull hem vist com eren de fugisseres i desiguals les nostres anotacions, indignes de la publicació sense un previ treball de perfeccionament i arrodoniment. Per això ens ha calgut acudir a l'amabilitat dels directors de les diferents biblioteques que ens havien proporcionat materials lul·lians, per tal que completessin algunes dades i en compulsessin d'altres, i ha resultat de tot, naturalment, una gran diversitat en les descripcions, que esperem que ens perdonaran fàcilment els nostres lul·listes, pel fet que els portem notícies d'un discret pomell de còdexs dispersos, que difícilment s'haurien pogut abastar d'altra manera.

Finalment, com que a Itàlia no es pot prescindir mai del pseudo-lul·lisme que — com la cogula evangèlica — en alguns punts² cuida ofegar el tronc vitenc de la vera doctrina lul·liana,

² S'han trobat només obres alquímiques a les següents ciutats:

Bolonya, B. Comunale (*IMBI*, 47): ms. A. 2637, s. XVIII, *Ars kabalística*. — A la B. Universitària n'hi ha alguns d'autèntics, recollits pel P. Longpré, i molts més pseudo-lul·lians.

Brèscia, B. Civica (cedulari ms. de la bibl.): ms. G. II, 10, *Apertorium testamenti cum clavibus*. — *I. III. 23. m. 4.ª, *Declaratio R.L. et operum eius in artem chemicam*.

Parma, B. Palatina (inventari ms. de la bibl.): ms. 1427, s. XVI, L. de investigatione.

Poppi, B. Comunale (*IMBI*, 6): ms. 59, s. XV, *Epistola accurtationis lapidis*.

Ravena, B. Com. Classense (*IMBI*, 4): ms. 437, s. XVII, *Testamento*. — 388, s. XVI, *Rationarium transmutationis*. — El ms. 63 provinent *ex bibliotheca Montis Libani* conté una obreta breu titulada *Stimulus amoris* (tal vegada un fragment del de S. Bonaventura?), que atribueix a R. L.

Reggio-Emília, Arch. di Stato (inventari de l'arx.): Arch. Vallisneri 7, any 1699, *Tavola de' capi provati com l'arte di R. L. in mille modi dal sr. Gios. Valsinieri trovati e da me, A. V. nipote, disposti con ordine e tavola per uso più commodo*.

Verona, B. Comunale (G. BIADDEGO, *Cat. descritt. dei mss. della B. C. di V.*, ib. 1892): ms. 506, s. XVI, *Ars operativa*, i d'altres obres de Peratallada i Vilanova.

donarem en nota tot el que s'hi refereixi, deixant per al text només les obres autèntiques i els comentaris filosòfics³.

I. — BÈRGAM: BIBLIOTECA CIVICA⁴

I

- 1] *Introductorium magnae artis ad omnes artes et scientias.*
2] *Liber de ascensu et descensu intellectus.*

Cota: Δ.4.27. Volum de 145 × 206 mm.; escriptura gòtica de 115 × 170 mm. a dos corondells; marges de 15 a 25 mm. 240 folis de paper numerats fins al 130. Segle xv.

Fol. 1: *Incipit introductorium magne artis generalis reverendissimi doctoris magistri Raymundi Lulii ad omnes artes et scientias. [Q]uoniam omnis scientia est de universalibus ...* Al foli 20 hi ha una figura amb disc de paper movable. Fol. 154b: ... *sic minoritas equalitatis existit in minoritate equationis principii et finis. Deo gracias.* Fols. 154v-156 en blanc. — ROGENT-DURAN, nn. 54, 210-2; HLF, n. 131; no l'he sabut trobar a LONGPRÉ; OTTAVIANO, n. 223; AVINYÓ, n. 16.

Fol. 157: *[D]eus cum tua gratia et influentia ... Incipit liber de ascensu et descensu intellectus.* Fol. 239b: ... *doceat scolares de predictis. Ad honorem et laudem Dei et publicam utilitatem finit Raymundus hunc librum Pisis, in monasterio sancti Dominici mense ianuarii anno millesimo trecentesimo septimo domini nostri Ihesu Cristi. Deo gratias. Amen.* — ROGENT-DURAN, nn. 48, 328;

³ Per les cites adoptem les sigles:

AST = *Analecta Sacra Tarraconensia.*

AVINYÓ = JOAN AVINYÓ, *VIIe Centenari de la naixença de Ramon Lull.*

Les seves obres autèntiques (Estudis franciscans, 44(1932)48-75, 169-184).

BOHIGAS = PERE BOHIGAS, *El repertori de manuscrits catalans. Missió a Anglaterra (Estudis universitaris catalans, 12(1927)411-57).*

HLF = *Histoire littéraire de la France*, t. 29 (París 1885), pp. 1-386.

IMBI = *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia.*

LONGPRÉ = EFREM LONGPRÉ, O. F. M., art. *Lulle al Dictionnaire de théologie catholique*, 9 (París 1926), cc. 1072-141.

OBRADOR = MATEU OBRADOR, *Notes per a un catàleg d'alguns còdexs lullians de les biblioteques de Palma de Mallorca (Estudis universitaris catalans, 17(1932)166-83).*

OTTAVIANO = CARMEL OTTAVIANO, *L'Ars compendiosa de R. Lulle avec une étude sur la bibliographie et le fond ambrosien de Lulle (Études de philosophie médiévale, 12, París 1930).*

ROGENT-DURAN = ELIAS ROGENT i ESTANISLAU DURAN, *Bibliografía de les impressions lullianes (Institut d'Estudis Catalans, Estudis de Bibliografía lulliana, 2, Barcelona 1927).*

RUBIÓ = JORDI RUBIÓ, *Los códices lullianos de la biblioteca de Innichen (Revista de filología española, 4(1917)303-40).*

⁴ Cedulaari manuscrit.

HLF, n. 62; LONGPRÉ, n. 3/33; OTTAVIANO, n. 104; AVINYÓ, n. 25; RUBIÓ, nn. 3/3, 5/2, 14/2; OBRADOR, n. 20. La data del còdex bergamasc és tota diferent de la que donen els bibliògrafs lullians, que tampoc és igual en tots.

II. — FLORÈNCIA: BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE⁵

2

3] *Generalis usus et divisio artis lullianae.*

Cota: II.XI.86. En 16.^u Fulls de paper no numerats. Relligadura mig de cartró, mig de pergami. Segle XVII.

No he pogut examinar aquest còdex, i així no puc assegurar si es tracta d'un comentari filosòfic o alquímic.

III. — GÈNOVA: BIBLIOTECA CIVICA BERIO⁶

3

4] *Ars brevis.*

5] FRA VÍCTOR DE PALERM, O. M. C.: *Brevis ac etiam dilucida in Artem brevem divi Raymundi Lullii martyris subtilis declaratio.*

Cota: D bis.12.2.33.

Vegeu-ne la descripció a AST,10(1934)17-8. — Segons el Pare Bernat de Bolonya, O. M. C. (*Bibliotheca scriptorum capuccinorum*, Venècia 1747, p. 246) aquesta obra lulliana de fra Victor de Palerm veié la llum a Venècia l'any 1636; el ms. genovès és datat al 1631. Manca a ROGENT-DURAN. El P. Antoni de Castellammare, O. M. C. dona una breu biografia d'aquell lullista sicilià en la seva *Storia dei fratri Minori Cappuccini della provincia di Palermo* (III, p. 11-3), en la qual, després de dir-nos que morí l'any 1635, afegeix: "Mi fa pena a non trovare notizie più particolareggiate di questo dottissimo padre; e dovremo contentarci di quanto ne scrisse il P. Pellegrino da Forlì, quantunque egli non citi la fonte, onde attinse le sue notizie; ma molto probabilmente dovette attingerla da una piccola biografia latina, che sul P. Vittorio esiste nell'Archivio di Stato di Milano: "Fulgida stella si eclissava nella Sicilia per la morte del P. Vittorio da Palermo,

⁵ *IMBI*, 12, p. 89. A la mateixa biblioteca hi ha altres tres mss. amb obres alquímiques, que poden veure's acuradament descrits als mateixos *IMBI*, 9 i 10; són els II. III. 27; II. III. 28 i II. IV. 53.

⁶ Cedrali manuscrit.

avvenuta in quest'anno 1635. La chiarezza del suo nome e i servigi luminosi resi all'Ordine, meritano una memoria onorata e riconoscente ... Di lui, uomo di grande dottrina e di elevato ingegno, abbiamo un avvenimento senza dubbio insolito, che per lungo spazio di anni 37 fu Lettore esimio nelle facoltà filosofiche e teologiche; e tenne cattedra con tanto grido e profitto, che i Superiori Generali gli mandavano dalle varie provincie dell'Ordine i giovani più colti e perspicaci, per apprendere dalle sue lezioni la vera Sapienza. E quasi non potesse con ciò soddisfare i comuni desideri, egli stesso fu mandato maestro e professore in altre provincie, altresì fuori d'Italia: tra le quali quella di Valenza, nelle Spagne, lo ebbe per molti anni con grande frutto pubblico Lettore ... Non solo però il nostro celebratissimo P. Vittorio ammaestrava dalla cattedra, ma eziandio dal pulpito ... I religiosi gli erano tanto affezionati ... che ... lo vollero per loro amatissimo superiore. Ed era appunto nella carica di Provinciale, quando, estenuato di forze, e per le fatiche sostenute, e per la sua venerabile età, cessava di vivere gloriosamente in Palermo ...” Il P. Vittorio lasciò un'opera su Raimondo Lullo, della quale parleremo nel volume della bibliografia dei nostri scrittori palermitani.” A questa bibliografia, però, encara no s'ha publicat. El comentari del Pare Victor ve esmentat com *opera dispersa* al *Catalogo degli scrittori cappuccini della provincia di Palermo*, publicada l'any 1930 pel P. Gil de Mòdica. Plau-me manifestar ací que dec totes aquestes curioses dades a l'exquisida gentilesa dels pares caputxins David de Portogruaro i Èstanislau d'Odessa, als quals resto agraït de tot cor. Remarcaré tan solament que sens dubte el Pare Victor devia sentir la fiblada lulliana durant el seu sojorn a València, on tants admiradors ha tingut sempre Ramon Lull en l'ordre caputxi.

IV.— MILÀ: BIBLIOTECA NAZIONALE BRAIDENSE ⁷

4

6] *Ars brevis*.

Cota: A.D.XV.17/2. Volum en 8.^u 35 fulls de paper escrits de dos mans diferents. Segle XVI.

Comença amb l'*Approbatio artis illuminati doctoris magistri Raymundi Lulli*. Acaba: *Descriptum per me, Iulium Cesarem Cannetulum burgensem et a transgressione stampae purgatum et emendatum*. A l'inventari dels manuscrits braidenses es llegeix la nota

⁷ Inventari manuscrit.

següent: "Tuttavia non è esattissima la lessicografia. Le figure, che illustrano il testo a stampa, quì mancano. Oltreacciò, l'*Approbatio* (cioè il decreto parisino di approvazione dell'opera di Lullo) è semplicemente accennato, allegandosi le prime parole del documento. Questo codice per la critica non è di alcun valore. Consta di cinque quinterni in 8.º senza copertura." És certament de provenença espanyola, segons es desprèn del nom del copista, Juli Cèsar Cañete, burgalès. Mateu Obrador no l'esmenta en el seu *Viatge d'investigació a les biblioteques de Munich y Milà (Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 2 (1908) 588-613)*, en què descriu només els manuscrits pertanyents a l'Ambrosiana. ROSENT-DURAN, n. 6 i passim; HLF, n. 50; LONGPRÉ, n. 3/8; OTTAVIANO, n. 110; AVINYÓ, n. 19; RUBIÓ, n. 11/2; OBRADOR, nn. 3, 8, 71.

V. — MÒDNA: BIBLIOTECA ESTENSE⁸

5

7] *Libro delle meraviglie.*

Cota: Est. it. 455; A.G. 5.13.

Vegeu-ne la descripció a *AST*, 10(1934)13⁹. La versió italiana del *Fèlix* ens la conserven aquests dos còdexs modenesos, el mar-

* Inventari manuscrit pels còdexs estenses. Pels mss. Campori, veg. LODI-VANDINI, *Catalogo dei codici posseduti dal marchese Giuseppe Campori*, 2 vols., Mòdna 1875-86. A l'Estense hi ha, a més, les següents obres pseudo-lullianes: Est. lat. 354, s. XVI, L. lapidarii, Compendium de transmutatione secreta metallorum, Compendium animae artis, L. lucis mercuriorum, L. magnae medicinae, L. de conservatione vitae humanae.—Est. lat. 355, s. XVI, L. quintarum essentiarum, Quaestionarium.—Disp. cum quodam monacho de possibilitate alchimiae.—Est. lat. 356, s. XVI, Ars operativa de aquis condimentalibus et mendicinalibus, Enumeratio specierum cum quibus potest iungi caelum nostrum physicum sive aqua ardens, Tract. diversarum medicinarum ex aqua vitae cum variis speciebus condimentalibus mixta, Operationes super vegetalibus propinquieribus in arte alchimica, Apertorium, Practica abbreviata, Anima artis transmutatoriae, L. super lapide vegetabili, Porta occulti lapidis.—Est. lat. 357, s. XVI, Compendium codicilli de lapide minerali, Clavicula seu Apertorium.—Est. lat. 360, s. XVII, De virtutibus aquae vitae.—Est. lat. 362, s. XVII, L. de investigatione.—Est. lat. 364, s. XVII, L. mercuriorum, Pract. de furnellis, Aphorismi, Codicillus, Ultimatum testamentum, Epistola accurtatoria, Conclusio summaria ad intelligendum testamentum, Lucidarium totius testamenti, Apertorium, Investigatio secreti occulti, Liber divinitatis, Compendium quintae essentiae.—Est. lat. 365, s. XVII, Phoenix, Textus alchimistarum, De lapidis dispositione, L. duorum verborum, Tract. utrum ars vera sit vel ne.—Est. lat. 368, s. XVII, Apertorium.—Est. lat. 379, s. XVI, Phoenix.

És notador que una bona part d'aquestes obretes alquímiques pertanyin al segle XVI, quan el duc Alfons II s'escarrassava per arplegar escrits alquímics pseudo-lullians, com pot veure's a *AST*, 10(1934)19-25.

⁹ Per una errada inadvertida es dóna allà als dos mss. modenesos que

cià class. II, n. 109, el monacense lat. 10116 i el de la Bodleian Library d'Oxford can. it. 26; la descripció d'aquest darrer (ALEXANDRE MORTARA, *Catalogo dei manoscritti che sotto la denominazione di codici Canonici italici si conservano nella Biblioteca Bodleiana a Oxford*, ibidem 1864, cols. 32-3; Josep M.ª Batista i Roca, *Catàlech de les obres lulianes d'Oxford*, al *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 15 (1915) 215, n. 8, coincideix amb les escasses dades que Apostolo Zeno dona d'un que havia pertangut a la Biblioteca del patrici venecià Bernat Trevisan (ZENO, *Lettere*, I, Venècia 1785, pp. 226-7); de la llibreria Trevisan degué passar a la de l'ex-jesuita venecià Canonici, actualment a Oxford. D'ella escrivia el seu contemporani Joan Andrés: "En 15 años desde la abolición de la Compañía ha formado el abate Canonici una tan copiosa y selecta biblioteca, que apenas parece que se pudiera hacer en muchos siglos" (*Cartas familiares*, II^a, Madrid, 1790, p. 176), Bohigas, p. 448, cita només el còdex oxonià sense descriure'l. El ms. modenès es troba descrit també a la *Biblioteca degli volgarizzatori* (IV, Bolonya 1767, p. 343) de Felip Argelati, el qual diu que el coneixia per una lletra de Ludovic Antoni Muratori, de 14 maig 1754, data sens dubte equivocada, car el cèlebre historiària havia mort el 23 de gener de l'any 1750. Comsevulla, la carta que aHudeix l'Argelati deu ésser perduda, puix que manca a l'*Epistolario di L. A. Muratori, edito e curato da MATTEO CAMPORI* (14 vols., Mòdena 1901-1922); al volum VI, però, hi ha una curiosa referència luliana que és oportú de recollir; escrivint a Nicolau Tacoli, de Reggio, fa: "Della *Clavicola* di Raimondo Lullo o non è giunto a me alcun ordine suo, o io non l'ho avvertito. Veramente è a me ignoto, s'essa sia proibita; ma so bene che l'opere di quell'autore a poco o nulla possono servire, e possono solamente servire a fare de i visionari" (lletra 2470, pàgina 2543).

6

8] *Libro delle meraviglie.*

Cota: Est. it. 396; A.U.4.12.

Vegeu-ne la descripció a *AST*, loc. cit., pp. 13-4.

contenen la versió italiana del *Llibre de les meravelles* les cotes A. G. 513 i A. U. 412 en comptes de dir A. G. 5. 13 i A. U. 4. 12, que són les veres signatures.

7

- 9] *Arbor philosophiae desideratae.*
 10] *Logica nova.*
 11] *Ars brevis praedicationis.*

Cota: Est. it. 353; A.U.4.19. En foli. De paper. Segle xvi.

Excellentissimi atque famosissimi theologi ac philosophi magistri Raymundi Lulli de insula Maioricana liber, qui Arbor philosophiae desideratae dicitur, feliciter incipit. Enarratio: Solus eram sub umbra ... Acaba: ... et de secretis naturae notitiam cum ipso poteris habere. Finita est ista arbor ad laudem, gloriam et honorem divinae et sanctae Trinitatis. Deo gratias. Amen. — ROGENT-DURAN, n. 302; HLF, n. 42; LONGPRÉ, n. 5/6; OTTAVIANO, n. 46; AVINYÓ, n. 129; RUBIÓ, n. 5/1; OBRADOR, n. 6.

Logica excellentissimi philosophi magistri Raymundi Lulli de Maiorica feliciter incipit. Narratio: Considerantes veterem logicam et antiquam ... Acaba: ... et hoc per primam speciem et tertiam regulam de C. est significatum. Logica magistri Raymundi Lulli maioricani ad laudem omnipotentis Dei feliciter explicit. — És la *Logica nova*: ROGENT-DURAN, nn. 48,327; HLF, n. 56; LONGPRÉ, n. 3/25; AVINYÓ, n. 135; RUBIÓ, n. 12/1; OBRADOR, n. 9; OTTAVIANO, n. 90, li dona per errada l'incipit *Logica est ars qua verum ...*, que realment és el de la *Logica brevis*.

Magistri Raymundi Lulli, philosophi ac theologi excellentissimi, Ars brevis de predicatione in Dei nomine feliciter incipit. Deus gloriose ... Acaba: ... Explicit practica super Arte abbreviata predicationum et generalis ad omnes scientias investigandas et acquirendas, ad laudem summae Trinitatis. — N'hi ha dos textos llatins diferents. Inèdit. HLF, n. 248; LONGPRÉ, n. 4/53; OTTAVIANO, n. 172; AVINYÓ, n. 189; RUBIÓ, n. 12/4 (vegeu també n. 8/4, pp. 335-8); OBRADOR, n. 5.

8

- 12] *Liber proverbiorum.*

Cota: Campori 49. En foli. 74 fulls de paper més 10 de pergami. Perfectament conservat.

Una anotació del marge inferior de la primera pàgina ens assabenta que al segle xvi pertanyia aquest còdex a un tal Alexandre Padoani. Segle xv.

Acaba: *Raymundus sua Proverbia in civitate romana finivit ad*

gloriam et laudem Domini Dei nostri, in cuius custodiam hunc tractatum commendavit ... Un advertiment del catàleg fa: "Sono quegli stessi proverbi che pubblicati per la prima volta in Barcellona nel 1493, vennero di nuovo editi a Parigi nel 1516. Oltre le molte ed importanti varie lezioni che si incontrano confrontando la stampa col ms., questo nella prima parte contiene capitoli centodue a differenza della edizione del 1516, la quale ne ha solamente cento. Nel codice perciò se ne trovano due di più, cioè il XIII *De necessitate* e l'LXXXVIII *De maiore*. Nelle altre due parti il numero de' capitoli è uguale a quelli della stampa. In fine della terza leggesi: *Deo gratias amen semper | finito libro reddatur gratia Christo | Laudetur Jesus Christus et pia Mater eius*. Segue la *Tabula totius libri*." — ROGENT-DURAN, nn. 20 i passim; HLF, n. 43; LONGPRÉ, n. 9/3; OTTAVIANO, n. 76; AVINYÓ, n. 178; RUBIÓ, n. 8/2.

Els 10 darrers folis, de pergami, contenen una *Controversia inter cives urbanos Ferrariae et cives rurales*. També del segle xv.

9

13] PERE DEGUÍ: *Ianua artis*.

Cota: Est. lat. 367; A.S.46. En foli. De paper. Segle xvii.

A la fi hi ha l'*Approbatio facta Romae per Sedem Apostolicam*. — ROGENT-DURAN, nn. 4 i passim; HLF, n. 52; RUBIÓ, n. 2/3.

10

14] JOAN BULONS: *Lectura super artificium artis generalis*.

Cota: Est. lat. 1264; A.H.10.2.

Vegeu-ne la descripció a AST,10(1934)18-9. — Inèdit. HLF, n. 133; OTTAVIANO, p. 96, *Écrits douteux*, n. 3; RUBIÓ, n. 2/1; BOHIGAS, p. 427. De la vàlua doctrinal d'aquest comentari n'ha dit quelcom el P. Miquel Flori S. I. en el seu recent estudi sobre *Las relaciones entre la filosofía y la teología, y concepto de filosofía cristiana en el "Arte magna" del Beato R. Lulio, a Razón y fe*, 106(1934-III)289-96, 450-68, i 107(1935-I)171-77.

VI. — PÀDUA: BIBLIOTECA UNIVERSITARIA¹⁰

11

- 15] *Liber amici et amati.*
 16] *Liber de articulis fidei.*
 17] *Liber de anima rationali.*

Cota: 1717. 110 × 140 mm. 176 folis de pergami, escrits amb lletra gòtica cursiva. Any 1415.

Fol. 1: *Incipit liber. Quomodo Blanquerna Amici et amati librum compilavit. Quadam die contigit heremitam qui Rome versabatur ... Fol. 31: ... Respondit amicus: constancia, amor, renunciatio turbe iniquorum et labores sine premio, ubi homines puniuntur. Quoniam Blanquerna tractaturus erat de libro artis contemplative, voluit ideo terminare hunc librum amici et amati. Qui explicit ad laudem et gloriam domini Dei nostri Ihesu Christi, qui vivit et regnat in secula seculorum amen. Deo gratias.* — ROSENT-DURAN, nn. 35 i passim; HLF, n. 76; LONGPRÉ, n. 5/2; OTTAVIANO, n. 34; AVINYÓ, n. 116.

Fol. 31v: *Apostrophe ad summum pontificem: Suscipiat sublimis apex ... Deus, in tua virtute sperantes, de tua gracia confidentes, incipimus probare articulos fidei per necessarias rationes. Sequitur de prologo. Ad probationem articulorum fidei accedentes, antequam probemus unum Deum esse, intendimus probare Deum esse. Ad probandum autem ... Fol. 72: ... licet ipsi possint et debeant rationabiliter cogitare quod arma clericorum sunt armis eorum nobiliora et etiam fortiora. Factus fuit iste tractatus Rome, anno Domini 1296 et completus ibi, in vigilia sancti Iohannis Baptiste, precursoris domini nostri Ihesu Christi. Cui placeat Dominum deprecari, ut, sicut ipse fuit preco lucis et luminis, et ipsum qui vera lux est digito demonstravit suoque tempore fuit gracia inchoata, sic placeat domino nostro Ihesu Christo novam lucem mundo in-*

¹⁰ L'inventari manuscrit atribueix a Ramon Llull sota el nom de *Theologia*, cota 757, un exemplar de la *Summa de poenitentia* de Sant Ramon de Penyafort. A la mateixa llibreria hi ha tres manuscrits pseudo-llullians: 1370/1, L. Mercuriorum.—1374. s. XV, Codicillum.—63, Lulli et Aristotelis, Due lettere con varie tavole a disegno.

A la biblioteca del Seminari de la mateixa ciutat de Pàdua hi ha el *Tractatus de peste*, atribuït també a En Llull.

fundere, ad cuius lumen ambulantes infideles conversi nobisque secure occurrant eidem domino nostro Ihesu Xristo, cui est honor et gloria per omnia secula seculorum amen. — N'hi ha dos textos llatins diferents. ROSENT-DURAN, nn. 32 i passim; *HLF*, n. 27; LONGPRÉ, n. 4/14; OTTAVIANO, n. 61; AVINYÓ, n. 35; RUBIÓ, n. 2/5.

Fol. 72v: *Deus cum tua virtute incipimus librum novum de anima. Quoniam anima rationalis est substantia ...* Fol. 175v: *... a talibus passionibus placeat Deo quod velit nobis cavere, quoniam passiones sunt ita magne, quod non posset homo eas scribere nec extimare. Amen.* Fol. 176: *Finit libellus feliciter in quo est signata essentia anime, sua rationalis natura, sue potencie et sui actus intrinseci et extrinseci; unde cum anima sit una nobilior et melior pars hominis, idcirco liber iste est multum utilis ad discendum. Sciatur igitur per hominem, ut per ipsum de ipso cognitionem accipiat optime, et per cognitionem sui ipsius sciat melius intelligere et amare Deum. Si quid autem in eo incorrectum fuerit, quod fore non ambigo, si fas sit, venia concedatur, quoniam non exempli nec scribentis, sed exemplaris profecto fui defectus. Finit, inquam, die 15 aprilis 1415. Scriptor qui scripsit cum Xristo vivere possit. Amen.* — De les dues redaccions de què parla Rubió, n. 1/1, la de Pàdua correspon a les dels mss. 13/2 i 14/1 d'Innichen; ROSENT-DURAN, nn. 73,302, *HLF*, n. 44; LONGPRÉ, n. 3/19; OTTAVIANO, n. 60; AVINYÓ, n. 132; OBRADOR, n. 1.

VII. — PAVIA: BIBLIOTECA UNIVERSITARIA¹¹

12

18] *Rhetorica nova.*

Cota: 413. 200 × 135 mm. Consta de dues parts diferents: la primera, de 30 fulls de pergami, pertany al segle XIV; la segona, de 19 folis de paper, al XV.

Fol. 30: *Cum verbum sit medium et instrumentum ...* Fol. 30: *... possunt verba pulchritudinis specie venustari. Finitus est liber iste ad Dei gloriam et honorem, in quo tradita est doctrina inveniendi Rethorice subiectum, et ad verba pulchre et ornate secundum artem Rethorice componenda. Istum tractatum compilavi*

¹¹ *Inventario dei manoscritti della R. Biblioteca Universitaria di Pavia, Milà 1894.*

Raymundus Cathalanus secundum vulgarem stilum in insula Cipri in monasterio sancti Iohannis Crisostomi. Anno Domini .m^occc^oxi^o. in mense septembris, sed eiusdem Domini glorioso anno .m^occc^oxiii^o. fuit in latinum translatus in Ianua, civitate Italiae. Amen. — Cfr. ROSENT-DURAN, n. 214; HLF, n. 74; LONGPRÉ, n. 3/24; OTTAVIANO, n. 89; AVINYÓ, n. 210.

Fols 1-19 (2.ª numeració): SANT AGUSTÍ: *Logica*.

VIII. — PÉSARO: BIBLIOTECA OLIVERIANA¹²

13

- 19] LLUC ANTONI DEGLI ABBATI: *Dialectica seu Logica magistri Raymundi brevi methodo tradita, dulcis labor Lucae Antonii de Abbatibus, ad mentem Scoti.*

Cota: 1109. 128 × 192 mm. 68 folis de paper numerats, els darrers en blanc. Relligadura en pergami. Provenença: Giordani. Segle XVII.

TAULA D'OBRES

L. amici et amati, 11/15.

L. de anima rationali, 11/17.

Arbor philosophiae desideratae, 7/9.

Ars brevis, 3/4, 4/6.

Ars brevis praedicationis, 7/11.

L. de articulis fidei, 11/16.

L. de ascensu et descensu intellectus, 1/2.

Introductorium magnae artis ad omnes artes et scientias,
1/1.

Logica nova, 7/10.

L. delle meraviglie, 5/7, 6/8.

L. proverbiorum, 8/12.

Rhetorica nova, 12/18.

ABBATI, LLUC ANTONI DEGLI: *Dialectica seu logica magistri R. brevi methodo tradita*, 13/19.

¹² IMBI, 45 i 48. El ms. 1595, del segle XVIII, conté: vol. I: *L. angelorum testamenti experimentorum*; vol. II: *Testamentum ultimum secretum angelorum, De creatione naturae vitri et sulphure duorum luminarium, De lapide vegetabili*; vol. III: *Testamentum beati Thomae de Aquino*; vol. IV: *Primum testamentum Arnaldi de Nova Villa, catalani, traditum discipulo suo Raymundo Lullo, majoricano, apud Parisios.*

ANÒNIM: *Generalis usus et divisio artis lullianae*, 2/3.

BULONS, JOAN: *Lectura super artificium artis generalis*, 10/14.

DEGUÍ, PERE: *Ianua artis*, 9/13.

VÍCTOR DE PALERM O. M. C.: *Brevis ac etiam dilucida in Artem brevem magistri R. L. subtilis declaratio*, 3/5.

MIQUEL BATLLORI, S. I.

Avigliana (Tori), febrer 1935.

PRÀCTIQUES LITÚRGIQUES DELS RITUALS CATALANS

Els rituals diocesans contenen un tresor de pràctiques litúrgiques, de benediccions, exorcismes i costums eclesiàstics que ha estat incorporat al patrimoni de la civilització occidental. Per elles es pot veure fins a quin punt la vida eclesiàstica havia penetrat en la vida social. Hi ha certes pràctiques dels rituals que són generals i compareixen en el Ritual romà; altres, en canvi, tenen un caràcter netament local. Són aquestes les que per nosaltres tenen un interès especial.

I. — EL SALM DE MALEIR

El fur eclesiàstic ha estat una prerrogativa de la nostra clerecia fins ara fa poc. La violació d'aquest fur i el portar les persones eclesiàstiques als tribunals civils era severament castigat pels sagrats cànons. D'aquí ve que fos considerat com un crim gravíssim el posar les mans o causar dany en un eclesiàstic.

L'església de Mallorca que ha conservat coses tan típiques de la vida cristiana de l'Edat mitjana conserva en el *Rituale Majoricense* de 1725, pàgs. 227, ss. un salm de maledicció contra els rebels i malvats, que la seva lectura sola esgarrafa.

Quan l'ordinari havia donat l'edicte del salm de maledicció contra algú o alguns, el rector havia d'observar aquest ritual:

El sagristà, portant la creu coberta amb un vel negre, i l'acòlit sense llum, sortiran de la sagristia i es posaran al mig de l'església, davant la trona i la clerecia es reunirà al mateix indret, després de dit l'ofertori i abans del sermó. El rector, vestit d'estola negra i de capa pluvial negra, pujarà a la trona i començarà d'una manera absoluta:

I. FORMULA PRONUNCIANDI PSALMUM MALEDICTIONIS IN ECCLESIA CONTRA REBELLES ET PERVICACES.

Cum ab ordinario edictum prodierit, ut maledictionis Psalmus in aliquem vel aliquos proferatur, hanc formulam Parochus meminerit observare. Minister quem scholanum dicimus, cum cruce velo nigro cooperta, et ceropherarius, sine lumine, de sacristia exeat et sistat se in medio Ecclesiae ante pulpitum et clerici ad eundem locum accedant inter missarum solemniam, post offertorium recitatum, et ante concionem (si futura sit), ipse vero parochus, pluviali nigro cum stola indutus, conscendat in pulpitum et sic absolute incipiat.

“A vos Señor omnipotent Pare etern, e invisible, per medi de vostre Fill unigènit, JesuCrist Redemptor nostre, en virtut del Esperit Sant proceint dels dos, invocàm, y humilment suplicàm, que siau servit de assistir ab nosaltres assi en vostre santíssim nom congregats. Vos Señor JesuCrist, per la vostra Santíssima boca haveu dit, que sempre y quant dos, ò tres estaràn convocats en lo vostre Sant nom, vos estareu en mig de aquells. Axí nosaltres volent obeir à vostres Sants documents, zelosos de la honra y autoritat de la vostra Santa Iglesia, nos havem assi ajuntats en lo vostre santíssim nom, contra de aquell, ò aquells, los quals poch tement à la vostra divina Magestat, à las censuras y penas de vostra Esposa la Iglesia, no han dubtat ab persuasiò diabòlica matar, ò vulnerar, ó posar les mans en la persona N. en grau ecclesiàstich constituïda, suplicant á vostra divina Magestat, siau servit ab lo bras de vostra potencia confondre, y lligar aquells com à membres apartats dels merits de la vostre Sacratíssima Passiò, de la uniò, y consorci de nostre Santa Mare la Iglesia. Vos Señor, qui maleyreu à Caim, perquè matà à son germà Abel, dientli maleyt seràs sobre la terra, vago, y fugitiu aniràs sobre ella, llansau [228] la vostra maledicció sobre d'estos, que han escampada la sanch de vostres ministres, ò posat les mans en ells, vagen vagos y fugitius per lo mon sens trobar auxili, y favor de algu, y maleyts sian aquells los quals los daràn auxili, consell, ò favor en alguna manera fins à tant que vingan á condigne satisfacció. Destruïu-los, Señor, axi com destruïreu á Sodoma y Gomorra ab foch del cel. Descarregau, Señor, sobre de ells totas las plagas, que vingueren a Pharao. Vinga lo Angel percuient y destruesca aquells; passe á foch y sanch las terras, bestians, possessions, heretats que no sian. Feriulos, Señor, ab llepra axí com à la germana de Moyses. Feu ab ells, Señor, lo que fereu ab los qui partiren ab la cediçió de

Chore. Obriga's la terra, y trague aquells, axi com engolí, y begué à Dathan y Abiron, de tal manera que abaxen en lo infern en cos y en ànima. Maleylos, Señor, axi com castigàreu à Achan que manàreu fos apedregat, y tota sa casa y familia cremada ab foch del Cel. Vingan sobre de ells totas las malediccions, que contra los menospreciadors de la lley de Deu en las sagradas lletres son contengudas. Maleyda sia la terra que caminan y trepitjan. *Respondet Chorus.* Amen.

Maleyts sien los vaxells, y naus, en que navegan. *Chorus.* Amen.

Maleydes sien les cases, y llochs ahont habitan. *℞.* Amen.

Maleyts sien estant, maleyts sien caminant. *℞.* Amen.

Maleyts sien vellant, maleyts sien dormint. *℞.* Amen.

Maleyts sien callant, maleyts sien parlant. *℞.* Amen.

Maleyts sien en lo menjar, maleyts sien en lo beure. *℞.* Amen.

Sien ferits de fam, set, pobresa, febra fins á tant muyren. *℞.* Amen.

Los seus cossos sien menjar dels aucells del ayre, y bestias de la terra. *℞.* Amen.

[229] Sien ferits de nafra pèssima, furia, phrenesia, y vagen palpant en mig lo dia, axi com lo cego en les tenebres. *℞.* Amen.

Maleyt sie lo cap de aquells. *℞.* Amen.

Maleyt sie lo cervell de aquells. *℞.* Amen.

Maleyts sien los ulls, y orelles de aquells. *℞.* Amen.

Maleyts sien lo nas, y la boca de aquells. *℞.* Amen.

Maleída sia la llengua, y dents de aquells. *℞.* Amen.

Maleyt sie lo coll, y garganta de aquells. *℞.* Amen.

Maleyt sie lo pit y cor, de aquells. *℞.* Amen.

Maleídes sien les espalles, y espinas de aquells. *℞.* Amen.

Maleides sien les mans, y dits de aquells. *℞.* Amen.

Maleydes sien les cames, jonolls, y peus de aquells. *℞.* Amen.

Maleyts sien los nirvis, venes, junctures de aquells. *℞.* Amen.

Maleides sien totes les cosas interiors, y exteriors de aquells. *℞.* Amen.

Ab Iudas sie la sua habitació en lo Infern. *℞.* Amen.

Ab Belzebuch princep dels dimonis, en los claustros del Infern sien reclusos y tancats. *℞.* Amen.

Aquestes malediccions terribles havien de produir una impressió terrorífica en l'auditori. I aquell o aquells que rebien aquestes malediccions havien d'ésser considerats com a gent separada de la societat.

Si en els moments actuals els que han cremat esglésies i

han assassinat sacerdots havien d'escoltar una semblant maledicció encara tindrien un gran terror.

Una vegada dit el salm seguien aquestes oracions:

Deinde dicatur psalmus: "Deus laudem tuam ne tacueris" alternatim a choro, qui Psalmus habetur in sabbato, quo finito, dicat chorus antiphonam hanc: Media vita in morte sumus, quem quaerimus adiutorem, nisi te, Domine, qui pro peccatis nostris juste irasceris.

HEBDOMMADARIUS, SIVE ALIUS:

Sancte Deus, Sancte fortis, Sancte misericors salvator, amarae morti ne tradas nos.

CHORUS

Ne projicias nos in tempore senectutis, dum defecerit virtus nostra, ne derelinquas nos Domine.

HEBDOMADARIUS

Qui cognoscis occulta, parce peccatis nostris.

CHORUS

Noli claudere aures tuas ad preces, revelabunt coeli iniquitatem Iudae, adversus eos consurget, et manifestum erit peccatum illius in die furoris Domini, cum eis, qui dixerunt Domino Deo, recede a nobis, scienciam viarum tuarum nolumus.

HEBDOMMADARIUS

In die perditionis salvabitur, et ad diem ultionis ducetur.

CHORUS

Cum eis qui dixerunt Domino Deo, recede a nobis, scienciam viarum tuarum nolumus.

Deinde dicit hebdommarius sequentem orationem:

Domine Deus omnipotens eternae gloriae, qui infernorum potentiam confregisti, audaciam et superbiam inimicorum contere et confringe; et illos in furoris tui ira percute, destrueque eos in illorum via, ut contra Ecclesiam tuam sua indurata pertinacia minime valeant. Per Christum Dominum Nostrum. *Respondet Chorus.* Amen.

II. — ASSOTAR EL MORT

Fa temps que em produí una viva estranyesa el fet esdevingut en la comarca del Lluçanès (Barcelona) d'haver estat assotat un mort pels seus hereus als quals no llegà els béns que esperaven. Posteriorment he caigut en la sospita que aquest costum inhumà té un origen jurídico-eclesiàstic.

El *Rituale Romanum* i els rituals diocesans contenen unes rúbriques intitolades: “Ritus absolvendi solemniter ab excommunicatione majori” i un “Ritus absolvendi excommunicatum jam mortuum”. En el primer cas es descorda la camisa de l'excomunicat, se'l fa agenollar davant del sacerdot que li pega l'esquena amb una verga mentre diu el salm *Miserere* i els salms penitencials.

Heus ací com el *Rituale Ecclesiae et diocesis Barcinonensis* de 1763, pàgs. 171-174 indica com cal procedir per l'absolució de l'excomunicat:

[171] DE ABSOLUTIONE AB EXCOMMUNICATIONE IN FORO EXTERIORI

En la absolució observarà lo següent Rito:

Lo Sacerdot vestit ab sobrepellis y estola morada y assentat, estant lo penitent en sa presència davant de la porta de la Iglesia agenollat, y descobert lo muscle (si es home) fins à la camisa, ab una verga, ò cordas lleugerament li pega, dient lo Psalm: Miserere mei Deus... ab Gloria Patri, etc. Després se alça, y descubert lo cap diu... kyrie eleison...

OREMUS

Deus cui proprium est misereri.

[172] *Luego se assenta, y cubert lo cap, diu:*

Dominus noster Jesus Christus te absolvat, et ego auctoritate ipsius, et Sanctissimi Domini nostri Papæ, vel Reverendissimi Episcopi N. vel talis Superioris mihi commissa, absolvo te a vinculo excommunicationis, in quantum incurristi (vel incurrisse declaratus es) propter tale factum, vel causam etc. et restituo te communioni, et unitati fidelium, et Sanctis Sacramentis Ecclesiae. In nomine Patris † et Filii, et Spiritus Sancti. Amen.

Després lo sacerdot prenent lo absolt per la ma dreta, lo entra en la Iglesia fins al Altar major, ahont lo fa arrodillar, y li imposa la penitencia segons la forma prescrita, ò la que judica proporcionada al delicte.

Y encara que lo Superior no haja senyalat forma particular, ni manàt que absolga en la forma comuna, o acostumada per la Iglesia, no obstant si lo delicte es grave, usarà sempre de dita cerimonia y deprecacions. Si la excomunicació es oculta, ò lo delicte no es molt grave, podrà lo Sacerdot absoldrer privadament al excomunicàt estànt à sos peus arrodillat, ò en vulgar, dient:

Dominus noster...

[173] *Després li imposa saludable penitencia segons lo delicte, y lo avisa, que quant confesse sacramentalment confesse lo pecàt, per lo qual havia incorregut en la excomunicació.*

RITUS ABSOLVENDI EXCOMUNICATUM JAM MORTUUM

Si algun excomunicàt en lo article de la mort haurà donat senyals de contrició, pera que no sia privat de Ecclesiàstica sepultura, ans be partcipe dels sufragis de la Iglesia en quant sie possible, pot ser absolt per aquell, i ab comissió de ell, que podia absoldrelo en vida en lo modo següent:

Si lo cos no està encara enterrat, açote'l, com baix se dirà; y si despres de absolt sia enterrat en lloch sagrat.

Si empero ja fos enterrat en lloch profà, serà desenterràt, si comodament se pot, y així mateix se açote, y després de absolt se enterre en lloch sagrat; pero si hi ha inconvenient en desenterrarlo, açote's lo lloch de la sepultura, y després se absolga. Pero si fos enterrat en lloch sagrat no se desenterrarà, sino que se açotarà la sepultura.

Mentres se açota lo cos, ò sepulcre, lo sacerdot diga la antifona: Exultabunt... fet açò absolga'l dient: Auctoritate mihi concessa... Després diga lo psalm: De profundis... Oremus Da, quæsumus, Domine...

Apèndix

L'arxiprestat d'Àger, per raó de la seva independència de la diòcesi de Lleida, conservada fins cap a l'any 1870 del segle passat, tenia el seu ritual especial amb una sèrie de pràctiques eclesiàstiques típiques. Per via d'apèndix donem la reconciliació d'un excomunicat tal com la trobem en el *Rituale Ecclesiae Collegiatae et Archypresbiteratus Agerensis*, anno 1729: pàgines 226-228 i 234.

RITUS ABSOLVENDI SOLEMNITER AB EXCOMUNICATIONE MAJORI

Sacerdos indutus superpelliceo, stolâ, et pluviali violaceo, potens ac volens absolvere maiori excommunicatione sive a Canone, sive ab homine excommunicatum, detecto capite, et genibus flexis humiliter petentem absolvi, in primis ab ipso exigat juramentum de parendo mandatis Ecclesiae, et ipsius absolventis super eo, propter quod excommunicationis vinculo est innodatus, et ab Ecclesia expulsus. Deinde acceptâ in dextera manu virga, dicit psalmum, Misere mei Deus, etc. totus dicitur cum Gloria Patri, etc. Sicut erat, etc.

ALIUS PSALMUS

Deus misereatur nostri...

Gloria Patri...

[227] *Et in quolibet versu Sacerdos cum virgâ leviter inter scapulas verberat absolvendum; et finito Psalmo, dicit...*

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison. Pater noster...
 V. Et ne nos inducas... R. Sed liberanos à malo. V. Salvam fac ancillam (servum) tuam. R. Deus meus sperantem in te. V. Nihil proficiat inimicus in ea(o). R. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei. V. Esto ei Domine turris fortitudinis. R. A facie inimici. V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad te veniat. V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo.

OREMUS

Deus cui proprium est misereri semper, et parcere: suscipe deprecationem nostram; ut huⁿc famulu^m tuu^m, que^m excommunicationis catena constringit, miseratio tuae pietatis clementer absolvat.

OREMUS

[228] Praesta quaesumus, Domine, huic famulo^{ae} tuo^{ae} dignum poenitentiae fructum: ut Ecclesiae tuae sanctae, a cuius integritate deviaverat peccando, commissorum veniam consequendo reddatur innoxius*. Per Christum Dominum nostrum. B. Amen.

! *Deinde Sacerdos dicat:*

Auctoritate Dei omnipotentis, et beatorum Apostolorum Petri et Pauli; ac Ecclesie sue sancte, et eâ, quâ fungor, absolvo te a vinculo excommunicationis, qua propter N. (nominet causam) ligatus eras. In nomine Patris † et Filii et Spiritus Sancti, Amen.

Postea Sacerdos apprehendens absolutum per dexteram manum introducat eum in Ecclesiam, dicens.

Reduco te in gremium Sancte Matris Ecclesie, et ad consortium, et communionem totius Christianitatis, a quibus fueras per excommunicationis sententia eliminat^{us}: et restituo te participationi Ecclesiasicorum Sacramentorum. In nomine Patris †, et Filii et Spiritus Sancti, Amen.

[234]

RITUS ABSOLVENDI EXCOMUNICATUM JAM MORTUUM

Ultimo advertendum est, quod si defunctus est in loco sacro, non est extrahendus, ut flagelletur ante absolutionem, sed in eo tunc cum aliquâ virgâ flagellabitur sepulcrum: si autem defunctus esset sepultus extra locum sacrum, tunc si commode potest exhumandus est, et arte absolutionem flagellabitur corpus defuncti, et postea humandus est. Si autem defunctus non potest commode exhumari extra locum sacrum, ante absolutionem flagellabitur terra, in quâ est sepultus, et postea absolvendus est... et ante quam haec absolutio impendatur, haeredes defuncti debent praebere cautionem, ut satisfaciant pro ipso, ut colligitur ex cap. Nobis, vers. Haeredes quoque et cap. Parochiano... his ergo positis venit forma absolutionis.

Dum Sacerdos flagellat cum quadam virgâ corpus, seu sepulcrum defuncti, dicat Antiphonam.

Exultabunt Domino... Postea dicat totum Psalmum Miserere mei Deus... Et dum hunc Psalmum recitat, interdum cum virgâ percutiat corpus, seu sepulcrum defuncti modo dicto, et finito Psalmo repetat Antiphonam dicendo: Exultabunt...

III. — UNÈS LLETANIES DE DIFUNTS

Una de les pregàries més interessants de l'Església és la lletania. Les misses d'ordenació sacerdotal i la del Dissabte Sant, que conserven un caràcter marcadament arcaic, tenen una lletania llarga, de la qual són una supervivència els *Kyries* de la missa quotidiana.

Les lletanies durant l'Edat Mitjana no tenien pas una estructura fixa: les invocacions variaven segons la diòcesi i segons els països. Des de les lletanies diaconals, les peticions dels fidels, les lletanies de tots els sants, les *preces* després de certes hores canòniques, les lletanies terna i septena, les lletanies majors i les lletanies menors, es poden reunir un nombre considerable de lletanies que es troben escampades en manuscrits, molt interessants pels sants que s'hi invoquen i que tenien més popularitat en el país respectiu.

Cap al segle *xvi*^e aparegueren en els rituals diocesans lletanies de tota mena. I els excessos i els defectes de moltes d'aquestes lletanies condicionaren la limitació que en féu Climent VIII el 1601 ¹.

El rituals de les diòcesis catalanes del segle *xvi*^e per amunt, contenen gairebé sense excepció una sèrie de lletanies pels difunts molt curioses i interessants. En canvi, els de les diòcesis de València i Balears ja no les coneixen.

La pràctica de dir lletanies pels difunts sembla antiga en la litúrgia. Pot ésser que siguin una ampliació de les "preces" de l'ofici de difunts.

Sabem que a Ripoll, al segle *xiii*^e ja es deien unes lletanies pels difunts: "Obmissis vii. psalmis et Litania, missa pro eisdem defunctis in conventu celebranda nunquam intermittatur" ². I amb més precisió ens consta que al segle *xv*^e i a Tolosa era cantada una lletania de difunts: "Ordinavit dictus testator quod die suae sepulturae ... dicatur sive cantetur Letania vocata

¹ BRAUN, J., *Liturgisches Handlexikon*, Regensburg, 1922, al mot: *Litaniae*.

² Document de 1157. DU CANGE, *Glossarium* al mot: *Litaniae Sanctorum*.

Exaudis"³. El cant de les lletanies en sufragi dels difunts devia ésser una pràctica general quan la trobem comprovada en la literatura vulgar de l'Edat Mitjana: "Aprés lo mena lo prio e totz los clergues a la porta del purgatori amb la processio cantan los *letanhas*"⁴. "Vull que per sis preveres de la parrochia me sia dita e cantada ab alta veu la letania e rogacions"⁵.

Esperant publicar una col·lecció de lletanies extretes dels Rituals de la nostra arxidiòcesi, volem donar una mostra de lletanies de difunts en les quals es pot constatar el seu caràcter local pels sants titulars que s'hi invoquen: Sant Narcís per Girona; Sant Pacià i Santa Eulàlia per Barcelona.

Les lletanies que donem a continuació procedeixen del *Rituale Ecclesiae et Dioecesis Gerundensis* de 1736; de l'*Ordinarium Sacramentorum* de la mateixa diòcesi de 1550; del *Rituale Ecclesiae et dioecesis Barchinonensis* de 1743 i una *Litania pro defunctis* extreta del *Rituale Ecclesiae et dioecesis Dertusensis* de 1847.

Encara cal fer avinent el caràcter versificat de les lletanies segona, tercera i quarta amb rimes perfectes les més i assonantades les altres.

També caldria donar una mostra de les melodies d'aquestes lletanies, les quals possiblement, ajudarien a fixar l'època de la seva redacció.

Com les lletanies dels sants que es canten davant l'altar postrats els ministres a terra, al bisbat de Vich les lletanies de difunts encara les canten els sacerdots agenollats davant l'altar major abans de fer l'absolta.

³ Doc. de 1472, *Ibidem*.

⁴ LEVY, *Altprov. Supplement-Wörterbuch*, a: *Letania*.

⁵ Doc. de 1429. *Est. univ. catalans* (1912), 225.

Letanie pro defunctis

I

LITANIA PRIMA

Dicant duo cantores et postea repetatur ab aliis

- V. Redemptor Deus miserere.
     R. Salvator veniam concede.
 V. Precibus virginis Mariae, peccata ejus dimitte.
     R. Salvator veniam concede.
 V. Precibus Archangeli Michaelis, peccata, etc.
 V. Precibus Angelorum et Archangelorum, etc.
 V. Precibus Patriarchae Joannis.
 V. Precibus Patriarcharum et Prophetarum.
 V. Precibus Apostolorum Petri et Pauli.
 V. Precibus Evangelistae Lucae.
 V. Precibus Apostolorum et Evangelistarum.
 V. Precibus Martyris Narcisi.
 V. Precibus confessoris Bonaventurae.
 V. Precibus Martyrum et Confessorum.
 V. Precibus virginis Theresiae.
 V. Precibus continentis Annae.
 V. Precibus Virginum, et Continentium.
 V. Precibus omnium Sanctorum atque Sanctarum colloca
 istius animam in Paradisum. - Dum veneris...

Rituale Ecclesiae et Dioec. Gerundensis, Gerunda, 1736, 36r.

I^a

DEFUNCTORUM PROSA

- Redemptor miserere. Salvator veniam concede.
 V. Precibus Virginis Mariae peccata ejus dimitte.
     Populus: Salvator veniam concede.
 V. Precibus Sancti Michaelis peccata ejus dimitte.
     P.: Salvator...

Et sic de singulis litaniarum discurrendo.

Ordinarium Sacramentorum secundum laudabilem ritum diocesis Gerundensis, a. 1550, fol. CCXVI.

I^b

PRIMA LETANIA

Redemptor Deus miserere.

℞. Salvator veniam concede.

℣. Precibus Virginis Mariae peccata ei dimitte.

℞. Salvator veniam concede.

1. Precibus Beati^{ae} Patroni^{ae} nostri^{ae} peccata ejus dimitte.

2. Salvator veniam concede.

Si lo patró de la Iglesia, serà algun dels sants continguts en la present lletania, se posarà en aquest lloch y en lo seu se deixarà:

1. Precibus Sancti Michaeli. - 2. ...

1. Precibus omnium Angelorum. - 2. ...

1. Precibus Sancti Joannis Baptistae. - 2. ...

1. Precibus Sancti Joseph. - 2. ...

1. Precibus omnium Patriarcharum et Prophetarum. - 2. ...

1. Precibus Apostolorum Petri et Pauli. - 2. ...

1. Precibus omnium Apostolorum. - 2. ...

1. Precibus omnium Evangelistarum. - 2. ...

1. Precibus Beati Martyris Severi. - 2. ...

1. Precibus omnium Martyrum. - 2. ...

1. Precibus Sancti Paciani. - 2. ...

1. Precibus omnium confessorum. - 2. ...

1. Precibus Beatae Eulaliae. - 2. ...

1. Precibus omnium Virginum et Continentium, peccata ei dimitte.

2. Salvator veniam concede.

La present lletania, se pot abreviar y allargar segons la oportunitat del temps, y se acabarà ab genuflexió, dient:

1. Precibus omnium Sanctorum, et Sanctarum, peccata ei dimitte.

2. Dum veneris judicare saeculum per ignem.

Rituale Ecclesiae et dioecesis Barcinonensis, 1743, 406-405.

II

DEFUNCTORUM ALIA PROSA

Iesu redemptor suscipe ipsam

ipsam ducendo in paradisum.

℣. Sancta Maria Dei Genitrix

precibus nostris sis mediatrix,
animaeque ejus tu sis susceprix.

P. Iesu redemp...

Sancte Petre, Ecclesiae pastor
precibus nostris sis mediator;
animaeque ejus tu sis susceptor,
Sancte Paule, Ecclesiae doctor,
precibus nostros sis mediator;

. . . . .

Sancte Andrea, Christi amator

. . . . .

Sancte Stephane, Christi amator

. . . . .

Sancte Martine, Christi confessor

. . . . .

Sancta Chatarina, Christi amatrix,
precibus nostris sis mediatrix,
animaeque ejus tu sis susceprix.

*Et ita poterunt accommodari nomina aliorum Sanctorum, in
qualibet ex his Litaniis, ut placuerit.*

Rit. Ecclesiae et Dioec. Gerund. 1736, 362.

II^a

SECUNDA LITANIA

Dicant duo cantores, et postea repetitur ab omnibus:

Jesu Redemptor suscipe ipsum,

℞. Ipsum ducendo in paradisum.

Sancta Maria, Dei genitrix,
Precibus nostris sis mediatrix
Animae ejus tu sis susceprix.

℞. Ipsam ducendo...

Sancte Petre, Ecclesiae Pastor,
precibus nostris sis mediator,
animaeque ejus tu sis susceptor.

Sancte Paule, Ecclesiae Doctor...

Sancte Johannes, Christi precursor...

Sancte Narcisse, Christi amator.

Sancte Martine, Christi confessor.

Sancta Catharina, Christi amatrix,
 precibus nostris sis mediatrix,
 animaeque ejus tu sis susceptrix.

*Et ita poterunt accommodari nomina aliorum Sanctorum, in
 qualibet ex his Litanis, ut placuerit.*

Rituale ecclesiae et dioc. Gerundensis, 1736, 362.

III

Dicant duo Cantores, et postea repetatur ab aliis

Miserere Domine,
 animam ejus suscipe.
 Salutis aeternae dator,
 Jesu, redemptis subveni.
 Virgo parens clementiae
 Dona salutem servulis.
 Vos Angelorum millia,
 Patrumque coetus, agmina
 Canora vatum vos reis
 Precamini indulgentiam.

℞. Miserere...

Baptista Christi praevious,
 Summique coeli claviger,
 Cum ceteris Apostolis
 Nexus resolvat criminum.

℞. Miserere...

Cohors triumphans Martyrum,
 Almus Sacerdotum Chorus,
 Et virginalis castitas
 Nostros reatus abluant.

℞. Miserere...

Quicumque in alta siderum
 Regnatis aula Principes,
 Favete votis supplicum
 Qui dona coeli flagitant.

℞. Miserere...

Ibidem, 363-364.

IV

QUARTA LITANIA

Dicant duo cantores

364. Rex aeternae gloriae, mundique Salvator,
Te rogamus suplices, ut sis miserator :
et fidelis animae debita dimittas
eamque in requiem benignus admitas.
R. Jesu-Christe, audi nos.
365. Sancta Dei genitrix, et virgo Maria,
Omnium fidelium advocata pia,
Deprecare Filium, ut illi sanctorum
Tribuat consortium, in regno creolorum
R. Jesu-Christi, audi nos.
Michaël Archangele, Custos animarum,
Paranympe Gabriel, lator gratiarum,
Caeterique Angeli, occurrentes ei,
opem date pariter in conspectu Dei.
R. Jesu-Christe, audi nos.
Patriarchae incliti, Sanctique Prophete,
Cum Baptista Domini precibus favete
ut possit percipere bona sempiterna
cum beatis omnibus, in luce superna.
R. Jesu-Christe, audi nos.
Petre coeli claviger, dux Apostolorum,
Paule Doctor gentium lux Praedicatorum
Omnésque Apostoli ei subvenite,
Ut fruatur praemio immortal(itat)is vitae.
R. Jesu-Christe, audi nos.
Prothomartyr Stephane, pro malis precate,
Et levita Laurenti, per ignem probate ;
Coeterique martyres, jugiter orate,
Ut flammam non sentiat, sed vivat beate.
R. Jesu-Christe, audi nos.
366. Augustine Pontifex, Ecclesiae lumen,
Presbyter Hieronyme, doctrinarum flumen,
Et Doctores reliqui, atque Confessores,
impetrate veniam, estote protectores.
R. Jesu-Christe, audi nos.

Tu Virgo Cecilia, splendor puritatis,
 Tuque Anna continens, mirae castitatis
 Et reliquae virgines, atque continentes,
 in precando veniam estote presentes.

℞. Jesu-Christe, audi nos.

Omnes Sancti, Sanctaeque, Deum exorate,
 Eique nostras preces pro illa presentate,
 Ut vobiscum gaudeat in coelorum arce,
 Ubi in perpetua requiescat pace.

℞. Jesu-Christe, audi nos.

Ibidem, 364-366.

LETANIA PRO DEFUNCTIS

Pater misericordiae, da huic locum veniae, et colloca in requiem.
 Sancta Maria, intercede ad Dominum pro isto (vel ista) ut colloct
 in requiem.

Sancte Michael, intercede ad Dominum pro isto. Ut ...

Sancte Gabriel ...

Omnes sancti Angeli et Archangeli, intercedite ...

Sancte Joseph, intercede ...

Omnes sancti Patriarchae et Prophetae, intercedite ...

Sancte Paule, intercede ...

Sancte Andrea ...

Sancte Johannes ...

Omnes Sancti Apostoli et Evangelistae, intercedite ...

Sancte Stephane, intercede ...

Sancte Laurenti, intercede ...

Sancte Vincenti ...

Omnes sancti Martyres, intercedite ...

Sancte Sylvester, intercede ...

Sancte Gregori, intercede ...

Sancte Augustine ...

Omnes sancti Pontifices et Confessores, intercedite ...

Sancte Benedicte, intercede ...

Sancte Francisce ...

Omnes Sancti Monachi et Eremitae, intercedite ...

Sancta Lucia ...

Omnes sanctae Virgines et Viduae, intercedite ...

Omnes Sancti et Sanctae Dei ...

℞. Hei mihi, Domine ...

Rituale Ecclesiae et Dioecesis Dertusensis, 1847, apèndix final.

ANTON GRIERA, Prev.

UN ARTISTA DESCONEGUT I UNA OBRA SEVA

(DIONÍS VERGONYÓS)

Una de les peces que decoren el museu diocesà de Tarragona, i que faria honor a qualsevol museu, és la lauda sepulcral de l'arquebisbe Herèdia.

És una llauna de bronze, de 235 X 116 centímetres, composta de setze peces, d'uns 15 cm. d'ample cada una, que havien estat soldades amb argent, segons sembla poder-se afirmar d'algunes miques que en resten als caires de la soldadura. Només es conserven tres petits espais soldats encara. Aquesta llauna era posada sobre fusta; la fusta va pollar-se i amb l'intens trepig les soldadures es trencaren; les planxes s'alçaren, els transeünts hi trabucaren i àdhuc alçaren i destruïren un tros de planxa, no se sap quan, la qual cosa induí el Capítol a llevar-la i conduir-la al Museu on no perillaria la seva conservació i on podria ésser admirada en la seva bellesa artística. Aquesta translació tingué lloc l'any 1930.

Sembla haver estat objecte, almenys, de dues reparacions; la primera és indicada per forats esparsos, que subjectarien la llauna a la fusta en alguns llocs; i la segona per una línia de forats a la vora de cadascun dels setze trossos de llauna, en els quals havien posat visos per subjectar bé a la fusta les llaunes desoldades.

Encara que de bronze, s'ha desdibuixat molt pel fregadís dels peus en passar pel seu damunt; però hom podria reconstruir quasi totalment el seu dibuix en les parts esborrades. La fotografia que presentem a fig. 1, és feta omplint de blanc d'Espanya les línies del dibuix, car altrament no quedava en ella quasi res visible o no érem prou experts per a verificar-la.

Al centre de la lauda, sota artístic dossier, és representat l'arquebisbe vestit de pontifical, les mans entrecreuades, sota les quals passa el bàcul. A la part superior hi ha les tres virtuts

Fe, Caritat i Esperança, dintre sengles compartiments gòtics sobrecelats amb florits pinacles.

La Fe, a la dreta, és representada per un robust baró lleugerament cobert per una ampla banda que pel seu darrera s'arrossega folgadoament per terra, i té un calze amb l'hòstia a les mans.

La Caritat, entremig de la Fe i l'Esperança, és representada per una matrona que sosté un cor radiant amb la dreta i amb l'altra mà aguanta un infantó, que popa. A dextra té un altre infant que, de peus a terra, es recolza en ella. Està disposada com si estigués darrera la barana d'un balcó que exorna el dosser de l'arquebisbe. És molt esborrada aquesta figura. Només pot hom fer-se'n càrrec a vista de l'original.

L'Esperança és una matrona amb folgades vestidures que té la mà dreta sobre el pit i amb l'esquerra sosté una àncora.

Al costat dret de l'arquebisbe hi ha la Temperança i la Justícia; i la Prudència i la Fortalesa, a l'esquerra. La Temperança té un gerro a la mà dreta i una copa a l'esquerra, amb un llaut als peus. La Justícia té les balances, però la figura és incompleta per mancar-hi un tros de llauna. La Prudència vesteix una mena de casulla i té una serp a la mà dreta i un espill a l'esquerra. La Fortalesa, vestida a l'estil de Minerva, sense demostrar cap esforç, fa dos bocins d'una gran columna.

A la part inferior, sota els peus de l'arquebisbe hi ha una llegenda que, suplertes les lletres esborrades i desconnectats els nexes, diu:

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI DOMINO GONSALVO
 ECCLESIAE SANCTAE TARRACONENSIS ARCHIEPISCOPO EX HER-
 EDIORUM GENTE CLARISSIMA ORTO DEVOTISSIMO PIENTISSIMO
 LAVRENTIUS EPISCOPVS NICOPOLITANVS
 BENEFACTORI OPTIMO PRAESULI INCOMPARABILI DEFVNC-
 TO XI KALENDAS DECEMBRIS ANNI MCCCCXI CVIVS
 CIRCA LIMEN RECONDITA OSSA QUIESCUNT.

A cada costat de la inscripció hi ha, sostingut per dos àngels, l'escut de l'arquebisbe que consisteix en cinc castells posats, en faixa: dos, un, dos. En canvi, en el cor i a les portes de la Seu, estan posats també en faixa, però: un, tres, un.

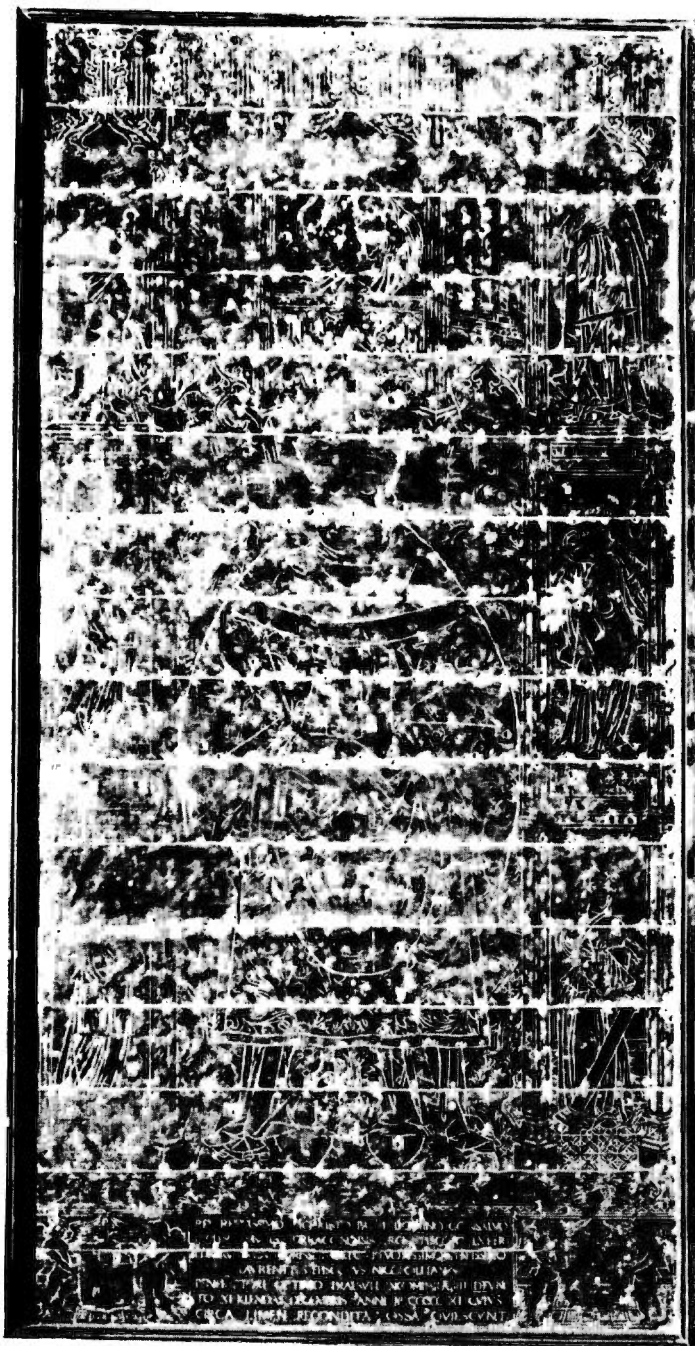

Fig. 1. — Lauda sepulcral de l'arquebisbe Heredia.

Fotografia. — Clixé: Arxiu d'Arqueologia catalana

Fig. 2

Lauda sepulcral
de l'arquebisbe Heredia.

(Dibuix de conjunt i d'un detall).

Fig. 3

Hom veu en aquesta obra un gros artista de vigorosa empenya, educat en el gòtic flamejant però mogut per les inquietuds renaixentistes que s'estenien per tota l'Europa, com ens ho demostren les columnes salomòniques acoblades amb els pilars d'arestes múltiples i la llegenda amb els tipus clàssics ja consagrats pel Renaixement. Aquest artista, digne de figurar entre els primers de la terra, era Dionís Vergonyós, mestre buidador, de la Selva del Camp.

En les actes capitulars de la Seu de Tarragona hom troba diverses notes sobre la llauna del vas; però una tan solament n'hem trobat que certifiqui a qui anaven destinats el vas i la llauna i qui era l'artista executor de tan bella obra. Diu així:

“Super esmena petita pro parte de Vergonyoz de Silva ex illo preu fet cum eo facto ex launa posita supra vaso sive sepultura Rmi. Dni. Gondissalvi de Heredia bone memorie archiepiscopi Tarracone intus ante portale sedis: determinarunt pro nunch minime fieri dicta esmena sed in aliis laboribus factis seu fiendis recognoscetur”¹.

Segons aquesta acta, l'artista demana al Capítol una esmena al preu fet de la llauna posada sobre el vas de l'arquebisbe Gonçal d'Herèdia, situat dintre i davant el portal de la Seu. L'esmena que demana no és pas d'execució del projecte, que, segons clarament es desprèn de la mateixa acta, ja era executat, sinó de major retribució per l'obra feliçment realitzada. Així es dedueix de la determinació capitular en dir-li que tracte és tracte, ara per ara; però que l'esmena li serà reconeguda en altres labors per ell fetes o faedores.

És una mica anormal que passada mitja centúria del traspass de l'arquebisbe Herèdia el Capítol es captingués de la seva lauda. Ho atribuïm al fet que es devia trigar per causes que no hem estudiat, a executar les seves disposicions testamentàries, segons es desprèn que el 1551 encara no eren fetes les portes coronades amb els seus escuts, una de les obres més reeixides en la seva classe. En aquesta obra també hi treballà el nostre artista, mestre Dionís Vergonyós: En l'acta capitular de 14 de juliol de 1551 hom llegeix: “In facto de les portes del portal major que se prepara per letra y scrigué lo canonge Forana (?) si aparia que vingués mestre Carbonell de Barcelona. Fonch de-

¹ Arxiu del Capítol, Acta capitular de 15 de novembre de 1560.

terminat que pus era así en Barçalona y sàpia lo que si devia comunicar al mestre Vergonyós de la Selva que ves lo dit mestra Carbonell que venint así. I per lo que porien costar los dox de dites portes, a quin cost estarian.”

Mestre Vergonyós també feia campanes. El 17 de febrer de 1561 es comprometé amb el Capítol de Tarragona a buidar una campana a tota perfecció, comproment-se a tornar-la a buidar a les seves pròpies despeses sempre que no fos perfecta a voluntat del Capítol².

El 1578 fou exposat en capítol que s'havia trencat una campana “dicta lo seny mitjà” i al mateix temps fou proposat si plauria als senyors capitulars que les campanes del sostre superior fossin col·locades a les finestres per tal que poguessin sentir-se millor; i determinaren que la campana fosa no fos tocada i que hom fes venir En Vergonyós a refer-la³.

També feia peces d'artilleria. L'obra del mestre buidador, Dionís Vergonyós, que més el tingué relacionat amb el Capítol de la Seu de Tarragona va ésser la peça d'artilleria. Una peça d'artilleria d'aquell temps, igualment que una campana, era una veritable obra d'art; però, per bé que podem presentar força documentació d'aquesta obra, malauradament no podem admirar l'artista en ella, com hem fet amb la llauna del vas de l'arquebisbe Herèdia.

Ens diu l'historiador dels arquebisbes de Tarragona, el

² “Honorabilis Dionisius Vergonyoz buydator ville de Silva super exhoneratione cuiusdam campane stipulatione solempni imposse infrascripti notarii facta promisit Rdo. Capitulo Sedis Tarracone, quod casu quo non exhoneraverit dictam campanam et exhonerata non fuerit cum perfectione qua decet ad voluntatem dicti Capituli, quod illam et eandem campanam iterum atque iterum exoneraverit sive reffecerit donec fuerit ad voluntatem Capituli exhonerata et cum perfectione qua decet ad suas omnimodas expensas. Et pro hiis. etc.” (Act. cap., 17 febrer 1561.)

³ Sobre l'altre punt feren comissió al síndic, hospitaler i fabriquer que consultessin persones expertes que mirassin si les predites campanes es podien posar i romandre sense danyar les finestres (Act. cap., fol. 97). Pocs dies després fou proposat que totes les campanes fossin col·locades a les finestres, i acordaren el mateix: que fos consultat (Act. cap., fol. 105). En el capítol de 9 de setembre de 1578, l'ardiaca Gili explicà “se et alios commissarios assendisse ad ecclesie penaculum, sive campanar, una cum duobus domorum magistris qui retulerunt eis cum securitate posse amponi et manere campanas tectus superioris in fenestris eiusdem campanarii; quorum alter obtulit se predicta facere pro XXXX ducatis et se daturum pro lignis que dictas campanas sustinent XXV libras”. Determinaren sospesar més la cosa (Act. cap. 1578, fol. 110). Aquesta trista realitat d'esventrar els finestrals del campanar no tingué lloc fins a l'any 1777 (Act. cap., pàgs. 681, 689).

canonge Blanch⁴, que l'arquebisbe Pere de Cardona "als 19 de mars del any 1525 dona a Sta. Tecla i a la iglesia dos pessas de artilleria de bronze, las quals vol que's guarden en Tarragona per a defensa de la ciutat i que no pugan exir de ella sinó es per a defensar las vilas que son del patrimoni de la Iglesia".

El 20 de juny de 1552, els còsols demanaren al Capítol on volia que fossin posats els trossos de les dues peces d'artilleria trencades i determinaren que fossin col·locats al baluard construït davant del monestir de S. Antoni, a despeses de la ciutat, i que després seria determinat en quin lloc haurien d'ésser fabricades una o dues peces d'artilleria amb aquells trossos⁵.

El dia 13 d'agost següent, els canonges nomenaren comissionats per tal que busquessin un mestre experimentat per fer la peça d'artilleria de bronze.

Per l'acta capitular de 13 de gener de 1553, sabem que el mestre experimentat que buscaven fou Dionís Vergonyós; que la peça que havia de fabricar pesaria 57 quintars; que aquesta peça es feia dels trossos de les màquines bèliques que el dia 12 de juliol de 1527 l'arquebisbe Pere de Cardona havia donat a la seva església per defensar el patrimoni de santa Tecla, els clients de l'arquebisbat i la ciutat obra dels Scipions. Aquesta curiosa acta ens dóna el text de la inscripció que feren posar a la peça d'artilleria i és tota ella de tant d'interès que la transcrivim paraula per paraula: "Super eo quod fuit propositum per Rdm. canonicum Forana super descriptione (per inscriptione) fienda in quadam machina bellica sive pessa de bronso que nunch, ex mandato huiusmodi Capituli, fabricatur in villa de Silva, per magistrum Dionisium Vergonyoz, ponderis LVII, debito colloquio preheunte, determinarunt fieri et imprimi descriptionem: P[etr]us a Cardona Illmus. Ste. Terracon. metropo. Eccle. Archiepus. et regius canc. ad propulsandum inimicorum impetum, et deffendendum

⁴ Ms. existent a l'arxiu del Capítol de Tarragona.

⁵ Totes les dades de les quals no donem la procedència, les prenem de les actes capitulars no foliades existents a l'arxiu de la Seu de Tarragona. Com que estan per ordre cronològic, consignada la data, no caldrà que fem cap més referència.

divē Teclē prothomartiris patrimonium, clientesque Archiepatus., ac civitatem Scipionum opus, aliquas machinas bellicas dedit ecclesie, dia 12 julii 1527, ex quibus hanch integerrimum canonicorum collegium qua procul hinch cederentur hostes, instauravit. Anno M^oD^oLIII^o, feliciter regnante Romanorum imperatore et Philippo Hispaniarum principe invictissimo”.

Cal remarcar que en aquesta acta es posa el 12 de juliol de 1527, com a data de la donació feta per Pere de Cardona; i en canvi, el canonge Blanch posa la de 19 de març de 1525, la qual cosa ens fa pensar que es tractaria de dos diversos donatius.

El 15 de desembre de 1557, els canonges, a prec de mestre Vergonyós de la Selva, li donaren 24 lliures, segons la capitulació, i, acabada, buidada “exhonerata” i provada la peça d’artilleria li seria abonat el complement. El 7 de juliol de 1559 tracten de fer portar de la Selva la peça d’artilleria; el 4 de març de l’any següent la fan encavallar per perfeccionar-la i provar-la, i el 23 d’agost el canonge Muñoz ja s’havia proveït de “pilotis de ferro colat pro pessia de bronso fabricata et probanda”.

De les actes capitulars treiem aquests altres detalls: “Dis-sapte a XXX de agos MDLXI fonch pesada la pesa de bronso que lo R^{nt}. Capítol ha feta buydar en la vila de la Selva per En Dionís Vergonyoz, buydador, el qual se li donà sexanta quintars de metall entre lo bronso de la pesa que’s trenchà del Sor. Don Pedro de Cardona, de bona memòria archabisbe, y lo topí de cuore (h)ere en la Seu, ab anticho y altres olles y trossos de bronso se hagueren de la ciutat. De manera que per ser estada fusa dos vegades que bé stà neta y apunt per encavalcar-la. [H]a pesat amb un enginy de un canastró fet de fusta quoranta set quintàs manco una lliura ha-se-li de donar de sos treballs cinquanta sous per quintar. Foren comissaris los R^{nts}. artiacha Forana y canonge Munyoz, succentor primer, y ab ells lo obrer de dit R^{nt}. Capítol en dit any, que fonch lo R^{nt}. canonge Lorens”⁶

El dia 2 de juny de 1526, sobre el proposat pel tresorer i el canonge Llorenç, comissionats sobre l’afer de l’examen i acceptació de la peça de bronze buidada per Dionís Vergonyós, el Capítol determinà que dits comissaris, amb consell d’advocat, formessin dictamen a dit Vergonyós i als seus fidejussors i es

⁶ Act. cap., fol. 98.

proveís el convenient, mitjançant justícia, en benefici de dit negoci. Aquest acord capitular sembla indicar que mestre Vergonyós no reeixiria en l'obra de buidar la peça d'artilleria.

La conveniència devia ésser peremptòria, puix que el mateix dia el Capítol es captingué de proveir en la custòdia de la plata, joies i çapes per la imminent invasió dels turcs que estaven a prop; "armata turcharum hostenditur ante Tarrachonam". Decidiren traslladar el seu tresor al monestir de Poblet.

Mestre Vergonyós, el dia 3 de juliol, determinà pagar a Gabriel Clarà "faber" les despeses que li eren degudes per haver anat a Barcelona pel negoci "de les rodes pecie de bronso"⁷; i, el 9 de juliol, prometé tenir acabada per la Mare de Déu d'agost la peça de bronze, que ja havia de tenir llesta⁸.

Sembla que el nostre artista va fer-se més savi que ric amb aquesta obra, ja que, degut a la seva pobresa, el Capítol es veié obligat a llogar-li obrers pel seu compte a obs de tornejat "barrinare" la peça d'artilleria. Vegeu com ens ho explica la següent acta capitular de 29 de gener de 1563:

"Pessa de bronso". "Super propositis per dictum R^{dum}. canonicum Gili de hiis que se offert Vergonyos dimissa pretensione si fuit acceptata aut non ipsam barrinare, et barrinata si non fuerit cum perfectione qua decet et se obligavit ipsam facere, exhonerabit, dum tamen quod placeat huiusmodi Capituli sine et si(c) non fuerit rebedora tunc ipse ipsam iterum faciet et exhonerabit, dum tamen quod placeat huiusmodi Capituli sine preiuditio eius obligationis ipsi dare homines ad ipsam barrinandam necessos, et illos solvere. Determinarunt quod sine preiuditio obligationis dicti Vergonyoz solvantur dicti homines predicto effectu laborantes, dum tamen non expendantur in hiis nisi tres vel quatuor ducati pro parte Capituli huiusmodi, attenda paupertate dicti Vergonyoz."

Una volta barrinada la peça de bronze, el 20 de febrer de 1563, determinà el Capítol que el canonge Gili anés a Barcelona i fes venir mestre Simeó Fanori "buydatorem sive artillerum Barchne," per tal de provar dita peça.

Per a proveir-se de pilotes de ferro colat per provar la peça

⁷ Act. cap. 1562, f. 149.

⁸ Act. cap., fol. 46.

buidada i ara també barrinada per Dionís Vergonyós de la Selva, el dia 29 de març següent, el Capítol escriví al canonge Gili que, amb diligència, procurés adquirir almenys tres pilotes de la mida que hom li enviaria i que amb elles fes venir mestre Fenodi per tal de verificar la dita prova ⁹.

El 24 de febrer de 1564 el rei Felip estava pròxim a tornar a la ciutat de Tarragona i els cònsols demanaren al Capítol si els emprestaria la peça de bronze de nou buidada, no prenent "illam parare nec tirare, nisi aparensiam facere tempore intrate cesaree magestatis regis Philipi". El Capítol acordà cedir-la amb el compromís solemne dels cònsols que "casu quo illam caricando et tirando aut alias" es trenqués, eren obligats a refer-la a llurs pròpies messions. Acordaren deixar-los-la a perpetuïtat si donessin franquesa al fuster, al vidrier, a l'argenter i al brodador de la Seu ¹⁰. Aquesta fatxenderia dels cònsols i de la ciutat de presentar davant el rei la peça d'artilleria demostra palesament que mestre Vergonyós devia haver buidat una peça digna de l'admiració de propis i estranys, una veritable obra d'art, com eren generalment les peces d'artilleria d'aquella època.

Ignorem si es tractaria de la mateixa o d'una altra peça d'artilleria, però en el Capítol celebrat el 4 de juny de 1565 es torna a parlar que fos provada i examinada una peça de bronze que s'havia buidat a la Selva i que fessin venir per això un mestre de Barcelona.

El 2 de juny de 1567, els cònsols tornaren a demanar el Capítol de la Seu "tormentum ereum, bombardas seu colubrina vulgariter nuncupatum" per a defensa i propugnació de la ciutat. El Capítol els l'atorgà amb les condicions que totes les despeses anirien a càrrec dels cònsols i que si es trencava estarien obligats a fer-lo de nou, i, a més, que qualsevol hora que el Capítol el demanés haurien de retornar-lo.

Devia ésser altra vegada per temor als turcs, ja que aquest

⁹ "Super providendo de pilotis de ferro colat pro probatione pesse exonerate et nunch etiam ultimo barrinate per Dionisium Vergonyoz de Silva, determinarunt quod scribatur Rdo. Canonico Gili quod cum diligentia procuret habere saltim tres pilotas ex mida sibi mittenda, et habitis ibi mittat et simul venire faciat magistrum Fenodi (abans deia Fanori) pro dicta probatione fienda" (Act. cap. 1563, fol. 20).

¹⁰ Act. cap., fol. 239.

mateix any manaren que fossin closos alguns forats i finestres que hi havia als murs ¹¹.

Encara en el Capítol celebrat el 13 de juny de 1567 hom tracta de ço que Dionís Vergonyós pretén cobrar "pretextu exhonerationis tormenti sive colobrine erei". Els canonges acorden que els comissaris revisin el memorial i els comptes de dit Vergonyós i els rebuts, i que actuïn segons el que resulti.

Llàstima que aquestes peces d'artilleria buidades per mestre Vergonyós siguin desaparegudes i no puguem admirar-les. És sol fet que la ciutat tingués l'orgull de presentar-les davant el rei ens fa suposar que devien ésser l'admiració dels tarragonins. Ens queda, però, la lauda sepulcral de l'arquebisbe Herèdia, per la qual el nostre artista, desconegut fins a l'hora present, pot ésser col·locat entre els eminents de la terra catalana.

JOAN SERRA-VILARÓ, PREV.

¹¹ "Item determinarunt quod ad evitandum periculum turcharum claudantur porte que sunt in muro extra castrum prepositure et quoddam foramen quod dicitur esse etiam in dicto muro extra dictum castrum per dictum Rđum. Dominum subcollectorem canonicum Dalgado. Et si videbitur in aliquo reparare fenestre que ibi in dicto muro sunt" (Act. cap. 1567, fol. 208).

EL CICLE CONCEPCIONISTA DE LA SEU DE BARCELONA

No és ignorat que les impostes que surmonten les pilastres del claustre de la Catedral de Barcelona, presenten a la part interior, combinades amb els entrants i sortints dels volums arquitectònics, diverses agrupacions d'escenes i figures que són una exposició bíblica, àmpliament desenrotllada, de la història del poble d'Israel i de la vida humana de Jesucrist. Des de la creació de l'home fins als episodis del regnat de David, pel Vell Testament, i des de la concepció de la Verge Maria fins a la passió i mort del Diví Mestre, pel Nou Testament, els escultors prodigaren amb abundor els temes iconogràfics tradicionals, cenyits, pels primers, al text històric, i amb més llibertat, en els segons, per admetre-hi les influències de les narracions apòcrifes damunt del pla dels evangelis.

És amb sorpresa, però, que, en estudiar detingudament aquest magne corteig d'il·lustracions bíbliques, es constata que hi ha un conjunt d'escenes íntimament lligades entre si i que formen un cicle a part, les quals no responen directament a la narració del text sagrat ni depenen dels llegendaris en boga. Apareixen tot d'una, hàbilment interpolades a les històries habituals, amb una novetat d'exposició d'idees que és desconeguda a la iconografia típica medieval per llur fons i forma, però que evoca tot seguit l'estat de posició teològica, tan viu a Catalunya, sobre la creença de la Concepció Puríssima de la Verge Maria, precisament en l'època de majors activitats al claustre de la Seu de Barcelona.

Aquest cicle concepcionista, com l'anomenarem des d'ara, s'intercala entre les escenes narratives de la primera història humana, no immediatament després de la punició que seguí a la caiguda dels nostres primers pares, quan la paraula profètica divina els anuncià la dona que triomfaria del serpent, sinó després de la plasmació dels efectes del pecat, amb la història del primer fratricidi i dels efectes corruptius de la mort.

La narració bíblica comença en la imposta de la primera pilastra vora la capella on avui hi ha el despatx del Guia de la Seu i continua en les impostes dels pilastres de l'ala del claustre corresponent al portals de Santa Eulàlia. S'inicia amb la possessió del paradís terrenal que Déu dona a Adam i Eva; segueix amb el pecat original, la increpació divina, l'expulsió del paradís, l'esclavitud del treball, i acaba presentant les figures d'Adam i Eva en estat decrepit i las, ell amb el càvec en mà i ella amb la filosa als dits; ambdós reposen asseguts i meditatbunds davant l'espectacle del primer homicídi, efecte de llur pecat, que es descabdella en la imposta de la segona pilastra amb les següents escenes: els sacrificis de Caïm i Abel, el fratricídi, la imprecació divina de l'assassí i la maledicció a la seva descendència.

És en la tercera pilastra que la imposta està reservada a les escenes del cicle concepcionista. L'escultor l'introdueix reclamant la presència de les figures d'Adam i Eva en les mateixes actituds amb què els féu presenciar les escenes anteriors (Fig. 1). L'estupefacció que els atuia en palpar les dissorts de llur pecat es transforma en admiració i esperança. Entregiren la testa i esguarden confiadament l'aparició de Jesucrist que els desclou el misteri de Déu, dirigint llurs mirades amb el gest i el senyal de la mà cap a una figura infantina de mans plegades sobre el pit i d'enrinxolada cabellera que, a l'altra banda d'un arbre, està en actitud d'entrar en la fortalesa murallada del paradís que ells perderen, des de l'interior de la qual un àngel la hi invita amb el gest indicador de la mà que acaba de concentrar l'atenció damunt d'ella.

La construcció del paradís terrenal, expressada d'una manera sintètica (Fig. 2) es presenta com un clos murallat i protegit per quatre torres de defensa; dues al davant, impracticables, i altres dues als flancs, proveïdes de porta i més altes per a posar-les en relació amb les figures. Quatre arquacions repartides als baixos del pany de la muralla donen sortida als quatre rius del paradís. A l'interior emergeix un arbre frondós, el de la fruita prohibida, i, més endavant, un altre arbre sobre els brancatges del qual es veu sortir el bust de Jesucrist i la creu. La resta de l'espai l'ocupa la figura de l'àngel amb un gest expressiu que invita la donzella a entrar per la porta de la torre que els separa.

A la porta de la torre oposada (Fig. 3), una nova escena torna a presentar la mateixa donzella que surt del clos murallat, la qual és rebuda per Jesucrist qui la pren per les mans, mentre a continuació, en una darrera escena, la donzella és presentada a l'Etern Pare, assegut en la majestat eterna, que la beneeix i accepta. Darrera la figura de la donzella, l'escultura avui destruïda fa difícil precisar si es dreçaria un arbre, del qual sembla haver-hi indicis, o bé si hi tindria repetida la figura de Jesucrist, oferint-la a Déu.

A continuació retorna la figura d'Eva (Fig. 4), mig oculta rera un arbre, vora unes roques on campen un gall i una guineu, la qual sotja les escenes anteriors. Després, entre frondes, un nou episodi ens presenta Eva i una altra figura, avui decapitada, probablement la de Set, transides de dolor davant del cadàver d'Adam, estès a llurs peus, que la mort els acaba d'arrebassar. En la figuració següent retorna el cadàver d'Adam, ja corromput, en la boca del qual han germinat unes plantes (Fig. 5).

Totes les escenes d'aquest cicle convergeixen al tema central de la clausura murallada del paradís terrestre (Fig. 2), a través del qual s'endevina fàcilment el pas d'una donzella, mostrada per Crist als nostres primers pares i oferta després a Déu Etern. En el paradís tancat, al costat de l'arbre del bé i del mal, el novell arbre de la redempció fructifica la persona humana de Jesús, qui estava destinat a complir la salvació dels homes, i a més la creu, símbol i instrument de l'obra redemptora, que deslligaria els vincles del pecat per instaurar la vida de la gràcia. El passatge, doncs, pel paradís perdut i clos a la generació humana, en el qual sols és possible l'existència de la humanitat de Jesús per raó de la seva divinitat i incompatibilitat amb la culpa, representa per a la donzella que hi passa una exempció de la mateixa culpa, necessària en ella per a poder col·laborar a la formació de la humanitat de Jesús; un contacte directe amb la gràcia vivificant que l'adolla i la inunda, abans d'arribar a la plenitud de l'ésser, precisament en força de la previsió dels mèrits de l'obra redemptora de Jesucrist. Però la Verge passa abans pel paradís i rep de bona hora aquesta santificació per tal d'arribar a la presència de Déu, que l'ha escollida des de l'eternitat, i que l'acull i beneeix i li atorga el do

de la vida que ella rep modestament. Això és, pren la creació del seu ésser vivent i immortal, sense la subjecció a la culpa originària, en el moment de la seva concepció natural, amb aquella plenitud de gràcia que l'arcàngel Gabriel reconeixerà en Maria quan li durà el missatge de l'encarnació del Verb, la qual és evocada per l'escultor en aquest cicle, per arrodonir encara millor la idea, quan posa l'àngel a l'interior del paradís, davant la Verge que va a entrar-hi, en les mateixes actituds amb què els artistes medievals resolen l'escena sublim de l'Anunciació.

En el desenrotllament escènic d'aquest cicle, travat amb la forta envergadura d'un sillogisme, són manifestes les intencions teològiques d'exposar plàsticament la idea de la Concepció Immaculada de la Verge Maria, preservada de la culpa original en previsió dels mèrits de Jesucrist.

L'indret mateix on es produeix i la manera d'ésser expressat és cosa especialment cercada pel teòleg i no per l'artista. A aquest no se li hauria acudit d'interrompre el repertori iconogràfic tradicional del cicle del Gènesi per a introduir nous matisos que no responen a escenes històriques, sinó a conceptes de creences, que un teòleg, en canvi, en l'acuitat de la controvèrsia i com a divulgació de l'argument, podia trobar la manera de fer-lo palpable en confrontació amb la caiguda dels nostres primers pares i amb l'anunci que Déu els féu de la dona vencedora del serpent.

Per altra part, l'artista, amb prou habilitats per a reeixir en la plasmació i actitud de les figures, era incapaç de crear per si sol aquesta escenificació tan conceptuosa i precisa que un teòleg concep damunt l'estructura de les seves argumentacions, com la millor manera de fer-la entenedora i assequible al poble. L'escultor ni hi hauria atinat, ni hauria trobat com seleccionar les figures ni combinar-les. Per ell la iconografia de la Concepció de la Verge comptava amb un cicle tradicional, pouat en la llegenda de Joaquim i Anna, amb l'expressiva abraçada mística davant la Porta Daurada, que els obradors de retaules servien a les comandes per als altars erigits a la festa de la Concepció i que, en el decurs de les mateixes impostes del claustre, no hi hagué descuit d'expressar-lo en el lloc corresponent com a introducció a les escenes evangèliques, i en la pilastra angular d'enfront de l'aula capitular. S'hi desenrotllà amb tota amplitud amb les

escenes completes de l'oració de Joaquim al Temple, la seva expulsió, la solitud i oració de la muntanya on rebé l'anunci de la successió, el missatge de l'àngel a la seva muller Anna i la salutació d'ambdós davant la Porta Daurada amb l'expressió del bes i de l'abraçada per significar la concepció de llur filla.

No és estrany que el concepte teològic del privilegi marià repercutís en un lloc o altre de les innúmeres figuracions que poblen l'arquitectura de la Seu de Barcelona. Enlloc, però, tan a propòsit per a divulgar-lo com donant-li un capítol propi entre l'exposició didàctica dels cicles bíblics del claustre.

La creença en la immunitat de la Verge Maria, concebuda sense pecat original, era prou arrelada a Catalunya amb la divulgació de la doctrina luhiana d'ençà que el Doctor Il·luminat, l'any 1272, compongué el tractat *De Immaculata Virginis Conceptione*. A Barcelona, ja el 4 de novembre de 1281, el domer major, Bertran de Molins, demanà al bisbe Arnau de Gurb la institució de la festa de la Concepció de Maria, per la qual disposà la dotació convenient¹. A la Seu de Girona, la institució fou efectuada el 1330 a instància del canonge Arnau de Montrodon², i a Elna deu anys més tard, el 1340³; a Tarragona es troben referències el 1372⁴, a Tortosa el 1388⁵ i a la Seu d'Urgell el 1400⁶. A Vich degué instituir-se després del 1350 i tingué culte en una capella pròpia edificada en el claustre nou per Pere de Soler, canonge de Mallorca i oriünd de Vich, qui el 27 de setembre de 1387, hi fundà un benefici⁷.

Els reis d'Aragó foren acèrrims defensors del privilegi concepcionista amb actes públics i decrets que imposaven la confessió d'aquesta veritat, en recollir les manifestacions de l'opinió general contra l'oposició tenaç demostrada per l'escola domini-

¹ GAZULLA, *Los Reyes de Aragón y la Purísima Concepción. Boletín de la Academia de Buenas Letras*, 3(1905-1906)8, i Apèndix I, pàgina 259.

² VILLANUEVA, *Viaje literario*, XIII, p. 214. — LA CANAL I MERINO, *España Sagrada*, XLIV, apèndix XXX.

³ MONTSALVATGE, *Noticias históricas*, XXII, p. 256. — *Marca Hispánica*, col. 1467.

⁴ VILLANUEVA, id., XX, p. 6. — MORERA, *Boletín Arqueológico*, Volum IV (1904).

⁵ VILLANUEVA, id., V, p. 103 i 344. — O CALLAGHAN, *Episcopologio* p. 128.

⁶ VILLANUEVA, id., XI, p. 126.

⁷ GUDIOL, *El culte a la Immaculada Concepció a la Seu de Vich*, p. 4.

cana⁸. El 1333, l'infant Pere havia fundat a Saragossa la Confraria de la Casa del Senyor Rei sota la invocació de la Concepció de la Verge Maria, la qual celebrava, des de 1391, la seva festa patronal el dia 8 de desembre, en el Palau Major de Barcelona, i més tard, ja el 1405, a la Seu, on tingué capella pròpia al claustre la tercera a comptar des de la capella de Santa Llúcia⁹. Aquesta confraria treballà activament amb anterioritat al concili de Basilea per estendre a tota l'Església la festa de la Puríssima, que, el 1390, els consellers de Barcelona havien establert per a la ciutat¹⁰, i que, l'ans següent, el rei Joan I manà celebrar en tots els dominis de la seva corona¹¹. Per això feren gestions davant l'emperador Segimon a qui s'adreçaren per carta els anys 1415, 1416 i 1417 i novament els 1425, 1431 i 1432, quan entengueren la pròxima celebració d'un concili general¹². Amb aquest motiu els teòlegs hi contribuïren amb la redacció de diversos tractats sobre la Concepció virginal, que foren enviats a l'emperador durant aquelles anyades¹³ i l'esforç d'ells no mancà a les sentades del concili de Basilea, obert pel desembre de 1431, en el qual s'admeté la doctrina conceptionista i es reprovà l'opinió contrària, en la sessió XXXVI¹⁴. del 17 de setembre de 1439, quan l'assemblea feia temps que havia perdut el caràcter d'ecumènica.

Fortificada amb un estat d'opinió tan general, posat en defensa dels millors teòlegs, la creença en la Virginitat original

⁸ Vegeu l'estudi del P. Gazulla: *Los Reyes de Aragón*, etc., en el *Boletín R. Acad. Buenas Letras* 3(1905-06) i 4(1907-08).

⁹ GAZULLA, loc. cit. p. 49 i 230. Empotrada en la pilastra d'enfront hi ha la lauda funerària del carner dels confreres, ornamentada amb dos àngels que suporten l'escut de la casa reial; la concessió fou demanada al Capítol en 1446 (J. MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, VIII, pàgina 160). Fins a 1491 la Confraria no demanà la capella d'enfront que encara no havia estat destinada al culte. Tres anys més tard el canonge de Barcelona i de Vich, Pere Buada, hi fundà el benefici sota el títol de la Concepció (J. MAS, *Notes històriques*, I, p. 71).

¹⁰ *Dietari de l'antic Consell barcelonès*. — GAZULLA, loc. cit., p. 388, apènd. V.

¹¹ GAZULLA, loc. cit., apèndix IV i VIII, p. 388. Aquest manament fou confirmat pel rei Martí el 1398 (id. p. 546).

¹² GAZULLA, loc. cit., p. 61, apèndix XXXVI.

¹³ L'any 1415 li enviaren un breu tractat *De conceptu virginali*, reducció d'altre major; el 1416 el *De concordia opinatae contradictionis in dictis beati Thomae*, i el 1425 el *De possibilitate ac congrua necessitate Purissimae Conceptionis, Virginitatis Matris Dei*, que es conservaren en el llibre de la confraria (Gazulla, loc. cit. apèndix darrer).

¹⁴ MANSI, *Concil, ampliss.* vol., XXIX, col. 182. — HARDOUIN, *Concil, coll.*, VIII, c. 1266. — *Histoire des Conciles*, VII, p. 1071.

de Maria, podia trobar la seva expressió plàstica de triomf en la forma artística, com una divulgació monumental dels arguments comprovatoris de més força. A desgrat de la derivació cismàtica que restà autoritat a la decisió de Basilea, aquí fou acatada i mantinguda contra els corrents contraris que envaïren el mandat governatiu de la reina Maria¹⁵. I fou l'hora precisament que, en la canònica barcelonina, els teòlegs aprofitaren l'avinentesa en què els escultors emprarien l'exposició dels temes bíblics al claustre, per a dictar-hi al lloc més adient el cicle concepcionista que un cisell hàbil resolgué amb una penetració viva de la matèria amb les idees.

No posseïm dades documentals certes referents a l'anyada en què fou esculpit, ni els documents coneguts, sense una investigació més precisa, no revelen els autors que pogueren intervenir en la seva creació. Sabem, però, que la construcció de l'ala claustral corresponent al portal de Santa Eulàlia, des de la capella de Santa Lúcia fins a la capella del Corpus, va tenir lloc després de l'any 1430 en què morí el bisbe Çapera que hi deixà una quantitat important per tirar-la avant¹⁶. Cinc anys després ja consta que es cloïen les voltes de la galeria i que la part arquitectònica es deixava llesta, mentre l'obra prosseguia per les altres galeries, on la darrera clau fou posada el 26 de setembre de 1448¹⁷.

Les referències sobre escultors que pogueren ocupar-se al claustre ens donen pel juny de 1440, un albarà de Llorenç Rexach qui obrà, quatre jorns, capitells dels pilars del clautre i, l'any següent, altres albarans de pocs dies de treball de Bernat Tolosa i de Bernat Andreu. Però, en canvi, ens duen en presència d'una llarga activitat desplegada per Pere Oller durant el període de 1439-1445 i per Antoni Claperós que hi treballà des de 1443-1449, autor, junt amb el seu fill Joan de l'escultura de la glorieta, durant el 1448-1449¹⁸.

Seria temerari, a jutjar exclusivament per aquestes dades, cercar en absolut la paternitat de l'obra entre Pere Oller

¹⁵ GAZULLA, loc. cit., p. 143.

¹⁶ J. MAS, *Notes Històriques*, I, p. 76. — CARRERAS CANDI; *Les obres de la Catedral de Barcelona a Boletín R. Acad. Buenas Letras* 7(1913-1914)303.

¹⁷ CARRERAS CANDI, loc. cit., p. 305.

¹⁸ Vegeu J. MAS. *Notes d'escultors antics a Catalunya en Bol. R. Acad. Buenas Letras* 7(1813-1914)117-118. — CARRERAS CANDI. loc. cit., p. 511.

i Antoni Claperós, i més concretament entorn del primer que no pas del segon, puix que d'aquest coneixem les escultures de la glorieta, molt diverses de factura de les figuracions que omplen les escenes del cicle bíblic. Cal tenir en compte que en les escultures del claustre degueren intervenir diferents artistes, d'estil prou pronunciat i característic, fins en la mateixa obra de les impostes de les pilastres en les quals hi ha una diferència molt remarcable entre el treball de les primeres escenes del Vell Testament, de més finor en les figures i de millor selecció en la distribució dels elements, i l'execució dels temes evangèlics d'una tosquetat rudimentària, sovint pueril. Caldria una recerca més minuciosa en els llibres d'obra de la Seu per tal d'ajustar l'apreciació artística a un terreny segur de factura certa o de filiació probable. Si la sospita decanta amb versemblança a atribuir si més no a Pere Oller les escenes narratives del Gènesi amb el cicle concepcionista que ens ocupa, valgui només per insinuar un problema, la solució del qual tampoc no és absolutament necessària en aquest estudi d'iconografia. Per ell n'hi ha prou de conèixer l'època en què pogué ésser produïda la manifestació concepcionista, per a fixar la qual tot concorda a fer admetre les primeries del decenni anterior a la meitat de la quinzena centúria.

Iconogràficament considerat, aquest cicle, que apareix quan encara el món medieval no ha pervingut a les formes concretes del tipus representatiu de la Immaculada, és una novetat sorprenent per la justesa de la seva expressió dogmàtica; el qual cicle, pel fet d'ésser un cas aïllat i sense ulteriors repercussions, tot inclina a creure que fou produït a lloc i dictat a l'escultor que l'interpretà directament segons la manera de veure'l el teòleg. És una temptativa magnífica de formes creadores, interessant de subratllar per la contribució que presta a l'elaboració iconogràfica del tema, quan arreu els tanteigs estan més endarrerits i es lluita en les maneres simbòliques a base de material compost que trigarà a eliminar-se abans d'arribar a la forma més simple ¹⁹.

¹⁹ Quan el pintor francès Joan Bellegambe s'encarregà el 1521 de pintar el misteri de la Concepció, recorregué a la composició d'una assemblea de pares i de doctors de l'església, amb una frase de quiscun entorn a la creença concepcionista. Part d'aquesta obra conservada al Museu de Douai demostra que fou inspirada per un teòleg que es sabia de cor les citacions:

Fig. 2

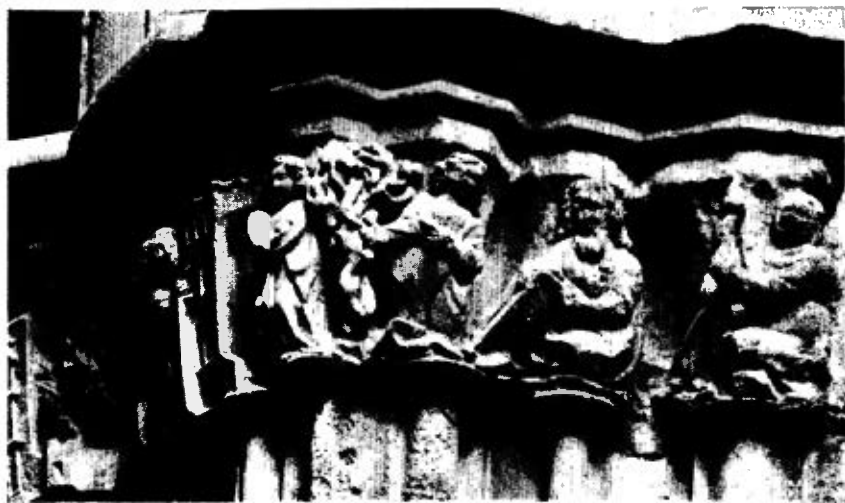

Fig. 1

Fig. 3

Fig. 4

Citxès: Arxiu d'Arqueologia catalana

Fig. 6

Clixé: Arxiu d'Arqueologia catalana

· FIG. 5

Clixé: Arxiu d'Arqueologia catalana

L'escultor del nostre cicle, en mig de les diverses figuracions i escenes que el componen, ha reeixit a plasmar la figura de la Verge (Fig. 6), idealitzada dins un mínim volum de forma humana, per tal d'acostar-la més al pur concepte de simple idea divina abans de la seva naixença. Abillada només amb túnica i mantell, la cabellera solta i les mans juntes sobre el pit, dreta en l'actitud d'entrar al paradís de la gràcia, és la Immaculada resolta en el tipus que esdevindrà tradicional en l'art per diverses vies d'elaboració.

No és fins a mitjans del segle xv que una temptativa d'expressar la Verge, anterior a la humanitat i afranquida de les lleis que la regulen, fa acudir a un miniaturista la identificació de Maria amb la dona simbòlica i misteriosa de l'Apocalipsi, encimbellada sobre la lluna, coronada d'estels i embolcallada pel sol, que més tard el gravat xilogràfic farà devenir popular, i del qual l'art s'empararà per representar la Immaculada²⁰.

A principis del segle xvi la Verge es representa aclamada

patrístiques (E. MÂLE, *L'art religieux de la fin du Moyen âge en France*, París 1908, p. 218).

La manera tradicional d'expressar la Concepció, era, segons la llegenda divulgada pel Voragine, en l'acte de l'abraçada mística de Joaquim i Anna davant la Porta daurada. Així perdura encara en els nostres retaules del segle xvi, àdhuc quan es tracta d'altars dedicats al misteri de la Concepció, com a Vich en el que fou contractat el 29 d'agost de 1552, pel canonge Joan Farreras amb el pintor Jaume Forner per a la capella de la Concepció de la Seu (GUDIOL, *El culte de la Immaculada a la Seu de Vich*, p. 12). Així mateix Damià Forment hi destinà un compartiment del retaule del Pilar de Saragossa, obrat els anys 1509-1515.

Una manera simbòlica de figurar la Concepció consistí en la representació de l'arbre de Jessè, amb les arrels emergint d'aquest personatge i amb la Verge, gairebé sempre amb el Nen, en la part superior del fullatge. Un dels exemples més antics que pot citar-se a Catalunya es troba en una miniatura de la Bíblia de l'Arxiu Capitular de Vich, escrita al migdia de França el 1268. El tema es troba brodat en una casulla del segle xiv de Lleida. Era una especialitat flamenca que surt en el portal dels lleons de la Seu de Toledo de l'any 1460, obra del flamenc Anequin d'Egas, i en una vidriera de la girola de la Seu de Granada obra de Teodor d'Holanda (E. TORMO, *La Immaculada y el arte español*, Madrid 1915, p. 20).

²⁰ El manuscrit Itatí, núm. 1405 de la Biblioteca Nacional de París que és un llibre d'hores d'entorn l'any 1450, al foli 67 v.º presenta una miniatura amb la Verge emergint de mig cos sobre el quart de la lluna i envoltada de raigs. Seria el cas més antic d'aquest tipus representatiu que després tant s'estengué (E. MÂLE, *L'art religieux* ... p. 218). Un dels exemples més primitius que apareixen en l'art espanyol és, segons aquesta modalitat, la Verge voltada de raigs i aclamada pels profetes que ocupa un dels compartiments centrals del retaule de la Catedral de Sevilla, obrat entre 1482-1497, al qual seguiren uns pocs exemples més dels primers anys del segle xvi (E. TORMO, *La Immaculada y el arte español*, p. 24).

de poesia i s'identifica amb la dona ideal del llibre místic del Càntic del Càntics, per la força d'una tradició anterior que reconeix aplicables a Maria els sublimes dictats del text sagrat; per això s'envolta dels emblemes místics inspirats per les proses litúrgiques. Segons Emili Mâle, aquest tipus hauria aparegut per primera vegada l'any 1505 en un gravat del llibre *Heures de la Vierge a l'usage de Rome* publicat a París per Thielman Kerver, des del qual es popularitzaria i repeteria indefinidament fins al gran art de la talla i de la pintura de vidrieres²¹. El tipus de la Verge hi apareix com una donzella de llarga cabellera, vestida de túnica i mantell, dreta i amb les mans juntes sobre el pit, de la mateixa manera com en el cicle concepcionista de la Seu de Barcelona, que se li avança de mitja centúria.

Anteriorment, doncs, a l'aparició de la Verge identificada en la dona de l'Apocalipsi com a la Immaculada, i abans també d'ésser representada a la manera ideal del llibre dels Càntics, aquí la trobem absolutament resolta com a figura simple, i en l'accepció més pura divulgada per l'art, creada dins un concepte eminentment teològic, amb el verisme i la força d'una premissa necessària a un argument contundent.

La prioritat que ens és grat de poder assenyalar relleva més encara el triomf que obté en la iconografia concepcionista aquest cicle originat a casa nostra com a màxim exponent de la creença general en la virginitat original de Maria i com un monument insigne que perpetua la devoció especial a aquest misteri, defensada per la nostra teologia, estesa pels nostres prelats i impulsada pels nostres comtes-reis.

EDUARD JUNYENT, Prev.

²¹ E. MÂLE, loc. cit. p. 220. En l'art espanyol apareixeria per primera vegada en un dels plafons en talla del cor del Pilar de Saragossa, obra de 1542-1548, dels escultors Esteve de Obraj i Joan Moreto i del tallista Nicolau de Lobato (E. TORMO, loc. cit., p. 26).

Les cròniques del convent de la Trinitat de València atribueixen a la seva abadessa, la mística escriptora Sor Isabel de Villena, autora del *Vita Christi*, una manera especial d'expressar la Concepció de la Verge, dreta sobre la lluna vestida de blanc i mantell blau, amb les mans creuades sobre el pit que rep la corona de mans de la Ssma. Trinitat, tal com un segle després, a darreries del segle XVI, la representà Joan de Joanes. Ni la primera edició del llibre de Sor Isabel el 1497, ni en la segona de 1513, no hi ha cap al·lusió. Però, és cert, segons Tormo (loc. cit., p. 22) que en una tesi concepcionista impresa a València el 1513 hi ha un gravat de la Immaculada segons aquesta modalitat. La corona en mans de la Trinitat o d'àngels sovintaja sobre la Immaculada en l'art espanyol.

MONESTIR DELS FRAMENORS OBSERVANTS DE LLEIDA

(*Document molt important*)

La història dels Framenors a la ciutat de Lleida és gairebé de tanta antigor com la història mateixa de l'Orde Seràfic. Comença allí ja en temps de Sant Francesc, pocs anys després de la fundació de la Religió Minorítica. La veritable tradició i la història més exigent s'agermanen per fer incontrastable aquesta veritat. La constant creença dels lleidatans és que el monestir llur fou fundat pel propi Patriarca de la Umbria. La història vol que sigui ell el primer convent franciscà en antiguitat de tots els que s'aixecaren en els Estats de la Corona aragonesa.

El gran analista de l'Orde Franciscana Wadding¹, fundat en la indiscutible autoritat de Marian de Florència, autor d'unes cròniques autoritzades del segle xv, posa a l'any 1216 (1217) l'edificació del monestir de Sant Francesc de Lleida, afegint que fou aquest el primer dels convents franciscans dels Estats aragonesos. La Crònica dels XXIV Generals², còdex famós del segle xiv, relata la fundació miraculosa del monestir ildense, bo i esmentant el gran benefactor seu Ramon Barriach³, qui aixecà aquella fàbrica del convent i església.

La documentació més directa respecte l'existència del primer convent de Framenors de Lleida, no compareix fins a uns anys més tard. Dos documents de l'any 1236 ens parlen ja del monestir de Franciscans de Lleida. Un d'ells diu que, el 3 d'agost d'aquest any de 1236, en presència de Fra Arnau, predicador, de Framenors del convent de Lleida, fou cedit el con-

¹ *Annales Minorum*, any 1216, núm. VII.

² *Analecta Franciscana*, vol. III, pp. 184-186.

³ Un Ramon de Barriach era el paer en cap de la ciutat de Lleida en els anys de 1250 i 1254 (Arxiu Municipal de Lleida, *Llibre Verd*, pàgines 36-38).

vent de Trinitaris d'Avinganya⁴ a les religioses del mateix Orde, essent les primeres que allí prengueren l'hàbit i feren la professió Na Constança, filla del comte rei Pere el Catòlic, la seva germana Na Sança i altres dames de les més nobles famílies d'Aragó i Catalunya⁵. L'altre document de l'any 1236, relatiu al monestir de Menors de Lleida, el transcriu de l'Arxiu de la Corona d'Aragó el P. Ambrós de Saldes, caputxi, en la *Revista de Estudios Franciscanos*, vol. III (1909) p. 336. L'11 de juliol de 1246, el papa Alexandre IV adreçà al Prior dels Dominics i al Guardià de Framenors, de Lleida, la butlla *Exhibita vobis*, encomanant-los que s'informessin sobre l'elecció de l'abat del monestir de Sant Joan de Pruna, sotmès immediatament a la Seu Apostòlica, i si és estat legítima l'elecció, que la confirmin, i, si no, que hom procedeixi a nova elecció, rebent de l'abat confirmat el jurament de fidelitat al romà Pontífex⁶.

En aquest convent, el 14 d'octubre del mateix any de 1246, tingué efecte l'acte solemne de la cèlebre reconciliació del comte rei Jaume el Conquistador amb el bisbe de Girona Fra Berenguer de Castellbisbal i l'Orde de frares Predicadors en presència de moltes nobilíssimes personalitats i gran munió de poble, rebent el monarca l'absolució de les censures de mà dels Delegats papals el bisbe de Camerino i Fra Desideri, de l'Orde de Framenors, penitencier major del Sant Pare, després d'haver promès obeir els manaments de l'Església i donar satisfacció conforme a l'aprovació dels delegats del Pontífex⁷.

D'aquí endavant ja sovintegen els documents que fan referència al nostre Monestir.

Aquest cenobi, el de més prestigi de la Catalunya seràfica, tret del de Sant Francesc de Barcelona, panteó d'algunes persones reials, teatre de solemnes esdeveniments, lloc d'il·lustres pro-

⁴ Fou aquest convent Trinitari, situat en el terme d'Aitona, el primer que bastí a Espanya Sant Joan de Mata (PLEYAN, *Apuntes de Historia de Lérida*, p. 408).

⁵ "Quod est actum tercio nonas augusti anno Domini millesimo ducentesimo tricesimo sexto in presentia Fratris Arnaldi Predicatoris domus Illerdae et Fratris Arnaldi Predicatoris Minorum domus Illerdae" (Document de l'Arxiu d'Avinganya, copiat per Caresmar, tom. 14. *Instrumenta varia*, pp. 74-75).

⁶ *Bullarium Franciscanum*, vol. II, pp. 144-145.

⁷ FINESTRES, *Historia del Real Monasterio de Poblet*, vol. II, pp. 275-286, on està la documentació. A l'Arxiu de la Corona d'Aragó obren també els documents. Vegi's MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I El Conqueridor*, p. 183.

digis, alberg de religiosos de vàlua, santuari de fervent devoció i cap de custòdia en els primers segles de l'Orde Minorític amb els convents de Tarragona, Tortosa, Tàrrrega, Cervera, Montblanc, Morella, Montçó i Balaguer, estigué emplaçat en aquell indret, a mà dreta, on la carretera d'Osca deixa el passeig de circumvalació darrera el castell i el camp de Mart, on han comparegut tres o quatre desferres de làpides mortuòries, senyal que allí hi havia hagut un lloc sagrat, església o convent.

En aquest cenobi venerable feren bella estada els antics framenors, anomenats Conventuals o Claustrals en els segles xv i xvi, havent-se desviat de la Regla de Sant Francesc i adquirit de la Santa Seu alguns privilegis relaxatius, més que res, respecte la pobresa estreta del nostre Institut. Fou en la centúria quinzena, si no ja un poc abans, que en els cenobis franciscans s'introduïren els abusos contra la Regla Seràfica, d'on resultà que els Pares Conventuals no eren vistos amb la deguda veneració per la clerecia secular. Degut a la seva irregularitat, els Conventuals foren obligats, per ordre del papa sant Pius V i el rei Felip II a desallotjar l'any 1567 llurs monestirs de Catalunya, cedint-los als Observants qui guardaven a la lletra la Regla del P. Sant Francesc. L'Observància fou la gran reforma providencial de l'Orde Franciscana, que tingué començ en el mateix moment que apuntaven els primers abusos de la Conventualitat, ço que, en general, fou en el selge xiv, si bé sembla que a Catalunya no s'esdevingué decididament fins al segle xv.

De l'any 1567 ençà, a la ciutat de Lleida no s'ha conegut més la Conventualitat, i allí no han existit més religiosos de Sant Francesc que els anomenats Observants. Els Pares Franciscans de l'Observància de Lleida, llavors que en 1567 rebien en llur poder l'antic monestir de Sant Francesc, residència fins a aquesta data dels Pares Conventuals, ja feia més d'un segle que hi tenien llur estatge. I aquí entrem ja de ple en el nostre objecte, indicat en les paraules que encapçalen el present treball.

El sant pare Eugeni IV, amb butlla de 9 d'agost de 1443, facultà els religiosos Observants de fundar monestir a Lleida, Balaguer i Vilafranca del Penedès, expedint a l'efecte a Sena la butlla que comença: *Inter ecclesiasticos ordines*, dirigida al P. Francesc Bosch, de la Vicaria Observant de Catalunya.

El 7 de juliol de l'any 1444 els framenors Observants estan ja a la ciutat de Lleida per tal d'agenciar la fundació de llur convent. Un acord del Consell General de la ciutat, del mateix dia, diu així: "Item ants acorda e delibera lo dit Consell que, atés que's diu que alguns frares de Santa Maria de Jesús⁸ volen penre la Casa Espital de Sant Llar (Llàtzer) de la present ciutat, qui de present vague per absència dels frares de Sant Gerònim; que lo dit, ab tot plen poder tant com ha present Consell General, ho remets als honorables pahers e prohòmens desús scrits o major part d'aquells"⁹.

El Llibre de Consells Generals no diu el que deliberaren i realitzaren els honorables paers respecte de la consignació de l'Hospital de Sant Llàtzer als framenors Observants, però és cert que aleshores mateix o ben prompte se'ls féu mercè d'aquell hospital, ex-monestir de Jerònims, per ço com aquells posseïen l'hospital de Sant Llàtzer, llavors que fou enderrocat l'any 1462 en les guerres del comte-rei Joan II.

I com de fet. Un document de l'Arxiu de Santa Maria, església situada al costat de la catedral de Lleida, datat de l'any 1477, que és una concòrdia o avinença, atorgada aquest any entre la confraria de Sant Salvador i els frares Observants de Santa Maria de Jesús, diu que, el 23 de juny de 1461, s'encengué a Catalunya una guerra intestina, regnant Joan II, i que, en ella, a Lleida, foren arrasats amb gran furor monestirs de frares i monges, ço és, el monestir de Sant Joan de Jerusalem, el monestir dels Carmelites, i "el monestir de Framenors de l'Observància sota la invocació de Sant Llàtzer i Hospital dels Leprosos", i encara la parròquia de Sant Gil. El monestir de Framenors de Sant Llàtzer i l'hospital de Leprosos eren un mateix edifici. El mateix document signat al novembre del referit any de 1477, diu que en aquesta data els Observants ja feia 15 anys que habitaven la casa del noble aragonès Lluís de Coscó, separada, expressa el propi document, per una muralla vella, de l'església parroquial de Sant Joan de la Plaça, i que

⁸ Els religiosos Observants eren igualment coneguts amb el nom de Frares de Santa Maria de Jesús, i sota aquesta invocació es fundà el monestir de l'Observància a Lleida.

⁹ Arxiu Municipal de Lleida, *Llibre de Consells Generals*, any 1444, fol. 14.

confrontava “d’una part amb el carrer del Clot de la Saunedoria, d’altra part amb les cases del Magnífic Bernat de Sant Clement, ciutadà, i de dues parts amb la muralla vella, i d’una altra part amb la casa de l’honorable Francesc de Carcassona, ciutadà”¹⁰.

Tenint en compte aquestes confrontacions i les dades dels itineraris de la processó de Corpus dels anys 1435¹¹ i 1461¹² podem treure bastant clar que la casa del noble Lluís de Coscó, habitada pels framenors Observants per espai de 15 anys, vull dir, del 1462 fins al 1477, formava part de l’actual pany o bloc d’edificis, situat entre la plaça de Sant Joan (potser també una part d’ella), carrer de l’Estereria, plaça de la Sal i carrer de la Pilota. Heus ací l’itinerari de la processó del Corpus de Lleida de l’any 1435: La Seu, graus majors de la Seu, Portal de la Suda, carrer d’En Gojet, plaça de la Cadena, el Romeu, Cingloria, carrer Major, plaça de la Paeria, Corretgeria, *Asteria*, *plaça de la Salneria*, Portal Ferraç (d’En Olius), plaça de la Carniceria de Magdalena, Aluviera, Portal Pintat, carrer d’En Amiguer, Brunaneria, Portal Ferraç, *Porxes de misser Pere de Carcassona*, *Sabateria*, Costa de Sant Joan i de Sant Andreu, i la Suda. L’Itinerari de 1461, fou així: La Seu, grades majors de la Seu, Portal de la Suda, carrer d’En Suirina, plaça d’En Carbó, Hospital, carrer Major, plaça de la Paeria, passant per la casa de la Cort, plaça nova de Sant Joan, *carrer de l’Asteria*, *Clot de la Salneria “e tirant via dreita per los cobertiros (porxos, coberts) de micer Pere de Carcassona”*, *carrer de la Sabateria Major*, costa de Sant Joan i de Sant Andreu, i la Seu.

La casa, doncs, del noble Lluís de Coscó, on feren estada els Framenors Observants durant 15 anys, 1462-1477, tot seguit que fou arrasat l’hospital de Sant Llätzer o dels Leprosos que habitaren de l’any 1444 fins al 1462, tenia aproximadament a nord, la plaça de la Sal, a orient, la paret de la casa de Bernat de Sant Clement que donava al carrer de l’Estereria, a migdia la muralla vella que separava la casa del Coscó de l’església vella

¹⁰ Arxiu de Santa Maria de Lleida, caixó 2, núm. 6.

¹¹ Arxiu Municipal de Lleida, *Llibre de Consells Generals*, any 1435, fol. 3.

¹² Arxiu Municipal de Lleida, *Llibre de Consells Generals*, any 1461, fol. 3r.

de Sant Joan, i a ponent, els porxos de Francesc de Carcasona, mitjançant el carrer, avui dia anomenat de la Pilota.

Fou la ciutat de Lleida la que féu mercè als Framenors Observants, de la casa del noble aragonès, situada dins els murs de la mateixa ciutat, tantost fou destruït el seu primer monestir de Sant Llätzer que es trobava fora les muralles. Els religiosos, de moment, s'adaptaren aquella casa en una forma convenient, bastint-hi magnífiques oficines i dependències. Però l'any 1477, amb permís de la Paeria i Consell General de la ciutat, ja anaven a aixecar allí un gran Monestir i sumptuosa basílica. El lloc del seu emplaçament abastaria no sols la casa d'En Coscó sinó també algunes cases veïnes i dos murs allí existents i un gran pati que donava al carrer de la Blanqueria, que cediren els prohoms de la ciutat, amb confirmació del rei Joan II. La gran fàbrica projectada havia d'alçar-se davant la capella d'En Serra¹³. Els mateixos prohoms de la ciutat havien assenyalat els fonaments de l'església i monestir.

Però heus ací que, quan tot anava com una seda, s'esdevingué de sobte una gran ocasió contra l'obra, que anaven a dur a terme els religiosos, per part de la clerecia de Lleida, qui alegava els prejudicis que amb això s'havien de causar a la parròquia veïna de Sant Joan de la Plaça on havia d'ésser enclòs el monestir, a l'església de les Magdalenes i d'altres esglésies i convents. El Capítol de canonges de Lleida prengué la cosa pel seu compte. Es convocà una reunió de rectors i superiors de convents i religions al claustre de la catedral, es consultaren els advocats de l'església i del bisbe, els magnífics doctors en ambdós drets Bartomeu Mahull, Joan Rossell, Gispert de Remolins i molts altres personatges de ciència, i es tragué com a resultat de tot això, que amb tants de danys no es podia bastir la nova església i monestir ni per tal efecte donar la llicència corresponent, a malgrat que els frares haguessin obtingut autorització pontificia de construir cenobi en tres poblacions de Catalunya. Seguidament s'encengué una apassionada discussió i lluita entre el poble qui es posà amb tota decisió al costat dels framenors, i la clerecia qui es consi-

¹³ Fins ara fa uns dos o tres anys, damunt la Costa de la Trinitat, en el carrer del Carme, existia una capelleta. Aquí precisament es trobava la capella anomenada d'En Serra. De manera que d'aquí en direcció a la Plaça de la Sal i la Plaça de Sant Joan havia d'aixecar-se el nou Monestir i església dels Pares Observants.

derava lesionada en els seus drets si prosperava l'intent dels religiosos de Sant Francesc.

Per posar fi a aquest afer, els canonges i clergues de Lleida dugueren la causa al rei, qui aleshores celebrava Corts en la ciutat de Barcelona, enviant allí a l'efecte com a delegats mestre Francesc Vaqueró, canonge de la seu de Lleida, mestre en teologia, i l'honorable Francesc Claverol, beneficiat de la mateixa seu i prior de la confraria de Sant Salvador, home molt docte en dret canònic, els quals no tingueren pas bona acollida en el consistori davant la règia magestat de Joan II. Ans al contrari, fou aleshores mateix que el rei a petició dels framenors despatxà unes lletres executòries, donant llicència de bastir llur monestir de Lleida, després d'escoltar benignament a aquest propòsit les intercessions dels síndics de dita ciutat, de la reina de Nàpols, filla de Joan II, i de la senyora Elisabet d'Urrea, institutriu de la mateixa reina, ambdues molt devotes dels framenors. Els legats dels canonges i clerecia de Lleida ni entrada tingueren llavors a la presència del rei, així per la seva ocupació en els afers de les Corts com en l'assumpte de la coronació i festivals que en aquella ocasió es preparaven en obsequi del duc de Calàbria que s'havia d'endur a Nàpols la reina susdita per a la celebració de les seves noces¹⁴. En forma que ja es dava per perduda la causa dels delegats de l'església de Lleida.

Però, havent el canonge Francesc Vaqueró entrat en el lloc on se celebraven les Corts, exposà amb molta eloquència al braç eclesiàstic els perjudicis que es causarien a les esglésies de totes

¹⁴ El rei Joan II, per tal de posar en ordre les coses de Catalunya després de la llarga guerra i fer front al rei de França que es disposava a entrar en el Principat amb les armes, convocà Corts Catalanes el 26 de febrer de 1473, durant aquestes fins a l'any 1479 i reunint-se successivament a Perpinyà, Lleida, Balaguer, Cervera i Barcelona, on foren traslladades al desembre de 1476, si bé no hi funcionaren fins després del 17 de maig de 1477 en què vingué a Barcelona el Rei per assistir a les preparacions de les festes que s'havien de celebrar amb motiu de la vinguda del Duc de Calàbria, D. Alons d'Aragó, el qual havia d'emmenar-se la filla del Rei, Joana, a Nàpols, on havia d'emmaridar-se amb el rei Ferran. Les Corts Catalanes sembla que no s'obriren fins al mes de juliol del dit any de 1477 a Barcelona, després que foren aquí traslladades des de Cervera. Celebrades les festes de les esposalles de la reina Joana amb el rei de Nàpols en la ciutat de Barcelona, sortí ella cap a Itàlia amb el Duc de Calàbria i gran acompanyament després del 20 d'agost, arribà a Gènova el 29, i, al cap de pocs dies, al regne de Nàpols (COROLEU I PELLA, *Las Cortes Catalanas*, pp. 306 i següents; ZURITA, *Anales, Las Glorias Nacionales*, vol. 5, pp. 570, 579 i 591).

les províncies i a tot l'estat eclesiàstic, si per cas es duia a cap l'edificació del monestir i basílica dels framenors en el seti on ells es proposaven. La peroració del canonge va convèncer immediatament els del braç secular, els quals nomenaren comissionats per parlar sobre aquest negoci amb el rei el bisbe de Vic Ramon de Moncada, el bisbe d'Urgell Pere de Cardona, i l'abat de Poblet Miquel Delgado, acompanyats dels damunt dits Francesc Vaqueró i Francesc Claverol, delegats del Capítol i clerecia de Lleida, qui saberen complir llur deure d'enviats de tal manera que aconseguiren del rei la revocació de les seves lletres executòries que poc abans havia expedit a favor dels framenors Observants per la nova construcció del monestir en l'indret on es pretenia.

Així que la cosa arribà a notícia del framenors de l'Observància de Lleida, enviaren ells a corre-cuita i sense pèrdua de temps a Roma legats, els quals s'embarcaren amb la Reina (Joana), de qui esperaven gran favor davant el romà pontífex (Sixt IV), qui havia estat framenor. Entretant, a Lleida, en assabentar-se els seus habitants de la revocació de les lletres executòries reials, tot es posà en revolta, tement-se d'aquí grans escàndols, tant més que estava a favor dels frares el governador de Catalunya, qui havia tingut per mestre Fra Esteve Ricard, aleshores guardià del monestir, el qual treballava de fort i de ferm en l'obra de la fàbrica nova dels framenors. I tota la ciutat, els paers i prohoms feien la part dels frares. En aquesta violentíssima situació, per tal d'evitar els màxims escàndols i les grans despeses de plets, el Capítol de canonges i la clerecia oferí per via de transacció als framenors Observants l'església de la confraria de Sant Salvador, situada fora les muralles, on poguessin edificar llur monestir sense cap molèstia de les esglésies parroquials ni lesió dels drets dels rectors, oferta que acceptaren els religiosos de l'Observància Franciscana.

La Comunitat de framenors, qui signa la susdita concòrdia amb els delegats de la confraria de sacerdots de Sant Salvador el 15 de novembre de 1477, constava, si més no, dels individus següents: Fra Esteve Ricard, guardià i comissari per pactar amb el clercat de Lleida del Vicari Provincial de l'Orde de Framenors de l'Observància del Principat de Catalunya, Fra Miquel Palou, vicari, Fra Didac d'Alfaro, Fra Joan Figuerola,

Fra Onofre Romero, Fra Arnau Joan, Fra Miquel Camfores, Fra Francesc Roiz, Fra Antoni Puig, Fra Joan Sors, Fra Joan Castanyo, Fra Joan Vaqueró, i Fra Miquel Sisbert.

Junt a l'església de Sant Salvador, cedida per la confraria, aixecaren els pares Observants el tan conegut monestir de Santa Maria de Jesús. Una modesta creu, batejada amb el nom de *Creu dels Frares*, que ha subsistit fins a l'any 1926, i s'alçava a l'actual plaça de Mossèn Jacint Verdaguer en l'indret on arrenca la carretera de Torresserona i Albesa, indicava el lloc del Convent de Jesús, molt solitari, el qual, amb l'antiga església parroquial de Sant Salvador, ocupava els locals o patis veïns al carrer de Noguerola, avui Clavé, podent-se veure ara encara desferres dels fonaments del seu emplaçament, com escrivia el 1927 l'intelligent, pacientíssim recerçador i modest sacerdot Ramon Huguet, beneficiat de la catedral de Lleida, damunt les planes d'"El Diario de Lérida" en una llarga sèrie d'articles, rotulats *San Francisco y Lérida*. El Dr. Joan Ayneto, canonge de la mateixa catedral, en la seva erudita obreta, *El sitio de Lérida en el año 1646*, porta en l'apèndix quart un gràfic del setge de Lleida, de l'any 1644, i hi figura amb la lletra E el lloc que, fora i prop de les muralles, ocupava l'esmentat monestir, i que correspon, de fet, a l'indret que nosaltres acabem d'indicar.

En vista, doncs, del mal caire que prenién els esdeveniments a Lleida tan bon punt es va saber la revocació de les lletres executòries reials per la construcció del monestir i església dels PP. Observants, feta pel monarca Joan II, per tal com el poble en pes *tumultuava* a favor dels frares, els paers, degà i Capítol de la dita ciutat pregaren al prior i confreres de la confraria de Sant Salvador que volguessin cedir la seva església, situada extramurs, als Observants de Santa Maria de Jesús. I el prior i confreres, prèvia llarga deliberació, encomanaren aquest afer amb potestat omnímoda de fer el que millor els semblés al prior de la Confraria Francesc Claverol i als beneficiats de la Seu, confreres Bartomeu Sunyer, mestre en sagrada teologia, Manuel Argentona, Joan Berenguer, Lluís Ventosa i Francesc de Cabestany, els quals, amb poder també dels paers i prohoms, elegits pel Consell General de la ciutat, acordaren de lliurar als framenors Observants de Santa Maria de Jesús l'església de

Sant Salvador amb les terres i dos horts, existents allí contigus, i traslladar la confraria a un altre lloc amb autoritat i decret del senyor Manuel de Monsuar, doctor en lleis, canonge Degà i Vicari General del cardenal bisbe de Lleida, obligant els dits religiosos a transportar a llur compte a la nova residència de la confraria, fos allí on fos, els retaules, altars, censos, pilars de ferro, campanes, oratoris, reixats de fusta, la trona de fusta i alguna altra coseta aleshores existents en l'església de Sant Salvador, i establint que tot s'executés amb els pactes i condicions següents i no d'altra manera:

En primer lloc, atès que la Confraria té prop de la seva església unes terres i dos horts del valor de cent lliures i que féu grans despeses en obres de l'església des del 28 de maig de 1427 en què el Capítol i els paers la hi cediren, en compensació de l'església de Santa Maria de l'Horta que cedí la confraria per bastir prop d'ella un monestir de Sant Agustí, exigeix als religiosos Observants la suma de 150 lliures o 3.000 sous, ço que prometen ells de fer en la forma aquí expressada. Item es concorda que els frares o qui sigui, hagin de vendre dins el termini de deu anys la casa de Lluís Coscó on ara habiten, a persona laica (seglar) i que no hi pugui haver mai allí església o monestir de religiosos o religioses ni que aquells o aquestes, ni beguins ni beguines hi puguin habitar mai. I si per cas, abans de deu anys, els frares tinguessin ja suficientment enllestit el nou monestir junt a l'església de Sant Salvador per poder-hi habitar, que no hagin d'esperar el termini de deu anys per traslladar allí llur residència, sinó que hauran de fer-ho tan bon punt el tinguin discretament preparat per sojornar-hi a judici del degà i d'un paer de Lleida. I la confraria no vingui obligada a consignar la seva església fins a tant que hi siguin instal·lats els frares. Si mentrestant moria algun religiós Observant, podien enterrar-lo en la mateixa església i fer-li allí les funcions funeràries, però no celebrar-hi, tret d'aquest cas, misses, l'ofici diví ni cap funció religiosa sense la llicència del prior de la confraria. El prior i confreres podran traslladar els beneficis fundats en l'església de Sant Salvador, les misses, aniversaris, processons i funcions, allí instituits per confreres i altres persones, i el Vicari General hagi de donar i doni llicència i decret al prior i confreres de realitzar aquesta mutació. I si el prior i confra-

res, actuals i esdevenidors, volien obtenir confirmació del Sant Pare per fer aquesta mutació o trasllat, la puguin fer a llur voluntat, sense que s'hi puguin oposar de cap manera, ans s'hi deguin conformar i venir-hi bé, el Guardià, frares i Provincial (Vicari) de l'Observància.

I el Vicari General, degà i Capítol de la Seu ilerdense, atès la generositat de la Confraria en orde a la fabricació del monestir Observant, per tal que no es quedi ella sense església ni altre lloc, concedeixin al prior i confreres autorització de traslladar llur confraria, retaules, altars, beneficis, drets i mobles a la casa i capella de l'Almoïna del claustre de la catedral o a una de les esglésies parroquials de Santa Maria de Magdalenes, de Sant Andreu apòstol, de Sant Martí confessor, o a alguna altra església parroquial o capella de la ciutat a la seva elecció, obligant-se els magnífics paers a aconseguir el consentiment, a l'efecte, dels parroquians de l'església escollida. En tant que els frares no passin a ocupar el futur monestir, la confraria podrà fer els sermons acostumats dels diumenges i festes de Quaresma, de després de dinar en la seva església de Sant Salvador; però, després, els frares podran predicar-los aquí, i la confraria, en l'església o lloc on es traspassi. I el Vicari General, en quant pugui de dret i amb autoritat del cardenal bisbe de Lleida, traslladi on s'estableixi la confraria les moltes gràcies concedides pels sobirans pontífexs i prelats a l'església cedida ara als frares, val a dir, les indulgències, beneficis i drets de beneficis, expedint per això, el decret oportú.

La Comunitat Observant hagi de renunciar el pati junt a la casa del cavaller Lluís Coscó i del carrer de la Blanqueria que, per a l'edificació i ampliació del monestir, li havia cedit en establiment la ciutat, i que mai no hi puguin construir aquí església ni convent cap mena de religiosos ni religioses o beguines. I degui també la Comunitat Observant renunciar la llicència d'edificar oratori o monestir en la casa del dit Coscó i celebrar-hi misses i oficis divinals, obtinguda ja pel Vicari General, i renunciar igualment la confirmació haguda del rei Joan II de posseir l'esmentat pati i d'aterrar els dos bocins de les muralles de la ciutat per bastir la fàbrica de llur monestir. I encara els frares s'hagin d'obligar a no impetrar del Sant Pare o de legats o de delegats apostòlics cap rescripte, butlla

o gràcia en contra d'aquesta concòrdia, o a tenir-los per nuls, si de cas els haguessin ja aconseguit.

El Guardià i religiosos de Jesús prometen amb jurament d'obtenir del Vicari Provincial de l'Observància la confirmació de la present concòrdia fins a la pròxima festivitat de la Pasqua de Resurrecció, i també de confirmar la mateixa concòrdia en el Capítol conventual de Lleida, per tal que fossin obligats a observar-la tots els framenors Observants, actuals i futurs, de la Província.

A continuació, els frares, el Vicari General, el degà, el Capítol i la paeria i prohomenia i la confraria van ratificant, respectivament, les clàusules de la concòrdia que en concret els afecten. I seguidament vénen les signatures de tots els interessats, testimonis i notari.

El 15 de novembre de 1477, signen reunits en capítol conventual en la casa del monestir, els esmentats P. Guardià i delegat del Vicari Provincial, i els dotze religiosos que formaven aleshores la Comunitat Observant de Lleida, en presència dels testimonis el Magnífic Antoni Riquer, doctor en lleis, ciutadà, i el seu familiar Gabriel Gili.

El dia següent, 16 de novembre de 1477, firmen els comissionats de la confraria Francesc Claverol, prior de la confraria, Bartomeu Sunyer, mestre en sagrada pàgina, Manuel Argenton, Joan Berenguer i Lluís Ventosa, davant els testimonis Jaume Escolà, clergue, i Joan Espiells, pedrer, domiciliats a Lleida.

El 17 de novembre de 1477, ho fan el degà i Vicari General Manuel de Monsuar, i els següents canonges congregats capitularment en la Casa del Capítol, ço és, Blasi Ram, ardiaca de Tarragona, Dalmau Çacirera, Miquel Périz, Garcia de Valltierra, Vicenç Sopiera, Joan de Capdevila, Andreu Rafard, Ramon Rosell, Gabriel Cerdà, Joan Alcanyiz, i Francesc Vaqueró. Torna a signar en particular el Vicari General, autoritzant la translació de la confraria i de les coses precitades, fent de testimoni el Magnífic Antoni Riquer i el discret Antoni Sopeyra, beneficiat de la Seu ilderdense.

El 31 de novembre de 1478, estampen les seves signatures reunits a l'aula de la paeria d'atorgament d'albarans els paers Pere Icart, noble, Pere d'Ager, donzell, Joan Agost, noble, Ni-

colau Agulló, noble, i els Consellers del Consell General Lluís Degualls, donzell, Antoni Riquer, doctor en lleis, Gispert de Remolins, doctor en decrets, Joan de Cabostany, Bernat Siurana, Nicolau Pou, Gaspar Vall, nobles, Joan Dolzinelles, donzell, Bartomeu Mahull, doctor en lleis, Francesc Company, Joan Guera, Pere Jordà, Joan Gostantí, Alfons Gonzàlbez, Manuel Viacamp, Miquel Berberó, Gaspar Robió, Joan Ledó, Nicolau Espolter, Gabriel Reguant, Galceran de Sant Martí, Miquel Antits, Andreu de la Pardina, Joan Leutes, Antoni Navarra, Bernat Niubó, Joan Casasages, Bernat Amat, Jaume Espinal, Miquel Loich, Bernat Forner, Antoni Forner, Galceran Pocullull, Martí Morelló, Pere Alegre, Joan Polo, Esteve Tronch, Joan Ava, Antoni Torres, Joan Duató, Bernat Pallars, i Lluís Serra, essent testimonis Joan de Sant Pere i Sanç Ramírez, veguers dels Paers.

Tot seguit, el P. Guardià de Lleida, Fra Esteve Ricard, el 9 de juliol de 1478, en compliment del contingut en la present Concòrdia que l'obligava a recaptar del Vicari Provincial de l'Observància de la Província, lliurà al notari del document que ens ocupa, una escriptura signada a Xelva el 29 de juny del mateix any de 1478, pel Capítol Provincial de l'Observància de la Província d'Aragó, allí celebrat sota la presidència del Vicari Provincial Fra Antoni Salvador, el qual Capítol amb acta notarial, aprovà totes i cada una de les clàusules concordades pel Capítol, clerecia, prior i confreres de Sant Salvador de Lleida, sobre la construcció del monestir Observant en l'església de la Confraria, i signaren aquesta aprovació amb el dit Vicari Provincial els Pares Capitulars Fra Antoni Figueres, Fra Narcís Romeu, Fra Esteve Ricard i Fra Joan de Motrios, Definidors, en poder del notari Francesc Sànxez.

Acte seguit, amb caràcters autògrafs, aprova aquest document i totes les seves clàusules, Manuel de Monsuar, Vicari General del senyor don Lluís Joan, cardenal prevere del títol dels Quatre Sants Coronats i bisbe Ilerdense.

Per fi, signa el notari d'aquest acte públic, Joan D'Alcolea.

Bastit suficientment el monestir Observant de Santa Maria de Jesús fora els murs de Lleida, junt a l'església de Sant Salvador, cedida per la Confraria d'aquest títol, els frares desocuparen la casa del noble Lluís Coscó l'any 1480, i es trasllada-

ren aleshores, segons el nostre cronista P. Francesc Marca¹⁵, a la nova residència, on sojornaren per espai de cent seixanta anys, val a dir, fins al maig de 1644. Als 17 de maig d'aquest any de 1644, el Consell General de Lleida deliberava que, per la defensa de la ciutat, se n'entressin dintre els seus murs les monges de Sant Francesc i els frares de Santa Maria de Jesús, i que les monges fessin estatge amb les de Sant Hilari, i els frares amb els Carmelites Delcalços¹⁶. Després d'aquesta data, se'ns fonen ja per sempre més el monestir i l'església de Santa Maria. Si llur enderrocament no s'escaigué aquell mateix dia, no se'n farien esperar gaires més. El Convent primitiu de Sant Francesc, que aleshores ocupaven les monges de Santa Clara, fou demolit aquell mateix mes de maig de 1644, dia 12, o bé en algun dels dies següents¹⁷.

El monestir de Jesús de Lleida era de modestes proporcions, era *casa rica*¹⁸. Un cop que els frares hagueren abandonat per imposició governativa llur cenobi, el 12 de maig de 1644, es trobaren sense domicili fix. El 18 d'agost de 1644, els trobem que van buscant casa on acollir-se, i demanen al Consell General que els cedeixi per habitació l'hospital General dels Orfes, i els responen els concellers que a l'efecte mirarien d'estatjar-los a la casa d'Antoni Joan Pelat, en el carrer de Sant Gili, prop del portal dels Infants, oferint-se a pagar-los el lloguer¹⁹. El 5 de setembre del mateix any de 1644, el Consell General decideix facilitar als frares la Casa dels Orfes tan sols pel temps de sis mesos, segons la petició que li féu prèviament el P. Guardià de Jesús²⁰. L'any següent de 1645, el governador de la plaça obligà els nostres religiosos a abandonar la casa que ocupaven, assenyalant-los per estatjar-se la casa de Bautista Gombau, contigua a l'església de la Magdalena, de la qual no pogueren prendre possessió per l'oposició que els feren els obrers i parroquians d'aquesta parròquia²¹. Així anaren habitant alguna casa particular.

¹⁵ *Crònica seráfica...*, p. 256.

¹⁶ Arxiu Municipal de Lleida, *Llibre de Consells Generals*, any 1644, fol. 235r.

¹⁷ *Ibidem*, *Ceremonial antich*, núm. 700, folis 128-130; *Llibre de Consells Generals*, any 1644, foli 235.

¹⁸ *Ibidem*, *Llibre de Consells Generals*, any 1596, foli 112.

¹⁹ *Ibidem*, *Llibre de Consells Generals*, any 1644, foli 80.

²⁰ *Ibidem*, any 1644, 5 de set., foli 8.

²¹ *Ibidem*, *Diversa*, ms. 705, foli 518.

En una d'aquestes cases provisòries hagueren de sojornar els nostres religiosos Observants el dia 22 de novembre de l'any 1647, en què tingué lloc un fet tristíssim dalt el castell de Lleida. Entre nou i deu de la nit d'aquell dia dolorós, picà a la porta del domicili dels frares el sergent major de la plaça de Lleida, anomenat Salamanqués, demanant el P. Guardià Fra Nicolau Isern, a qui necessitava el governador Manuel d'Aguilar per consolar un cavaller qui havia de morir dins el termini de vuit hores. El sergent major i el P. Guardià fan via cap al castell, i allí el governador mena el P. Guardià a la porta de la cambra d'Antoni de la Torre, el cavaller destinat a la mort pel Marquès d'Aitona, Virrei i Capità General, sense cap forma de procés. La infeliç víctima s'abraçà amb el P. Isern, dient que no sentia morir al costat d'un religiós de l'hàbit del P. Sant Francesc. I com el noble presoner hagués passat unes sis o set hores ordenant el seu testament amb el notari Josep Martorell, actuant en ell de testimoni el susdit P. Guardià, la resta de les tres o quatre hores les emprà confessant-se i reconciliant-se diferents vegades amb el mateix P. Guardià, qui no l'abandonà un instant en aquelles hores terribles. A les set de la matinada Antoni de la Torre fou executat a la plaça del castell. Abans de l'execució de l'acte fatal, el botxí anava a despullar la víctima, i ja li havia tret una sabata, però fou en tot impedit pel P. Guardià, el qual prometé, en canvi, 300 rals de plata, que satisféu el síndic dels frares²².

Els frares de Jesús, al cap de tantes angúnies d'haver d'anar sempre amb els mobles al coll, prengueren la resolució de reedificar el primitiu monestir de Sant Francesc, enderrocat el maig de 1644 per "los francesos" del qual, però, restava en peu l'església²³. El primer convent de Sant Francesc de Lleida fou alberg de framenors, dits després Conventuals, des del segle xv, fins a l'any 1567, en què, per ordre del papa sant Pius V i del rei Felip II, fou consignat als Observants²⁴, els quals només l'ocuparen un any, i l'abandonaren seguidament²⁵, de manera que restà vacant fins a l'1 de juny 1576, en què, amb autorització del papa

²² OSSORIO I GALLARDO, cinc articles publicats els primers dies de febrer de 1930 en *El Diario de Lérida*.

²³ Arxiu Municipal de Lleida, *Ceremonial antic*, núm. 700, folis 128-130.

²⁴ P. MARCA, *Crónica*, pp. 371-374.

²⁵ GONZAGA, *De origine seraph. Religionis: Catalunya, Convent de Lleida*.

i del General de l'Orde, prèvia intercessió del bisbe de Lleida Antoni Agustí i de Felip II, entraren a ocupar-lo nou monges clarisses Observants, que vingueren de Pedralbes i de Jerusalem de Barcelona, i tres monges més del monestir de Santa Clara de Lleida ²⁶.

El 18 de juliol de 1666, els framenors Observants tenien ja molt avançada l'obra de restauració del Convent de Sant Francesc, per tal com el P. Guardià fou afavorit del Consell General amb 4.000 rajoles per a fer les cel·les ²⁷. I aquí continuaren fent sojorn fins a l'any 1707, tan tràgic per a la ciutat de Lleida, en què, a conseqüència del setge ferotge de tot un mes, començat el 21 de setembre per les tropes de Felip V, quedà feta tota un munt de ruïnes i cadàvers. Però abans, com a trist presagi, una imposició militar del Govern austríac de la plaça de Lleida, enderrocà el celebèrrim monestir i església de Sant Francesc. Diu el cronista franciscà P. Marca, que la demolició tingué lloc l'any 1706 ²⁸, però, sens dubte, ha de situar-se a l'any 1706, per tal com Francesc de Guiu i Escolà, paer en cap i governador de la plaça, en una disposició del 13 de desembre de 1706, esmenta encara els PP. Francesc Narcís, Guardià del Convent de Sant Francesc de Lleida, i Francesc Pueyo i Abadia, religiós del mateix Convent i lector jubilat i predicador de sa majestat ²⁹.

Els nostres PP. Observants es veieren obligats a absentar-se de Lleida, desitjosos de tornar-hi el més aviat possible. El Comissari visitador i definitori de la Província de Catalunya, amb lletra de 30 de novembre de 1717, escrigué als paers de Lleida, demanant-los algun auxili econòmic per donar començ a la reedificació del convent de Sant Francesc, i respongué el Consell General que les circumstàncies no li permetien contribuir a aquella obra ³⁰. El 2 de novembre de 1720, el P. Provincial Josep Serratosa, comunica a l'ajuntament que, havent acudit dues vegades la Província a l'agent de la religió en la

²⁶ Arxiu Municipal de Lleida, *Ceremonial antich*, núm. 700, folis 128v, 130r; Arxiu Franciscà Provincial de Catalunya, Vic, *Liber Provinciae*, foli 8. - MARCA, *Crònica*, pp. 287-289.

²⁷ Arxiu Municipal de Lleida, *Ceremonial antich*, folis citats.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Arxiu Municipal de Lleida, *Llibre de Consells Generals*, any 1706, foli 3r.

³⁰ *Ibidem*, *Cartes*, anys 1771-1719, núm. 879.

cort de Madrid a fi d'aconseguir el reial permís per a la reedificació del convent de Sant Francesc, ara hi envia de nou, per al mateix efecte, dos religiosos especials, i prega, a la vegada, el dit ajuntament, que afavoreixi aquesta causa escrivint al confessor del rei o a qui millor li sembli³¹. El 18 de març de l'any 1722, el Consell General de Lleida contesta al P. Provincial Francesc Moragues, amb referència d'una lletra seva del 26 de febrer passat, alegrant-se que hagués ell obtingut reial decret per a la reedificació del convent, però que ara no pot cedir l'Almodí³² per a habitació dels cinc o sis frares que diu que vénen; amb tot, ajudarà que es lloguin als religiosos una casa que ells assenyalin³³. D'aquest any de 1722 és, doncs, la fundació del convent, dit de Santa Maria de Jesús de Lleida, bastit tocant la muralla del Segre dins els murs de la ciutat, que hagueren d'abandonar l'any fatídic de 1835. En aquest convent es troba, actualment, la delegació de Finances, i en l'església veïna abans del convent, la parròquia de Sant Pere, situat tot al carrer Major.

Dels primers dies de juliol de l'any 1908 ençà tornen a ésser a Lleida els PP. Franciscans Observants, els quals, havent viscut de primer en un piset del carrer de la Palma, al cap d'uns quants mesos a casa Pastoret, al carrer de Cavallers, i des de mitjans de 1910, en un primer pis a la rambla de Ferran, s'establiren, per fi, el 1.er d'agost de 1920, a l'actual convent, aixecat en el carrer del Marquès de Vila Antònia.

FRA PERE SANAHUJA, O. F. M.

³¹ *Ibidem*, *Cartes*, de l'any i dia corresponent.

³² L'Almodí, situat en el lloc actual de la catedral, era a tall d'un gran magatzem de gra amb destí a la venda pública.

³³ Arxiu Municipal de Lleida, *Cartes*, any i dia corresponent.

Apèndix

Fundació del Monestir Observant de Santa Maria de Jesús de Lleida, oposició de la Clerecia i donació concordada de l'església i terres de Sant Salvador que fa la Confraria d'aquest nom per construir-hi allí tocant l'alludit Cenobi.

Lleida, 15-17 novembre 1477.

In Christi nomine. Amen. Noverint universi quod nos Ffranciscus Claverol, presbiter, prior confratrie Sancti Salvatoris extra muros civitatis Ilerde, Bertholomeus Sunyeri, in artibus et sacra theologia magister, Manuel Argentona, Johannes Berengarii, et Ludovicus Ventosa, presbiteri sedis Ilerde beneficati, persone electe ad infrascripta per honorabiles confratres dicte confratrie, prout de nostra potestate constat instrumento recepto et testifficatio per notarium infrascriptum die decima septima mensis septembris et anni infrascriptorum parte ex una, et frater Stephanus Ricard, Guardianus et comissarius ad infrascripta per Provinciale Ordinis Fratrum Minorum de Observancia in Principatu Cathalonie, frater Michael Palou, vicarius, frater Didacus Dalfaro, frater Johannes Figuerola, frater Onoffrius Romero, frater Arnaldus Johannis, frater Michael Camfores, frater Ffranciscus Roiz, frater Anthonius Puig, frater Johannes Sors, frater Johannes Castanyo, frater Johannes Vaquero, et frater Michael Sisbert, conventuales Beate Marie de Jhesu Sancti Ffrancisci de Observancia partibus ab altera, confitemur et in veritate recognoscimus pars parti et nobis ad invicem quod super infrascriptis fuerunt facta, inhita, conventa et concordata, firmata ac medio iuramento corroborata capitula quorum tenores secuntur per hec verba: Ad Salvatoris nostri gloriam, in cuius indicione cuncta sunt posita et sub cuius nominis invocacione sacra nostra sacerdotum est instituta confratria, omni et omnium negligencia et ignavia relegata cunctis, prout talis et tanti sacre rey negocii sublimitas exhigit, ad perpetuamque rey memoriam non segnes innotecere volumus, ut non sint successoribus ocultata nostris et cognoscat generacio altera et narretur a progenie in progenies, quod decimo kalendarum iunii anno ab Incarnacione Domini nostri Jhesuchristi millesimi quadringentesimi sexagesimi primi nostris exhigentibus peccatis in-

testinum in Cathalonie Principatu exortum est bellum, digna regnante divina providencia domino Johanne rege Aragonum gloriose memorie quo bellorum reciproquo discrimine densis occupata hostibus Cathalonia obcessisque civitatibus tello furiosoque marte quamplurima dirrupta sunt menia et alta testitudine turres necnon insinia Religiosorum monasteria, signanter in civitate nostra Ilerdensi longis obcessa temporibus non pigro ariete devulsa fuerunt, nedum Fratrum cenobia set monialium Domusque illa miro (muro?) fabrice antiqua ex cognicione nuncupata Fratrum Sancti Iohannis de Hospitali, et ecclesia parrochialis Sancti Egidii alta fortitudine constructa, sacra Carmelique domus inter quoddam cenobium Fratrum Minorum de Observancia sub invocacione Sancti Lazarii et Leprosorum hospitale constat esse dirruptum. Cuius cenobii Fratres intra civitatis menia caritatis beneficio recepti, a civibus concessa fuerunt ad cohabitandum edes estrenui militis cuiusdam nuncupati Lodovicus de Coscon, nacione Aragonensis, quas magnificaverunt convenientibus officinis, volentes ibidem basilicam mire magnitudinis hedificare, obtenta iam a civibus licencia, et extra murorum amborum antiquorum cum eorundem infraccione et multarum domorum ruynam, assignatis per maiores civitatis locorum fundamentis ecclesie et claustri ante capellam vulgariter nuncupatam den Serra media in civitate non cum mediocri iactura parrochialis ecclesie Sancti Iohannis de Platea, in cuius parrochia et cui ecclesie satis convecina talis fabricanda erat ecclesia necnon cum non parvo detrimento ecclesie Magdalenes aliarumque ecclesiarum et monasteriorum; quamobrem honorabilium canonicorum Capitulum ad cuius providenciam pertinet ecclesiarum ruinam non mediocri diligencia evitare nech in illis cultus minuatur divinus suisque flustrentur iuribus, contemplans tot et tanta ad fabricam huius ecclesie et monasterii detrimenta parrochialium ecclesiarum et monasteriorum et eciam obviancia iura, facto necnon regulari beati Ffrancisci prohibente intra menia in populatorum frequencia suorum cenobia hedificari fratrum, convocatis igitur parrochiarum rectoribus necnon cenobiorum et religionum presidentibus in claustro Sedis, inhito consilio cum ecclesie et episcopi advocatis, magnificis viris utriusque iuris consultis, eximiis doctoribus, dominis Bertholomeo Mahull, Iohanne Rossell, Gisperto de Remolins et quamplurimis aliis sciencie viris, fuit conclusum hec cum tanta ecclesiarum iactura, ecclesia et monasterium illo in loco iure non posse hedificari neque eis in ibidem construendi licenciam posse concedi, non obstante a sumo pontifice obtinuissent ipsi fratres in tribus Cathalonie locis fabricandi monasteria. Exorta est enim

inter nos et illos super ecclesie hedificacione non parva contencio, necnon inter cives et clerum super his iurgia non mediocria, quoniam innobile vulgus de facili sequitur simulatam devocionem et semper novis gaudet institutis. Quamobrem causa fuit devoluta ad regiam magestatem qui tunch Barchinone curias celebrabat. Urge[n]te igitur necessitate non cum mediocri expensarum iactura honorabile Capitulum et clerus legatos ad curias destinarunt, silicet, reverendum magistrum Ffranciscum Vaquero, eiusdem sedis canonicum in artibus et theologia magistrum, et honorabilem virum Ffranciscum Claverol, eiusdem beneficiorum sedis Sanctique Salvatoris priorem, in iure canonico non mediocriter instructum, qui, arepto itinere, dum proventum est Barchinone, oracione premissa, in consistorio coram regia magestate non satis gratum habuerunt responsum, set inpetratis a Fratribus epistolarum literis executoriis licenciam hedificandi obtinuerunt suffragante? sindicorum civitatis intercessione opitulantibusque serenissima Neapolis regina eiusdem regis filia et domina Elisabet de Urrea eiusdem regine in moribus magistra fratrum devocione seductis, nech ab inde oportunis legatis se obtulit ad regem additus ad huiusmodi negocia pertractanda tam propter curiarum occupacionem quam eiusdem regine coronacionem (et) palestrias et solempnitates que tunch Calabrie duci fiebant qui defferendus erat Neapolim reginam transi-turam ad nubciarum celebritatem. Qua de rre penitus negocium ex parte quasi perierat ecclesie, set suffragante Salvatore cuius negocium agebatur, ingresso supradicto canonico ad curiarum penetralia ecclesiastico proposuit bracchio non parvam exclamacionis oracionem, in qua ecclesiarum universalium provinciarum et tocius status ecclesiastici detrimenta non signiter exposuit; quo audito, extemplo deputati sunt legati ad regiam magestatem reverendissimus dominus Guillermus Raymundi de Moncada episcopus Vicensis, et reverendissimus dominus Petrus de Cardona episcopus Urgellensis, et reverendus dominus Michael Delgado abbas Populeti, una cum Capituli et cleri legatis, qui satis difficiliter obtinuerunt concessarum revocacionem literarum. Qua audita a fratribus revocacione, sine mora suos Roman miserunt legatos navigantes una cum regina a qua favorem apud sumum pontificem expectabant, qui sui Ordinis et professionis frater fuerat; necnon a civibus revocacione non ignorata quibus revocacionis litere dirigebantur, tota tumultuante Civitate non parva spectabantur scandala, maxime favente Principatus gubernatore, qui in magistrum habuerat Fratrem Stephanum Ricard, tunch dicti Guardianum monasterii, qui operam maxime dabat fabrice. Qua de rre, ad maxima evitanda scan-

dala et littis expensarum discrimina, fuit expediens, ut et honorabile. Capitulum et clerus Sancti Salvatoris ecclesiam fratribus concederent, ubi et suum hedificarent monasterium et extra civitatem cohabitacionis locum haberent ne parrochiales molestarent ecclesias et, frustratis iuribus earum, rectores unde viverent, non haberent. Ideoque in eadem Sancti Salvatoris ecclesia eis concessa, salvis iuribus parrochialis ecclesie confratrie Prioribus, concessa est cohabitacio secundum inferiora capitula inter utrasque partes confecta, ut sequitur: Quia per reverendum Guardianum et alios religiosos conventus Beate Marie de Jhesu Ordinis Beatissimi Ffrancisci de Observancia civitatis Ilerde, consencientibus ad id magnificis dominis paciariis et Consilio Generali civitatis predictae, fuerat in anno millesimo quadringentesimo septuagesimo septimo deliberatum construere quandam ecclesiam, claustrum et monasterium ad latus domorum que fuerunt magnifici domini Ludovici Cosco, militis, muro antiquo intermedio situatarum intra parrochiam ecclesie parrochialis Sancti Iohannis dicte civitatis, in qua quidem constructione seu hedificacione fienda in anno predicto fuit multum contradictum per magnificos decanum, Capitulum Sedis et clerum civitatis predictae, dicentes et asserentes hedificacionem ecclesie et monasterii predictorum fieri de iure non posse in preiudicium Sedis et ecclesiarum parrochialium dicte civitatis, et propterea partes predictae inceperunt litigare coram officiali Ilerdensi et eciam habuerunt super hedificacione predicta recursum ad serenissimum dominum Regem, quamobrem sperabantur inter partes sequi plures litigie pluresque dissenciones que inter viros ecclesiasticos sunt penitus evitande, cum nonnisi pacis in tempore bene colatur pacis auctor et non deceat viros ecclesiasticos esse litigiosos; propterea partes predictae, intervenientibus dictis magnificis dominis paciariis dicte civitatis et magnifico domino Anthonio Riquer legum doctore et cive eiusdem civitatis ad tractandum, pactandum et concordandum infrascriptam concordiam per dictos dominos paciarios assignato, venerunt ad inhiendum, tractandum et firmandum presentem concordiam sub infrascriptis capitulis comprehensam et declaratam. Et, quia quia (sic) domus predictae que fuerunt dicti domini Ludovici Coscon, confrontate de una parte cum vico que vulgariter dicitur Lo Clot de la Canuedoria, ex alia parte cum domibus magnifici Bernardi de Sancto Clemente, civis, et duabus partibus cum muro veteri dicte civitatis, et de alia parte cum domo honorabilis Ffrancisce de Carcassona, civis, et siqui alii sint confines, in quibus predicti Guardianus et Fratres beate Marie de Jhesu Ordinis Sancti Ffrancisci de Observancia per quin-

decim annos continue steterunt et habitaverunt, sint situate inter domos plurimorum laycorum dicte civitatis in quibus propter magnum concursum populi non valent cum quiete animi devote domino famulari, propterea dicti magnifici paciarii, decanus et Capitulum considerantes ecclesiam Sancti Salvatoris sitam extra muros dicte civitatis que per Priorem et confratres confrarie Sancti Salvatoris regitur et gubernatur fore et esse multum dispositam pro dicti monasterii constructione et fabricacione, rogaverunt propterea Priorem et confratres dicte confrarie Sancti Salvatoris, ut ecclesiam predictam Guardiano et Fratibus predictis pro constructione et hedificacione monasterii predicti dare et dimittere deberent. Qui quidem Prior et confratres predicti inter se plures et diversos tractatus habuerunt, et dicti prior et confratres, considerantes dictum negocium non posse per omnes confratres comode tractari, propterea comiserunt predictum negocium tractandum honorabili Ffrancisco Claverol, Priori, Bertholomeo Sunyer, in sacra theologia magistro, Manuelli Argentona, Iohanni Berengarii, Ludovico Ventosa, et Ffrancisco de Cabestany, presbiteros predicte sedis beneficiatis confratribus predicte confratrie, quibus omnimoda potestas fuit per omnes confratres dicte confratrie super hoc data et attributa. Et supradicti, quibus potestas fuit concessa per omnes confratres cum magnificis paciariis et probiis hominibus electis per concilium generale dicte civitatis semel et pluries dictum negocium fuit tractatum et agitatum. Igitur hii ad hoc per confratres deputati, considerantes constructionem et hedificacionem monasterii predicti in non modicum servicium Dei et cultus divini redundare, ob reverenciam Dei eiusdem Genitricis gloriose Virginis Marie et contemplacionem magnificorum dominorum paciariorum et proborum hominum dicte civitatis, decani et Capituli predictorum dictam ecclesiam Sancti Salvatoris cum terris et duobus ortis contiguis qui sunt ipsius ecclesie, absque tamen retabulis, altaribus, censibus, pilaribus ferreis cum suis lapidibus, virgulis ferreis pro cortinis parandis, campanis magnis, parvis et parvissimis, oratoriis, rexatis fusteis, cathedra fustea, in qua solent fieri sermones, fagistoriis et aliis iocalibus seu ornamentis: et omnia supradicta mutari habeant, que mutacio habeat fieri expensis dictorum Guardiani et Fratrum Beate Marie de Jhesu Ordinis Sancti Ffrancisci de Observancia ad locum ubi dicti prior et confratres dicte confratrie Sancti Salvatoris deliberaverunt mutare dictam confratriam, interveniente in his auctoritate et decreto reverendi viri domini Manuelis de Monsuar legum doctoris canonici et decani et vicarii generalis reverendissimi domini Cardinalis et episcopi Ilerdensis, pre-

dictis Guardiano et Fratribus sub condicionibus et pactis sequentibus et non alias concesserunt. Quoad rexatum vero fusteam magnificus Garsias de Vallterra decretorum doctor canonicus et prepositus Ilerde et confratres dicte confratrie promittit quod, si tempore quod dicti fratres mutabunt locum, ipse vivit, quod ipse faciet rexatum in loco ubi mutabitur dicta confratria; et si tamen mortuus fuerit tempore quo dicti fratres mutabuntur, quod Deus avertat, habeat removeri, ut dictum est supra: Primo, quia ex eo quod dicti prior et confratres habent prope dictam ecclesiam Sancti Salvatoris duos ortos contiguos et terras de quorum redditibus anno quolibet fieri seu celebrari debent certe misse anniversaria et obsequia, que quidem terre sunt valoris centum librarum, et ex alia parte prior et confratres predicti magnas pecuniarum summas in operibus dicte ecclesie exposuerunt, pro cuius quidem ecclesie predicte Sancti Salvatoris adquisicione Prior et confratres confratrie predicte in anno computato a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo vicesimo septimo, quinto kalendas iunii ad preces reverendissimi domini episcopi Ilerdensis qui tunch erat, et honorabilis Capituli honorabiliumque paciariorum dicte civitatis qui tunch erant, dimiserunt ecclesiam Sancte Marie de la Orta pro construendo ibidem monasterium beatissimi Augustini, pro qua quidem ecclesia Sancte Marie de la Orta per episcopum, Capitulum et paciarios predictos fuit concessa dicte confratrie predicte ecclesia Sancti Salvatoris, propterea pro aliquali satisfaccione et emenda terrarum et ortorum predictorum, est inter partes predictas concordatum quod Guardianus et Fratres predicti conventus Beate Marie de Jhesu Ordinis Sancti Ffrancisci de Observancia habeant dare et realiter dent et solvant priori et confratribus predictis centum quinquaginta libras seu tres mille solidos monete curribilis Ilerde, hoc videlicet modo, quod predicti Guardianus et fratres predicti teneantur fidemiissores sufficientes et ydoneos dare qui solvant et realiter tradant in pecunia mundata, dictas centum quinquaginta libras seu tres mille solidos monete curribilis in presenti civitate Ilerde, silicet, centum libras seu duos mille solidos infra unum annum a die presentis concordie firmate in antea computandum et faciant obligacionem in forma dicti fideiissores ad voluntatem prioris et personarum ad hec deputatarum. Et dicti prior et confratres in dicto anno recipiant precium arrendamenti dictarum terrarum et ortorum ad hec, ut possint facere servicium ad quod sunt obligati. Et dicti prior et confratres habeant recipere in solucionem dictarum centum librarum illas centum libras quas domina Constancia de Canelles in suo ultimo testamento dimisit

dicto monasterio sive Fratribus dicti monasterii de Jhesu. Et dicti Guardianus et Fratres teneantur cessionare et facere locum et cessionem priori et confratrie Sancti Salvatoris cum eviccionem, donech fuerit firmatus contractus censualis vel aliter fuerit satisfactum ad voluntatem dicti prioris dicte confratrie in satisfaccionem dictarum centum librarum ... *

Arxiu de Santa Maria de Lleida, caixó 2, núm. 6.

* Segueixen les clàusules de la concòrdia que, per ésser molt llargues, suprimim. Vegeu-ne el resum en la introducció.

UNS CAPITOLS ATORGATS ALS MALLORQUINS PER PERE, CONESTABLE DE PORTUGAL, “REI INTRÚS” DE CATALUNYA

Els registres que conserva l'Arxiu de la Corona d'Aragó del breu govern del conestable de Portugal, contenen uns capítols que aquest príncep redactà per als mallorquins quan, esperançat per una petita victòria, va creure que l'illa no trigaria gaire a ésser sotmesa a la seva obediència. Aquests capítols, que potser no arribaren a sortir de la cancelleria, ens decidim a publicar-los avui per l'interès que puguin tenir enmig de la penúria de notícies concretes donades a llum sobre Mallorca durant el període de revolta a què corresponen.

La situació de l'illa en aquells anys va ésser tan calamitosa com la del Principat, o tal vegada més confusa. El fet que es mantingués fidel a Joan II no li procurà cap avantatge per tal com les lluites internes entre ciutadans i forans¹, atiades pel govern de la Generalitat des de Mahó, convertiren l'illa en un terreny abonat per a tota mena de violències. Sobresurt en aquests temps la rebel·lió dels Albertí, la qual fou ofegada pel governador de Mallorca, Castelladoriz, i de la qual se seguí un llarg procés, l'acabament del qual ignorem. Els capítols que publiquem ofereixen alguna relació amb aquest assumpte, com es podrà veure, ja que un dels principals càrrecs de govern es prometia al capítol de la dita rebel·lió, Pere Joan Albertí.

Quan el Conestable arribà a Catalunya i es posà al front dels revolucionaris, feia algun temps que Mahó es trobava ocupat pels addictes a la Generalitat gràcies a l'esforç del capità Francesc de Pinós. L'esmentada ciutat, com ja hem dit, serví de base per a tota mena d'operacions bèl·liques i des d'ella s'organitzà el bloqueig de Mallorca, dificultant sensiblement la vida

¹ QUADRADO, J. M.^a, *Forenses y ciudadanos*. Palma de Mallorca, 1895, p. 289 i ss.

dels seus habitants. El governador Castelladoriz, amb intent de posar terme a tan anguniós bloqueig, féu una sortida amb un estol de naus, però no va obtenir cap resultat; diu Quadrado que aquesta sortida es reduí a un pur viatge de plaer. Mentrestant les presons de Barcelona anaven omplint-se de mallorquins, alguns dels quals els trobem treballant amb condició d'esclaus en les obres que el Conestable va emprendre en el Palau reial de la ciutat.

L'abril de l'any 1464 Pere de Portugal va nomenar governador i capità "de la ciutat de Mahó i de tota l'illa de Menorca" (d'aquesta forma veiem estesos els nomenaments de càrrecs de l'illa, no totalment addicta ni dominada), el cavaller barceloní mossèn Joan de Ladernosa, al qual recomana en una lletra que fos pare i pastor dels bons i executor de la llei i perseguidor dels dolents². No cal dir que en aquesta ocasió els dolents eren els irreductibles adversaris. Molt ferma devia ésser la situació de Ladernosa a Mahó i segura la seva comunicació amb Barcelona, ja que durant el seu govern s'hi fabricava salitre destinat a l'artilleria del Conestable que operava a Catalunya, com es desprèn del permís atorgat a Nicolau Llorens. Ladernosa, però, fou substituït al mes següent per un altre cavaller, Joan dez Piles³ i gairebé al mateix temps es nomenava procurador reial i mestre de la Ceca de Mahó a Antoni Solsona.

La ràpida desaparició de Ladernosa fa pensar que tal vegada morís lluitant contra els de Ciutadella, on s'havien fet forts els mallorquins. El cert és que amb el pressentiment d'una situació difícil va ésser noliejada a Barcelona la nau dita "d'en Melchior" comanada per Jaume Carbó, la missió principal de la qual era traslladar a Menorca el cavaller dez Pilles amb la seva gent, ajudar-lo, si calia, contra els de Ciutadella i després hostilitzar les costes de Mallorca, Berberia i València. A formar part d'aquesta expedició fou invitat el cavaller portuguès Francesc de Brito, persona de la confiança del Conestable⁴.

En el mes d'octubre del mateix any de 1464 fou nomenat Regent de Menorca, com *alter ergo* del "rei instrús", el cavaller Joan (Joanot) de Copons, a qui s'ofereixen amples prerrogatives;

² ACA. Pere de Portugal, Reg. Curiae 1, fol. 36.

³ Ibidem, Reg. Officialium, fol. 47.

⁴ Ibidem, Reg. Curiae 1, fol. 60.

els principals recursos pecuniaris amb què havia de comptar per a la seva situació eren els béns confiscats als eclesiàstics, especialment els que posseïa a l'illa la Mensa episcopal i Capítol de Mallorca, i la subvenció imposada per despeses de la guerra als menorquins addictes que percebien pensions per censos, censals, violaris, etc. Copons era un caràcter vehement i expeditiu que portà les coses a punta de llança. Tal vehemència no fou gens agradable als menorquins per tal com al mes de febrer de l'any següent els jurats de Mahó trametien al Conestable una ambaixada, els motius principals de la qual eren demanar més gent del Principat per a defensar-se contra els enemics de dintre i de fora de l'illa i protestar dels procediments violents del Regent que àdhuc lesionaven llurs privilegis. Contestà el Conestable amb tota suavitat, prometent exhortar a Copons però referent als privilegis els digué poc més o menys el que segueix: que la voluntat del príncep era molta, però més gran era el poder de Déu; aquest poder l'Omnipotent l'atorga sols en un cert grau als prínceps, els quals vénen a ésser com els seus vicaris. Quan la terra serà purgada de pecats aleshores les facultats dels prínceps s'acreixeran, és a dir, quan el Conestable haurà obtinguda la victòria i establerta la pau en els seus territoris, aleshores podrà parlar-se de respectar els privilegis⁵. Per cert que anàlogues paraules va emprar aquest nét del comte d'Urgell per a replicar als tortosins queixosos de Pere de Belloch, capità general de llurs castells i fortereses.

De tota manera, el Conestable escriví a Copons en igual dia que als jurats, aconsellant-li suavitat en la seva actuació; convenia que refrenés la seva vehemència juvenívola, que els seus procediments fossin humanitaris i que, en fi, demostrés ésser fill de qui era⁶. (Més que fill d'Huc de Copons, capità durant algun temps de la plaça assetjada de Lleida, creiem que ho fos de Joan de Copons, cavaller que defensava la causa del Conestable a les Corts de França i Borgonya i que el gener de 1466 escrivia una lletra a aquell des de Gand inflamada de sentiment patriòtic i que finia així: *È si alguns se enugen tant duren aquests fets, pensen com gitar los malvats reys Tarquinos durà mes a Roma: ne la catalana nació en aquests menys gloriosa és de la*

⁵ ACA. Pere de Portugal. Reg. Exercitum I, fol. 178v.

⁶ Ibidem, fol. 178.

de Roma. Vos, senyor, no cansar pres, car la perseverància dóna glòria en militar disciplina. Jo mai falliré servir de obeir com vassall e feel català. Jesús quart vostra real persona⁷.

En el mes de juliol de 1465 Joanot de Copons va obtenir una victòria sobre l'adversari amb motiu de la qual el Conestable va trametre-li una efusiva felicitació, invitant-lo a venir a Sant Feliu de Guíxols, on el príncep es trobava, a fi de tenir tots dos una entrevista, però li recomanava que fes la via més directa cap al petit port per a evitar les naus enemigues que senyorejaven entre Sitges i Tarragona⁸. Aquesta victòria degué il·lusionar força Pere de Portugal per tal com fou aleshores quan va redactar els capítols que publiquem destinats a ésser fixats profusament per tota l'illa de Mallorca.

Algun temps després, en desembre, trobem al costat del Conestable a Pere Joan Albertí acompanyat de Galceran des Mas, ciutadà de Mallorques. El capitost de la rebel·lió mallorquina proposà a Pere de reclutar pel Principat 200 homes per a realitzar certa empresa que havia d'afavorir en gran manera la causa d'aquell a les illes. El Conestable, molt complagut, nomenà capitans Albertí i des Mas (serien capitans de Menorca en absència de Copons, però si aquest hi romania, sols serien capitans de llur gent) i els atorgà un salvoconducte per a tots aquells que els seguirien i als quals els serien perdonats tota mena de delictes i deutes, exceptuats els heretges, pròfugs, sodomites, traïdors, etc. Tanmateix ambdós capitans havien d'acatar la màxima autoritat de Copons, governador de Mahó i de tota l'illa de Menorca⁹.

Cap més rastre no trobem d'aquesta iniciativa del cavaller Pere Joan Albertí. El cert és que en els primers mesos de l'any següent, 1466, la fortuna es posà decididament de la part de l'adversari i tots els esforços dels catalans a Mahó, retingut en llur poder durant el govern del Conestable, restaren inútils. El 30 de març de dit any el capità Pere Joan Ferrer, a qui veiem intervenir en nombrosos fets d'armes a favor de Pere

⁷ ACA. Pere de Portugal. Reg. Curiae 2, fol. 222. Sobre aquest personatge vegeu: CALMETTE, J., *Louis XI, Jean II et la revolution catalane*, Toulouse 1913, a l'índex (p. 596). També surt sovint en els vols. XIV-XXVI dels *Doc. inéditos del Arch. Corona Aragón*.

⁸ ACA. Pere de Portugal. Reg. Curiae 2, fol. 132.

⁹ ACA. Pere de Portugal. Reg. Exercitum 2, part 1.ª, fol. 24 i Cartes reals (sèrie de Pere de Portugal, núm. 113, amb signatura autògrafa).

de Portugal, rebia instruccions d'aquest per anar a socórrer Mahó i Tortosa¹⁰ amb una armada preparada a còpia de grans esforços. Mahó havia estat atacat per Nicolau Carroz Arborea i Francesc Burgues, Procurador general de Mallorca. Ferrer, però, no pogué defensar la plaça per tal com va haver d'anar en auxili dels tortosins i dirigir-se al castell de l'Ampolla i defensar Amposta ja en situació crítica, avinentesa que aprofitaren aquells dos capitans per apoderar-se del cobejat port menorquí. El 21 de maig següent el Conestable escrivia als de Tortosa, força anguniats, que l'armada havia tornat de Mahó i d'aquesta darrera ciutat sense cap fruit, "Déu sap per què", però que la culpa era de tots; tanmateix els reconforta, dient-los que l'armada seria refeta i que amb el fi d'obtenir cabals manaria fondre en la Ceca de Barcelona tota la plata del monestir de Santes Creus i d'altres esglésies i convents, i inclòs la custòdia que un comte d'Urgell regalà a la Verge de Montserrat; diner no mancava per a l'empresa, per tant devien romandre confiats i recordar que eren descendents d'aquells valents catalans la fama dels quals era difosa per tot el món¹¹. Aquesta lletra, escrita amb aparent energia, correspon a una data en què ja la malaltia dominava el cos de l'infortunat Conestable qui, enmig d'una atmosfera de desesperança, recel i pestilència — una passa cruenta senyorejaven les comarques catalanes — no parava de demanar que li portessin de Barcelona tota mena de tisanes, aixarops, ungüents, alambins, irrigadors, etc. Pocs dies després, el 21 de juny, es rendia el castell d'Amposta i en el seu recobriment a favor de Joan II es distingiren els mallorquins, segons afirma Zurita en els seus Annals¹². Aquest contratemps acabà de minar la salut del Conestable qui repetides vegades havia dit que la sort de Tortosa portava aparellada la de la Generalitat i la seva pròpia personal: el 29 del mateix mes deixà d'existir víctima dels seus neguits, els quals apareixen tan fidelment expressats en els registres de la cancelleria.

Encara el cèlebre cronista aragonès parla d'un inusitat radi d'acció assolit en la lluita naval entre mallorquins i catalans i que ve a deduir-se del fet que el capità general Francesc Berenguer de Blanes i Gregori Burgués (fill de Francesc) derrotés-

¹⁰ ACA. Pere de Portugal. Reg. Exercitum 2, part 1.ª, fol. 49v.

¹¹ ACA. Pere de Portugal. Reg. Exercitum 2, part 2.ª, fol. 96v.

¹² ZURITA, *Anales de Aragón*, Lib. XVIII. Cau. VI.

sin l'armada de la Generalitat i la tanquessin al port de Marsella. Res, però, no podem afegir a aquesta notícia.

Els capítols que publiquem confirmen el contacte entre Pere de Portugal i els forans mallorquins. Al preàmbul, escrit amb redacció obscura, apareix denunciada l'administració *prava, iniqua viciosa e de malíssimo exemplar* dels monarques anteriors a Joan II fins a Ferran d'Antequera, administració que havia portat l'illa a una *perpètua servitud, pobresa, penúria, egestat e misèria* i hi és evocada la figura del rei Jaume I com a gloriós antecessor del Conestable i que salvà aquella terra de *mans e poder de moros*.

Els capítols toquen tots aquells punts que poden afalagar els interessos i els sentiments dels mallorquins addictes. A més dels que formulen grans avantatges per a la situació econòmica d'aquests, hi veiem castigats la blasfèmia i el joc; denunciada l'actuació immoral dels regidors anteriors i promesa de sotmetre'ls a procés; exclusió dels conversos en els oficis reials i comunals; prohibició de viure a l'illa jueus i moros francs; exclusió dels estrangers en els benefets eclesiàstics; retorn del convent de la Trinitat (Miramar) al poble, a fi de convertir-lo en estudi de les doctrines luhianes, tal com va disposar Jaume II de Mallorca; promesa de reduir els dominics, que s'havien apoderat d'aquell convent, a la vida ordenada que dictaven les normes de Roma; nomenament de Portantveus de Governador de l'illa a favor de Llorenç de Moncada, descendent d'aquells que ajudaren a expulsar els moros del país i *que moriren molt virtuosament... vivint encara per gloriosa fama*; nomenament de Lloctinent del Governador a favor de Pere Joan Albertí; restabliment del *regiment apellat de "sort e de sach"*; exclusió dels no catalans per al càrrec de Governador de l'illa; consideració als mallorquins com a *catalans naturals*, podent assistir a les Corts que els catalans celebrin, etc., etc.

Amb la publicació d'aquests capítols i les notícies que els precedeixen, extretes dels registres de la cancelleria règia, hem intentat portar una mica més de llum sobre la història de les illes durant aquells anys de revolta en què es produí la intervenció desafortunada del Conestable de Portugal.

J. ERNEST MARTÍNEZ FERRANDO

Apèndix

Illustrissimo Princep e virtuosissimo Rey e Senyor. — Lo poble de la ciutat e part forana del Regne vostre de Mallorques com animadverteixen la justícia de vostra Majestat qui per legitima successio de vostres predecessors de gloriosa recordança Reys de Arago en lo dit Regne e Illa, e altres terres, e Regnes de la casa de Arago, e drets a vostra Serenitat se competeixen, per los quals la divinal clemencia permetent posseir vostre prosper adveniment se es seguit, per la naturalesa de aquell dels animos, afeccions, e devocions lurs no es part invicta (?) a esser subiectes vassalls de la altesa de vostra reyal Corona desijar; no dubtosos o ambigus del de vostra sacra excellencia naturalissim e veridich dret, certs e indubitats de la iniusta mala e perversa detencio, domini e senyoria del rey Joan de Navarra qui, com fossen dubtosos e sospitosos de aquella, la prava, iniqua, viciosa e de malissimo exemplar tractacio, regiment e administracio que lo dit rey Joan e sos predecessors immediats fins al rey en Marti de recolenda memoria, e los oficials de aquells han donats, fets, tractats e deduïts a efecte per ambicio de monedes, riqueses, havers, adquisicions de dominis, iurisdiccions e potestats per les quals han reduït aquell Regne e Illa que solia fer trahutar lo rey de Tunij e-la terra barbarica, a ell per impositos de drets exaccions vectigals e pagaments immoderats, desordonats e extraordinaris, e per les ocupacions, e robaris que sots titol e color de remuneracions, endreces del dit Regne e altres vies, formes, practiques, e maneres, redundants en grans dans, enormissima lesio e final destruccio del dit Regne, de la republica de aquell, e dels poblats e pobladors, perpetua servitut e captivitat en tanta pobresa, penuria, egestat e miseria que no han mes de les persones vuy a perdre, causaria credit en ells no haver iust domini.

No's obliden o ometen pensar empero en aquella justícia que a vostra alta Senyoria la divina clemencia ha volguda administrar, e reduint en lo ceptre del qual indogudament impertinent e iniusta la Maiestat vostra era privada, la excellencia de vostra Senyoria vol poseeicha aquell e haver no dubtosa speranza per vostra excellencia, decendent de aquella clara casa del molt alt e molt excellent rey en Jaume, de memoria immortal, qui lo dit Regne e

Illa de mans e poder de moros ab molta efusio de sanch, devastacio de peccunies e perdicio de cossos de persones conquistà e conquistat donà e otorgà aquell als poblats e pobladors franch, quiti, libert e immune. Lo qual apres per los dits mals regidors es stat tant empenyorat, deslibertat, defraudat e del tot captivat, serà reduit, revocat e tornat al pristin stat, lo de que la divina clemencia, donant a vostra merce eximpli, fahent a vos iusticia, es vist voler vostra Senyoria seguescha tals inicis actes, e per consequent, voler aquell dit Regne sia tornat a son primèr dret e franquesa. È per ço que tant en les dites coses e cascuna de aquelles com en altres sia millor proveit, lo dit poble, besant a vostra excellencia les mans e peus, ab total summissio e imposicio de salvaguarda vostra, e oferint vos les lurs persones les quals segons se premet los son soles restades, qui per vostra sacra Maiestat, e als peus de aquella, com de faels vasalls se pertany, no recusaran morir com los de qui's pot testificar virtuosament ab firmissimo animo, e integre voler son morts e stats sentenciats ara novament ab molta cruesa per los dits mals regidors. Supliquem a vostra Maiestat los capitols sotscrits, e cascu de aquells posats per honor de nostre Senyor Deu, e de vostra real Maiestat e servey e benefici, repos e tranquil stat del dit Regne, poblats e pobladors en aquell los vullau per vostra clemencia pietat e virtut atorgar.

Primerament suplica e instantissimament demana a la Senyoria vostra los oficials sotscrits e altres qui per temps seran, de necessitat, e per força de ley hagen a fer e publicar cascu any una volta, o tantes com los serà vist en la ciutat de Mallorques e per les viles e lochs forans e caps de vegueria que coneixeran, una crida que no sia licit jurar o perjurar a algu, de qualsevulla stat, grau o condició sia, lo nom de nostre Senyor Deu, de la humil verge madona sancta Maria mare sua, ne de sancts o sanctes de paradís ne algun membre o part separada de aquells. Ne sia licit jugar a algun joch de daus, naips, taules, malleta o altres jochs que sien o puguen dar causa a tals jurs sots pena e penes axi peccuniaries e reals com personals a son arbitre imposadores e aplicadores als eraris de vostra Maiestat, de les quals no puixa per aquells esser feta gracia, ans rigosament e ab tot efecte sien exigides. — Plau me.

Item, suplica e damana a la vostra Maiestat los do franquesa e immunitat de tots los drets, peytes, imposicions e altres qualsevol impostos o exaccions qui sien imposats axi antigament com ara novament e apres de la dita e sota escrita conquesta dels quals no reeb res la Maiestat real com sien drets de la universitat, reser-

vat e exceptat lo dret tant solament qui servescha a pagar les tallayes, guaytes, bades e scoltes de la dita Illa e altres carrechs ordinaris, apellat lo vectigal de la mercaderia. E que si serà necessari creixer lo dit vectigal per que baste a pagar los dits carrechs, ho pugueu fer ab voluntat e autoritat de vos, dit Senyor, loant e aprovant specialment e expressa la franquesa per lo dit Senyor rey en Jaume apres la dita conquesta a tots los pobladors qui lavors hi eren e per temps fossen, donada e feta. E per lo present capitol no sia fet prejudici als drets e patrimoni real al qual augmentar vol entendre *totis viribus* lo dit poble. — Plau me.

Item, a vostra reial Maiestat demana lo dit poble que si per temps sdevenidor alguns volien temptar de tornar imposar per qualsevol causa o color alguns impositos, drets o exaccions a la dita universitat, aquells tals drets e impositos vostra Senyoria no consenta, ans jur de no consentir a imposar los dits drets. E aço fa e demana per que la vostra Maiestat puixa lo dit poble mes obligar, e aquell puixa los desigs e voluntats de vostra altesa ab major facilitat deduir a execucio. Plau me, si ia no's fes concordantment per tot lo Reyne a profit de aquell e de nostra corona.

Mes, suplica a la Maiestat vostra los faça gracia de les pensions dels credits axi degudes com devedores e propietats de aquelles les quals reeben los rebelles de vostra Senyoria axi cathalans com qualsevol altres, los bens dels quals justament son confiscats a vostra Maiestat, e dels censals de aquells e propietats sia fermada per nostra Senyoria a la dita universitat e a tots e sengles obligats carta de quitacio e luicio. — Plau me.

Item, mes supliquen que la dita universitat se haia a quitar dels altres censals dels bens de aquells qui son detenidors de bens de la universitat e que aquells entretant sien obligats en pagar les pensions segons per sentencia son stats ja condemnats, e poden esser condemnats. — Plau me.

Mes, demana per pagar e quitar los censals de Barchinona e de Mallorques vulla vostra Maiestat donar al dit poble los bens de tots los rebelles de vostra excelencia, e encara de tots los conversos rebelles de tot lo dit Regne qui perseveraran en lur rebellio fins sia passada la jornada per nostra Maiestat prefigida, axi e sots tal forma, convencio e pacte que hagen a servir a fer les reempçons de tots los censals e altres credits de les dites ciutats de Barchinona e de Mallorques, e lo que sobrarà nos, Senyor, nos ho pugam

pendre e ocupar, donat degut efecte en les sotsrites coses. E de aço vos ne haia esser dat e retut compte. — Plau me.

Mes demana e suplica a vostra Maiestat lo dit poble que les persones e bens de aquells qui son stats es trobaren perseverants rebelles de vostra Senyoria e tots los adherents de aquells, de qualsevol stament o condicio sien, per nostra Senyoria talment sien ordonats que de aqui avant aquell Regne per causa de ells nos puga desordonar ne seguir algun inconvenient, majorment durant lo temps de la guerra per que vostra Senyoria posseescha pacificament e tranquille aquell vostre Regne. — Plau me.

Mes avant, que qualsevulla que sien stats regidors de la dita universitat e han mal regit, e's mostrarà per proces haver mal regit e haver robada la cosa publica, que des aqui avant no puixen entrar ne caber en regiment ells ne lurs descendents de ells. Ans los bens in universo sien confiscats a la universitat de la qual han usurpat los dits bens. — Plau me, mas no de lurs descendents.

Mes, que de aqui avant convers algu no puixa entrar, caber o regir per si o per altre directament o indirecta en regiment ne ofici real ne de ciutat, ne en concell general ne particular de la dita universitat. — Plau me.

Mes supliquem a vostra Senyoria nos placia confirmar lo privilegi de lonch temps atorgat, que jueu ne moro franch no puixa habitar en lo dit Regne per que no sia perjudici a la cultura de Iesuchrist nostre Senyor, per la qual ampliar han treballat vostres serenissimos predecessors. — Plau me.

Mes com per lo Sanct Pare sia stat proveit que algun stranger no puixa posseir benefici ecclesiastich en la dita Illa, vos placia fer observar aquell privilegi. Plau me, exceptats capellans nostres.

E mes, com se seguesquen diversos scandols per los frares preicadors viure dissolutament e fora observança, vos placia constrenyer los dits frares viure segons observança axi com per lo Sanct Pare es stat dispost e ordonat. — Plau me.

E mes, com per lo rey en Jaume Segon de Mallorques fos donat un monestir de Trinitat, alias dit de Miramar, a mestre Ramon Lull e los preicadors lo hagen usurpat, vos placia restituir lo per studi als devots de mestre Ramon Lull. — Plau me.

Mes la Senyoria vostra proveescha de Portantveus de Governador, o altre vos, e capita en la part forana, e Loctinent del dit altre vos, assessor, e procurador real ab plena facultat auctoritat e potestat per fer e ordonar lo regiment oficials e oficis del dit Regne e fer execucions axi en persones com en bens *et aliter* ab commissio de jurisdiccions e potestats de exercicis e recepcions en semblants actes donar e atorgar acostumades e a sobreabundant cautela de jurar novament e en lo dit Regne tots los privilegis, franqueses, libertats e bons usos immunitats e altres qualsevol drets de la patria. E per tal lo dit poble voluntari ab pacifica pau e tranquil·litat vostra Senyoria aquell Regne posseescha, reposant se e desijant haver per Portantveus de Governador e altre vos lo noble e feel de vostra excellencia don Lorenç de Montcada afectat a la Maiestat de vostra Senyoria molt, per tal com part de aquells dels quals es descendent e ha treta naxença ajudaren despullar los moros de la dita Illa e aquella conquistar e sostsmetre a la casa de Arago, *et novissime*, per servey de nostre Senyor Deu, augmentacio de la Christiandat, e ampliacio de la Senyoria e potestat de la casa de Arago moriren en la dita Illa molt virtuosament e en actes de armes, vivint encara per gloriosa fama. E mes, per ço com lo magnífich mossen Pere Joan Alberti natural de la dita ciutat sia stat, e sia en strem, com de home just, temedor de Deu, e amador de equitat se pertany, de la voluntat, sequela e opinio de vostra Senyoria, per la qual cosa no solament es stat foragitat e expellit del dit Regne, mes encara los seus, e presos, e serà molt pertinent capita en la part forana qui requer molta sollicitacio, cura, probitat, diligencia e industria a qui lo dit Alberti es expertissime experimentat. E encara, loctinent de Governador, o altre vos, e Governador de Iviça. Com mes, micer Francesch Malet sia home de bona consciencia, suficiencia, probitat e legalitat, a esser assessor dels dits Governador, e altre vos, capita e loctinent. E com en Joan de Montreal haia lo dit poble en noticia, e sia cert es molt afectat a la Maiestat vostra, e apte, a regiment de la Procuracio real. Mes, micer Pere Agullana home docte, e de molta consciencia e afeccio a la excellencia de vostra Altesa, e expert, a la Advocacio fiscal. Item en Joan Ramon qui per diversos anys ha la Alguatziria de la Governacio en la dita Illa regida, e per manutencio de la Altesa vostra, e dels cathalans sia stat remogut de aquella, e excellat, e foragitat de la dita Illa, e de tot lo haver seu. Item en Joan Castell e Joan Vilalba notaris sien afectissims a la Serenitat vostra, e experts a la procuracio fiscal. E si Esteve Malet notari sia stat destruit e despullat de la temporal substancia per defensio e se-

quela de la opinio e voluntat de vostra merce, e sia afectatissima a aquella, apte, e sufficient a esser scriva dels dits Governador e capita, e de la Scrivania del patrimoni real, e a regir les dites scrivanies, pendre e rebre los actes, axi civils com criminals, dels dits Governador, o altre vos, e capita, e del dit patrimoni real. E en Pedro de Salvaterra e Nicolau de Salvaterra sien afectats servidors de vostra Altesa, e idoneos al ofici de porters dels dits Governador altre vos, capita, e Loctinent. Per tant, lo dit poble ab veus geminades, besant les mans e peus de vostra Altesa, suplica aquella sia de merce vostra los damunt dits e cascu dells de lur vida, o altres tals, o semblants proveir dels dits oficis, e aquells dits oficis a aquells donar e atorgar ab lurs preeminencies, prerrogatives, guanys salaris e sdeveniments, e degudes obvencions, et aliter segons la practica se ha, e pus fort se poden atorgar, e cometre ab potestat al dit Steve Malet, plenissima, de regir les dites scrivanies, o l'altra de aquelles per substituït, o substituïts notaris e jurats seus, atorgant li aquelles de sa vida per remuneracio. — Plau me fer ho a complacencia del Regne e a vostre servey.

Item, demana lo dit poble que tots aquells qui tenen de les monedes de la universitat per compra de drets, o per altra qualsevol via, e manera en la execucio del pagament de aquelles, que de tot lo temps que aquelles hauran tengudes hagen a pagar los interessos a la dita universitat, com de aquelles la dita universitat haia pagats interessos, segons ja per sentencia hi son stats condemnats. — Plau me.

Item, suplica nostres oficials hagen facultat de tornar tots aquells qui son stats foragitats de lurs cases, e bens per manutencio de nostra Senyoria en la pristina possessio e domini de aquells ab lur plen dret e satisfaccio de tots dans. — Plau me.

Item, de vostra Serenitat suplica lo dit poble obtenga sia de merce vostra donar facultat plenissima als dits governador, capita, assessor e procurador real per vostra excellencia deputadors a tractacio del dit Regne, negocis e actes de aquell puixen satisfer e smenar als destruits e feels vostres dels bens dels rebelles, donant degut compliment e integre efecte a les coses tocants les dites rempçons en los sobredits capitols contengudes tot ço, e quant de ells es stat robat e usurpat e serà en poder dels ocupants o rebelles trobat, e integrament sien remunerats si lo residuu a perfeta satisfaccio abasta, si no a cascu segons la prioritat del temps sia primer feta la reintegracio sens litigi, disceptacio, alteracio o compensa

alguna. La dita commissio e facultat atorgant ab penes grans als contrafaents. — Plau me.

Item mes, Senyor, com en la dita Illa sia stat novament e dit e fet e ordonat lo regiment apellat vulgarment de sort e de sach, lo qual sdeve e succeeix a benefici e evident utilitat de la cosa publica, per tal un tant sanct orde, demana e suplica lo dit poble los sia de nou per vostra excellencia confirmat, e si necessari serà privilegi special o particular al dit Regne o poblats e pobladors en aquell atorgarne. — Plau me ab tant que sia servey de Deu e vostre a be de la re publica.

Item, demana e suplica lo dit poble vostra excellencia atorch e faça absolucio, definicio, remissio, fi e perdonacio general a la dita universitat e als singulars de aquella de tots actes, crims, excessos e delictes fets comesos e perpetrats per la dita universitat e singulars de aquella. E encara, de totes e qualsevol accions, questions, peticions, demandes, persecucions e exencions e penes axi civils com criminals que vostra Maiestat, succedors vostres, e oficials vostres e lurs, axi de dret com de fet, per directe o indirecte, e sots qualsevol titol, forma, causa, raho, dret o exquisida color, via e pratica fer pogués, proposar, intemptar, moure e infligir fer envers o contra lo dit Regne e poblats en aquell presents, absents e sdevenidors, axi conjunctament com divisa, per causa dels dits actes, crims, delictes e excessos encara com sien tals que de fet, dret o per altre respecte se haguessen a nomenar e expressar. E la dita absolucio, difinicio, remissio, fi e perdonacio sia plena e plenissima e abraç e se stenga tant a coses cogitades com incogitades, e a tots crims, delictes e actes de quinasvulla specie o qualitat, sien grans e maximos, e encara a infriccio e abolicio de obligacions o quasi en sdevenidor penjants per denunciacions faedores e tota tuicio ab complit efecte e copiosa seguretat dels dits delinquents e crimosos o sien en aquells tals crims culpables o no en sien stats accusats, denunciats e en dret apellats, o no. Declarant e anul·lant per la forma decent aquells, axi en general com en particular, esser de aquells quitis. Entes, empero, e declarat lo present capitol, no absolga los dits rebelles, sodomites ne usures, ne los qui han mal regit, ne los detentors de monedes de la dita universitat. Ans sien obligats axi com serien si lo present no fos posat e atorgat per nostra Senyoria. — Plau me.

E mes, com per benefici e repos de aquell Regne fos obtengut privilegi, e per tots nostres predecessors confirmat, que no pogues

esser Governador en lo dit Regne si no era natural del Principat de Catalunya, vos placia aquell de nou confirmar. — Plau me.

E mes, com los Mallorquins e poblats en aquella Illa sien cathalans naturals e aquell Regne sia dit part de Catalunya e en altra temps en Corts generals sien hauts e reputats per cathalans: vos placia per remoure dubte sien hauts per naturals cathalans e's puixen alegrar axi com a indubitats cathalans de oficis e beneficis del nostre Principat de Catalunya, e hagen a entrevenir en Corts als cathalans celebradores, e's hagen alegrar e observar les constitucions generals de Catalunya, privilegis, e usatges de la ciutat de Barchinona. — Plau me.

Mes, supliquen humilment la Maiestat vostra los vulla de present confirmar tots los privilegis, franqueses e bons usos de aquell Regne, exceptats aquells qui son stats impetrats en perjudici del dit Regne. — Plau me.

E com la recuperacio de aquell Regne, lo qual en la primera adquisicio fou partit entre diversos prelats, ara redunda en restitucio de lurs bens e gran util lur, sia merce vostra atorgar los sia notificat que vullen contribuir en les despeses faedores en la dita recuperacio. E en altra manera no sien mesos en possessio fins sia feta reintegracio e remuneracio a les bestretes, pagues o despeses fetes o per fer en la dita recuperacio, o per sguard e causa de aquella, comptant per sou e liura juxta la quantitat de lurs credits e ordinacio de vostra real Maiestat. E axi mateix dels censalers de la universitat e rendes reals. — Plau me quant per justicia fer se puga.

Item, suplica lo dit poble sia de merce vostra atorgar los presents capitols, provisions e letres sien desempatxats expeditos e liurats ensemps ab les dites provisions als dessus nomenats atorgadores per vostra Maiestat franchs e quitis de dret de segell. — Plau me.

E com los sobredits capitols sien stats posats per servey de nostre Senyor Deu e de vostra sacra Maiestat, repos, benefici e util stat de la republica, suplica lo dit poble aquells per vostres Governador e Capita sien publicats una e moltes vegades ab veus de crida e crides publiques per tants e tals lochs, axi ordinaris com extraordinaris que a ells sera vist, per ço que cascu sapia vostra Senyoria per sa gran clemencia e virtut aquells haver atorgats, e algu de les coses en aquells contengudes ignorancia allegar no puixa. — Rex Petrus.

Expedita decretata et firmata fuerunt prescripta capitula prout in fine cuiuslibet capitulorum ipsorum continetur per Serenissimum dominum Regem predictum in monasterio Sancti Felicis Guixollensis, die videlicet XXII.º mensis iulii, anno a nativitate Domini, millesimo CCCC^{mo}. LXV.º, presentibus in hiis me, Roderico Vitali, prefati Serenissimi domini Regis protonotario, apud quem actus huiusmodi expeditur, necnon Jacobo Pellicer secretario e Nicholao Company de scribania dicti domini Regis. = Dominus rex mandavit michi Roderico Vitali in cuius posse firmavi.

ACA. Pere de Portugal. Reg. Secretorum, fol. 49.

LA MÚSICA ANGLESA DELS SEGLES XIII-XIV ALS PAÏSOS HISPÀNICS

La relació musical de l'Espanya medieval amb les altres nacions d'Europa havia estat totalment ignorada fins ara. L'estudi històric d'una pràctica de música a veus durant el segle XII als països hispànics fou sistemàticament preterit fins fa pocs anys¹. Després dels estudis fets des d'algun temps ençà, s'ha pogut constatar com Espanya no anava pas endarrera, quant a la pràctica i a la composició de la música a veus durant els segles XII-XIV². S'ha pogut demostrar també, la relació es-

¹ Qui primer va encetar aquesta qüestió, fou Frederic Olmeda, qui ja el 1895 va copiar fragments d'algunes de les composicions a veus del còdex Calixtinus de Compostela, i alhora n'estudiava la seva importància i algunes de les seves característiques musicals. Vegeu *Memoria de un Viaje a Santiago de Galicia o Examen crítico musical del códice del Papa Calixto II, perteneciente al Archivo de la Catedral de Santiago de Compostela* (Burgos 1895). — Uns anys més tard, fou Dreves qui va parlar dels cants a veus del sudit Calixtinus a *Analecta hymnica XVII*. Dreves es fixava principalment i editava els textos; malgrat això, ell reproduïa la música de quinze composicions, quatre a veus i les restants a una, del còdex gallec. — El 1905, fou F. Ludwig qui per primera vegada tractà científicament del fet dels cants polifònics del pseudo-Calixti al *Kirchenmusikalisches Jahrbuch*, XIX, (1905); el 1924, situava aquells cants al costat dels servats als còdexs de Saint-Martial de Limoges al *Handbuch der Musikgeschichte* de Guido Adler. — El canonge Tafall de Santiago en donava, també, algunes transcripcions per ci per lla, sense cap criteri científic. — J. Handschin en va remarcar els punts cabdals i les característiques a la *Zeitschrift für Mw.*, VII, 1925-26, 321 ss. — H. Anglès, *El Còdex Musical de Las Huelgas*, I (Barcelona 1931), 60 ss. en donà una descripció detallada i en publicà alguns facsimils i transcripcions. — Darrerament Peter Wagner en donà una transcripció completa a *Die Gesänge der Jacobusliturgie zu Santiago de Compostela. Aus dem sog. Codex "Calixtinus"*, Fribourg (Suïssa 1931. W. M. Whitehill actualment té en premsa l'edició crítica del text del *Calixtinus* de Compostela a compte de l'Acadèmia Gallega. En aquesta edició hom hi publica la música — ja coneguda per l'obra de Peter Wagner — a càrrec de G. Prado, Monjo de Lilos. — Sobre la pràctica de la música a veus a la catedral de Tarragona al segle XII, vegeu H. Anglès, *Las Huelgas*, 1, 370.

² H. ANGLÈS, *Die mehrstimmige Musik in Spanien dem XV. Jahrhundert* al *Kongress Bericht del Beethoven Zentenarfeier*, Viena 1927, i *La música a veus anteriors al segle XV a Espanya* a la *Revista Musical Catalana*, 1927, pp. 138 i ss. i amb tiratge a part. Cf. encara *Las Huelgas*, 1. on es descriuen els manuscrits peninsulars i es transcriuen un bon nombre de composicions polifòniques del segle XIII que hom collaciona amb totes les altres versions conegudes a Europa. — F. LUDWIG, *Über die Entstehungs-ort der grossen "Notre-Dame Handschriften"*, als *Studien zur Musikgeschichte: Festschrift für Guido Adler zum 75. Geburtstag*, Viena-Leipzig, 1930, pp. 45 ss.

treta que adés en la música gregoriana, adés en la polífona, tingué Espanya amb la França³. Després de dies de recerca i d'estudi quasi podem avui afirmar que per la pràctica de la música a veus al segle XIII, després de França i d'Anglaterra seguia l'Espanya⁴.

Manca per fer l'estudi de la relació musical que hagués pogut tenir Espanya amb els monestirs de Suïssa, d'Alemanya i d'Itàlia en els temps clàssics de la monodia gregoriana i del didactisme musical dels segles IX-XII⁵; coneixem força la relació musical dels trobadors catalans amb els de Provença, i de

³ H. ANGLÈS, *La musique en Catalogne aux Xe et XIe siècles. L'École de Ripoll, a La Catalogne à l'époque romane (Conférences données en 1929-1930 à la Sorbonne)*, [Fondation Cambó], París 1932. — Vegeu, a més, H. ANGLÈS, *Las Huelgas*, I, 113 ss.; en estudiar ací les melodies hispàniques d'algunes peces de l'*Ordinarium Missae* amb tropus o sense, es collacionen una infinitat de manuscrits francesos, alemanys, anglesos i italians; no cal dir, com les melodies s'adiuen principalment amb les dels còdexs provinents dels monestirs del Migdia de França. Així mateix, *Las Huelgas*, I, 180 ss. s'estudien les melodies de les seqüències hispàniques que es collacionen amb altres manuscrits provinents de diferents països d'Europa. Quant a la polifonia, n'hi ha prou a fixar-se amb els organa, conductus i motets servats en còdexs espanyols que l'autor demostra allí com provenen de l'escola de Notre-Dame de París.

⁴ J. Handschin, encara que no es fixa particularment en el fet de la música medieval a la nostra península, diu coses belles sobre el paper que jugaren les nacions d'Europa en la música monòdica i polifònica medieval, en el seu estudi *Die Rolle der Nationen in der mittelalterlichen Musikgeschichte* al *Schweizerisches Jahrbuch für Musikwissenschaft*, v, del 1930.

⁵ En la qüestió dels tropus litúrgics podem dir que els monestirs de Ripoll, de Sant Joan de la Penya (Aragó) i de San Millan de la Cogolla (Rioja) es lligaren íntimament amb St. Martial de Limoges. Quant a les seqüències, Ripoll emprà una part del seu repertori dels segles X-XIII al monestir de St. Pierre de Moissac i St. Martial de Limoges; en part, el segueix el monestir de Sant Joan de la Penya. Ripoll i Sant Joan de la Penya segueixen encara alguns manuscrits d'Itàlia. Quant als drames litúrgics, Ripoll xucla de St. Martial i de St. Gall de Suïssa. Per fet dels teòrics musicals, el còdex 42 del fons Ripoll de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que fou escrit els anys 1018-1046, copia els tractats de la música més de moda a l'edat mitjana: ells van des del BOËTIUS del segle VI, passant per la *Musica enchiridiadis* del segle IX, i de la *De harmonica Institutione* de l'HUCBALDUS DE SAINT-AMAND dels segles IX-X fins al *Breviarium* del monjo OLIVA de Ripoll, mort després del 1065. Ja és curiós que Oliva bategés el seu tractat amb el nom de *Breviarium de Musica*; nom que uns anys més tard emprava el monjo alemany de nom Frutolfus von Michelsberg, mort el 1103. Com es veu, doncs, el monjo alemany és posterior de molts anys al nostre Oliva. Vegeu C. VIVELL, *Frutolfi Breviarium de musica et Tonarius* a les *Sitzungsberichte* 188. Band, 2. Abhandlung, de l'Akademie der Wissenschaften in Wien, (Viena, 1919).

A la Biblioteca de Catalunya, M. 1408-3, es conserva un full amb notació italiana novalosa del segle XI; és un fragment de *Graduale*. El vàrem prestar al P. G. M.ª Sunyol, qui el va reproduir a la seva *Introducció a la Paleografia Gregoriana* (Barcelona 1925), fasc. 21-22. Aquest full fou tro-

les correnties musicals que aquests dugueren entre el nostre país i els de França, d'Itàlia i d'Anglaterra⁶. Els arxius de Cancelleria aporten una sèrie de dades riques sobre els músics flamencs, francesos i alemanys que al segle XIV i començament del XV passaren al servei dels reis de Catalunya-Aragó⁷. També ens manca un estudi de conjunt sobre l'entrada de la música neerlandesa de l'època de Dufay-Binchois a Espanya, i la influència que aquella hagués pogut tenir a la nostra terra a la segona meitat del segle XV i començament del XVI⁸. Just comença a albirar-se l'intercanvi que tingué Catalunya-Aragó amb la Itàlia a començament del segle XV, i el parentiu més o menys llunyà que existeix entre el repertori de les *frottole* i altres formes musicals italianes de la segona meitat d'aquest segle i de començament del XVI amb el Lied acompanyat castellà de l'època dels Reis Catòlics⁹.

A mida que passen els dies, es veu més clar el paper importantíssim que Anglaterra va jugar en la composició i en l'evolució

bat formant part d'unes cobertes en un manual d'arxiu a Barcelona. No seria estrany que ell fos encara un record de l'estada de tants benedictins italians a Catalunya al segle XI.

Per aquestes qüestions, vegeu encara, H. ANGLÈS, *La musique en Catalogne* esmentat suara.

⁶ ANGLÈS, *Les melodies del trobador Gueraut Riquier* als *Estudis Universitaris Catalans*, IX, 1926 i amb tiratge a part. — Vegeu, sobretot, la nostra obra *La Música a Catalunya fins al segle XIII*, vol. X, del Departament de Música de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona 1935), 282 ss.

⁷ F. PEDRELL, *Joan I. Compositor* als *Estudis Universitaris Catalans* del 1908, i després al *Riemann-Festschrift* del 1909. H. ANGLÈS "Cantors und Ministrers in den Diensten der Könige von Katalonien-Aragonien al Bericht über den Musikwissenschaftlichen Kongress in Basel, de l'any 1924 (Leipzig, 1925) pàgines 56 ss. i en català a la *Revista Musical Catalana* del 1925. — També *Els cantors i organistes franco-flamencs i alemanys a Catalunya els segles XIV-XVI* al *Scheurleer-Gedenkboek*, (Amsterdam 1925). — Encara el seu estudi *Gacian Reyneau am Königshof zu Barcelona in der Zeit von 139... bis 1429* a la *Festschrift für Guido Adler*, Viena 1930.

⁸ F. A. BARBIERI, *Cancionero musical de los siglos XV y XVI* (Madrid 1890). — H. ANGLÈS, *El "Chansonnier français de la Colombina de Sevilla"* als *Estudis Universitaris Catalans*, XIV, 1929, 227 ss. i amb tiratge a part. — *La polyphonie religieuse péninsulaire antérieure à la venue des musiciens flamands en Espagne* al volum del Congrés de Liège de la Societat Internacional de Musicologia del 1930, pp. 67 ss. — Vegeu encara el seu *Apéndice pro España* a la *Historia de la Música* de JOANNES WOLF, edic. Labor (Barcelona 1934), pp. 355 ss.

⁹ Cf. H. ANGLÈS, *El Chansonnier français de la Colombina de Sevilla* esmentat, i *Die spanische Liedkunst im 15. und am Anfang des 16. Jahrhunderts* a la *Theodor Kroyer-Festschrift* del 1933.

lució de la polifonia des de l'onzena a la catorzena centúria¹⁰. Coneixem força l'intercanvi musical de França amb la nostra península; en canvi, fins ara, no tenim estudiada la relació artística i l'intercanvi musical que hagués pogut existir entre l'Anglaterra i els països hispànics durant els segles XIII-XIV. És sobre aquest punt que avui ens plau apuntar unes dades. Elles serviran per a obrir-nos camins nous en la recerca que cal fer per a l'estudi complet de la música medieval hispànica.

Dels segles X-XII, tenim notícies d'una relació indirecta entre la música dels monestirs i catedrals angleses amb els de Catalunya, pel fet que aquells es relacionaven amb el monestir de Fleury-sur-Loire i altres centres culturals de França amb els quals es relacionaven també els monestirs catalans¹¹. Al XII, Reinerius, clergue de Pistoia (Toscana), finits els seus estudis a Anglaterra, vers el 1134, vingué a Santiago de Compostela, i el bisbe Gelmírez li va confiar el càrrec de *Caput scholae* d'aquella catedral¹². Cal no oblidar, que aquells dies era el temps de "Pelagius Abbas, cantor" i s'esqueia precisament l'època de la formació de la citada collecció d'organa del Calixtinus de Compostela. És bo recordar aquest fet, per escaure's en els dies del peregrinatge europeu a Santiago de Galícia en ple segle dotzè, quan els artistes i cantors hispànics formaven aquella escola de les peces polifòniques, literàriament i musicalment emparentades amb les similars de l'escola de St. Martial de Limoges¹³.

Per l'estudi de l'intercanvi musical entre l'Anglaterra i els països hispànics al segle XII, és interessant recordar les relacions que existiren entre Enric II d'Anglaterra (1154-1189) i Ramon Berenguer IV († 1162) comte de Barcelona; Enric II fou així mateix conegut i amic del rei Alfons I d'Aragó, l'amic dels trobadors i ell mateix trobador. El mateix Ricard I, Cor de Lleó, es va casar amb Berenguela, filla de Sanxo IV de Na-

¹⁰ Sobre aquesta qüestió cal llegir els treballs de F. LUDWIG, J. HANDSCHIN i DOM A. HUGUES que seria llarg d'esmentar ací.

¹¹ Cf. F. LUDWIG al *Handbuch der Musikgeschichte* de GUIDO ADLER. 2.^a edició, p. 133 ss. H. ANGLÈS, *La Musique en Catalogne*, i *La Música a Catalunya fins al segle XIII* ja esmentats.

¹² H. ANGLÈS, *Las Huelgas* I, p. 59 ss.

¹³ H. SPANKE, *St. Martial-Studien IV* a la *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* LIV, 1931, 399.

varra. Fou durant els segles XII-XIII que els trobadors de Provença vingueren a la cort dels reis d'Aragó i arribaran a la mateixa cort d'Anglaterra on s'oïen melodies conegudes des de dies també als palaus del reialme català-aragonès.

Posats aquests precedents, les dades que avui podem presentar per l'estudi de la relació que hagués pogut haver-hi entre els músics i la música anglesa amb els músics i la música hispana durant els segles XIII i XIV són les següents:

Com del segle XIII, cal recordar sobre tot, el fet de l'Anonymus IV dels *Scriptores de Musica medii aevi*, I, de Coussemaker. Aquest teòric anglès del darrer terç d'aquesta centúria, el qui ens conta les coses més belles que sabem sobre la música a veus de la França, Anglaterra i Lombardia, demostra tenir també una gran coneixença de la música i dels discantistes hispànics d'aquell segle. Així, en parlar de les "due" i "tres ligate cum proprietate et perfectione ...", afegeix: "Sed in libris quorundam antiquorum non erat materialis signatio talis signata; sed solo intellectu procedebant semper cum proprietate et perfectione operatoris in eisdem, velut in libris Hispanorum et Pampilonensium, et in libris Anglicorum, sed diversimode secundum magis et minus ..." ¹⁴. Això ens demostra que les obres dels discantistes hispànics, i nominativament els de Pamplona (Navarra), aquest temps eren escrites amb notació molt imperfecta; malgrat tot, eren conegudes per l'anònim anglès qui confessava que els discantistes anglesos, en escriure i anotar llurs composicions — quant a la grafia de la notació — es mantenien totalment conservadors com els discantistes hispànics. I si en la part de grafia musical Anglaterra i Espanya en la música a veus anaven junts, hem de suposar que quant a l'estil mateix podria haver existit també una certa analogia.

El mateix teòric anglès, en parlar de la notació del cant eclesiàstic anotat damunt pautat traçat per mitjà d'unes "regulas regulatas ex aliquo metallo duro" afegeix: "Sed tales libri apud organistas in Francia, in Hispania et Ragonia, et in partibus Pampilonie, et Anglie, et multis aliis locis non utuntur, secundum quod plenius patet in suis libris; sed

¹⁴ COUSSEMAKER, *Scriptores de Musica medii aevi* I, 344 b. El 1933 tinguérem ocasió de collacionar la versió de Coussemaker amb el manuscrit original del Br. Museum de Londres, Royal Mss. 12, C. VI, f. 71; en els fragments que ací transcrivim, seguim el manuscrit original.

utuntur regulis rubris unius coloris, vel nigris ex incausto factis”¹⁵. Igualment, en parlar de l’*Hochetus In seculum servat* als còdexs de Madrid, B. N., Mss. 20.486 (a. Toledo 33.23 = Madrid, Hh., 167), i al de Bamberg, ens innova que el tal *Hochetus* era obra d’un mestre hispànic “quod quidam hispanus fecerat”¹⁶. Les dades, doncs, del teòric anglès demostren bé, que la polifonia hispànica del XIII fou ben coneguda a França i Anglaterra.

¿D’on va treure la tal coneixença de la música hispànica el citat anònim anglès? Per respondre a aquesta pregunta cal que ens fixem amb l’intercanvi que els artistes i homes de ciència de Catalunya i de l’Espanya tingueren amb França ja al segle XIII. A la Universitat de París eren ben coneguts els mestres i els estudiants vinguts de les terres d’Aragó i Castella, precisament els dies del mestratge de tants teòrics musicals anglesos i francesos a la capital de França. Encara que fins ara ens siguin desconeguts els teòrics hispànics d’aquell segle — si exceptuem l’*Egidius Zamorensis* i el *De canendi scientia* d’autor anònim servat a la Biblioteca de Catalunya, M. 883, — això no vol dir pas que els tals teòrics no haguessin existit¹⁷. Segurament, pels teòrics espanyols desconeguts, els nostres músics haurien estat en contacte íntim amb el mateix anònim anglès suara esmentat. Els compositors i els llibres de polifonia hispànica que avui desconeixem, eren aquells dies coneguts i ben estimats àdhuc en terres de França i d’Anglaterra com ho demostren les dades de l’anònim anglès citat.

El fet dels mestres de música anglesos i francesos que residien a París des de finals del segle anterior, alhora amb aquella universitat vers la qual anaven els estudiants del nostre país, val la pena d’èsser retingut. Ultra Leonin, el fundador de l’escola de Notre-Dame, i Pérotin, el seu successor, trobem allí Joan Salysbury, primer deixeble, després mestre a París, i més tard bisbe de Chartres. Joan Ballox, el teòric de noves formes de música. Robert de Sabilon, anglès, successor de Pérotin i com aquest mestre “discantor”, que perfeccionà la música de

¹⁵ COUSSEMAKER, *Scriptores*, 1,349 b; Br. Museum *ibid.* f. 73v.

¹⁶ SCRIPTORES citat, 350 a; Br. Museum, *ibid.* f. 74. Per la música i per les versions servades d’aquest *Hochetus*, vegeu *Las Huelgas*, 1,72 ss. i 93.

¹⁷ *Las Huelgas*, 1,19 ss. — *La Música a Catalunya fins al segle XIII*, 279 s.

Pérotin. L'anonymus IV, anglès, del qual parlàvem suara, va viure, també, a París i escrivia vers el 1272. ¿Qui serien els mestres hispànics, i entre aquests, els catalans i aragonesos, coneguts del teòric anglès? Per nosaltres és preciós el detall que Johannes de Garlandia, nat a Anglaterra vers el 1190, i el 1212 a París, fos mestre de la nova universitat de Tolosa el 1229. Hom sap com els estudiants de la nostra terra visitaven encara més sovint la universitat de Tolosa tan poc distant de Catalunya. Es tracta del Johannes de Garlandia, mestre a París des del 1232 al 1245, l'autor del *De musica mensurabili* (COUSSEMAKER, *Scriptores*, I) que escriuria vers el 1240. A París es trobaven encara el Franco de París i el de Colònia vers el 1240-1250. Recordem, també, tot passant, que els dominics catalans aviat s'escampaven per les universitats angleses i franceses. És així que alguns d'ells haurien conegut el Hyeronimus de Moravia, dominic, i professor de música a París el 1250. A París hi havia encara vers el 1260 el Petrus de Cruce, d'Amiens, organista de Notre-Dame fins al 1299, el qual, segons Gastoué, seria el mateix "Petrus optimus notator", recordat pel susdit anònim anglès, i deixeble de Sabilon. El renomnat Johannes de Grocheo era així mateix mestre a París vers el 1300¹⁸.

No sabem fins on podria orientar-nos en la qüestió dels teòrics musicals anglesos, relacionats almenys doctrinalment amb els hispànics, el següent fet: Hom sap que la cultura àrbiga — introduïda a Catalunya en dies ben primerencs del segle X — era profundament estudiada i traduïda al segle XII, a l'escola filosòfica toledana, que va perdurar fins al segle XIII. Un dels filòsofs del col·legi de Toledo fou el renomnat Gundisalvus, ardiaca de Segòvia i de la mateixa ciutat imperial. La seva activitat s'escau a mitjans del segle XII. L'obra més extensa d'aquest Dominicus Gundisalvus és la *De divisione philosophiae*. Gundisalvus manleva idees d'alguns autors àrabs i principalment d'Al-fārābi. Així com Gundisalvus va beure en la filosofia àrbiga, després foren Michael Scotus, Robert Kilwardy i altres que varen beure de les teories i definicions del

¹⁸ Sobre els teòrics que residien a París, ultra les obres de Gerbert, Coussemaker i altres, vegeu: LUDWIG, *Die Quellen der Motetten*, a l'*Archiv für Musikwissenschaft*, v, 1923, 278 ss. i amb tiratge a part.

Gundisalvus. El susdit Kilwardy, en el seu *De ortu et divisione philosophiae*, manleva les seves definicions científiques al filòsof castellà. Es tracta d'aquell Kilwardy que primerament fou estudiant a París, més tard professor a Oxford, els anys 1248-1261, que el 1272 era arquebisbe de Cantorbery i morí el 1279. En parlar ell de la música, escriu així en l'obra esmentada: "Musicam autem sonoram sic definit Gundisalvinus [en castellà Gundisalvo, en llatí Gundisalvus, conegut també com a Gundisalvinus]: est peritia modulacionis sono cantuque consistens"¹⁹.

Posats aquests antecedents, hem de remarcar, que la polifonia dels segles XI-XII que els monestirs anglesos havien, en part, manlevat als monestirs de França, ens vindria a Catalunya per mitjà dels monjos de Ripoll; en canvi, la polifonia de Notre-Dame de finals del XII i XIII que tan aviat trobem escampada per Anglaterra, Castella i Catalunya, ens vindria també per mitjà dels estudiants de Catalunya i d'Aragó, dels de Castella, Navarra i Galícia, deixebles de les universitats de França.

Ultra aquest fet, cal recordar, també, que Ferran III († 1252), el pare del rei Alfons el Savi, era més artista i més aficionat a la música que el mateix cosí seu, sant Lluís rei de França els anys 1226-1270. És ben sabut com Sant Lluís fou el protector enamorat de les correnties de la polifonia religiosa a la capella del seu palau i a la catedral de París; poc çà poc lla, Ferran III, com el seu fill Alfons X es farien protectors de la música a veus també a la nostra península. Això vol dir que si a França i Anglaterra excellien aquells dies en la polifonia religiosa i profana, Espanya no es quedaria entera en aquest temps del nét del rei Alfons VIII, el protector dels trobadors.

D'altra banda, no podem pas dubtar que els nostres compositors hispànics — tan coneguts i estudiats per l'anònim anglès — coneixerien també la producció dels teòrics i les obres polifòniques dels compositors de la Gran Bretanya. Per comprendre a bastament aquesta relació musical d'Anglaterra amb Espanya, no hem d'oblidar tampoc, que els casaments d'Enric III d'Anglaterra (1216-1272) amb Elionor, filla de Ramon Berengeur IV

¹⁹ Per l'obra de GUNDISALVUS, vegeu L. BAUR als *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*. Band. IV, Heft 2-3, Münster 1903.

de Provença, i el d'Eduard I d'Anglaterra (1272-1307) amb Elionor, filla de Ferran III de Castella, germana d'Alfons el Savi, a dur un intercanvi gros entre els artistes i compositors d'aquell país, amb els de la nostra terra.

Fins al present tenim poc estudiada encara la relació musical que hagués pogut tenir Espanya amb Anglaterra en la qüestió dels tropus i de les seqüències al segle XIII. Malgrat el poc que tenim mirat les tals melodies, no ens costaria gaire d'adquirir exemples on la melodia hispànica s'allunya de l'anglesa, i d'altres, on ambdues melodies s'adiuen força ²⁰.

Arribant al segle XIV, les dades que coneixem sobre l'intercanvi musical entre Anglaterra i els països hispànics són ja més concretes. D'aquest segle podem ja presentar els noms de diferents artistes qui dugueren l'art anglès a la nostra Catalunya. Recordem, de passada, que no són solament els músics qui duen l'art anglès al nostre país, són també els mestres de l'art plàstic. Així, per exemple, Raynardus de Fonolly (nom catalanitzat) *Anglicus*, *lapicida*, el 1332, es contracta per continuar les obres dels claustres i del refetor del monestir del Císter català de Santes Creus; amb la seva obra que durà nou anys, dugué a Catalunya la novella correntia l'art gòtic anglès que girava vers l'estil gòtic flamejant o flamíger ²¹. Amb els músics, passà així mateix altre tant. Ja el 1315, trobem que el rei Jaume II (1291-1327) escrivia a favor d'un organista anglès la recomanació següent dirigida a les autoritats locals del seu reialme: "Cum magister Johannes, anglicus, organista, habeat ire de uno loco ad alium intra terram et dominationem nostram ratione sui officii supradicti. Ideo vobis

²⁰ A *Las Huelgas*, I, tinguérem ocasió de comparar les versions hispàniques dels tropus d'Agnus "Gloriosa spes reorum" (núm. 22 de *Huelgas*), amb la versió del Missale de Salisbury o de Londres del segle XIII, avui a París, Arsenal 135, f. 288; l'"Agnus Mortis dira ferens" (núm. 25 de *Huelgas*) amb l'Antiphonale Monasticum de Worcester 160, f. 351; encara les proses "Salve sancta Christi parens" (*Huelgas*, núm. 53), "Aeterni numinis" (*Huelgas*, núm. 55), "Stabat juxta Christi crucem" (*Huelgas*, núm. 61), "Jocundare, plebs fidelis" (*Huelgas*, núm. 67) i "Salve regina glorie" (*Huelgas*, núm. 80), amb diferents còdexs anglesos. Per dissort, no hem pogut encara consultar "*Anglo-French Sequelae: from the papers of the late Henry Marriot Bannister*"; edited by ANSELM HUGUES, o. s. b. London, Plainsong and Mediaeval Music Society, 1934, on de segur que trobarem força analogies amb les melodies de seqüències medievals del repertori de Ripoll.

²¹ Cf. J. PUIG I CADAFALCH a l'*Anuari d'Institut d'Estudis Catalans*, VII, 1921-26, p. 123 ss.

et cuilibet vestrum dicimus et mandamus quatenus, dum dictum magistrum Johannem ad loca nostra contingerit declinare, ipsum cum familia et rebus suis admittatis et recipiatis benigne et manuteatis ac deffendatis ...”²². El fet d'una recomanació tan explícita del rei d'Aragó, vol dir la importància que per a l'art orgànic de la nostra terra tindria la vinguda del citat organista anglès. I el de dur-se al costat seu la seva família, manifesta que el citat Johannes no seria un concertista passavolant, sinó que la seva estada a Catalunya seria de llarga durada. Aquest organista servaria encara el bon nom i l'art altíssim d'aquells organistes anglesos del segle XIII tan lloats per l'anònim que més amunt hem retret²³.

Fins avui ha passat quasi desapercebut dels historiadors un aspecte històric de la política catalana del rei Pere III (1335-1387). Aquest rei de Catalunya-Aragó volia casar algun dels seus fills amb els de la família reial anglesa per tal de tenir un bon aliat contra França, el regne veí del nostre reialme²⁴. Això explica potser millor la simpatia que a la cort catalano-aragonesa hom sentia per als músics vinguts de la Gran Bretanya. Els arxius de la Corona d'Aragó i els del Reial Patrimoni a Barcelona, serveixen, sens dubte, altres documents que amb els dies podran aclarir l'intercanvi de músics entre Anglaterra i Catalunya. Ultra l'esmentat suàra, de moment podem citar també la vinguda a la cort d'Aragó d'una *joglaressa d'Anglaterra*, de nom Agnès, l'any 1337, a la qual el rei manava donar graciosament “xx solidos jaccenses”; és, sens dubte, la mateixa “Agneta juglaresa” que el 1342 trobem encara servint la cort²⁵. El 1344 surt el nom de “Margarita, anglesa, juglaressa”. Altra joglaressa d'Anglaterra cèlebre pels seus cants i pel bonic sonar de l'arpa fou Catarina.

²² Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Reg. 158, f. 249v.

²³ *Scriptores*, 1,358 ss.

²⁴ Segons documents trobats per MN. J. SENABRE, al present encara inèdits.

²⁵ Hom coneix bé com els sonadors d'arpa anglesos foren molt preuats a l'Edat Mitjana; és per això que tan aviat foren coneguts a la cort dels reis de Catalunya-Aragó. Per avui ens acontentem a citar el nom d'aquestes joglaresses tan amades a les festes cortesanes del nostre país. Des de dies tenim preparada l'obra: *La Música a Catalunya en el segle XIV*, on podrem ofrenar una mena de diplomatarí sobre els joglars, ministrers, cantors i tota mena de músics com passaren pel palau reial de Barcelona durant el segle XIV. És per aquest motiu que al present no donem els documents respectius dels músics anglesos que citem ací.

Des del començament del 1350 fins tot el 1354, trobem a la cort del Cerimoniós, aquell "Rodrich, jutglar d'Anglaterra", altres vegades anomenat "Rodrigo d'Anglaterra jutglar de baci" (francès "bassin", italià "bacino"), que estava inscrit entre el bell rengle de cantors i ministrers que sostenia la cort a Barcelona. Es tracta d'aquell ministrer a qui el 16 de desembre del 1353, el rei li feia gràcia de "triginta solidos barchinonenses" per comprar "I bastó e lo baci lo qual li an robat" ²⁶. És curiós aquest detall d'un músic medieval que es deixa robar l'instrument del seu art. El febrer del 1374, trobem un jove d'Anglaterra que cantava davant la reina Elionor; el seu nom no el copien els registres de Cancelleria on s'anota la soldada que hom dona a un "fadri anglès qui canta davant la dita senyora" ²⁷. Altre detall curiós sobre l'intercanvi musical d'Anglaterra amb Catalunya, és el fet del rei Joan I, el compositor de rondells, virolais i ballades, el caçador platxeriós. Aquest rei es complaïa a enviar al d'Anglaterra gossos els més preuats que ell tenia, i el monarca anglès, coneixent l'afició del d'Aragó per la música, li remerciava el do, trametent-li un músic de la seva cort, un dels millors que ell posseïa.

Aquesta simple apuntació de fets històrics ens mena ara a tractar la qüestió sota un altre aspecte: ¿Conservem al nostre país música que ens recordi l'intercanvi de la música anglesa amb la música dels països hispànics dels segles XIII i XIV? Cal contestar afirmativament. Quant a la música monòdica, coneixem tropus d'Agnus i diferents seqüències que surten només en alguns còdexs hispànics i en molts pocs manuscrits d'altres països, i entre aquests en trobem d'anglesos. Unes vegades la melodia anglesa és idèntica, altres es diferencia totalment de la hispànica. Sobre aquest punt podríem citar un bell rengle d'exemples que deixarem per altra ocasió.

Ultra la música monòdica, servem també polifonia del segle XIII i XIV que lliga la producció anglesa d'aquells dies amb la dels pobles hispànics. L'onzè fascicle del manuscrit de Wolfenbütel, Helmstad, 628, copiat com tot el ms. en terra anglesa, duu una sèrie de 47 obres de misses marianes a dues

²⁶ La majoria d'aquests documents que per avui només citem, els tenim copiats de l'Arxiu del Reial Patrimoni de Barcelona.

²⁷ Cf. ULLA DEIBEL, *La Reina Elionor de Sicília*, Barcelona 1927, 67.

veus, entre les quals trobem set Kyrie trocats, un Glòria, quatre Sanctus i tres Agnus també amb tropus i algunes proses. L'estil de la música d'aquest repertori compost potser a la mateixa Gran Bretanya i certament cantat en temples anglesos, recorda el repertori del Ms. 1 de la Biblioteca de l'Orfeó Català de Barcelona. Ací trobem un tropus d'ofertori, cinc Sanctus trocats, dos Agnus també amb tropus i cinc seqüències; exceptuant un Agnus a tres, els restants són tots a dues veus. Es tracta, doncs, de dos repertoris marians amb peces a veus, un repertori anglès i un altre de català. L'estil dels organa del manuscrit anglès no arriba ni de molt a la finor exquisida de la línia melòdica del discant dels organa dels manuscrits de Compostela i de St. Martial de Limoges; l'artista compositor, però, serva sovint encara corbes melòdiques ben fines i força ornades. L'estil del manuscrit català s'acosta molt al del citat repertori d'Anglaterra, si bé és més humil i fins més planer i popular que el del manuscrit anglès. Si profunditzéssim en l'estudi de la música de l'onzè fascicle del manuscrit anglès, trobaríem, potser, que ell representa un estadi intermedi entre els organa de Compostela i St. Martial i els dels altres manuscrits hispànics, entre els quals comptem el citat de Barcelona. Aquest repertori anglès, com el català, ultra la línia melòdica del discant en què sovint tant s'assemblen, tenen també de comú, que les composicions que no són proses, generalment no es presten a deixar-se enquadrar entremig de barres de compàs. Al costat del manuscrit català, hem de posar el fragment del Tropari polifònic del segle XIII de la parròquia de Sant Esteve de Burgos i algunes peces del *Cantoriale Sancti Jeronimi*, manuscrit del segle xv, servat a la Biblioteca de Catalunya de Barcelona²⁸ (M. 250).

Fins al present, no coneixem pas a l'Espanya un repertori de motets llatins tan característic com aquest dels motets com-

²⁸ Pel còdex de Wolfenbüttel, vegeu J. H. BAXTER, *An old St. Andrew's music book* (Cod. Helmst. 628) amb el facsímil complet i una curta introducció (Londres i Oxford, 1931). Fou F. Ludwig qui va poder demostrar plenament que aquest còdex havia estat copiat a l'Anglaterra i no a França; ultra altres treballs seus sobre aquest punt, vegeu el seu estudi *Über die Entstehungsort der grossen "Notre-Dame Handschriften"*, ja citat. J. Handschin trobà així mateix relacions concretes que li permetien situar bé l'origen de les peces d'aquest fascicle onzè del susdit manuscrit de Wolfenbüttel. Vegeu, a més, *Las Huelgas*, 1,76 ss. on descriu el manuscrit de l'Orfeó Català i els altres citats provinents del nostre país; alhora dóna facsimils i transcripcions del còdex de l'Orfeó Català al vol. I i III.

posats a l'Anglaterra durant el segle XIII, on hom canta motets propis amb text llatí per a les festivitats dels sants patrons i homes il·lustres de la Gran Bretanya. Però, en canvi, podem afirmar que no és pas difícil el trobar alguns intercanvis musicals entre l'Anglaterra i l'Espanya àdhuc en el camp dels motets medievals. El manuscrit de Las Huelgas ofrena una remarca molt important per a la rítmica modal dels conductus i dels motets del segle XIII. Al conductus *Mater patris et filia* del foli 147 ss., hom llegeix: “[según la] manera francesa”; i “[manera] hespanona”; aquella remarca del copista castellà significa que la rítmica binària en els conductus i en els motets a finals del segle XIII i començament del XIV, era tanmateix una moda vinguda de la França; vol dir també, que la rítmica modal a començament del segle XIV entre nosaltres seria encara practicada seguint les normes del segle XIII. Malgrat la remarca del còdex castellà, en el repertori dels motets llatins i francesos coneguts fins ací, hom troba pocs exemples de motets del segle XIII que arribin copiats amb el ritme binari. I és curiós que un d'aquests motets llatins que es presenta amb el ritme binari no es trobi en els manuscrits de França; es troba solament en un manuscrit anglès i en el citat de Las Huelgas²⁹.

Suara havem recordat els mots de l'anònim anglès amb els quals suposa que els discantistes anglesos, a semblança dels hispànics — potser massa conservadors — servaven una notació arcaica, la grafia de la qual no es prestava gaire a la bona interpretació del valor real de les notes. Aquesta semblança entre la notació anglesa i la hispànica del segle XIII, la trobem encara servada al segle XIV entre un manuscrit amb polifonia anglesa i un altre amb polifonia catalana: ens referim al Ms. 14 del fons Arundel del Brit. Museum i al Ms. 1, conegut amb el nom de *Llibre Vermell de Montserrat*³⁰. El manuscrit català escriu ■ ◆ (brevis minima) en comptes de ■ ◆ (bre-

²⁹ Cf. *Huelgas*, I, 340 ss. i 287 ss. i les peces respectives nùms. 154 i 127 al vol. III.

³⁰ Pels cants del *Llibre Vermell de Montserrat*, vegeu principalment Dom G. M.ª SUNYOL a *Analecta Montserratensia*, I, 1918, 100 ss. que els reproduceix en facsímil i amb transcripció. També O. URSPRUNG, *Spanische katalanische Liedkunst des 14. Jahrhunderts* a la *Zeitschrift für Musikwissenschaft*, IV, 1921-22, p. 136 i ss. on els estudia críticament i en dona la transcripció.

vis semibrevis); això mateix passa al foli 34v i 35v del citat ms. d'Arundel; ací trobem cinc Kyrie a 3 veus, dels quals dos arriben amb aquesta notació. Aquesta pràctica no és un descuit del copista, sinó que és ja ideat pel mateix compositor. El malaurat F. Ludwig va batejar aquesta notació amb el nom de "notació mensural anglesa"³¹. De moment no podem dir quin país fou el primer en la usança d'aquesta grafia musical; si atenem, però, als manuscrits, no podem negar que el manuscrit català en aquest punt, és més antic que el citat d'Anglaterra. Afegim que, fa pocs anys, trobarem a Tarragona un fragment d'un còdex amb motets llatins de Felip de Vitry on s'encabeixen alguns dels cants a veus del Llibre Vermell de Montserrat i amb còpia més antiga. D'haver-se servat complet, segurament hauríem trobat altres peces del repertori montserratí anotades amb la mateixa grafia anglesa-catalana tan característica. Val a dir, però, que, ultra el manuscrit Arundel esmentat, duen aquesta mena de notació altres manuscrits anglesos dels segles XIII i XIV. La transcripció que hi escau no és com féu Sunyol, sinó que ha d'ésser com va transcriure Ursprung.

Aquest intercanvi musical del nostre país i Anglaterra, és molt natural que existís els segles XIII i XIV, si, ultra les raons i els fets apuntats, recordem que les universitats d'Oxford i la de Cambridge foren força freqüentades pels estudiants del reialme de Catalunya-Aragó. És clar que els nostres estudiants anaven preferentment a les universitats de París, Tolosa, Montpeller, Avinyó, Bolonya i Perusa; però, els documents de la Cancelleria Reial d'Aragó, demostren a bastament, com al segle XIV arribaven també fins a l'Anglaterra on estudiaven diferents anys fins a poder magistrar-se en les universitats de Cambridge i d'Oxford³².

Dels segles posteriors, sabem, per exemple, que a mitjans del segle XV Josep Climent, canonge de València, havia estat llargs anys canonge a Londres i a Bèlgica; fou aquest Climent qui en retornar al seu país, havia dut els tres bellíssims missals de Ritu

³¹ F. LUDWIG, *Die "Quellen der Motetten ältesten Stils"* a l'*Archiv für Mw.*, v, 273 s. i primerament al seu *Repertorium Organorum recentioris et Motetorum vetustissimi stili*, I (Halle, 1910), 259.

³² Cf. A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents medievals per l'estudi de la cultura catalana*, I-II (Barcelona 1908 i 1922).

Sarum, anotats pulcrament els quals s'adiuen amb l'*Antiphonale* i el *Graduale Sarisburiense*³³, i guardats avui a la catedral de València. Del segle XVI, sabem els viatges del gran organista Antoni de Cabezón, el qual seguint la cort de Felip II, havia fet sentir la seva música orgànica en diferents llocs de la Gran Bretanya. La relació, però, que pugui haver-hi entre els organistes i madrigalistes hispànics amb els virginalistes i madrigalistes anglesos, resta encara per estudiar. I per no allargar més la sèrie de dades, direm només, que és molt significatiu que al segle XVIII fos un català, de nom Joan B. Bruguera i Morreras, organista de Figueras, qui guanyés el concurs internacional convocat per la societat Catch Club de Londres el 1765, per la composició d'un cànon i una fuga; composició que edità després Thomas Warren³⁴. És també interessant, que les úniques obres de música de cambra impreses que coneixem del P. Antoni Soler (1729-1783), el deixeble de Domenico Scarlatti i del P. G. Martini, haguessin estat impreses a Londres a finals del segle XVIII³⁵.

HIGINI ANGLÈS, Prev.

³³ Editats en facsímil a The Plainsong and Mediaeval Music Society de Londres per W. H. FRERE el 1901 i 1894 respectivament. Vegeu J. B. FERRERES, S. J., *Historia del Misal Romano* (Barcelona 1929), p. xcii s., i 72 ss., etc. en parla en detall dels tres missals anglesos servats a València.

³⁴ A *A Collection of Catches, Canons and gleees* (Londres, Welcker, 5 volums).

³⁵ Vegeu: *Antoni Soler (1729-1783). Sis Quintets per a instruments d'arc i orgue o clave obligat*. Transcripció i revisió per ROBERT GERHARD. Introducció i estudi d'HIGINI ANGLÈS. Vol. IX del Departament de Música de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona 1933), xxiii s.

ADRIÀ VI I ELS CONSELLERS DE BARCELONA (1522)

Documents de l'Arxiu històric de la ciutat de Barcelona permeten precisar les relacions que existiren entre Adrià d'Utrecht i els consellers de la ciutat comtal pocs mesos després de l'elecció d'Adrià VI.

Els consellers, que reputaven aquesta elecció "ésser stada per divina inspiració e quasi miraculosa", no mancaren de trame-tre l'enhorabona al nou electe, tot just assabentats de la bona nova. Aquesta felicitació no arribà, però, a mans del pontífex, i el 26 d'abril els magistrats de Barcelona li trameteren còpia del document. És probable que les relacions amb el papa electe i la nostra ciutat, no haurien passat d'aquí, sense la decisió d'Adrià d'embarcar-se a Barcelona, la qual cosa motiva diverses peticions i informacions de part de l'antic preceptor de Carles V: pas franc de bagatges, préstec d'una nau, proveïment i estat sanitari de la ciutat, etc.

El 12 de març el nou papa demanava als consellers facilitats per al passatge de forments i altres vitualles, i ells escriviren al batlle de la baronia de Flix amb ordes concretes sobre el particular, i oferiren a Joan Cisterer, familiar d'Adrià VI, tot el favor que calgués a la comissió rebuda. El 23 del mateix mes anunciava la possible arribada a Barcelona de tres cardenals provinents d'Itàlia i els encomanava als consellers, que asseguraven, el 26 d'abril, que "ab molta voluntat et devoció ... donem orde sien bé tractats i honrats ... seguint-se lo cars de lur venguda".

Una de les coses que més retardaren el viatge d'Adrià VI a Itàlia, fou l'organització d'un estol de naus adient a l'honor del pontífex i necessari per a evitar el perill dels corsaris. El 29 d'abril, de Saragossa estant, Adrià escriví als consellers demanant, en préstec, una nau que estava en les drassanes de Barcelona. Els magistrats de la ciutat remeteren la petició pon-

tificia al consell de cent jurats celebrat el 6 de maig, i aquest acordà per unanimitat "que la dita galera, ensemps ab lo parlament, velas y tots altres arreus, y altres serviments de aquella . . . sia graciosament prestada a la prefata sanctedat", demanant, però, una garantia de restitució. Joan Cisterer comunicà al papa la decisió favorable del consell, segons consta d'una lletra d'Adrià adreçada als consellers el 14 de maig. La nau, demanada en préstec, fou lliurada el 18 de juliol a Berenguer Doms, "capità de la armada de sa sanctedat", que en nom del papa respongué de la restitució o de la indemnització en cas de no poder-la restituir.

A Saragossa arribà al papa el primer rumor sobre l'estat sanitari poc satisfactori de la ciutat de Barcelona, devers la qual es dirigia amb intent d'embarcar-se cap a Itàlia. Adrià escriví al regent de la tresoreria i li manifestà la seva sorpresa en no rebre resposta dels consellers als quals preguntà sobre el particular i sobre el proveïment de la ciutat. Aquests contestaren, 26 d'abril que cap indicació no havien rebut en aquest sentit. Era cert que en el mes de març s'havien donat alguns casos de malaltia, com esdevenia gairebé cada any en el temps de primavera, però li certificaven que llavors, abril, Barcelona "ha molt bona sanitat." Al mes de maig es presentà la pesta als voltants de Barcelona. Els consellers el dia 5 prengueren importants acords per a evitar que el temut flagell s'introduís i s'estengués per la ciutat que al cap de pocs dies, segons ells creien, seria visitada pel papa. El perill, però, de contagi féu desistir el sant pare d'embarcar-se ací. A l'últim moment significà encara als consellers que desitjava saber de cert què passava a la ciutat comtal. Els magistrats convocaren tots els metges i cirurgians de la ciutat, 20 de juny, que davant dels emissaris del papa prestaren jurament de dir la veritat. Existia la pesta, però els atacats eren un nombre insignificant, una dotzena, alguns d'ells en via de guariment, de manera que "lahors a Déu, la dita ciutat se pot dir stà sana". Hom trameté al sant pare acta notarial d'aquest testimoni jurat. Adrià no anà a Barcelona per terra, però, de pas cap a Itàlia, desembarcà i estigué breu temps a la ciutat comtal.

Les notícies que arribaven a Barcelona sobre la vinguda del sant pare eren contradictòries. El 20 de juliol, el consell de cent

desistia de trametre ambaixada a Adrià a Tarragona, puix que creien que vindria a Barcelona on es trobaria amb Carles V. El 20, els consellers tornaven a parlar de l'ambaixada, puix que es deia que el papa no passaria per la ciutat. L'endemà, davant la possibilitat que Adrià desembarqués, hom es preocupà de fer-li la rebuda que calia. Se li destinà per habitació "les cases y ort que lo R. Sr. Archabisbe de Tarragona . . . ha e posseeix en la rambla de la present ciutat", i el Consell de cent ordenà la preparació d'un pont, amb tàlem o pali per al moment de desembarcar, i totes les honors i festes que la ciutat solia fer "en recepcions de lurs reys e señors". La incertesa de la vinguda durà fins a última hora, tant, que les draperies i altres coses foren adquirides condicionalment, si el papa desembarcava. El 30 d'agost eren satisfetes les despeses ocasionades per la vinguda d'Adrià VI.

Publiquem els documents que segueixen extrets tots d'AHCB (*Arxiu històric ciutat Barcelona*). Respectem les grafies; transcrivim, però, *ció*, *cia*, etc., el *tió*, *tia*, en mots com: deliberació, clemència, usats en el text indistintament; unifiquem també l'ús de la *l* llarga i de: *u*, *v*.

DOM ANSELM M. ALBAREDA, o. s. b.

DOCUMENTS

1

Barcelona, 26 abril 1522.

Lletra dels consellers de Barcelona a Adrià VI: Per què no han respost a les dues lletres pontifícies ja rebudes. La baronia de Flix donarà pas franc als bagatges d'Adrià. Els cardenals tramesos pel concili seran ben albergats. No han rebut la petició d'Adrià sobre les provisions i l'estat sanitari de la ciutat. La provisió de forment és assegurada; excellent l'estat de salut dels habitants. Trameten còpia de la felicitació que no arribà a mans del papa electe.

Sanctissimo ac beatissimo domino nostro, domino Adriano sancte, sacre et universalis Ecclesie pontifici electo. Sanctissime ac beatissime pater et domine. Post devota pedum oscula beatorum. Encontinent rebudes les letres de V. S., data en La puebla a .xij.

del mes de març prop passat seguint lo que ab aquella per V. S. nos era scrit e manat, com a devotíssims y obediens fills de V. S., scriuirem y manàrem al balle de la nostra baronia de Flix no donàs empaig algú ans tota direcció y endressa als forments y altres virtualles que en nom de V. S. passassen per los termens de dita baronia, y offerirem, segons ya altra vegada havem offert a mossèn Johan Cisterer, familiar de V. S., de favorir, dirigir y endressar-lo en tot lo que de nosaltres y de aquesta ciutat hagués mester acerca la provisió de virtualles de què per vostra beatitud li és stat donat càrrech, y axí ho havem deduhit a effecte en tot lo que de nosaltres ha volgut. Aprés humilment rebem altres letres de V. S., de Calahorra, a .xxiij. de dit mes de març, ab les quals V. S. nos mana que axí en lo recebiment y aposento com en totes altres coses que se offeressen als tres Rmos. Cardenals destinats a V. S. per lo sagrat consili, donem orde sien bé tractats y honrats, lo que nosaltres ... ab molta voluntat et devoció complirem seguintse lo cars de lur venguda. Y a ninguna de dites letres de V. S. fins ací haurem respost, ab fiança que de tot ab compliment era scrit per lo dit mossèn Cisterer lo que hauriem volgut, com haiam vist ab hun capítol de una letra per V. S. escrita al regent la thesoreria, que entre les altres coses diu V. S. ha sperat nostra resposta a les letres nos havie fetes per ésser avisats de la sanitat y provisió de aquesta ciutat, y no tenim a record que en letra alguna de V. S. dirigida a nosaltres o a mossèn Franc. Oliver, companyó nostre, se fassa menció alguna de la sanitat de aquesta ciutat; supplicam, emperò, humilment V. S. nos mane tenir per quitis de culpa en no haver encontinent respost a les dites letres de S. S., y creure, com és cert, no se ha dexat per poca devoció sinó per lo que dit havem. Per lo semblant creem, axí per lo dit mossèn Cisterer com encara per letres del dit mossèn Oliver, conseller, serà V. S. a ple informada de les diligències que per nosaltres són stades fetes y se fan per la provisió de aquesta ciutat per la benaventurada venguda de V. S. en aquella, la qual ab gran desig y alegria per nosaltres y per tots los poblats de la dita ciutat és sperada, reputant-nos benaventurats en nostres dies ésser merexedors de tant sancta visita, y com per la dita provisió lo dit Franci. Oliver en companyia del Rmo. loctinent general és anat a Tarragona y altres parts del present principat, y se han tramesos molts algutzirs y altres oficials ab grans despeses de aquesta ciutat, y se han comprades moltes sumes de forments ab los quals y ab los que tenim ya rebuts, comprats en Urgell y en Aragó, y encara ab los que speram de dia en dia arribaran ab les calaneres

de mossèn Gualbes, qui ja dies ha tenim nova són carregades de forments en los ports de Guayero del realme de Nàpols per portar en aquesta ciutat, y altres, tenim fiança la dita ciutat starà sufficientment provehida y per la venguda de V. S. no se causarà alguna necessitat de forments en aquella, maiorment com siam ya quasi en les messes per hon serem provehits de forments y ordis novells, y cregam que de Corneto y altres terres de la sglésia vindran algunes sumes de forments per provisió de la armada de V. S., segons per les dites letres sues de .xij. de març nos ha manat scriure ... Més avant certificam a V. S. com en aquesta ciutat, per gràcia de nostre Senyor Déu, ha molt bona sanitat, encara que en lo mes de març prop passat hagué en aquella, com quasi tots hanys acostuma de haver, algún moviment de mal degnoscat, lo que no és de meravellar per ésser la dita ciutat tant populosa y en lo temps de primavera, que comunament les sanchs acostumen alterarsen en los cossos humans, y per les moltes fredors que en los mesos de jener et febrer passats són stades en tota aquesta terra. E per què en les dites letres de V. S. de .xij. de març entre les altres coses som avisats que V. S. no ha rebut les primeres letres per nosaltres fetes encontinent aguda notícia de la sancta y canònica elecció sua al summo pontificat, lo que molt havriem volgut, y per haver en aquelles algunes coses havents sguart al servei de S. Ces. Mt. de nostro rey e senyor, benefici e conservació de aquestos regnes seus; havem deliberat fer copiar y trametre aquelles a V. S., les quals seran ab la present. Supplicant humilment a vostra beatitud se vulla dignar en hoyr y ab clemència exaudir lo contengut en aquelles y servir-se de nosaltres y de aquesta ciutat com de fills devotissims y affectats al servey de V. S. E nostro Senyor ... De Barchinona a .xxvj. de abril, any Mil D. .xxij. De V. S. humils y devots fills ... Los consellers de Barchinona.

AHCB. Lletres closes, 1522-1526, ff. 8v.-10.

2

5 maig 1522.

Els consellers acorden proposar al consell de cent jurats el préstec d'una nau que demanava Adrià VI.

Dilluns a .v. de maig dit any, M.d.xxij., proposà mossèn Oliver. Enteses per lo present consell les proposicions per los honorables consellers fetes, féu sobre aquelles les deliberacions e conclusions següents: Primerament en lo que per la sanctedat de

nostre sant Pare novament elet és stat scrit als dits honorables consellers ab letres de Çeragossa a .xxviiiº. de abril prop-passat, y en lo que per mossèn Johan Cisterer, familiar de sa sanctedat, en virtut de la creença a ell ab dites letres acomenada és stat explicat als dits honorables consellers sobre lo préstic de la galera que los anys passats a despeses de la dita ciutat per les dues parts y de la lotja de aquella per la restant terça part fou feta y fabricada per custòdia de les mars; lo dit consell féu deliberació e conclusió que lo dit fet sie proposat en lo consell de cent jurats, qui sobre aquella farà la deliberació e conclusió que ben vista li serà.

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, ff. 14v.-15.

3

5 maig 1522.

La imminent vinguda del papa a Barcelona activa les precaucions del concellers per a evitar el contagi a la ciutat.

Dilluns a .v. de maig dit any M.d.xxij. . . E quant en la custòdia de la dita ciutat que en aquella no entren persones algunes o robes qui vinguen de parts infectes de pestilència, com de present hage molts lochs circumvehins a la dita ciutat y altres en lo present principat ahon se moren del dit mal de pestilència, attement ésser cosa molt útil y necessària que la dita ciutat sie guardada, axí per los dans e perills que se en porien seguir als poblats y habitants en la dita ciutat, com encara per la venguda que nostre sanct pare novament elet en breus dies se spere fer en la dita ciutat, y embarchar-se en aquella per fer son benaventurat viatge en les parts de Itàlia. Y aguda notícia y relació de la crida que los dies prop passats per ordinació dels dits honorables consellers és stada publicada en la dita ciutat prohibint que no entren en aquella persones o robes algunes venints de les dites parts infectes de pestilència loant y aprovant aquella, y los bans per observació de aquella imposats, féu deliberació e conclusió que de present per lo present consell sien elegides dues persones de honor qui ensemps ab un mercader, per los dits honorables consellers elegidor, hagen càrrec de fer observar les dites ordinacions y executar los bans per observació de aquelles imposats. Y més: sien elegides algunes altres persones qui hagen càrrec de cercar e investigar si algunes persones o robes venints de parts infectes seran entrades en la dita ciutat, remettent lo nombre y nominació de les dites persones als

dits honorables consellers. E més, sien fetes altres provisions que per la custòdia de la dita ciutat seran vistes ésser necessàries, axí tancant alguns dels portals de la dita ciutat com encara fahent guardar los que seran uberts per algunes persones de la dita ciutat per ells destinadores, com altrament provehint que axí les persones per lo present consell elegidores com altres que per los dits honorables consellers seran eletes, presten jurament en poder dels dits honorables consellers de haver-se bé e lealment en la custòdia de la dita ciutat y en la execució de les dites ordinacions y bans per observació de aquelles imposats, y altres coses que per los dits honorables consellers los seran comendades per la custòdia de la dita ciutat, y que staran a tota ordinació y comendament dels dits honorables consellers, y que dels dits bans no es puxe fer gràcia o remissió alguna per los dits honorables consellers ni per les persones en açó elegidores sinó ab deliberació del present consell tot concorde y algú no discrepant, remettent la execució de les dites coses als dits honorables consellers. E per lo dit consell foren elegits en lo dit càrrec los honorables mossèn Francesc Stalric ... mossèn Perot Miguel ...

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, f. 15.

4

6 maig 1522.

El consell de cent jurats acorda prestar al papa la nau demanada, obtinguda garantia de restitució.

Consell de cent jurats. Dimarts a .vj. de maig, any .m.d.xxij., proposà mossèn Jordi Joan. Lo present consell de cent jurats entesa la proposició per [los] honorables consellers en aquell feta sobre lo que per nostre molt sanct pare novament elet és scrit als dits honorables consellers ab letra de sa sanctedat data en Ceragossa a .xxviiiij^o. del mes de abril prop passat, y per mossèn Johan Cisterer, familiar de sa sanctedat, en virtut de la creença a ell ab dites letres acomenada explicar als dits honorables consellers que la sanctedat sua se tindria per molt servida que per aquesta ciutat li fos consentida la galera que de present és en la dreçana de aquella, de la qual sa sanctedat té alguna necessitat per lo benaventurat passatge que breument entén a fer en les parts de Itàlia. I ohydes les dites letres de sa sanctedat en lo present consell legides, attenent la altesa e suprema dignitat en què sa sanc-

tedat és constituïda y la voluntat que sempre, ans de la dita sua elecció e assumpció y après de aquella, ha mostrat tenir vers aquesta ciutat, en la qual ha deliberat embarcar-se per fer lo dit beneventurat passatge seu, y que de la presència de sa sanctedat en les dites parts de Itàlia se sere seguir gran bé y repòs universal a tota la christiandat y gran servey a la cesàrea Mat. de nostre rey e señor, y attenant, més avant, que en les despeses de la dita galera la dita ciutat participà tant solament per les dues parts com per la restant terça part participàs la lotja de aquella; per tant per los respectes e motius dessus dits et altres, lo dit e present consell de cent jurats tots unànimes y concordes féu deliberació e conclusió que la dita galera, ensemps ab lo palament, velas y tots altres arreus, armes y altres serviments de aquella qui de present són en ésser, y en lo punct y stament en què de present stan per les dites dues parts pertanyents a la dita ciutat, sia graciosament prestada a la prefata sanctedat de nostre sanct pare, cobrada, emperò, promesa e seguretat de sa sanctedat de restituir e tornar aquella, ensemps ab los dits palaments, velas, armes y tots altres arreus y apperells de aquella en lo loc o lochs hon de present stan, axí que la dita ciutat no hage contribuir ne pagar algunes despeses per rahó del prèstec o adobs si necessaris seran, e del armament de la dita galera, ni per la restitució de aquella. Remettent y cometent lo dit e present consell de cent jurats als dits honorables consellers e consell ordinari presents y sdevenidors la execució de la present deliberació y la promesa o seguretat que de sa sanctedat se haurà a cobrar per la restitució de dita galera ab tots los incidents, deppendents y emergents de les dites coses y ab plena potestat tanta quanta ha lo present consell de cent jurats.

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, ff. 15v.-16.

5

30 maig 1522.

Els consellers acusen rebut de tres lletres pontificies. Posen a disposició del papa electe la nau demanada. Creuen que els afers de Mallorca no s'arranjaran sense l'adjutori d'Adrià VI i de Carles V.

Sanctissime ac beatissime pater et domine. Post devota pedum oscula beatorum. De V. S. humilment rebem les lletres de Çaragossa a .xxviii^o. del passat ab les quals, entre les altres coses, V. S. nos mana significar se volria servir de la galera de aquesta

ciutat per son benaventurat passatge, y rebudes dites letres y comunicat sobre açò ab mossèn Joan Cisterer, familiar de V. S., nosaltres encontinent, per lo desig que tenim d'obeir a V. S. com a devotíssims fills de aquella, proposam dites coses en lo consell general de aquesta ciutat, y en aquell, per la mateixa affecció y devoció, únanimament y concorde fou deliberat aquella per la mateixa affició V. S. fos servida de la dita galera, segons per nosaltres fonch encontinent refferit al dit mossèn Cisterer perquè en certificàs V. S., segons ha fet, com per altres letres de V. S. data a .xiiij. del present havem vist, les quals encontinent rebudes y comunicat ab lo dit mossèn Cisterer y ab mossèn Miquel Janer, tramès per V. S. per servey de aquella, havem donat a aquells tota direcció y endressa a nosaltres possibles, per posar en orde de navegar la dita galera y quiscun die se treballa per expedició de aquella, com creem V. S. és a ple informat; y en qualsevol altres coses que de aquesta ciutat y de nosaltres y altres particulars de aquella V. S. se dignarà servir, sempre nos trobarà obedientíssims a aquella. Aprés, a .xxvj. del present, ab la mateixa humilitat havem rebut altres letres de V. S. sobre les coses de Mallorches de què per altres nostres havem escrit e supplicat a V. S. ... no dexarem de fer totes coses a nosaltres possibles. És ver tenim per molt difícil, sens los manaments de V. S. y de la prefata Ces. Mt., se puga aconseguir complit repòs del dit regne ... E nostro Senyor ... De Barchinona a .xxx. de maig, any Mil D. xxij. De V. S. humils y devots fills ... Los consellers de Barchinona.

AHCB. Lletres closes, 1522-1526, f. 25.

6

20 juny 1522.

Els consellers escriuen al papa i li trameten acta notarial de l'estat sanitari de Barcelona, segons testimoni jurat dels metges i cirurgians de la ciutat.

Sanctissime ac beatissime pater et domine. Post devota pedum oscula beatorum. Per lo pare fra Serra y per lo magnífich mossèn Berenguer Doms, havem sebut la partida de V. S. de la ciutat de Çaragossa per a Tortosa, y que pendrie a servey ésser certificat del stament de aquesta ciutat assí que pogués venir per embarcar-se en aquella y fer son benaventurat viatge per a Roma. Y nosaltres desitjosos de obeir a V. S., com a devotíssims fills de aquella, lo

die present havem fet congregar tots los metges y cirurgians de la dita ciutat y exhigir jurament de aquells en presència del dit mossèn Berenguer Doms y de mossèn Joan Cisterer; part en presència del dit fra Serre los havem interrogats del nombre dels malalts de pestilència que de present són en la dita ciutat, la vida dels quals stigue en perill constituïda, y los més d'ells mijençant lo dit jurament han dit y adverat no visitar ni saber en la ciutat algun malalt del dit mal de pestilència la vida del qual perille, y los altres restants han referit tenir-ne deu, entre los quals n'i ha dos qui ja sis o set dies ha tenen lo dit mal y stan en camí de miloria. E per lo semblant havem interrogat a part hu dels dits metges qui té special càrrech de visitar los malalts del hospital general de la dita ciutat y, migjençant lo dit jurament, ha dit haver en lo dit hospital tres malalts del dit mal, segons les dites coses més largament són contengudes en lo acte ne havem fet testificar per lo notari y scrivà del Consell de la dita ciutat lo qual ab la present trametem a la V. S., certificant aquella que lo nombre dels dits malalts, atesa la població de aquesta ciutat, és molt poch, y tenim per cert, segons la relació dels dits metges y cirurgians, y los pochos sacraments se ministren en les sglésies, que quiscun die irà disminuhint de manera que dins breus dies migjençant lo divinal adiuutori cobrarem complida sanitat, com se sia vist per experiència fins ací que los més dels qui són stats malalts del dit mal han cobrada sanitat. Lo desig que nosaltres y tots los poblats de aquesta ciutat tenim de veure la sancta persona sua, com per altres li havem scrit, és molt gran y axí speram ab nostre Senyor nos farà merexedors de complir aquell, maiorment pus, lahors a Déu, la dita ciutat se pot dir stà sana, y és ben provehida de forments; y per nosaltres se fa continua y gran diligència en guardar que persones algunes que vinguen de parts infectes de dit mal de pestilència no entren en la dita ciutat, segons crehem que tot serà més largament scrit per los dits mossèn Berenguer Doms y Joan Cisterer a vostra beatitud. La santa persona del qual ... De Barchinona a .xx. de juny any Mil .D.xxij. ... Los consellers de Barcelona.

AHCB. Lletres closes, 1522-1526, ff. 31-32.

7

18 juliol 1522.

Els consellers accepten la garantia oferta per Berenguer Doms, en nom d'Adrià VI, sobre la restitució de la nau que li és lliurada en préstec.

Divendres a .xviij. de juliol, dit any M.d.xxij., proposà mossèn Lull en lo verger ... sobre la oferta feta per lo magnífic mossèn Berenguer Doms, caveller, capità de la armada de sa sanctedat, que ell en nom propi constituïnt-se en açó principal, farà obligació y promesa de restituir e tornar la dita galera, ensemps ab lo palament, velas, armas y altres exarcias y aparells de aquella en lo loc o lochs hon la dita ciutat les tenia, a pròpies messions y despeses de sa sanctedat finit lo benaventurat viatge de aquella; et si per ventura per qualsevol cas la dita galera ... no podia ésser restituïda, satisfèr e pagar a la dita ciutat la quantitat o quantitats ... a què axí lo buc com lo palament ... són stats stimats per les persones en semblants coses expertes per part de la dita ciutat y de la lotja de aquella eletes ... Per tant, per los respectes e motius dessus dits y altrament, feren deliberació e conclusió que la dita galera y lo palament ... sien liurats al dit mossèn Berenguer Doms, en persona y nom de sa sanctedat, cobrada emperò primer dels dits mossèn Berenguer Doms y Miquel Janer la obligació y seguretat dessus dita per ell oferta ab obligació de les persones y béns llurs y de quiscú d'ells, y ab totes altres clàusules ... acostumades ...

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, f. 191.

8

20 juliol 1522.

El consell de cent resol no trametre ambaixada al papa electe, puix que hom diu que vindrà a Barcelona on veurà l'emperador.

Diumenge a .xx. de juliol, dit any M.d.xxij., proposà mossèn Lull. Lo present consell de cent jurats entesa la proposició per los honorables consellers en aquell feta sobre lo pensament per ells hagut que fos feta embaixada o missatgeria per part de aquesta ciutat al nostre molt sanct pare novament elet, lo qual de present

és en la ciutat de Tarragona, per besar lo peu y visitar a sa sanctedat y comenar-li aquesta ciutat y poblats en aquella ans de la partida de sa sanctedat, la qual dins breus dies entén fer per a Roma, attès majorment que per moltes universitats de Spagna li és stada feta semblant embaxada o missatgeria, y ara derrerament són stats elets y tramesos dos dels deputats del present principat per missatgers o embaxadors a sa sanctedat per part del dit principat; lo dit consell attenent que de la elecció o assumpció de sa sanctedat ençà són passats sis mesos, o més, y que es tenen sperances que la prefata sanctedat de nostre sanct pare y la Mat. del rey nostre senyor vindran en aquesta ciutat per veure's ans de la partida de sa sanctedat, y aprés se embarcarà en aquella per les noves que lo dit present són arribades que la prefata Cesàrea Mat.... ab tot son real stol és arribat sà e salvo en aquestos regnes seus de Spanya ... féu deliberació que per al present la dita embaixada o missatgeria no sie feta.

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, ff. 19v.-20.

9

29 juliol 1522.

Els consellers proposen novament si cal trametre ambaixada al papa electe, puix que no ve a Barcelona, com hom creia.

Dimarts a .xxviiiij. de juliol any dit [1522] ... E quant en lo pensament hagut per los honorables consellers que, attès se ha nova certa que nostre sanct pare novament elet, qui de present és en la ciutat de Tarragona, se deu embarcar en aquella per fer son benaventurat viatge a la ciutat de Roma sens venir en aquesta ciutat ni en algun altre loc circumvehí de aquella per veure's ab la cesàrea Mt. del rey nostre señor, segons se crea lo die que fou celebrat lo últim consell de cent jurats, fos tornat proposar en lo dit consell de cent jurats per part de aquesta ciutat, seria feta embaxada o missatgeria per besar lo peu de sa sanctedat e visitar aquella ans de la sua benaventurada partida.

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, f. 20v.

10

30 juliol 1522.

Els consellers proposen preparar la rebuda d'Adrià VI, que, segons uns, desembarcarà a Barcelona, segons altres, no.

Dimecres a .xxx. de juliol, any dit M.d.xxij. ... Entesas per lo present consell ... que nostre molt sanct pare partint de la ciutat de Tarragona, tocarà y desembarcharà en la present ciutat, en la qual aturarà per alguns breus dies, ja sie per altres se crega que no desembarcarà ni se aturarà en la dita ciutat ans de larg passarà per continuar lo seu benaventurat viatge per a Roma, y sobre lo pensament hagut per los dits honorables consellers que si y en cars sa sanctedat desembarchàs en la dita ciutat li fos fet pont de fusta y altres recebiments que a tal y tant alta persona se pertany y per la dita ciutat és loablement acostumat.

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, f. 21.

11

31 juliol 1522.

El consell de cent acorda en principi els preparatius per a la rebuda del nou Papa; n'encomana l'execució als consellers.

Dijous a .xxxj. de juliol, dit any M.D.xxij. ... Lo present consell de cent jurats enteses les proposicions ... feren sobre aquelles les deliberacions y conclusions següents: Primerament quant en lo que per alguns fou dit y adverat lo die prop passat que nostre molt sant pare partint de la ciutat de Tarragona en la qual de present és per anar en la ciutat de Roma, tocarà y se desembarcarà en la present ciutat y aturarà en aquella alguns breus dies y que per dita rahó li és aparellada posada en les cases y ort que lo Rmo. señor archabisbe de Tarragona ... ha e posseeix en la rambla de la present ciutat de Barcelona, encara que per altres sie cregut que sa santedat no desembarcarà ni se aturarà en la dita ciutat ... lo dit consell atenen ésser cosa molt deguda e pertanyent a tots los faels christians fer totes honres y reverències que a ells sien possibles a nostre sanct pare qui representa la persona de nostre Señor Déu en la terra, y ésser ja acostumat per la ciutat quant papa Benet tretzè vench en aquella, y atenen, més avant, la elecció e assumció de aquest nostre sanct pare, Adrià sisè, ésser stada per divina inspiració e quasi miraculosa,

com la sancta persona sua no fos personalment en Roma ahon la dita elecció s'és feta, ans era en la ciutat de Victòria del regne de Castella ... y, més avant, quant accepte és stada a sa Mt. la dita sancta y canònica elecció e assumpció; per tots los quals respectes, y altrament, és cosa molt deguda ... que a sa sanctedat, si personalment per mar vindrà en la dita ciutat, sie fet pont de fusta y recebiment ab pali o tàlem, y altres honors, festes y alegries, segons per la dita ciutat en recepcions de lurs reys e señors naturals és acostumat, les quals coses còmodament no es poden deliberar per lo present consell axí per la multitud de aquell com encara per no tenir la nova certa de la venguda de sa sanctedat; per tant ... lo dit consell de present remet y comet als dits honorables consellers y consell ordinari los quals puxen deliberar en e sobre les dites coses tot lo que a ells serà vist ésser fahedor.

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, ff.21v.-22.

12

31 juliol 1522.

El consell de cent urgeix la rebuda d'Adrià VI, que, en cas de visitar Barcelona, desembarcarà al cap de vint-i-quatre o quaranta-vuit hores.

Dits die e any [31 juliol 1522] ... entesa per lo present consell la proposició per los honorables consellers feta ... attès se té creença que nostre sanct pare partirà lo die present de Tarragona e si ha de eixir en la present ciutat serà lo die de demà o l'altre al més larch, de present se metés mà en fer lo pont de fusta y fos comprat lo pali o tàlem y draps per lo dit pont e altres coses necessàries, rebedores e pagadores en cars que sa sanctedat vingués e no altrament; así que venint sa sanctedat, les coses qui altrament ab brevitat de temps no es porien fer fossen provistes y apperellades; los dits honorables consellers e consell feren deliberació e conclusió que de present sie mesa mà en fer lo dit pont ab la menor despesa que fer se porà de la dita ciutat, y per lo semblant sie cercat e comprat lo tàlem o pali y los draps que seran mester per cobrir lo dit pont y altres coses per la recepció de sa sanctedat necessàries les quals, emperò, ... no hagen ésser rebudes ni pagades per la dita ciutat sinó en cars que sa sanctedat desembarchàs o volgués exir en terra en ella y no altrament ...

AHCB. Deliberacions, 1522-1523, ff. 22v-23.

13

30 agost 1522.

Els consellers fan efectives les despeses motivades per la vinguda d'Adrià d'Utrecht a Barcelona.

Dissabte a .xxx. de agost, any dit M.d.xxij. ... Primerament en la paga fahedora als fusters qui han fet e fabricat lo pont de fusta en la marina de la dita ciutat per la venguda de nostro molt sanct pare en aquella y dels draps passatgés dels quals lo dit pont fou cobert, y encara dels senyals fets per posar en lo pali qui fonc portat sobre sa sanctedat, los dits honorables consellers e consell feren deliberació e conclusió que les dites despeses totes e sengles sien pagades del dret extraordinari del vi e verema e del florí o mig florí ...

AHCB. Deliberacions 1522-1523, f. 21v.-22.

NOTES SOBRE LA LEGISLACIÓ ECLESISIÀSTICA PROVINCIAL QUE INTEGRA LA COMPILACIÓ CANÒNICA TARRACONENSE DEL PATRIARCA D'ALEXANDRIA

En la història jurídica medieval catalana, un dels aspectes singularment remarcables és el de la legislació canònica provincial dimanant de la multiplicada activitat conciliar tarraconesa, després de la restauració de la nostra Seu metropolitana i amb posterioritat a la publicació del *Decret* de Gracià.

L'estudi d'aquest període de la nostra legislació eclesiàstica des de mitjans del segle XII fins a la primera compilació de constitucions provincials formada l'any 1330 per l'infant Joan, Patriarca d'Alexandria, implica una ressenya dels concilis tarraconesos celebrats entre un i altre terme cronològic que haguessin promulgat disposicions canòniques dignes d'examen pel seu caràcter legislatiu*.

Nombroses foren les assemblees eclesiàstiques tarraconeses celebrades en la baixa Edat Mitjana; però les que ens interessa assenyalar aquí especialment són aquelles que dictaren constitucions normatives, la recopilació de les quals arribà a formar un cos de dret canònic provincial.

En la compilació de constitucions provincials tarraconeses formada el 1330 pel Patriarca d'Alexandria, de la qual més endavant parlarem, no figura cap de les regles canòniques promulgades en els concilis del segle XII. El temps era ja massa allu-

* Vegeu ací les abreviatures de les revistes i obres que citarem freqüentment:

Bol. Ac. b. Letras = *Boletín de la real Academia de buenas Letras de Barcelona*.

Bol. Ac. Hist. = *Boletín de la real Academia de la Historia*, Madrid.

HEFELE = HEFELE, J. CH., *Histoire des Conciles*, trad. de LECLERCQ, París 1907 ss.

MIRET I SANS, *Itinerari* = MIRET I SANS, J., *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*. Barcelona Institut d'Est. catalans, 1918.

MORERA = MORERA Y LLAURADÓ, E., *Tarragona cristiana*, Tarragona 1897-99.

TEJADA = TEJADA Y RAMIRO, J., *Colección de cánones de la Iglesia española*, Madrid 1849 ss.

nyat sens dubte; les circumstàncies havien anat canviant considerablement durant aquelles dos centúries de transformació intensa de la societat cristiana occidental que foren els segles XII i XIII; la legislació general de l'Església havia augmentat quantiosament el seu volum després de Gracià amb el desenrotllament considerable del dret pontifici, tal com en dona testimoni palès la compilació de les *Decretals* feta per Sant Ramon de Penyafort i aprovada com a recull oficial per Gregori IX.

No podem prescindir, però, de donar una ullada sumària als concilis celebrats al nostre país amb posterioritat al *Decret* de Gracià i abans del pontificat de Gregori IX, alguns dels quals respongueren a la finalitat de fer efectiva la promulgació i l'aplicació en la província tarraconesa de les prescripcions canòniques generals acordades pels concilis ecumènics de l'època; d'altres serviren per a establir a la nostra arxidiòcesi aquelles reformes o institucions eclesiàstiques que les circumstàncies feien singularment necessàries; i d'altres encara foren motivats especialment per l'acció reorganitzadora que diversos cardenals legats vingueren a realitzar al nostre país, procurant també l'aplicació efectiva de la legislació canònica general, i promulgant regles concretes per a la correcció d'abusos i el redreçament de la disciplina eclesiàstica.

Des del punt de vista de l'activitat legislativa els dos concilis més importants de la província tarraconesa en la segona meitat de la dotzena centúria foren els celebrats a Lleida els anys 1155 i 1174 respectivament, presidits tots dos pel cardenal legat Jacint Orsini, qui fou més tard papa amb el nom de Celestí III¹. De cap d'aquests dos concilis no s'ocupà Hefele; del primer (la celebració del qual tingué lloc el dia 1.º de maig) vaig donar-ne notícia en el volum "Papsttum und Kaisertum"²,

¹ Sobre les legacions a Espanya del cardenal Jacint, vegeu: KEHR, *Papsturkunden in Spanien*, II, i també: FITA, *La primera legación de card. Jacinto en España a Bol. Ac. Hist.* 14 (1889) 530.

² Volum d'homenatge al prof. Kehr (Munich 1925), el meu article: *Ein Konzil zu Lerida in Jahre 1155*. El 30 oct. del mateix any 1155 es reuniren a Tarragona amb el card. legat Jacint l'arquebisbe d'aquesta ciutat i els bisbes de Lleida, Saragossa, Tortosa, Urgel i Girona i, amb tots ells, el comte de Barcelona. Sobre els motius d'aquesta reunió (quasi conciliar) com també sobre el concili nacional de Calahorra, de març de 1155, al qual concorregueren el bisbe de Barcelona i altres prelats, vegeu: MORERA, I, 756. Respecte una altra reunió semblant, però més nombrosa, celebrada el dia 22 de maig, probablement a Barcelona, vegeu: MAS, *Rúbrica dels "Libri Antiquitatum"*, tercera part, p. 165.

el segon l'havia donat a conèixer Sainz de Baranda en els volums XLVII i XLVIII de la *España Sagrada* i d'ell el va reproduir després Tejada i Ramiro, amb data de 1173 per no haver fet la deguda reducció de l'any de l'Encarnació a l'estil modern. L'un dels dits concilis provincials, el de 1155, correspon al període de l'arquebisbe Bernat Tord, l'altre al de Guillem de Torroja. En realitat els dos concilis lleidatans indicats representen fonamentalment la reiteració de diverses prescripcions canòniques decretades pel novè i desè concili ecumènic (primer i segon del Laterà), celebrats respectivament els anys 1123 i 1139, i pels concilis de Clermont i de Reims presidits els 1130 i 1131 pel mateix papa Inocenci II que va reunir el segon lateranense³.

No hauria d'ésser, potser, classificada pròpiament com a concili la reunió eclesiàstica celebrada a Sant Celoni el 1168 sota la presidència de l'arquebisbe, Huc de Cervelló, per a decidir una qüestió pendent entre els monestirs de Sant Cugat i de Sant Llorenç del Munt⁴. Del mateix arquebisbe hi ha notícia que celebrà un concili provincial a Tarragona l'any 1170, del qual no es coneixen acords⁵.

A l'onzè concili ecumènic, tercer lateranense, presidit pel papa Alexandre III el 1179, assistí, amb diversos sufraganis catalans, l'arquebisbe de Tarragona, Berenguer de Vilademuls, el qual l'any següent (1180) reuní en aquesta ciutat un concili provincial, l'objecte del qual deuria ésser principalment la promulgació de cànons d'aquell universal concili aplicables a l'arxidiòcesi. Al concili provincial de 1180, del qual no tenim més que breus referències, s'atribueix la decisió de datar els documents pels anys de l'Encarnació, deixant el sistema de calendació pels anys de regnat dels reis de França⁶. Si aquest acord hagués estat adoptat amb ocasió de la mort del rei Lluís, *el Jove*, la defunció del qual s'esdevingué el 19 de setembre del 1180, resultaria (cosa força versemblant) que el concili de Tarragona hauria tingut lloc per la tardor d'aquell any.

³ Sobre aquests diversos concilis, vegeu: HEFELE, vol. V.

⁴ FITA a *Bol. Ac. Hist.* 41 (1902) 256-270. — Segons el P. Angel Manrique en els seus *Annals del Cister*, l'arq. Huc de Cervelló hauria celebrat abans un concili prov. en 1166; reportat per MORERA, I, 593.

⁵ MORERA, *ibidem*.

⁶ La breu referència d'aquest conc. donada per Marca (*Marca Hispanica*) prové del *Chronicon barcinonense*.

La legació del cardenal de Sant Angelo, enviat pel papa Celestí III, donà lloc, l'any 1193, a la celebració en els primers dies de juliol d'un concili provincial a Lleida no esmentat per Hefele i del qual no coneixem constitucions⁷; en canvi Hefele⁸ assenyala com a sínode provincial la cúria plena celebrada pel rei Pere a Girona el 1197, o millor 1198, amb assistència de diversos prelats de l'arxidiòcesi tarraconesa, en la que el dit monarca, reiterant potser un decret semblant del seu pare, promulgà una constitució per la qual expulsava dels seus reialmes els heretges valdesos, insabatats o pobres de Lió i altres contra els quals havia llançat l'ex-comunió el concili ecumènic lateranense de 1179. És probable, però, que per aquell mateix temps tingués lloc també un concili provincial en el qual s'hagués acordat adreçar-se al papa notificant-li les dificultats que per causa de l'heretgia sofria l'església d'Urgell i denunciant-li la incapacitat del bisbe d'aquella diòcesi, car així es pot deduir de la butlla adreçada per Innocenci III amb data 8 de desembre de l'any 1198 al dit bisbe d'Urgell, en la qual el Pontífex fa referència a la lletra que havia rebut de l'arquebisbe de Tarragona i dels seus sufraganis relativa al particular⁹.

Aquesta sèrie d'elements del dret canònic provincial que acabem d'enumerar, corresponents a la segona meitat del segle XII, no foren tinguts en compte, com hem dit abans, en les diverses compilacions de constitucions provincials tarraconeses formades en els segles XIV i XVI.

Tampoc no apareixen en les compilacions de les constitucions tarraconeses rastres del concili provincial celebrat a Lleida en el mes de març de 1211, amb ocasió del qual el rei Pere va promulgar (amb data 21 del dit mes) un remarcable decret contra els ex-comunicats i sacrílegs¹⁰. Diversos docu-

⁷ Fita a *Bol. Ac. Hist.* 26(1895)332-383, ha fixat per aquest conc. la data de 1193 corregint diversos autors que l'atribuïen als anys 1190, 1191.

⁸ Hefele, V, 1178, i Miret i Sans, *Itinerario a Bol. Ac. Buenas Letras*, 3 (1905) 85, dubten respecte si la constitució que promulgà llavors el rei Pere a Girona contra els heretges, és del 1197 o del 1198, ja que en el text publicat en la *Marca hispanica* no porta indicació del dia ni del mes.

⁹ POTTHAST, *Regesta Pont. Romanorum*, I, 45.

¹⁰ Publicat per Tejada, III, 313, amb data de 1210, per no haver fet la reducció de l'any de l'Encarnació a l'estil modern (entengui's que és per aquesta mateixa causa, quan freqüentment citarem dates equivocades). Aquest decret figura dintre la compilació de les *Constitucions i altres drets de Catalunya*, llib. I, tít. 9. Segons Miret i Sans, loc. cit., hi ha un exemplar original del mateix en l'Arxiu cap. de Vich, arm. de privilegis.

ments d'aquella mateixa data transcrits en el cartulari de la catedral de Barcelona¹¹, ens permeten fixar la llista dels bisbes que assistiren al dit concili: els de Lleida, Tortosa, Osca, Urgell, Vic, Saragossa, Barcelona, sota la presidència de l'arquebisbe Ramon de Rocabertí. Cabria pensar que potser pocs anys després a Perpinyà, pel març de 1213, un altre sínode provincial va tenir lloc, però no per a dictar disposicions canòniques, de les quals no ha quedat almenys cap notícia, sinó per a adreçar-se al papa, sens dubte a instàncies del rei Pere, en favor dels comtes de Tolosa, Foix i Coserans i del vescomte de Bearn, presentant les promeses fetes per ells al dit monarca d'estar submisos a l'obediència del Sant Pare i de l'Església romana¹². També hauria estat possible la celebració d'alguna assemblea eclesiàstica el 1214 amb ocasió de la vinguda del cardenal legat Pere de Benevent, qui presidí les corts de Lleida que, segons Miret i Sans, degueren reunir-se per l'agost d'aquell any, i en les quals fou jurada fidelitat al rei Jaume I i organitzat el govern del país per durant la seva minoria d'edat, però res no sabem fora de la missió política del dit cardenal de Santa Maria in Aquiro¹³.

Amb el pontificat de Gregori IX coincideix el començament de la nova etapa de l'activitat legislativa dels concilis tarraconesos. La legació de Joan d'Abbeville, cardenal bisbe de Sabina, obre aquest nou període. L'actuació del cardenal durant la seva missió a Espanya mereixeria, per la seva importància, ésser estudiada amplament. El 29 de març de 1229 va reunir a Lleida un concili provincial¹⁴, els 37 cànons del qual, destinats principalment a restablir la disciplina eclesiàstica, són ben remarcables; alguns d'ells tenien per objecte procurar l'aplicació efectiva de determinats cànons del dotzè concili ecumènic, celebrat al Laterà l'any 1215; d'altres concorden essencialment amb certs cànons d'un concili reunit l'any abans a Valladolid pel mateix cardenal legat. Les cons-

¹¹ MAS, *Rubrica dels "libri Antiquitatum"*, quarta part, pàgs. 167-169.

¹² VEGU, MIRET I SANS, *Itinerario a Bol. Ac. b. Letras* 2(1902)95.

¹³ MIRET I SANS, *Itinerari*, 19.

¹⁴ Hefele, V, 1504, indica les col·leccions conciliars en què han estat impresos els cànons de Lleida de 1229. En endavant, com en aquest cas, em limitaré simplement a la nota corresponent d'Hefele quan aquest autor indiqui les obres on han estat impresos els concilis esmentats en el nostre estudi.

titucions del cardenal Joan d'Abbeville foren tan encertades i oportunes que la seva aplicació va ésser reiteradament prescrita per diversos concilis provincials del segle XIII. Sabut és que Sant Ramon de Penyafort exercia llavors el càrrec de penitencier del cardenal legat i era el seu home de confiança; és probable, per tant, que el gran canonista català, coneixedor de les necessitats de reforma de l'església provincial tarraconesa, tingués una bona part en l'elaboració de les constitucions del cardenal sabinense. No ofereix, en canvi, des del punt de vista del present estudi, la mateixa importància, encara que sigui d'interès històric innegable, l'assemblea de bisbes de les províncies eclesiàstiques de Toledo i Tarragona, celebrada a Tarragona sota la presidència del mateix cardenal legat i amb assistència dels dos arquebisbes respectius, en la qual es resolgué la qüestió de la nul·litat del matrimoni que el rei Jaume I havia celebrat amb Elionor de Castella l'any 1221.

De l'any 1230 (dia 1 de maig) és el concili provincial que presidí l'arquebisbe Aspàrec de la Barca; un dels cànons del qual va ésser inclòs en la compilació del Patriarca d'Alexandria¹⁵.

En una assemblea eclesiàstica que amb assistència del rei Jaume I tingué lloc el dia 7 de febrer de 1235 a Tarragona, on per aquella època el dit monarca anava tot seguit a celebrar corts, fou acordada una important constitució reial promulgada en aquella data per Jaume I contra els heretges i en favor dels clergues i religiosos i de la pau i treva¹⁶, bon nombre dels articles de la qual són reproduïts del codi de repressió de l'heretgia que havia promulgat a Tolosa, pel novembre de 1229, el cardenal de Sant Angelo, legat a França¹⁷.

¹⁵ HEFELE, V, 1505.

¹⁶ *Constitucions i altres drets ... I*, tít. 1. — *Cortes de Catalunya publicades per la Ac. de la Hist.*, I, 123. — Hefele (V, 1559) atribueix la constitució reial indicada i l'assemblea en què va tenir lloc la seva promulgació a l'any 1233, seguint a Marca, Martène i Mansi. Altres autors l'atribueixen al 1234. Miret i Sans (*Itinerari*, 116), ha establert que corresponen al 1235. Per cert que Hefele, en esmentar aquí i en altres indrets de la seva obra els documents relatius al nostre país publicats en l'apèndix de la *Marca hispànica* en comptes de citar aquest llibre, es refereix erradament a un altre de l'arq. Marca, el *De concordia sacerdotii et imperii*. Entengui's que quan donem el dia de la celebració d'un concili ens referim a la data de la promulgació de les seves constitucions; la reunió del concili havia començat, generalment, dies abans, i la seva tasca devia omplir sovint diverses sessions.

¹⁷ HEFELE, V, 1496. — GUTRAUD, *L'Inquisition médiévale*, p. 148.

Sobre afers relatius a la inquisició contra els heretges, sembla, va reunir-se a Lleida, a les darreries de l'any 1236 o a començaments del 1237, una assemblea eclesiàstica¹⁸.

Amb el que tingué lloc a Tarragona el dia 18 d'abril de 1239, comença la sèrie dels concilis provincials de caràcter legislatiu celebrats per l'arquebisbe Pere d'Albalat. Vuit són els concilis d'aquest metropolità que varen ésser tinguts en compte en la compilació del Patriarca i en les compilacions del segle XVI de constitucions provincials tarraconeses. El primer tingué lloc el dia 18 d'abril de 1239: ens en queden dues sèries distintes de cànons, totes dues encapçalades amb la confirmació de les constitucions promulgades deu anys abans pel cardenal legat Joan d'Abbeville¹⁹; d'una i altra sèrie varen ésser-ne aprofitats així mateix bon nombre d'articles en la compilació del Patriarca.

El seu segon concili el celebrà l'arquebisbe Pere d'Albalat a València el dia 8 de maig de 1240. Aquest concili, en el qual, amb relació al litigi de la primacia, fou amenaçat d'ex-comunió l'arquebisbe de Toledo pel cas que entrés en aquesta província eclesiàstica precedit de creu alçada, tal com havia intentat fer-ho per la banda de València, varen ésser promulgats també alguns cànons²⁰ que entraren després igualment a formar part de la compilació del Patriarca.

El tercer concili de l'arquebisbe Pere d'Albalat, tingué lloc a Tarragona el dia 13 de maig de 1242. Va promulgar aquest concili diversos cànons que entraren també en la compilació de 1330 i va ocupar-se especialment dels heretges, sobretot dels càtars i valdesos²¹. Amb el concurs de Sant Ramon de Penyafort va ésser determinat aquest mateix any qui havia d'ésser considerat heretge, o creient, o bé fautor, receptor o defensor dels heretges, o bé relapse, i amb quines penes havien d'ésser punits cada un d'aquests. Els heretges obstinats serien lliurats al braç secular; els arrepentits haurien d'ésser tancats per tota la vida; els *credentes, fautores*, etc., serien condemnats a penes, el detall de les quals, era especificat; així mateix es varen establir fórmules per a la condemnaió o absolució dels

¹⁸ TEJADA, III, 348. — BAUDON, *Rel. des Comtes de Foix*, I, 168.

¹⁹ TEJADA, III, 394; i VI, 29. — HEFELE, V, 1606.

²⁰ HEFELE, V, 1611. — TEJADA, VI, 33.

²¹ HEFELE, V, 1624.

heretges²². El concili va promulgar també alguns canons sobre altres matèries i va prescriure la celebració freqüent dels concilis provincials. El problema dels heretges albigesos va motivar també pel mateix temps la reunió i les disposicions d'alguns concilis celebrats al Migdia de França, el principal dels quals fou llavors el de Narbona (1243), en el que es congregaren els bisbes de les tres províncies eclesiàstiques de Narbona, Arles i Aix, determinant així mateix les penes corresponents a les diverses categories d'heretges i partidaris o protectors seus, i establint certes regles processals²³, repetides després pel concili de Béziers de 1246.

El quart concili de l'arquebisbe Albalat, tingué lloc a Tarragona el dia 5 de maig de 1243, i ensems que va promulgar diversos canons referents a disciplina eclesiàstica i en contra dels heretges i ex-comunicats, va ratificar respecte els jueus i sarraïns que desitgessin el baptisme les garanties que els havia concedit Jaume I (12 març 1243) per una pragmàtica²⁴ concordant amb el c. 5, t. VI, lib. V de les *Decretals*, que fou més tard aprovada per Innocenci IV el 1.er de setembre de 1246.

El seu cinquè concili provincial va celebrar-lo l'arquebisbe Albalat el dia 4 de gener de 1245; aquest concili²⁵ reiterà una vegada més l'obligació d'observar els canons del darrer concili ecumènic del Laterà i les constitucions provincials del cardenal de Sabina, i promulgà altres canons que entraren també l'any 1330 a formar part de la compilació del Patriarca.

Pocs mesos després, l'arquebisbe Pere d'Albalat assistí al tretzè concili ecumènic celebrat a Lió a finals de juny i durant la primera meitat de juliol sota la presidència d'Innocenci IV. Aquest papa, des de Lió mateix, amb data 18 octubre 1245, ex-

²² Aquestes normes establertes per l'arquebisbe Pere d'Albalat d'acord amb Sant Ramon de Penyafort, atribuïdes sense motiu al concili de 1242, han estat publicades per Aguirre, *Coll. maxima conc. omnium hisp.*, III, i amb més extensió per Douais en *Le Moyen Age* (1899), 305 ss. i per Valls i Taberner en *Anal. sac. Tarrac.* 5(1929)249-304. — Tejada (III, 351 ss.) i Villanueva (*Summa conc. Hispaniae*, II, 24. ss.) reproduïxen el text d'Aguirre.

²³ HEFELE, V, 1630.

²⁴ *Constitucions i altres drets.*, llib. I, tit. 1, llei 3. — TEJADA, III, 373.

²⁵ Hefele (V, 1663) el fa de 1244 per equivocació de còmput. Morera (II, 282) estableix bé la data de 1245. — Tejada (VI, 39) publica canons inèdits d'aquest concili.

pedí a favor del nostre arquebisbe una butlla concedint per a ell i els seus successors en l'església metropolitana de Tarragona, el privilegi de fer-se precedir de creu alçada per tota l'extensió de la respectiva província eclesiàstica, cosa que l'arquebisbe de Toledo tenia el dret de fer en la seva província; resultant d'aquesta concessió que el metropolità de Tarragona quedava així en certa manera equiparat amb aquell qui pretenia fer valer en territori de la nostra arxidiòcesi el dret primacial²⁶.

El sisè concili provincial de l'arquebisbe Pere d'Albalat va reunir-se a Tarragona el dia 1 de maig de 1246. En ell va ésser confirmada una constitució anterior referent a la salvaguarda de les persones i béns eclesiàstics i foren promulgats altres cànon, alguns dels quals²⁷ passaren també després a formar part de la compilació de constitucions provincials tarraconeses.

No considerem pròpiament com a concili la reunió tinguda a Lleida el mes d'octubre de 1246, amb l'objecte d'alçar l'excomunió que pesava damunt el rei Jaume I per l'atemptat que havia comès contra el bisbe de Girona²⁸.

El seu setè concili el reuní l'arquebisbe Albalat a Tarragona el dia 22 d'abril de 1247. En la primera de les seves constitucions troba hom el ressò de les tribulacions que passava l'Església romana en aquell moment per culpa de l'Emperador Frederic II²⁹. Un cànon d'aquest concili fou recollit també més endavant en la Compilació del Patriarca.

El P. Fita va donar compte d'un concili tarraconense de 1248, la celebració del qual tingué lloc a Tortosa, probablement a finals del mes de març. En aquest concili, del qual no es coneixen constitucions, fou acordada la concessió al rei d'un subsidi per a la guerra contra els sarraïns de València³⁰.

Finalment el vuitè concili provincial de Pere d'Albalat tingué lloc a Tarragona el dia 15 de març de 1249. De les tres constitucions promulgades en aquest concili, solament una, relativa a la conservació dels béns dels prelats després de la seva

²⁶ MORERA, II, 278.

²⁷ TEJADA, VI, 42.

²⁸ MIRET I SANS, *Itinerari*, 183. Vegeu també: TOURTOULON, *Jacme I.º le Conquerant*.

²⁹ HEFELE, V, TEJADA, VI, 44.

³⁰ FITA, *Concilios tarraconenses de 1248, 1249 y 1250*, a *Bol. Ac. Hist.* 40 (1902) 444.

mort, passà a formar part de la Compilació del Patriarca, per ésser les altres constitucions merament temporals ³¹.

Encara el mateix arquebisbe Albalat va presidir els dies 25 i 26 de febrer de 1250 un altre concili a Alcanyis, on el rei Jaume celebrà llavors corts aragoneses; però els seus acords respongueren únicament a alguns casos o qüestions del moment i no representaren la promulgació de normes generals ³².

Amb el concili provincial que tingué lloc a Tarragona el dia 8 d'abril de 1253, i en el qual foren promulgats diversos canons relatius a les ex-comunions, comença la sèrie dels que celebrà l'arquebisbe Benet de Rocabertí. Reiterà aquest concili l'obligació d'observar les disposicions promulgades pel quart concili del Laterà i pel primer de Lió, les constitucions dictades pel cardenal de Sabina per a la província tarraconesa i les acordades pels concilis provincials anteriors ³³. També algunes de les constitucions d'aquest concili de 1253 entraren a formar part de la Compilació del Patriarca.

El segon dels concilis provincials de l'arquebisbe Benet de Rocabertí va reunir-se a Tarragona el dia 16 de maig de 1256. Hefele no esmenta aquest concili, el qual no va fer gairebé gran cosa més que repetir encara una altra vegada la necessitat d'observar les disposicions dels darrers concilis ecumènics, les dels anteriors concilis provincials i les constitucions del cardenal bisbe de Sabina ³⁴.

En les corts que celebrà Jaume I a Lleida el dia 4 d'abril de 1257 atorgà el dit monarca un document solemne confirmant a l'Església els privilegis i llibertats concedits pels seus predecessors i afegint-n'hi d'altres encara ³⁵. A aquestes corts assistiren la majoria dels bisbes i abats i representants de les esglésies catedrals de la província eclesiàstica tarraconesa. Seria possible, doncs, que coincidint amb la reunió d'aquella assemblea, hagués tingut lloc un concili provincial tal com ha-

³¹ TEJADA, VI, 46; atribuint-lo al 1248 per errada de còmput.

³² Tejada, *ibidem*, i per la mateixa causa l'atribueix equivocadament al 1249, i suposa que hi hagué dos concilis d'Alcanyis en 1249 i 1250. Morera, (II, 287), considera com dos concilis distints les dues sessions dels dies 25 i 26 de febrer del de 1250.

³³ HEFELE, VI, 72. — TEJADA, VI, 50.

³⁴ MORERA, II, 292. — Tejada, VI, 52, atribueix aquest conc. a l'any 1257.

³⁵ *Constitucions i altres drets*, vol. I, llib 1, tít. 3. — TEJADA, III, 384.

via ocorregut en 1250 a Alcanyis; però no coneixem pas documents concrets que testifiquin la seva celebració.

En aquell mateix any de 1257 l'arquebisbe Benet de Rocabertí cridat per la cúria apostòlica amb l'objecte de terminar una greu dissidència amb el seu capítol catedral, marxà a Roma³⁶, d'on no consta que tornés fins l'any 1266. Estava encara a la ciutat pontifical l'any 1261 quan el papa Alexandre IV, en els darrers temps de la seva vida, preocupat pels progressos dels tàrtars a Palestina i pel perill d'una nova invasió tartàrica a l'Europa central, va promoure en tots els països europeus la celebració de concilis que, en defecte d'un concili ecumènic, deliberessin sobre els remeis que calia adoptar per a prevenir l'amenaça inquietant de la invasió mongolo-tartàrica. De Roma estant l'arquebisbe Benet de Rocabertí envià la seva delegació als bisbes de Saragossa i Vic perquè presidissin el concili que, en compliment del manament del papa i de la recomanació adreçada per l'arquebisbe als seus sufraganis, havia de celebrar-se, i els autoritzà perquè hi fessin i ordenessin tot allò que pertocaria fer i ordenar al metropolità si hi estigués present. El concili estigué reunit a Tarragona des del primer de maig fins al dia 11 o 12 del mateix mes de l'any 1261; simultàniament tenien lloc en algunes províncies d'Anglaterra, Alemanya i Itàlia, així com l'any anterior s'havien celebrat a França, concilis semblants, amb idèntic motiu³⁷. Les determinacions del concili de Tarragona *pro negotio tartarorum* responien a les qüestions que el papa en la seva butlla de 17 novembre 1260 havia proposat amb relació al dit afer; cap d'elles, naturalment, no tenia caràcter normatiu i, per tal com no interessaven doncs la legislació canònica de la província tarraconesa, no foren inserides en la Compilació de les constitucions provincials.

Tornà, finalment, de Roma l'arquebisbe Benet de Rocabertí en la segona meitat del 1266 i convocà concili provincial que es reuní a Tarragona el dia 21 d'octubre d'aquell any. En aquest concili, que fou el darrer que celebrà el dit arquebisbe, a més de recordar novament l'obligació d'observar les constitucions provincials anteriors, particularment les del cardenal

³⁶ MORERA, II, 295.

³⁷ CAPDEVILA en *Anal. sac. Tarrac.* 2(1926)494.

bisbe de Sabina i una de les promulgades per l'arquebisbe Albalat contra els invasors dels béns eclesiàstics, foren dictades diverses constitucions en defensa de les immunitats eclesiàstiques i sobre altres matèries³⁸; les quals constitucions varen ésser recollides també en la Compilació del Patriarca. Preceptuà aquest concili que en cada església catedral de la província el capítol i el bisbe elegissin dos clergues capaços per a estudiar la teologia i el dret canònic i per a ensenyar després aquestes dues ciències; durant llurs estudis aquests clergues haurien de fruir plenament dels rèdits de llurs respectius beneficis; quan ells estiguessin suficientment instruits, altres dos clergues haurien d'ésser elegits per al mateix objecte.

Entre la mort de l'arquebisbe Benet de Rocabertí (ocorreguda el 2 de maig de 1268) i la presa de possessió de la seu metropolitana pel seu successor Bernat d'Olivella (ço que tingué lloc el 1272 o 1273) passaren uns cinc o sis anys d'una mena d'interregne en l'arquebisbat. Celebrà el nou arquebisbe el seu primer concili provincial a Tarragona el dia 24 de gener de 1274, promulgant diversos canons³⁹, alguns dels quals passaren també després a formar part de la Compilació del Patriarca. Aquest concili de 1274 reiterà una vegada més l'obligació d'observar les constitucions provincials anteriors, declarà i amplià amb certes addicions algunes de les que havien estat dictades contra els invasors dels béns de l'Església, repetí encara altres disposicions encaminades a la reforma dels costums eclesiàstics, a la protecció dels clergues i a prohibir les unions de cristians i jueus.

Poc després l'arquebisbe Bernat d'Olivella anà a Lió, acompanyant al rei Jaume I amb l'objecte de prendre part en el catorzè concili ecumènic convocat per a aquella ciutat pel papa Gregori X. El concili començà el dia 7 de maig de 1274; Jaume el Conqueridor hi era present, però aviat retornà al seu reialme, en tant que l'arquebisbe de Tarragona continuà participant al concili mentre no va impedir-li-ho la malaltia que va sofrir, al propi temps que emmalaltien també altres prelats i que moria a Lió mateix una de les més eminents figures del concili: Sant Bonaventura.

³⁸ HEFELE, VI, 133. — TEJADA, VI, 53.

³⁹ Hefele, VI, 151, accepta per aquest conc. la data equivocada de 1273, el mateix Tejada, VI, 54, i altres autors.

El seu segon concili provincial va reunir-lo l'arquebisbe Bernat d'Olivella a Tarragona el dia 3 de maig de 1277. Aquest concili, que no va ésser tingut en compte per Aguirre, Tejada i altres editors de concilis, ni ha estat esmentat tampoc per Hefeie, va promulgar una constitució, inserida després en la Compilació del Patriarca, que, ampliant-ne una altra del concili de 1239, declarava festa de precepte en tota la província eclesiàstica, la diada de Santa Tecla, i va reservar als bisbes la collació dels canonicats ⁴⁰.

Dos anys més tard, el 13 de desembre de 1279, tingué lloc a Tarragona un concili provincial que va adreçar al papa Nicolau III la petició que fos canonitzat el gran dominicà fra Ramon de Penyafort, mort quatre anys abans ⁴¹.

El tercer concili de caràcter legislatiu presidit per l'arquebisbe Bernat d'Olivella, va reunir-se a Tarragona el dia 22 de març de 1283, coincidint amb uns moments difícils per a la monarquia catalano-aragonesa ⁴². Feia més de mig any que durava la lluita del nostre rei Pere el Gran a Sicília contra els angevins i en oposició amb la voluntat del Sant Pare Martí IV, qui havia ja adreçat diverses intimacions al rei Pere contra el qual va expedir el 21 de març una butlla excomunicant-lo, destituint-lo de la dignitat règia i posant l'entredit eclesiàstic als seus reialmes. Una constitució d'aquest concili de 1283, relativa a les sancions contra els qui atemptessin a la vida i l'honor dels prelats, passà després a la Compilació del Patriarca. A part de la publicació d'aquest cànon i de la reproducció d'altres d'anteriors, el concili degué tenir, sens dubte, importància singular en aquells moments greus per a la vida del país i de l'església provincial.

No és estrany, amb el trasbals considerable que als territoris de la Corona catalano-aragonesa produïren les temeràries empreses del rei Pere, que, durant el seu regnat i el del seu fill Alfons el Liberal, passessin uns quants anys sense celebració de concilis provincials tarraconesos. En el primer any del regnat

⁴⁰ *Constitutiones prov. Tarraconensium lib. quinque*, llib. II, tit. 3, cànon I.^{or}.

⁴¹ HEFEIE, VI, 151. — MORERA, II, 300.

⁴² Hefeie, VI, 285, per equivocació de còmput el fa de 1284, com altres autors, entre els quals Tejada VI, 57. — Respecte els documents papals contra el rei Pere, vegeu: AMARI, *La guerra del vespro siciliano*, II, p. 6.

de Jaume II i vuit dies abans que tingués lloc a Barcelona la reunió de les primeres corts d'aquest monarca, l'arquebisbe Rodrigo Tello, sevillà de naixença, successor de Bernat d'Olivella en la seu tarraconesa, complint un manament del Papa Nicolau IV va celebrar el seu primer concili provincial a Tarragona el dia 15 de març de 1292. Aquest concili, important per la sèrie de cànons que promulgà, la majoria dels quals entraren després a formar part de la Compilació del Patriarca. confirmà les constitucions anteriors en defensa de la llibertat de l'Església, dictà diverses disposicions per la restauració i manteniment de la disciplina eclesiàstica i adoptà novament mesures contra les pretensions de l'arquebisbe de Toledo que intentava entrar com a primat en territori de la província tarraconesa precedit de creu alçada⁴³. En algunes edicions de concilis en les quals les constitucions del de Tarragona de 1292 han estat publicades, apareixen com a cànons finals de la sèrie promulgada per aquest concili, alguns que corresponen a altres sinodes provincials celebrats pel mateix arquebisbe Tello. Així, el cànon que comença: *Item cum in quibusdam*, i que disposà que pel que es referís a la cessació de tot servei diví en temps d'entredit calia observar la constitució *Alma mater* de Bonifaci VIII (cànon que no podia ésser de cap manera de l'any 1292, per quant llavors encara no cenyia la tiara pontifícia el dit papa) ha de correspondre a un concili posterior, la data del qual hauria d'ésser més tard de l'any 1299 en què la dita decretal de Bonifaci VIII va ésser expedida⁴⁴. També els dos cànons darrers relatius a l'execució dels testaments i a la usura i restitució pertanyen a concilis posteriors; segons la compilació de constitucions provincials tarraconeses editada per Antoni Agustí, el primer d'aquells dos últims cànons correspon al quart concili de l'arquebisbe Tello celebrat l'any 1305, data atribuïble també a l'altre cànon i al que fa esment de la decretal *Alma mater*.

En els dos anys següents de 1293 i 1294 l'arquebisbe Rodrigo Tello va celebrar sengles concilis provincials a Lleida. Del de 1293, segon de la sèrie del dit arquebisbe, no ha quedat notícia dels prelats que hi varen assistir; en coneixem tan sols

⁴³ HEFELE, VI, 329. — TEJADA, III, 409.

⁴⁴ *Corpus iuris canonici*, llib. V, tit. XI, cànon 24.

algunes constitucions, relatives al fur eclesiàstic i al pagament dels delmes ⁴⁵, les quals foren promulgades en la sessió del dia primer d'agost d'aquell any i que passaren, més tard, a integrar la Compilació del Patriarca. Les notícies referents al concili de Lleida de 1294, tercer de la sèrie de l'arquebisbe Tello, són més completes. Les constitucions d'aquest concili, promulgades en la sessió del dia 11 d'agost, tingueren per objecte garantir les immunitats i llibertats de l'Església i castigar els invasors i raptores dels béns eclesiàstics i els que atemptessin contra els prelats i persones religioses, ratificant una vegada més les constitucions anteriors referents al particular; i tendiren, així mateix, a corregir certs abusos de menjar i beure que implicaven extralimitacions reprehensibles ⁴⁶. També les constitucions de 1294 entraren després, l'any 1330, a formar part de la Compilació del Patriarca.

El quart concili provincial de l'arquebisbe Tello va tenir lloc a Tarragona el 22 de febrer de 1306. No hi ha notícia, per falta de proemi en les constitucions respectives, de quins foren els prelats que hi assistiren, però coneixem les disposicions acordades en aquest concili, algunes d'elles en defensa dels drets de l'Església i dels privilegis de la clerecia ⁴⁷; la majoria de les quals passaren també l'any 1330 a formar part de la Compilació tarraconesa. Mereixedor d'especial esment és el cànon relatiu a l'obligació dels abats i priors d'assistir als concilis provincials: aquest decret, diu Morera, va produir, sens dubte, alguna protesta per part del bisbe i capítol de Girona, i havent estat elevada la qüestió a la Santa Seu, el papa Climent V, amb la seva butlla *Si debitum exsolvere officii*, dada a Perusa el 6 d'abril de 1307, previngué als abats, priors, degans, prepòsits, arxiprests i altres dignataris eclesiàstics, que estaven subjectes a l'arquebisbe de Tarragona i obligats a la defensa de la immunitat de la seva església i a complir els manaments del metropolità ⁴⁸.

A començaments de l'any 1308, tingué lloc a Tarragona la celebració d'un concili provincial sota la presidència de l'arque-

⁴⁵ HEFELE, VI, 346. — TEJADA, VI, 59.

⁴⁶ HEFELE, VI, 347.

⁴⁷ Hefele, VI, 597, per error de còmput el posa al 1305. Igualment altres autors, com Tejada, VI, 60.

⁴⁸ MORERA, II, 309.

bisbe Rodrigo Tello. La reunió d'aquest concili coincidí amb el moment decisiu de l'afer dels Templers a la Corona d'Aragó. El rei Jaume II, qui en un principi s'havia mostrat favorable a l'Orde del Temple, segons ho proven les lletres que amb data 20 de novembre de 1307 adreçà als reis de Castella i de Portugal, varià vuis dies després de pensament, sens dubte per motius polítics i, accedint llavors a les indicacions del rei de França i acceptant les suggerències de l'inquisidor, manà obrir informació contra els Templers i empresonar-los tots, així com que els fossin ocupats els béns mobles i els immobles. El 7 de desembre Jaume II escriví al papa, al qual comunicava que havia procedit contra els Templers que s'havien aquests tancat en llurs castells, que els faria assetjar i prendre, i que si ell havia començat a actuar d'aquesta manera sense esperar les disposicions pontificals relatives a tal afer, era per haver-li-ho aconsellat i demanat alguns bisbes i l'inquisidor. La lletra del rei va creuar-se pel camí amb la que el Papa li havia enviat des de Poitiers el dia 22 de novembre, exhortant-lo que amb tota precaució i secret efectués la captura dels Templers del seu reialme en un mateix dia i fes inventariar llurs béns⁴⁹. Jaume II des de València, amb data de 5 desembre, c sigui l'endemà d'haver 'escrit al papa, envià convocatòries als bisbes i al vicari general de l'arquebisbe de Tarragona (no essent cridat aquest a fi d'estalviar-li les fadigues del viatge) per reunir-los a la ciutat del Túria en la propera festa de l'Epifania (6 de gener de 1308) i tractar de la manera de procedir contra els templers⁵⁰. Sigui que la reunió de València no arribés a tenir lloc, o bé que els prelats es traslladessin després a Tarragona per congregar-se amb el metropolità, el cert és que pel febrer de 1308 se celebrà el concili provincial de Tarragona, darrer dels presidits per l'arquebisbe Tello, qui morí a finals d'aquell mateix any. Els Templers promogueren reclamacions davant dei concili; però l'interès principal d'aquesta reunió, en quant a les notícies que d'ella han quedat, consisteix sobretot en les constitucions que promulgà relatives a diferents matèries del dret canònic, alguna d'elles regulada ja anteriorment per cons-

⁴⁹ MIRET I SANS, *Les cases dels Templers i Hospitalers a Catalunya*.

⁵⁰ MORERA, II, 312. — El conc. prov. celebrat a Tarragona pel febrer de 1308, és atribuït per Hefele (VI, 600) al 1307 per l'equivocació tantes voltes indicada.

titucions de concilis precedents⁵¹. Dos dels canons del concili de 1308 passaren a formar part de la Compilació del Patriarca i de les compilacions posteriors. El cas és que el concili de referència en totes les compilacions de constitucions provincials tarraconeses és atribuït equivocadament a l'arquebisbe Guillem de Rocabertí, el qual no havia estat enlairat encara llavors a la dignitat metropolitana.

L'afer dels Templers ocupà encara en els anys subsegüents l'atenció d'altres concilis tarraconesos. El Prof. Finke, en el seu remarcable llibre *Papstum und Untergang des Templerordens*, ha aplegat dades documentals relatives als següents concilis: Un de l'any 1310, celebrat pel setembre, i que hagué d'ocupar-se del subsidi demanat pel rei; concili al qual fa al·lusió com a celebrat de poc a Tarragona, un document de Jaume II datat a 20 d'octubre d'aquell any. Altre concili fou el que estava reunit a Tarragona pel febrer de 1311, segons consta d'una lletra de l'arquebisbe Guillem de Rocabertí adreçada al rei amb data de 28 de febrer; respecte el qual concili sabem per una lletra que envià Jaume II al sobredit arquebisbe el dia 5 de maig següent, que s'havia ocupat de la inquisició contra els Templers, sense prendre cap decisió, diferint-la per al concili immediat. Aquest degué ésser el que estava convocat per al 19 d'octubre (diada de Sant Lluç) de 1312 i que durà fins al dia 4 de novembre, concili en el qual els Templers de la Corona d'Aragó foren absolts, essent reconeguda llur innocència; aquests quedarien endavant (dissolta com estava ja l'Orde per una butlla pontifical de 22 de març d'aquell mateix any) subjectes canònicament a llurs respectius ordinaris i haurien de percebre una pensió suficient sobre els béns confiscats a l'Orde, tal com després de la supressió d'aquesta havia disposat el papa Climent V, en la butlla *Ad certitudinem* de 6 de maig, per la qual encomanava als concilis provincials respectius el judici sobre la culpabilitat o la innocència dels Templers de cada país. La supressió del Temple havia estat poc abans promulgada solemnement pel dit papa en la segona sessió pública del Concili de Viena (quinzè concili ecumènic) celebrada el dia 3 d'abril de 1312; la sessió del 6 de maig, en la qual fou publicada la referida butlla *Ad certitudinem*, va ésser la darrera del dit concili ecumènic, en el qual parti-

⁵¹ Tejada, VI, 62, atribueix també el conc. tarragoní de 1308 al 1307.

ciparen l'arquebisbe de Tarragona i el bisbe de València, segons es desprèn de les interessantíssimes relacions enviades al rei Jaume II pels seus ambaixadors, les quals han estat publicades pel Prof. Finke en el llibre abans esmentat⁵².

Si el concili provincial tarraconense de 1312 tenia com a objecte principal i potser exclusiu el compliment de les decisions promulgades en el concili de Viena respecte els Templers, el concili provincial de 1318, celebrat a Tarragona en el mes de febrer sota la presidència de l'arquebisbe Eximen de Luna, vingué a representar, en alguna de les seves constitucions, l'aplicació particular dels principis establerts en determinats canons d'aquell concili ecumènic, com, per exemple, els referents als begards i les beguines⁵³. Altres constitucions del concili provincial de Tarragona de 1318 foren, però, peculiars d'ell; i unes quantes passaren a formar part de la Compilació del Patriarca.

En opinió del P. Fita⁵⁴ seria probable que l'arquebisbe Eximèn de Luna, qui havia estat abans bisbe de Saragossa, s'hagués mostrat en el concili provincial de 1318 partidari de la divisió de l'arxidiòcesi efectuada uns mesos després en virtut d'una butlla del 14 d'agost d'aquell any per la qual el papa Joan XXII va erigir en metropolitana la seu de Saragossa, a la qual assignà com a sufragànies les d'Osca, Taraçona, Pamplona, Calahorra i Albarracín (Segorbe). Les suposicions que a propòsit de la divisió de la província tarraconesa fa En Morera⁵⁵ i la atribució de la iniciativa d'aquesta divisió a l'arquebisbe Luna ideada pel P. Fita, sense ésser del tot inversemblants, no són, però, indubitables. Semblant divisió entrava de ple en la política eclesiàstica de Joan XXII, el qual pel setembre de 1316, poc després de la seva elevació al pontificat, havia creat nous bisbats, partint les diòcesis massa extenses,

⁵² FINKE, *Papstum und Untergang des Templerordens*, II.

⁵³ Hefele, VI, 783, l'atribueix amb error de còmput al 1316. — Gams *Die Kirchengeschichte von Spanien*, III, 1.ª part, 276 el data de 1317. — Tejada (III, 473) publica les constitucions del concili de 1318 amb data de 1317 i, seguint el cardenal Aguirre, suposa que tingué lloc a Tarragona un altre concili l'any 1318.

⁵⁴ FITA, *El conc. de Tarragona de 1318. Revisión crítica a Bol. Ac. Hist.* 28 (1896) 237.

⁵⁵ MORERA, II, 324

com per exemple la de Toulouse, de la qual féu tota una província nova, distribuïda en sis bisbats ⁵⁶.

Amb la partició de l'arxidiòcesi tarraconesa l'any 1318 podria cloure's, en certa manera, un període de la història dels seus concilis; però el fet que la legislació canònica provincial fos compilada pocs anys després, en 1330, és el que ens ha decantat a prendre aquesta data com a terme divisor i entre dues èpoques distintes de l'activitat conciliar desplegada durant la baixa Èdat Mitjana en la nostra regió eclesiàstica. La circumstància que el segon dels concilis tarraconesos de l'arquebisbe Eximèn de Luna, celebrat el 25 de gener de 1324, fos en realitat d'escassa importància en quant a la seva obra legislativa, constituint els dos canons que en coneixem una simple reiteració de constitucions anteriors, i el no haver-se aplegat cap altre sinode provincial fins a l'any 1330, confirmen encara la pertinència d'assenyalar aquesta data com a partió de dos períodes de la nostra història conciliar provincial.

Per al 23 de novembre de 1329 i a la ciutat de Lleida havia convocat el seu primer concili l'infant Joan, Patriarca titular d'Alexandria i administrador de la nostra seu metropolitana ⁵⁷. Durant els anys que havia estat arquebisbe de Toledo s'havia distingit l'infant Joan per l'impuls que donà a l'activitat conciliar d'aquella altra província. El concili començat a Lleida va continuar després les seves tasques a Tarragona, i acabà el dia 26 de febrer de 1330. Fou aquesta assemblea eclesiàstica una de les més notables de la nostra arxidiòcesi en l'Èdat Mitjana. En ella va ésser votat el subsidi per a la guerra de Granada, foren promulgades nombroses constitucions provincials, reiteració no poques d'elles de disposicions anteriors, encaminades a salvaguardar la puresa dels costums, a mantenir la disciplina eclesiàstica i a evitar extrali-

⁵⁶ Hefele, VI, 747, amb referència a VIDAL *Les origines de la province eccl. de Toulouse*. Respecte la partició de la prov. eclesiàstica tarraconesa, vegeu: CARESMAR, *La primacia de la seu de Tarragona* (Tarragona, 1924), p. 172 i vegeu també VINCKE, *Die Teilung der Provinz Tarragona* en la seva obra *Staat und Kirche in Katalonien während des Mittelalters*, Münster 1931, p. 373 ss.

⁵⁷ Respecte a l'infant Joan, fill del rei Jaume II, arquebisbe que fou de Toledo i després Patriarca d'Alexandria, administrador de l'església de Tarragona, està indicada tota la bibliografia en el treball recent de Vincke, *Jacob II. und Alfons IV von Aragon und die Versorgung des Infantes Johann mit kirchlichen Pfründen a Röm. Quartalschrift* 42(1934)71-146.

mitacions dels jueus i dels sarraïns⁵⁸. Però l'obra més important d'aquest concili, com diu Morera, fou la formació del cos de les constitucions provincials per a servir de codi particular de l'arxidiòcesi tarraconesa; compilació canònica distribuïda en articles constituïts per aquelles decisions de concilis anteriors que haurien de seguir vigents i seriatos per ordre cronològic. Així va quedar fixat l'any 1330 el nucli originari de la col·lecció legal de la província de Tarragona, de tal manera que les col·leccions quinzencentistes del cardenal D'Oria, d'Antoni Agustí i de Joan Terès⁵⁹ no varen ésser en el fons més que ampliacions successives de la del Patriarca a la qual aquells arquebisbes varen anar agregant les constitucions posteriors; si bé en quant a l'ordenació del material que integrava aquest *corpus* del dret particular de la província tarraconesa, l'arquebisbe Agustí va introduir-hi una modificació remarcable en fer una classificació sistemàtica de les diverses matèries regulades en les constitucions provincials, distribuïnt-les per títols i capítols dintre de la divisió en cinc llibres semblant a la del codi canònic general de les *Decretals*.

Pot dir-se que la compilació del Patriarca d'Alexandria estava formada pròpiament per dues parts: la primera de les quals era un conjunt d'una seixantena de canons procedents de les constitucions promulgades en diversos concilis provincials anteriors al de 1330; i la segona estava representada per les noves constitucions promulgades llavors mateix, en aquest primer concili del Patriarca, compostes d'una vintena de canons.

No és ara el nostre propòsit d'intentar la valoració jurídica del contingut d'aquesta compilació, l'interès de la qual consisteix més que res a ésser la primera recopilació del dret eclesiàstic provincial expurgat de les disposicions supèrflues o desuetes i confirmat novament en vigència en tot el que conservava d'aplicable al moment de la seva publicació. El judici formulat per Hefele, en dir que aquesta compilació no conté res de notable, ens sembla tanmateix massa absolut, el considerem excessiu i com a tal el reputem injust i immotivat, més que més quan no es tracta de donar a la compilació tarraconesa

⁵⁸ MORERA, II, 887. — Hefele, VI, 812, i altres autors atribueixen aquest concili al 1329.

⁵⁹ Vegeu la bibliografia d'aquestes col·leccions en BROCA, G. M., *Toula de les stampacions de les Constitucions de Catalunya*. Barcelona 1909.

altre abast i significació que els que li corresponen dintre els respectius límits provincials en la història eclesiàstica.

La compilació de constitucions tarraconeses publicada per l'infant Joan amb l'aprovació del concili de 1330, es conserva en diversos manuscrits i ha estat impresa dues vegades. Els primers que la varen editar, transcrivint-la del ms. conservat llavors a l'església d'Avinyó, foren Martène i Durand en el volum IV del *Thesaurus novus anecdotorum*. Més modernament Tejada i Ramiro la va editar de nou en el volum III de la seva *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia de España y América* (Madrid, 1861).

Coneixem de la Compilació del Patriarca diversos manuscrits; respecte els quals ens limitarem a donar-ne estricta notícia amb indicació de les respectives signatures.

BARCELONA:

Arxiu de la Corona d'Aragó: Ms. 32 de Ripoll, fol. 70 r.

Ms. 133 de Ripoll.

Ms. 5 de l'Arxiu reial.

Arxiu de la Catedral: "Llibre de la Cadena", f. 13.

GIRONA:

Arxiu episcopal, "Constituciones Tarraconenses et Gerundenses".

Colegiata de Sant Feliu: Ms. de Constitucions provincials i sinodals.

VICH:

Catedral, Ms. 7573 del darrer inventari de la Biblioteca episcopal.

Ms. 7574 del dit inventari.

MADRID:

Biblioteca Nacional, Ms. 737 (abans C, 77), fol. 1.

MONESTIR DEL ESCORIAL:

Ms. Z-I-3 fol. 390.

Ms. Z-I-4 fol. 190.

Ms. C-II-7 fol. 25.

PARÍS:

Biblioteca Nacional, Ms. 4670A fol. 19.

AVINYÓ:

Biblioteca departamental, Ms. 658.

D'aquest mss., els de Vic, els de l'Escorial i el d'Avinyó han estat descrits per Gudiol, Antolín i Labande en llurs respectius catàlegs.

Les notícies de Villanueva, en el seu *Viaje literario*, respecte altres manuscrits que contenen la Compilació de constitucions provincials tarraconeses promulgada l'any 1330 pel Patriarca d'Alexandria, alguns d'ells possiblement perduts, es troben recollides en l'obra de Beer, *Handschriftenschatze Spaniens*. Convé, però, no confondre tals notícies bibliogràfiques amb les relatives a la Colecció de constitucions capitulars de la Seu de Tarragona, formada pel mateix Patriarca, ni tampoc amb les referents a constitucions sinodals de la diòcesi tarraconesa, que són coses distintes les tres.

La Compilació del Patriarca va ésser ben tost objecte de diverses glosses. En els mss. de la Biblioteca Nacional de París i de l'Arxiu capitular de Barcelona, el text de la Compilació està voltat de notes i comentaris marginals. El mateix còdex de la Catedral barcelonesa conté, pocs folis més avall (f. 47), un *Apparatus domini Gaufridi de Biure super constitutionibus editis in conciliis Terrachonę contra invasores, raptores et depredatores bonorum et jurium ecclesiasticorum*, datat del 13 de juny de 1328. Jofre de Biure, que era canonge de Tarragona i que dedicà el seu *Apparatus* (del qual hi ha un altre exemplar en el ms. D-II-18, fol. 3, de la Biblioteca de l'Escorial) a l'infant Joan, intervingué potser en l'elaboració de la Compilació de les constitucions eclesiàstiques tarraconeses, de les quals era tan coneixedor.

Ja he dit abans que no era ara el meu propòsit d'entrar en l'estudi jurídic del fons de la col·lecció canònica provincial de 1330; amb l'ordenació dels antecedents que varen preparar-la i amb l'examen sumari del seu aspecte formal basta de moment per a contribuir a la millor coneixença d'aquella compilació que fou el resultat d'un període interessant de l'activitat conciliar tarraconesa i fruit de la iniciativa codificadora del Patriarca d'Alexandria.

FERRAN VALLS I TABERNER

Deo largire patri se. p dilecti filii. E. ut na
 tū. ut ac mūdū. Salute hominū. Cū qui. Sōy.
 Sō legos imperiū. Sōy.
A se patri urba boni dūmunc uerū. A sp
 ce multiflūo. nūcāte crūmīe. sūi. Sara
 nūlūq. anū dīpīa pnciōnī. A spīce uerūo ut
 letur. lētra sedo. p te p q. crūc. clauis spūa
 ualūm dūm. Ex pīerūcū uano cūfōd. spūa
 crū. A quo p. tūā lētr. sargō crūlucē. Aūd
 qūz rōgō sūpplex humilūq. rē. nūc. null. enū
 spūcū uerū sceleratōr. est. Cōfīrōr potūe
 sacris subtrūc. abādī. dauenā pōlco mūdū
 scēlīmē rēcō. Cōmētū sēt. quātēnū ero rēd
 uūe. p. cōpōr. maculā scelerū cōfūm mōz.
 Vt sēt uerūcū parādī. utīmīa. quēdā dēpīa p.
 sūi. p. q. rēcō. Sōllīgōr. spūa uerū uerūcū
 pēcōr. Enūdō labrūq. nōm flāmīdō pēcōr.
 Vm flāgīcīū mētōr cōgnōcōr. uerūcū. lēuū
 quē uīdō sacrosc flūmīe tūc dī. p. d. arē. ut
 qū p pōllēnt. indūpēcōr. Ar. hō. ad rīc. t. v. sōc
 dēc. mētū mūdū. Nōc pēcō gēmīflūcīū. hōrōi

Fig. 1

lumine plenas. et sedes adae pulchras. dīuocōnī
 ed rītū. mōdūcū rēcō. spē. clāstīn. bāt. rēgū
 pīcū flāgīcīū uerūcū. sōmīdō. uo pōssīm. uobū
 r. tūc. cōpōr. sōpū. Ac uīcā. angēcū. uīgī. spūa
 rē. cūcēdō.
Salve rex salubor. uelhor. pēta. salue.
 Salue rex regū. mōrōcī. pīstīcō. amōrē.
 Salue rēcōr. uīgī. rēpārōr. amōnī.
 Cīa nōā. dī. salue. dīmōrē. rēlīgōr.
 Spēs. omīa. dī. salue. pēta. rēgīnōr.
 P rīcīpū. nōm. salue. fabricatōr. olūmī.
 P rīcīdū. nōm. salue. dēstrūcōr. aūcērnī.
 Cōsīlū. nōm. salue. sēpīcīa. sēmples.
 Aūxīlū. nōm. salue. sōrīssīmē. rēgī.
 Sūbīdū. nōm. salue. sōlēmā. pōr.
 Sūffrīgū. nōm. salue. mūmīnū. pōr.
 Hōrē. chēre. dī. nōrē. rēpārōr. uīgī.
 Hōrē. chēre. dī. pōr. sēuīcōr. nōā.
 Hōrē. chēre. dī. salūc. cōpī. rēdēpōr. nōā.
 Hōrē. chēre. dī. lēuī. rēcō. cōrdē. pōr.

Fig. 2

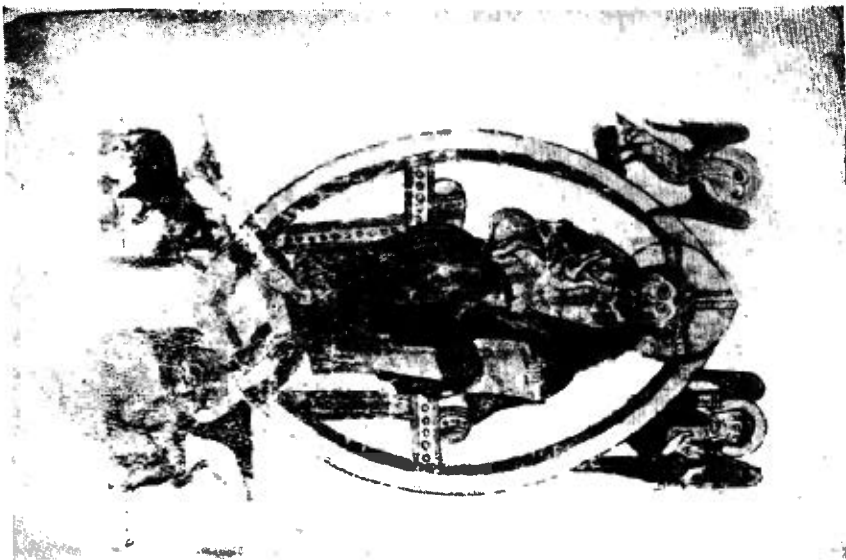

Fig. 3

Fig. 4

E T VALLA. TASSIUS VIZ. TMA. S. TUNDIS
 OPERA MACULASQ. S. P. DISMISSIS. SITUS
 T. EGO ULTIMI. SERVAVI. TMOY. ET EXIGUIS
 MBRI. ECCLE. TMOY. C. SACROZ. PHONOU
 FICO. TO. DEBITO. SACRIFICIO. LAUDIS. P. SCIRE. ET
 POSSE. Q. DM. TUNELLO. DOMARE. DIGRAT. OF.
 T. Q. COLDIS. OBLATIO. INSPECTU. T. P. CUOSIA. E.
 I. DE. EN. QUP. UNNE. SUORA. LAUDATIONIS. EX. DOMO
 MAC. TMOY. ACC. LIB. ET. TONAS. OF. TRO. T. E. D. H.
 N. FACTA. T. C. EN. TMOY. P. TRO. T. T. T. T. T. T. T.
 COAD. T. EX. CEU. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T.
 T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T.
 IN. SUB. STANTIA. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T.
 SIMPLACI. INCORPOR. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T.
 SERPTE. JACIT. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T. T.
 HABENT. SED. P. OMNE. MODI. SINE. D. FOR. MUA.
 T. P. FORTI. SINE. QUANTIT. MAGNI. SINE. Q.
 LACUS. H. ANI. SINE. IPSE. SEPTIMA. SINE. MOR.
 T. T. T. T. SINE. INHYMUTATE. SOLTE. SINE. INDA.
 CIO. UO. T. T. T. T. SINE. LOCO. UBAY. T. T. T. T. SINE. SITU.

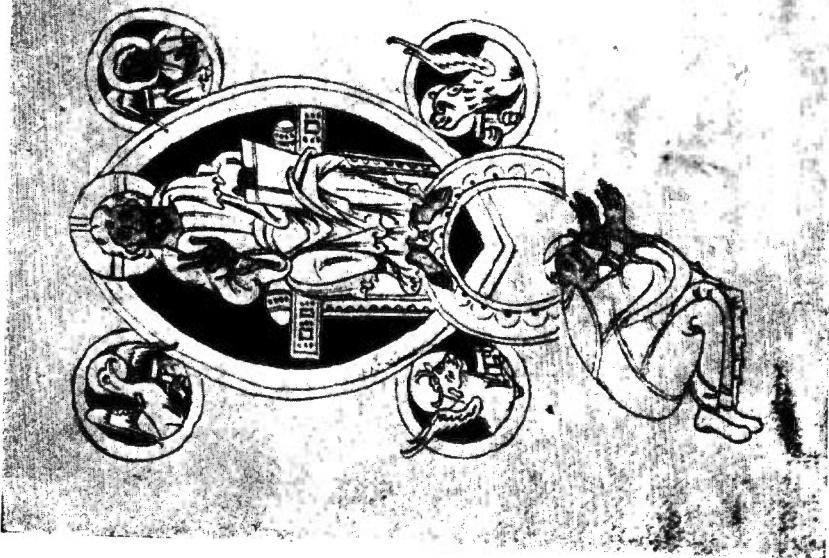

Fig. 5 Clixè: Arxiu d'Arqueologia catalana

MINIATURES I FRAGMENTES LITÚRGICS INÈDITS DE L'ARXIU CAPITULAR DE TARRAGONA

En un missal manuscrit de l'Arxiu capitular de la Seu de Tarragona i en el lloc corresponent a l'inici del cànon (fol. 4), es troben relligats dos fulls d'un còdex més antic, interessantíssims per les miniatures i pels fragments litúrgics que contenen¹.

DESCRIPCIÓ DEL MISSAL. — És un llibre de pergamí, que consta de 34 folis de 225×190 mm.; manquen els dos primers fulls del primer quadern i el quadern o fulls, — que potser només eren dos, — de la primera lligada.

És escrit en caràcters gòtics de principis del segle xv, amb les inicials senzilles en blau i en vermell.

El text comença amb les oracions de l'ofertori, — diferents en part de les del missal romà —², i segueixen els prefacis: comú, de la Verge, de Nadal, de Pasqua, de l'Ascensió, de Pentecosta, — aquests quatre últims amb les corresponents variants del cànon, — de la Sma. Trinitat, de Sta. Creu i dels Apòstols. Després del cànon hi ha les següents misses: "officium missae defunctorum", amb les diverses lliçons de les epístoles i evangelis i oracions segons les circumstàncies de l'ofici, disposades per separat; i segueixen amb l'ordre ordinari de la missa, l'"officium in honorem gloriose Virginis Marie", "In die natalis Domini", — només la missa tercera amb l'epístola de la segona, — dues "in honorem beate Marie", — per al temps de Nadal, i per al temps d'Advent, — "in die Epiphannie Domini", "in die sancto Pasche", "in die Ascensionis Domini", "in honorem sancti Spiritus", "in honorem sancte Trinitatis", "in honorem sancte Crucis", "in honorem sancti Michaelis", "missa pro peccatis", "officium sanitatis"; "ordo qualiter consecrantur nupcie", "benedictio ad secundas nupcias", — ambdues amb pre-

¹ Som obligats d'expressar ací la nostra gratitud a M. Serra i Vilaró, qui descobrí aquests fulls i els posà en nostres mans per a la publicació.

² Les hem trobades iguals i gairebé en el mateix ordre en un missal de la mateixa època procedent de Cardona. Vegeu-ne una descripció en *Anol. sacra Tarrac.* 6(1930)296-300.

faci propiri,—“alia missa sancte Marie”, “missa pro salute vivorum et requiem defunctorum”, “missa sancti Augustini pro vivis et mortuis”, “missa in commemorationem beate Marie et sanctorum omnium”, “pro pluvia postulanda”, “missa pro seipso”, “missa pro repellendis pravis cogitationibus”, i “missa pro peccatis”; les vuit últimes o de després dels oficis de núp-cies tenen només les oracions soles.

Al final hi ha el següent colofó: “Istud missale scripsit G. Granelli presbiteri, ad honorem omnipotentis Dei, et ad servitium capellanie confratrie beate Marie et beati Michaelis archangeli”, devia servir només per a les misses que la dita fraterna celebrava.

De mà i època notablement posterior, però amb lletres gòtiques, són algunes addicions fetes als marges i als fulls darrers; l'últim té un tros de missa que degué ésser d'un altre llibre.

Quant a la procedència del missal, no sabem altra cosa que l'any 1667 es trobava en una ermita de la Sma. Trinitat, segons hom llegeix en una nota en el full de la coberta anterior: “Memoria de fr. Yuseph Puig. = De la diade que entrà a la ermita de la santa Trynitat, Vig a 12 de juñ de l'añ 1667 = fra Yuseph Puig, firmar lo sobredit”. No sabem que existís una ermita de la Trinitat a Vic; ni és clar que “Vig” signifiqui el nom d'aquesta ciutat, sino que podria ésser la grafia incorrecta de la paraula *avui*, i derivada de la mala pronunciació de “vuy”. A la diòcesi de Tarragona hi ha una ermita de la Sma. Trinitat a Espluga de Francolí, però cap índex no ens prova que el missal procedeixi d'aquesta. Cal recordar també que en aquesta època els Trinitaris estaven encarregats de l'església de Sta. Maria del Miracle de Tarragona³, i encara que no sigui gens probable que aquesta església no fos mai anomenada “ermita de la Sma. Trinitat”, podria ésser que els dits religiosos tinguessin encomanada alguna ermita en la diòcesi, amb aquesta advocació.

En compondre-se el missal que acabem de descriure, hom relligà, al començament del cànon (fol. 4), els dos fulls que contenen els fragments litúrgics i les miniatures; aquests dos fulls, també en pergami, amiden 195 X 130; les pàgines exteriors tenen el text i les interiors les miniatures.

³ S. CAPDEVILA. *El temple de Santa Maria del Miracle de Tarragona*. Publicacions de “la Cruz”, Tarragona, 1924, pàg. 49 i segs.

DESCRIPCIÓ I TRANSCRIPCIÓ DEL TEXT.— El text, que transcrivim a continuació, és escrit en lletra carolina de ple segle XII; les inicials són rubricades. Consta de l'acabament d'una oració, d'una prosa rítmica i d'una seqüència, aquesta última, sobretot, molt bella i interessant, amb la singularitat que els darrers quatre versos comencen amb una aclamació grega, en la grafia llatina: "Kirie chere", potser reminiscències d'algun text litúrgic oriental. Es refereixen a la festa de Pasqua (figs. 1 i 2).

[Fol. 1r] Hoc largire pater sancte per dilectum filium, quem mi|sisti in hunc mundum pro salute hominum. Cum quo sanctoque |⁸ spiritu regnas in perpetuum. Amen. |

Christe patris uerbum lumen de lumine uerum. Aspi|ce multifluo nutante crimine seruum. Sarci|⁶nulisque animam depressam perniciosis. Aspice uenturo ut |letetur libera seculo. Per te perque crucem, clavos, sputa |vulnera dura. Et per seruatum uano custode sepul|⁹crum. A quo post ternam liber surgis cito lucem. Audi|que rogitto supplex humilisque reus nunc. Nullus enim |spirans uitam sceleratior esse. Confiteor potuit |¹²sacris subtractus ab|undis. Da ueniam posco miserans, |sanctissime rector. En iterum fletus quatiens oro redi|uiue. Preceptor maculas scelerum consumme meorum. |¹⁵ Ut sanctus ueniens paraclitus intima cordis, quem das discipulis post |funus potsque recessus. Stelligeros propria uere uirtute |petitos. Emundet labrumque meum flamando perurat. |¹⁸ Ut me flagiciis merear cognoscere cunctis. Lautum |quem uideo sacramento flumine tinctum. Da, rex re|gum prepollens induperator. Urbis ad eterie conscen|²¹dere menia mundum. Nec peto gemifluas heroum

[fol. 2v] lumine plenas. Ut sedes ad eam pulsator desidiosus, |ed tantum modicum teneam prope claustra beatus. Regni |³ presidium stigas uitare favillas. [Q]uo possim iubilum |et tutus captare supernum. Ac uitam angelicam iugiter spira|re canendo.

- 6 Salue rex sabahot victor per secula salue.
 Salue rex regum mortis prostrator amare.
 Salue rex noster uite reparator amene.
- 9 Gloria nostra Deus salue de morte resurgens.
 Spes o nostra Deus salue per secula regnans.
 Principium nostrum salue fabricator olimpi.
- 12 Presidium nostrum salue destructor auerni.
 Consilium nostrum salue sapientia simplex.

- Auxilium nostrum salve fortissime regum.
 15 Subsidiium nostrum salve solatia prebens.
 Suffragium nostrum salve munimina prestans.
 Kirie chere Deus nostre reparatio vite.
 18 Kirie chere Deus pax et uictoria nostra.
 Kirie chere Deus salus atque redemptio nostra.
 Kirie chere Deus laus et concordia pacis.

Hem resseguit atentament els índexs dels repertoris de Chevalier ⁴ i dels volums de Drewes i Blume ⁵, per cercar si aquests textos poètics eren ja coneguts; solament hem trobat un himne que comença com la nostra seqüència, però que segueix d'una manera completament distinta:

Salve rex Sabahot victor a morte resurgens
 cui placuit tantum laetificare diem
 Gloria, Christe, tuis maneat per saecula triumphis,
 cui mors atra nocens non dominabitur hic . . .

que es troba, segons Blume ⁶, en el manuscrit núm. 1707 de la Biblioteca Mazarin de París, del segle XI-XII). Cal notar que en aquesta època es troba una abundant i variada producció de peces poètico-litúrgiques.

DESCRIPCIÓ DE LES MINIATURES. — Encara més interessants que el text són les miniatures, que conceptuem d'entre les més belles d'aquell temps a Catalunya. El verso del primer full conté un Pantocrator i l'altra pàgina una Crucifixió. Ocupen, dintre del full, l'espai d'un rectangle de 85×45 i 95×45, respectivament. Les miniatures són fetes a ploma en el dibuix dels contorns i línies esquemàtiques, i il·luminades, amb preponderància dels colors blau, taronja i vermelló, a més dels encarnats; segueixen el verd, morat, groc, ocre i bru. El dibuix d'aquestes dues belles miniatures romàniques repeteix essencialment els esquemes d'aquestes conegudes representacions ⁷.

⁴ CHEVALIER, *Repertorium hymnologicum*.

⁵ DREVES i BLUME, *Analecta hymnica*.

⁶ *Analecta hymnica*, vol. II, p. 20.

⁷ Vegeu: A. MUÑOZ, *Pittura romanica catalana: I paliatti dipinti dei Musei di Vich e di Barcellona a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (1907), pàg. 89 i sg. — W. S. COOK, *The Earliest Painted Panels of Catalonia I i II al The Art Bulletin*, vol. V (1922), núm. 4 i vol. VI (1923), nú-

El Pantocrator (fig. 3), inclòs en el nimbe de forma d'ametlla, està assegut sobre tron encoixinat i posa els peus damunt un segment de cercle, que no surt fora del nimbe. L'ornamentació del coixí és, en els extrems, de puntets entre línies; la del tron de petits cercles, i de semicercles que inclouen puntets la del segment de cel; tots tres objectes són de fons groc amb faixes exteriors de vermelló. La figura del Crist està en la sòlita posició dels Pantocrators, amb la mà dreta en actitud de beneir, la qual no surt, però, fora del pit, i amb l'esquerra sostenint el llibre que recolza perpendicularment sobre el genoll. És barbat i té ampla cabellera estesa damunt les espatlles i amb un floc de cabells al mig del front. La testa és coronada de nimbe amb creu de línies paral·leles i ornamentada amb puntets. Vesteix túnica de color taronja, i el mantell, — il·luminat d'un blau tan espès que no permet de veure el dibuix dels plecs, — li cau per dessobre l'espatlla esquerra i es creua al davant per damunt dels genolls.

Els símbols dels evangelistes estan en els angles i fora el nimbe d'ametlla, sense que els inclogui cap cercle ni altra línia; l'àliga i l'àngel a la part superior i el brau i el lleó al dessota, tots quatre alats i amb nimbe a la testa, portant cada un el seu llibre de l'evangeli. Les ales són fetes de dues faixes de color: taronja i verd en els dos primers, i verd i vermelló en els altres; el cos de l'àliga és de color taronja, taronja i blau la túnica i el mantell de l'àngel, i blau i ocre els cossos del brau i del lleó, respectivament.

En la crucifixió (fig. 4), el Crist té coberts els lloms amb perizonium de color blau, nuat al davant; reposa els peus dessobre una fusta plana i té una posició tranquil·la i serena. Les mans són llargues i finament dibuixades. La testa, lleugerament inclinada cap a la seva dreta, és nimbada amb cercle creuat de ratlles paral·leles i puntets ornamentals; el cabell cau per dessobre i davant les espatlles i té al front el floc que hem notat en el Pantocrator. La creu és feta de cinc bandes: verda la central i de color morat i vermelló les exteriors; el cap i braços d'aquesta

mero 2. — PH. LAUER, *Les miniatures romanes des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1927. — J. GUDIOL, *Els primitius*, I i II, Barcelona, 1927 i 1929. — W. S. COOK, *A romanesque Fresco in the Plandura Collection* al *The Art Bulletin*, vol. X (1928), núm. 3. — J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *La miniatura española*, 2 vols., Firenze, 1930.

creu acaben amb un eixamplament groc i és plantada en una muntanyeta feta de faixes ondulants d'ocre i vermelló.

Dessota la creu, a l'esquerra, hi ha la Verge en la coneguda posició de mig amagar la cara amb les mans cobertes amb el mantell; aquest és blau amb franja bruna i la túnica de color vermelló; St. Joan a l'altra banda recolza la cara en la seva mà dreta; porta la túnica bruna i el mantell blau. Ambdós tenen la testa nimbada de cercle groc.

A la part superior hi ha el sol i la lluna, representats per testes humanes dintre sengles cercles de dues faixes, taronja i vermelló; el sol amb els cabells taronja-vermelló, i la lluna, verds.

Aquestes miniatures no desdiuen en res de la pintura i miniatura romàniques de Catalunya. Moltes analogies, però, depenen de la repetició i estilització dels esquemes d'aquesta composicions. D'entre les miniatures que hem estudiat per a cercar elements de comparació, trobem una major semblança amb les nostres miniatures en un Pantocrator d'un còdex de Ripoll (figura 5) que es troba actualment en l'Arxiu de la Corona d'Aragó⁸; a més de l'analogia de l'ornamentació i disposició general de les figures, hi trobem altres coincidències: la manera de tractar els cabells, amb el mateix floquet que hem observat en les testes de les nostres miniatures, la manera de disposar els plecs de la túnica, sobretot prop dels peus, la posició de les mans i la combinació idèntica dels símbols dels evangelistes, que podria, certament, ésser casual.

Reconeixem, però, que no són dades suficients per a atribuir aquestes miniatures a l'escriptorium de Ripoll, tant més quan pertanyen a una època, sens dubte del segle XII, en la qual és tan difícil, per no dir impossible, d'especificar les escoles, perquè els amanuenses i il·luminadors eren exclusivament religiosos, que canviaven sovint de residència⁹.

PERE BATLLE I HUGUET, PREV.

⁸ *Libellus de scriptis Patrum et Contemplatione*. Còdex 214 de Ripoll, fol. 6 i 7. Vegeu: BEER, R., *Los manuscritos del monaster de Ripoll a Bol. Acad. buenas letras* 5 (1909-10) 336 i lám. VII.

⁹ Cfr. H. MARTÍN, *La miniature française du XIIIe au XVe siècle.*, París-Bruxelles 1923, pàg. 2.

MANUSCRITS CATALANS DE CARÀCTER ASTRONÒMIC A LA BIBLIOTECA NACIONAL DE MADRID

Durant les meves recerques en el fons de manuscrits de la Biblioteca Nacional de Madrid vaig tenir ocasió d'estudiar dos manuscrits, de caràcter astronòmic, de procedència certament catalana, els quals no havien estat encara registrats per la nostra bibliografia. El primer d'ells, numerat avui amb la cota 17961, és un miscel·lani de tractats de còmput del calendari; d'astronomia i d'astrologia, ço que li dóna una valor ben remarcable; si bé els dits tractats estan escrits en llatí, apareixen addicions, notes i llistes de ciutats — catalanes bastantes d'elles — en català; cal, doncs, considerar aquest manuscrit com una addició a fer al *Catálogo de manuscritos catalanes* de J. Domínguez Bordona¹. L'altre manuscrit és el núm. 4238 de la Bibl. Nac., i abans tenia la cota: L, 184; és també un miscel·lani de tractats i de taules d'astronomia, redactats tots ells en llatí; per les notes que apareixen adaptant el càlcul de les taules al meridià de Morella, per les llistes de ciutats de Catalunya i València de les quals dóna les coordenades geogràfiques, podem induir amb tota seguretat que el dit ms., malgrat no oferir passatges en català, sinó que, essent tot ell redactat en llatí, és també de procedència de terres de parla catalana².

Considerant aquests dos manuscrits de caràcter astronòmic, d'un contingut prou interessant, que permet presentar-los com a valuosos exponents de la gran activitat científica de Catalunya durant l'Edat Mitjana, ens hem decidit a donar-los a conèixer fent una descripció de les diverses parts que els integren, identificant les fonts de què procedeixen i publicant algun text desconegut encara i de molta influència en el desenvolupament de la ciència astronòmica medieval.

¹ Madrid, 1929.

² M. Rico Sinobas en la seva edició *Los libros del saber de astronomía del rey Alfonso X de Castilla*, vol. V, p. 129, descriu sumàriament aquest manuscrit.

I

Ms. 17961, en octau, pergami, de diverses mans, segles XIV i XV, no ben conservat; capitals en colors, blau i vermell, títols en vermell. De III folis, no numerats. Enquadernació en pergami. Al llom: "*Tractatus vtriorum de rebus mathematicis*".

El ms. comença amb un calendari llatí (fols. 1r.-2v.) o bé, amb més propietat, amb uns quadres que contenen diverses festivitats de cada un dels mesos de l'any. Es continua amb unes taules i regles explicatives, en el fol. 3r. i v.

Folis 4r. al 9v., un calendari, el qual, a més del santoral, conté: "Quattuor cicli primacionum lune", el "Gradus solis", la "declinatio solis" i l'"altitudo solis", expressades aquestes tres quantitats, amb graus i minuts les dues primeres, i l'última solament en graus.

Fol. 10r.: "*Canon supra Kalendarium magistri Petri de Dacia*"³ comença amb una taula: "In ista prima tabula sunt quattuor cicli sive linee ad sciendum que littere est primacionum lune et hoc per annos Domini"; els quatre primers anys que posa són: 1292, 1311, 1330, 1349. Fol. 10v.: "Explicit canon supra Kalendarium magistri Petri de Dacia dicti Philomena. Incipit canon supra tabulam ipsius magistri: Ad locum etiam lune habendum videas ..."

Fol. 11r., la taula astronòmica afudida del mestre Pere Dacià.

Fol. 11v., una taula astrològica: "*De eligendis diebus secundum diversas operationes per motum lune in signis.*"

Fol. 12r., uns versos: "*De observatione signorum secundum cursum lune*" i al marge, una nota en la qual es diu que se segueix Alcabitus⁴.

Fols. 12v.-18v., segueixen capítols astrològics, a base del curs de la lluna a través dels 12 signes zodiacals, dels planetes i de les triplicitats astrològiques. Al final d'aquests capítols, al fol. 18v., una nota, de mà posterior, on es detalla l'"altitudo arietis", o sigui la col·latitud de diverses ciutats catalanes i aragoneses.

Fol. 19r. comença el següent tractat, escrit de mà diferent: "*Incipit liber iudiciorum Ypocratis in infirmitatibus humanis secundum cursum lune in 12 signis et aspectus 7 planetarum ad*

³ Sobre aquest il·lustre astrònom de l'escola de París, vegeu: P. DUBEM, *Le système du monde*, IV, p. 29 ss.

⁴ Cèlebre astròleg musulmà oriental de la segona meitat del segle X. Cf. G. SARTON, *Introduction to the History of Science*, I, p. 669.

*ipsam sive de morte sive de vita: Dixit Ypocrates qui fuit medicus et magister ...*⁵” El tractat sembla que acaba, truncat, al fol. 23v.: “Et si fortuna eam aspexerit, vivet, si non autem, morietur.”

Fols. 24-26 estan ocupats també per matèria astrològica, però escrits de mà posterior; s’hi mencionen Tolomeu i Allxebicum⁶.

Fol. 27r.: “*Incipiunt capitula Mesahallach de coniunctionibus planetarum*. Incipit epistola Mesahallach in rebus eclipsis lune et in coniunctionibus planetarum ac revolutionum annorum breviter elucidata et sunt 12 capitula ...” Acaba al fol. 30r.: “...in hoc libro ex secretis sciencie astrorum perfectus est librum sath? ... translatus a Iohanne Yspaniensi ex arabico in latinum sub laude Dei et eius auxilio”⁷. El restant del foli està ocupat, en part, per notes de mà posterior, en una de les quals es cita Al-Battānī⁸.

Fol. 30v.: “*Tabula ad sciendum umbras per altitudinem et altitudines per umbras*” junt amb el corresponent text explicatiu.

Segueixen alguns folis tallats. En el 31r.: “*Incipimus cum Dei auxilio de hiis tractare que fieri possunt sole exeunte in quolibet signo ...*”, text astrològic que acaba al fol. 33v. “... huic operi et efficac mirabiliter in effectu, explicit”.

Fol. 34r., el següent títol, escrit de mà posterior: “*Incipiunt sigilla Hermetis*”⁹, però el text és de la mateixa mà que la de l’anterior: “*Contra dolores capitis sole exeunte in prima facie arietis ...*”, acaba talment com truncat al fol. 36v.

Fol. 37r.: “*Tractatus de gradus ascendentis inventione: Astrologie due sunt partes quarum prima est de motibus, secunda vero de influentiis ...*”

Fol. 38v.-41r., taules de les ascensions dels signes zodiacals en el cercle recte i en el cercle oblic per al clima cinquè.

Fol. 41v., de lletra diferent: “*De horis que sunt bone, que male*”.

Fol. 43r., també de lletra diferent: “*Incipit tractatus sphere a magistro Iohanne de Sacro boscho editus*”¹⁰, aquest tractat està molt anotat als marges. Acaba al fol. 54r.

⁵ No sabem si correspon al tractat pseudo-hipocràtic. *De esse aegrotorum secundum lunam*, Cf. M. STEINSCHNEIDER, *Die europäische Übersetzungen aus dem Arabischen bis Mitte des 17. Jahrhunderts*, Viena 1904. B. p. 19.

⁶ Probablement el citat Alcabitus.

⁷ Sobre aquesta traducció vegeu: STEINSCHNEIDER, ob. cit., p. 49.

⁸ Sobre aquest cèlebre astrònom oriental vegeu: A. C. NALLINO, *Al-Battānī sive Albatēnī opus astronomicum*. I. Milan, 1903.

⁹ Sobre les traduccions a nom d’aquest autor vegeu: STEINSCHNEIDER, op. cit., B. p. 24.

¹⁰ Vegeu per aquest tractat tan popular de l’Edat Mitjana: P. DUHEM, op. cit., III, p. 238 s.

Fol. 54v. hi va dibuixada, segurament en relació amb el text que segueix posteriorment, una figura del quadrant "novus" de Profatius Iudeus, o sigui de Don Profeit Tibbon¹¹.

Fol. 55r., comença un text d'almanac perpetu, traduït de l'àrab a l'latí, el qual acaba al fol. 91v. La redacció d'aquest almanac, calculat per a l'any 1306, fou feta a Tortosa, segons resa una nota que l'acompanya, i, com sigui que és un tractat molt interessant, destinat a tenir una bella fecunditat, el donem transcrit en apèndix, acompanyat d'algunes indicacions que creiem pertinents. Un estudi a fons de la doctrina, fonts i influències el donem en els nostres *Estudios sobre Azarquiel* en curs de publicació.

Fol. 92r., de la mateixa lletra anterior: "*In nomine domini nostri Iesu Christi incipit quadrans novus editus a magistro Profacio Iudeo: Quoniam sciencia astronomie non completur absque instrumentis ...*" Aquest text del quadrant novus comprèn 17 capítols, l'últim dels quals és "*De mensura rei inaccessibilis*", acaba al fol. 96r.: "... et hec sufficient de umbris et per consequens completa est ars quadrantis novi abbreviata. Explicit opus abbreviatum super quadrantem".

Fol. 96v.: "*Incipit tractatus quadrantis novi compositus a magistro Profatio Iudeo anno dominice incarnationis 1288 et correctus ab eodem anno 1301: Cum stellarum sciencia sine congruis instrumentum ...*" Aquest text conté 22 capítols i acaba al fol. 104r. "... ambitum in 36 portiones partiaris", foli que apareix tallat al terç superior. Sobre les diverses redaccions del tractat del "Quadrant novus" de Don Profeit, cf. la nostra obra citada, p. XIII, notes 4-5.

Fol. 105, escrita de lletra diferent: "*Tabula quantitatis dierum et noctium anni civitatis Valentie in horis et minutis.*"

Fol. 105v.: "*Spera noctis: Spera noctis est quedam tabula rotunda que est divisa in 12 partes equales...*"; acaba al fol. 106v. "... et tot hore earum transacte sunt a principio noctis. Explicit spera noctis". La *sphera noctis* o *sphera horarum noctis* era a manera d'un astrolabi per a determinar les 12 hores nocturnes. Cf. R. LULL, *Opera omnia*, vol. I, secció X, cap. 36.

El restant del fol. 105 fins al 108r. l'emplenen qüestions relatives a la mesura de l'ombra del sol.

Fol. 108v, una taula de longituds, latituds i hores de diverses ciutats, moltes d'elles de Catalunya.

Segueixen dos folis en blanc i en el foli III, escrit de lletra

¹¹ Vegeu el nostre llibre: *Don Profeit Tibbon: El tractat de l'assafeca d'Azarquiel*, Barcelona, 1934 (*Bibl. hebraica catalana*, vol. IV).

posterior, s'han posat les ascensions, durant una hora, dels 12 signes zodiacals a la latitud de València.

Fol. IIIV., escrita en català, una taula de les ciutats i regions que es contenen en cada un dels set climes.

2

Ms. 4238 (abans L. 184), pergami, lletra del segle xv, inicials decorades amb orles de fulles i animals, en colors. Els epígrafs en roig i les llistes de nombres de les Taules astronòmiques a dos colors: roig i negre. De 68 fols. numerats. Enquadernació en pasta. Al llom: "*Tabul. alfonsine*".

Al fol. 1, que sembla que era de guarda, hi ha notes i taules astronòmiques truncades, escrites de mà posterior; al fol. 2 comença truncat, el text del primer dels cànons de Joan de Saxònia¹², "... a principio illius ere a qua incepisti ...". Segueixen els dits cànons, i els fols. 3 al 6 estan retallats, segurament amb la mira de robar les orles artístiques dels marges. Acaben els cànons, bastants anotats als marges, al fol. 22v.: "Expliciunt canones super tabulas illustr. regis Alfonci".

Fol. 23 està ocupat per diverses notes, de mà distinta; en la del f. 23v. es llegeix: "Radices mediorum motuum et augium subscriptorum sunt ad initium annorum Domini nostri Ihu. Christi et ad meridianum cuiusdam ville in regno Valencie que vocatur Morella, cuius longitudo a vero occidente est 14 grad. 0 min.¹³ et latitudo ab equinoctiali 39 gr. 40 min." Al costat apareix: "annorum Dni. 1396".

Fols. 23 r. al 59 v., les taules alfonsís, les que, en general, concorden amb les d'altres mss. que hem consultat, p. ex. els números 10002 i 7856 de la Bibl. Nacional de Madrid. Quasi a totes les taules apareixen, de mà distinta, al marge superior, les dades astronòmiques corresponents per a l'any 1400, al meridià de Morella.

Al f. 59v., en acabar les taules alfonsís, es diu: "Hic incipiunt alie tabule"; junt amb elles, trobem algun que altre cànon astronòmic disseminat, relatiu a les dites noves taules.

La 1.ª taula (f. 60 r.) és: "*Tabula semidiametrorum solis et lune et pertinet ad eclipsis.*"

¹² Cf. sobre aquest autor qui comentà les taules d'Alfons el Savi, P. DUHEM, *Le système du monde*, IV, p. 84 ss.

¹³ O sigui l'extrem occidental de l'Àfrica. El sistema de longituds emprat a l'Europa cristiana derivava, en gran part, del de les taules de Toledo o d'Azarquiel. Cf. el notable treball de J. K. WRIGHT. *Notes on the knowledge of latitudes and longitudes in the middle age* a Isis (1922) 75 ss.

La 2.ª taula (f. 60 v.-61 r.) és: "*Tabula sinus arcus augmentati per dimidium gradum.*" Aquesta taula apareix al ms. n.º 10002 de la B. Nac., f. 23 r., al començ de les taules posades a nom de Joan de Linneriis¹⁴. Però ella és igual a la taula d'Al-Battānī¹⁵.

Fol. 61 v.: "*Tabula equacionis dierum cum suis noctibus in circulo recto respectu zodiacum*", que veiem també al f. 25 r. del ms. 10002. Les quantitats discrepen bastant de les donades per Azarquiel; cf. ms. 9271 B. Nac., fol. 40 r. segs.

Fol. 62 r. "*Tabula diversorum motuum planetarum in una die.*"

Fols. 62v.-63 r.: "*Tabula equacionis solis et lune ad distinguendum motum solis et lune in una hora.*" Aquesta taula apareix al ms. 10002 de la B. Nac., f. 41v. segs., i va entre les taules posades a nom de Juan de Linneriis. Està relacionada amb la d'Azarquiel, ms. 9271 de la B. Nac., f. 93v. i 60r.

Fol. 63 v.: "*Tabula motus solis et lune ad sciendum motum solis et lune in uno minuto diei.*"

"*Tabula diversi motus solis et lune in 1 hora.*" És igual a la taula d'Azarquiel, f. 93 v. del citat ms. 9271 B. Nac.

Fol. 64 r.: "*Tabula ostendens horam coniunctionis.*"

"*Tabula ostendens medium motum 8.e spere et septem planetarum in una die.*" És igual, en la segona part, a la d'Azarquiel, f. 97 v., ms. citat.

Fol. 64 v.: Cànon o regles de la taula següent.

Fols. 65 r.-66 v.: Taula de longitud i latitud de les estrelles fixes a l'any *radix* 1320. És diu a la fi: "*Hec radix est post 192.^a diey que fuerunt post meridiem diey Mathie anno 1320 secundum Romanos.*" També hi ha una petita nota que diu: "*Iste tabule radicum sunt fatte Parisius ad meridiem, cuius cenith distat ab equinocciali 49 gr. 30 min. vel 8 M. 15 2.ª diei.*"

Fols. 66v.-67r: "*Tabula mediarum coniunctionum solis et lune.*"

Fol. 67v, hi ha una taula de longituds¹⁶ i latituds de diverses regions o ciutats, les últimes de les quals són:

Barcelona	Long.	33°40'	Lat.	41°30'
Dertusa	"	32°40'	"	39°30'
Cesaraugusta	"	32°0'	"	42°0'
Valencia	"	31°40'	"	38°50'
Maiorica	"	31°10'	"	39°0'
Morella	"	31°40'	"	40°0'

¹⁴ Sobre Joan de Linneriis, cf. DUHEM, ob. cit., IV, p. 60 s.

¹⁵ Ed. NALLINO, vol. II, p. 55.

¹⁶ Compta les longituds des de l'Occident tal com hem vist a l'altre manuscrit.

Fol. 68r: "*Tabula stationum planetarum.*" És igual a la taula d'Al-Battānī, p. 138.

Fol. 68v: *Tabula ascensionis signorum in circulo directo.* És igual a la taula d'Azarquiel, fol. 40r, la qual també apareix al ms. 10002, f. 25r.

Apèndix

TEXT DE LA REDACCIÓ LLATINA DE L'ALMANAC PERPETUU

Incipit almanach perpetuum translatum de arabico in latinum annis Christi 1307 imperfectis, a quibus substrahe 1306.

In nomini domini nostri Iesu Christi. Incipit almanach perpetuum ad inveniendum vera loca planetarum in signis. Substrahe igitur ab annis Christi 1306 et cum residuo intra tabulas cuiuslibet 5 planetarum in anno mense et die et invenies suum verum locum, si Deus voluerit.

De sole sic procede, divide residuum quod remanet ab annis Christi substractis 1306 per 4, et si remaneat 1, sol erit in prima tabula. Et si remanent 2, sol erit in secunda. Et si remanent 3, sol erit in tertia. Et si 4, erit sol in quarta. Et quando erit sol in fine 4 tabule, iterato revertere ad primam tabulam, et sic semper procedit a prima ad secundam et a secunda ad tertiam et a tertia ad quartam, et sic non complebitur, vero durabit semper cursus ille quamdiu Deus voluerit.

DE MOTU SOLIS PRIMO. — Si ergo vis scire in quo signo sit sol et in quo gradu illius signi, scito quota est dies illius mensis in quo tu es, et intra cum illo die in linea prima ubi scribitur desuper dies, et respice dies mensis, et quod videris scriptum mensis in capite tabule, et quod invenies in directo de gradibus, minutis et secundis id est quod transivit sol in meridie de illo signo quod est cum illo mense.

SECUNDO DE LUNA. — Quando volueris scire in quo signo est luna, intra cum residuo 1306 cum anno scilicet in quo es, tabulam annorum medii motus lune, et scribe quod invenies in directo eius de signis, gradibus, minutis et secundis. Item intra cum die mensis tabulam mensium et sume hoc quod ibi invenies de signis, gradibus, minutis et secundis, et iunge secunda cum secundis, minuta cum minutis, gradus cum gradibus et signa cum signis, faciendo de

60 secundis unum minutum et de 60 minutis unum gradum et de 30 gradibus 1 signum, iungendo singula singulis. Et si remanent 12 signa, substrahe 12, et scias quod remanent de gradibus, minutis et secundis, quia tantum transivit luna cum medio motu suo in meridie computando.

Item postea intra cum residuo, id est cum anno in quo es tabulam annorum argumenti lune, et recipe quod invenies in directo eius de signis, gradibus et minutis. Et postea intra cum die mensis tabulam mensium, sicut diximus superius, iungendo singula singulis et scias quod remanet de signis, gradibus et minutis, et intra cum eodem signo tabulam equationis lune, et, si est signum in capite tabule, intra cum gradibus in linea superiorum graduum. Et, si est signum in capite inferiori tabule, intra cum gradibus in linea inferioris tabule et recipe quod invenies de gradibus, minutis et secundis, et preterea respice argumentum, id est numerum quem invenisti in tabulam argumenti si est in plus de 6 signis, et, si sic, iunge equationem quam invenisti in tabula equationis cum medio motu lune. Si vero numerus argumenti est 6 vel minus de 6 signis, substrahe equationem de medio motu lune, et quod remanebit post additionem vel subtractionem, ille est locus certus et verus lune, si Deus voluerit.

DE CAPITE DRACONIS.— Si vis scire in quo signo est caput drachonis, intra cum anno in quo es in tabulam annorum capitis, et recipe quod invenies in suo directo de signis, gradibus et minutis, et intra cum die mensis in quo es tabulam mensium, et recipe quod invenies, sicut prius, et iunge totum similiter, scilicet minuta cum minutis, gradus cum gradibus, signa cum signis, sicut dictum est in capitulo lune, et incipe computare a capite arietis, et ubi finit numerus ibi est caput draconis, et cauda in suo opposito.

DE SATURNO MARTE IOVE VENERE ET MERCURIO.— Nota quod saturnus et iupiter sunt equati de 10 in 10 diebus, quia sunt tardi motus, sed mars, venus et mercurius sunt equati de 5 in 5 diebus. Et si vis scire in quo signo quilibet illorum sit, recipe residuum, id est annum in quo es et intra cum eo in capite tabule ipsius planete in anno mense et die in quo es, et descende ad mensem et diem, et in illo grado quem invenies e directo linearum est ipse planeta in signo. Et si vides quod numerus gradum planetarum tui mensis minuatur, erit planeta retrogradus. Et si crescit numerus, erit directus; et si non crescit nec diminuitur, erit stationarius; et si crescit parvum, et parvum erit tardi motus; et si crescit multum, erit velox cursu.

DE CONIUNCTIONE SOLIS ET LUNE. — Si vis scire qua hora erit coniunctio solis et lune, equa lunam cum sua equatione in 29 die mensis lunaris et equa solem ad eandem diem; et si fuerit idem in gradibus, signis minutis et secundis, sol et lune coniungentur in illo meridie. Et si fuerit sol plusquam luna aut luna plusquam sol, substrahe minorem numerum a maiori numero et scias quod remanent, et respice in tabula motus lune in horis cum quantis gradibus, minutis et secundis erunt equales, et illa hora erit coniunctio post meridiem vel ante. Et si sol fuerit plusquam luna, adde super gradibus meridiei, vel substrahe a meridie si luna fuerit plus, et secundum additiones uel subtractiones erit hora coniunctionis solis et lune post meridiem vel ante meridiem vel in meridie. Et nota quod si fuerit hore 6 post meridiem ubi fit coniunctio vel minus quam 6 vel 18 vel plus post meridiem, coniunctio erit de die. Et si fuerit plusquam 6 et infra quam 18, coniunctio erit de nocte, et oppositio similiter. Ergo si coniunctio fuerit de nocte non erit eclipsis solis, et si coniunctio de die, non erit eclipsis lune.

DE ECLIPSI SOLIS ET LUNE. — Cum volueris scire eclipsim solis et lune, equa caput draconis vel caudam ad horam vere coniunctionis, et si fuerit de die et fuerit caput vel cauda in uno gradu cum sole vel luna, erit eclipsis solis. Et si fuerit caput vel cauda cum luna in oppositione et fuerit de nocte, erit luna eclipsata tota; et si fuerint inter eos 5 gradus, erit media eclipsata; et si fuerint inter eos 10 gradus, erit eclipsata parvum; et si fuerint inter eos plusquam 10, non erit eclipsis.

DE OPPOSITIONE. — Oppositionem solis et lune invenies sic sicut invenisti coniunctionem, sed equabis eos 14 die mensis lunaris cum meridie addendo vel diminuendo in horis gradibus donec inter solem et lunam non inveniatur plus vel minus in gradibus, minutis et secundis, et tunc erit vere in oppositione.

DE SPATIO CURSUS PLANETARUM. — Sol reddit de puncto ad punctum in 4 annis. Medius cursus lune reddit ad punctum in 76 annis quibus adde loco lune 3 gradus et habebis . . .¹⁷. Argumentum lune reddit ad punctum in 86 annis, caput reddit ad punctum suum in 93 annis; saturnus reddit ad punctum suum in 59 annis. Iupiter reddit ad punctum suum in 83 annis. Mars reddit ad punctum suum

¹⁷ El text apar una mica deficient: el ms. portuguès, del qual parlem més endavant, add. "verdadeirs logo asi como primeiro". Ms. núm. 3349 de la Bib. Nac., fol. 15r.

in 79 annis. Mercurius reddit ad punctum suum in 46 annis. Venus reddit ad suum punctum in 8 annis. Quando quilibet planeta perfecerit cursum suum in annis reddit ad primum annum inventum.

DE LATITUDINE PLANETARUM. — Si vis scire latitudinem planetarum, equa gradus lune et gradus sui capitis draconis et si est unitas vel nichil luna non habet latitudinem. Et si est inter eos minus 90 gradibus est septentrionalis ascendens. Et si fuerit plus de 90 et minus de 180 erit septentrionalis descendens et si fuerit inter eos 180 et non plus nec minus non habet latitudinem. Et si fuerit plus de 180 et minus de 270 est meridionalis descendens et si fuerit plus de 270 et minus de 360 est meridionalis ascendens. Et si non habet latitudinem non habet plus. Et ita fac de aliis planetis.

Després s'ha escrit amb tinta diferent, però de la mateixa mà:

Notandum quod hic almanacus factus est ad meridianum Dartsensem et procedet ad octavam speram¹⁸ quia secundum figuras signorum existentes in octava spera, alie autem tabule quecumque sint sunt ad 9 speram¹⁹ et alii almanaci. Si vis ergo per almanacum invenire locum planetarum ad 9 speram, adde super locum solis 11 gradus, 44 min., 38 sec. Et super locum lune medium 11 gradus, 58 min., 26 sec. super loca vero aliorum planetarum bene perpendere non potui, sed usque (?) melius debet addi motus lune scilicet 11 gr., 58 m., 26 sec. et habebis ad nonam speram.

Acaba el text, de lletra diferent:

Super loca vero aliorum planetarum debes pro octava spera substrahere decem gradus et habebis secundum speram 9 m.²⁰

Després del qual, segueixen, de lletra posterior, unes notes en català:

Primo notaràs lo ver loch del sol aiustanthi 12 graus 52 m. 26 seg.

¹⁸ Com era costum entre els almanacs aràbics, o sigui que estaven calculades les posicions dels 7 planetes independentment del moviment dels equinoccis.

¹⁹ O sigui, afectar la posició donada, pel moviment de precessió.

²⁰ La traducció portuguesa posa sols: "e se quiseres aun ao novenô ceo, aiunta 10 gr. et 40 men. Esto foy verdade o ano de noso Senyor 1321. A daqui adeante por cada hunu ano aiunte humu menudo".

- E per haver lo loch ver de la luna, aiusta-y 13 graus 58 m. 36 s.
 E per a saturnus, d'alí on stà senyalat, 6 graus 40 m. 32 s.
 E per a iúpiter, 11 graus 45 m. 19 segons.
 E per a març, 11 graus 35 m. 12 segons.
 E per a venus, 16 graus 6 m. 46 segons.
 E per a mercurii, 16 graus 2 m. 4 segons.
 E per a cap de dragó, 12 graus 5 m. 52 s. etc.

Després d'aquest breu text segueixen les taules de l'almanac; vetaquí l'ordre d'aqueixes taules: Tabula solis; tabula medii motus lune in mensibus; tabula argumenti lune in annis collectis; motus planetarum in horis et diebus; tabula argumenti lune in mensibus; tabula equationis lune; tabula capitis draconis in annis; tabula capitis draconis luna in mensibus; tabula Mercurii; tabula Veneris; tabula Martis; tabula Iovis; i tabula Saturni. Al final de les taules es repeteixen les del moviment dels planetes en hores i dies.

Com diguérem anteriorment, aquest almanac tingué una bella fecunditat. Al ms. 3349 de la Bibl. Nacional de Madrid es guarda una traducció portuguesa del dit almanac, feta pocs anys després, vers el 1321, ço que demostra com les relacions entre la ciència astronòmica de Catalunya i Portugal foren ben primiceres. En un treball especial²¹ hem fet un estudi d'aquest manuscrit portuguès i hem demostrat com M. Rico Sinobas²² sofrí un error lamentable en interpretar-lo com un espècimen de les Taules alfonsines, i en publicar-ne, en facsímils alterats, les taules astronòmiques.

J. MILLÀS I VALLICROSA

²¹ *Un almanaque portugués de principios del siglo XIV*, llegit a Coimbra en el 3.^{or} Congrés internacional d'Història de les Ciències (octubre 1934).

²² Op. cit., vol. IV, p. 185 s. i vol. V, apèndix F.

L'HOSPITAL DE SANTA EULÀLIA DEL CAMP

I. — HISTÒRIA

En el monestir de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona hi havia establerta des de 1156 una confraria¹. Humil en el seu origen, prengué en l'última meitat del segle XII gran volada, però a començaments del XIII, en el priorat de Pere (1197-1214), estava en plena decadència. La confraria, però, posseïa béns, i dos confreres, Berenguer de Canet i un sabater anomenat Egidi, pensaren invertir aquest fons en la construcció d'un hospital².

Amb aquest objecte compren a Guilleuma, filla de Bonísia, un honor que pagava cens al monestir de Santa Eulàlia, situat davant mateix de la porta del convent, pel preu de 430 sous (12 abril de 1211). Dos dies després el prior Pere confirma aquesta compra adreçant-se a Berenguer de Canet, al sabater Egidi i a tots els altres confreres. Cedeix amb ella a la confraria tots els drets de senyoria i delme, imposant l'obligació de constituir-hi un hospital on es rebin els pobres. Prohibeix que en aquell lloc s'edifiqui cap església, altar, oratori o cementiri i que puguin sol·licitar privilegis apostòlics sobre el mateix lloc i estatueix que els seus habitants siguin considerats com a parroquians del monestir. Si es desistís de construir l'hospital, o bé s'arruïnés i no servís per al seu fi, l'honor amb totes les seves millores reverteix al monestir de Santa Eulàlia (apènd. 1).

¹ Sobre la confraria de Santa Eulàlia vegeu el documentat treball de Mn. JOSEP RIUS SERRA en *Estudis franciscans* 38(1926)174-186.

² Els documents no expressen clarament que es tracti de la confraria de Santa Eulàlia, "omnibus coniratribus vestre confraternitatis", diu el prior Pere en la confirmació de la compra; però ho deixa endevinar el fet que Berenguer de Canet i Egidi firmen en diversos documents anteriors com a homes principals d'aquella confraria. A més, després de la fundació de l'hospital, poc rastre trobem de dita confraria. Tots els documents que citem sense indicació precisa són de l'arxiu del Museu diocesà de Barcelona, fons Santa Eulàlia.

Aquesta unió de col·laboració entre Berenguer de Canet i Egidi, la veiem trencada dos anys després, per serioses qüestions entre ells, que foren acabades amb l'avinença feta el 10 de gener de 1213 per mediació de Berenguer i Bertran d'Otzet i d'altres prohoms (apènd. 2).

L'obra que s'havia començat primer com a cosa de la confraria, és acabada a càrrec del citat Berenguer de Canet i de la seva muller Pereta que, el 24 de desembre de 1291, la cedeixen al monestir. L'escriptura de donació, pròdiga en promences dels donadors, ens dona interessants detalls. Prometen construir, annexa a l'hospital, una capella dedicada a Sant Salvador i cedeixen, per mantenir el prevere custodi, unes cases que tenien vora el palau del rei i un camp. Volen que el prevere sigui un dels canonges que ells escolliran, el qual celebrarà i resarà l'ofici en sufragi de la llur ànima, de la de llurs pares i dels pobres de l'hospital. Se li reservarà habitació en aquest i rebrà aliment i vestit del monestir com un dels seus canonges. Cedeixen un honor que tenen, a Sant Just Desvern, per mantenir una llàntia que cremarà dia i nit davant l'altar de Sant Salvador, i dos estatges (*statica domorum*) per a proveir de roba els llits pels pobres. Es lliuren en cos i ànima al monestir de Santa Eulàlia. En vida percebran els fruits de les seves rendes, que, morts ells, passaran al monestir. Pereta, si sobreviu al seu marit, rebrà del monestir els aliments i, si vol l'hàbit canònic, aliment i vestit com un dels canonges. Es reserven el dret d'administrar l'hospital i seran considerats superiors als altres laics que el serveixin. Si el monestir no conserva l'hospital en bon estat, com es diu vulgarment "en pedes e en color", ells o bé els seus successors poden revocar aquesta donació. Firmen el prior, els canonges de Santa Eulàlia i els de la Seu, el bisbe de Barcelona i l'arquebisbe de Tarragona (apènd. 3).

Anys després, el 1227, Berenguer volia desdir-se de la donació i oferir l'hospital a l'Orde de la Sma. Trinitat per a servir a redimir captius. Aleshores que podia fer-ho perquè ell comprà el terreny i bastí l'edifici i el prior li havia cedit tots els drets. Afegia que, oferint-lo als Trinitaris, no canviava l'objecte de la institució. Per contra, el sacrista de la catedral, com a procurador de la Seu, i el prior de Santa Eulàlia sostenien que no podia fer-se aquesta nova donació, puix que quedaria

damnificada l'església de Barcelona i també el monestir a ella sotmès que perdia el dret de poder rebre mai més censals, ja que l'hospital es donava a un cos privilegiat i exempt de pagar drets. A més, Berenguer s'havia ofert com a canonge de Santa Eulàlia i no podia obrar amb pròpia autoritat. El bisbe de Barcelona, oïdes les dues parts, declarà nul·la aquesta nova donació.

Berenguer de Canet morí el 26 de desembre de 1234; el seu nom és consignat en el necrologi del monestir: "Obiit Berengarius de Caneto qui edificavit hospitem et capellam sancti Salvatoris".

La seva filla i hereva, creient que l'ofici nocturn de l'hospital no el podia fer decentment i sense escàndol i perill de les ànimes un canonge, puix que durant la nit havia aquest de traspassar el clos del monestir, volgué evitar-ho i acceptà perquè cuidés del dit ofici el prevere Adeodat de Colomer presentat pel prior Pere de Monte equarum amb l'assentiment del bisbe (apènd. 4).

Adeodat actuà aleshores com a administrador, segons ho veiem en el document núm. 5.

Vint-i-cinc anys més tard, Berenguer de Vic i Pereta, néts de Berenguer de Canet, no satisfets de l'estat de l'hospital: fonamentant-se en una de les clàusules de donació del seu avi, al·legaren que aquesta s'havia de revocar, puix que la capella i hospital estaven mal administrats. El bisbe de Barcelona, Arnau de Gurb encarregà que es fes una seriosa investigació als cèlebres juristes Pere i Pasqual Albert, canonges de la Seu, els quals confirmaren la donació al prior i, el 13 de desembre de 1267, confeccionaren unes ordinacions per al seu bon regiment que detallarem més endavant. Un mes després, per a intensificar l'acció del monestir sobre l'hospital, atenent que l'edifici no era capaç per a subvenir les necessitats d'un establiment benèfic, i estava mancat d'eixides, corts i galliners per a posar-hi bestiar, tan necessari per al sosteniment dels germans i dels malalts, el prior Antic cedeix a l'hospital en mans de Pere Celada, administrador, els casals amb la terra que els volta que Maria de Sala, Berenguer de Terrassa i Pere de Parellada tenien en alou del monestir vora l'hospital davant mateix de la capella de Sant Salvador (19 desembre 1267).

El 21 d'agost de 1271, Pereta de Vic, néta del fundador, en el seu testament deixa importants rendes a l'hospital. Per aquest instrument sabem que Berenguer de Canet tenia el sepulcre en la capella de Sant Salvador, puix que allí ella vol ésser enterrada.

A finals del segle XIII l'hospital sofria molta penúria, i es veié obligat a recaptar almoines pels pobles per al seu sosteniment i a enviar unes quantes donades que recorreguessin els bisbats. A l'arxiu, datades a 26 de març de 1290, hi ha les lletres comendaticies d'aquestes peregrines de la caritat. Amb elles Guerau, bisbe de Lleida, mana, en virtut de santa obediència, als rectors de la seva diòcesi que quan les dones aplegadores de l'hospital de Santa Eulàlia mostrin la seva lletra, les deixin recollir almoines i exhortin els fidels a ésser generosos amb el dit hospital, i els concedeix 40 dies d'indulgència quan facin caritat. En aquest document exposa el bisbe que les *deodate* són converses de dit hospital i per la gran misèria que sofreixen no poden auxiliar les multituds de malalts peregrins i expòsits, puix que són exígües les rendes de què disposen.

En entrar en el segle XIV, la documentació sobre l'Hospital de pobres de Santa Eulàlia és molt incompleta. En els volums de Visites Pastorals de l'Arxiu Diocesà trobem, però, curiosos detalls. L'any 1304, la visita el bisbe Ponç de Gualba, i foren fets greus càrrecs contra el capellà administrador, càrrec que ostentava aleshores Bartomeu de Coll. Aquest, segons els acusadors, vivia una vida de disbauxes, i en elles havia mai- versat els béns de l'hospital, de manera que molts llits i molta roba estaven penyorats. Bartomeu pretén desfer-se de les imputacions i diu que no és home luxuriós ni jugava a daus, i acusa el prior de no satisfer el pa d'ordi, i els canonges no donen tampoc una llesca de pa i una mica de carn que de la seva porció tenen obligació de cedir cada dia a l'hospital. Diu que les rendes de l'hospital són de 120 sous³. El 3 de març de 1306, el bisbe Ponç torna a visitar l'hospital i es repeteixen les mateixes queixes. Informen davant del prelat Berenguer Bou, canonge, Ramon de Tarragona, donat, Pere Poch i diversos veïns. És administrador el mateix des Coll. L'acusen del fet que en els deu anys que fa que ell es cuida de l'hospital han disminuït no-

³ Arxiu diocesà. Visites pastorals, vol. 1, fol. 27.

tablement les rendes "cuius culpa hoc accidit, dixerant, per culpa rectoris qui est luxor, rixosus et luxoriosus"; que a la nit es senten: "sonum guitarre et compari et instrumenta" a casa seva; que feia quinze dies que no s'havia celebrat missa a la capella, i que l'alimentació dels malalts era insuficient, puix que els donava un menjar molt senzill i mai gallina o carn. El rector contesta a cada una d'aquestes acusacions. Diu que el pa d'almoïna és suficient per al sosteniment diari i encara en sobra per vendre. Nega la seva vida irregular i diu que la música que senten és que en les festes solemnes es vol distreure. En quant als aliments diu que els dona carns, ous i midó i que les rendes no permeten que els doni gallines ni perdius.

Com que les acusacions no foren suficientment provades, el bisbe Ponç, en un decret del 30 d'abril de 1307, l'absol, el perdona i l'excita a viure honestament i ésser un bon administrador ⁴.

L'any 1337 anota el bisbe que no hi resideix cap capellà i que els pobres de l'hospital moren sense assistència espiritual.

El 1343 (5 agost) els parroquians citats a declarar diuen que en la capella i hospital tot anava bé.

En la unió que es féu de tots els hospitals de Barcelona a l'hospital de Santa Creu també hi entra el de Santa Eulàlia. Aquest, que havia passat sempre penúria econòmica, quan es fusionà gairebé ja no tenia importància. La capella de Sant Salvador passà també l'any 1401 al patrimoni de l'hospital de la Santa Creu.

II. — REGIMENT DE L'HOSPITAL

En l'hospital de Santa Eulàlia del Camp, o bé de Berenguer de Canet com freqüentment l'anomenen els documents, eren admesos tota mena de malalts, els infants expòsits amb llurs dides i els peregrins a Terra Santa "et peregrinis se transire volentibus ad partes ultramaris ubi Christus pati voluit et occidit". Era servit per homes i dones "deodate seu converse" que s'oferien a Déu, sense estar subjectes a cap regla, per viure exercint la caritat. Berenguer de Canet, com hem dit,

⁴ Arxiu diocesà. Ibidem, fol. 66v.

fou el primer administrador. Mort ell, hi trobem Adeodat de Colomer l'any 1242 en la compra que féu a Guillem Monader d'un honor amb diners del llegat de Berenguer. En aquest document, com en l'autorització de la venda feta pel prior, ja trobem ben definits dos càrrecs: l'hospitaler, que cuidava del règim interior, i l'administrador de les rendes. El servei religiós al principi anava a càrrec d'un canonge regular, però amb la modificació introduïda l'any 1237, passà a un prevere adscrit al monestir junt amb el càrrec d'administrador.

En les ordinacions del germans Albert de l'any 1267 es fixa completament l'abast d'aquests càrrecs. El capellà haurà de viure en l'hospital, la seva feina serà celebrar-hi missa i resar l'ofici diví "a cantico graduum usque ad completorium" i visitar els malalts. Si compleix bé el seu càrrec ho serà durant la seva vida. Quan estigui vacant el càrrec per mort del posseïdor, dins quinze dies els hereus de Berenguer de Canet com a patrons poden presentar un prevere al Prior, si és trobat idoni, que l'accepti. Si passen quinze dies sense presentar, o el presentat no és idoni, el Prior de consell amb el monestir en nomenarà un altre i si no se'n cuida, per aquella vegada el dret de patronat passarà al bisbe de Barcelona. El capellà assistirà a totes les processons del monestir, menjarà en el refector de Santa Eulàlia i serà atès com un dels canonges. Si s'invaliditza, el monestir li donarà canònica porció, és a dir, dues lliures de pa de blat i mig quartó de vi pur. Que rebí la porció a casa seva i tingui dret a ésser afaitat de barba com els canonges. Pot tenir un escolà. Viurà en la casa que hi ha prop de la capella, vers el septentrió i el rec i els molins de Barcelona, però reservarà la cambra superior que comunica amb la cuina, que servirà, junt amb el terrat, per a l'hospital. El capellà haurà de confessar i combregar els malalts i la família.

A més d'aquest servei espiritual, hi haurà un germà hospitaler, que cuidarà del règim interior i dels homes i dones que allí serveixen. Aquests l'hauran d'obeir. Administrarà els béns, recollirà les almoines, censals, rendes i laudemis; assessorat del consell del capellà i amb el seu consentiment distribuirà els rèdits per a ús dels germans i malalts.

La casa del capellà i la dels germans donats serà separada, l'hort serà també partit per l'aqüeducte que per allí passa.

Tots els donats menjaran de la cuina de l'hospital i se'ls donarà una lliura de pa de blat i una de pa d'ordi. Tots obeiran el prior de Santa Eulàlia que els pot despedir a la menor queixa.

Aquestes ordenacions dels germans Albert deixaren establerta l'organització de l'hospital.

L'any 1276, el bisbe Arnau hi féu una lleu modificació. Diu que el capellà de l'hospital en les solemnitats majors i mitjanes ha d'assistir a les hores canòniques en el monestir, però que haurà de celebrar la missa en la capella de Sant Salvador. Els altres dies de l'any recitarà les matines a Sant Salvador i les altres hores a Santa Eulàlia.

Tenim en l'arxiu un dels nomenaments d'administrador fet pel prior Guerau d'Olorde, el 16 de maig de 1285, a favor del prevere Guillem de Medella. Aquest s'havia ofert en cos i ànima a l'hospital per a servir allí Déu i els pobres. Promet obediència al prior i cada any li donarà comptes. Olorde el nomena procurador, governador i administrador general, encarregant-li la cura dels germans i dones que allí serveixen. Per rebre algun nou donat necessitarà llicència del prior. És notificarà a aquest el moviment de malalts.

No sabem gran cosa de l'agençament de l'hospital. Berenguer de Canet en l'escriptura de donació deixa dues cases per comprar "panni et lecti et omnes apparatus eorumdem lectorum qui semper sint ad servicium pauperum". L'any 1225 Bernat Brisald deixa en testament "scannum meum et unam guagingani et duos lineolos et unum capeialem et unum saclitum".

Devien ésser migrats els recursos per al mobiliari, puix que en les ordenacions de l'any 1267 s'estableix que en morir un canonge de Santa Eulàlia, l'administrador i el capellà de l'hospital s'apoderaran del seu "scanum cum sacone et culcitra una, sive uno matalasio et cum coheperthorio uno sive vanova et cum duobus linteamenibus et uno capeiali et uno cuxino", és a dir tot el parament d'un llit d'un canonge regular, a més els millors vestits que usava el difunt serviran per a l'ús dels pobres i dels malalts. Com a compensació d'aquesta obligació ben onerosa per al monestir, s'eximeix el prior de pagar la quantitat que anualment donava a l'hospital. L'any 1316, un prior de gran empena governava el monestir de Santa Eulàlia: Romeu de Soler. Sentint-se reformador, féu unes noves ordenacions ben necessàries,

puix que la translació de la canònica del vell monestir des de fora del Portal nou al del Sac o Montsió comportava uns conflictes que calia atendre. Fins aleshores l'hospital, situat vora mateix del monestir, era vigilat constantment pel prior. Ara la distància modificava aquesta situació que calia reglamentar. En el còdex de les ordenacions (Arxiu Santa Eulàlia, O-5) en el fol. 6, trobem el nou ordenament. Romeu de Soler conserva en substància les disposicions dels germans Albert, amb algunes aclaracions interessants. Vol que en l'hospital, a més de l'hospitaler, hi hagi un donat i una o dues dones que rebran l'hàbit amb una creu, de mans del prior, com és costum, i obeiran l'hospitaler. Aquests donats "pannos honestos et in clamidibus grammaria cruce[m] viridam deferant atque portent". Si tenen béns, els lliuraran a l'hospitaler que els invertirà en profit de la casa, la qual es cuidarà de la seva sustentació. Seguint el costum, admetrà tota mena de malalts i socorrerà eficaçment les famílies dels malalts pobres. Personalment visitarà, almenys setmanalment, els malalts per veure si els falta res del llit i del vestit. Rebrà del convent cada dia una lliura de pa de blat. És recomana que "amore dei" cada canonge hi destini una mica de la seva porció. Dins l'octava de la Pentacosta passarà comptes amb el prior. Celebrarà tres misses setmaneres per l'ànima de Berenguer de Canet.

La principal innovació de les ordenacions de Soler és la vinculació de l'ofici d'administració, règim interior i servei espiritual en una sola persona, que serà sempre un canonge regular de Santa Eulàlia, dispensat de la residència en la canònica. Per a ocupar aquest càrrec fou nomenat el mateix any Guillem Llonch.

LLUÍS G. FELIU, PREV.

Apèndixs

I

Barcelona, 12 abril 1210

Pere, prior de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona, confirma la compra que feren Berenguer de Canet i el sabater Egidi d'un honor per a construir-hi un hospital de pobres.

Sit omnibus manifestum quod Nos Petrus prior ecclesie sancte Eulalie de Campo et conventus eiusdem loci concedentes et confirmantes vobis Berengario de Caneto et Egidio sutori et omnibus confratribus vestre confraternitatis presentibus scilicet et futuris honorem quem de Guilelma filia de Bonissia emistis in alodio nostre ecclesie, terminandum ab oriente et ab occidente in Carreriis, a meridie in alodio nostre ecclesie quod tenet Berengarius molidinarius, a circio in domibus quas Berengarius de Solaris tenet per nostram ecclesiam, sicut in carta emptionis vestre continetur, damus in perpetuum ad honorem Dei omnipotentis et gloriose Virginis Marie vobis et confratribus vestris presentibus atque futuris totum decimum et senioraticum et ius quod nostra ecclesia habet in iamdicto honore. Quod decimum et senioraticum et ius tradimus in presenti in vestrum dominium et potestatem, ad habendum et ad faciendum ibi hospitale in quo pauperes recipiantur, et sine ullo nostro retentu. In hac tamen concessione et donatione retinemus nostre ecclesie et nobis et successoribus nostris, quod in prefato honore non liceat vobis vel alicui facere ecclesiam nec altarem nec oratorium nec cimiterium, vel super eo honore aut nostra retencione predicta aliquod privilegium Domini pape acquirere vel habere, immo omnis in iam dicto honore habitantes sint semper parrochiani nostre ecclesie et nos faciamus eis et compleamus ordinem christianitatis. Et si hospitale illud non feceritis vel factum cadet, ita quod pauperes ibi non reciperentur, iamdictus honor cum omnibus melioramentis a vobis in eo factis reverteretur in dominium nostre ecclesie, nobis tamen primum dantibus vobis vel cui volueritis CCCCXXX solidos denariorum Barchinone de quibus emistis dictum honorem. Actum est hoc II idus aprilis anno Domini MCC decimo.

Petrus prior sancte Eulalie. Sig~~num~~ Petri de Monteequorum. Sig~~num~~ Bernardi pbri. Sig~~num~~ Berengarii de Guardia pbri.

Sig✠num Guilelmi de Serriano. Sig✠num Petri pbri. canonici. Sig✠num Bernardi presbiteri. Sig✠num Elie pbri. canonici ac regularis. Sig✠num Petri Barchinone, episcopi. Sig✠num Barchinonensis ita scriptis favet archilevita B. salvo iure Barchinone ecclesie. Sig✠num Arnaldi de Serriano notarii ✠ hoc precentoris signum gerit omnibus. Sig✠num Bernardi Pabri. canonici regularis. Sig✠num Guilelmi de Cagnesis.

Sig✠num Petri Mascharonis qui hoc scripsit die et anno quo supra.

Museu Diocesà de Barcelona, fons Santa Eulàlia, armari B., carpeta 2, núm. 43.

2

Barcelona, 10 gener 1212 [1213]

Avinença entre Berenguer de Canet i Egidí sobre la construcció de l'hospital.

Post placita et contentiones que diu agitata sunt inter me Berengarium de Caneto ex una parte et ex altera parte inter te Egidium supra omnibus querimoniis ac demandis quas alter ab altero usque in diem presentem habuit vel habere potuit de facto hospitalale vel de aliis rebus, venimus ad compositionem et transactionem sempiternam in presencia Berengarii de Olzeto et Bertrandi de Olzeto et aliorum proborum hominum. In hunc modum quod ego Berengarius de Caneto per me et confratres hospitalis quod est coram domo sancte Eulalie diffino et evacuo tibi Egidio et tuis, sicut melius dici vel intelligi potest, ad tuum salvamentum, sine ullo retentu omnes querimonias ac demandas quas de te ratione hospitalale vel aliis modis usque nunc habui vel habere potui. Eodem modo ego Egidius diffino et evacuo tibi Berengario de Caneto et dicto hospitali et confratribus ipsius hospitalis et omnibus probis hominibus Barchinonensibus omnia iura, voces et actiones et loca que michi competunt et competere possunt in prenotato hospitali. Ita quod de cetero ego vel aliquis per me aliquid in illo hospitali petere non possim vel possit aliquo modo vel ratione. Et si domui sancte Eulalie vel in aliis locis donationem feci de aliquo pertinente ipsi hospitali, ipsa donatio et carta, si qua inde sit, nullum habeant valorem, immo manean corrupta. Et renuncio quantum ad hoc omni iuri et consuetudini. Actum est hoc III idus januarii anno Domini mill. CC duodecimo.

Sig✠num Berengari de Caneto. Sig✠num Gili Sabater. Sig✠num Petri de Sanaugia. Sig✠num Berengarii de Olzeto. Sig✠num Bertrandi de Olzeto. Sig✠num Bernardi Tolozani. Sig✠num Petri de Corgitibus. Sig✠num Arnalli Umbaldi. Sig✠num Berengarii Dormarii. Sig✠num Ollarii de Montecathano. Sig✠num Geraldi Raugerii. Sig✠num Bernardi Marcheti. Sig✠num Bernardi de Sancto Poncio.

Sig✠num Petri de Bages qui hoc scripsit cum litteris e[mendatis] in linea VII.^a et VIII.^a, die et anno quo supra.

Museu Diocesà de Barcelona, fons Santa Eulàlia, armari B., carpeta 2, núm. 47.

3

Donació que féu Berenguer de Canet al Monestir de Santu Eulàlia del Camp, d'un Hospital i de la Capella de Sant Salvador per ell edificats.

Barcelona, 24 desembre 1221

In honorem Sancte et individue Trinitatis et gloriose beate Marie Virginis sancteque Eulalie Emerite et omnium sanctorum: Manifestum sit omnibus presentibus et futuris: Quod ego Berengarius de Canneto et Pereta uxor mea, fratres atque concanonici domus sancte Eulalie de Campo, intendentes ardenti desiderio et affectu ad salutem animarum nostrarum, bono animo et spontanea voluntate, damus et offerimus de presenti domino Deo et domui sancte Eulalie de Campo constructe in suburbio Barchinone hospitale cum suis pertinentiis quod hedificatum et constructum habemus prope dictam domum et prope molendina de Solerio in nostro proprio solo et fundo quod per proprium et franchum alodium comparavimus de Bonissya, femina, et de dicta domo sancte Eulalie sicut in nostris scripturis plenius continetur. In quo hospitali faciemus fieri propriis expensis capellam a presenti die in antea cotidie et continue ad servicium Jesuchristi et sancti Salvatoris et dabimus eidem capelle ea que ibi fuerint necessaria, sicut Deus nobis disposuerit faciendum. Cui capelle et cuidam presbitero ipsam servienti damus, assignamus et offerimus de presenti domos illas cum suis operatoriiis et pertinentiis omnibus quas ego Berengarius de Canneto comparavi precio duorum milium et CCC.L. solidorum de Gaudiosa femina per proprium et franchum alodium in civitate

Barchinone iuxta palatium domini regis, sicut melius in carta nostre comparationis continetur. Item damus, assignamus et offerimus de presenti dicte capelle et presbitero supradicto. illum campum cum suis pertinentiis quem ego Berengarius de Canneto comparavi de Guillelmo Bono Mancipio de Granata et de uxore eius Arsende per franchum alodium precio C.L. solidorum in termino de Granata et in parrochia sancti Christofori, in loco vocato Petra, sicut melius in nostris scripturis continetur.

Ita quidem statuimus et volumus quod dictus presbiter qui servierit dictam capellam sit unus de canonicis et regularibus dicte domus sancte Eulalie, quem nos voluerimus eligere; et mortuo ipso presbitero, quidem alius, scilicet canonicus et regularis dicte domus quem nos eligere voluerimus, in continenti sine mora instituat in dicta capella et ita semper sequatur quamdiu vita comes fuerit michi Berengario de Canneto. Post obitum vero mei Berengarii, prior dicte domus cum consilio sui capituli vel sanioris partis instituat in dicta capella quemcumque idoneum presbiterum voluerit, qui sit regularis et canonicus dicte domus. Hoc tamen specialiter expresso quod tam ille presbiter qui in vita mei Berengarii servierit dictam capellam, ut superius est expressum, quam etiam ille qui ibi post meum obitum, ut dictum est, a dicta domo fuerit institutus celebret in dicta capella cotidie et continue semper officia divina a cantico graduum usque ad completorium ad honorem Dei omnipotentis et beate Marie et altaris sancti Salvatoris quod ibi hedificare proposuimus et ob remedium nostrarum animarum et parentum nostrorum et pauperum dicti hospitalis ac omnium fidelium defunctorum. Preterea dictus presbiter omnibus diebus vite mei Berengarii de Canneto stet, comedat et bibat et iaceat in domibus ipsius hospitalis et ibi accipiat victum et vestitum de dicta domo sancte Eulalie de Campo sicut unus de canonicis dicte domus.

Item stabilimus et damus de presenti sepe dicte capelle unam lampadam que ibi ardeat de nocte tantum et quousque misse fuerint celebrate in ipsa capella. Cui lampade incontinenti assignamus et offerimus totum ipsum honorem quem per proprium et franchum alodium habemus in parrochia Sancti Iusti de Versio ex donatione quam Berengarius de Castro Vetulo inde fecit michi Berengario de Canneto, et sunt tres pecie terre . . .

Item stabilimus et damus et offerimus de presenti predicto hospitali duo statica domorum contigua quem fuerunt Bernardi de Gerunda, olim defuncti, sita in civitate Barchinone satis prope ecclesiam sancti Iusti, quorum staticorum unum est alodium quod

afrontat ex parte circii in quibusdam domibus que fuerunt Guillelmi Grunni, et aliud staticum tenetur per monasterium Sancti Cucuphatis, et dantur inde pro censu duo mancucii monete curribilis Barchinone, prout melius in nostris scripturis continetur. Ita vero intelligatur quod de fructibus et exhibitibus ipsorum staticorum et cuiusdam operatorii quod modo ibi est emanantur panni et lecti et omnes apparatus eorundem lectorum qui semper sint ad servicium pauperum dicti hospitalis, et ita ipsa statica cum eorum fructibus et exhibitibus, ut predictum est, specialiter ad ipsum servicium lectorum et pauperum deputentur. Predictum itaque hospitale, cum toto solo et fundo ipsius et cum domibus et orto que ibi sunt cum solis suprapositis, arboribus diversi generis cum aqua et aquis, hedificiis et constructionibus factis et faciendis et cum capella, ut predictum est, et omnes etiam supradictos honores et domos et statica cum omnibus melioramentis ibi factis et faciendis. Et hec omnia supradicta et singula cum terminis . . . damus . . . et in perpetuum concedimus domino Deo et dicte domui Sancte Eulalie de Campo et tibi Petro priori et conventui sive canonicis eiusdem domus presentibus et futuris scilicet ad salutem nostrarum animarum et parentum nostrorum et pauperum dicti hospitalis et omnium fidelium christianorum defunctorum et in honore Dei et Beate Marie et Sancti Salvatoris et omnium sanctorum Sancteque Eulalie Emerite.

Et cum presenti instrumento publico in perpetuum valituro inducimus irrevocabiliter, te dictum priorem et conventum, sive canonicos dicte domus in corporalem possessionem de presenti tocius supradicte donationis et . . . Salvo tamen dicto monasterio Sancti Cucuphatis censu ipsorum duorum mancusorum cum eorum senioratico in uno dictorum duorum staticorum, ut superius declaratur.

Preterea in presenti damus et offerimus Deo et dicte domui Sancte Eulalie in manibus tui dicti Petri prioris et canonicorum dicte domus Sancte Eulalie corpora nostra et animas nostras in vita et in morte, nobis tamen seculariter viventibus. Ita siquidem specialiter intelligendum est quod nos omnibus diebus vite mei, Berengarii de Canneto, tantummodo retinemus penes nos omnes fructus et exhibitus totius dicte donationis et omnium predictorum. Et post obitum mei Berengarii hec donatio et omnia supradicta et singula integritur cum omnibus melioramentis et augmentis ibi factis revertantur pleno iure et posse in ius dominicum et potestatem sepe dicte domus libere et in pace ad faciendum complendum et ministrandum bona fide predicta omnia et singula, sicut superius assignata et deputata sunt, per secula cuncta. Hoc intellecto quod

post dictum obitum mei Berengarii dicta uxor mea Pereta, si seculariter vixerit, habeat et accipiat in sepedicta domo sancte Eulalie in vita sua victum tantum, sed non vestimentum. Si vero acciperet habitum Ordinis dicte domus post dictum obitum meum et renuntiaret propriis, habeat et accipiat ibi in vita sua victum et vestitum sicut unus de canonicis dicte domus. Veruntamen omnibus diebus vite nostrorum amborum simus administratores dicti hospitalis et omnium predictorum, et simus etiam in hiis omnibus maiores et honorabiliores quibuslibet fratribus et personis laicis, tenendo tamen hec omnia sub obedientia prioris ipsius domus et ordinis sancti Augustini, ad bonum scilicet et profectum predictorum locorum et pauperum dicti hospitalis.

Hoc insuper expresse intelligatur, quod si prior dicte domus Sancte Eulalie et conventus sive canonici eiusdem domus non tenuerint dictum hospitale et capellam et omnia dicta loca in bono statu, quod vulgariter dicitur "en peds e en color", et non compleverint vel non facerent fieri et compleri bona fide ea omnia ut superius deputantur et assignantur, nos habeamus, vel nostri successores sive parentes et amici nostri habeant post nos plenam licentiam et potestatem revocandi totam presentem donationem et omnia supradicta et reducendi in nostrum vel eorum ius, dominium et potestatem, et dandi cuicumque domui religiose vellemus.

Et quantum ad predicta omnia, nos renuntiantes ex certa scientia omni auxilio ac beneficio iuris divini et humani scripti sive consuetudinarii et occasione sponsalicii mei, Perete, omnique alii occasione et exceptioni comuni et speciali nobis competentibus et competituris. Juro ego Berengarius de Canneto super anima mei et dicte uxoris mee per Deum et eius sancta quatuor Evangelia quod nunquam contra predicta vel aliquid predictorum veniamus vel aliquam personam venire faciamus, nec aliam voluntatem super hiis mutare possimus, dicta tamen domo sancte Eulalie et prioris et canonicis eiusdem domus complentibus et attendentibus bona fide, sine enganno, ea omnia, ut superius assignavimus, fieri ab eisdem. Ad hec igitur ego Arnaldus Mascaroni, presbiter et canonicus regularis dicte domus sancte Eulalie, juro super anima dicti Petri prioris et canonicorum omnium presentium dicte domus et super anima mea per Deum et eius Sancta quatuor Evangelia quod teneamus predictum hospitale et capellam et omnia dicta loca in bono statu scilicet "en peds e en color" ad bonum scilicet intellectum, et faciamus et compleamus et fieri atque compleri faciamus bona fide sine aliqua machinatione et deceptione ea omnia ut superius assignata et deputata sunt ad dicta servicia exequenda.

Actum est hoc IX kalendis ianuarii anno Domini M,CC. vicesimo primo. Sig~~X~~num Berengarii de Canneto. Sig~~X~~num Perete, uxoris eius, qui predicta laudamus, concedimus et firmamus.

Museu diocesà. Armari B. Pergamí original.

Còpia feta l'any 1698 pel notari Josep Mas, amb algunes errades de transcripció, aprofitada per a completar algunes paraules il·legibles en el pergamí.

4

Barcelona, 21 gener 1236 [1237]

Berenguera de Rubí, hereva de Berenguer de Canet, autoritza que el servei religiós de la capella de Sant Salvador pugui ésser fet per un capellà secular.

Sit omnibus notum quod cum ego Berengaria de Rubi, filia et heres Berengarii de Caneto et Perete uxoris eius, intellexerimus per viros religiosos et sapientes quod in capella Sancti Salvatoris, quam dicti genitores mei hedificaverunt et simul cum hospitali pauperum contulerunt Domui sancte Eulalie de Campo, divinum officium nocturnum pariter et diurnum non potest fieri per canonicum regularem sine scandalo et periculo animarum, cum indecens atque inhonestum videatur ut viri religiosi singulariter et frequenter, maxime in nocte, transeant septam monasterii; concedo igitur et consencio quod dictum officium fiet de cetero per Deusdedit de Columbario presbiterum qui ad illud peragendum per Petrum de Monte equarum priorem et per conventum dicte domus assignatus et institutus est de assensu et voluntate venerabilis domini Berengarii, Dei gratia Barchinone episcopi. Ita tamen consencio quod dictum officium fiat integre et continue sicut per canonicum regularem fieri debebat, salvis etiam nichilominus omnibus aliis conditionibus positis in instrumento dicte donationis quod factum fuit inter Domum Sancte Eulalite et prenotatos genitores meos. Actum est hoc XII kal. februari anno Domini mill CCXXX sexto.

Sig~~X~~num Berengarie de Rubi predictae qui hoc laudo et firmo.

Ego Berengarius barch. eps. subscribo.

Ego Magister Martinus Barch. canonic. subscribo.

Sig~~X~~num Bernardi de Sancto Dionisio pbr. Sig~~X~~num Arnaldi sacerdotis. Sig~~X~~num Petri de Bages notarii publici barch. qui hoc scribi fecit et clausit die et anno quo supra.

Museu Diocesà de Barcelona, fons Santa Eulàlia, armari B., carpeta 2, núm. 152. — Còpia en el *Resum d'Instruments* del canonge Martí de les Avel·lanes (al mateix museu) núm. 1.165.

5

Barcelona, 31 agost 1242

Ponç, prior de Santa Eulàlia, reconeix unes compres fetes per Adeodat de Colomer amb els diners deixats per Berenguer de Canet.

Sit omnibus notum quod nos Poncius prior domus sancte Eulalie de Campo et conventus eiusdem loci recognoscimus tibi Deusdedit de Columbario presbitero quod de illis mille et centum sol. monete Barch. curribilis quos tenebas de hospitali pauperum, quos denarios Berengarius de Caneto olim defunctus dimisit hospitali ad comparandum honores consilio et assensu nostro, emisti quendam honorem ad dictum hospitale per DCC sol. a Guilelmo de Parie-tibus, sicut in carta eiusdem emptionis plenius continetur, et emisti quendam alium honorem ad predictum hospitale, scilicet quendam vineam per CCCC solidos qui fuerunt computati in precio dicte vinee, que empta fuit a Guillelmo et Petro Monetario fratribus, que vinea est in territorio Barch. apud Vila trau, sicut in carta eiusdem emptionis plenius continetur et habetur. Actum est hoc pridie kalendas septembris anno Domini Millesimo CC quadrage-simo secundo.

Sig~~X~~num Poncii prioris. Sig~~X~~num Geraldi de Rubione pres-biteri et canonici. Sig~~X~~num Ferrari Ballistarii, rectoris dicti hos-pitalis.

Testes huius rei sunt Geraldus Mercer et Jacobus levita scriptor.

Sig~~X~~num Raimundi de Ulmo subdiachoni et notarii Barchino-nensis qui hoc scribi fecit et clausit cum litteris emendatis in linea VII die et anno prefixis.

Museu Diocesà de Barcelona, fons Santa Eulàlia, armari B., carpeta 2, nùm. 229.

BUTLLES D'ALEXANDRE III, INÈDITES

Els monestirs de San Cugat del Vallès i de Sant Llorenç del Munt, tot just acabaven de refer-se de l'escomesa a la seva independència, de què foren objecte per part de l'abat Frotard de Sant Ponç, de Torrerres, i del bisbe Bertran, de Barcelona, quan, ja a la meitat de la dotzena centúria, els veiem pledejant entre ells per un pretès predomini del primer damunt del segon. Kehr en els *Papsturkunden*¹ recull uns pocs documents sobre aquest litigi, tot planyent-se, encuriosit en gran manera per les clarícies que s'hi entreveuen, de la pèrdua de la interessant documentació complementària. Doncs bé, en el fons documental del primer dels esmentats monestirs existent en l'Arxiu de la Corona d'Aragó² ha aparegut un protocol, objecte d'aquesta publicació, que dóna molta més llum sobre aquell procés.

ANTECEDENTS DEL PLET. — Els orígens precisos del monestir de Sant Llorenç ens són desconeguts. D'abans de la devastació de les comarques barcelonines per les hosts d'Almançor (985), gairebé sols en podem constatar l'existència. Pujades cita una deixa pia que li fou feta l'any 947 per la matrona Emerència, una altra de 948 i sobretot una dotació molt important del comte Borrell el 974³. D'aquesta època no trobem cap document que faci referència a la subjecció del monestir de Sant Llorenç al de Sant Cugat. En canvi, passada la invasió alarb, ja en 986, segons un document publicat per Marca⁴, Lotari, a precés d'Odó, abat del monestir del

¹ KEHR, P., *Papsturkunden in Spanien*, I: *Katalanien*, 2: *Urkunden und Regesten* (Berlín 1926), núms. 138, 188 i 189.

² ACA, FONS: Sant Llorenç de Munt (en vies de catalogació), pergamí de 18 × 82 cm.

³ PUJADES, G., *Crònica general del Principado de Cataluña*. Vol. VII. (Barcelona 1831), pàgs. 82-88 i 187-88.

⁴ MARCA, P. DE, *Marca hispanica*, París 1688, col. 938. La data és equivocada; ha d'ésser el 986 i no 988.

Vallès, confirmà al seu cenobi una llarga sèrie de donacions obtingudes anteriorment, entre les quals posa "ecclesiam sancti Laurentii et ipsum montem quem dicunt sancti Laurentii", és a dir, l'església i muntanya de Sant Llorenç, sense esmentar concretament el monestir, llavors segurament derruït. Del segle següent coneixem diversos documents⁵ que fan referència a aquestes possessions del monestir de Sant Cugat en la muntanya de Sant Llorenç. L'any 1097 apareix per primera vegada un document⁶ del comte Ramon Berenguer III en el qual es diu que el monestir de Sant Llorenç havia estat fundat en un alou del de Sant Cugat i que d'ací sortiren els primers abat i monjos d'aquell "in cuius alodio certis scripturarum indiciis probatur esse conditum"; per quina raó el comte fa donació del monestir d'aquesta muntanya al del Vallès. És digne de notar la frase "certis scripturarum indiciis", que sembla voler dir que la cosa no era del tot clara.

Amb aquests precedents, els documents ja coneguts i els que ara publiquem de nou (vegeu els apèndixs) podem resumir així l'història del llarg plet entre els monestirs de Sant Cugat i de Sant Llorenç amb motiu de l'elecció d'abat per aquest darrer.

EL PLET. — L'any 1163, en morir l'abat de Sant Llorenç, probabilíssimament⁷ fra Bernat Eimeric, els seus monjos elegiren un dels de la comunitat de nom Llorenç. En ésser presentat per a la seva aprovació a l'abat Ramon de Sentmenat de S. C., aquest no solament refusà atorgar-los-la, per haver estat elegit *eo inconsulto* i àdhuc estant absents tres dels capitulars, sinó que els imposà com abat un dels seus monjos. Els de Sant Llorenç no l'acceptaren i fou portada la qüestió al bisbe de Barcelona Guillem de Torroja, qui inquirí els ori-

⁵ Així, les butlles papals de Silvestre II (a. 1002) i Joan XVII (a. 1008) publicades per A. Millares Carlo (*Doc. pontificios en papiro de archivos catalanes*. Primera parte. Madrid, 1908, p. 215 i 231); així, un doc. de 1013 pel qual el monestir de Sant Cugat alienà "alaudes quod tenebamus per vocem sancti Laurentii martyris Christi que fundata est basilica in cacumine montis excelsis super Terratia" (PERAY Y MARCH, J. DE, *Sant Cugat del Vallès*, Barcelona 1931, pàgs. 207-208).

⁶ PERAY, ob. cit., pàgs. 209-210. Cfr. MAS, J. *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. V (Barcelona 1909), p. 112.

⁷ Diem "probabilíssimament" perquè l'abaciologi de S. Ll. publicat per Vergés (*Sant Llorenç del Munt: son passat, son present i son futur*, Barcelona 1877, p. 55) necessita una profunda revisió.

gens històrico-jurídics de la contesa. La comunitat de Sant Llorenç al·legà que la subjecció datava tan solament del comtat de Ramon Berenguer III i que mai per mai no podia esdevenir legítima una donació anticànònica, com ho fou aquella, per tractar-se d'una investidura eclesiàstica de mans d'un laic, ultra ésser atemptatòria a la regla de Sant Benet que estatueix plena llibertat en l'elecció i veda d'imposar càrregues als monestirs fora del temps de llur fundació, i el de Sant Llorenç llavors fou "liberum ab omni iugo servitutis sive tributi." El bisbe preguntà per la forma com fou nomenat l'abat traspassat recentment. Els dos bàndols asseguraven, cada u amb testimonis, que al seu Capítol. Tan oposades assurances s'agermanen si es té en compte que, no avenint-se els monjos de Sant Llorenç respecte al candidat, amb motiu que un d'ells, Guillem Gelabert, per ésser noble, de totes passades volia ésser elegit, acudiren a l'abat de Sant Cugat per tal que els donés un dels seus monjos, com així ho féu aquell al seu Capítol.

Com que l'embull no s'aclaria, l'electe de Sant Llorenç apel·là al Sant Pare. El bisbe de Barcelona, a instàncies de l'arquebisbe electe de Tarragona Huc de Cervelló (qui feia bo a la causa de S. C.), li interdigué entretant l'administració de l'abadia, en la qual fou reposat poc després, i al mateix temps anul·lava l'elecció feta per l'abat de S. C. (doc. 1).

Personats que foren un i altre bàndol davant el sant Pare, aquest cancellà les dues eleccions, i, com que els emissaris no venien suficientment informats, comissionà els bisbes Guifred de Tortosa i Artal d'Elna per tal que estudiessin la qüestió i fallessin en conseqüència (doc. 3). En altres dues lletres apostòliques el papa fa present aquelles seves provisions al bisbe de Barcelona (doc. 2) i a l'abat de S. C. (doc. 4) manant-los, ensem que no tolerin revenja de cap mena contra la persona i parents del monjo Llorenç.

Aquesta reconvençió del papa a la pau es veu que no fou escoltada, puix que, com es pot veure en el doc. 5, els familiars de l'electe de Sant Cugat inferiren greus danys als de Sant Llorenç qui els denunciaren a la comissió pontificia que feia el sord i deixava transcórrer el temps.

Convocades, per fi, ambdues parts a Tarragona, prometeren acatar el veredicte de l'arquebisbe Huc i del bisbe de

Barcelona, als quals havia passat per subdelegació la comissió papal. Passats dos anys i mig sense que els de Sant Llorenç rebessin cap satisfacció i sovintejant els torts, acudeixen de nou a la Seu apostòlica, dolent-se tant de les vexacions com de la trigança de la resolució (doc. 5). Alexandre III renovà la comissió substituint el bisbe de Tortosa per l'abat Ramon de Santa Maria d'Arles (doc. 7). Els encarrega que vegin de trobar una solució amistosa, o, sinó, canònica; i al mateix temps escriu a l'arquebisbe de Tarragona i al bisbe de Vic (doc. 6) reconvenint-los que castiguin els injustos damnificadors, altrament ho farà la comissió de nou nomenada. Pel doc. 8 el papa assabenta el bisbe de Barcelona del nomenament dels nous delegats.

Aquests amb les parts afectades es reuniren l'any 1168 a Sant Celoni, aprofitant l'avinentesa de celebrar-s'hi un concili provincial de la tarraconense, al qual concorregueren els ja esmentats arquebisbe de Tarragona i bisbes de Barcelona i Vic entre altres. S'arribà a una amistosa concòrdia⁸. En ella es preceptua que l'elecció de nou abat de S. Ll. es faci en el seu capítol i a presència de l'abat de S. C.; que el nou electe vagi després a fer promesa d'obediència a aquest. El bisbe de Barcelona li donarà la benedicció. El cens anual de tres auris, que pagava Sant Llorenç, és rebaixat a dos.

Fixada poc després la data de la nova elecció, els monjos de S. Ll. proposaren unànimement com abat el mateix Llorenç, a la qual proposta s'oposà el de Sant Cugat, al·legant que el Sant Pare havia cancel·lat la seva primera elecció. De nou rebrotà la discussió, i les parts convingueren en reunir-se davant del bisbe de Barcelona. Exosat que fou el cas en la cúria episcopal, un monjo de S. C. (germà de l'anterior electe d'aquest convent) apel·là al papa, contradint-ho el seu abat (document 9). Decebut els benedictins de Sant Llorenç per aquesta nova dilació, denunciaren a Alexandre III la concòrdia de Sant Celoni, defectuosa d'origen per diverses raons que exposen i perquè ells la signaren "seducti a quibusdam" (doc. 10).

El monjo Llorenç es presentà al Sant Pare, però no la part de Sant Cugat ni l'arquebisbe de Tarragona que l'havia acusat de perjur. Alexandre III mana al bisbe de Barcelona que

⁸ Publicada en *Bol. Real Acad. de la Historia* 41 (1902) 257-58.

faci una crida pública per tal que els que vulguin acusar de perjuri o de qualsevol altre crim el susdit electe, ho facin abans de la segona dominica de Pasqua; altrament, transcorreguts trenta dies, li atorgui la benedicció⁹.

El que passà en el deseni següent ens és per ara poc conegut. És molt probable que hi hagués noves apel·lacions a la Santa Seu, puix que en el protocol trobat pel Dr. Rius¹⁰ (que segurament fa referència a aquesta època) s'alludeix un manament al bisbe d'Osca i es diu: "tum quia causa ista fere omnibus episcopis terre nostre pluries commissa est, tum quia dominus Iacintus iret in Galiciam, apud Barchinonam ... interrogavit ... statimque fecit (abbatem S. Laurentii) consecrari". Del 1179 tenim dues butlles pariones resolutòries del conflicte¹¹, adreçades als abats dels dos monestirs en pugna. En aquest any, en què se celebrava el concili ecumènic Lateranense III, acudiren les dues parts a Roma, i dos cardenals Joan de Sutri i Jacint Orsini (el Iacintus abans ehmentat, més tard papa amb el nom de Celestí III) comissionats pel Sant Pare donaren sentència modificant lleugerament la concòrdia de Sant Celoni, segons es veu en les butlles citades.

Així sembla que es clogué aquest llarg i enutjós plet, i sense grans entrebancs, per bé que amb algunes topades¹², fou observada la sentència fins a l'absorció del cenobi de Sant Llorenç pel col·legi d'estudiants pobres que la Congregació claustral benedictina tarraconense fundà a Lleida.

ELS DOCUMENTS. — Els nous documents que publiquem els coneixem en una còpia de l'època i tots ells són sense l'any d'expedició. La seva autenticitat és ben palesa, puix que no sols encaixen sinó que completen la minsa documentació coneguda, és a dir, la concòrdia de Sant Celoni, les tres butlles anotades per Kehr (núms. 138, 188 i 189) i les frases inconnexes del protocol fet malbé, trobat pel Dr. Rius.

Tres grups de documents encapçalats amb sengles apel·lacions al Sant Pare podem assenyalar en el nostre protocol. El primer (anys 1163-64) comprèn quatre instruments, ço és,

⁹ Butlla publ. per KEHR, obra cit., núm. 138.

¹⁰ Vegeu: KEHR, obra cit., p. 66.

¹¹ KEHR, núms. 188 i 189.

¹² VERGÉS, obra cit. cap. XIV.

el plantejament de la qüestió pel bisbe de Barcelona i tres butlles papals. El segon (a. 1167) n'enclou també quatre, el memorial de greuges presentat a Alexandre III pels monjos de Sant Llorenç (doc. 5) i altres tres butlles. El tercer (a. 1168) n'agafa dos, l'exposició dels fets esdevinguts després de la concòrdia de Sant Celoni (doc. 9) i la denúncia d'anticanonicitat d'aquesta, feta pels esmentats religiosos (doc. 10).

Per a datar aquests tres grups de documents hem tingut present les següents dades. La concòrdia de Sant Celoni, datada d'una manera expressa, és del 4 de març de 1168. Els documents 1-8 han d'ésser necessàriament anteriors i els dos darrers, 9-10, posteriors a aquesta data.

El primer grup de butlles papals (docs. 2-4), per ésser datades a Sens, l'hem de situar als anys 1164-65, en els quals Alexandre III sojornà en aquesta ciutat. Ara bé, el doc. 1, que l'hem de suposar anterior en alguns mesos, s'ha de fixar al 1163 per les paraules "consilio et instinctu electi Tarraconensis", ja que precisament en aquest any hi hagué arquebisbe electe a Tarragona i ho acaba de confirmar la frase: "auctoritate comitis Barchinonensis patris istius nuper defuncti", defunció (de Ramon Berenguer IV) que s'esdevingué el 6 d'agost del 1162. És, doncs, el doc. 1 del 1163, les tres butlles següents seran del gener del 1164 i no del 1165, com ho farà veure millor el que direm del segon grup.

En efecte, el memorial de greuges dels monjos de Sant Llorenç (doc. 5) fou presentat almenys dos anys i mig més tard que tots els anteriors documents, com es desprèn del: "deinde per duos annos et dimidium eos expectantes"; el més aviat, doncs, al segon semestre del 1166. No en el segon semestre del 1167, perquè les butlles 6-8, subsegüents en temps, com a datades l'abril i al Laterà han de suposar-se d'aquest any, puix que l'abril de 1168 Alexandre III ja no era en aquest lloc. La combinació de dates proposada és l'única possible.

Per fi, els dos documents del tercer grup (núms. 9-10) cal creure'ls poc posteriors a l'avenença de Sant Celoni i, per tant, de 1168.

Aquesta nostra datació, de rebot, precisa més el temps en què fou expedida la butlla n. 138 de Kehr, la qual no ho po-

gué ésser l'any 1167, ja que és una contesta als documents 9 i 10, dirigits al Sant Pare després de la concòrdia de Sant Celoni. Ha de fixar-se, doncs, probabilíssimament a l'octubre de 1168 o, el més tard, de 1169 per ésser donada a Benevento, en la qual ciutat el papa romangué només aquests dos anys. També rectifica la data assignada per Kehr al fragment del protocol ja esmentat¹³ que no pot emplaçar-se el 1166, ans bé ha d'ésser posterior a tots els documents que publicuem. Bé podria ésser dels primers anys del decenni següent en què trobem a Espanya el cardenal Jacint¹⁴.

FRANCESC MIGUEL ROSELL, PREV.

Documents

1

[Barcelona, 1163]

Guillem de Torroja, bisbe de Barcelona, exposa a Alexandre III les vicissituds del plet sobre l'elecció d'abat del monestir de Sant Llorenç del Munt per tal que hi intervingui.

[Domino et pa]tri suo A(lexandro) Dei gratia universalis ecclesie pontifici humilis seruus G(uilielmus Torroja) Barchinonensis ecclesie minister, salutem et debitam reuerentiam. Sanctita[tem uestram] scire uolumus monachos Sancti Laurentii de Monte, mortuo abbate suo, quendam monachum eiusdem monasterii nomine Laurentium ... eleuisse. Huic autem electoni abbas Sancti Cucuphatis omnibus modis contradixit; ventum est ad me; iurauit electus ut staret man[dato] meo; deinde conuocauit utramque partem; allegatum fuit ex parte abbatis Sancti Cucuphatis: et ideo electionem illam de iure non procedere cum, eo inconsulto et etiam tribus monachis ipsius monasterii absentibus, facta fuerit: qui in re non in monasterio Sancti Laurentii morantur, sed in monasterio Sancti Cucuphatis diuersas gerunt amministrationes. His responsum est, monasterium Sancti Laurentii monasterio Sancti Cucuphatis, si de facto, non de iure subiectum fuisse; subiectio enim illa processit auctoritate comitis Barchinonensis patris istius nuper defuncti qui contra dispositionem fundatoris ipsius monasterii, adhuc infra pubertatem constitutus ipse ... eiusdem abbatis Sancti Cucuphatis, qui tunc temporis utriusque dignitati presidebat, uidelicet tam episcopatus quam abbacie, quoniam de abbate in episcopum fuerat assumptus, tradidit monasterium Sancti Laurentii sub tuitione et dominio pre-

¹³ *Papsturkunden*, p. 66.

¹⁴ L'any 1172 era a Tudela, el 1173 a Sahagún (cfr. *Papsturkunden*, II: *Navarra u. Aragon*, ns. 128 i 131), el 1174 presidia el concili de Lleida.

fati abbatis Sancti Cucuphatis, salua tamen regula ecclesiastica. Hec sunt uerba instrumenti quo abbas Sancti Cucuphatis nititur. Et ideo quoniam huic subiectioni reclamationis stilus et uoluntas primi fundatoris qui fecit ipsum monasterium liberum ab omni iugo seruitutis siue tributi, deducto quoque in irritum si quod unquam a successoribus suis contrarium factum fuisset, sicut in instrumento quodam ostenditur, dicitur ab hac parte subiectionem illam de iure non processisse, cum etsi de iure processisset non ad hoc porrigitur factum ut liberam facultatem eligendi, que monachis ex tenore canonum conceditur, eis auferat. Preterea fuit quesitum utrum electio abbatis Sancti Laurentii qui inpresenciarum decesserat, ab abbate Sancti Cucuphatis facta fuisset, an absolute a monachis Sancti Laurentii. Et fuit probatum ex parte abbatis per tres testes monachos electionem illam factam fuisse ab abbate Sancti Cucuphatis in capitulo suo, nullo tamen monachorum Sancti Laurentii presente. Propter quod dicitur ab aduersa parte illam electionem non ualuisse nisi alia subsequenda fuisset. Ex parte monachorum Sancti Laurentii fuit probatum per septem testes, id est, per duos monachos et per duos sacerdotes et per tres laicos electionem illam factam fuisse a monachis Sancti Laurentii in capitulo suo libere et absolute, presente tamen abbate, et allegatum fuit ex parte eorum ideo assensum abbatis in electione illius persone quesuisse, quoniam promoueri non posset absque consensu eius, quia suus monachus erat. Hec autem que uidentur esse contraria presumimus uera fuisse quoniam tunc temporis erat dissensio et diuisio inter monachos Sancti Laurentii occasione cuiusdam monachi nomine Guilelmi Guilaberti qui propter nobilitatem suam uolebat esse abbas, inuitis aliis monachis et reclamantibus et hac de causa monachos Sancti Laurentii consuluisse abbatem Sancte Cucuphatis ut quem [de mona]chis suis eis in abbatem concederet et ipse, postea habito tractatu cum monachis suis, conuenisset in hanc personam et postea in [abbatem] monachis tradidisset. Super his quidem ante quam definitura procederet sententia ab electo Sancti Laurentii contra abbatem Sancti Cucuphatis ... [ad presentiam] uestre sanctitatis appellatum est. Deinde consilio et instinctu electi nostri Terrachonensis qui partem Sancti Cucuphatis fouet, iniunxi ipsi ... [conueni]entiam iurisiurandi, quod mihi fecerat, ut interim cessaret ab amministrazione abbacie. Postea recessit abbas Sancti Cucuphatis [me] iniuso et inconsulto et sequenti die, nescio quo consilio, tamquam iuris ignarus, elegit in abbatem Sancti Laurentii quemdam monachum ... audito. Miratus temeritate ipsius infirmaui quod fecerat et restitui electum Sancti Laurentii in amministrazioneem quam ei interdixeram. Sic in rei ueritate processit hoc negotium et rogo benignitatem uestram ut utrique ius suum conseruetur, saluo iure Barchinonensis ecclesie et obedientia que michi promittitur ab utroque.

2

Sens, 5 gener [1164]

Alexandre III comunica al bisbe de Barcelona que ha anul·lat les dues eleccions d'abat fetes per al monestir de Sant Llorenç i li ordena que, un cop s'hagin posat d'acord ambdues parts litigants, proveeixi el que calgui.

Barchinonensi episcopo. Ex tuarum litterarum tenore cognovimus quod cum in ecclesia Sancti Laurentii electio quedam a monachis eiusdem ecclesie celebrata fuisset, tu super eadem electione, questione suborta, ei, qui electus fuerat in ueritate iuramenti quod tibi de mandato tuo super ipsa electione seruando fecerat, precepisti ut de amministratione ipsius abbacie se nullatenus intromitteret nisi se nostro prius conspectui presentaret. Cumque ille mandatum ipsum humiliter suscepisset, dilectus filius noster abbas Sancti Cucuphatis alium quemdam eis, post appellationem ad nos factam, sua auctoritate in abbatem elegit. Utraque itaque parte nostro conspectui presentata, nos, causa cognita, utramque electionem apostolica auctoritate cassamus et causam que inter eos super prelatione et subiectione noscitur agitari, quoniam ad eam neutra partium uenerat sufficienter instructa ut nos eam possemus ordine legitimo pertractare, uenerabilibus fratribus nostris Dortosensi et Helenensi episcopis comisimus audiendam et sine debito terminandam. Ideoque fraternitati tue per apostolica scripta mandamus quatinus utramque partem eorum iudicio stare facias et quod ipsi exinde compositione uel iudicio diffinierint, suscipere eos firmiter et seruare compellas, nullamque ibi interim electionem celebrari permittas. Preterea tue fraternitati mandamus quatenus consanguineos eiusdem abbatis et illius, quem ipse elegerat, moneas omnimodis et compescas, ut neque illi, quem monachi sibi elegerant in abbatem uel parentibus eius, nec etiam eisdem monachis seu monasterio eorum aliquam propter hoc molestiam inferant uel iacturam. Quod si nec tuis super hoc monitis acquieuerint, ecclesiastica eos censura coerceas. Et quoniam frater ipse, qui ab eis electus fuerat eidem ecclesie in officio quod prius gerebat necessarius esse dicitur et omnimodis opportunus, uolumus firmiter et mandamus quatinus eum in eodem officio quiete facias et pacifice ministrare. Datum Senon, non. ian.

3

Sens, 5 gener [1164]

Alexandre III comissiona els bisbes de Tortosa Gaufred i d'El-na Artal per tal que terminin la debatuda qüestió, amistosament si hi convenen ambdues bandes, o, en cas contrari, procedeixin canònicament.

Alexander episcopus seruus seruorum Dei uenerabilibus fratribus Dortosensi et Helenensi episcopis salutem et apostolicam benedictionem. Cum inter dilectos filios nostros abbatem Sancti Cucuphatis et monachos Sancti Laurentii super electione abbatis in ipsa ecclesia Sancti Laurentii ab eisdem monachis, facta controuersia, uerteretur, uenerabilis frater noster Barchinonensis episcopus, in cuius presentia negocium tractabatur et ad cuius iurisdictionem utraque ecclesia noscitur pertinere, ei qui electus fuerat, sicut ex litteris eius agnouimus, in uirtute iuramenti de mandato suo super ipsa electione seruando ab eodem electo recepti, mandauit ut se de ipsius abbacie administratione nullatenus intromitteret nisi nostro se ipsius conspectui presentaret. Cumque ille super hoc mandatum eiusdem episcopi recepisset, predictus abbas quedam de fratribus suis propria illis uolens auctoritate preficere, eum ipsis post appellationem ad nos factam in abbatem elegit. Unde cum utraque pars nostro se conspectui presentasset nos utramque electionem, causa cognita, apostolica auctoritate cassauimus, sed in causa que inter eos super prelatione et subiectione noscitur agitari, pro eo quod neutra parcium ad id uenerat sufficienter instructa, non duximus procedendum. Eam itaque discretionis uestre de qua plenam fiduciam gerimus remittentes, per apostolica uobis scripta mandamus quatenus, utraque parte ante uestram presenciam conuocata, causam ipsam diligentius audiatis et eam uel compositione, si forte poteritis, uel fine canonico terminetis, nullamque ibi electionem fieri usque ad eiusdem cause exitum permittatis. Preterea noueritis nos uenerabili fratri nostro Barchinonensi episcopo in mandatis dedisse, quod consanguineos eiusdem abbatis Sancti Cucuphatis et illius quem ipse elegerat, moneat omnimodis et compescat ut neque illi quem monachi Sancti Laurentii sibi elegerant in abbatem uel parentibus eius nec etiam eiusdem monachis seu monasterio eorum aliquam propter hoc molestiam inferant uel iacturam. Quod si non suis super hoc monitis adqueuerint, fraternitati uestre presenciarum auctoritate iniungimus ut uos eos sub anathematis distractione choerceatis. Datum Senon. non. ian.

4

Sens, 5 gener [1164]

Alexandre III assabenta l'abat de Sant Cugat de la delegació feta en el document anterior als bisbes de Tortosa i Elna.

Alexander episcopus seruus seruorum Dei dilectis filiis abbati ac fratribus Sancti Cucuphatis salutem et apostolicam benedictionem. Qualiter utramque electionem, que in ecclesia Sancti Laurentii facta fuerat, causa cognita in irritum deduximus tam ex relatione eorum qui ad nostram propter hoc presentiam accesserunt quam ex litteris nostris, quas delegatis ad prelationis et subiectionis causam iudicibus destinamus, expressius agnoscetis. Ne autem occasione ista consanguinei tui, dilecte fili abbas, uel consanguinei eius quem tu elegeras ei, qui a monachis Sancti Laurentii electus fuerat uel parentibus eius seu monachis ipsis aut monasterio eorum molestiam aliquam inferant uel iacturam, uos eos compescere mandamus et omnimodis commonere. Nam si illos propter hoc in aliquo molestare presumpserint, nos eos mandauimus censuram ecclesiasticam coherceri et etiam in periculum ordinis illius fratris uestri quem tu ibi, fili abbas, elegeras posset quam maxime redundare. Preterea uobis mandamus quatinus pro supradicta causa prelationis et subiectionis que inter uos et eosdem monachos noscitur agitari, uenerabilium fratrum nostrorum Dortosensis et Helenensis episcoporum, quibus eam terminandam commisimus, presentiam adeatis et quod ipsi exinde inter uos compositione uel sententia diffinierint, suscipiatis firmiter et seruētis. Datum Selon. non. ian.

5

[Sant Llorenç, 1166]

El conuent de Sant Llorenç acut a Alexandre III planyent-se de les malifetes i dels greuges que rep del bàndol de l'electe de l'abat de Sant Cugat.

Alexandro) Dei gratia summo uniuersalis ecclesie pontifici humiliter conuentus Sancti Laurentii salutem et reuerentiam. Nouerit Sanctitas uestra, domine pater, quod cum ex mandato uestro causam que inter nos et abbatem Sancti Cucuphatis uertitur, Helenensi et Dortuensi episcopis audienda et sine debito terminanda commissa fuisset, antequam ab eisdem episcopis conuocati essemus, fratres et consanguinei illius monachi, quem abbas Sancti Cucuphatis nobis in abbatem elegerat, non expectato ordine iudiciario, contra prohibitionem uestram atroces nobis iniurias et grauia dampna presumptuose inferre presump-

pserunt; quamdam, enim, vallem nostram, ubi plusquam XL mansiones hominum inhabitantur, hostiliter depredati sunt, fratri quoque illius quem elegeramus nobis in abbatem, quem nos communi uoto diligimus, utpote illum qui honus monasterii nostri semper a puero portauit et res sibi comissas bene ministravit, XVI^m plagas imposuerunt et matri eius duos dentes excuserunt, quibus semiuuiis relictis multisque aliis letaliter uulneratis, omnem substantiam et res eorum uniuersas secum asportauerunt, nobis semper ad uestram et ad eorum presentiam quibus causa relegata fuerat reclamantibus. Tandem, conuocati ad presentiam iudicum, apud Terrachonam, compromisimus stare arbitrio domini Ugonis Terrachonensis episcopi atque episcopi Barchinonensis per consilium et mandatum eorumdem iudicum, qui auctoritatem suam eis prebuerant, sicut melius ipsi a Sanctitate uestra acceperant. Deinde per duos annos et dimidium nos eos expectantes et, ut auctoritate sua fruerentur, eis sepius supplicantes post multas dilatorias exceptiones et dampnosas nobis dilationes, satis calamitatibus ac duris contumeliis affecti, ad presenciam uestre Sanctitatis recurrimus, flexis genibus implorantes quatinus tales nobis donetis iudices qui Deum timeant et propter hominem facere iusticiam non uereantur.

6

Laterà, 11 abril [1167]

Alexandre III mana a l'arquebisbe de Tarragona Huc de Cerve-lló i al bisbe de Vic Pere de Redorta que castiguin els injustos damnificadors del monestir de Sant Llorenç obligant-los a reparar els danys i perjudicis.

Alexander episcopus seruus seruorum Dei uenerabilibus fratribus Terrachonensi archiepiscopo et Ausonensi episcopo salutem et apostolicam benedictionem. Conquesti sunt nobis monachi Sancti Laurentii quod fratres et consanguinei illius quem abbas Sancti Cucuphatis sibi in abbatem elegerat, possessiones suas ausu temerario depredari et sibi dampnum mille solidorum et eo amplius presumpserunt inferre. Quapropter fraternitati uestre per apostolica scripta mandamus quatinus malefactores memoratos diligencius commonere et ecclesiastica districcione compellere studeatis, ut predictis fratribus et monasterio suo ablata omnia, dilacione et excusatione cessante, cum integritate restituant et data dampna studeant plenius resarcire. Quod, nisi per uos fuerit celerius executioni mandatum, uenerabili fratri nostro Elenensi episcopo et Arulensi abbati, quibus causam que inter prelibatum abbatem et eosdem fratres Sancti Laurentii noscitur agitari commissimus, nos in mandatis dedisse noscatis quod prenominos maleficos ad predicta exequenda nostra freti auctoritate constringant. Datum Lat. III id. april.

7

Laterà, 9 abril [1167]

Alexandre III comissiona el bisbe d'Elna Artal i l'abat de Santa Maria d'Arles Ramon per a resoldre el plet entre ambdós ciutats monestirs.

Alexander episcopus seruus seruorum Dei uenerabili episcopo et dilecto filio Arulensi abbati salutem et apostolicam benedictionem. Quotiens inter religiosos uiros aliquę controuersie consurgunt et ad examen sedis Apostolice perferuntur, eis diffiniendis nos oportet uigilanter intendere, uel talibus personis comitere que discretionē noscantur et sciencia preminere. Quapropter nos de prudentia et honestate uestra plenius confidentes, causam que inter ecclesiam Sancti Laurentii et ecclesiam Sancti Cucuphatis super electione abbatis, quam illi de Sancto Cucuphate per se fieri debere proponunt et super subiectione ecclesie Sancti Laurentii noscitur diucius agitari, experientie uestre committimus audiendam et, remoto appellationis obstaculo, sine debito terminandam. Ideoque discretionē uestre per apostolica scripta mandamus quatinus, cum exinde fueritis requisiti, utramque partem ad uestram presenciam conuocetis, et rationibus hinc inde auditis plenius et cognitis, eandem causam, iusticia mediante, terminetis et ita suppliciter et pure in executione huius negocii procedatis, quod iudicium uestrum tam in conspectu Dei quam in oculis hominum rectum debeat et commendabile apparere. Abbatem quoque predictę ecclesie Sancti Cucuphatis studeatis diligenter et sollicite commonere, ut ce[n]sum, qui eidem ecclesie Sancti Laurentii dicitur irrationabiliter et iniuste impositus, si ita est, ulterius non requirat. Quod si forte uestris monitis parere noluerit, cognoscentes primo quod census ille contra ius et iusticiam fuisset impositus, predictam ecclesiam Sancti Laurentii ab ipsius census exactione auctoritate nostra protinus absoluatis. Noueritis preterea, nos uenerabilibus fratribus nostris Terrachonensi archiepiscopo et Ausonensi episcopo in mandatis dedisse ut monachum illum, quem abbas Sancti Cucuphatis fratribus Sancti Laurentii prouiderat in abbatem, fratres quoque et consanguineos eius diligenter amoneant et ecclesiastica districtione compellant ut iam dictis fratribus et monasterio suo, uniuersa que de rebus uel possessionibus suis abstulerunt, cum integritate restituant et data dampna sibi non differant plenius resarcire. Quod si a predictis archiepiscopo et episcopo non fuerit celerius executioni mandatum, fraternitati uestre presencium auctoritate iniungimus ut uos predictos uiros ad eorum, que superius diximus, executionem auctoritate nostra sub anathematis districtione cogatis. Datum Lat. V id. aprilis.

8

Laterà, 9 abril [1167]

Alexandre III comunica al bisbe de Barcelona la delegació feta en el document anterior al bisbe d'Elna i a l'abat d'Arles.

Alexander episcopus seruus seruorum Dei uenerabili fratri Barchinonesi episcopo salutem et apostolicam benedictionem. Causam que inter dilectos filios nostros abbatem Sancti Cucuphatis et monachos Sancti Laurentii super electione et subiectione abbatis, quam illi de Sancto Cucuphato per se fieri debere proponunt, et super aliis agitatur, uenerabili fratri nostro Helenensi episcopo et dilecto filio Arulensi abbati commissimus audiendam et sine debito terminandam. Quocirca per apostolica scripta fraternitati tue mandamus quatinus, cum exinde fueris requisitus, utramque partem ad presenciam predictorum iudicum accedere et eorum super hoc iudicium obseruare diligenter commoneas et districte compellas. Datum Lat. V idus aprilis.

9

[Abril (?) 1168]

Artal, bisbe d'Elna, i Ramon, abat d'Arles, informen Alexandre III de com la concòrdia pactada a Sant Celoni [4 març 1168] entre els representants dels monestirs de Sant Llorenç i de Sant Cugat no ha estat observada, restant el plet sense resoldre.

Causam que inter abbatem Sancti Cucuphatis et monachos Sancti Laurentii uertebatur ex iniuncto paruitati nostre officio agnoscentes, rationibus hinc inde auditis et depositionibus testium seu productionibus instrumentorum diligencius examinatis, transactione ex consensu utriusque partis interposita, terminasse credideramus. Hec autem contra communem oppinionem et ordinem iudiciarium lis forcior excitata est, sed ut melius, ueritate rei cognita, Sanctitas uestra discernat que pars in culpa fuerit quodue meritum quemque sequi debeat, et transactionem interpositam et causam dissensionis exponendam uobis esse duximus. Monachis Sancti Laurentii concessimus in ecclesia sua secundum regulam beati Benedicti electionem facere, presente tamen abbate Sancti Cucuphatis et consilium canonicum prebente omni malignitate remota; deinde electus promitteret obedienciam abbati Sancti Cucuphatis; censum, qui prius trium aureorum fuerat, cuius impositio manauit ex proprio motu dumtaxat et auctoritate abbatis Sancti Cucuphatis et monachorum suorum ad summam [duorum] reduximus. Postea ut in rei ueritate ex quorundam relatione agnouimus et ut ego A(rtal-dus) episcopus [Elnensis] eorum assertioni, licet religiosorum, nondum

fidem adhibens, ueniens Barchinonem ad inquirendam ueritatem ab ore ipsius abbatis Sancti Cucuphatis audiui: monachi Sancti Laurentii statuente diem qua electio fieret, uocauerunt abbatem ut interesset electioni et quosdam alios religiosos. Affuit abbas. Cum tractaretur de electione dixit abbas monachis ut exprimerent ei in quam personam uellent conuenire. Postea monachi omnes, habito seorsimconsilio, responderunt abbati: nos quia cognocimus et experti sumus Laurentium utilem et necessarium esse ecclesie nostre et quantum fragilitas nostra agnoscere potest huic officium dignum unanimiter eligimus eum in abbatem. Respondit abbas: scio quia Laurentius bonus et utilis est sed, quia dominus Papa cassauit eius electionem, non credo uos eum modo posse eligere. Dixerunt monachi obiectis aliud: nichil habemus rescriptum a domino Papa. Uideamus. Exhibuit est. Acquieuit abbas, non ut expressim confirmaret electionem sed omnino non contradixit, et mandauit eis quod die martis proxima representarent se episcopo barchinonensi et interim super hoc haberent consilium. Monachi cognoscentes quod hec dilatio erat eis dampnosa, supplicauerunt abbati ne daret huiusmodi dilationem nec amplius uexaret monasterium. Abbate uero precibus eorum acquiescere nolente, dixerunt se esse representaturos die statuta coram episcopo, factum quoque quod fecerant ei tamquam patri ostensuros et rogaturos quod huic facto auctoritatem suam preberet. Amplius processerunt. Timentes quosdam, quorum consilium abbas expectabat, dixerunt abbati quod, si uellet impedire electionem, nisi rationabiliter eam in irritum deducere posset, appellabant ad audienciam uestram. Statuta die uenerunt omnes Barchinonem coram episcopo. Uenit et abbas. Denique cum tractaretur super hoc negotio monachus quidam Sancti Cucuphatis, frater illius qui ab abbate fuerat electus, appellauit super hoc facto ad audienciam uestram, inuito et contradicente abbate suo et etiam mandante in uirtute obediencie ne ad huiusmodi appellationem prorumperet. Ita, pater et domine, factum istud processit, et credimus quoniam iniuste affligitur et uexatur monasterium Sancti Laurentii, et quia plus ab eo exigitur quam debetur, forsitan ex gracia et miseratione clemencie uestre et suo iure consequetur liberationem debiti quo tenetur.

10

[Sant Llorens 1168]

Apellació dels monjos del cenobi de Sant Llorenç a Alexandre III per tal que els lliuri de tot lligam de dependència del de Sant Cugat.

Domino et patri suo A[lexandro] Dei gratia summo pontifici humiliter conuentus monachorum Sancti Laurentii de Monte salutem et obedienciam. Conuentio nostra sepe ac sepius iterata dominum et patrem nostrum tedio non afficiat, quoniam non est qui consoletur nos in tribulatione nostra nisi misericordia et pietas uestra uiderit afflictionera nostram et liberauerit nos de manibus eorum qui nos persecuntur. Nouerit itaque Sanctitas uestra, quod cum ex mandato uestro uenisset coram episcopo Helenensi et abbate Arulensi reportaturi sententiam ab ipsis

prolatam, seducti a quibusdam compromissimus stare arbitrio eorum. Arbitrati sunt ut tenor litterarum ipsorum uobis ostendit. Sed uidetur nobis arbitrium iniquitatem continere. Cum enim inuestituras episcopatus uel abbatie uel ecclesie de manu imperatoris uel regis uel alicuius laice persone susceptas, apostolica auctoritas in irritum deducat et donationem monasterii nostri abbas Sancti Cucuphatis de manu comitis olim suscepit, ut denotat instrumentum ab ipso prolatum, non uidetur arbitrium bonum fuisse, cum subiectio monasterii abbati sit concessa. Item liberationem census consequi debuissimus, cum sit certo cercius eius impositionem ab abbate dumtaxat Sancti Cucuphatis et suorum processisse, et ut habemus in quodam decreto in monasteriis nil a quouam constitui potest nomine possessionis nisi forsitan tempore consecrationis. Hec fuit maior ratio imponere duos quam tres aut pluriore. Item presencia abbatis in electione nostra, que nobis a sanctis patribus libera concessa est, licet dominus Helenensis remouerit omnem dolum, materiam dissensionis prestat, ut inpresenciarum cognoscere potestis. In his omnibus grauati sumus, in pace tamen hec omnia sustinuissemus, si ipsi cessarent a persecutione nostra. Cum igitur nemo est qui liberet nos a malo et expediat negocium nostrum, ad pedes Sanctitatis uestre decurrimus, humiliter implorantes, quatinus electum nostrum quem honestum et utilem esse cognouimus benigne suscipiatis.

ACA, Fons Sant Llorenç del Munt, pergami.

DOS DOCUMENTS SOBRE L'INFANT FREDERIC, FILL DE MARTÍ DE SICÍLIA, I L'AFER DE LA SUCCESSIÓ

L'humanista italià Lorenzo Valla, en la seva obra *Historiarum Ferdinandi regis Aragoniae lib. III*, parla d'unes ambaixades de Lluís d'Anjou i de l'infant Ferran de Castella a la cort de Barcelona, els darrers mesos de la vida del rei Martí, per tractar de la qüestió de la successió. Sobre aquest text de Valla ha recolzat també, principalment, l'explicació de l'actitud del rei Martí davant d'aquest plet amb l'interès d'afavorir la causa del seu nét Frederic, comte de Luna, fill de Martí de Sicília i de la siciliana Tarsia.

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó hem vist una lletra del rei Martí al seu gran amic i confident Pere Torrelles, capità general a Sardenya, en la qual, ultra els afers de la guerra de Sicília, és tractada la qüestió d'aquestes ambaixades i de la gestió del rei Martí a favor del seu nét. L'interès d'aquest document, que confirma i en un cert aspecte modifica les conclusions de Valla, ens decideix a publicar-lo acompanyat del fragment de l'humanista italià que fa referència a aquestes qüestions.

Lletra del rei Martí a Pere Torrelles.

Bellesguard, 20-II-1410

Lo rey.

Mossèn P. Per tal com sabem certament que n haurets plaer, certificam-vos que en la fayçó de les presents, nos e nostra molt cara muller la reyna e nostre molt car nét don Ffrederich, comte de Luna, érem sans e en bon stament de nostres persones, per gràcia de nostre senyor Déus. E estam ab gran ànsia com dies ha que d'aqueixes parts noves algunes no havem sabudes, en especial après que los nobles e amats nostres mossèn Anthon de Cardona e mossèn P. de Muncada partiren d'aqueixes parts. Sertificants-vos que en los fets per què són venguts ací a nos se treballa continuament ey fem donar tota aquella diligència que podem. E prestament, Deus vo-

lend, vos enviarem los dessús dits ab compliment e bon recapte.

Mes avant vos certificam, a vostre plaer, com madona vostra muller parí una bella filla dissapte passat, que haviem VIII del present mes, la qual bateiàren dicmenge après, e foren compares mossèn Demià e lo comte d'Urgell e comares la dita reyna nostra molt cara muller e la comtessa d'Urgell nostra cara neboda: a la qual, per tal com cascuna de les dites comares havien per nom Margarida, li imposaren lur nom.

Més avant vos certificam de les noves de part de ça, com nostre sant pare és en Barchinona, sans e alegre per gràcia del dit Senyor, lo qual ha fort bon cor e voler en la execució del regne de Sardenya. Axí mateix són venguts missatgers a nos del rey Luis, ço és, un bisbe, dos doctors, dos cavallers e un secretari, los quals nos han proposades singularment III coses. La primera que com per la mort del rey de Sicília nostre primogènit, qui Déus haia, lo dit rey hagués haut gran desplaer, que ell nos pregava que son fill lo primogènit, si a Déus no era permès que nos haguéssem fills mascles de nostra cara muller la reyna, com aquell qui és pus propinque a nos, haguéssem, après nostres dies, per legítim succedidor e rey de nostres regnes e terres, e que si nos volíem aquell en nostres regnes e terres, que ell lo ns enviaria de present. La segona fo que lo dit rey nos pregava que nos, per honor del dit rey, lexàssem armar certes fustes ací en la nostra ciutat de Barchinona. La tercera fon de tractar matrimoni de la filla del dit rey ab lo dit don Ffrederich nostre nét. Al primer punt los havem respost que nos farem veure e reconèixer lo dret del dit rey Luis e si, axí com dit és, nos no havent fills mascles, e vist per nos a ell pertànyer los dits regnes, nos hi proveirem segons raó e justícia. Al segon punt ne al tercer no ls havem respost car no ns pensam que's meten en execució.

Sobre lo dit fet són venguts axí mateix a nos missatgers del infant de Castella, als quals havem respost en la manera sobredita. Emperò a tots, a la conclusió, havem respost que, Déus migançant, nos farem nostre poder que de nostra molt cara muller la reyna nos haiam fills mascles que, apres nostres benaventurats dies, succeesquen en nostres regnes o terres, e ells lavors seran fora de tot debat e qüestió.

Sobre les coses damunt dites havem fet convocar tots nostres regnes e terres, e esperam tots jorns missatgers de Saragoça, de València, de Mallorques e de totes les ciutats e de viles grosses de nostra senyoria, per haver parlament ab ells per la dita raó. E havem elegits lo dit nostre sant pare ab X doctors qui continua-

ment guarden sobre la dita successió, e, axí mateix, veen lo vincle si fenex en nos e si dels dits nostres regnes nos podem fer a nostra voluntat, e si cas és que'n podem fer a nostra voluntat sin porem heretar après nostres dies lo dit don Ffrederich, ne si pervenen los dits regnes per successió a alguna altra persona, per tal que en nostra vida nos puxam levar tots debats o qüestions que entre los sobredits e altres se poguessen subseguir.

Axí mateix vos certificam que nos entenem pasar, Déus volend, en la primavera que ve en Sicília, ensemps ab lo dit nostre nét, per lexar aquell per vicari en la dita illa, però si per altres afers no hi podem anar, aquell n'enviarem acompanyat ab molta notable gent de consellers e d'altres oficials, per tal que per aquells sia proveit a la indempnitat del dit regne.

Sobre'l socors que'ns demanats vos responem més avant que de les corts a present no'ns cal fer compte, car totes són desbaratades e ara no si té cort ne si demana justícia. Mas nos fem compte del maestrat de Muntesa de xxx^m. florins, de les demandes de Cathalunya de xxv^m., de les demandes d'Aragó de v^m., del subsidi que'l papa ha dat x^m., del general del regne de València lx^m., de les rendes de Calatayú que són pervengudes a nos, les quals vénen ab carta de gràcia, xv^m. florins. Sumen les dites qüantitats .lxxxv^m. florins, de les quals vos trametrem dccc ballesters e .c. homes a cavall ensemps ab les artelleries que'ns demanats, e la restant qüantitat vos trametrem en diners, en manera que los sobredits se'n puxen tornar ab bon recapte de tot ço que demanats. Més avant tenim un fet altre de Daroca entre mans, del qual entenem haver de xxxv^m. en xxxx^m. florins. Axí mateix entenem emprar la ciutat de Barchinona que'ns empreste sobre lo comtat d'Empúries tanta qüantitat com nos prestà l'altre vegada. Però haudes les dites qüantitats entenem totes aquelles convertir en la execució d'aqueix regne, però dels lxxxv^m. florins damunt dits vos fem cert.

A les supplicacions que'ns havets trameses en lo memorial que de vostra part nos ha dat En Galcerán de Galbes, nos, per fer plaer a vos, e per los servirs que aquells per qui'ns supplicats nos fan continuament en lo dit regne, havem provehit, segons veurets en les respostes d'aquell, lo qual vos tornam trametre dins la present. Més avant vos certificam com Mossèn Angerot de Larcha és estat en les parts de ça, al qual havem fet confirmacions de les gràcies que nostre primogènit, que Déus haia, li havia fetes, lo qual, per servir nostre, deu passar de present en aqueix regne ab .l. homens d'armes, .l. pillarts e .l. jumentaris, sobre'ls quals li fem acórrer en

Sicília ab certes provisions que nos li fem com se'n passà en aquell, les quals li havem tornades a confermar enviant-li aquelles per un scuder seu que hi tramès. Per què scrivits-ne a nostra molt cara filla la reyna de Sicília que'l faça prestament spatxar, e axí mateix scrivits-li'n que prestament sia en aqueix regne de Sardenya.

Axí mateix vos certificam que'l dit nostre sant pare, per nostra contemplació, fa accòrrer a la gent d'armes que per ell és en aqueix regne tant com vos accorrets a la nostra. Al fets de les joies que tenits que'ns havets fet saber per vostre memorial, volem e'ns plau que aquelles nos enviets per alguna persona fiable e fusta ben segura. Car nos volem que aquelles vinguen a nostre risch, car tenints-les ací mils nos en porem ajudar. En ço que'ns fets saber que'us certifiquam de nostra intenció en lo portar del cors de nostre fill lo rey de Sicília, que Déus haia, en aquest regne, volem e'us pregam que acabada la execució e conquesta del regne de Sardenya, portets lo dit cors ad triumphe e no en altra manera. En la expedició de la qual vos pregam e encarregam, axí affectuosament com podem, vos haiats ab aquella diligència que havets acostumat. Dada, etc.

A.C.A., Reg. 2238, f. 115.

Vix mensis a nuptiarum die intercesserat, cum legati ab rege Ludovico uenerunt, Ludouicum etsi nonnulli regem fuisse negant, tamen regem appellabo, quia multi fuisse regem affirmant, cum quibus, quam cum illis excusatius atque humanius est peccare, nescientem ab utra parte peccetur. Hi legati ab rege Franciae quoque venisse dicuntur, quo maior legationi adesset autoritas: Eorum primus fuit episcopus Conseraneum, qui orationem habuit, illa tempestate inter suos omnis iuris diuini humanique consultissimus, denique eloquentissimus. Nam ita constat inter eos qui affuerunt, nullum se literate loquentem, eloquentiorem, nec ante nec postea audisse. Quam tamen orationem, nemo eorum qui laudant, memoria tenet ad uerbum. Sed sententias aliquas, et praecipue capita, quae commodius in oratione regis, ne bis dicantur, a me ponentur. Hic cum cerneret regem subinde orationi suae, ut putabat, indormientem, oculis conuiuentibus, capiteque demisso sterteret, intersistebat. Rex contra, cognoscens cur interquiesceret, iubebat eum pergere: non enim se dormire, etsi clausis oculis sterteret, aut si corpus prae morbo dormiret non tamen dormire animum, atque hoc saepius facienti, inquit: an tuae orationi indormierim, an inuigilauerim, et ex mea responsione intelligas licet.

Itaque ubi loquendi finem fecit episcopus, quinque ait capita continet tua oratio, quorum singulis, eodem ordine respondebo. Primum quod me salutasti uerbis Ludouici regis tui, mihi affinis, agnosco egregiam erga me illius beneuolentiam, quod profecto mutuum sit, nec minus eum mihi fateor esse cordi, propter sua in me officia, fidem, amorem, quam propter affinitatem. Quod autem secundo loco nuntiandum mihi duxit victoriam suam, qua potitus est aduersus Ladislaum, in hoc quoque fecit amice, cum sciret me non mediocre de suis prosperis uoluptatem esse capturum, quam et illi et mihi propriam perpetuamque opto. Nec minus in eo, quod tertium fuit, amorem suum erga nos declarauit, quod quemadmodum me uictoria sua gauisurum sperauit, ita se meam cladem dolere ostendit, misso ad me sapientissimo uiro qui consolaterur, quae profecto consolatio talis est, ut quemuis paternum moerorem mitigare posset, qui modo tantus non esset, quantus hic meus, qui filium et uirum et unicum, et regem, et cum omni uirtute, tum in patrem charitate peditum, et orbum liberis amisi. Vt cumque tamen et miseratio amici grata est et consolatio sapientis nonnihil molestiae leuauit. Precarique habeo coelestem regem, ut regem amicum hoc uulnus quo ego saucius confectusque sum, non sinat experiri. Nam quod quarto loco posuisti, longa oratione executus, successionem, si sine liberis decessero, ad uxorem eius filiumue pertinere. Istud uero mihi non constat: tu quoque uelut in dubia re multa uerba fecisti. Ideoque non est ut accipiam puerum ac matrem eius, sicut postulasti, cum et ipse uerbis euangelicis respondere possim. Quod iustum fuerit dabo uobis. Ais ideo mihi accersendum Ludouicum puerum, ut iam nunc in nostra regia et inter populos uelut futurus rex assuescat, percepturus mores, linguam, discrimina personarum, ingenia regionum, ne postea, cum res poscet, rudis ad gubernacula regna accedat. Hoc ego multis de causis ne agam deducor. Primum quia huiusmodi praeiudicio non faciam iniuriam aliis, qui uobis in successionis iure non cedunt. Si enim uobis acquiescam, quid aliud quam uobiscum ius hoc facere pronuntiem? Deinde si quis alius in iure succedendi aut sit, aut fiat, aut nascatur potior uobis, qui tandem honor istum puerum consequetur?: quem a uobis honoratum uultis, si ab adita, atque administrata regni possessione dimittatur, et uelut expellatur? Non enim deest qui se potiozem uobis putet: non deest qui fieri possit: non deest mihi spes suscipiendae sobolis: confidoque clementiae Dei quod sicut afflixit me faciens de patre orbum, ita uulneri meo medicabitur de orbo faciens patrem, ex hac dilectissima mihi coniuge (assidebat enim regina) et certe uterque, quan-

tum in nobis est, enitemur ut parentes simus. Ad quod uerbum cum ambo surriserunt, tum uero caeteri arriserunt. Medici quoque spem faciunt qui aiunt facilius ex homine prouectioris aetatis ac puella quam ex utroque adulescente filios gigni. Et nihilo minus quod gaudium oculorum huius meorumque erit; si in hac auditate atque in hac spe tollendae prolis, uidemus domi uersari alienum puerum, quasi nostri uersari regni, id est nostrae orbitatis heredem, haud dubie infaustum omen et acerbum augurium. In quo non parum miror affinem meum, eiusque subrequiro prudentiam, qui sub ipsis pene nuptiarum auspiciis de successore meo agendum putauit, nec de successore tantum sed de adoptiuo, quasi nec duxissem uxorem, nec uellem ducere, aut ex ducta liberos (quod omen Deus auertat) non essem sublaturus. Quod tamen si non contiget alienusque mihi successurus est heres, quid mea magis refert aut quid prius antiquiusue debet uideri, quam prospicere regem proceribus ac populis meis ex quo iustum imperium, firmum praesidium, perpetuam pacem nanciscantur. Proceribus inquam meis ac populis, quorum sanguine partim in Sicilia partim in Sardinia recipienda ego et filii usi sumus. Quorum plerique, aut liberos, aut parentes, aut fratres, aut alio modo propinquos desyderat, pro domus meae amplitudine amissos. Neque enim minus regium puto populos suos et presertim de principe optime meritos, post obitum suum recte gubernandos curare quam uiuente recte gubernare. Ex quo testificatum relinquam apud omnes iudicium meum, ut si domesticus mihi heres non fuerit, ii ad quos pertinebit sequantur meam defuncti uel rationem uel auctoritatem.

Neque uero, quod ultimo loco posuisti, abnuo uestram postulationem, ut permittam causam de successione iam nunc quoque agitari. Non enim ita delicato animo ac parum forti sum in obeunda morte, ut de successore meo disputari, etiam tam recenter a nuptiis, pati aequis auribus nequeam. Filius meus facit ut haec pati possim, et mortem non multo plus timeam causa mea quam optem. Nichilque est quod magis uitam meam oblectet, quam futurae prolis solatia, siue mas siue foemina futura est. Nam ut tu uis, quod facile passus sum te dicere, in paterno regno, si mas filius defecerit, foemina potest succedere, et quidem ante omnes mares, qui regem coniunctissimo gradu non attingant. Idque tu ita praesenti constantique animo affirmasti, ut praesentius atque constantius affirmasse uiderim neminem. Siquidem de fortunis omnibus atque capite uis dimicare, si quis naturali iure uel scripto demonstrat, hoc introductum in Aragoniam esse, foeminam in regnum non posse succedere: istam ego te sponsionem non sinam, militaribus

magis uiris decoram, quam literatis, ne dicam pontificibus. Placet itaque in commune referri ad consultos, de iure competitorum, quidnam de successione regni mei, diuinum ius humanumque discernat. Ipse quoque, dum per occupationes licebit, presidebo huic causae. Multo enim praestat me uiuo sospiteque ac disceptatore discuti litem iudiciis ac uerbis, quam me uel defuncto, uel morbo, aetateque affecto, ui et armis.

LAVRENTII VALLA... *Historiarum Ferdinandi, regis Aragoniae, libri III.* París, S. de Colines, 1521. Llibre II, p. 33v-35.

Nam delectis iudicibus, per omne cognoscendae causae tempus nihil reliquit quin ius successionis Foederici esse declararetur, et eo quotidie impensius, quod assidue magis ac magis liberos se gignere posse desperabat.

Commendabat igitur Foedericum memoria patris, studium aui: sed haec omnia uitium natalium apud iudices corrumpebat. Ideoque longe fauorabiliores erant Ludouicus et comes Urgelli. Illum commendabat nomen patris, amicitiaque cum rege Aragonum et mutua hospitia utriusque gentis. Ad haec respectus matris, quae proximi regis filia in oculis, et consuetudine uirorum mulierumque Cataloniae, adoleuerat, auia cum regina Iolans, quae praesens modo ueteres amicos, pro filia, pro nepote, modo ueteres amicos clientesque mariti obsecrabat, ut memores essent defuncti regis beneficiorum. Hunc gratiosum faciebat, quod ex virili stirpe regiae domus, quod iunemis, quod eximia specie corporis, quod praesens, ipse non pro alio sed pro sese singulos prensabat, orabat, donis promissisque implebat. Itaque apud iudices non minus ambitione quam disceptatione agebatur. Quod Ferdinandus, ubi per suos comperit legatos ad regem mittit, orans ne permitteret in iudicio suffragiis potius quam legibus agi. Rex illum recte dicere et aequa postulare respondit, seque daturum operam ut res ordine irent. Verum hoc praestare non poterat, quia ipse in primis eo uitio laborabat, si uitium appellandum est, et non pietas, pro unica spe familiae suae anniti, ut nepos in regno succederet.

Id. id., pp. 36v.-37.

El contingut d'aquestes dues versions presenta diferències que convé remarcar. Recordem breument com s'ha arribat a la situació que reflecteixen aquests dos textos.

25 de juliol de 1409: mor a Càller Martí de Sicília.

Al cap d'un mes el seu pare, el rei Martí, parla ja de la suggerència d'un nou matrimoni que li ha estat feta per gent de la seva casa, el mateix Sant Pare, consellers, nobles, etc.

17 de setembre de 1409: matrimoni del rei Martí amb Margarida de Prades.

Molt aviat, — *vix mensis a nuptiarum die intercesserat*, com diu Valla, — l'ambaixada de Lluís d'Anjou que trobem confirmada en aquesta lletra del rei Martí.

Les proposicions dels ambaixadors, enumerades per l'ordre en què es troben exposades en els dos textos esmentats, són les següents:

VALLA

1.ª Salutació al rei Martí de part de Lluís d'Anjou.

2.ª Li donen compte de la victòria de Lluís d'Anjou contra Ladislau de Nàpols.

3.ª Condol per la mort del primogènit Martí de Sicília.

4.ª Proposició de venir a la cort de Barcelona la reina Violant, muller de Lluís d'Anjou, amb el fill d'aquest matrimoni Lluís de Calàbria, a fi que aquest darrer, com a hereu de la corona, s'entreni en el govern del seu futur reialme.

5.ª Que el rei Martí permeti plantejar el plet de la successió.

LLETRA DEL REI MARTÍ A P. TORRELLES

1.ª Condol per la mort del primogènit Martí de Sicília. Proposició de prendre Lluís de Calàbria per legítim successor, si el rei Martí moria sense fills, i suggestió d'enviar l'infant a viure a la cort catalana.

2.ª Permís per armar certes fustes a Barcelona (Per anar contra Ladislau?).

3.ª Proposició de matrimoni de la filla de Lluís d'Anjou amb l'infant Frederic fill de Martí de Sicília.

Veiem, doncs, que els punts que la retòrica humanista de Valla dilueix en cinc llargues proposicions, es pot dir que queden reduïts a una sola en la lletra del rei Martí a Pere Torrelles, la qual, a més, afegeix la sollicitud d'armar *certes fustes* a Barcelona i la proposta de matrimoni de la filla de Lluís d'Anjou amb el nét del rei Martí, l'infant Frederic. Les paraules que segueixen en la lletra del rei Martí diuen ben clarament quina fou la sort d'aquestes dues darreres proposicions. "Al segon punt ne

al tercer no'ls havem respost car no'ns pensam que's meten en execució."

Però d'acord amb la 5.ª proposició enunciada per Valla, el rei Martí va lliurar el plet successori a discussió. Va convocar els estaments dels seus regnes perquè enviessin consellers per tractar d'aquest fet (els representants sembla que no van arribar a reunir-se ni tan sols foren designats), i va elegir la comissió formada pel Sant Pare i deu doctors, de la qual parla el rei en la seva lletra.

El que no resta ben clar és si l'ambaixada de l'infant Ferran de Castella, a la qual es refereixen tant la lletra del rei com el text de Valla, fou posterior a la d'Anjou i com a conseqüència de la manera com es desenvolupava el debat successori (com sembla que indica Valla), o si ambdues ambaixades foren coetànies, o molt immediates, com sembla que es desprèn de la lletra del rei Martí. En aquest segon cas tindriem que els ambaixadors de Ferran van presentar-se poc després, si no al mateix temps, que els de Lluís d'Anjou¹, van fer, si fa no fa, les mateixes proposicions i van merèixer del rei la mateixa resposta².

Fou, tal vegada, esperonat per aquestes coses que el rei Martí, desitjant decidir la situació en un moment favorable per al seu nét³, reuneix la comissió del Sant Pare i els deu doctors amb l'encàrrec de respondre a unes qüestions tan precises com aquestes:

a) lo vincle si fenex en nos e si dels dits nostres regnes nos podem fer a nostra voluntat ...

b) e si cas és que'n poden fer a nostra volentat si'n porem heretar après nostres dies lo dit don Ffrederich⁴ ...

És doncs el moment culminant de les esperances que el rei Martí s'ha fet a propòsit de la successió del seu nét. És proposa

¹ Garcia de Santa Maria fa pensar també el mateix quan escriu: "E ya quando murió el rey de Cecilia, que era hijo del rey de Aragón, el infante don Fernando le había embiado a consolar e le embió decir como el reyno de Cecilia le pertenecía de derecho." La petició aquí és de Sicília, no sabem amb quin fonament, però el sentit és el d'una ambaixada tot seguit després de la mort del primogènit (Vid: *Crónica de Juan II*, cap. XXII).

² Vegeu en canvi l'explicació que Valla, en el fragment transcrit, i Zurita, *Anales de Aragón*, t. II, p. 456, donen a aquest fet.

³ Vegeu: SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, t. I, Barcelona 1934, pàgines 426 i 427.

⁴ Cal recordar també el fragment transcrit de Valla: *Nam delectis indicibus* etc.

de portar-lo amb ell en el viatge que projecta a Sicília i deixar-lo “per vicari en la dita illa”. I afegeix que “si per altres afers no hi podem anar, aquell n’enviarem acompanyat ab molta notable gent de consellers e d’altres oficials.” Notem que aquest propòsit el té el rei Martí d’ençà de la mort del primogènit, com es desprèn d’una lletra datada el 13 d’agost de 1409, un fragment de la qual diu ⁵: “serem en lo dit regne personalment menants ab nos don Ffrederich nostre net”, etc.

La successió pel que fa als regnes peninsulars devia topar amb grans dificultats, com diu Valla, però pel que fa al regne de Sicília cal demanar-se si el rei Martí no donà un pas més en aquest sentit. Almenys així fa sospitar-ho aquesta lletra de Ferran d’Antequera, ja rei, a Ramon de Torrelles, germà de Pere, que devem al nostre company, investigador d’aquest regnat, senyor Xavier de Salas. Diu així:

“Lo rey.

Mossèn Ramon. Com nos vullam veure lo contracte de la donació feta per lo senyor rey En Martí, de bona memòria, a don Ffrederich d’Aragó net seu, del reyalme de Sicília, manamvos que aquell o translat de aquell nos trametats de continent. E açó per res no mudets o dilatets. Dada en Çaragoça sots nostre segell secret, a III dies de setembre de l’any MCCCCXII”⁶.

ENRIC BAGUÉ

⁵ ACA. Reg. 2237, f. 36.

⁶ ACA. Reg. 2401, f. 7.

GALERES CATALANES AL SERVEI DE BENET XIII

Una de les fases més tristes de la vida de Benet XIII fou la del setge del seu palau pontifical d'Avinyó el setembre del 1398*.

Alpartils, en la seva crònica¹, va assenyalant dia per dia els perills d'aquell bloqueig, més estret cada moment². Dintre del clos del palau no hi havia més que 350 persones (Alpartil n'enumera 226). En tan tràgiques circumstàncies era natural que el papa clamés a tota la cristianitat, que el seguia, demanant socors.

Mollat diu que a Barcelona s'establí un consell de persones, que havia de treballar per a alliberar el papa, constituït per en Ramon de Perillós, Pere de Lluna i Francesc de Pau (de Pace), presidits per en Pere Çagarriga. El papa li havia donat plens poders, el 12 d'agost del 1398³.

Benet XIII, com és natural, demanaria, per altra part, directament, o almenys per mitjà d'en Climent Çapera o altres dels seus confidants, ajut al rei Martí. Puig⁴ creu que Climent i Çagarriga obraven a instàncies del mateix rei. Ivars⁵, en

* Vegeu les abreviatures dels treballs que citarem freqüentment i que tracten especialment del nostre tema:

Archiv = *Archiv für Literatur u. Kirchengeschichte des Mittelalters*, volum. VII (1900); *Neue Materialen zur Geschichte Peters von Luna* per F. EHRLE.

ALPARTILS = *Martin de Alpartils chronica actuatorum temporibus domini Benedicti XIII*, pub. per F. EHRLE, Paderborn 1906.

IVARS = IVARS, A., *Los cruzados Valenciano-mallorquines a los costas de Berberia 1397-99*, València, 1921.

MOLLAT = MOLLAT, G., *Episodes du siège du palais des papes au temps de Benoit XIII (1398-99)* a *Revue d'Hist. eccl.* 23(1927)489-501. Citem la paginació del tiratge a part.

PUIG = PUIG, S., *Episcopologio barcinonense. Pedro de Luna último papa de Aviñón*, Barcelona, 1920.

¹ Pàg. 38.

² Vegeu els treballs citats d'Ivars i Mollat. També: ZURITA, *Anales*, II, 430.

³ Pàgs. 1 i 2.

⁴ Pàg. 83.

⁵ Pàg. CVI.

canvi, diu que fou el papa que escriví al rei, i que aquest, per no comprometre's amb el rei de França, en lloc d'atendre personalment la petició, negocià amb la ciutat de València per tal que els jurats enviessin a Avinyó l'estol que allí s'estava preparant per a una segona creuada a Berberia. Del 28 d'octubre són les cartes del rei adreçades per aquest assumpte als patrons de les galeres de València i als de les de Mallorca, com les dirigides als seus capitans i encara als consellers de Barcelona ⁶.

Els jurats de València, tot i veure que la cosa corria pressa — *incontinenti* els deia el rei Martí —, acordaren no fer res, i el 6 d'octubre escrivien al seu representant a la cúria del monarca que no passarien endavant si no rebien una ordinació reial precisa ⁷. Del mateix mes d'octubre són les instruccions donades als ambaixadors enviats pel rei Martí al papa en les quals aquest declara ben clar que "request per part del pare sant atorga totes les provisions que li foren demanades, perquè galees, axí de croada com de altres parts, puxan anar en adjutori del dit pare sant ⁸".

¿Com respongueren les ciutats de València, Mallorca i Barcelona? ¿Quin resultat va donar l'empresa?

Un gros contratemps per a la rapidesa dels socors fou la qüestió del nomenament de capità.

De l'armada que es preparava per a Berberia, n'era capità el comte de Rocabertí, Jofre; però el 3 d'octubre del 1398 els jurats de València escrivien al rei que el comte no podia continuar en el càrrec perquè havia d'anar a Empúries a posar pau entre la seva família, i per això proposaven en Pere Siscar per a substituir-lo ⁹. Aquesta substitució donà lloc a una sèrie de cartes i de gestions del rei, per una part, i dels susdits jurats, del comte i d'en Siscar per altres. Finalment, el 20 de novembre fou nomenat capità, ductor i guiador en Pere de Lluna, canonge de València ¹⁰.

El P. Ivars detalla molt bé el socors valencià, compost de 10 galeres i 4 galiotes, els noms dels patrons, classe o nombre

⁶ GIRONA, D., *Itinerari del rei Martí a l'An. Inst. Est. catalans* 4(1911-12)125.

⁷ IVARS, pàgs. CVI i ap. LXXXVI.

⁸ PUIG, 458 i ALPARTILS, 272.

⁹ IVARS, ap. LXXIV.

¹⁰ Vegeu: IVARS, ap. LXXIV-LXXIX i GIRONA, *Itinerari*, 125 i 127.

de bancs de cada galera, quantitat de queviures, etc.¹¹. També és conegut el contracte, de 17 d'octubre, entre la cambra apostolical i els jurats d'aquella ciutat¹². El total de 36.000 florins per dos mesos de servei no pogué ésser satisfet íntegrament fins al 1407¹³.

Podem afegir que el 29 de març del 1402 Climent Çapera pagà 165 lliures a Jaume Soler i a Arnau Romaní, militar de València, pel servei prestat en el susdit estol¹⁴. En Soler figura com a patró d'una de les galeres, segons Ivars; però d'en Romaní no en sabíem res. Altra galera, la dels paraires, era patronejada per Bernat Estruc, que podria identificar-se amb l'abat de Banyoles del mateix nom¹⁵.

Poca cosa podem dir de l'armada de Barcelona perquè manquen en la millor font d'informació, el llibre de deliberacions del Consell de Cent, les dades de bona part de l'any 1398 i de tot el 1399. D'una carta dels jurats de València als consellers de la ciutat comtal es dedueix, però, que Barcelona contribuí a l'expedició marítima amb dues galeres¹⁶.

Com hem dit, ací s'havia format un consell presidit per Çagarriga, qui després fou bisbe de Lleida i arquebisbe de Tarragona. Fou ambaixador del rei i ens consta que rebé diners per a l'armada valenciana, però no podem assegurar que patronegés cap galera¹⁷.

El camarlenc del rei, en Berenguer de Cruilles, degué armar una galera, ja que el 14 d'octubre del 1899 rebé 400 florins en objectes d'or i plata i 100 en diners¹⁸.

En Berenguer Morell hi va anar amb altres cinc homes armats. Coneixem el nom de quatre d'ells: Francesc ça Noguera, Bernat Veyan, Perico ça Costa i Pere Martina¹⁹.

En Pere Çagarriga hi va contribuir amb 30 homes; dos

¹¹ IVARS, pàgs. LXII, CVII.

¹² ALPARTILS, 287-88, PUIG, 79 nota 2.

¹³ IVARS, p. CVI.

¹⁴ Vegeu, doc. 5 (que publiquem en apèndix).

¹⁵ Estruc és l'autor d'un "*Tractatus contra alchimistas ...*" del manuscrit 6213, fol. 1-18 de la Bib. Nac. de Madrid. Vegeu: LUANCO, *Un libro más para el catálogo de escr. catalanes a Mem. R. Acad. B. Letras de Barcelona* 3(1880)309-327.

¹⁶ IVARS, p. 110, nota 1.

¹⁷ PUIG, 79 nota 1, i 468 nota.

¹⁸ PUIG, 83, nota.

¹⁹ Doc. 4, ns. 3, 4, 14.

d'ells eren en Joan de Pau i el seu fill Berenguer de Pau. L'abat de Sant Joan de les Abadesses hi va concórrer amb 20 bacinets. Ens consta que en Berenguer de Malla va cobrar el servei per ell mateix i per quatre d'altres. Un altre reforç era comandat per en Guillem d'Orta i comprenia quatre homes més ²⁰.

En Pere Sin estigué al servei del papa amb altres 7 bacinets o vailets durant quaranta dies i després altres dos mesos ²¹.

El dia 27 de febrer del 1399 el capità de l'armada Pere de Lluna ordena als col·lectors que li paguin el temps que serveixi a més dels quaranta dies que cobrà a Barcelona, a raó de 30 florins per home cada mes. No devia poder cobrar, ja que recorregué al rei qui, el 12 de maig, manà que li fos pagat el servei després de 10 dies de presentades les lletres reials. El 20 de juny ja tenia satisfets tots els seus salaris ²².

L'octubre del 1398 el Capítol de Barcelona, en repartir la contribució, féu excepció a l'ardiaca del Mar en Berenguer Barutell amb la condició precisa que havia d'anar a Avinyó a fer la prestació personal. Era segurament el mateix Berenguer Barutello que ajudà l'armada papal amb cinc altres homes, un d'aquests en Guillem de Penella, valencià ²³.

No sabem exactament d'on era la galera d'en Grau d'Iguanes, el servei del qual fou liquidat mitjançant una sentència arbitral el 4 d'octubre del 1400 ²⁴.

L'ARMADA DE MALLORCA

Sabem que el 1.er d'octubre del 1398 el rei Martí aprovà el nomenament de capità d'aquesta armada fet per la ciutat de Mallorca a favor d'en Berenguer de Montagut, lloctinent del governador de l'illa i que el dia 3 el mateix rei li donava poders per tal que es nomenés substituït en la lloctinència. Devia ésser, però, probablement per a l'armada que havia d'anar a Berberia, ja que no hem sabut trobar que en Montagut anés

²⁰ Doc. 4, ns. 5, 10, 7, 12.

²¹ PUIG, 465 nota 1 (diu amb cinc homes); i en l'apènd. XIII (diu xi dies per error de còpia).

²² Doc. 2 i PUIG, 465.

²³ PUIG, 79 nota 1, i doc. 4 n. 13.

²⁴ PUIG, 466 nota.

cap a Avinyó. No veiem que l'estol mallorquí figurés col·lectivament en l'expedició. Individualment hi figuraren alguns mallorquins ²⁵.

El primer és n'Arnau Aymar o Ademar. El 18 d'octubre del 1398 fou enviat a Barcelona per a armar una galera. El dia 19 arribà al port de la ciutat comtal patronejant una embarcació. Serví a les ordres del capità de l'armada fins al 23 de febrer i, a Arles, es fa lliurar un certificat d'haver servit fidelment fins a dit jorn. Li són allí atorgats 15 dies per a repatriar-se ²⁶.

Per a animar els mallorquins, el prior de Santa Anna, el dia 9 de desembre del 98, escrivia al capítol catedral de Palma que en Pere de Lluna i part de l'armada es trobaven ja a Roses i que l'altra part estava preparada i sortiria de seguida que pogués, proveïda de diners i de queviures ²⁷.

Una de les galeres mallorquines s'anomenava "El Galeri" i era comanada per en Fluvià. El 17 de juny del 99 en Pere Çagarriga ordenava que es pagués al susdit Fluvià, patró de galera i ciutadà de Mallorca, i aquest el 26 de desembre firmava, a Colliure, rebut de 904 florins pels serveis fets i que faria. En una informació oberta per Climent al cardenal de Catània, consten les quantitats lliurades a Fluvià, havent-hi partides per municions i bescuit en els mesos de desembre del 98 i gener del 1399 ²⁸.

Una altra galera mallorquina era la d'en Ramon d'Abella, o Apilia, que servia, però, sota el patronatge d'en Fluvià i que tenia per nom "El Melendri" ²⁹.

Abella per a cobrar els seus salaris hagué de recórrer al rei i aquest ordenà a en Climent, col·lector de la cambra apostòlica, que pagués per l'estipendi degut a l'Abella 200 florins d'or i les altres quantitats que estiguessin pendents de liquidació. Així i tot, li seria difícil cobrar i per això portaria l'afar als tribunals, ja que el vicari general de Barcelona el 21 de juliol del 1400 condemnà la cambra apostolical a pagar 1.154 florins d'or al procurador de l'Abella, el qual demanava 5.264 florins

²⁵ IVARS, ap. LXXII i LXXIII i p. 108.

²⁶ PUIG, 465 nota 2 i doc. publicat per Ehrle a *Archiv.*, VII, p. 28-29.

²⁷ PUIG, 84 nota 2, EHRLE, *Archiv.*, VII, p. 23.

²⁸ PUIG, 469 i ap. XXIX.

²⁹ PUIG, 83, nota 5.

que era ja la quantitat pactada, però en Climent pogué demostrar que ja havia pagat 4.114 florins³⁰.

Una altra galera, de la qual no sabem el nom, devia ésser patronejada per Pere de les Guaytes, puix que els seus hereus litigaren sobre l'estipendi que se li devia, i el col·lector el 26 d'abril del 1401 lliurava, a compte, al gendre d'en Guaytes 30 florins. La resta es pagà, el 14 de juliol, en virtut d'una sentència judicial, al procurador dels susdits hereus³¹.

L'ESFORÇ DE LA CLERECIA

El cardenal de Tاراçona (Tirasonensis) Ferran Calvillo, l'octubre del 98, escrivia a en Climent que requerís l'auxili del rei i de l'arquebisbe de Saragossa. Citava els amics que podrien ajudar el papa i concedia indulgència plenària, com per una creuada³².

El capítol de Barcelona no es va fer sord als clams d'auxili i el dia 8 del mateix octubre acordava concedir un subsidi personal de mil florins, no dispensant-se cap canonge, llevat d'en Barutell que, com hem dit, prestaria personalment el servei a Avinyó³³.

El Concili de Tarragona votà una mitja dècima durant un any per a pagar els deutes de l'armada³⁴. Al llibre de col·lectòria, que en part publiquem a l'apèndix 4, trobem també alguna quantitat en concepte de 12 diners per lliura com a segon subsidi concedit pel Concili de Tarragona l'any 1400³⁵.

El bisbe de Barcelona fr. Joan Armengol (1398-1408) també va ajudar a Benet XIII segurament quan va escapar-se d'Avinyó l'any 1403, ja que trobem que el Papa, per a rescatar-lo de les despeses fetes amb 10 homes armats, li concedí el permís d'arrendar o vendre o empenyorar el dret de mesura del blat de la ciutat de Barcelona, i el 23 de novembre del 1404

³⁰ Doc. 3, i PUIG, 465 nota 2.

³¹ Doc. 4, ns. 18 i 23.

³² PUIG, ap. XV.

³³ PUIG, p. 79 i ap. XVI.

³⁴ *Archiv.*, VII, p. 23 nota 5.

³⁵ Arxiu Vat., Collectoria 123, f. 17v.

³⁶ Doc. 7.

li dóna, a més, la facultat de vendre, arrendar o empenyorar els fruits dels Castells de Montmasell, Vilarrodona i Abrafim ³⁶.

L'ESFORÇ DEL REI

El rei, encara que segons afirmen alguns autors no es volia comprometre, no deixà d'interessar-se pel papa, sigui per mitjà d'ambaixades, sigui accedint als desigs del cardenal de Tاراçona, disposant que l'armada valenciana anés cap a Avinyó en lloc d'anar a les costes de Berberia.

A més, davant dels cardenals protestà del setge i els amenaçà, no admetent les seves excuses. Escriví també als cardenals que castiguessin els que assetjaven el papa ³⁷, i per fi es dirigí al capità i als consellers d'Avinyó, fent-los saber que el que fessin contra súbdits seus i contra el papa ho prendria com a fet contra ell ³⁸.

Amb diferents alternatives el papa estigué presoner fins al 12 de març del 1403, dia en què pogué escapar, i en aquesta ocasió no mancà tampoc el socors reial, ja que el rei l'assistí amb una galera ³⁹.

ITINERARI DE L'ARMADA

El 29 d'octubre del 1398 el rei escriu als jurats de València que l'estol surti de seguida i recomana que durant l'expedició no causin perjudicis als súbdits del rei de França ⁴⁰.

Un temporal portà enrera dues galeres que entraven a València el 5 de novembre i que segurament més tard s'incorporaren altra vegada a l'armada ⁴¹.

El socors que demanava el papa no era pas molt gros. El cardenal de Tاراçona el mes d'octubre sollicitava d'en Climent dues galeres i 150 llances, i advertia que, en ésser al Pont Sorge, haurien de fer unes senyals i trobarien el pas lliure. A' Avi-

³⁷ IVARS, ap. XXI, XXVI i XXVII; PUIG, 79, 80; *Archiv*, VII, 17-20.

³⁸ Doc. 5.

³⁹ Doc. 6.

⁴⁰ PUIG, 463 nota.

⁴¹ IVARS, p. XC.

nyó el 4 de setembre devien creure molt pròxima l'arribada de l'estol i per això Fra Pere de Vich donava instruccions i feia modificar el "sant i senya" ⁴².

Las noves de l'armada arribarien a orelles dels cardenals reunits a Vilanova d'Avinyó i, a petició d'aquests, el senescal de Beaucaire ordena el dia 29 que si les galeres remunten el Roine ho impedeixin els soldats, mentre els cardenals fortifiquen el pont i hi posen cadenes ⁴³. El 18 de desembre, segons Mollat, l'armada era a Colliure; havia sortit de Catalunya el primer d'aquest mes i arribat a Arles el 10 de gener següent segons la crònica d'en Boysset ⁴⁴; però segons el collector Joan de Ribes Altés ⁴⁵, ja el 26 de desembre l'estol es trobava molt a prop d'Arles quan un temporal de vent l'impedí de seguir el curs del riu i per això degué refugiar-se altra vegada a Colliure on es trobava el 30 d'aquest mes. Com ja hem dit, el 10 de gener ja eren a Arles, on s'havien reunit 18 galeres i 8 galiotes o fustes. Encara hi eren el dia 19, ja que aquest dia els jurats de la ciutat demanen al capità de l'armada Pere de Lluna que els digui quina és la seva intenció i aquest els tranquil·litza contestant que el seu objecte no és altre que el d'alliberar el papa ⁴⁶.

Per aquest temps començà a córrer la veu que els genovesos armaven altres galeres per a lluitar contra les catalanes i, sigui per aquestes noves o perquè ja era hora de fer quelcom, el dia 25 el capità ordenava sortir de Trinquetaille i muntar el Roine cap a Avinyó; però s'esdevingué un nou contratemps, i és que les aigües del riu baixaren tant, que l'escuadra no pogué passar de Lausac; només dues petites fustes pogueren arribar a Tarascon ⁴⁷.

Vista la inutilitat de l'esforç, o degut al fet que acabava el temps del contracte, que difícilment podia ésser prorrogat per la cambra apostolical, perquè encara devia molts salaris als armadors, les galeres se'n tornaren en petits grups cap a

⁴² PUIG, ap. XV i XIX. Aquest dia, 4 de desembre, l'armada ja es trobava a Roses.

⁴³ PUIG, 84 nota 2 i 85 nota 2.

⁴⁴ MOLLAT, 5; PUIG, 85 nota 1.

⁴⁵ MOLLAT, 6.

⁴⁶ *Archiv.* VII, p. 24.

⁴⁷ Crònica de Boysset a *Archiv.* VII, p. 355. Altres fonts diuen que les galeres no passaren de Vallabrègues (MOLLAT, 10 nota 5).

València exceptuades quatre d'elles i una galiota, que es quedaren amb el capità Pere de Lluna⁴⁸. Aquest, al 23 de febrer, encara era a Arles⁴⁹. Per altra part, sabem que el rei el 16 del susdit febrer escrivia que tornés tota l'armada⁵⁰. El 3 de març sortien d'Arles les úniques cinc naus que hi quedaven. Devia ésser del domini públic el retorn de l'esquadra, perquè ja pel febrer els jurats de València havien acordat deputar consellers per a refer l'estol i enviar-lo en una segona empresa a les costes de Berberia⁵¹.

Certament que el resultat no respongué ni a les despeses fetes ni a les esperances concebudes, per bé que l'expedició fou malmenada principalment pels elements.

De totes maneres, segons confessa l'Alpartils⁵², la nova de l'arribada de l'estol va fer que es firmessin treves per tres mesos i, si més no, a causa de l'amenaça que l'estol ancorat al Roine suposava, els cardenals es veieren obligats a distreure forces de les que tenien en el setge contra el papa, el qual certament va veure, de moment, un raig de llum rosat com l'esperança, i qui sap si després, indirectament, va poder, gràcies a aquest reforç, recobrar la llibertat.

JOSEP RIUS SERRA, Prev.

⁴⁸ Crònica de Boysset, l. c.

⁴⁹ *Archiv*, VII, p. 28-29.

⁵⁰ IVARS, p. CII nota 2.

⁵¹ IVARS, p. CXII.

⁵² A la seva Crònica, p. 70.

Apèndixs

I

Saragossa, 2 octubre 1398.

El rei Martí escriu al capità i jurats d'Avinyó que no molestin el papa ni als seus súbdits.

Rex Aragonum.

Audivimus displicenter et displicemus etiam quantum per presentem possumus specificare literulam quod vos aut nonnulli vestri concives Deum verentes a tergo non contenti de his que comittere non expavent, aut saltem cum paciencia sustinent fieri adversus Christi vicarium et vestrum dominum naturalem, queque referre abhominatur omnis ling[ua] fidelium, non veremini imprudenter manus voratrices imponere in personas et bona vassallorum et subditorum [nost]rorum [quo]rumlibet in vestra morantium civitate: alios namque cum bonis in predas deducitis, alios diversorum generum necibus traditis immerenter: de hiis quippe noster animus sauciatur non modice et cum magna, imo maxima, turbationis ratione vexatur si eis tamen veritas se coniungat. Rogamus propterea vos, requirimus et monemus quatinus pristinando tam atrociter perpetrata, si veritati subiaceant, ut prefertur, curetis vos abstinere, aut perpetrantes facere abstineri a talibus; quod nisi feceritis, confestim ut scribimus, certo certius habeatis quod super eis nostra properosa regalis providencia non deerit. Intencionem quippe nostram super his vobis extensius intimabit fidelis consiliarius noster Petrus Ça calm, legum doctor, cui eam verbo expandimus. Credite ergo eius relatibus et fidem credulitatis indubie adhibite ac si per nos vobis ea facie tenus proferentur.

Dat. Cesarauguste sub nostro sigillo secreto, secunda die octobris, anno a Nativitate Domini .mcccxcviii.

Rex Martinus. Dominus rex mandavit mihi Guillemo Poncii. Provisa.

Nobilibus dilectis et devotis nostris capitaneo, sindicis, et rectoribus civitatis Avinionen.

Fuit duplicata et fuit additum illum verbum *presentium generalium*.

ACA, Reg. 2290, fol. 2v.

2

Saragossa, 2 maig 1399.

El rei d'Aragó escriu als seus oficials que ajudin Pere Sin a cobrar el que li manca del servei que féu al papa.

Martinus Dei gratia rex Aragonum, ... salutem et dilectionem. Pro parte fidelis de domo nostra Petri Sin fuit nobis humiliter supplicatum quod cum sibi debeatur solidum seu stipendium duorum mensium, in quibus ultra quadraginta dies, de quibus iam fuit integre satisfactus, fuit et stetit cum septem bacinetis armatis in servicio summi pontificis Benedicti ad rationem triginta floren. pro quolibet mensi et quolibet ipsorum septem bacinetorum, quod quidem solidum seu stipendium, licet dictus dominus Petrus pluries a dilectis et fidelibus nostris Francisco Clemente, Petro Comuel et Guillermo de Fenollete procuratoribus, receptoribus seu administratoribus bonorum, reddituum et esdevenimentorum summi Pontificis supradicti pecierit sibi exsolvi, ac ipsos rogari fecerit per nobilem et dilectum nostrum Petrum de Luna, olim capitaneum stolei et gentium armorum ipsius summi pontificis, quod de pecuniis, bonis, redditibus seu esdevenimentis predictis eidem Petro Sin vel cui ipse vellet loco sui solverent solidum seu stipendium supradictum, prout hec in quadam littera dicti olim capitanei vidimus contineri, tamen ipsum, ut asseruit, habere nequivit, dignamur eidem de iusticie remedio providere. Nosque supplicationi huiusmodi annuentes benigne, attento quod nemo tenetur propriis stipendiis militare, vobis et cuilibet vestrum dicimus et mandamus de certa sciencia et expresse, sub pena quingentorum florenorum auri de Aragon., nostro si contrafaceritis applicandorum erario, quatinus in continenti, post .x.^m dies postquam dicti procuratores per eundem Petrum Sin seu alium eius nomine extiterint iuridice requisiti de solvendo predictum solidum faciatis exolvi eidem predictis septem bacinetis de quibuscumque pecuniis et bonis apostolice camere qualitercumque pertinentibus solidum seu stipendium memoratum ad rationem predictam, faciendo executionem fortem et rigidam ut iuris et rationis fuerit in bonis eisdem et alias, compellatis quoscumque detentores ipsarum pecuniarum et bonorum ad solvendum et satisfaciendum supplicanti predicto nisi aliud iustum fuerit oppositum quod obsistat, maliciis et dilacionibus omnibus retroiectis. Dat. Cesarauguste, secunda maii, anno a nativitate Domini .m^occcxcviii. Matias vicecancellarius.

ACA, Cartes reials rei Martí, núm. 175.

3

Saragossa, 21 desembre 1399.

Martí l'Humà demana a Francesc Climent que pagui a Ramon de Abella l'estipendi del seu servei en l'armada.

Martinus Dei gratia rex Aragonum, ... dilecto nostro Francisco Climent, collectori iurium Camere domini summi pontificis, salutem et dilectionem. Ostensum est nobis pro parte nobilis et dilecti nostri Raymundi de Apilia, militis, tam per instrumenta publica, albarana et alia quod per dominum summum Pontificem debentur eidem, pro stipendio cuiusdam sue galee vocate "Lo Malendri" quam Petrus de Fluviano patronus eiusdem per certum tempus sub eius stipendio duxit in eius servicio, duo mille floreni auri de Aragon. et alie etiam peccunie quantitates. Quare cum debitum exigat rationis ut ex quo de dicto constat debito per litteras ipsas et albarana et cum eisdem iuribus dicto domino pape pertinentibus eadem quantitas mandatur exsolvi, idem nobilis quantitatem eandem inde sibi debitam consequatur vos ex predictis, et quia ad dicti nobilis opportunitatem et favorem respectu notabilis obsequii quod nobis et illustri regi Sicilie, nostro carissimo primogenito, prestitit atque prestat in regno Sicilie assidue, utiliter et gratanter aficimur, prompto corde attente requirimus et rogamus ut promptum circa hoc vos nostris affectibus oferendo eidem nobili vel suo procuratori exsolvatis quantitatem eandem, ut per hoc vestra solucionis exhibicio indilata vos ei gratum nostri honoris intuitu faciat et traditorem ipsum benivolum receptorem, hocque nullatenus inmutetis, seu etiam diferatis si vestrum in hoc cupitis debitum reddere equitati et prosequi nostre beneplacitum voluntatis. Si enim secus feceritis, quod non credimus, hoc molestum ferentes, proinde curabimus taliter quod dictus nobilis eius debitum assequetur et mora ipsius vobis et bonis vestris imputabitur pariter cum expensis. Dat. Cesarauguste, .xxi.^a die decembris anno a nativitate Domini .mcccix.^o nono.

ACA, Cartes reials rei Martí, núm. 246.

4

*Collectoria*¹. — Maioricensis.

1) Procuraciones et alia.

Die .xviii. augusti anno Domini .mcccc. Computavi cum venerabili Anthonio Estany, subcollectore iurium camere apostolice in civitate et diocesi Maioricensi. Et secundum quod apparet in suis comptotis de tempore quo reddebat comptotum, coequatis datis cum receptis et inclusis omnibus expensis et cum suo salario usque ad dictum diem, habuit reffundere et tornare centum nonaginta octo libras, .xvi. solidos, .viii. denarios maioricenses de diversis receptis et diversis titulis, licet ego ponam simul, quia propter expensas que sunt levate de comuni acervo non possum quamlibet suam receptam in propriis titulis collocare. Constat enim de hac recepta per definitionem predicti comptoti quam sibi feci dicta die in posse discreti Bartholomei de Mora, notarii Barchinone. Ascendunt predictae centum .xcviii. libras .xvi. sol. .viii. den. maioricenses, reducte ad florenos de Aragon., videlicet, .xv. sol. maioricen. pro uno floreno, ad ducentos sexaginta quinque florenos Aragon., .i. sol., .viii. den., quos pono hic in recepta, .cclxv. flo., .i. sol., .viii. den.

2) Decima.

Die .xvii. augusti anno Domini .mcccc. recepi a venerabili Petro Pellicerii subcollectore decime triennialis in civitate et diocesi Maioricensi per dominum nostrum papam Benedictum XIII domino regi concessae, tertia vero parte ipsius decime camere apostolice reservata, quam receptionem feci per manus venerabilis Anthonii Stany, presbiteri, ratione ipsius decime, videlicet; de termino sancti Johannis mensis iunii anni predicti, ducentos flor., de quibus firmavi sibi apocham in posse discreti Bartholomei de Mora, notarii Barchinone, .cc. flor. Summa de pagina, .cccclxv. flor., .i. sol., .viii. den. Summa maior omnium receptorum ut supra apparet, .iiii.^m .dxxxxi. flor., .ii. sol., .v. den.

¹ Collector dels béns de la Cambra apostòlica a l'Aragó i a Mallorca era en Jaume de Ribes, canonge de Mallorca (24 gener 1934 † 25 juliol 1400). (Reg. Ar., 274, fol. 2).

3) [fol. 5]

Sequuntur expense date et assignaciones facte per me Guillel-mum Carbonelli, canonicum Barchinone, in provinciis Terracho-nensi et Cesaraugustana, ac regno Maioricarum commissarii apos-tolici generalis incipiendo die .xiii.^a mensis iunii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo.

Et primo die vigesima quinta mensis iunii anni .mcccc. solvi venerabili Francisco ça Noguera, domicello, et Bernardo Veyani, civi Barchinone, qui fuerunt ex illis .v. hominibus armorum qui cum venerabili Berengario Moreyl, cive Barchinone, fuerunt in servicio et succursu domino nostro pape facto anno .mcccxcviii. Et facta prius compositione et avinencia inter cameram apostolicam et ipsos, mediantibus aliquibus probis hominibus, super toto eo quod ipsis debebatur per ipsam cameram racione temporis quo in dicto servicio et succursu steterunt, ultra tempus pro quo receperant solucionem, dedi eis et solvi, prout constat per apocham michi factam in posse discreti Johannis Nathalis, notarii Barchinone, viginti duos florenos ... .xxii. flor.

4) Item die vicesima octava iunii solvi venerabili Jasperto Oli-varii, procuratori Periconi ça Costa, civis Barchinone, qui fuit ex illis .v.^e armigeris qui cum venerabili Berengario Moreyl, cive Bar-chinone, fuerunt in super scripto servicio et succursu domino no-stro facto etc. Et prius facta compositione et avinencia cum ipso procuratore, ut supra proxime date, etc., dedi eidem, ut constat ... .xi. flor.

5) Item die secunda iulii anno a nativitate Domini .mcccc. solvi honorabili Johanni de Pau, domicello, et Berengario de Pau, eius filio, qui fuerunt ex illis triginta hominibus armigeris qui cum honorabili Petro ça Garriga, cubiculario domini nostri pape, fuerunt in servicio et succursu domino nostro facto etc. Et facta prius com-positione et avinencia cum eisdem super toto eo quod ipsis debe-batur per ipsum dominum nostrum racione temporis quo in dicto servicio steterunt ultra tempus pro quo receperant solidum, dedi eisdem viginti duos florenos, prout constat ... .xxii. flor.

6) [fol. 5v] Item die tertia iulii anno suprascripto solvi dis-creto Johanni Balagarii de Picanyes, notario curie vicarii Barchi-none, racione cuiusdam processus ducti in eadem curia contra he-redes Venerabilis Berengarii de Magarola, quondam, civis Barchi-none, de et super hospicio in quo decessit dictus dominus collector, quod hospicium ipsi heredes recuperare conabantur, non obstante quod eis erat iam satisfactum de logerio dicti hospicii. Solvi igitur dicto notario, flor. .iiii., sol. .ii.

7) Item die vicesima quarta iulii solvi venerabili Berengario de Medalia, domicello, pro ipso et aliis .iiii.^{or} hominibus armorum et aliquibus ballistariis qui fuerunt ex illis .xx. bacinetis qui cum reverendo abbate sancti Iohannis de Abbatissis fuerunt in servicio et succursu domino nostro facto etc. Et facta prius compositione cum eo et nomine procuratorio dicti abbatis pro dictis .v.^o hominibus armorum et certis ballistariis dedi eidem triginta florenos Aragonum, ut constat . . . .xxx. flor.

8) Item die .xxvii.^a iulii anno Domini .mcccc. veni ad compositionem cum discreto Petro Torrens, causidico Barchinone, et procuratore negociorum camere apostolice, pro hiis que procuraverat pro ipsa camera a toto tempore citra usque ad predictum diem, et licet tempore quo vivebat dominus Jacobus de Rippis, collector Aragonum, exhigeret ab eo de resta temporis preteriti pro suo labore etc. .xv. florenos, tamen, ut dictum est, composui cum eodem pro .x. flor. quos sibi solvi, ut constat per apocham receptam per Bartholomeum de Mora, notarium Barchinone, .x. flor.

9) Item dicta die solvi honorabili Guillermo Petri Buçot, legum doctori, iudici assignato per vicarium Barchinone super quadam declaratione exequcionis cuiusdam littere regie, per quam mandabatur ipsi vicario et quibuscumque aliis iudicibus, quod facta firma per gentes camere apostolice solverent omnes emparas ad instanciam quorumque factas adversus bona ipsius camere. Et quia sic fuit pronunciatum per dictum iudicem dedi eidem pro suo salario, ut constat per albaranum suum, quinque florenos, .v. flor.

10) Item die .xxviii.^a iulii solvi honorabili domino Petro çà Garriga, cubilario domini nostri pape, facta prius compositione inter ipsum et me super toto eo quod sibi debebatur pro .xxviii. hominibus armorum et ex illis triginta qui cum eo fuerant in servicio et succursu domino nostro facto anno .xcviii. racione temporis quo in dicto servicio steterunt ultra tempus pro quo receperant solidum. Dedi ergo eidem domino Petro causa predicta ducentos quadraginta florenos, sicut apparet . . . .ccxxx. flor.

11) [fol. 6] Item pono in expensis quod perdi in .lvi. timbris ex illis quos dominus prior sancte Anne Barchinone tradidit michi ex decima Gerunde, ut apparet supra in receptis cum traderit michi quamlibet peciam pro .xviii.^o sol. Barchinone. Et ego vendendo eos perdi duos denarios pro pecia, quos pono hic in datis, et ascendit perdua de predictis .lvi. timbris, flor. .viii.^o sol. .iiii.

12) Die .xviii.^a augusti solvi venerabili Anthonio Guillermi Dorta, domicello, pro se et aliis quatuor hominibus armorum qui

fuerunt in servicio et succursu domino nostro pape facto anno .xcviii. Et facta prius compositione super toto eo quod sibi et sociis suis predictis per dictum dominum nostrum debebatur ratione temporis quo in dicto servicio et succursu steterunt ultra tempus pro quo receperant solidum dedi eidem et solvi decem florenos, sicut constat ... .x. flor.

13) Item die vicesima augusti solvi Guillermo Penella, civi Valencie, qui fuit ex illis .v.^e armigeris qui cum honorabili Berengario de Baratullo fuerunt in succursu domino nostro pape facto etc. ut supra. Et facta prius compositione ... .viii. flor.

14) Item die supra proxima solvi Petro Martina, civi Barchinone, qui fuit unus ex illis quinque armigeris ... ut supra, etc. Et facta cum eodem Petro avinencia super toto ... dedi eidem ... .xi. flor.

15) [fol. 38v] Item propter visitacionem subcollectorum, quam deliberavi in principio officii mei facere per omnes dioceses, emi aliqua animalia, et inter ea unam mulam pro persone mea que constitit .lxxvii. florenos Aragonum, quam mulam post paucos dies domina Maria, regina nostra Aragonum nunc regnans, quesivit a me ut sibi darem aut venderem. Ego vero de consilio et voluntate domini Francisci Clementis dictam mulam sibi dedi commitendo sibi negocia camere et domini nostri, quam mulam seu eius precium, sicut dixit michi dominus Franciscus, pono hic in expensis camere et maxime quia nisi propter officium collectorie non habuissem animalia nec domina regina misisset pro mula; valent isti .lxxvii. floreni, .xxxii. llib., .vii. sol.

16) Item die .xxi.^a marcii anni Domini .mcccc. primi, ad magnam instanciam domini regis nostri Aragonum, presente eciam et volente domino Francisco Clementis, bistraxi et realiter tradidi nobili viro domino Geraldo de Cervilione, quem dominus rex ambaxiatorem destinaverat ad dominum nostrum papam, ducentos quinquaginta florenos Aragonum quos dictus dominus per suas litteras mandavit restitui ipsi camere apostolice de bonis que, scilicet, olim fuerant domini cardinalis quondam de Acrifolio, super quibus congregandis constituerat commissarium venerabilem Iohannem de Tudela, suum secretarium. Firmavit michi apocham prefatus nobilis de dictis .ccl. florenis die predicta in posse discreti Iohannis Nathalis, notarii Barchinone. Valent, .cxxxvii. llib., .x. sol.

17) ...

18) Item quia inter heredes venerabilis Petri de les Guaytes, quondam, civis Maioricensis et patroni galearum, et Cameram apostolicam ducebatur lis super quadam magna quantitate pecuniarum a

dicta camera pro parte heredum iam dictorum, et de hoc hostendebantur littere apostolice et alia instrumenta; id circo de consilio et voluntate domini Geraldii Carbonelli, canonici Barchinone et domini nostri pape familiaris, qui hoc negocium in parte sciebat bistraxi et solvi Francisco Felicis civi Maioricensi, genero quondam dicti Petri de les Guaytes et procuratori uxoris et filiarum ipsius in diminucionem, scilicet, summe sibi debite triginta florenos Aragonum, de quibus firmavit apocham in posse discreti Iohannis Nathalis, notarii Barchinone, die .xxvi.^a aprilis anni predicti, scilicet, .mcccc. primi. Valent, .xvi. llib., .x. sol.

19) ...

20) [fol. 39] ...

21) ...

22) ...

23) Item de mandato et districtu curie vicarii Barchinone dedi et solvi Francisco Felicis, pannorum paratori, civi Maioricensi, procuratori filiarum et heredum venerabilis Petri de les Guaytes, quondam, civis eiusdem civitatis et patroni galearum, centum duos florenos Aragonum et duos denarios Barchinonenses in quibus apostolica camera fuerat condempnata simul cum .ccc.^{is} florenis inferioris positus ex eo quia restabant solvi eidem isti .ccccii. floren. et .ii. denarii ex quadam maiori summa duorum millium septingentorum viginti septem flor. et trium solidorum Barchinonensium dicto Petro de les Guaytes, quondam, per dominum nostrum papam certis ex causis debitorum, ut hec laciis patent in processu inde coram dicta curia actitato, de quibus centum duobus florenis et duobus denariis predictus Franciscus Felicis firmavit michi apocham in posse discreti Petri Brives, notarii Barchinone, die .xiiii.^a iulii anni Domini .mcccc. primi. Valent isti .cii. flor. .ii. denarii, llib. .ii. sol. .ii.

Arxiu Vat., Collectoria 123.

5

29 març 1402.

El collector dóna a Jaume Soler i a Arnau de Romaní 165 lliures pel servei prestat al papa en l'armada.

De predicto recuperato debito [de bonis que quondam fuerunt domine Malliate d'Entença ...] recepi ex alia parte anno preterito .xxvi. libr. .vii. sol. .ii. den.

et etiam dictus subcollector nomine Camere et de mandato hon.

dom. Francisci Clementis, dom. pape cubicularis et proc., dedit hon. dominis Iacobo de Solerio et Arnaldo de Romanino, militibus Valentie, 165 libr. pro servitio quod dom. nostro fecerant in armata seu stolio.

Arxiu Vat., Collectoria 123, fol. 66.

6

València, 6 novembre 1403.

El rei Martí encarrega que els dos mil florins, concedits pel Papa per la galera que li prestà, es cobrin proporcionalment dels beneficis que els estrangers posseeixen a Aragó.

Martinus Dei gratia rex Aragonum ... dilectis consiliariis nostris Johanni de Martorello, in decretis licenciato, negociorum regie curie promotori, canonico ecclesie Valentine, Raymundo de Turillis, canonico Vicensis ecclesie, et Francisco de Martorello, rectori ecclesie loci de Puçol, salutem et dilectionem. Cum dominus summus Pontifex concesserit et assignaverit nobis illos duos mille floren. auri quos expendimus in armando quandam galeam quam sibi duximus destinandam postquam obsidionem palacii papalis Avinion. evasit, ubi proh dolor! diucius obsessus extiterat, in et super universis et singulis redditibus, obvencionibus, proventibus, pensionibus et aliis iuribus beneficiorum quorumlibet que cardinales et alie persone extere nationis obtinent intra nostram regiam dicionem, vobis aut duobus ex vobis, videlicet, vobis dicto Johanni cum altero vestrum dictorum Raymundi et Francisci, et non alias, dicimus, comictimus et mandamus quatinus predictos duos mille flor. inter omnia beneficia supradicta dividatis et comparciatis, dividere et compartire pro solido atque libra valoris ipsorum beneficiorum possitis et libere valeatis, et dicta beneficia ac possessores ipsorum taxare, talliare ac eciam condemnare ad solvendum in ipsis partem eorum quodlibet solvere contingentem, iuxta formam superius enarratam, ab huiusmodi tamen taxatione et compartimento excipimus et excludimus beneficia detenta per cardinales de Saluces, consanguineum, et de Prenesto, nostros speciales amicos, et per Johannem Dapiher et rectorem de Mosquerola, quos nostris serviciis novimus semper promptos, et ipsa pro exceptis et exclusis ab eis haberi volumus penitus et iubemus, et ut predicti cardinales et alii extranei supradicti melius possint solvere

tatxacionem superius enarratam et alia ad que teneantur execio-
nem in pensionibus eis debitis pro beneficiis suis premissis per vos
modo pretacto fieri volumus et mandamus cum ab eorum procura-
toribus fueritis requisiti pro parte eos solvere in iamdictis, ut pre-
mittitur, contingenti vel alia qualibet ratione. Per hanc autem pro-
visionem non intendimus neque volumus quod vobis fidelibus no-
stris Raymundo et Francisco predictis seu vestrum alteri fiat
derogacio aliqualis in colligendo, habendo et executando restas vo-
bis debitas ex pensionibus, fructibus et iuribus universis benefi-
ciorum predictorum anni proxime nunc elapsi quin potius potes-
tatem vobis super his datam esse volumus firmitatis robore dura-
turam. Et ut predicta universa et singula per nos dictum Johan-
nem una cum altero vestrum sepefactorum Raymundi et Fran-
cisci deduci valeant melius ad effectum vobis super eis una cum
incidentibus, dependentibus et emergentibus ex eisdem comittimus
vices nostras plenarie ac plenam potestatem conferimus cum pre-
senti.

Dat. Valencie sub nostro sigillo secreto, die sexta novembris
anno a Nativitate Domini .mccccliii.

Rex Martinus.

ACA, Cartes reials rei Martí, núm. 566.

7

23 novembre 1404.

*Permis d'arrendar per tres anys els fruits dels castells de Mont-
masell, Vilarrodona i Abrafim concedit al bisbe de Barcelona.*

Benedictus etc. Ven. fratri Joanni episcopo Barchinonensi, sa-
lutem etc. Devocionis tue sinceritas quam erga Nos et Romanam
geris ecclesiam habere dinosceris promeretur ut ad illa favorabiliter
intendamus per que tuis necessitatibus valeant provideri. Nuper
siquidem pro parte tua Nobis exposito quod tu, anno proxime lapso,
decem homines armorum, nostris et Romane ecclesie obsequiis in-
sistentes, propriis stipendiis, per sex menses tenueras, et quod tu
ad extirpationem scismatis quod vigeat; proh dolor! in ecclesia san-
cta Dei, et ad procurationem unionis eiusdem ecclesie in magnis
peccuniarum summis Nobis et Camere apostolice subveneras, quod-
que in bonis tuis quamplurimum aggravatus existebas ideo quod ...
adhuc remaneas oneratus et indigentiam paciaris, pro parte tua
extitit Nobis humiliter supplicatum ut fructus, redditus et proventus

de Montemacello, de Villarotunda et de Abraffim castrorum Barchinonen. et Terraconen. diocesis ad episcopum Barchinonensem pro tempore existentem et mensam episcopalem Barchinonen. pleno iure pertinentium cum exitibus, emolumentis ... tibi elar[gire] licentiam dignemur. Nos igitur de tua tam in hiis quam in aliis circumspectione plenius in [Domi]no confidentes ac volentes quod propter expensas et subventionem predictas indigentiam mimime paciaris, tuis in hac parte supplicationibus inclinati, fraternitati tue fructus, redditus et proventus eorundem castrorum ... ad triennium huiusmodi persone vel personis ac pro precio vel preciiis de quibus, ut premittitur, tibi expedire videbitur vendendi ... capituli Barchinonen. ... consilio vel consensu minime petitis vel obtentis, iuramento de non vendendis nec impignorandis seu alienandis ... per te prestito, ac constitutionibus apostolicis et sinodalibus ... contrariis non obstantibus ... plenam concedimus, tenore presencium, facultatem. Volumus autem quod fructus ... ultra triennium dictum nullatenus remaneant obligati. Dat. Massilie, apud Sanctum Victorem, kalend. decembris, pont. nostri anno .xi.

L.

H. de Brayo.

P. Soriani (*El plom manca.*)

(*Sobre la plica.*) Registrata gratis. Julianus.

Arxiu Vat., Butllari de Benet XIII, vol. I, n. 61.

LOS ÚLTIMOS CONDES DE RIBAGORZA

Las regiones que integraban la antigua Corona de Aragón, y especialmente Cataluña, deberán rendir siempre un tributo de admiración y agradecimiento al ilustre Dr. Enrique Finke por haber ilustrado su historia medioeval con la publicación de tantos documentos, comentados con erudita y rara competencia.

Uno de los reinados que gracias a sus investigaciones en el Archivo de la Corona de Aragón mejor se conocen, principalmente en el extranjero, es el de Jaime II, restaurador del condado autónomo de Ribagorza, de cuyas postrimerías vamos a tratar.

No queda muy clara la cuestión de los orígenes de este condado, a pesar de los numerosos doctos escritores que han hablado de ellos¹. No intentaremos penetrar en las oscuridades de su historia visigótica ni en los tiempos de su dependencia de la Corona francesa o de su reunión con el vecino condado de Pallars. Ya muy floreciente, a principios del siglo XI, aunque sin las poblaciones de Benabarre y Graus, que continuaban en poder de los moros, y de otras poblaciones poseídas temporalmente por el conde de Pallars, fué incorporado a la Corona de Navarra. Llegó alguna vez a ostentar título real²; pero sus discordias intestinas provocaron su ruina: ya ellas habían sido el pretexto para que Sancho el Grande de Navarra lo conquis-

¹ JOAQUÍN TRAGGIA, *Memoria sobre el origen del condado de Ribagorza y sucesión de sus condes hasta que se incorporó en la Corona del Pirineo* en *Memorias de la Real Academia de la Historia*, Madrid, t. v, 1817, 315-59; SERRANO SANZ, *Noticias y documentos históricos del condado de Ribagorza hasta la muerte de Sancho Garcés* (año 1035), Madrid 1912; VALLS I TABERNER, *Els orígens dels comtats de Pallars i Ribagorça*, en *Estudis Universitaris Catalans* IX, Barcelona, 1915-6, I-101; XII, 1927, 258-62; F. CARRERAS CANDI, *Ribagorza en Miscelánea histórica*, t. II, Barcelona, 1901. Algo se halla de esta cuestión en la *Marca Hispanica*, París 1688, cols. 222, 253.

² González, hijo del rey Sancho de Navarra, se llama rey de Sobrarbe y Ribagorza.

tara en 1018, y definitivamente en 1025, para su casa, de la cual pasó en el mismo siglo a la reinante de Aragón.

1. EL INFANTE PEDRO DE ARAGÓN, CONDE DE RIBAGORZA.

Resucitó el condado con príncipe propio en 1322. Jaime II de Aragón, después de haber emancipado a su cuarto hijo, el Infante don Pedro, joven de diecisiete años, lo proclamaba conde de Ribagorza con acto solemne celebrado en Lérida a 20 de mayo del expresado año. Por el Real diploma³ de esta renovación del condado de Ribagorza venimos en conocimiento de la extensión que entonces tenía este dominio feudal de la Corona de Aragón. Confrontaba al Norte con la cordillera de los Pirineos o sea con el condado francés de Cominges y el Valle de Arán; al Sur, con los términos de Monzón, San Esteban de Litera y Tamarite; al Este, con el río Noguera-Ribagorzana y el expresado Valle de Arán; al Oeste, con el condado de Sobrarbe y el río Cinca. Constituían este conspicuo feudo treinta y seis poblaciones, cuya capital era Benabarre.

Sobre este famoso conde catalán, el infante don Pedro de Aragón que antepuso siempre a sus títulos el conde de Ribagorza, mucho se ha escrito, ya en vida suya, por haber tomado parte en casi todas las empresas y cuestiones del reino y en las principales de la Iglesia, habiendo sido uno de los príncipes más adictos al papa residente en Roma contra el de Aviñón⁴,

³ El original con sello pendiente está en el Arch. Vatic., A.A. (castillo de *Sant'Angelo*), I-XVIII, núm. 464. El P. Alfonso María de Barcelona, o. m. c., publicó este y otros documentos referentes a esta creación e investidura del condado según los registros del Archivo de la Corona de Aragón. Véase *Estudios Franciscanos*, t. XII, 1914, 130-141.

⁴ Véanse las numerosas bulas de los papas antes del gran Cisma dirigidas al Infante en *Bullarium Franciscanum*, VI, n. 968, 1127, 1171, 1175, 1250, 1402. Sobre las instancias de don Pedro a Urbano V para que trasladara la sede pontificia de Aviñón a Roma, véanse sus *Revelationes* publicadas por el P. Alfonso M. de Barcelona en *Est. Franc.*, t. XIII, 1914, 210-5. De la intervención del Infante en los negocios del reino habla el rey Pedro, el Ceremonioso, en muchas partes de su *Crónica* (Barcelona 1885). Véase mi libro *Visionarios, beguinos y fratercelos catalanes*, c. 10. Vich 1930, 308 sigs. y en *Archivo Ibero Americano*, XXII, 1924-281 sigs. Sobre la defensa del papa Urbano VI contra Clemente VII, léase BLIEMETZRIEDER en *Archivum Franciscanum Historicum*, II, 1909, 443; RAYNALDO, *Annales eccles.*, ad. 1377 n. 48; WADDINGO, *Annales, O. F. M.*, ad. 1378, núm. 4 y ad. 1380, n. 26.

ya en los tiempos posteriores⁵. El Dr. Finke publicó en 1908 y 1912 algunos diplomas y otras noticias referentes a este célebre conde ribagorzano⁶, y recientemente nos ha dado a conocer otras interesantes⁷. Nosotros mismos editamos veinte y cinco cartas del papa Juan XXII dirigidas al Infante don Pedro juntamente con otros documentos referentes a su intervención en los expresados asuntos⁸.

Aprovechando la ocasión de tratar de este célebre conde de Ribagorza, doy a continuación el texto de tres súplicas extractadas fielmente de las que él mandó al papa Clemente VI en 1342 y 1343 a favor de confidentes o amigos suyos.

A. *Don Pedro recomienda a su tesorero Guillermo de Pineda*⁹

7 agosto 1342.

Supplicat Sanctitati Vestre devotus filius et servus Infans Petrus, illustrissimi domini Jacobi regis Aragon quondam. natus, Rippacurtie et Montanearum de Prades comes¹⁰, quatenus sibi in personam Guillelmi de Pineda, dilecti clerici et thesaurarii sui specialem gratiam facientes, de canonicatu ecclesie Valentin. eidem

⁵ ZURITA. *Anales de Aragón*, I. 7, c. 8, 15, 27, 37; I. 8, c. 7, 18, 54; MARCOS DE LISBOA *Crónicas O. F. M.*, part II l. 9, c. 20; GONZAGA, *De origine seraph. religionis*, Prov. Valentiae, p. 1082; HEBRERA, *Crónica de la S. Prov. de Aragón*, part. II, Zaragoza 1705, 116-144 donde se hallará numerosa bibliografía sobre el particular; TORRES AMAT, *Memorias... de los escritores catalanes*, Barcelona 1836, 476. Entre los modernos, además de los indicados, véase Véase VALLS I TABERNER en *Est. Franc.*, t. XXXVII, 1926, 277, 432: t. XXXVIII, 107 sigs; P. IVARS en *Arch. Ibero Amer.*, XXIX, 1928, 53 sigs.

⁶ *Acta Aragonensia*, II, Berlin und Leipzig 1908, 428, 440, 490, 501-2, 788, 796, 801, 802, 804, 806-7, 812-8, 831-6, 937; III, 1922, 464-7, 542. Otros diplomas del mismo Archivo de la Corona de Aragón, en el mismo tiempo, publicaba Rubió y Lluch, *Documents per la història de la cultura catalana mígeval*. vol. I. Barcelona 1908, 101, 173; vol. II. 1921, 21, 33-6, 45, 49, 52, 56-7, 62, 77, 91, 105-6, 108, 213-5, 218, 243, 250-1, 293.

⁷ *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, IV en *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*, Münster i. W. 1933, 473, 475, 511.

⁸ *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes*, I. c.

⁹ Arch. Vatic. *Suppliche*, t. I, f. 119. Guillermo de Pineda es uno de los testigos en el testamento del Infante don Pedro. Véase *Arch. Ibero Amer.*, xv, 1921, 113.

¹⁰ En 1325 el rey Jaime II había dado al Infante don Pedro el condado de Ampurias a pesar de la oposición de la Orden militar de S. Juan de Jerusalén y del mismo papa Juan XXII, que finalmente venció; pero en 1341 quiso y obtuvo don Pedro la permutación del condado ampurdanés por el de las montañas de Prades, que a cambio de aquél le cedía Raimundo Berenguer, su hermano mayor. Véase ZURITA, *Anales*, parte II, lib. 7, cap. 65.

Guillelmo dignemini providere; prebendam vero ac preposituram seu mensatam, si in ipsa ecclesia vacant vel cum simul aut successive vacabunt, conferendas eidem Guillelmo (cum acceptatione et anteferri ceteris) donationi Apostolicae dignemini reservare. Non obstante quod vicariam perpetuam parochialis ecclesie sancti Johannis Valentin. idem Guillelmus noscitur obtinere seu statuto jurato eiusdem ecclesie Valentin., quo cavere dicitur: quod nullus preposituram in ipsa ecclesia obtinere valeat nisi primo in ea prebendam fuerit assecutus, et cum aliis non obstantibus et clausulis opportunis etc.

Fiat R. de canonicatu sub expressione prebende et etiam de prepositatu seu mensata usque ad summam centum librarum. R.

Item suppressum quod sine alia translatione. *fiat R.*

Datum apud Villannovam Avinionen. diocesis, VII idus augusti, anno I.

B. *Pide dispensa a favor de Fr. Berenguer de Queralt, O. F. M., para que pueda ser Provincial de su Orden*¹¹.

Mayo de 1343

Significat Sanctitati Vestre devotus filius vester Infans Petrus de Aragonia, Rippacurtiae et montanearum de Prades comes, quod frater Berengarius de Queralt, ordinis fratrum Minorum, filius nobilis quandam Petro de Queralt¹², militis et baronis, jam XXX annis et ultra fuit in ipso ordine religiose ac honeste et laudabiliter conversatus; quodque in eodem ordine idem frater existens studuit aliquot annis Parisiis et deinde in provincia sua regni Aragoniae, unde originem traxit, XVII annis et amplius in sacra theologia extitit et intra eundem ordinem aliquibus temporibus gardianus ac custos fuit et etiam deffinitor, in singulis hujusmodi et aliis plurimis sui ordinis gradibus utiliter et laudabiliter jugiter se gerendo, sicut etiam facit de presenti.

Significat insuper eidem Sanctitati Vestre dictus Infans, quod

¹¹ Arch. Vat., *Suppliche*, t. IV, f. 43.

¹² Este Pedro de Queralt, confidente del Infante don Pedro, era hermano de Guillermo, otro amigo del mismo conde de Ribagorza, enviado suyo a la Corte de Aviñón, quien después de cumplir esta embajada, caía asesinado en Barcelona en 1327 con tan gran pena del Infante, que se dispuso a vengar el crimen con las armas, lo cual hubiera ejecutado a no intervenir el papa Juan XXII y otros amigos de la paz, que evitaron días de luto a la Ciudad Condal, estando ya dividida en bandos con motivo de dicho asesinato. Véase mi libro *Visionarios*, 324-5.

dudum per felicitatis recordationis dominum Clementem V¹³ praedecessorem vestrum cum ipso fratre Berengario extitit auctoritate apostolica dispensatum, ut non obstante defectu natalium, quem patitur de conjugato genitus et soluta, posset intra suum ordinem ad omnes ejusdem ordinis gradus et honores, preterquam ministerium, promoveri licite et assumi, ideoque eidem Sanctitati Vestre humiliter supplicat dictus Infans, quatenus cum eodem fratre Berengario, suis meritis ac gratiarum et virtutum donis exigentibus, quibus extitit multipliciter insignitus, misericorditer dispensare, ut predicto non obstante defectu, valeat ad huiusmodi gradum ministerii intra suum ordinem, si Deus dederit, eligi et assumi ac etiam promoveri, constitutione quacumque Sedis Apostolice vel dicti ordinis seu alia qualibet in contrarium edita non obstante, ac cum aliis non obstantibus, et clausulis opportunis et aliis, ut in forma.

Fiat R. — Et quod transeat sine alia lectione. *Fiat R.*

- C. *Implora del papa algunas gracias espirituales para si y pide facultad para aplicar cierta cantidad de dinero a la fundación de un convento de Frailes Menores en Gandía y de un hospital en Coll de Balaguer*¹⁴.

13 junio 1343

Supplicat Sanctitati Vestre devotus filius vester Infans Petrus, Ripacurtie et Montanearum de Prades comes, quatenus cum idem Infans sacrosanctum Corpus dominicum ex devotione frequenter recipere et divinum officium et horas canonicas in ecclesiis dicere et audire consueverit et Deo propitio idem proponat facere in futurum, eidem Infanti, quod quotienscumque ipsum in locis interdicto canonico suppositis esse contigerit, in eiusdem ecclesiis et alibi Corpus dominicum etiam sanus recipere et cum aliquibus suis

¹³ El Infante o el copista del Vaticano padeció aquí un error, no siendo Clemente V sino Juan XXII, quien dispuso a Fr. Berenguer de Queralt del defecto "natalium". Véase la bula de 14 de octubre de 1322 en *Bull. Franc.*, v, núm. 484, p. 233.

¹⁴ Un año antes el Infante había pedido a Clemente VI, que cumpliendo sus deseos y los de la condesa doña Juana de Foix, su esposa, y del consejo y villa de Gandía le concediera permiso para fundar un convento de franciscanos en dicha población. Véase la bula *Sacrae Religionis* de 6 de agosto de 1342, con la cual se otorga esta facultad. WADDINGO, *Annales O. F. M.*, t. VII, *reg. pont. Clemente VI*, núm. 8; *Bull. Franc.*, VI, núm. 147, p. 90. De la gracia apostólica referente al hospital de Coll de Balaguer habla el Infante en el testamento que hizo poco antes de entrar en la Orden franciscana y que fué publicado por el P. Ivars, O. F. M., en *Arch. Ibero-Amer.*, t. xv, 103-13.

familiaribus, ianuis clausis, divinum officium dicere et audire valeat concedere dignemini gratiose, ut in forma. — *Fiat*, ianuis clausis et voce submissa in forma. Ad sex annos. *Fiat R.*

Item supplicat idem Infans, quatenus ipse pro animabus quorundam predecessorum suorum in comitatu Impuriarum certas dare habeat pecunie quantitates, que per duos religiosos ordinis Predicatorum habent distribui in incertos pios usus, et desiderabiliter affectet idem Infans, quod eedem summe in constructionem cuiusdam monasterii de ordine Minorum, quod construere et dotare intendit in Villa sua de Gandia, diocesis Valentine, ac in constructione etiam cuiusdam hospitalis, quod etiam, Deo propitio, construere et dotare intendit pro colligendis et reficiendis pauperibus Ihesu Christi in loco vocato Col de Balaguer, diocesis Dertusin., multum ad id apto, ut etiam necessario pro animabus predecessorum ipsorum convertantur, ipsi Infanti dignemini indulgere, quod ipse summe ad cognitionem dominorum Terrachonen. et Valentini. locorum diocesanorum vel alterius eorum, seu alterius de quo Vestre placuerit Sanctitati in dictis operibus convertantur; obligationibus et juramentis in contrarium habitis non obstantibus quibuscumque.

Fiat; possit ponere iuxta arbitrium dictorum archiepiscopi et episcopi pro constructione et dotatione illius hospitalis, et possint super iuramentis auctoritate apostolica dispensare. *R.* — Et quod sine alia transeat lectione. *Fiat. R.*

Datum Avinione idibus Junii, anno II.

2. LOS CONDES SUCEORES DE PEDRO DE ARAGÓN.

Al trocar el Infante don Pedro en 1358 sus coronas ducaltes por el burdo sayal franciscano, renunció la de Ribagorza en su primogénito don Alfonso, primer duque de Gandía¹⁵, y la de Prades, juntamente con la senescalía de Cataluña, en su segundo hijo don Juan.

Al morir Alfonso de Aragón, el Viejo, en 1412, le sucedió en el condado de Ribagorza su hijo del mismo nombre, llamado también duque de Gandía y que fué uno de los pretendientes a la Corona de Aragón, después de la muerte del rey Martín I, el Humano, ante el Parlamento de Caspe¹⁶, que la entregó a

¹⁵ Gran amigo del célebre Fr. Francisco Eximenis, a quien éste dedicó su libro *Dotzè del Crestià*.

¹⁶ Véase mi *Història de la ciutat de Balaguer*, Manresa 1913, 143 sigs.

Fernando de Antequera, a cuyo hijo el rey Alfonso V, el Magánimo, volvió el condado de Ribagorza, según las prescripciones feudales, al fallecer en 1425 sin descendencia el expresado Alfonso, el Joven, nieto del Infante don Pedro.

Pocos años estuvo el condado de Ribagorza incorporado a la monarquía aragonesa, puesto que el rey Juan II, hermano de Alfonso V, lo confirió a su hijo natural Alfonso, nacido en 1415, hermano del padre del gran monarca Fernando V, el Católico¹⁷. Sucedió en el mismo condado, en 1485, a dicho infante Alfonso su hijo Juan, habido también fuera de matrimonio. primer duque de Luna, nacido en Benabarre en 1457 y fallecido en 1513, por quien se continuó la filiación de la casa de Villahermosa¹⁸.

Después de la muerte de este nieto de Juan II, gobernó el condado de Ribagorza, su hijo Alfonso Felipe de Aragón y de Gurrea, y al fallecer éste en 1550, su hijo Martín (1525-81), célebre por su primera esposa doña Luisa de Borja, hermana de San Francisco del mismo apellido, llamada la santa duquesa de Villahermosa¹⁹.

Tres hijos tuvo don Martín de Aragón y de Gurrea, dignos de nuestra mención por haberle sucedido sucesivamente en sus estados: Juan Alonso, Fernando y Francisco. Habiéndosele rebelado a don Martín sus súbditos ribagorzanos, renunció el condado en su hijo Juan, que por haber mandado matar a su mujer, Luisa de Cabrera Pacheco, en los Fayos²⁰, fué, a su vez,

¹⁷ Fué don Alfonso maestro de la orden de Calatrava y virrey de Castilla y Aragón. Falleció en 1485. Véase la obra monumental de Fernández de Béthencourt. *Historia genealógica y heráldica de la Monarquía española, Casa Real y Grandes de España*, III, Madrid 1901, 409 sigs.

¹⁸ BÉTHENCOURT, l. c. 429. Véase ZURITA, *Anales*, parte IV, l. 20, cap. 3.

¹⁹ BÉTHENCOURT, l. c., 438, 501.

²⁰ En una Real cédula mandada por Felipe II a su embajador en Roma, Juan de Zúñiga, con fecha de 7 de noviembre de 1571, se habla largamente de este vil asesinato perpetrado por este conde, cegado por el deseo vindicativo de supuestos delitos de infidelidad conyugal. El Rey pidió al papa S. Pío V que se obligase a algunos clérigos a que declarasen cuanto supieran fuera de confesión acerca de este crimen del conde, que para cometerlo se sirvió de caballeros enmascarados y de algunos moriscos. Pío V se negó a atorgar el deseado breve (*Archivo de la Embajada de España cerca de la Santa Sede*, leg. 2, f. 361-2, 367; leg. 7, f. 375); sin embargo, el monarca no dejó en paz a su vasallo feudal de Ribagorza, el cual creyó librarse de la persecución buscando refugio en la corte de Alfonso II de Ferrara, pero allí le siguió el proceso justiciero, por lo cual, habiendo sido

degollado por orden de Felipe II en 1573. No habiendo dejado hijos, sucedióle en el condado su hermano don Fernando de Aragón y Gurrea, nacido en 1546.

3. INCORPORACIÓN PERPETUA DEL CONDADO DE RIBAGORZA A LA CORONA DE ARAGÓN.

Fué en tiempo del conde don Fernando que el rey Felipe II se propuso y obtuvo la permuta del condado ribagorzano por las encomiendas de Bejis y Castell de Castells, que la orden de Calatrava poseía en el reino de Valencia.

Dos son los motivos que alega el Rey "Prudente" para la incorporación del condado a la expresada Corona, cesando todo dominio feudal: el mal gobierno del condado y el peligro de infiltración de la herejía protestante por la parte confinante con Francia. Que el primero fuese fundado, puede deducirse de los desórdenes sucedidos en otras ocasiones en Ribagorza durante el gobierno del conde Martín y también en otros estados del mismo duque de Villahermosa en aquellos tiempos, según hemos visto. En cuanto al peligro de infiltraciones de hugonotes franceses por el Pirineo aragonés, bien conocidos son los repetidos conatos de los herejes del Bearne, que entraban en Aragón por Jaca y otros lugares vecinos bajo el pretexto de venta de mercancías, contra los cuales tuvo que proceder rigurosamente la Inquisición de Zaragoza ²¹.

Aun sin estos atrevidos viajes de los hugonotes berneses, la última y terrible guerra religiosa que se peleaba entonces en Francia, requería una extrema vigilancia de las fortalezas y puntos estratégicos del Pirineo español. Acababa de ser asesinado

arrestado en Milán, fué llevado a España, donde expió su culpa con pena capital el 6 de noviembre de 1573 en el castillo de Torrejón de Velasco. Véase MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones de Aragón en el reinado de Felipe II*, t. I. Madrid p. 1862, 67 sigs.

²¹ Así también el mal gobierno del condado había movido en el siglo XI al rey Sancho de Navarra a incorporarlo a su Corona. Véase *Memorias R. Acad. Historia*, v, 357. Sobre las turbulencias del condado de Ribagorza contra sus condes Martín y Juan de Aragón, véase: MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones de Aragón*, I, 163 sigs.; BLASCO DE LANUZA, *Historias eclesiásticas y seculares de Aragón*, Zaragoza, 1662, capítulos 15, 17, 21, 24, pp. 52, 57, 64, 88. Sobre el peligro de infiltración de hugonotes, véase MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*, v, Madrid 1928, 117.

nado por el joven Clement, en 1589, el rey Enrique III de Francia, último monarca de la dinastía Valois-Orleans, recomendando que no aceptaran sus súbditos la candidatura de la Liga católica sino la del rey calvinista Enrique de Navarra, jefe de la casa de Borbón. Es verdad que éste, caliente todavía el cadáver de su antecesor, había prometido respeto a la religión católica, pero ni la mayoría de los franceses creían en la sinceridad de un príncipe que tanto la había perseguido, ni menos fiaba en sus palabras Felipe II, que tantas energías y oro había derrochado para sostener el partido católico en el vecino reino, capitaneado por el duque de Mayenne después del asesinato del duque y del cardenal de Guisa. Enrique IV no abjuró su fe calvinista hasta el 25 de julio de 1593, y habiendo obtenido del papa Clemente VIII, en 16 de septiembre de 1595, la absolución de las censuras lanzadas contra él por Sixto V, le fué fácil reconciliarse con la Liga católica en enero de 1596, quedando así terminadas las guerras religiosas en Francia con el triunfo de la Iglesia Católica.

No es, pues de admirar que Felipe II, en 1590, quisiera ejercer por la frontera pirenaica de Ribagorza una vigilancia más eficaz de lo que permitía la autonomía feudal y sumamente peligrosa, tal como la ejercían los débiles condes de aquellos tiempos. Propuso pues a don Fernando de Aragón y Gurrea, duque de Villahermosa y conde de Ribagorza, que cediera el condado en cambio de las encomiendas de Bejís y Castell de Castells, de la Orden de Calatrava, a la cual pertenecía el duque y cuyo gran maestre y administrador era el rey de España²². Siendo religiosa la orden de Calatrava y poseyendo bulas papales, que le impedían enajenar sus bienes sin permiso de la Sede Apostólica, fué necesario obtener esta facultad para que la permuta entre el Rey y el conde de Ribagorza tuviese valor legal. Para ello, con fecha de 30 de junio de 1590, escribió Felipe II

²² La orden militar de Calatrava, fundada en 1158 por el abad Raimundo de Fitero para defender de los moros aquella villa, fué gobernada por sus grandes maestros, hasta 1482, en que esta suprema dignidad pasó a la Corona de España. En el mismo reinado de los Reyes Católicos pasó a la Corona el maestrazgo de la Orden de Santiago y de Alcántara; finalmente la de Montesa fué incorporada a la monarquía en 1587. Sobre estas órdenes véase GUILLAMAR, *Historia de las órdenes militares de Calatrava, Santiago, Alcántara y Montesa*, Madrid, 1825; RADES Y ANDRADE, *Crónica de las tres órdenes militares*, Toledo 1572; PRUTZ, *Die geistlichen Ritter Orden*, Berlín 1908.

a Enrique de Guzmán, conde de Olivares²³ y su embajador cerca de la Santa Sede, la carta siguiente²⁴:

El Rey

Conde de Olivares, pariente, del mi Consejo y mi embajador. Sabed que considerando la obligación que tengo, como Rey i señor, para procurar la quietud i sosiego de mis vasallos i a que sean mantenidos en paz i justicia, viendo la libertad con que los cavalleros, infançones i otros señores i vasallos del Condado de Ribagorça, que está sito i incluso en el mi reyno de Aragón, an bivido i biven, y attento a que podría redundar esto en gran daño i perjuicio del dicho mi reyno, por estar como está el dicho Condado de Ribagorça en los términos i límites del reyno de Francia, donde los herejes de él assí por guerra como por comunicacion podrían dañarles, no solo a ellos, pero al dicho mi Reyno de Aragón por aquella parte que confina con el dicho Condado, y para que las villas, castillos y fortalezas de él estén más bien defendidos y los milites i vasallos más bien gobernados, me a parecido mandar que se trate con don Fernando de Aragón i de Gurrea, duque de Villahermosa, que tiene en feudo i por título de donación de los reyes de Aragón, mis predecesores, el Condado de Ribagorça arriba dicho, que haga cesión y renunciación de el derecho que dél de presente tiene para que yo le pueda incorporar en la dicha mi Corona de Aragón perpetuamente para mí i para mis descendientes i successores de la dicha mi Corona, y assí estamos convenidos en esto, con que en recompensa del dicho Condado de Ribagorça yo le aya de dar i de(jar) la encomienda de Bexix i Castel de Casteles de la Orden de Calatrava, que está sita en el reyno de Valencia; pero porque yo soi administrador perpetuo, como bien sabeis, por autoridad Apostólica de la dicha Orden i no puedo sacar ni eximir para este effecto la dicha encomienda del Maestrazgo de Calatrava sin consentimiento expreso de Su Santidad, daréisle de ello parte, pidiéndole y supplicándole de la mía, conceda esta exemption de la dicha encomienda de Bexix i Castel de Casteles para poder yo hazer con ella esta permuta; y para que Su Santidad vea la justificación con que esto se

²³ El día 3 de agosto de 1592, siendo ya el conde de Olivares virrey en Sicilia, pidió Felipe II al papa Clemente VIII que dispensase a Gaspar de Guzmán, hijo de aquél, su impureza de sangre, por ser su abuela materna hija del patriarca Diego de Acevedo y Fonseca, de la cual dispensa necesitaba para ingresar en la orden de Calatrava. Archivo de la Embajada de España, leg. II, f. 39.

²⁴ Arch. Embaj. España, leg. 7, f. III. Nótese siempre en los Reales Despachos las formas "Bexix y Castel de Casteles", actualmente desusadas.

haze, le haréis relación de las condiciones con que se trata, que con esta se os embían para que aprobándolas Su Santidad saquéis un breve, en que todas vengan expressadas i insertas con las cláusulas i firmezas que al fin del asiento van apuntadas, i con las más que a vos os parecieren convenir para la breve y firme expedición de este negocio, y esto sea con brevedad, que en ello me terné por servido.

Fecha en Madrid 30 de junio de 1590 años.

Yo el Rey

Francisco de Idiaquez

(Antes de la firma autógrafa van las siguientes palabras, también de Real puño.)

“Importa la brevedad y así la procurad.”

Envióse también al embajador la siguiente memoria²⁵ de las condiciones con que se había pactado la permuta y que debían expresarse en el breve pontificio.

Asiento de lo que está tratado entre el Rey nuestro Señor y el Duque de Villahermosa sobre la renunciación que ha de hazer en favor de Su Magestad y la recompensa que se le da por el Condado de Ribagorça.

1. Que el Duque ha de renunciar el Condado con su jurisdicción y rentas corridas y debidas y que correrán juntamente con el derecho que tiene por las luiciones que hizo el Duque de Luna de los lugares de Canuy, Alens y Calasanz.

2. Que Su Magestad da por recompensa las encomiendas de Bexix y Castel de Casteles con todo el derecho que la Orden tiene en ellas y las hace de cinco mil ducados de renta, obligándose a suplir todo lo que faltare, haciéndose la aberiguación si la falta fuere más de trecientos ducados.

3. Que para hazer esta aberiguación se nombren dos personas, una por Su Magestad y otra por el Duque, que hagan cuenta de lo que verdaderamente an balido estas encomiendas cinco años des-

²⁵ Arch. Embaj. España, leg. 15, f. 153-4. Está chamuscado a causa del incendio del Archivo en 1738 y por esto faltan algunas palabras, que se suplen cuando es posible. En el sobrescrito se lee: “Memorial de las causas y razones en que se ha de fundar la gracia del Breve. Al conde de Olivares, su pariente, del su Consejo, y su embaxador en Roma.”

de el de [15]89 atrás, y que el quinto dellas se tenga por su verdadero valor.

4. Que la recompensa esté sujeta a los mismos feudos y vínculos que lo estava el Condado para volver a la Corona Real o a la Orden de Calatrava en su caso y que si el Real fisco prosiguieren en propiedad el pleyto de Ribagorça y le ganare el Duque o sus subcessores, buelvan luego a la Orden las dichas encomiendas.

5. Que los cinco mil ducados que se dan al Duque de renta han de ser limpios y sin obligación de pagar de ellos subsidio ni escusado ni hazer mejoramientos, pero queda obligado a conservar las fortaleças en el estado que se le entregarán; y que si a los commissarios o en la averiguación se offreciere duda, se determine en la Junta que sobre esto se ha tenido conforme justicia, a cuya determinación se ha de estar sin más réplica.

6. Que se den al Duque de contado treynta mil ducados en esta forma; que luego después de firmado este assiento se le entregará de los fructos corridos que están en ser de las encomiendas toda la cantidad que se hallare en dinero, y los fructos en especie tassados, y lo restante a cumplimiento de los treynta mil ducados se le dará dentro de quatro meses, o antes si se cobra el dinero en que se obligan los de Ribagorça.

7. Que el Duque y sus villas de Pedrolla, Torrellas, Alcalá, Santa Cruz y los Fayos se han de obligar a Su Magestad en quarenta mil ducados en seguridad, así de lo que se le da como para restituir la renta que habrá cobrado de las encomiendas mientras no binieren los despachos de Roma, en caso de que no biniesen dentro de un año del día de la firma deste asiento; con reconocimiento de no poderse valer desta carta de encomienda sino en los casos para que se hace, y que en llegando el despacho de Roma quede nulla y cancellada, como si no estuviera hecha.

8. Que luego después de firmado este asiento, el Duque dé su consentimiento para que los Virrey, Governador y otros qualesquier ministros de Su Magestad exerciten jurisdicción en el Condado en nombre de Su Magestad y no del Duque, y que Su Magestad pueda nombrar todos los oficiales dél, y que este consentimiento aya de durar un año, que es el tiempo [que habrá] de venir el despacho de Roma, y más todo el tiempo que tardare el Duque a restituir lo que habrá cobrado de [sus] rentas.

9. Que en firmándose este asiento, nombre el Duque persona a su satisfacción, en cuyo poder se ponga la justicia [y las sumas?] de las rentas de las dichas encomiendas, mientras no biniere el despacho de Roma, el qual administrará [la suma?] de los frutos,

como el Duque lo ordenare, y que corran las rentas del Condado y de las encomiendas para Su [Magestad y] el Duque respectivamente del día que el Duque firmare el consentimiento que arriva queda dicho.

10. Que las mejoras útiles y no voluntarias que el Duque hiziere en las encomiendas en caso de restitución dellas, [se] paguen a él o a sus sucesores, o las puedan retener como pudieran; en este caso el Condado . . . , y lo mismo se [hará] en las mejoras que Su Magestad hiziere en él, conque no las haga antes de benida la bulla de Roma, y de hauer[se] hecho en forma la renunciación, porque en tal caso serían a su costa y no del Duque, si el trato no se con[cluye].

11. Que en caso que prosiguiendo el Real fisco el pleito sobre el derecho que pretende tener al Condado y teni[endo sen]tencia en su favor, no pueda retardarse su execución en fuerza del derecho e evicciones que el Duque p[retenda] tener; empero que sin embargo dello pueda el Duque o sus subcessores seguir su justicia.

12. Que Su Magestad por sí y los suyos se obligue a evicción plenaria y que los gastos de la bulla y otros qualesquiera [que por este] asiento se hicieren y título que al Duque se huviere de dar, los pague Su Magestad, y que los despachos que se [huvieren] de hazer los minuten el licenciado Francisco de Albornoz y el regente Campi, y después se vean en la Junta.

13. Que Su Magestad entregue al Duque copia authéntica de todos los títulos y derechos que a las encomiendas tien[e . . .], y aviéndolos menester le entregue los mismos originales, dando seguridad el Duque de restituylros.

14. Que las escrituras que cerca desto se huvieren de hazer sean con todas las seguridades que conbengan para las p[ersonas] de letrados nombrados por parte de Su Magestad y del Duque, no mudando la sustancia del asiento; y que para m[ayor firme]za Su Magestad aya de obtener una bulla de Su Santidad, en que aprueve este trato y la separación de las encomiendas; sin que aya necesidad del consentimiento del Comendador, pues no le ay; y que se pida a Su Santidad la confirmación deste asiento, dando Su Magestad recompensa a la Orden, la qual aya de dar antes de la renunciación que el [Duque] ha de hazer del Condado después de hecha la aberiguación y benidos los despachos de Roma.

15. Que aunque no es necesario el consentimiento de los consejos de los lugares de las dichas encomiendas, p[ues basta] el de Su Santidad y Magestad; empero para satisfacción del Duque procurará Su Magestad el dicho consentimiento.

16. La recompensa que Su Magestad ha de dar a la Orden de Calatrava, separando Su Santidad della la encomienda de Bexix y Castel de Casteles para la permuta que se trata del Condado de Rivagorça, pedireys a Su Beatitud que [se taxe] a respecto del valor que ellas tenían el año de [15]29, y que lo pueda señalar Su Magestad en las rentas de ... otras qualesquier del reyno de Granada, según y como los Romanos pontífices Paulo III ... y otros sus predecesores concedieron al Emperador nuestro señor en el yndulto que le dieron para vender los bienes de otras encomiendas.

17. La cláusula principal que se ha de poner en el dicho breve es: no obstante qualesquiera definiciones que aya en la dicha Orden de Calatrava, y especialmente no obstante la prohibición que tiene especial del papa Benedicto²⁶, en que manda que ningunos vienes de la dicha orden se puedan vender ni enaxenar sino es pidiéndose licencia en el capítulo general y aviendo precedido tratados solemnes y después siguiéndose confirmación de Su Santidad. Adviértase esto al embaxador.

18. También se ponga esta cláusula “y no embargante la bulla de la incorporación que el dicho magistrado de Calatrava hizo perpetuamente en mi Corona Real de Castilla el papa Adriano sexto, en que prohibe al Emperador mi señor y a sus subcessores la enagenación de qualesquiera vienes de la dicha Orden”; ynsertas estas cláusulas y las que allá mejor parecieren para mayor firmeza, se a de despachar el brebe.

19. Y a de adbertir el embaxador a Su Santidad que, porque en el sexto capítulo de arriva se dice: se den al Duque treinta mil ducados y parte dellos an de ser de los fructos caídos de la encomienda de Bexix y Castel de Casteles; que Su Santidad dé para ello licencia, no embargante que los fructos caídos de la dicha encomienda abían de ser para el futuro subcessor, a quien Su Magestad diesse la recompensa de las dichas encomiendas.

Como se ha visto, el Rey encargaba a su embajador el rápido despacho del breve autorizando la permuta; a primera vista, pues, parece inexplicable el retraso enorme que experimentó. Lo más extraño del caso es que en junio de 1591 la Corte ignorase la llegada de los primeros despachos a Roma, como escribe el secretario de S. M. en la carta siguiente²⁷:

Con esta va el triplicado de la permuta del Condado de Ribagorça, que Su Magestad dessea que se acabe de despachar, y por-

²⁶ Arch. Embaj. España, 1. c., f. 155.

²⁷ Se refiere al papa de Avión Benedicto XIII, Pedro de Luna.

que podría ser que V. Señoría estuviera fuera de Roma, va encaminado al Duque de Sessa. Si V. Señoría le recibiere, mandará darme aviso dello y procurar que esto se acabe con toda brevedad.

Guarde Dios a V. S.

De Madrid a 27 de Junio 1591.

[P. S.] Estamos admirados de no aver tenido aviso de V. Señoría del recibo deste despacho, que haze pensar que se aya perdido, pues de otra manera no podía suceder esto en quien no se olvida nada. Supplico a V. Señoría que mande avisar del recibo y de lo demás.

[Sobrescrito.] Al Conde de Olivares, visorey lugarteniente general por Su Magestad en el reyno de Sicilia, y en su ausencia al Duque de Sessa. Roma.

Todavía en octubre de 1591 escribía Felipe II al conde de Olivares y también al duque de Sessa mandando acelerar el despacho de la confirmación de la permuta del condado de Ribagorza. La primera Real cédula no se ha conservado, pero sí la segunda, que es del tenor siguiente²⁸:

El Rey.

Duque, primo. En caso que a la llegada desta no se hallasse el Conde de Olivares en essa Corte, abrireis la carta que aquí va para él, y hareis la diligencia que en ella se le dize sobre la confirmación de la Capitulación celebrada entre mí y el Duque de Villahermosa cerca la permutación del Condado de Ribagorça por la encomienda de Bejix y Castel de Casteles y dismembración de la dicha encomienda de la Orden, y recompensa que a ella se le ha de dar por ella; tratándolo con el cuydado que de vos confío, de manera que del buen despacho que en esto me embiáredes se echará de ver el que avréis puesto en ello.

De Sant Lorenzo a 15 de Octubre de 1591.

Yo el Rey (autógrafo)

Francisco de Idiáquez

[Sobrescrito.] Al duque de Sessa, su primo, del su consejo y su embaxador en Roma. Sobre la confirmación de la capitulación en lo de la permuta de Ribagorça con la encomienda de Bexix y Castel de Casteles.

Para explicar el retraso extraordinario que experimentó la obtención de la facultad apostólica para efectuar la permuta del

²⁸ Arch. Embaj. España, l. c., f. 150.

condado de Ribagorza, hay que tener en cuenta la situación extremadamente crítica en que se hallaba el conde de Olivares en Roma en el año 1590. A causa de la negativa del papa Sixto V a proceder con censuras eclesiásticas contra la minoría de católicos franceses que apoyaban la candidatura del rey hugonote Enrique de Navarra contra la Liga, patrocinada por España, propúsose el conde leer en consistorio o en otra pública función pontificia una fiera protesta contra la política papal en Francia²⁹, pero Sixto V no era hombre que se dejase intimidar por nadie, aunque fuera rey o emperador; así es que por este y por otros semejantes encuentros del papa con el embajador, llegaron las relaciones de España con la Santa Sede a una tensión precursora de funesta ruptura. No la quería Felipe II, pero tampoco quiso desaprobar públicamente la violenta actitud de su representante. Con todo, viendo que a causa de ella había perdido Olivares la confianza del Papa, recompensó sus méritos con el virreinato de Sicilia³⁰, sin obligarle a dejar por entonces a la Ciudad Eterna, al mismo tiempo que enviaba para sustituirle en el despacho directo de los asuntos al joven duque de Sessa³¹, juzgando que éste obtendría por la dulzura de su carácter lo que el conde no había alcanzado con su proceder violento. Como el asunto capital de España en aquel tiempo era la sucesión a la Corona francesa, se comprende que el recién llegado duque, antes de encargarse de otros asuntos, ocupara mucho tiempo en deshacer la mala impresión que había dejado Olivares en la Curia Romana, procurando atraerse la benevolencia del Papa.

Así estaban las cosas cuando en 27 de agosto del mismo año moría el gran papa Sixto V, a quien sucedieron en el breve espacio de quince meses cuatro pontífices: raro ejemplo en la historia de la Iglesia. Urbano VII, el antiguo nuncio en España Juan B. Castagna, elegido en 15 de septiembre, falleció doce días después; diez meses (5 dic. 1590-15 octu-

²⁹ Así lo hizo por semejantes motivos, cuarenta y dos años más tarde el embajador cardenal Borja ante Urbano VIII, en Consistorio. Véase *Arch. Iber. Amer.*, xxx, 1928, 148.

³⁰ Véase DI BLASI, *Storia cronologica de' Vicerè, Luogotenenti e presidenti del Regno di Sicilia*, t. II, part I. Palermo, 1790, 352 ss.

³¹ Las credenciales del duque de Sessa llevan la fecha de 10 de abril mismo año 1590.

bre 1591) reinó Gregorio XIV, antes cardenal Sfondrati; y dos meses solamente (29 oct.-30 dic. 1591) el papa Inocencio IX, antes cardenal Facchinetti. Finalmente a 30 de enero de 1592 el cardenal Aldobrandini subía al solio pontificio con el nombre de Clemente VIII, a quien cupo la gloria de ver ajustada felizmente la cuestión de Francia mediante la conversión de Enrique IV y las paces de éste con Felipe II. El mismo pontífice terminó también el negocio del condado de Ribagorza.

El papa Gregorio XIV había encargado ya al cardenal Escipión Lancelotti que para complacer al duque de Sessa, se ocupara en este asunto y lo despachara prontamente, según se colige de esta carta del conde de Olivares a Felipe II ³².

El negocio de la permuta del Condado de Ribagorza mandó Su Santidad remitir al Cardenal Lanceloto, para que le hiciesse relación i la despachasse. Cuanto al artículo principal de la permuta conforme a lo que scrivi a Vuestra Magestad que lo havia intentado; pero la ocupación que estos días a dado aquí el negocio de Sevilla a sido de manera que no se a despachado otro ninguno. Queda memoria al Duque para acabarle. Espera la primera vez que Lanceloto vaya al Papa, y después queda advertido que pida los fructos hasta el día de la dismembración, conforme a lo que scrivi a Vuestra Magestad en carta de 5 de Agosto passado.

Finalmente el día 4 de julio de 1592 salía el breve de Clemente VIII ³³ concediendo la permuta, conforme Felipe II la había pedido.

Aunque lo copiamos tiempo atrás en el Archivo Vaticano,

³² Arch. Embaj. España, leg. 48, f. 41. Por ella sabemos que el conde había escrito otra a Felipe II, que no puedo encontrar.

³³ Saco este Breve del Archivo de la Secretaría Vaticana de Breves, t. 193, f. 68. Una copia con algunos errores existe en el Archivo de la Embajada de España, libro manuscrito núm. 427, f. 147. El duque de Sessa, en carta al Rey explica las dificultades que ha tenido que vencer para obtenerlo en la forma expedita. Dice así:

“Señor: El Brebe sobre la permuta del Condado de Ribagorza con los bienes de las encomiendas de Bexix i Castel de Castelles de la Orden de Calatrava va aquí. Ase procurado, como se advirtió, que la recompensa que se a de dar a las encomiendas sea conforme al valor dellas del año 1528, que á sido punto bien dificultoso de vencer. Al Papa se le á acordado que siendo Auditor de Rota en la causa d’Estepa, que la recompensa que se dió a la Orden fué con aumento, conforme a las bulas de Clemente VII i de Paulo III, de 40 a 45 mil, y este mismo le á parecido que se dé pro rata a la Orden de Calatrava, que viene a ser de doze i medio por ciento, y no se á podido

desistimos de insertarlo en este artículo a causa de su excesiva extensión y porque en sustancia repite todas las cláusulas del Memorial o Asiento arriba publicado.

Con la obtención del breve pontificio parecía terminado el asunto de la permuta del condado de Ribagorza, quedando éste incorporado a la Corona de Aragón y por ella a la de España, y las encomiendas de Bejís y Castell de Castells en posesión de la casa ducal de Villahermosa; sin embargo no fué así. En el mismo año 1592 fallecía el duque don Fernando³⁴, al cual sucedió en defecto de hijos su cuarto hermano don Francisco, nacido en Pedrola en 1551. Bien sabía éste que su antecesor había cedido de muy mala gana un estado, que era el más importante feudo de Aragón, habiendo tenido que bajar la cabeza ante un monarca omnipotente, que en vez de tan pingüe feudo le ofrecía dos encomiendas, que ciertamente no eran las mejores de la Orden de Calatrava. No ignoraba tampoco el duro trato de su hermano de parte del mismo Felipe II en el último año de su vida; así es que al verse defraudado de aquella heredad condal, protestó públicamente declarando la gran inferioridad de la recompensa recibida. Sin embargo, como ya estaba concedida la bula y concertada la permuta en vida de su hermano, después de mucho altercar no le tocó otro remedio a don Francisco de Aragón Gurrea que aceptar lo convenido, conformándose con los decretos de las Cortes de Tarazona, juradas por Felipe II en El Escorial el día 18 de agosto de 1599.

Para contentarlo y terminar felizmente este asunto, dióle el rey el condado de Luna, señalándole, al mismo tiempo, cincuenta mil libras jaquesas sobre las Generalidades de Aragón con veinte y cinco mil de renta, pero las encomiendas de Bejís y Castell de Castelles tuvieron que volver a la Orden de Calatrava.

FR. JOSÉ M.^a POU Y MARTÍ, O. F. M.

escusar por los exemplos que ai. [Lo] demás va concedido en la [forma] que Vuestra Magestad mandó que se pidiera. Dios guarde la Católica persona de Vuestra Magestad." (Arch. Embaj. España, leg. 15, f. 151 y 152).

³⁴ Formósele un proceso por ultraje a los ministros del Rey, en virtud del qual fué encarcelado en 1591. Quedan todavía envueltas en el más impenetrable misterio de las circunstancias de su muerte. Véase BLASCO DE LANUZA, *Historias*, t. II, cap. 49, p. 117.

³⁵ Véase FERNÁNDEZ DE BÉTHENCOURT, *Historia genealógica*, III, 503; MARQUÉS DE PIDAL, *Historia de las alteraciones*, III, Madrid 1863, 262.

PERE EL CERIMONIÓS I LES OBRES PÚBLIQUES

Cap monarca de la dinastia comtal barcelonina no va sentir la Catalunya totalitària com Pere III, i si això en l'aspecte polític és el màxim elogi que d'ell podríem fer, aquest es pot estendre a activitats diverses les quals acusen caïres de la seva persona que en certs moments, sense un estudi acurat, podrien semblar inexistents.

Polític sagaç, agosarat, impulsiu a voltes, valent i afectat a les idees cavalleresques, sap, encuriósit, llançar-se al camp de l'astrologia i de l'alquímia i caure en la meticulositat de l'escriure en rima, més acusada aquella encara en la mesura i ordre que fa arribar a tots els aspectes de la vida cortesana¹.

La lloança a l'acròpoli atenesa, pervinguda a nosaltres per la lletra que adreçava al seu tresorer² l'any 1380, el situa en les avançades de la cultura de la seva època i com un precursor del culte al classicisme que havia de prendre volada amb el Renaixement.

No podia pas entorn seu cercar les deus primíceres que tant l'hagueren pogut influenciar, però, home de gust acurat, no va negligir aquelles ocasions en què demostrés a bastament que el pes i el maneig de les armes i el va-i-ve de la política no li eren obstacle per a poder concentrar la seva atenció en quelcom que, tot i ésser d'ordre utilitari, li permetés, però, palesar un sentiment pregonament artístic.

Vegem, si no, com l'aportació documental ve al nostre adjutori i, detalladament algunes vegades i amb escriu moltes d'altres, acusa en el rei Pere el desig de deixar l'empremta de la seva mà en els detalls que han d'assenyalar com l'ordinació de l'art i la construcció no li era cosa aliena i com traduïa en activitats

¹ BOFARULL, *Los Condes de Barcelona Vindicados*, Barcelona 1836, II, p. 271.

² RUBIÓ I LLUCH, *Los Catalanes en Grecia*, Madrid 1927, p. 133.

els seus pensaments sobre aquestes matèries. Veiem-ho tot seguit:

El 24 de juny de 1342, estant a Barcelona, ordena al batlle de Girona, Berenguer de Manresa "militi" que per mar trameti "sex columnas lapideas cum capitellis eisdem necessariis, quamlibet videlicet longitudinis decem palmorum" a València per tal que siguin lliurades al custodi reial, Arnau Bonet³. Pocs dies després (primer de juliol) el mateix batlle Berenguer, rep ordre del monarca de trametre encara a València "a o[b]s de la clausura .xj. colones gallonades de .iiij. gallons, de les quals haia cascuna colona de larch .vij. palms de alna real de Valencia, menys de basa, de capitell e de taula" i encara ".iiij. mijes de .viij. palms", així com "a obs de la cambra que's deu fer en lo dit Real, .iiij. colones per les finestres de les quals haia cascuna colona .viij. palms de larch, menys de basa, de capitell e de taula". Apressa el monarca en el seu ordenament el qui ha de fer la tramesa i té cura de recomanar-li que no enviï separatament les parts que integren cada columna⁴.

Si de Girona feia dur el material bàsic per l'alçat d'una construcció de procedència valenciana, per contra, cercava les rajoles, com notem en la seva lletra a Bernat de Coll "per enpeymentar la cambra del nostre palau de Barcelona", de les quals en deurà fer fabricar ".vj. o .vij. millers" de diversos colors, forma i manera que indicarà Pere ça Costa, obrer del castell reial de Tortosa⁵. Més tard escriu al batlle general de València que dita obra "vach per fretura de rajola", demanant en trameti ".iiij. mil raioles, es assaber, mil blanques e .dccc. morades, e .dccc. blaves e cinccentes verdes, e cinccentes grogues"⁶ a dit ça Costa, a ops de l'obra del castell de Tor-

³ *EUC* (= *Estudis Universitaris Catalans*) 13(1928) p. 165: *Més Documents sobre la Cultura Catalana Medieval*, per JOSEP RIUS. — Pere III, en 1345, mana comprar "xvj. colones que hagen cascuna .v. palms de alna de Valencia, ab tot lur aparell de bases e capitells ab flors de lis, e de taules..." RUBIÓ I LLUCH, *Documents per la Història de la Cultura Mig-Eval.* Barcelona 1908, II, p. 75.

⁴ *EUC*, 13(1928), p. 166. — En el llibre d'obreria del palau de la reina de Barcelona, consta l'assentament del "preu de dues colones de pedra de Gerona, ab sos capitells, taules, vases e costalers, que'n compri a ops de una finestra forana de nou feta lo pareys del dit palau". ARP (= Arxiu del reial Patrimoni, o bé Arxiu de la Batllia general de Catalunya), M. R. (= Mestre racional). A. 539, f. 265.

⁵ COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV*, Barcelona 1880, p. 23.

⁶ Noti's que en total no sumen les quatre mil rajoles indicades.

tosa ⁷. En altra lletra datada a Saragossa el 19 de juny de 1381 tramesa a Jaume Landrich, obrer del palau menor barceloní per a l'apariament de la cambra gran nova d'aquest edifici disposa que "sia enrejolada e peymentada" amb rajoles valencianes. Ens abelleix retreure tot seguit que entre les instruccions que dóna per al cas hi ha l'ajustament de l'obra a una determinada coloració, de la qual expressament envia una mostra en un paper inclòs en la mateixa lletra que suara citàvem (doc. núm. 1).

Segui dit, de passada, que aprofitador del moment, de Saragossa estant, encara escriu al mateix Landrich i li ordena de fer apariar la xemeneia de la mateixa sala, la qual desitja "que sega e haia sustantiu en bons permodols o arquets de pedra de guisa que sia be ferme" (doc. núm. 2).

Un marcat interès pel monestir pobletà ⁸ i en especial per la seva "libreria" deixen entreveure les instruccions que dóna per a la construcció d'aquesta, de les quals, encara que publicades ja ⁹, ens plau fer esment i fraccionària transcripció pel que puguin aportar de característic del rei Pere a aquest treball.

Desitja el monarca "que la libreria" sigui "acabada de volta de pedra picada" a honor de Déu, d'ell mateix i a decoració del monestir i additaments que l'han de completar "vers la claustra" el "timbre" reial i "ab bones letres e grosses" esculpida la llegenda: AQUESTA ÉS LA LIBRERIA DEL REI PERE III, a diferència dels altres reis qui dugueren el seu mateix nom.

Sota la volta, per la construcció de la qual vetllava, venia a manar que hi fossin agençament "bells banchs ab senyals reynals".

Notem la seva relació amb l'imaginaire "mestre Aloy" ¹⁰

⁷ COROLEU, ob. cit., p. 23. A Pere ça Costa, el 1368, el monarca el commissionà per a tenir cura de les obres faedores al castell reial de Tarragona (ACA, Reg. 1216, f. 62) i, poc temps després, l'apressà per a l'acabament de les mateixes obres (Reg. 1222, f. 73).

⁸ En temps de l'abat Guillem d'Agulló hi féu fer moltes obres (DOMÈNEC MUNTANER, *Història i Arquitectura del Monestir de Poblet*, Barcelona 1925, p. 238).

⁹ COROLEU, ob. cit., p. 33. — RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, I, p. 303.

¹⁰ "Mestre Aloy, Jaume Cascalls, Bartomeu Robió, Jordi de Déu i Dalmau Balcells són els mestres retaulers catalans que omplen la segona meitat del segle XIV" (DURAN I SANFÈRE, *Monumenta Cataloniae, Els retaules de Pedra*, Barcelona 1932, I, p. 51). — Pere III encarrega a Mestre Aloy, la construcció de la seva tomba al monestir de Poblet (RUBIÓ I LLUCH, ob. cit., II, p. 60) i la reina Teresa (EUC, 13(1928) p. 143, d. XVI).

al qual encarrega, l'any 1368, el trasllat d'unes "imatges de pedra" des de Girona a Sant Feliu i d'aquest lloc a Barcelona (doc. núm. 3); amb mestre Jordi ¹¹ del mateix ofici, esclau que fou de "Joan (sic) de Cascays" ¹² el qual reclamava als paers de Cervera per tal que fos emprat el seu cisell en la construcció a Poblet de diverses sepultures de familiars reials ¹³.

Fita la seva atenció en les obres del castell de Lleida i en especial en, les de la capella, la tribuna de la qual sembla tenir la preferència seva, fins a preocupar-se directament del treball de fusteria. Escriviu amb aquest motiu a Berenguer Marqués i Llop de Sos i demana detall de mides que seran preses "ab un fil d'empalomar encerat" i dona consells per a la bona fi de la tasca (doc. núm. 4).

Quan es neguiteja perquè aquesta es retarda, dona pressa al seu cambrer Joan de Samangos per al forniment de la fusta necessària (doc. núm. 5) ¹⁴.

Tast de l'activitat reial és el que portem fins ara exposat, però la nostra exposició molt més s'allargaria si duguéssim a aquestes pàgines tot el que pot donar una investigació acurada.

A més, l'esmentat rei manà als batlles i veguer (1340) que facilitin el transport de pedres d'alabastre, que Mestre Aloi necessita per al palau reial de Barcelona (Ibidem, p. 158). L'any 1342, dit Mestre Aloi, començà a esculpir dinou estàtues d'alabastre, onze dels primers comtes de Barcelona i vuit dels darrers comtes-reis d'Aragó (CARRERAS CANDI, *Geografia General de Catalunya. Ciutat de Barcelona*, p. 147. RUBIÓ I LLUCH, ob. cit., I, p. 124), i el 1350 es reclamaren dites estàtues que Mestre Aloi féu a Girona (Ibidem, p. 153).

¹¹ "Jordi de Déu, havia estat esclau de mestre Cascalls. Grec de nació, segons sembla, dugué durant l'esclavatge el nom de Jordi de Déu. Mudat el seu nom pel de Jordi Johan, tal vegada amb motiu de l'alliberament, formà companyia amb altres artistes i emprengué obres pel seu compte" (DURAN I SANPERE, ob. cit., I, 51).

¹² Deu ésser Jaume Cascalls, (DURAN I SANPERE, ob. cit., I, p. 41). El 1377, el rei Pere manava a "Mestre Jasme Cascays" que amb el seu esclau deixessin d'obrar a la Seu de Tarragona per a anar a acabar els oratoris del monestir de Poblet (ACA, Reg. 1260, f. 33).

¹³ RUBIÓ I LLUCH, II, p. 203. — EUC, 15(1930) p. 28, doc. IV i VII: *Nouveaux documents sur la culture catalane au Moyen Age*, per JEANNE VIELLIARD.

¹⁴ El rei ordena, el 1336, que es doni una casa al castell reial de Lleida a Simó de Navers, mestre d'obres per a posar-hi les eines necessàries per obrar en aquell castell (EUC, 13(1928) p. 143). El 1341, per manament reial, es disposa que el batlle de Lleida lliuri cada any mil sous per a les obres del castell reial de la dita ciutat (Ibidem, p. 159). Per a decoració de la capella d'aquest castell, Ferrer Bassa, hi pintà uns retaules (RUBIÓ I LLUCH, I, p. 139) i el 1356 es féu pagament al pintor barceloní, Ramon des Torrent, per l'obra d'un guardapols pel retaule de la dita capella (Ibidem, p. 178).

Contentem-nos ara, però, amb un detall del que ha vingut a les nostres mans i sense caure en la minuciositat expositiva. diguem que entre les obres de més envergadura de les quals ens ha estat possible haver notícia, així com de la intervenció del nostre monarca en elles, considerem dignes de menció les que segueixen:

Castell de Caller, a Sardenya¹⁵, el de Castellfavid, a València¹⁶; el de Tortosa, ja esmentat¹⁷; el de la Garriga¹⁸; el de Perpinyà amb l'obra del rellotge i del seny que li corresponia¹⁹, obres pictòriques²⁰ i jardins²¹; les de la casa reial de Valldaura²², les del rec de "Thoir"²³, i les de la cadena de Porto Pi²⁴.

¹⁵ ARP, M.R. 2418, 2419; Obreria del castell de Caller (1355, Berenguer Roig; 1376, Miquel ça Rovira). Pere III ordenà la construcció al seu palau reial del castell de Caller, del seu arxiu i escrivania amb volta de pedra (RUBIÓ I LUCH, II, p. 129). — El monarca, en nomenar administrador del Cap de Caller de l'illa de Sardenya, disposa que siguin continuades les obres del dit castell (ACA, Reg. 1292, f. 91).

¹⁶ ARP, M. R. 2420: Obreria de Castellfavid (1349-52, Joan Pérez del Portero).

¹⁷ Ibidem, 2437, 2438: Obreria del castell de Tortosa (1363-65, 1369-70, Pere ça Costa). El 1378 el rei autoritza dit ça Costa per fer tallar tota la fusta, que es necessités per a l'obra del susdit castell, en el bosc entre la "ciutat de Tortosa e l'espital de Sent Johan de Jherusalem" i mana que li siguin donats "sis caeros amb tots sos apperellaments d'aquells que son en lo castell de Morvedre" (ACA, Reg. 122, f. 15).

¹⁸ Pere III escriu a Berenguer Simon que "Madona Ffortiana ha mester alguna fusta a obs del seu castell de la Garriga", manant que en compri de "la pus bella que trobar se puixe" (ACA, Reg. 1284, f. 21).

¹⁹ ARP, M. R. 2434, 2436, Obr. del castell de Perpinyà (1346-47, 1367-71, G. Amarill obrer). Per lletra reial datada a 10 d'agost de 1381, adreçada a Guillem Amarill, obrer de Perpinyà, se li manà reformar el cloquer de la capella reial del castell de dita ciutat, inclòs el seu corresponent "caragal" (ACA, Reg. 1292, f. 91). L'any 1376 es treballava en la golfa (algorfa) del dit castell (Reg. 1258, f. 26). Pere III manava que al prat del mateix castell es plantés "gieva d'erba bona e verda"; que es tallessin, per vells, els olivers del bosc i que s'hi plantessin "alzines sures e roures glaners, e no canells" (Reg. 1263, f. 8).

Sobre l'obra del rellotge i del seny de Perpinyà, vegeu: ARP, M. R. 2435: Obreria del rellotge i del seny del castell de Perpinyà (1356, = Ramon Sans). És curiós de consignar la paga feta a un "Maestre de pera e de calç per eyl e son macip qui començaren de obrar les .ij. fornals majors ont se devia obrar la ferramenta del arelote" (f. 2).

²⁰ COROLEU, ob. c., p. 28. El rei manà a Ferrer Bassa que pintés el retaul de la capella del palau reial de Perpinyà (EUC, 13(1928)170).

²¹ COROLEU, l. c., p. 26.

²² ARP, M. R., 2414, Obreria de Valldaura (1380-81, Pere dez Vall).

²³ Ibidem, 2449, Núm. 1: Obreria del Rec de "Thoir" (1368-69, B. Amigó). En l'any 1381, era "obrer maior e de guardia del Rec de Thoyr", Arnau Matoses, minucier de la casa del primogènit (ACA, Reg. 816, foli 136 v.º).

²⁴ ARP, M. R., 2449, núm. 2: Obreria de la cadena de Porto Pi (1354, Bernat Adela).

Murs per a la defensa de Tarragona (doc. núms. 6 i 7), Lleida²⁵, Sant Celoni²⁶, Figueres⁷; Drassana i muralles de Tortosa (doc. núm. 8); fortificació del castell i vila de Murvedre (Sagunt)²⁸, murs del raval de Cervera i clos de Poblet²⁹.

Pel que fa referència a la nostra ciutat comtal, refereix Bofarull³⁰ que el govern d'aquest rei guerrer, savi i polític, presenta per a ella una de les èpoques més brillants, en la qual fou embellida amb una quantitat considerable d'obres utilíssimes, arxius, fonts, armeries, ultra aquelles del palau menor³¹ i major³² aHudides. Les de les muralles i fossats³³ per a les quals

²⁵ COROLEU, l. c., p. 16 i 17. També de Girona (ACA, Reg. 1262, f. 5 v° i 102 v°) i de Saragossa (Reg. 1216, f. 14).

²⁶ ACA, Reg. 813, f. 168.

²⁷ COROLEU, l. c., p. 98.

²⁸ ARP, M. R., 2433: Obreria de la fortificació de la vila i castell de Murvedre (1365. Francesc Vich). Consta una despesa en jornals per la gent "que muntaren fusta a obs del caramancho, que's feye en la torre que'l Rey de Castella feu" (f. 35).

²⁹ Pels murs del raval de Cervera: ACA, Reg. 1256, f. 34 v°. Per dues lletres reials es concedí llicència a l'abat de Poblet per a murar el circuit del dit monestir, amb facultat de fer contribuir a l'obra els homes indefensos de la seva senyoria, amb la condició de refugiar-se en cas necessari en la nova fortificació (BOFARULL, *Doc. inéditos*, núms. 104 i 105, pàgs. 353 i 355). Per més detalls de la dita fortificació, vegi's DOMÈNECH, l. c. pàgs. 36 i 257.

³⁰ BOFARULL, *Condes Vindicados*, II, p. 281.

³¹ ARP, M. R. A., 539: Obreria del palau de la reina Elionor (1386-73, Hereus de Miquel Palau, qui fou escrivà de ració de la reina). *Ibidem*, 540. (1377-78, Jaume Landrich).

Aquest palau, l'adquirí Pere III l'any 1370 (PUIGGARÍ, *Garlanda de Joyells*, Barcelona, 1879, p. 154; CARRERAS CANDI, *Geografia*, etc. ... p. 420).

Per a la custòdia i conservació d'aquest palau, per ordinació reial fou nomenat el mestre d'obres, Guillem Carbonell, en el nomenament del qual consta la reglamentació pròpia d'aquest ofici i el sou que se li assigna (BOFARULL, *Documentos*, VI, núm. 102, p. 343).

"Item costarem .vj. tronyelles que foren comprades en Valencia per trossar .M. rajoles de diverses colos, que la aljama dels juheus de Valencia donaren a la Senyora Reyna per a ops del seu palau" (A. 539, f. 213 v°).

"Item costa de portar .j. banch al palau on entretallava en Simon Rocha, fuster, los finestratges del dit oratori" (A. 539, f. 213 v°).

Jornals de "picar los sitis que de manament del Senyor Rey, fiu fer en les .ij. finestres de la sala dels cavalls, e en la finestra de la cambre blanca del Senyor Rey" (A. 539, f. 65 v°).

³² ARP, M. R., 2409, núm. 1; Obreria del palau major de Barcelona (1359-69, Berenguer de Relat). *Ibidem*, 2409, núm. 2 (1375, Francesc de Blada). El 1376 el rei demanà al procurador reial de Mallorca pedra "de la pus blanca del tall de Solleri" per a l'obra del seu palau (ACA, Reg. 1260, f. 8).

El 1379, els jueus de Sant Feliu de Guíxols trameteren al rei quatre columnes per als finestrals davanters de la nova sala que construïa en el seu palau de Barcelona (CARRERAS CANDI, *Geografia*, p. 417, núm. 1143; PUIGGARÍ, l. c., p. 78).

³³ Pere III, l'any 1357 (20 agost), concedí privilegi per a establir "imposi-

feia dur la fusta de les riberes del Tordera (doc núms. 9 i 10), les de la catedral, Santa Maria de la Mar, Llotja³⁴, palau de la Generalitat i Casa del Consell de Cent³⁵, diverses obres menors³⁶.

cions" sobre "mercemoniis et victualibus" (Arx. Hist. Ciutat, *Diversorum Secundus*, f. 79). L'any 1358, s'hi treballava activament (*Liber albaranorum venerabilis Jacobi de Guadbes, clavari operis murorum civitatis Barchinone*). A 3 de juliol d'aquest any, foren pagades les despeses per "a fer los .ij. trabuchs nous de .j. caxa qui son en la Ribera de la Mar de la ciutat, so es, la .j. denant lo monastir dels Frares Menors, e l'altre, denant la lotge nove de la dita ciutat, los quals foren fets per deffenniment de la Ribera e del vaxells qui estan en la playa de la dita ciutat per ço que enanichs no'ls puxen dar dampnage" (Manual, 1356-61, f. 67 vº). De l'any 1361 hi ha tres èpoques d'obres de muralles i fossats (Manual, 1356-61, f. 183, 184, 185).

En el privilegi reial (5 setembre 1362) per a la construcció dels murs, consta que cal derruir les cases colindants a aquests "per spatium triginta palmorum ad mensuram cane Barcinone a parte interiori ipsorum murorum, et spatium viginti quinque canarum, a parte exteriori" (*Diversorum Sextus*, f. 289).

"Dades e missions fetes per raho de la nora qui fo feta a obs de traure la terra del vall de la dita ciutat, així com dius per menut se conte". La construcció d'aquesta durà catorze setmanes. (Llibre de rebudes i dates per la construcció dels murs, 1362-64, f. 366), "per preu de .xiiij. carregues de pals les quals aporte del terme de Mogoda a la Ribera de la Mar de la damunt dita ciutat a obs de les palissades qui son stades fetes en al dita Ribera" (*Clavaria*, 1363-64, f. 118).

³⁴ El 26 octubre 1357, es féu una liquidació de comptes per l'"obra de la lotge nova qui es començada en la Ribera de la Mar de la dita ciutat" (Manual, 1356-61, f. 44).

³⁵ BOFARULL, *Condes Vindicados*, II, p. 283.

³⁶ Els anys 1343-44 es treballava en el castell de la cort del veguer i, en especial, "en la obra de un seny ... en la torra major ... lo qual seny devia tochar tots vespres al seny del ladre, e tota hora que hom vulgues apellar Consell de Cent jurats" (Llibre del Consell, 1243-44, f. 79 vº-80). És col·locà una creu al "Coll de la Salada" i una altra "al Coll de la Creu en lo camí del Lobregat". (*Ibidem*, f. 66, 81).

Els anys 1350-51, en les conduccions d'aigües a les fonts (Llibre del Consell, 1350-51, f. 1. 27-58). Per l'obra de la font de la plaça de Sant Jaume, fou precis enderrocar la casa d'en Garrofar per construir "lo viver de la aygua de les fonts qui ragen en la dita plassa" (Manual, 1356-61, f. 9). Segons Carreras Candi, l'any 1356 rajaren les primeres fonts que foren la del claustre de la Seu i la de la plaça de Sant Jaume, amb aigües provinents de la serra de Collcerola (*Geografia, Ciutat de Barcelona*, p. 392). L'any 1358 es féu venda a la ciutat de l'alberg de Ramon Morell, notari "a obs del destilador qui's fa en la plassa de Santa Anna" (CARRERAS CANDI, I. c. p. 393). Es treballà en l'"obra de la resclosa qui's fa en la riera de la dita ciutat assats prop del portal de Santa Ana" (*Clavaria*, 1365-66, f. 159 vº) i amb plena activitat en l'"obra del pont de fust situat en lo flum de Llobregat prop la vila de Sent Boy" (Manual, 1356-61, f. 95, 132, 171); "en aplanar e adobar lo pati denant la pescateria nova de la ciutat, e encare lo pati qui es fora e denant lo portal de la Boqueria e per alsunes altres obres en les carreres de la ciutat" (Llibre del Consell, 1354-59, f. 11); "en fer adobar lo Camí de Coll Blanch e en picar los losats de diversos carrers de la dita ciutat" (*Clavaria*, vol. 9, any 1370, f. 146). Enderroc de l'alberg d'Antic

Una menció especial mereixen les obres importants fetes a les Drassanes⁸⁷ per Pere III, qui, amb privilegis a la ciutat, concòrdia amb els consellers i iniciativa de cobrir-les amb material petri, disposava el menester en consonància a la puixança marítima de Barcelona⁸⁸.

És a ell que se li acut, en ésser per finir la meitat de l'entaulament de la construcció (1381), que es deixi un "pati cel" que seria "en mig de la dita Daraçana" (doc. núm. 11) i que més tard (primer de març de 1382) n'assenyali les dimensions en aquesta forma "on com despuys pensants en la plaça que deu romanir en lo mig de la Daraçana, es assaber de la longuesa de la popa de les galeas qui son tirades en l'andana jusana fins

Llorens "qui era al forn dels archs denant lo Portal bisbal per a ferne plassa" (Manual, 1356-61, f. 9); "alsar obrar e reparar la torra del farell de Montjuhich" (Manual, 1356-61, f. 9), i "l'obra del trinquet de la ballesa, prop del monestir de les Menorettes, per ço que les gents de la dita Ciutat s'exercitaren aqui a tirar ab balesta" (Manual, 1356-61, f. 62).

El 1356; empedrat de la plaça de la "Cocorella" i carrer de la "Porta ferriça", a fi d'evitar inundacions en temps de pluges (ACA, Reg. 808, f. 264); obra del pont de pedra que es devia fer a la riera de "Mogoda" (Llibre del Consell, 1354-59, f. 12 v.º); obra del camí a Fraga (Ibidem, f. 14); obra de l'"alembor" que es fa prop del portal de Santa Eulàlia; adob del camí del coll de Finestrelles (Clavaria 1370, f. 165; 169 v.º), i del "camí qui es fora lo Portal Nou" (Clavaria 1371, f. 42 v.º).

⁸⁷ ARP, M. R. 2453: Obreria Drassanes Barcelona (1383-84. Bertran Sala). En 1356, pagament a Pere Sanglada, administrador de les Drassanes "Item ne devia convertir e dar als maestres fusters qui tallaven la fusta de olzina al bosch. .l. lib". Item ne devien convertir e dar als maestres qui tallaven l'alber, XX lihs. (Ibidem, M. R. 782, Llibre de notaments comuns, f. 3). En 1378 el sostre d'una torra menaçava enrunar-se (ACA, Reg. 1546, f. 61 v.º).

⁸⁸ ACA, Reg. 933, f. 82.

En la concòrdia entre el rei i els consellers de Barcelona (9 juny 1378) per l'obra de la Drassana, es disposa que sigui coberta "Item com la dita Daraçana vostra, Senyor, no sia cuberta e per aço que les galees estiguen dins aquella a sol e a vent e a pluya, perque son dins breus temps consumades destroydes, e en temps de pluies ni si pusca obrar per vob que fos, e pus que sera murada valleuada e enfortida per la ciutat de part de fora e les fustes hi poran estar sens perill d'enemichs, sia fort necessaria e profitosa cosa a vos Senyor, e a tota la cosa publica de vostres Regnes e terres que la dita Daraçana se cobre e que'x pusquen estar a cubert e s'i puschen salvar e conservar les galees. E no solament, Senyor, la dita Daraçana haia mester que sia cuberta, ans encare hi haia ops butigues e casaments per tenir hi exarcies, e armes e altres coses necessaries a les galees, e lochs aptes en remolars e cuyrats e altres puxen lavorar. E encara apres la dita Daraçana, sia lo pati qui es entre la dita Daraçana e lo mur de la dita ciutat, del qual pati pot esser presa pertida e ajustada la dita Daraçana" ... "la qual cuberta de la dita Daraçana es ordonada per vos, Senyor, que sia feta ab pilars e archs de pedra e ab taulades, segons qui ja per lo Senyor rey besavi vostre fo començat ..." (ACA, Reg. 933, f. 82 v.º)

a la proha de las galeas qui seran en l'andana subirana, haiam determenat e vullam que la dita plaça haia de lonch tot lo larch d'una galea e queucom mes, per tal que si alli volien fer fer galeas, que's pogues fer, e que se les volien mudar del cap de la plaça en l'altre tot lo travers ab arguens, que semblantment se puxe fer" (doc. núm. 12).

Recordació gloriosa de la seva intervenció, avui encara ens és vistent per a joia dels ulls i esplai de l'ànima l'escut seu en les pedres romanalles de la vella Drassana barcelonina.

El fustam sobrer d'aquesta i les desferres de les galeres allunyades ja de la mar per sempre, per ordinació reial vingueren a ésser aprofitadores, adjutori estimable en les obres del palau major que no fa gaire citàvem (doc. núms. 13 i 14).

Un manament de Bernat de Coll, del 1370, per a l'acabament de l'obra de la cambra del dit palau, palesa novament el seu gust artístic, detallant que voldria que fos decorada amb inscripcions, posant sobre el portal el "timbre" reial i una llegenda que perpetui que la dita cambra fou obrada per ordre de Pere III. "E quant es de les letres qui s'an a fer en l'espai dels .xv. palms de la cambra on non ha, volem que sien aquestes: A SIGNIS CELI NE TIMUERITIS QUE TIMENT GENTES, QUIA EGO VOBISCUM DOMINICUS DEUS VESTER. E si de les letres del dit vers lo dit espai no's complira, faessets n'i fer e complir lo dit espai d'aquestes letres: ET VERBUM CARO FACTUM EST, e d'alli avant ay-tantes com ni cabessen tro l'espai hagues compliment. E de les letres qui's han a fer sobre'l portal damunt lo timbre, parrie'ns que deguessen esser aquestes: EN L'ANY DE LA NATIVITAT DE NOSTRE SENYOR MCCCLXX, LO MOLT ALT SENYOR EN PERE TERÇ, REY D'ARAGO FEU OBRAR AQUESTA CAMBRA. E si d'aquestes letres les dues listes no's complien, faessets hi tot lo nostre titol, ço es, de Mallorca, de Sardenya, e de Corcega e Comte de Barchelona, de Rossello e de Cerdanya³⁹.

A aquest palau l'any 1384 li eren destruïdes les conduccions que el proveïen de l'aigua provinent de la principal font de la Seu barcelonina, segons expressió del rei, el qual s'havia d'interessar per la reparació i de plànyer que això s'esdevingués "per l'escombrament inverçosament fet per multitud de gentz

³⁹ COROLEU, l. c., p. 24.

que desembergants la Seu gitaven e trahien d'aquella pedres carretals fort grans de la obra vella qui enderrocaven⁴⁰, les quals pedres carretals llançaven o jaquien anar a caure a tot lur pes en la carrera, e per conseguint es versemblant que los canons per los quals dita aiga decorre sien trencats" (doc. número 15).

La preocupació per les obres d'aquesta necessària reparació trivialment casolanes, arribaven fins al monarca allunyades de les de més importància; però, amador de l'ordre i del detall, no devien pas fer-li l'atenció negligidora; tampoc no li feia el verger del palau menor l'any 1368 quan acuradament atenia a la plantació d'arbres i de flors⁴¹. Per l'eixamplament del jardí reial, el 1383, el monarca havia d'indemnitzar per l'enderroc d'un alberg, davant del de Berenguer de Relat⁴² i el de "Blasco Peres de Biesa" per ésser col·hindants a l'estada de la reina (doc. número 16)⁴³.

El mateix any, tal vegada amb destinació a ésser plantats en els llocs que els enrunats casals deixaven lliures, Pere III feia recordança dels flairosos llessamins valencians i, en lletra del 24 de febrer, escrivia al batlle general de la ciutat del Túria que li'n trametés d'aquells que tinguessin "la flor gran e ample"⁴⁴, mentre feia preparar l'emparrat amb fusta de velles embarcacions, igual a la que havia aprofitat de la Drassana en

⁴⁰ Els enderrocs parcials de la Seu vella, començaren l'any 1379, quan estigué llesta la cripta de Santa Eulàlia i acabada la volta major (*Bol. Acad. Buen. Letras, Barc.* 7(1913)136: *Les obres de la Catedral de Barcelona*, per F. CARRERAS CANDI).

⁴¹ En ARP, M. R., A. 539, f. 297 trobem anotades aquestes compres d'arbres i plantes: cinc llimoners a 6 sous barcelonins la peça; cinc poncems a 13 diners cada un; tres xiprers a 8 sous 3 diners la peça; una murtra a 4 sous i tretze tarongers a 5 sous la peça i a més 12 diners pel valor de set perxes de salze per al seu sosteniment; cinc plantes de murtra, 8 sous; un florer, 6 sous inclosos 6 diners de ports; una sort de roses, 4 sous; cent cinquanta plantes de lliri, 5 sous; vuit parres de diverses espècies a 15 diners la peça; dues parres agrasseres, 4 sous i 2 diners; llessamins i roses blanques, 10 sous i 6 diners; dos presseguers, 2 sous, i finalment quatre tarongers, 30 sous de moneda barcelonina.

Pere III, el 1378, volent fer "plantar a empeutar albergens" en demana a Pere Carcasona, del lloc d'Almenar, per al seu verger de Barcelona (COROLEU, l. c. p. 42). El 1387 ordena fer plantacions al verger reial de València (ACA, Reg. 1274, f. 202).

⁴² COROLEU, p. 41.

⁴³ Anteriorment (1367) per l'obra del dit verger foren enderrocats altres albergs, i les desferres foren aprofitades per a altres construccions del mateix palau (COROLEU, l. c., p. 21).

⁴⁴ *Ibidem*, p. 41.

el palau major (doc. núm. 17), per tal que els llessamins poguessin a pler enfilarse, fer lluidora la seva blancor i dur la recordança tothora de les terres que enllà de la Catalunya nostra havia conquerit l'alt rei en Jaume, com a joia novella aportada a la diadema comtal.

JOSEP M.ª MADURELL, MARIMON

DOCUMENTS

I

Saragossa, 19 juny 1381.

Pere III mana a Jaume Landrich, obrer del palau menor de Barcelona, que faci pavimentar la cambra gran nova del dit palau, amb rajoles de València, dels colors que indica en un paper.

Lo Rey. Nos volem que la cambra gran nova del nostre palau menor de Barchinona sia enrejolada e peymentada en la forma e segons que us trametem ordenat en .j. paper dins la present interclus. Per que us manam que de continent façats la dita cambra enrejolar e peymentar en la forma dessus dita. E haiats de les rajoles de València d'aquelles colors e axi com veurets en lo dit paper, en manera que segons aquell se segueasca tota la obra. E fets que's faça endreçadament e be. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a .xviiiij. dies de juny del any .M.CCC.L.XXXI. Rex Petrus.

Fuit missa Jacobo Landrich, operario palacii minoris civitatis Barchinone.

Fuit missa signata.

ACA, Reg. 1272, f. 87.

2

Saragossa, 18 novembre 1381.

Manament del rei Pere a Jaume Landrich, per tal que faci fer la xemeneia de la sala major del palau de Barcelona, aprofitant l'ocasió de pavimentar-la.

Lo Rey. Nos havem acordat que, pus fets pahimentar la sala major del nostre palau menor de Barchinona, se faça aximateix la xemenea que si deu fer, car mils vendra que are's faça, que si

romania a fer per avant. Per que us manam que la façats fer acabadament e be, e que façats que sega e haia sustantiu en bons permodols o arquets de pedra, de guisa que sia be ferma, e que la llar sia aiximateix be empahimentat de pedra, per manera que'l foch que si fara no pogues donar dampnatge al sostre. E lo cano o fumeral pot esser del ample del cano de la xamenea de la Sala dels Cavalls. Empero aço e tota la dita xamenea, volem que's faça ab consell de'n Rocha, per ço car creem que'l hi dara profitos e bo. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a .xviij. dies de noembre del any .M.CCC.L.XXXI. Rex Petrus. Ffuit directa Jacobo Lendrich.

Dominus Rex mandavit michi
Bartholomeo Sirvent.

ACA, Reg. 1276, f. 90v.

3

Paga Mestre Aloi, pel transport d'unes imatges de pedra de Girona a Sant Feliu i d'allí a Barcelona.

Maestre Aloy imaginayre.

Item appar per lo dit compte en .lxxxvj. cartes. Que per lo dit Pere dez Vall, foren donats al dit Maestre Aloy, ab albara d'escriba de Racio, scrit en Barchelona a .v. d'agost del dit any, en accorriment de les messions que havia a fer, en fer venir algunes images de pera de la ciutat de Gerona al loc de Sent Ffeliu, e del loc de Sent Ffeliu a la ciutat de Barchelona, .xxx. florins dels quals deu retre rao a la cort. E axi a memoria, etc.

ARP, M.R. 785. Llibre de notaments comuns, any 1368, f. 292v.

4

Saragossa, 12 octubre 1381.

El rei Pere demana a Berenguer Marquès i a Llop de Sos les mides de les bigues de fusta necessàries per la construcció de la tribuna del castell reial de Lleida.

Lo Rey. Nos volem fer provisió de fusta en aquestas pertides, on de present n'avem avinentesa a ops de la tribuna, la qual axi com sabets havem acordada de fer en la nostra capella del castell de Leyda. E havem mester que sapiam la mesura de les bigues que y son necessaries. Per que us manam que ab maestres ensemps

prenats mesura ab .j. fil d'ampalomar encerat del tou de la dita capella, e d'aço que les dites bigues hauran a entrar en paret de cascuna part, e trametets nos la dita mesura per lo portador de la present. E fets nos saber quantes alnes a mesura de Leyda haura la dita mesura. E sapiats ab los maestres les dites bigues segons lo tret que hauran, quant deuen haver de taula e de gruix, e encara quantes n'i haura mester segons lurs vijares. E encara volem que'ns trametats mesura ab fil d'ampalomar encerat de la emplaria que haura la dita tribuna, per tal que en tot puxam mils provehir. Dada en Saragoça a .xij. dies de octubre del any de la Nativitat de nostre Senyor .M.CCC.L.XXXI., sots nostre segell secret.

Ffuit directa Berengario Marquesi et Lупpo de Sos.

Et loco signi fuit ibi positum sigillum anuleum.

Dominus Rex mandavit michi

G.^o Oliverii.

ACA, Reg. 1276, f. 69.

5

València, 22 maig 1382.

Manament del rei Pere a Joan de Samangos per tal que no retardi la tramesa de fusta per a la construcció de la tribuna de la capella reial del castell de Lleida.

Lo Rey. Per lo feel cambrer nostre en Berenguer Merques, havem sabut que encara no li havets tramesa la fusta que li davets trametre a ops de la tribuna de la capella del nostre castell de Layida, e de la qual nos vos donam les mides enguany en Saragoça. Per que us manam expressament que la dita fusta, la qual sia de les dites mides, trametats encontinent al dit Berenguer, qui d'aquella deu fer fer la dita obra. E en aço dats diligencia de guisa que per colpa vostra la dita obra no's haia a reterdar. Dada en València sots nostre segell secret. a .xxij. dies de maig del any .M.CCC.L.XXXII. Rex Petrus.

Dirigitur Johanni de Samangos, de Camera Domini Regi.

Dominus Rex mandavit michi

Bartholomeo Sirvent.

ACA, Reg. 1274, f. 64v.

6

Lleida, 16 gener 1375.

Orde de Pere III al capità Joan de Ulzinelles per tal que prossegueixi en la construcció dels murs i valls de Tarragona, menyspreant els que s'oposen a l'enderroc d'albergs.

Lo Rey. Capita. Entes havem que les obres dels murs e valls de Terragona, se triguen espeejar axi per frivoles oposicions de alguns havents alberchs o possessions contigues als dits murs, com en altre manera en tant que les dites obres no's continuen axi com deuriem e es de necessitat, per que com per esquivar lo perill qui es en la triga de les dites obres, vullam que aquellas sien diligentment continuades. Manam vos fort expressament e de certa sciencia que continuament obrets e fagats obrar e continuar les dites obres ab gran diligencia, menyspreades les oposicions dessus dites, tota exceptio e contradiccio remogudes. Volents que si per ventura procehien de nostre cort algunes letres o manaments en contrari, posat que per inadvertencia, o en altra manera fossen signades de nostra ma, aquelles no obeiscats, ans ab diligent cura fagats les dites obres cuytar, en manera que sens tot embarch los dits murs se puxen per tot correr dins breu temps, segons que la necessitat de les dites obres requer. Dada en Leyda sots nostre segell secret. a .xvj. dies de janer, del any .M.CCC.L.XXV. Rex Petrus.

Fuit missa Johanni de Ulzinelles.

Matheus Vallfogoni mandato regio
facto per Guillemum d'Entença, militem,
cons. et protonot.

ACA, Reg. 1247, f. 51v.

7

Saragossa, 5 juliol 1381.

El rei Pere mana al pavorde de Tarragona que, d'acord amb els cònsols, faci reconstruir les privades de l'alberg de l'abadia de Poblet de la dita ciutat, que foren enderrocades amb motiu de les fortificacions fetes en ocasió de les guerres.

Lo Rey. Peborde. Fem vos saber que l'abat de Poblet ha .j. alberch en Terragona, segons que vos matex vos sabets. E per rao d'estes guerres que nos havem haudes, la ciutat de Terragona

s'és fortificada, axi com les altres ciutats e lochs de nostra Senyoria, per la qual cosa los consols de la dita ciutat, faeren enderrocacar unas privades que eren en lo dit alberch que exien fora lo mur. E com los sindichs del dit abbat tots dies per defensio del monestir haien a esser en la dita ciutat, e sia de gran necessitat a ells, per tal com son religiosos, e bonament no poden anar defora axi com los seglars, lo dit abbat haia supplicat a nos que les dites privades pogues fer tornar en lo dit alberch e per tal com lo dit alberch es fort petit, pregam vos afectuosament, per ço com reputam lo dit monestir esser casa nostra propia, que vos fagats ab los dits consols, als quals d'aço aximatex escrivim que ab tot acabament les dites privades sien tornades al dit alberch. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a .v. dies de juliol del any .M.CCC.L.XXXI. Rex Petrus.
Dirigitur Preposito Terracone.

Dominus Rex misit
eam signatam.

ACA, Reg. 1277, f. 14. Al f. 14 v.º, lletra sobre el mateix, als cònsols.

8

Saragossa, 18 juny 1381.

Lletra de creença del rei Pere a favor del seu conseller i uxer d'armes Guillem Pinyol, adreçada als prohoms de Tortosa, amb motiu de les obres dels murs i de la Drassana de la dita ciutat.

Lo Rey. Promens. Nos sobre la obra dels murs d'aquexa ciutat de Tortosa e de la Deraçana que volriem e havem fort a cor que fos feta aquí, havem comanades algunes peraules al amat conseller e uxer d'armes nostre mossen Guillem Pinyol, per ell a vosaltres de nostra part explicadores. Per que us pregam e manam, que creegats de tot ço que's en dira de nostra part. E allo complits per obra axi com si nos personalment vos ho dehiem. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a .xviiij. dies de juny del Any .M.CCC.L.XXXI. Rex Petrus.

Fuit missa procuratoribus et probis hominibus civitatis Dertuse.
Fuit missa
signata.

ACA, Reg. 1272, f. 84.

9

Barcelona, 13 octubre 1368.

El batlle general de Catalunya comunica al batlle de Tordera que deixi tallar pals de vern als mestres de tallar fusta tramesos pels consellers de Barcelona.

En Pere ça Costa, etc. Al amat lo batlle de Tordera, o a son lochtinent. Salut e amor. Com los Consellers de Barchinona, de manament del Senyor rey, haien tremeses mestres de tallar fusta, en la Ribera de Tordera, per tallar pals de vern, a ops de algunes obres, qui's fan a salvament de la dita ciutat. E he entes per letra dels dits mestres que alguns homens de vostra batlia contrasten de tallar los dits pals, per ço com ne demanen preu immoderat, per ço de part del Senyor rey vos manam que als dits maestres lexets tallar en tots los lochs, que a ells sia pus covinent de tallar-ne, e'ls vullen taylor, pagant ells aquells de qui la dita fusta sera, a conexença nostra e del mestra maior, qui aqui es, aplicanthe si us volets un prohóm de la dita parroquia qui ab sagrament los estim ab vosaltres ensemps. E encara los hajats de la dita parroquia totes bisties que haien mester, per portar los dits pals a la mar, tots affers relexats, pagant ells les dites bisties, a conexença de vosaltres damunt dits. E en aço per res alro no mudets. Datum en Barchinona, a .xiiij. dies de octubre del any de Nostre Senyor .M.CCC.LXVIII.

ARP, Classe 1.^a, D. 5. f. 29.

10

Barcelona, 14 octubre 1368.

Ordre als oficials reials, donada pel batlle general de Catalunya, per tal que sempre que siguin requerits pels mestres de tallar fusta proporcionin les bèsties necessàries per a transportar pals fins a la mar.

En Pere ça Costa, etc. Als honrats tots e sengles oficials del Senyor rey, o a lochtinents d'aquells. Salut e honor. Con los consellers de Barchinona, de manament del Senyor rey, haien tremeses mestres per diverses lochs de la Ribera, specialment en la Ribera de Tordera, per tallar alguns pals de vern, dels quals se ha

a fer alcuna obra necessaria per salvament de la ciutat, e los dits maestres haïen mester algunes besties per tirar los dits pals a la mar. Per ço de part del Senyor rey, vos manam que, tota vegada que per un dels dits mestres siats requests de haver besties de nostra jurisdiccio per portar los dits pals a la mar, los ne hajats totes aquelles que ells ne haïen mester, qui pero sien acostumades de logar se, pagant aquells a conexença nostra e del mestre, a preu sufficient. E aço no mudets per res en neguna manera, tota triga post posada. Datum en Barchinona, a .xiiiij. de octubre del any de la nativitat de Nostre Senyor .M.CCC.L.XVIII.

ARP, Classe 1.ª, D. 5, f. 29v.

11

Saragossa, 6 maig 1381.

Lletra del rei a Pere Terré, alegrant-se del proper acabament de l'obra de la Drassana barcelonina, en la qual dóna instruccions per a la continuació de la mateixa obra.

Lo Rey. Micer Pere. Éntes havem per lo feel scriva de racio de casa nostra, en Bernat Buçot, que la obra de la darassana es tan avençada que d'açi per tot lo mes d'agost primer vinent tot lo pus luny, la meytat de la dita Derassana sia cuberta, e que si poran salvar .viiij. galeas, de que havem haut gran plaer, e entenem e sabem be que aço ha fet la vostra bona cura e diligencia, e siats cert que us tenim d'aquest servey per obligat a vos. Pregant vos que, axi com havets be començat, vullats fer e continuar la dita obra, per ço que aquella al pus prestament que fer se puxa, haia bon acabament, com sia cosa qui a nos torn a gran plaer e be que es de la cosa publica; e plau nos e volem que per ço que la obra sie pus aptament feta e que en lo pati cel qui sera en mig de la dita Daraçana, no haia los reaspatles qui ja son fets als archs qui afronten vers lo cel, ne encare alguns archs qui eren dictats segons la obra començada, los quals per levar los dits reaspatles se devien fer mig lo cel per ligar la dita obra de la una pertida de la cuberta de la dita Daraçana tro en l'altre pertida, que la obra que havets pensada aqui de fer e de enfortir los archs primers qui afronten vers los dit cel sia feta e seguida axi com es acordat ab los mestres qui sobre la dita obra han consellat. E no resmenys, plau a nos que sia legut a vos e an Bertran Sala, daraçaner nostre, qui es administrador de la dita obra per vos, que la dita moneda que ha o haura per despendre en la dita obra,

li sia legut adobar e reparar les torres e les clusures de la dita Daraçana, segons que a vos e al dit Bertran sia ben vist faedor. E volem que sapiats, que havem gran plaer com havem sabut per lo dit nostre escriptura de racio, com en la dita obra se pot despendre totes setmanes tro a la fi del mes de noembre primer esdevenidor, entre la ciutat de Barchinona e la obra de la lotga .xxx. lliures, .x. sous, pero per ço que pus inverçosament la dita obra sia acabada, hauriem per agradable que dels .x^m. sous que la dita ciutat ha promeses are derrerament, en la dita obra hi fossin enadides .x. lliures en cascuna setmana, per ço que la dita obra hagues totes les setmanes en los dissaptes .xxxv. lliures, .x. solidos. E axi tenits ab los consellers de la dita ciutat totes aquelles bones maneres que puxats per que nostre voler se seguesca com cosa sera de que nos traurem plaer, e la cosa publica de la dita ciutat ne haura profit. Dada en Saragoça sots nostre segell secret. a .vj. dies de maig del any .M.CCC.L.XXXI.

Fuit missa Petro Terreni, legum doctori.

Dominus rex mandavit michi
Berengario Vallossera.

ACA, Reg. 1272, f. 31.

12

València, 1 mars 1382.

Manament del rei, a Pere Terré, per tal que es faci una plaça al mig de la Drassana de Barcelona, on puguin obrar-se les galeres.

Lo Rey. Micer Pere. Per relacio den Berenguer Simon, havem sabut que la andana de les .viiij. voltes posades en la nostra Daraçana de Barchinona, ço es en la partida vers la Mar, son cubertes e acabades complidament. E ja en cascuna de les dites voltes ha una galea a cubert, de que havem gran plaer, e'n loam vostra bona diligencia, sabents la bona obra que vos hi fets e la bona cura que y dats. Mes havem entes, que volets començar l'altra endana posadora en la partida demunt de la dita Daraçana, en la qual partida ha haver altres .viiij. voltes, segons que per nos fou ordonat ans que pertissem d'aquí. On com despuys pensants en la plaça que deu romanir en lo mig de la Daraçana, es assaber de la longuesa de la popa de les galeas qui son tirades en l'andana jusana fins a la proha de las galeas qui seran tirades en l'andana subirana, haiam determenat e vullam que la dita plaça haia de

lonch tot lo larch d'una galea e queucom mes, per tal que si alli voliem fer fer galeas que's pogues fer, e que si les volien mudar del un cap de la plaça en l'altre tot lo travers ab arguens, que semblantment se puxe fer. E les raons que a aço nos mouen son aquestes: Primerament que les voltes cubertes, axi les davall com les demunt, seran per lo dit espay molt pus clares. Item que qual-sevol de les galeas se pora tirar e haver primera de la endana demunt e aquella varar. Item que los maestres d'axa, serradors e altres molt acostumats de lavorar en temps de grans afers, que bonament no poden lavorar ni serrar dins les voltes, a cubert poran lavorar e serrar e fer lurs afers dins la dita plaça, e encara en aquella posar totes les fustes necessaries a fer les dites galeas, les quals bonament no's porien posar en cubert per la estratura de les dites voltes. Per ço us dehim e manam que façats que la dita plaça romanga e sia segons la forma dessus dita. E aço no mudets per neguna rao. Com nos per les dites raons haiam deliberat e vullam que axi's faça. Dada en Valencia, sots nostre segell secret, lo primer dia de març del any .M.CCC.L.XXXII. Rex Petrus.

Dominus rex mandavit michi
Bartholomeo Sirvent.

Dirigitur Petro Terreni, legum doctori civitatis Barchinone.

Similis litera de verbo ad verbum et sub eisdem data et signo fuit directa Bertrando Sala, daraçaneiro dicte Daraçane que incipit: Lo Rey. Per relacio de'n Berenguer Simon havem sabut, etc.

Idem.

ACA, Reg. 1276, f. 171.

13

Barcelona, 24 setembre 1359.

Manament de Pere III, a Bonanat des Coll, conservador de les Drassanes, per tal que lliuri antenes, rems, ternals, etc., per a l'obra del palau reial de Barcelona.

En Pere, per la gracia de Deu, rey d'Arago, etc. Al feel de consell nostre en Bonanat des Coll, conservador de les nostres deraçanas. Salut e gracia. Com nos haiam ordonat que en lo palau nostre de Barchinone, sia feyta alcuna obra e adob, e a aquella obra sien necessaries, entenes, rems e altres fusts e arneses. Em per amor da ço, dehim vos e us manam que al feel nostre en Guillem Carbonell, lo qual havem diputat en mestre de la dita

obra o a qui ell volra en son loch, liurets o fassats liurar .xvj. entenes de galeas e aytantes mes anant com vos dira que'n haia mester per la dita obra. Item tots remns trencats dels nostres, que vos haiats e tingats no abtes a nevegar. Item ternals e postam, aytant con lo dit mestre haia mester per la obra demunt dita. E de les coses que liurerets al dit maestre, las quals convertira e haura necessaries en la dita obra, cobrets apocha ensemps ab la present. Dada en Barchinona .xxiiij. dies de setembre en l'any de la nativitat de Nostre Senyor .M.CCC.L. nou. P. cancellarius.

Franciscus Castilionis mandato regis
facto per Franciscum de Perilionibus, militem,
cons. et camarl.

ACA, Reg. 1546, f. 4.

14

Barcelona, 26 setembre 1368.

Pere III ordena a Pere ça Costa, batlle general de Catalunya i conservador de les Drassanes de Barcelona, que faci desfer una galera vella, per a aplicar la fusta a obres del palau de la reina.

En Pere, etc. Al feel conseller nostre en Pere ça Costa, batlle general de Cathalunya e conservador de les nostres dereçanes. Salut e gracia. Com nos haiam provehit e ordonat que, axi per algunes obres que s'an a fer en les estables del palau de nostra cara companyona la reyna, com en la dereçana e altres lochs, vos desfaçats, e desfer façats una d'aquelles galees de la dita dereçana, ço es aquella de que menys se pogues hom servir. Per ço us dehim e manam espressament que la dita galea desfaçats e desfer façats, e la fusta d'aquella matats o metre façats en les dites obres. Dada en Barchinona, a .xxvj. dies de setembre en l'any de la nativitat de Nostre Senyor .M.CCC.L.XVIII. Visa registrata.

Dominus rex mandavit michi
Bernardo Michaeli.

ACA, Reg. 1546, f. 44v.

15

Vilafranca, 9 setembre 1384.

Manament del rei Pere al batlle general de Catalunya, per tal que faci informació pel trencament de l'aigua de la font del palau reial de Barcelona, produït per l'enderroc de la Seu vella.

Lo Rey. Batlle general. Per letra de'n Bernat Rocha, maestre de cases, e per relacio de Ramon de Tarrega, porter nostre, e guardia del nostre palau maior de Barchinona, havem entes novellament que algun temps ha passat, l'ayga qui venia de la principal font de la Seu de Barchinona en la font del dit palau nostre es axi cascada, e trencada, que ha cessat e cessa de venir en la dita font, e que aço s'es esdevengut per l'escombrament inverçosament fet per multitud de gents, qui desembergants la Seu, gitaven e trahien d'aquella, pedres carretals e fort grans de la obra vella que enderrocaven, les quals pedres carretals lançaven o jaquien anar o caure a tot lur pes en la carrera, e per conseguent es versemblant, que los canons per los quals la dita ayga decorre sien trencats, de que nos desplaui, con, segons sabets, la dita ayga sia al dit palau cosa fort avinent, profitosa e delitabla, e . . . a nos assats plasant. E meravellam nos com vos per qui abans que per altre ho degrem haver sabut, no'ns en havets escrit, ne hi havets feta alguna provisio, segons que degrets, com per rao de vostre offici dejats veer e entendre en les dites coses e altres semblants, e aquelles quan mester es fer reparar e tenir en condret, e escriure-u a nos tota vegada que mester sia, e en altra manera dar hi aquell bon recapte que's pertany. Mas per be que no y havets donada, ne donats la cura e diligencia que deuriets. Per que, reprements vos en, volem e us manam espresament que appellats a aço lo dit Bernat Rocha e altres maestres en semblants coses esperts, e altres qualsevol persones que appellar hi facen, reebats de les dites coses diligent informacio, e aquelles façats veure e regonexer a huyl, e que d'aço que'n trobarets ab veritat nos certifiquets clarament per tal que hi puscam provehir, segons que deurem. E siats hi diligent, esmenant ço que y havets fallit tro aci. Dada en Vilafrancha de Penedes, sots nostre segell secret a .viiiij. dies de setembre del any .M.CCC.L.XXXIII. Rex Petrus.

Dominus rex mandavit michi
Bartholomeo Sirvent.

ACA, Reg. 1289, f. 9.

16

Saragossa, 16 juny 1381.

Pere III ordena a Berenguer de Relat que l'informi si per a l'obra del palau menor fou enderrocat l'alberg de Blasco Pérez de Biesa i en aquest cas que se l'indemnitzi.

Lo Rey. En Berenguer de Relat. Segons que per vostra letra que d'aquests dies nos trameses, e en altra manera som informats que per la obra del nostre palau menor de Barchinona, es estat derrocat .i. alberch que Blasco Pereç de Biesa, veguer de la nostra audiència ha contiguu al dit palau, per que havem axi acordat, e us dehim e manam que, si vos entenets que'l dit alberch sia neccesari al dit nostre palau per ort o per altra cosa, paguets al dit Blasco, o a qui volra encontinent la quantitat a que es estat estimat, e, si no'l havem obs, fets lo li tornar en l'estament que ere, e qualsevol d'aquestes coses pagats de ço que'ns havets a tornar de la jurisdiccio que d'aquests dies vos venem per preu de mil florins, jatsia haguessem ordenat que allo s'hagues a metre en les obres del dit palau, car a nos plau que us sia pres en compte. E aytant com lo dit Blasco no's es pogut servir del dit alberch seu, no volem ne esta en raho que sia forçat de pagar ne çens. Dada en Saragoça sots nostre segell secret a .xvj. dies de juny del any .M.CCC.LXXXI. Rex Petrus.

ACA, Reg. 1272, f. 87.

17

Tortosa, 24 febrer 1383.

El rei Pere mana a Jaume Landrich, mestre racional, que faci emparrar els llessamins del verger del seu palau de Barcelona amb fusta d'una galera reial vella de la Drassana de dita ciutat.

Lo Rey. Manam vos que façats emparrar los gessimins del nostre verger, e a ops del dit emparrament e dels sostres a aquell necessaris, prets(?)na una de les nostres galees que aqui son la qual empero no sia apte a navegar. E ço qui d'aquella sobrra fets los dits emparraments e sostres, fets posar en loch covinent on profitosament sa puixe conservar. E ab la present manam al draçaner de la nostra daraçana de Barchinona que la dita galea vos liure

encontinent, tota contradicció a excepció remoguda. Dada en Tortosa, sots nostre segell secret a .xxiiiij. dies de febrer del any .M.CCC.L.XXXIII. Rex Petrus.
 Fuit directa Jacobo Landric, de officio rationalis magistri.

Dominus rex mandavit michi
 Bartholomeo Sirvent.

ACA, Reg. 1276, f. 177.

L'INFANT HOSPITALER

No dut a efecte el matrimoni que hom havia tractat entre Jaume II i la infanta Isabel de Castella, abandonava aquesta el reialme del nostre monarca per a deixar lloc a la que uns quants mesos més tard (29 d'octubre del 1295) havia d'esdevenir reina d'Aragó i comtessa de Barcelona.

Era Blanca de Nàpols, filla de Carles el Coix, la que, en contraure matrimoni amb Jaume II, segellava el que a Anagni s'havia pactat amb la mitjanceria de Bonifaci VIII per a l'apropament del casal de Catalunya-Aragó al de França i Nàpols.

Fou al monestir de Vilabertran el lloc triat per a les desposalles, on la novella reina pogué fer lluidora aquella corona "la més bella e la pus rica que hanch reina portàs en testa" corona que el nostre monarca li oferia, menys valuosa, però, que els mots amb què l'honorarien les gents de Cathalunya, Aragó i València: "Sancta regina madona Blanca de sancta pau"¹.

Gràcia prolífica, cinc fills i cinc filles foren nats del matrimoni reial, entre els quals destaca la figura del primogènit Jaume, cas no comú de renunciament a la successió d'un tron, que fa recordar el precedent, no llunyà, de l'Infant del seu mateix nom, hereu de Mallorca, que preferia l'hàbit franciscà al gaudi de la corona.

Res no pogué, quan arribà l'hora, l'interès de Jaume II per a l'apartament de la idea que menava el seu fill; la dugué a compliment en ingressar en l'Ordre dels Hospitalers.

Altres havien estat els desigs del pare, ja de quan tot just l'infant Jaume havia desclos els ulls a la vida.

Poc temps tenia, era nat a darrerries del 1296, que amb mireres a una continuació de l'obra de la pau d'Anagni, per un document expedit a Terol el vuit de les calendes de novembre del 1297, ens assabentem del nomenament que fa Jaume II de

¹ MUNTANER, *Crònica*, Barcelona, 1860, pàgs. 346-347.

procuradors especials per al cas a favor de Fra Berenguer de Cardona, Mestre de la milícia del Temple a Aragó i Catalunya i visitador d'Espanya, sol o amb Berenguer de Sant Just, d'aquesta mateixa Ordre, i Gaufred, abat de Foixà, perquè puguin, sols o conjuntament, establir tractes amb Felip IV, el Bell rei de França, per al casament quan l'infant "ad etatem legitimam veniet" amb la filla d'aquest monarca (doc. 1).

Esquer encara per a la consecució d'aquesta finalitat, autoritza els mateixos procuradors que suara citàvem per a gestionar la recíproca restitució de terres i béns immobles que de fidels del rei francès o del monarca català, conseqüència de les ja liquidades guerres, fossin en mans alienes a les que per dret devien posseir-los.

Testimoniatge de la comanda, Ramon, bisbe de València, canceller, i Ramon Cabrera, vice-canceller, signen el document.

A la mateixa data en donava compte a Carles, rei de Nàpols, nominal de Jerusalem i Sicília, pare polític seu (doc. 2).

No arribà el matrimoni proposat a ésser un fet, morí el rei Felip el 1314, el succeïa Lluís X, coronat rei de França el 1315, el qual en finir abans de complir-se l'any de la seva exaltació al tron, és motivació d'una lletra de Jaume II adreçada al seu fill primogènit d'assabentament de la nova, recomanació de dol, que ha de dur fins que al rei li plagui d'ordenar la seva cessació, i d'encàrrec especial de sufragis a la memòria del que havia finat.

És el document de data de 19 de juny de 1316 expedit a Cervera un mes i mig després de l'esdeveniment².

En l'entremig de les dues citades dates, un fet havia esdevingut que ens inclina a creure que hagué d'influir en la vida de l'infant Jaume: ens referim a la mort de la seva mare Blanca d'Anjou ocorreguda el 14 d'octubre del 1310 a Barcelona, la qual en fer testament a València; el 18 d'agost del 1308, havia instituït hereu el primogènit amb dret de substitució a favor del segon fill Alfons, el que havia d'ésser més tard monarca de la confederació Catalano-Aragonesa.

Simptomàtica n'és la presència de Jaume a Santes Creus, el juliol de 1311, perquè l'onze d'aquell mes, amb consentiment del seu pare, era aixecada acta pel notari Pere Calvet

² ACA (=Arxiu de la Corona d'Aragó), Reg. 243, fol. 113v.

de l'elecció de sepultura que feia, la qual volia que estigués prop de la de la seva mare, sota les voltes de l'església d'aquell monestir (doc. 3).

Un jurament de no alterar el que venia a ésser una disposició a honor de la comunitat d'aquell claustre, semblava prendre un caràcter definitiu que ve a contradir el que Pròsper de Bofarull apunta, en dir que fou sebollit a Tarragona, sense poder fixar, però, el lloc de repòs³, i que, més explícit, Salas i Ricomà, en afirmar que efectivament hi va ésser enterrat, diu que, és de suposar que la seva sepultura està sota el panteó que, situat al presbiteri de la Seu, conserva les despulles del seu germà Joan, arquebisbe que fou de Toledo i de Tarragona.

S'escolaren cinc anys des del traspàs de la reina Blanca, mare de l'Infant Jaume, que foren prou perquè el rei prengué novella muller; la filla del monarca de Xiprè Huc III, de nom Maria, la qual, sense successió, finí els dies seus a mitjans d'abril del 1319, esdeveniment al qual d'altres importants havien d'afegir-se per a amargar la vida de Jaume II.

Era l'onze de les kalendes de gener de l'any que citàvem que s'aixecava acta de l'emancipació que era atorgada a l'infant pel nostre monarca, trobadissos ambdós al convent de Fra menors de Tarragona.

Entre els testimonis notem, ultra Joan, el fill reial, el qual més amunt al·ludíem, l'arquebisbe de Tarragona Eximeno, el bisbe de Vic, Berenguer III, i el Prior de Catalunya de l'Ordre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, Fra Ramon d'Empúries⁵.

¿Seria el desig d'emmullerar l'infant que feia el pare complaent, tal vegada en enuig per altres motius? "Cert — diu la *Crònica* de Pere III — quel dit infant ... era fort en justícia e stant primogenit feu grans justícies per tota la terra. E, segons que havem oit dir, lo dit infant don Jaume fo en Deroça e faea aquí inquisitions contra algunes persones generoses de les quals dehia hom que entenia a fer justícia. E lo rey en Jaume, que era lavors en Catalunya, tremésli chartes fort spesses que ell en

³ BOFARULL, P. DE, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona 1836, vol. II, p. 254.

⁴ SALAS RICOMÀ, R., *Guía histórica y artística del monasterio de Santas Creus*, Tarragona 1893, p. 130.

⁵ ACA, Reg. 348, fol. 22.

tot cas se partís de aquells processos que entenia fer, per la qual cosa ell fonch molt torbat e hacsen a jaquir”⁶. Zurita, que segueix la crònica, hi afegeix encara que l’infant “era temido y aborrecido de muchos”⁷.

El que des del 1301 ostentava el títol de lloctinent de Jaume II en sentir-se contrariat pel seu pare, segons continua la crònica “volch renuntiar al regne”, cosa que venia a desfer el pacte que l’any 1308 havia establert i jurat Jaume II amb Ferran de Castella per tal de casar el primogènit amb Elionor, la filla d’aquest.

Via d’Aragó a València, trobats a Calamotxa, mentre eren a creuar el pla de Cella, l’infant expressà al pare els seus propòsits.

A desgrat els hagué d’oir aquest i en fou “fort mogut e torbat” i “molt despagat” i més se’n devia sentir encara quan de bell nou feriren les seves oïdes, renovellats, en anar l’infant a trobar-lo devora Burriana, camí de València a Tortosa⁸.

Prou devia continuar dies a venir la contesa entre pare i fill, però, no llunyà el moment en què hom apressaria el casament d’aquest, Joan XXII, el papa, intervenia en tasca de conciliació, reconeixia en l’infant un esperit religiós a conservar, i discretament l’empenyia al matrimoni (19 setembre 1319)⁹.

Bé es devia momentàniament decidir el primogènit reial, o així ho va aparentar, a fer acatament als desigs paternals, perquè el 3 d’octubre prometia al monarca, amb jurament, d’acceptar el matrimoni de paraula de present contractat amb “l’inclita Infanta Elionor” i solemnitzar-lo en faç de l’Església (doc. 4).

El que escrivia que no havia “aut voluntat de prendre muller i que hom a variejar per força en les coses que no fa hom de cor o voluntat”¹⁰, ¿cregué tal vegada fermar aquesta?

Si era una equivocació, aviat es va veure traït...

Constatem els fets: Fou a la vila de Gandesa, s’esqueia a caure el dia 17 d’octubre del 1319, data assenyalada perquè el tractat matrimoni “s’acabàs” com era desitjat i hem dit “en faç de la iglésia”, agosarat el primogènit, tornada a una primi-

⁶ *Crònica de Pere el Cerimoniós*. Edició de 1860, p. 30.

⁷ ZURITA, *Anales de Aragón*, vol. II, cap. II, p. 34.

⁸ *Crònica* citada, p. 30-31.

⁹ FINKE, H., *Acta Aragonensia*, III, p. 367-368.

¹⁰ FINKE, *ibidem*, p. 367.

tiva idea, expressava al monarca, una vegada més, el desig de no emmuller-se i, llarg de paraules, li digué “secretament, recaptant son propòsit que ell volia entrar en ordre e que no si podia altre fer”¹¹.

Resignat, si no convençut, s'encamina, però, a l'església a traduir en acte la intenció del rei Jaume.

El notari reial Bernat Aversó aixeca acta de la solemnitat i en ella no es traspua pas un senyal de desplaença. És la veritat oficial! (doc. 5).

La *Crònica*, però, ens diu que “lo infant en Jaume, hagut presa la pau, no volch donar de aquella a la dita infanta Elionor” a la qual l'atzar, deu anys després, maridada amb el germà de qui ara la defugia, havia de cenyir-li la diadema comtal.

El primogènit quan la missa i benedicció fou acabada “anàsse'n dret al loch de Dezledo a dinar . . . e lo rey en Jaume e altres romangueren quasi envergonyits e confosos”¹².

Res no havia deturat la voluntat de l'infant; les idees que covaven de dies, havien triat l'ocasió de manifestar-se públicament.

Aquell “hàbit de predicadors” trobat a la seva cambra; l'allunyament provocat del seu confessor, que es feia escàpol en sentint-se assenyalat com l'inductor a fer-li preterir els afers públics per a inclinar-lo a la vida claustral¹³; la promesa de la seva sepultura a Santes Creus i en l'ocasió en què aquesta fou feta, la que copsà l'abat d'aquest monestir: que, en cas d'haver de triar Ordre on professar, que ell i no altri seria qui recolliria els vots de professió¹⁴, són dades prou manifestes, precedents que expliquen tot el que succeí.

No li valgueren ja, donat el pas inicial, ni els precés reials que abans foren un deturador momentari, ni els requeriments que “quaix tots los barons de Catalunya” li feren amb el vescomte de Cardona al cap¹⁵, ni la prometença del reialme valencià; ni la renúncia al seu favor de la corona que, en dir de la *Crònica* de Pere III, hauria de fer Jaume II (doc. 6).

Hom s'hagué de plànyer d'una decisió de la qual fins vin-

¹¹ *Crònica* citada, p. 31.

¹² *Crònica* citada, p. 32.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ FINKE. ob. cit., I, p. CLXXXVI.

¹⁵ *Crònica* citada, p. 33.

gué a doldre-se'n el papa Joan que havia vist sense desgrat el pactat casament¹⁶, resolució irrevocable que els magnats que suara alludiem i el rei hagueren d'acceptar, quan per afer tan important es veien aplegats a Riudoms, amb aquest i l'infant Jaume, si un dia (26 de setembre) es veieren ja convocats tal vegada per conèixer-ne els antecedents i donar consell sobre el que era "un cas molt admirable i estrany ... perillósíssim per al rei i els seus estats"¹⁷.

I vingué el moment en què el primogènit, emancipat de vint-i-tres anys, sota el sostre del casal dels Menorets de Tarragona, renuncià al que per molts d'altres seria cobejador i, sota el mateix sostre, encara davant l'altar de Santa Catarina, oí missa i ingressà en l'ordre dels Hospitalers, d'aquesta guisa: Era present Fra Ramon d'Empúries, prior de Catalunya d'aquesta institució, el mateix que en aquella casa havia testimonià l'emancipació de l'infant, i altres que venien amb ell a testimoniar ara i a acceptar-ne la professió autoritzada ja de 6 d'agost pel Mestre de l'Hospital, d'Avinyó estant. Fra Arnau, el comanador assegut, sostenidor dels Evangelis i una imatge del Crucificat, deixa apropar-se l'infant que amb vestidures de l'Ordre, excepció feta de la clàmide, flectà els genolls, posà les mans damunt el llibre i la creu que li eren mostrats, féu els vots de ritual i rebé l'hàbit complet: hom el dispensava de l'any de prova o noviciat¹⁸ (22 desembre 1319).

Les comunicacions reials de l'acte, que seguiren a aquest, les hagueren de rebre, entre altres, Felip V, rei de França; Robert de Nàpols, rei titular de Jerusalem i Sicília, els tanys de la nostra casa comtal Frederic, rei de Trinàcria i Sanç de Mallorca.

Però no bastava per a la reina Maria de Castella el que era suficient per als que hem esmentat. El seu marit, que traspasava l'any 1312, havia signat el 1308¹⁹ les capitulacions del casament no consumat i calia fer honor a la seva recordança i a la mare burlada.

Una lletra inicial (22 octubre) li donà compte de l'esdevin-

¹⁶ FINKE, ob. cit., III, p. 368.

¹⁷ COROLEU, J., i PELLA i FORGAS, J., *Las Cortes catalanas*, Barcelona 1876, p. 177.

¹⁸ ACA, Reg. 348, fols. 22v. - 23r. i 24-24v.

¹⁹ BOFARULL, *Los Condes ...* vol. II, p. 254, nota.

gut a Gandesa, altra del 29 de desembre (doc. 6) que la confirma, li anuncia la tramesa del pavorde de Tarragona Ramon d'Avinyó per a donar-li tot compliment i és en les instruccions que aquest rep per a la seva comanda, prop la Reina, on hom troba els detalls interessants d'aquest afer interessantíssim (document 7).

L'infant, fulla a mercè del vent, el 19 de maig del 1320 prenía l'hàbit de Calatrava, el qual "lo maestre de Muntesa", l'ordre que devia el seu origen a Jaume II, li "donà en lo capitol de sanctas Creus" segons ell mateix comunicava al seu pare²⁰.

Una lletra sobre aquest nou caire de la vida del primogènit reial dirigida per Joan XXII al monarca dóna a entendre la recança papal per l'abandonament que ha fet l'infant de l'ordre de l'Hospital²¹.

No hem de seguir la seva vida tèrbola posterior a la qual fou difícil posar deturador.

Tardanament, escriu Finke, arribà a trobar l'equietament que li calia. Finà vers l'any 1333 en l'ordre mateixa que l'havia darrerament recollit i encara que hom suposa el seu traspàs a Tarragona²², hi ha qui retreu que segons un anotador de Poble, "en est añ morí a Sanctas Creus lo religiós e príncep en Jacme"²³.

ENRIC CUBAS I OLIVER

²⁰ FINKE, ob. cit., III, p. 375.

²¹ Ibidem.

²² BOFARULL, ob. cit., II, p. 254.

²³ PALOMER, J., *Siluetes de Santes Creus*, p. 86.

DOCUMENTS

I

Terol, 25 octubre 1297.

Nomenament de procuradors a trametre a Felip IV de França per a tractar el matrimoni entre l'infant Jaume i la filla d'aquest monarca.

Pateat universis. Quod nos Jacobus, Dei gracia rex Aragonum etc. constituimus et ordinamus certos et speciales procuratores nostros vos venerabilem fratrem Berengarium de Cardona, milicie Templi in Aragon. et Catalon. magistrum et domorum eiusdem milicie in Yspania visitatorem, fratrem Berengarium de Sancto Justo, milicie ipsius, et providum ac discretum nostrum Gaufridum, abbatem Ffluxensem, et unumquemque vestrum in solidum, ita quod ocupacionis melior condicio non existat, ad tractandum nomine nostro et pro nobis cum illustrissimo principe domino Philippo, rege Ffrancie, de matrimonio inter infantem Jacobum, filium nostrum primogenitum, et filiam predicti regis Ffrancie contrahendo, et ad promittendum et firmandum pro nobis quod, cum dictus infans ad etatem legitimam veniet, contraet et perficiet matrimonium cum filia regis predicti, et ad requirendum et petendum restitutionem terrarum, locorum et bonorum omnium immobilium ad nos seu ad quoscumque valitores pertinentium, que post inceptam guerram per prefatum regem Ffrancie gentes seu valitores ac alios quoscumque de parte ipsius domini regis Ffrancie fuerint et detineantur per quoscumque occupata. Et ad tractandum et firmandum pro nobis inter ipsum dominum regem Francie et terras suas et nos et terras nostras pacem et concordiam perpetuo duraturam. Et obligandum nos et bona nostra omnia ad predicta, et ad recipiendum etiam a dicto domino rege Ffrancie promissionem firmam et obligaciones similes super matrimonio, pace et concordia supradictis. Dantes et concedentes vobis . . . plenariam postestatem tractandi . . . Promittentes sub ypoteca et obligaciones rerum nostrarum . . . nos ratum et firmum perpetuo habituros quicquid . . . In cuius rei testimonium presens procuratorium per infrascriptum notarium scribi et sigillo nostro iussimus comuniri. Actum Turolii .viii. kal. nov. anno Domini .m.cc.xc. septimo, presentibus venera-

bili Raimundo episcopo Valen. cancellario, Raimundo Caprarii, vicecancellario regis Aragonum predicti, testibus ad hoc specialiter vocatis et rogatis.

ACA, Reg. 235, fol. 1.

2

Terol, 25 octubre 1297

Jaume II dona compte a Carles de Nàpols del nomenament de procuradors per a tractar del matrimoni de l'infant Jaume amb la filla del rei de França Felip IV.

Serenissimo principi et domino Karolo, Dei gracia Jherusalem et Sicilie regi, illustri patri suo karissimo, Jacobus, eadem gracia rex Aragonum etc., salutem et successus prosperos. In agendis paternitati vestre defferimus per presentes quod, iuxta beneplacitum et consilium vestrum, nostros sollempnes nuncios ad magnificum principem regem Ffrancie destinamus de intencionis et voluntatis nostre proposito super matrimonio inter inclitum infantem Jacobum, primogenitum nostrum, et illustrem filiam dicti regis Ffrancie contrahendo, et de concordia et pace et unitate inter nos et eum perpetuo duraturis, et aliis que inter ipsum regem Ffrancie et nos tractanda fuerint et agenda, plenarie informatos; quibus dedimus expressius in mandatis ut ad presentiam vestram accedere debeant, ac de nostra vos intencione plene instruere, et quod in comissis eis per nos nichil faciant absque vestri consilio et assensu. Verum, quia predicta negocia tanquam magna, eorum conditione pensata, magnitudinem exigunt personarum, idcirco paternitatem vestram quatenus ut cautius et tucius in ipsis negociis procedatur, vos, cui ea signantur et principaliter comitimus, tractatui et expedicioni ipsorum placeat et velitis personaliter interesse, et nuncii ipsi tam in itinere in Ffrancia peragendo quam in tractatibus et aliis omnibus tanquam ipsorum negotiorum capud precipuum vos sequentur. Placeat, itaque, in premissis taliter providere, quod motas nostris nunciis positas non transgrediamini¹, cum nos tamen iam super hoc condescenderimus quamvis honori nostro noverimus convenire; credentes dictis nunciis nostris de hiis que vobis pro parte nostra verbotenus duxerint exponenda. Datum Turoli .viii. kalendas novembris anno Domini .m.cc.xc.vii.

ACA, Reg. 235, fol. 2.

¹ *transgrediamini* en el Reg.

3

Santes Creus, 11 juliol 1311.

L'infant Jaume assigna la seva sepultura a Santes Creus.

Noverint universi. Quod nos infans Jacobus illustrissimi domini Jacobi, Dei gracia regis Aragonum, primogenitus, recognoscens atque fatentes nos ad annos pubertatis pervenisse, in qua etate nostram possumus eligere sepulturam, et cupientes in omnibus illustrissimorum parentum nostrorum sequi vestigia et quantum possumus imitari, cum iam serenissimus dominus Jacobus rex Aragonum supradictus progenitor noster karissimus in monasterio Sanctarum Crucum sepulturam elegerit, ibique illustrissima domina Blanca, felicitis recordacionis regina Aragonum, karissima mater nostra, iam fuerit tumulata; idcirco gratis et spontanea voluntate, cum assensu et voluntate dicti domini regis, offerimus corpus nostrum Deo et beate Marie monasterii Sanctarum Crucum, et ibidem nostram eligimus sepulturam in manu et posse vestri, fratris Petri Alegre, abbatis eiusdem monasterii; volentes quod ubicumque nos mori contigerit, quod ad predictum monasterium nostrum corpus afferatur et ibidem sepeliatur. Promittentes vobis dicto abbati et conventui predicti monasterii vestri et notario infrascripto stipulanti pro vobis et dicto conventu, quod nullo tempore de predictis voluntatem nostram mutabimus, nec in alio loco sepulturam nostram eligemus. Promittentes etiam, quod si alicuius Ordinis habitum suscipere nos contingat, quod vestri Ordinis et non alicuius alterius, et specialiter in monasterio vestro, habitum suscipiemus, et eligemus et ibidem Deo serviemus. Et ut supradicta melius et firmiter attendantur, facimus inde votum Deo et beate Marie in manibus vestri abbatis predicti, et iuramus supra sancta Dei quatuor Evangelia, manibus nostris corporaliter tacta, supradicta attendere et complere, et in aliquo non contravenire aliquo tempore, aliquo modo, causa vel racione. In cuius rei testimonium presentem cartam fieri mandamus per notarium infrascriptum et nostro sigillo appendicio communimus. Actum est hoc quinto idus iulii anno Domini millesimo trecentesimo undecimo, in monasterio Sanctarum Crucum.

Signum infantis Jacobi, filii illustrissimi domini Jacobi Dei gracia regis Aragonum predicti, qui hec laudamus, firmamus et iuramus.

Sig~~X~~num Jacobi, Dei gracia regis Aragonum predicti, qui hiis consentimus et ea laudamus et firmamus.

Testes huius rei ... Signum Petri Calveti ... notarii ...

ACA, Reg. 351, fol. 146.

4

Gandesa, 3 octubre 1319.

Prometença de matrimoni solemne amb Elionor de Castella feta per l'infant Jaume.

Noverint universi. Quod vobis illustrissimo principi et domino domino Jacobo, Dei gracia regi Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice, ac comiti Barchinone et reverentissimo patri nostro, promittimus nos infans Jacobus, vester primogenitus, quod matrimonium per verba de presenti per nos contractum cum iuramento cum inclita infantissa domina Elionor, filia bone memorie Fferdinandi regis Castelle, sollempnizabimus in facie ecclesie incontinenti, cum dicta infantissa presens fuerit in loco Gandesie et a vobis fuerimus requisiti. Et iuramus per Deum et eius sancta quatuor Evangelia manibus nostris corporaliter tacta predicta attendere et complere. Quod est actum in villa Gandesie in hospicio quo dominus rex predictus hospitabatur, die mercurii, qua computabatur quinto nonas octob. anno Domini .m.ccc.xix., presentibus testibus nobili Blasio Maça, Petro de Pomario et Bernardo de Fonollario, militibus, et tam domini regis quam domini infantis predictorum consiliariis.

Signum ~~X~~ infantis Jacobi predicti, qui hoc firmamus, concedimus et iuramus.

Sig~~X~~num mei Bernardi de Aversone, dicti domini regis notarii ...

ACA, Reg. 348, fol. 21.

5

Gandesa, 17 octubre 1319.

Acta del casament de l'infant Jaume amb Elionor de Castella.

Noverint universi. Quod die mercurii qua computabatur .xvi. kalendas novembris anno Domini .m.ccc.xix. in villa Gandesie diocesis Dertusensis, cum inclitus dominus infans Jacobus, illustrissimi domini Jacobi Dei gratia regis Aragonum primogenitus, con-

traxisset ipsa die in ianuis ecclesie dicte ville in introitu ipsius ecclesie matrimonium per verba de presenti consensum exprimentia cum inclita domina infantissa Elionori, illustris bone memorie domini Ferdinandi regis Castelle filia, verba predicta consensum exprimentia, dicente reverendo in Christo patre domino Eximino, divina providentia Terracon. archiepiscopo in pontificalibus existente, videlicet, utrique eorum, si consentiebant in matrimonium predictum, et utroque eorum respondente quod sic, presente ibidem memorato domino rege Aragonum et presentibus reverendis patribus dominis Petro, Cesaraug. archiepiscopo, et Berengario, Dertusensi episcopo, et venerabili religioso Petro, abbate monasterii Sanctarum Crucum, et nobili Petro Martini de Luna, ac nonnullis aliis nobilibus, militibus, clericis et laycis in multitudine copiosa, presente me, notario infrascripto, ad dictam ecclesiam eo tunc specialiter de mandato domini regis Aragonum predicti vocato, et consequenter etiam in eodem instanti absque aliquo intervallo predictis dominis infante et infantissa ac prefato domino rege Aragonum cum prelatiis, nobilibus, militibus et aliis dictam ecclesiam ingredientibus, et ad majus altare dicte ecclesie venientibus, celebrante missam solemniter dicto reverendo domino archiepiscopo Terrachon., ab ipsis dominis infante et infantissa recepta benedictione diei ab ecclesia ordinata in solemnizatione matrimonii, fuit solemnizatum dictum matrimonium et publicatum in facie ecclesie, ut est dictum; predictisque omnibus sic sollempniter actis, et dicto domino rege Aragonum ad hospicium quo hospitabatur in dicta villa regreso, cum esset in aula ipsius hospicii, idem dominus rex vocavit inclitum dominum infantem Johannem eius filium, et dictos reverendos dominos Terrachon. et Cesaraug. archiepiscopos et episcopum Dertusensem, fratrem Sancium de Aragon. priorem Messane de Ordine Hospital. ac abbatem Sanctarum Crucum et nobilem Petrum Martini de Luna et me, notarium infrascriptum; in quorum presentia et etiam Raimundi de Avinione prepositi Terrachon., Vitalis de Villanova, Artaldi de Azlor, Martini Lupi de Rueda et Petri Boyl, consiliariorum suorum, ac Petri Marti thesaurarii, Sancii Munionis et Guillelmi Oulomare et aliorum qui cum supradictis prelatiis interfuerant omnibus supradictis, ipse dominus rex Aragonum requisivit me, dictum notarium, michique mandavit, quod cum in pactis inter ipsum dominum regem Aragonum et prefatum dominum Ferdinandum regem Castelle bone memorie super dicto matrimonio inter prefatos infantem et infantissam contrahendo initis promisset, quod cum dicta infantissa Elionor esset etatis duodecim annorum faceret quod dictus domi-

nus infans Jacobus acciperet in uxorem dictam dominam infantissam, et quod cum ea faceret matrimonium cum assensu et consensu per verba de presenti, et quod ipsum matrimonium solemnizaret et publicaret in facie ecclesie, prestitis inde per prefatum dominum regem Aragonum honagio et iuramento, ac certis castris sitis in Aragon. positis pro rahenis, aliisque adhibitis securitatibus in predictis, ipsaque omnia et singula prefatus dominus rex Aragonum, ut premititur, complevisset, ego dictus notarius facerem dicto domino regi Aragonum de predictis omnibus, sicut dicta die processerant, publicum instrumentum. Ego, igitur, notarius infrascriptus quia predictis interfui que, ut premititur, processerunt, de ipsis confeci ad mandatum et requisicionem dicti domini regis presens publicum instrumentum. Quod fuit actum loco, die et anno de presentibus supradictis.

Sig~~X~~num Bernardi de Aversone, dicti domini regis notarii publici, etiam auctoritate sua per totam terram et dominacionem eiusdem qui predictis interfui et de mandato ipsius domini regis hec in hanc publicam formam redegí, scribi feci cum litteris rasis et emendatis in quinta linea ubi dicitur archiepiscopo, et clausi loco, die et anno prefixo.

ACA, Reg. 348, fol. 21.

6

Tarragona, 29 desembre 1319.

Comunicació a la reina de Castella sobre el trencament de matrimoni i renúncia de l'infant Jaume.

A la muy noble e muy honrada dona Maria, por la gracia de Dios Reyna de Castiella e de León et senyora de Molina, de nos Don Jayme, por aquella misma gracia Rey de Aragón etc. Reyna, ya vos feziemos saber por nuestra carta en qual manera passó el fecho del Infante Don Jayme, nuestro fijo, entro al tiempo que fizo matrimonio con la infanta Dona Leonor. E después, quanto et en quantas maneras trabajamos nos en sacarlo d'aquel entendimiento e quanto lo queríamos fazer. Et otrosí quanto trabajaron en esto sus hermanos e prelatos e ricos hombres e cavalleros e ciudadanos e religiosos, con Gonçalvo Gonçálvez, canónico de Toledo, vos lo fiziemos saber complidamente, el qual fauló con el dicho infante et vos podrá informar del su fecho. E como quier que algunas vegadas vino punto de toller-se d'aquel entendimiento

e de regnar, pero al cabo, lo que vos faziemos saber con grant pesar de coraçón, non si pudo al fazer, sino que renunció a los regnos e tomó el hábito del Spital el sábado ante de Natividad. E esto vos enbiamos dezir con esta carta nuestra, mager dentro pocos días vos embiaremos dezir mas complidamente todos los fechos com son passados con el pebostre de la esglesia de Terragona, el qual vos enviaremos, ya sea que vos nos fiziestes saber por vuestra carta de respuesta, que nos enviariades missatgeros vuestros sobre este fecho. Dada en Tarragona .xx.ix. días andados del mes de deziembre en el anno de nuestro Senyor de .m.ccc.xix. Bernardus de Aversone mandato regio.

ACA, Reg. 348, fol. 30.

7

Instruccions per a la missatgeria de Ramon d'Avinyó, pavorde de Tarragona, a la reina de Castella i altres.

Informatio tradita dicto Raimundo de Avinione.

Açó és ço que déu dir lo pebordre de Terragona a la regina de Castella, de part del Senyor rey d'Aragó.

Primerament, com ja sap que'l rey li feu saber largament per sa carta lo fet del infant en Jacme com és passat del temps que li vench antojo o voluntat de renunciar al regne, e de lexar lo mon entro al dia que féu matrimoni ab la infanta dona Elionor.

E despuys, fet lo matrimoni, lo rey parlá ab lo dit infant molt espressament, e li dix moltes coses, segons qu's convenia al fet, i entre les altres coses volia li lexar mantinent lo regne de València éntegrament, e que's nomenàs rey si's volia, e la infanta reyna, e que visqués allí a son delit, e que no agué cura d'altres coses, que ell faria ab sos germans que tenguessen son loch en les altres terres, e trebaylassen per ell en ço que maester seria. Mas no poch altra cosa trer d'ell, si no que no's trobava sufficient ne bastant a regnar, ne a ésser en matrimoni. E açó per moltes rahons. E aquella hora lo rey no'l volch més affrontar.

En après l'infant N'Amfós parlá ab ell per manament del rey e clamà li mercé, estant a genolls denant ell, que's partís d'aquest enteniment, e que volgués regnar, que ell lo serviria en tal manera, que jamés senyor no fo mils servit per germà, com ell seria, e que no'l calria treballar, que ell soferria tot l'afany dels regnes. Mas tan poch, no poch ninguna cosa acabar ab ell.

Despuys ordonà lo Senyor rey, que'l archabisbe de Çaragoça,

e los richs homens d'Aragó, que allí eren ajustats tots, e los homens de les ciutats que parlassen ab lo dit infant, los quals o faeren molt bé, e molt cumplidament. E li promeseren moltes coses, les quals no eren tenguts de fer. E com açó no'ls bastà, dixerren li peraules molt aspres. Mas finalment no pogueren als acabar, sinó que dix que no'l enviassen, que non poria als ésser.

Aprés d'açó ordonà lo Senyor rey, que's aiustassen l'archabisbe de Terragona, e tots los demés prelats de Catalunya, e los richs homens e bons homens de les ciutats, e aytambé del regne de València. E manà que parlassen ab lo dit infant en Jacme. E si aquells d'Aragó dixerren moltes coses e bones per retenir lo del mon, aquestes enadiren quant pogueren, obligants se ells, a moltes coses, a aquelles que ells entenien que li serien a plaer, jassia que a ells eren greus de fer. Mas no pogueren altra resposta haver d'ell si no aquesta, que ço que no haurà volgut fer per lo rey son pare, ne per amor de la infanta, ne per los Aragoneses a que ell era més tengut que a ells, per ço com lo havien jurat, e ell a ells, que no ho entenia a fer per ells que eren presents.

E molts altres bons homens, grans clergues, religioses, e altres en especial parlaren ab ell, faén li consciència que errava e peccava. E dién moltes bones rahons. Mas paria que, com més li parlaven d'aquella rahó, més se enfortia en son enteniment.

E ell rey aytambé li parlà molts plets. E vench a punt algunes vegades de penadir se de ço que començat havia, jassia que havia partit tot quant tenia, e gitada la companya de si. Mas finalment no si poch altra cosa fer, mas que pres l'àbit del Espital, jassia que havia dit que prendria l'àbit de monges blanchs; si no per ço, que no se atrevia que pogués soferir la dita Ordre.

E així diga que bé entén lo rey, que desplaer déu haver la Reyna d'aquest fet, però pus altra cosa no si ha puguda fer, que aia per bé ço que Deus ha ordonat e volgut. Car si per desplaer se pogués destorbar, assats ne mostraren lo rey e tots aquells de la sua terra que jamés . . . Senyor no fo més plant sense rahó que ell no dava a les gens guardant qui era ell, però així cové que se'n conort hom, com si era mort.

E ofresca de part del dit rey, que com ell sia molt tengut a la infanta dona Elenor, per molts deutes que ab ell ha, e per lo bé que és en ella, que és apperallat de fer en lo fet de la dita infanta e de tractar e treballar, aytant e molt més, que si era sa filla. E no entén escusar neguna cosa, que per ell pusca ésser feta, en bé e honor de la dita infanta, que sab Deus que més se té per pus dampnificat del fet de la infanta que no fa del fill.

Sia informat lo peborde, que si per aventura per la reyna, o per altra persona, era rahonat, o posat en dupte, si les convinçes han compliment segons que'l fet és passat, que respona e mostre com clarament e manifesta són cumplides.

Que les covinçes no foren fetes, ne les rahenes no's donaren, si no per fer lo matrimoni acabadament en fas de Esgleya, així com se féu, e mostre les paraules de les convinçes si mester hi faran.

Item si per aventura la reyna o altres dehien, per que lo rey no féu saber aquest enteniment del infant abans, per ço que si presés alguna altra manera, a pertir aquest fet que no li calgués ohir missa.

A açó respona, que jasia que'l dit infant hagués mogut ja pensa ha aquest enteniment, però tolt l'havia lo rey d'ell, així com ja ho féu saber a la reyna, e pochs dies havia que la havia fet saber que pendria muller, al temps que emprés era. Mas que li clamava mercé, que no's feés ab neguna ufana, mas simplement, e no en ciutat, ne en gran vila.

E així lo rey volent que'l fet vengués bé, seguia sa voluntat, e atorgavali so que volia en aquesta rahó. E maiorment consentia aquesta manera que's fees simplament, per rahó d'aquesta desventura que era esdevenguda de la mort dels infants. E ab aquestes paraules e ab semblants lo passá enganosament, tro al temps que les covinçes se devien cumplir. E com ell descobrí sa voluntat, no romania temps que hom ho pogués fer saber a la reyna.

Ne se podia pendre negun remey segons les covinçes si'l matrimoni no se solempnizàs en fas de Esgleya. Encara que fossen presents la reyna e los damunts dits infants que eren ja morts.

E per ço com hom encara no perdia suspita, que no'l tolguessen d'aquell enteniment, ans se cuydava hom, que ohida la missa, que'l tolrien entre tots d'aquell enteniment, segons les maneres desús dites que se preseren.

En encara que a la infanta no s'i trobaria tan bona, ne tan segura carrera, que ell fora romàs el segle volenter, ab que no regnàs, ne presés muller, e romania la infanta embargada tots temps que no pogra haver altre marit, ell vivent.

Mas despuys que fo sollempnizat lo matrimoni en fas de Esgleya, convenia que usàs ab la infanta així com ab sa muller, o que entràs en ordre, així com feu. E ella era solta per fer de si ço que volria.

E així lo matrimoni de necessitat se covenia a fer, a prou e a

seguretat d'amdues les parts, e maiorment de la infanta, per les rahons damunt dites, e per ço com guanyava les sues dots.

Pas lo pebordre, per la infanta Dona Maria, e digali la rahó perquè va cumplidament, e parle ab la reyna, dels fets de la infanta de part del Senyor rey així com la dita infanta lo enformarà.

E si Don Johan Manuel sarà lā on és la reyna, dirà la missatgeria en presència del dit Don Johan, e si'l trobava en camí o loch prop, veia lo, e diga li la missatgeria damunt dita, despuys que la aurà dita a la reyna.

Encara semble, que serà bé que, com dirà la missatgeria a la reyna que y deman lo rey, si ésser hi volrà, e aquells bons homens del consell de la reyna e del rey.

Encara si la reyna mostrava despegament, o dehia alcunes peraules, respona li ab reverència e la [per]suag(?) ab rahó, segons que'ls fets són passats ab veritat.

E si dehia per aventura que vol que la infanta torn en Castella, respona que d'açó seguirà lo rey, ço que ella volrà.

Fuerunt tradita predicto Raimundo de Avinione, rescriptum Domini pape originale, missum Domino infanti Jacobo inter cetera hortatorum, ut procederent ad peragendum matrimonium cum infantissa Domina Elionor hostendendum, prout vi[eb]itur in dicta legatione sua.

Item translatum pacionum matrimonii, factarum olim inter Dominum regem Castelle, et Dominum regem nostrum iniendi inter dictos infantes.

Tenor vero dicti rescripti est qui sequitur in sequenti pagina.

Al f. 35 segueix efectivament el rescripte apostòlic datat a Avinyó 13 cal. oct. Any 4.^{rt} del pontificat del papa Joan (1319).

ACA, Reg. 348, fol. 32v.-34v.

BERNAT METGE Y SU MUERTE

Sobre Bernat Metge fueron recogidos bastantes documentos que nos han hecho conocer mucho de su vida pública y poco de su vida privada: ya que provenientes en su casi totalidad de los Archivos Reales, hoy conservados en el Archivo de la Corona de Aragón, se refieren a su vida de servidor de la corona y a los muchos cargos y bienandanzas que logró las varias veces que fué privado, y a sus desgracias también, que sus escritos dicen algo de ellas y los documentos lo han confirmado. Pero de su vida queda mucho por saber. Las fechas de nacimiento y muerte, aún no eran conocidas. Miquel i Planas¹, Rubió i Lluch², Soldevila³, F. Martorell⁴ y M. de Riquer⁵, publicaron los documentos que conocemos referentes a la vida de B. M.; abarcan éstos de 1377 a 1410⁶. Después de esta fecha, coincidiendo con la muerte de Martín y el fin de la casa de Barcelona, se extinguía para nuestro conocimiento el rastro de B. M. Por ello se creyó su muerte poco después de la del rey Martín; después de agosto de 1410⁷.

Pero por los documentos que como apéndice a estas notas se publican, queda ésta determinada entre los límites que forman las dos fechas de 9 de septiembre de 1412 y 19 de febrero de 1414; al escribir la carta primera de las aquí publicadas, B. M. vivía, o al menos ésta era la creencia de la cancillería real; en

¹ *Lo somni d'en Bernat Metge*. Barcelona 1907; *Un autògraf d'en B. M.* a *Bibliofília* 23 (1917) p. 370.

² *Documents per la història de l. cultura catalana mig-eva*, Barcelona 1921.

³ *Documents relatius a Bernat Metge*, *EUC*, 6 (1912), pàgs. 46,199,472.

⁴ *Epistolari del segle XV*, Barcelona, *Els Nostres Clàssics*, 1926.

⁵ *Notes a Bernat Metge*, *EUC*, 1933, en prensa.

⁶ En los trabajos ya citados de Miguel i Planas, Rubió i Lluch, Soldevila y M. de Riquer se publican unos 60 documentos sobre Bernat Metge de los años 1377, 1380, 1383-85, 1388, 1390-93, 1395-97, 1399, 1402, 1404-1410. De antes de 1396 un doc. no datado en Roca, J. M., *Johan I d'Aragó*, p. 138 (ACA, Juan I, caja 9).

⁷ El rey Martín murió en junio: F. Martorell publicó un documento referente a B. M. del 30 de agosto.

la segunda ya había muerto. Ocurrió, pues, durante este año y medio el día de su fallecimiento.

Hay que comentar también el contenido de la primera carta, cuyo contexto no se aparta de las fórmulas de cancillería: ninguna familiaridad aparece en ella, ni nada tampoco que aminore lo rígido de las fórmulas y lo imperativo del mandato. De ella dedúcese que habían cesado sus servicios en la cancillería como secretario encargado de los negocios de Sicilia⁸, que sabemos estaban a su cargo poco años antes, y, por haber dejado de estarlo, el rey le pide la documentación a ellos referente que estuviera en sus manos, y también toda la que tuviera relación con la Corona. Esto último me inclina a creer que todos sus servicios cesaron con la entrada de la nueva dinastía, y que a B. M., una vez más, con nuevo rey le vino nueva desgracia.

Esta vez pudiera ser su estado físico la causa de su apartamiento de la Cancillería — muy pronto muere — pero también es probable que la motivaran causas políticas.

Conocemos sus amistosas relaciones con el conde de Urgel, rival de Fernando — el documento publicado por Martorell algo, aunque poco, dice de ellas — y conocemos también — en el *Somni* lo escribió — su devoción a Sibilia de Fortiá⁹, reina que fué, madre de la entonces condesa de Urgel. Alabanza difícil de hacer y sólo explicable en quien se encontraba seguro, y a quien una gran fidelidad ligaba, pues hay que recordar, para valorar el alcance de estas frases, los antiguos odios y la política de los hijos con respecto a la madrastra.

Pudieran hacer creer los textos aducidos que nos inclinábamos a explicar la salida de B. M. de la cancillería de Fernando por “urgelismo” más o menos abiertamente profesado; y que por estar quizás ligado a la camarilla de la reina Sibilia continuó luego tan fiel a su partido como a su memoria — aunque merced a razones que no nos alcanzan siguiera cerca de los

⁸ MIGUEL I PLANAS, *Lo Somni*, doc. V, de 3-x-1409.

⁹ “¿Qui et poria dar entenent la fortalesa de cor, e esforç e gran paciència de la regina dona Sibilla d'Aragó e lo gran saber e bon enteniment que hagué? Moltes vegades me són meravellat de Nostre Senyor Déu, com tan virtuós esperit ajustà a cos femeni, car digne fóra d'Escipió”. *Lo Somni*, ed. E. N. C., p. 144.

nuevos reyes en la cancillería y aún gozando de su privanza — y que luego, como otros de tal partido, fuera de los que apoyaban la casa condal de Urgel¹⁰ en sus pretensiones, por fidelidad a la condesa y también enemistad al otro grupo.

Pero como, por otra parte, parece claro que B. M. fué educado en la Corte de Leonor de Sicilia, antecesora de Sibilia de Fortiá en el tálamo de Pedro y de ella guarda recuerdo y reconoce haber recibido de ella “molts beneficis e honor”¹¹. Y también como por los documentos publicados por Soldevila le vemos de secretario de la reina Violante¹², estos datos debilitan la hipótesis y nos presentan a B. M. como a hombre complicado y doble, que supo navegar en muchas aguas, y en el cual es difícil desentrañar los móviles.

Quede, sin embargo, expresada entre muchas dudas.

XAVIER DE SALAS

Apéndice

I

Zaragoza, 9 octubre 1412.

Fernando I a Bernat Metge mandándole entregue a Diego García todos los documentos y registros referentes a Sicilia, o tocantes a la Corona, que estén en sus manos.

Lo Rey

Nos havem mester necessariament los registres feyts per Mos-sen Jacme d'Ariço e altres cartes e scriptures tocants en qualsevol manera fets de Sicilia. E com, segons nos es estat dit, en poder vostre haia moltes de les dites cartes e scriptures, e que devets saber los dits registres on son. Perço us manam que tantost donets e liurets a'n Diego Garcia, lo qual trametem aqui per la dita rao, totes e qualsevol cartes e scriptures que tingats tocants en qualsevol manera feyts del dit regne, e encara totes altres tocants

¹⁰ Vid. DOMÈNECH I MUNTANER, *La iniquitat de Casp*. Barcelona 1930, i SOLDEVILA, F., *Història de Catalunya*, Barcelona 1934, I, p. 384.

¹¹ *Lo Somni*, ed. cit., p. 78.

¹² SOLDEVILA, *Documents ... EUC*, 6(1912) p. 47 i 53.

nos e nostres affers per qualsevol raho o manera. E provehits que del liurament que'n farets aparega per carta publica. Dada en Çaragoça a .viii. dies de setembre del any .mccccxii. Rex Ferdinandus.

Al feel nostre en Bernat Metge

Raymundus de Combis mandato regis scribi
fecit per Ffranciscum d'Aranda cons.

ACA, Reg. 2399, f. 1.

2

Zaragoza, 19 febrero 1414.

Fernando I a Pere des Colls, notario de la ciudad de Barcelona, poseedor de las cartas y escrituras que fueron de B. M., quondam, mandándole entregue cierto documento referente a Sicilia.

En Ffernando etc. Al feel nostre en Pere des Colls notari de la ciutat de Barcelona e tenent les notes e scriptures qui foren d'en Bernat Metge quondam, secretari del rey en Martí d'Arago, oncle nostre de gloriosa memoria. Salut e gracia. Per lo feel nostre en Pere Companyo, del inclit infant N'Alfonso primogènit nostre molt car secretari, som clarament informats que vos tenits e havets en les dites scriptures una informació de testimonis, la qual, enterveninthi lo dit Pere Companyo com a notari, fou presa en castell de Caller apres obte¹ del rey en Marti de Sicilia, cosi germa nostre, e per lo dit Pere, de manament del dit rey d'Arago al dessus dit Bernat Metge liurada, de certa esmena de moneda manada per lo dit rey de Sicilia estant en lo darrer article de la sua mort esser feta, segons se diu, en e per lo loch de Xurtino al noble e amat nostre Mossen Johan de Munchada. Per que, com vullam veure la dita informacio, vos manam espressament e de certa sciencia que translat de tota la informacio dessus dita clos e segellat, en tal manera que fe hi puxa esser donada, per lo portador de la present a nos de continent on que siam trametats. E aço per res no mudets o dilatets.

Dada en Çaragoça a .xviii. dies de ffebrer en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor .m.cccc.xiii. P. canc.

Jacobus Juglar mandato regis fecit per canc.

ACA, Reg. 2399, f. 105.

¹ Sicl, òbit *segurament*.

3

Perpiñán, 3 enero 1416.

Fernando I a Bernardo des Coll que poseía las escrituras de B. M., pidiéndole cierto privilegio referente a Bellesguart.

Pro curia

Fferdinandus etc. Ffidei nostro Bernardo de Colle notario civitatis Barchinone tenenti seu regenti notulas seu scripturas Bernardi Medici, olim secretarii domini regis Martini avunculi nostri memorie gloriose, salutem et gratiam. Cum nos habeamus valde necessarium in formam publicam redactum privilegium seu unionem quam dictus dominus rex avunculus noster fecit corone regie de domo vocata de Bellesguart, vobis dicimus et districte percipiendi mandamus, de certa sciencia et expresse, quatinus dictum privilegium seu unionem quam in dictis notulis seu scripturis invenietis in dictam formam publicam redactum seu redactam ffideli scriptori nostro Didaco Garcie, omni mora postposita, tradere et deliberare curetis. Nos enim pro salario et satisfaccione dicti contractus vobis decem florenos auri dari mandamus, quos noster thesaurarius tradi faciat incuntanter. Data in villa Perpiniani sub nostro sigillo secreto, et propter indisposicionem nostri corporis per nostrum carissimum primogenitum subsignata, tertia die ianuarii anno a Nativitate Domini .m.cccc.xvi. A. Primogenitus.

Petrus Margay mandato regis fecit in consilio.

ACA, Reg. 2390. f. 45 v.º

4

Perpiñán, 29 enero 1416.

Fernando I a Bernardo des Coll repitiéndole lo ordenado en el documento anterior.

Pro curia

Fferdinandus etc. Ffidei nostro Bernardo de Colle, notario civitatis Barchinone, salutem et graciám. Jam dudum literam vobis dirixisse meminimus infrascriptam. "Fferdinandus . . . *

Nunc autem intellecto quod licet fueritis nostri pro parte instantissime requisitus ut ipsam complendo et exequendo literam

* Sigue como el doc. n. 3 con alguna variante sin importancia.

privilegium seu unionem factam de dicta Turri in formam redactam publicam fideli nostro Didaco Guarsie tenenti claves archivi nostri regii traderetis, vos tamen, aserendo privilegium unionis predictae non fuisse per dictum Bernardum Medici largomodo notatum, ipsum in formam publicam redigere renuistis. Quare vobis dicimus et mandamus de certa sciencia et expresse, sub incursu nostre indignacionis et ire, peneque ducentorum florenum auri de Aragonia de bonis vestris si contrafeceritis habendorum nostroque applicandorum erario, quatinus cedam seu notulam privilegii seu instrumenti dicte unionis in scripturis dicti Bernardi Medici sub quadam abreviatura repertam iuxta stilum seu cursum ipsius Bernardi Medici et aliorum notariorum Barchinone redigatis, ipsum postmodum predicto Didaco Guarsie, ut in preinserta continetur littera, tribuendo, datis et solutis vobis pro dicto vestro salario decem florenis in ipsa litera preexpressis, hocque nullatenus inmutetis si dictam penam evitare. Data Perpiniani sub nostro sigillo secreto, et propter indisposicionem persone nostre per nostrum carissimum primogenitum subsignata, die .xxviii. ianuarii anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo .xvi. De Ortigis. R.

Petrus Marguayl mandato regis in consilio.

ACA, Reg. 2390, f. 65.

EL REI JOAN I L'ARQUEBISBE HEREDIA

El dia primer de juny de 1411 moria assassinat prop d'Almúnia de Dona Godina l'arquebisbe de Saragossa Garcia Fernández d'Heredia. La seva mort "va produir a Aragó una excitació enorme". Anton de Luna, el seu assassí, "amb aquella mort havia fet un tort irreparable a la causa que defensava"¹, la causa de Jaume d'Urgell, pretendent a la Corona d'Aragó. Són confuses les notícies que tenim sobre les circumstàncies del sagnant conflicte. Anton de Luna, en una llarga carta² escrita a les Corts del Regne, reunides a Montçó, en fa una narració tan parcial que mereix molt poca fè. És poc noble i poc humana la seva defensa que consisteix principalment a acusar despiadadament l'arquebisbe de tota mena de crims de la seva vida passada, però que res no tenien a veure amb la qüestió que originà tan tràgica mort. ¿Tenien seriós fonament aquestes acusacions? L'apassionat Domènech i Muntaner³ no en té cap dubte. Àdhuc Soldevila en la seva tan assenyada i per tants motius digna de lloança obra històrica, hi sembla donar, encara que sigui entre interrogants, massa importància. Zurita, del qual el mateix Soldevila ha fet potser el més bell elogi⁴ com

¹ SOLDEVILA, F., *Història de Catalunya*, Barcelona 1934, p. 455.

² Publicada per Bofarull a *Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. II, p. 145-149.

³ DOMÈNECH I MUNTANER, LL., *La iniquitat de Casp i la fi del comtat d'Urgell*, Barcelona 1930, p. IX. Vegeu l'índex o taula de noms per les altres nombroses referències d'aquesta obra.

⁴ SOLDEVILA, ob. cit., al prefaci, p. VII: "Com més m'endinsó en les pàgines de l'historiador aragonès, més sento créixer la meua admiració per la labor immensa que va realitzar ... Rarament són enderrocades per l'actual crítica històrica les bases on Zurita assenta la seva obra." És veritat, però, que Soldevila dóna importància sobretot al judici del rei Martí, qui en una carta, citada per Domènech i Muntaner (sense precisar la font, com de costum), deia a l'arquebisbe "vos defendedes los criminales e celerados". No creiem, amb tot, que hom hagi de donar massa valor a aquestes expressions. En la correspondència de Pere el Cerimoniós (que és la que nosaltres hem fullejat més) les paraules gruixudes surten molt sovint aplicades a qualsevol dels súbdits, per honorable que fos, que gosava contradir les seves ordres. Cal, però, confessar que, pels testimonis coneguts, ja es veu que l'arquebisbe era un caràcter vehement, ambiciós de poder i de dignitat, i exageradament donat a la política.

a historiador, no tenia pas una opinió tan desfavorable sobre l'arquebisbe aragonès⁵.

No pretenem ara vindicar degudament la bona memòria d'aquest discutit personatge; no hem recollit prou elements per a fer-ho. Ens acontentarem de comentar un important document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que ens farà veure la conveniència i la necessitat que hom emprengui l'estudi aprofundit de la documentació, que es trobaria abundosa, sobre ell, abans de formar, amb fonament, un judici favorable o desfavorable. La seva rellevant personalitat s'ho mereixeria ben bé prou. Per al segle XIV, el basar un judici sobre la bondat de qualsevol personatge només que en les diatribes dels seus enemics, encara que aquests siguin tan respectables com el rei Martí⁶, pot donar lloc a les més greus equivocacions.

El document que volem comentar és una carta⁷ del nostre rei Joan I a Climent VII, el papa d'Avinyó, del temps del Gran Cisma. Resulta interessant des de molts punts de vista. Creiem que fins com a document literari fóra ben digna d'esment. La carta del monarca està escrita en bell catalanesc, "en nostre vulgar", tot i tractar d'un afer de cúria i ésser dirigida al Sant Pare, cosa ben poc freqüent per no dir rara, ja que quasi sempre aquesta mena de lletres reials les trobem escrites en llatí. Fou ordenada personalment pel mateix rei, qui, per això, s'excusa si hi hagués res discordant amb les formes cancelleresques acostumades.

L'objecte exclusiu de l'escrit és el de demanar instantment al susdit papa que no vulgui treure de Saragossa l'arquebisbe Fernández d'Heredia, ni que sigui per a donar-li major dignitat atorgant-li la púrpura cardenalícia, segons li suggerien persones mal aconsellades. Per a reforçar la seva petició el rei addueix ordenadament diverses raons: la lleialtat i grans beneficis de part de l'arquebisbe envers el summe pontífex i envers el sobirà que escriu.

⁵ ZURITA, *Anales de Aragón*, llib. XI, cap. XXXII. El testimoni de Zurita, però, és poc explícit. En canvi, no pocs historiadors aragonesos parlen amb molt d'elogi de l'arquebisbe Heredia. Latassa (*Bibl. antigua y nueva de escr. aragoneses*, Zaragoza 1884, I, 496-97) diu d'ell: "Se distinguió mucho su celo y vigilancia pastoral y tuvo muchos motivos su devoción para servir de ejemplo a la posteridad."

⁶ Vegeu la nota 3.

⁷ Va transcrita en l'apèndix.

La primera de les raons és la gran fidelitat de l'arquebisbe envers Climent VII, ja que fou ell principalment qui aconseguí de Joan, infant encara, que es declarés per aquest papa. En efecte és ben sabut que, en esclatar el cisma, Joan, el primogènit, es decantà ben aviat a favor del papa d'Avinyó, tot i que el seu pare Pere III es declarà neutral i amb extremat rigor imposà als seus súbdits la més absoluta "indiferència". Amb raó diu Ivars: "Lo más sorprendente en el desenvolvimiento del gran Cisma de Occidente en Aragón es el peregrino proceder del primogénito del rey Don Pedro, el infante Don Juan . . . Sólo el primogénito de Aragón se declaró denodadamente a favor de Clemente VII prescindiendo de las disposiciones de neutralidad de su padre"⁸. Ara sabrem, a més, que si l'infant Joan es declarà tan aviat pel papa d'Avinyó, fou a instàncies no solament de la seva esposa Violant de Bar, sinó també, i principalment, per instigació de Garcia Fernández d'Heredia, llavors bisbe de Vich, i que aquest treballà amb tal fervor per aquesta causa que provocà la ira de Pere el Cerimoniós i fou desposseït per aquest del seu bisbat⁹.

I no tan sols el nostre bisbe obtingué que es declarés per Climent VII l'infant Joan, sinó que més tard, quan aquest ja era rei, treballà amb tenacitat per tal que no tornés a la "indiferència" que defensaven no pocs partidaris de la política del difunt Pere III, i amb tal proselitisme predicava la causa del papa d'Avinyó que per ella estava disposat "a pendre mort com feyen els apòstols per Jesu Christ".

Com a segona i tercera raó en pro de la seva demanda, Joan I retreu els grans favors que ell havia rebut de Garcia Fernández d'Heredia. Sabíem ja, i la carta ho recorda, que quan, anys enrera, abans de la mort de Pere III, pare i fill estaven mal avinguts, a causa en bona part de les llurs mullers, la madrastra Dona Sibília i la nora Violant de Bar, l'Heredia, llavors bisbe de Vich, es posà del costat de l'infant de tal manera que el Cerimoniós l'acusava d'ésser un dels principals

⁸ IVARS, A., *La "indiferència" de Pedro IV de Aragón en el Gran Cisma de Occidente* a *Arch. ibero-amer.* 29 (1928) 32, 34.

⁹ Segurament, però, aquesta no fou l'única ni potser la principal causa del fet que D. Garcia fos desposseït del bisbat de Vich. Causa concomitant seria que el bisbe era un dels consellers de l'infant Joan quan aquest, per qüestió de la madastra, estava renyit amb el seu pare (1383-86). Vegeu més endavant.

factors de la rebel·lió del seu fill¹⁰. En aquella ocasió, ho especifica la carta que transcrivim, l'Heredia donà al primogènit l'ajut econòmic.

Ja en altre lloc¹¹ férem present l'estreta confiança i llarga amistat entre els nostres dos personatges. L'any 1377 l'infant amador del gai saber nomenava l'Heredia procurador seu a la cort papal; els anys 1384-86 s'interessava vivament per què aquest fos nomenat arquebisbe de Saragossa, cosa que aconseguí l'any següent, tot i que el seu cosí el bisbe de València Jaume d'Aragó li havia demanat aquella prebenda, i per fi, el 1396, el nomenava el seu canceller.

El document de l'apèndix ve a donar una nova prova d'aquella íntima amistat i mútua confiança. El rei es dirigeix al papa per tal que no li prengui del seu regne el seu conseller i no pot amagar la seva indignació només de pensar que persones mal aconsellades¹² haguessin imaginat aitals coses, les quals, segons diu ell pintorescament, "seran tan vanes com los somnis qui són fantasmes". Perquè el pontífex es faci càrrec que la petició li surt del cor, escriu la carta en català; diu que ell l'ha ordenada i que volia escriure-la tota del seu puny, però, com era tan llarga, només escrivia així la darrera part, i encara afegeix que no estarà sense congoixa fins que no sàpiga la veritat del cas.

Tornant ara al punt de partida, voldríem fer notar que quan es vulgui tractar seriosament de la conducta política de l'arquebisbe de Saragossa als darrers anys de la seva vida i especialment en l'espínós assumpte de la successió a la Corona, hom haurà de tenir en compte aquests antecedents. L'arquebisbe no era per principi enemic de la causa catalana; no era per esperit un descendent d'aquells gelosos aragonesos que promogueren seixanta anys enrera la guerra de la Unió. Tot el contrari, la

¹⁰ ACA. Reg. 1278, fol. 73. Vegeu el nostre treball: *Juan Fernández de Heredia Gran Mestre de Rodas*, Barcelona 1927, p. 6 (tiratge a part dels *Anal. sacra Tarraconensia* del mateix any).

¹¹ En el nostre treball i lloc citats en la nota anterior, on recollim diverses notes documentals sobre García Fernández d'Heredia.

¹² No sabem qui podrien ésser aquestes persones contra les quals Joan I es mostra tan irat. No creiem probable, com hom podria sospitar, que una d'elles fos l'abans esmentat Mestre de Rodas, oncle de l'arquebisbe i personatge de grandíssima influència a la cort papal, puix que era també molt cordial l'amistat entre ell i el rei Joan. Hem dit, però, que hom podria sospitar d'ell, perquè llavors es trobava a Avinyó i fóra natural que s'hagués interessat perquè el seu nebot arribés a cardenal.

noble casa dels Heredia fou sempre devota dels nostres reis i per això, en aquella ocasió, es posà decididament contra els sublevats i de la banda del rei, de tal manera que Pere el del Punyalet, el vencedor, volgué qualificar un dels seus membres, l'oncle del nostre arquebisbe i futur Gran Mestre de Rodes, d'"honoris et status nostri regii diadematis zelator precipuus"¹³. García, el futur arquebisbe, seguí sempre en aquest punt les petjades del seu oncle i protector. Acabem de veure la seva fidelitat a Joan I, que devia ésser tan gran que aquest rei no volgué que el treguessin de Saragossa ni per a posar-hi l'infant Jaume, bisbe de València i cosí seu. Si als darrers temps de Martí l'Humà i durant l'interregne seguí una conducta que ens sembla diferent, les causes del canvi hauran de buscar-se més que en la seva inconstància en la manca de tacte polític dels seus adversaris¹⁴.

JOSEP VIVES, PREV.

Apèndix

Barcelona, 14 abril 1391.

Joan I demana al papa d'Avinyó Climent VII que no traslladi l'arquebisbe de Saragossa García Fernández d'Heredia.

Pare Sant. Ab gran displicència de nostre cor havem entés novellament que alguns indueixen vostra santedat de promoure lo reverent pare en Christ en Garsia archabisbe de Çaragoça conseller nostre a stament de cardenal e de comanar l'archabisbat que obté lo dit archabisbe al cardenal de València, de què, si ver és, ço que no creem, stam fort meravellats e torbats en nostra pensa, que vostra santedat nos vulle traure lo dit archabisbe d'aquest regne e d'aquesta ciutat on nos és molt necessari, per ço com aquesta

¹³ ACA, Reg. 888, fol. 145v. Document de febrer de 1384, publicat per Serrano y Sanz en el seu discurs: *Vida y escritos de D. Juan Fernández de Heredia*. Zaragoza 1913, p. 22-23.

¹⁴ En morir Joan I, havent-se presentat els ambaixadors del comte de Foix (casat amb una filla d'aquell rei) a Saragossa per a fer valer els seus pretesos drets a la corona, l'arquebisbe "respondió por todos los brazos con gran valor: Nosotros tenemos por nuestro rey al Señor rey D. Martín, y así a sólo su Alteza toca responder a tal embajada". FR. LAMBERTO DE ZARAGOZA, *Teatro histórico ... de Aragón*, Pamplona 1785, t. IV, p. 28. Quasi el mateix havia dit Zurita, llib. X, cap. LIX.

ciutat està pres de la frontera d'aquest regne e confiam singularment del dit archabisbe, lo qual és conseller principal nostre. E si vostra santetat fa açó a inducció d'alcunes persones, aytals, si sabien ben nostra intenció e propòsit, cercarien altra procuració de maior utilitat. Car major desplaer negun fer no'ns porie, e veurien ho per obra. Ne vostra santetat no'y deuria dar orella si per ella eren considerades .iii.^{es} coses que són per vostra santetat molt consideradores.

La primera, la gran fidelitat que'l dit arquebisbe ha mostrada envers lo servey de vostra santetat, cor ell principalment ab moltes justificades rahons nos sollicità ab sobirana diligència que'ns declaràssem per vostra santetat. E per defendre lo nom e la part d'aquella, ell fou desposayit del bisbat de Vic, lo qual lâ dons obtenie, e de les rendes d'aquell. E perseguit greument per lo senyor rey en Pere, pare nostre de gloriosa memòria, en tant que si'l dit pare nostre l'agués pogut haver que'l haguera maltractat e per ventura fet li anug en sa persona.

La segona, que nos, stants en desgrat del dit pare nostre per instigacions de males lengues e soffrents gran necessitat, lo dit archabisbe nos féu gran adjutori axí de gran summa de moneda com d'altres coses a nos en aquell temps no poc necessàries, servint nos de sa persona continuadament.

La terça, que l'any passat axí com a leal e solempne conseller nostre vench a les Corts generals que nos, après som venguts a estament de rey, celebram a nostres pobles en la vila de Monsó, en les quals nos féu molt gran e acceptable servey, donant nos bons e loables consells; on féu moltes e importables despeses, e encorrech no pocs perills e dampnatges metent ne sa persona a perill de mort.

E més féu altre servey a vostra santetat, que ell, sintent que alcunes persones se esforçaven de induir nostres gents que'ns requirissen que nos tornàssem en la indiferència, ab son bon consell e sàvies maneres retrasch les de lur propòsit, mostrant envers vostra santetat per obra sa bona e gran feeltat, prehicant lo nom e fama d'aquella e volent per ella pendre mort, així com feyen los apòstols per Jesu Christ.

Perque, pare sant, revolvents en nostra pensa aquestes coses e molts altres serveys per lo dit archabisbe a nos fetes, los quals serien lonchs de scriure, supplicam tan affectuosament com podem a vostra santetat e demanam per special do e gràcia que'l dit archabisbe vos placie de lexar en lo dit archabisbat. Cor levant-lo d'aquell dariem bé a sentir a aquells qui açó haurien procurat e in-

trigat quan nos serie desplaent e'n romprien per a tostemps més ab vostra santedat, qui's serie fort dura cosa, atesa la gran affectió e obediència que'us portam. E certificam vostra santedat que no estarem sens conguxe de cor fins d'açó sapiam la veritat. E per saber aquella, trametem a vostra santedat ab la present lo feel conseller e scrivà de ració de casa nostra en Johan Garrius, supplicants a aquella humilment que sens alguna triga nos vullats sobre açó scriure vostra final entenció. E per semblant al dit archabisbe.

E no'ns callam que per nenguna cosa no dariem paciència que'l dit archabisbe fos amogut del dit archabisbat. Ne podem certes creure que vostra santedat, per la qual fariem totes coses a nos possibles, nos feés tan assenyalat greuge com aquest serie.

E per tal que vostra santedat enten[e] que nos açó sobre totes coses a cor tenim, trametem vos aquesta present letra en nostre vulgar, la qual nos matexs havem ordenada. E si y ha res que sie discordant ab los dictats que nos acostumam de trametre, atribuesca ho vostra santedat a gran còlera e anug que havem de les coses sobredites, les quals seran tan vanes a qual o a quals se vullen que les hajen esmaginades com los sompnis qui són fantasmes. E hagem vos aquesta letra tota scríta de nostra mà, sino que és longa e prolíxa, mas scrivim hi les coses devall contengudes e la sotscrivim de nostra mà, supplicants a vostra santetat que li plàcie de donar plena creença en tot ço que'l dit Johan Garrius, plenerament informat de nostra intenció, vos dirà de nostra part sobre les coses dessus contengudes, axí com si per nos eren a vostra santedat personalment explicades.

Dada en Çaragoça sots lo segell de nostre anell, a .xiiii. dies d'abril l'any de la nativitat de nostre Senyor .m.ccc.l.xxxxi.

De vostra santedat humil et devot fill,

Lo rey d'Aragó.

Dominus rex mandavit michi Petro de Ponte.

ACA, Reg. 1690, f. 16v. — 17r.

ÍNDIXS DE LA DOCUMENTACIÓ INÈDITA PUBLICADA

(Per ordre cronològic)

DOCUMENTS

- 1163** Guillem de Torroja, bisbe de Barcelona, exposa a Alexandre III les vicissituds del plet sobre l'elecció d'abat del monestir de Sant Llorenç del Munt per tal que hi intervingui, pàgs. 313-14.
- 1164** Alexandre III comunica al bisbe de Barcelona que ha anul·lat les dues eleccions d'abat fetes per al monestir de Sant Llorenç i li ordena que, un cop s'hagin posat d'acord ambdues parts litigants, proveeixi el que calgui, pàg. 315.
Alexandre III comissiona els bisbes de Tortosa Gaufred i d'Elna Artal per tal que terminin la debatuda qüestió, amistosament si hi convenen ambdues bandes, o, en cas contrari, procedeixin canònicament, pàgina 316.
Alexandre III assabenta l'abat de Sant Cugat de la delegació feta en el document anterior als bisbes de Tortosa i Elna, pàg. 317.
- 1166** El convent de Sant Llorenç acut a Alexandre III planyent-se de les malifetes i dels greuges que rep del bàndol de l'electe de l'abat de Sant Cugat, pàgs. 317-18.
- 1367** Alexandre III mana a l'arquebisbe de Tarragona Huc de Cervelló i al bisbe de Vic Pere de Redorta que castiguin els injustos damnificadors del monestir de Sant Llorenç obligant-los a reparar els danys i perjudicis, pàg. 318.
- 1167** Alexandre III comissiona el bisbe d'Elna Artal i l'abat de Santa Maria d'Arles Ramon per a resoldre el plet entre ambdós citats monestirs, pàg. 319.
Alexandre III comunica al bisbe de Barcelona la delegació feta en el document anterior al bisbe d'Elna i a l'abat d'Arles, pàg. 320.
- 1168** Artal, bisbe d'Elna, i Ramon, abat d'Arles, informen Alexandre III de com la concòrdia pactada a Sant Celoni [14 març 1168] entre els representants dels monestirs de Sant Llorenç i de Sant Cugat no ha estat observada, restant el plet sense resoldre, pàgs. 320-21.
Ape·llació dels monjos del cenobi de Sant Llorenç a Alexandre III per tal que els lliuri de tot lligam de dependència del de Sant Cugat, pàgines 321-22.
- 1210** Pere, prior de Santa Eulàlia del Camp de Barcelona, confirma la compra que feren Berenguer de Canet i el sabater Egidi d'un honor per a construir-hi un hospital de pobres, pàgs. 299-300.
- 1213** Avenença entre Berenguer de Canet i Egidi sobre la construcció de l'hospital, pàgs. 300-301.
- 1221** Donació que féu Berenguer de Canet al Monestir de Santa Eulàlia del Camp d'un Hospital i de la Capella de Sant Salvador per ell edificats, pàgs. 301-305.
- 1237** Berenguera de Rubí, hereva de Berenguer de Canet, autoritza que el servei religiós de la capella de Sant Salvador pugui ésser fet per un capellà secular, pàg. 305.

- 1242** Ponç, prior de Santa Eulàlia, reconeix unes compres fetes per Adeodat de Colomer amb els diners deixats per Berenguer de Canet, pàg. 306.
- 1286** El rei Alfons II es fa càrrec dels deutes de Ferran, abat de Montearagón. Entre els seus acreedors apareix Mestre Arnau de Vilanova, pàgina 87.
- 1293** El rei Jaume II sol·licita la presència d'A. de V., pàg. 88.
Notícia del compte d'A. de V. sobre la gabella de sal de Burriana, pàgina 88.
- 1297** Jaume II nomena A. de V. metge de la seva muller Blanca, pàg. 89.
Jaume II renya a Berenguer de Mas per no haver pagat encara els 1.000 sous que devia a A. de V., el qual sortia de viatge fora de Catalunya, pàgs. 89-90.
Nomenament de procuradors a tremetre a Felip IV de França per a tractar el matrimoni entre l'infant Jaume i la filla d'aquest monarca, pàgines 402-403.
Jaume II dona compte a Carles de Nàpols del nomenament de procuradors per a tractar del matrimoni de l'infant Jaume amb la filla del rei de França Felip IV, pàg. 403.
- 1298** Plet ocasionat per la construcció d'una finca d'A. de V. a la ciutat de València i ordre del rei de solucionar-lo, pàg. 91.
- 1299** Jaume II a Felip el Bell, de França: li recomana l'afer de l'infant Ferran de Castella i li anuncia el nomenament dels seus delegats per a l'examen del plet d'Aran, pàg. 92.
Nomenament dels vocals reials, els quals, junt amb els nomenats pel rei de França, han d'examinar sobre el terreny les reclamacions de què és portador Mestre A. de V. de part de Jaume II, pàg. 93.
- 1300** Ordre reial de pagament de 544 sous barcelonins a A. de V., pàg. 94.
Sobre el plet entre A. de V. i Berenguer Mercer, pàgs. 94-95.
Sobre el mateix afer, pàgs. 95-96.
Sobre el mateix afer, pàgs. 96-97.
Encara sobre el plet de les aigües pluvials entre A. de V. i veïns de la finca seva en construcció a la ciutat de València, pàgs. 98-99.
- 1301** El rei, davant la malaltia de la reina, demana la presència de Mestre A. de V., pàg. 99.
- 1302** Agreujant-se la reina Blanca, Jaume II insisteix novament que vingui A. de V., pàgs. 100-101.
A demanda d'A. de V., el rei afranqueix Pere Jutge, apotecari de Barcelona, d'exèrcit i cavalcada, pàgs. 101-102.
Ordre que es pagui a R. Colrat el que li deu el rei, del sobrant dels rèdits de la sal de Burriana, un cop satisfets els 3.000 sous a Mestre A. de V., pàgs. 103-104.
- 1303** A. de V. bestreu 1.000 sous anuals que li pertoquen de Burriana a R. Colrat i el rei promet restituir-los a Mestre Arnau, pàg. 104.
A prec d'A. de V., Jaume II assigna 6 sous diaris a Bernat d'Agramunt i, en cas de defunció, als seus fills, durant sis anys, pàg. 105.
El batlle de Barà reté uns llibres d'A. de V., que duïa una barca, la qual naufragà en aquella platja; el rei ordena al veguer de Vilafranca que el castigui, pàgs. 105-106.
Credencial a favor d'Arnau de Vilanova, pàg. 106.
Reconeix el rei que el seu cambrer A. Messeguer ha satisfet 400 sous barc. a A. de V. sense àpoca, pàg. 107.
- 1305** El rei paga vestits al clergue escuder de mestre Arnau, pàg. 107.
Ordre reial de pagar a Andreu Ferrandis, familiar d'A. de V., 190

sous per comprar un rossi, en comptes del que perdé l'any anterior a Saragossa, en venir a veure el rei de part de Mestre Arnau, pàg. 108.

El rei faculta A. de V. per a vendre per quatre anys el violari de la gabeña de la sal de Burriana, pàg. 110.

El rei aprova tots els comptes de la sal de Burriana, pàg. 109.

- 1308** Credencial a favor de Pere de Montmeló, familiar d'A. de V., pàgina 111.

El rei renova l'ordre de pagar a Andreu Ferrandis els 190 sous que li atorgà, pàgs. 111-112.

- 1309** Havent-se venut A. de V. el violari atorgat sobre la sal de Burriana, el rei confirma la donació de 400 sous anuals feta per la seva muller a Jaume de Pla, pàgs. 112-113.

Ordre de la reina Blanca al seu tresorer de pagar 400 sous a Jaume de Pla, del violari d'A. de V. atorgat sobre la gabeña de la sal de Burriana, pàg. 113.

Jaume II faculta A. de V. que per un altre any pugui vendre la gabeña de la sal i percebre'n del comprador la quantitat assignada, pàgina 114.

La Reina Blanca mana donar a Guillem Jordà 200 sous a compte dels 1.000 que li assignà per al matrimoni d'una germana seva, i dels quals, 800 sous li foren bestrets per . de V., pàg. 115.

Jaume II dona instruccions a A. de V. sobre l'afer d'Almeria, pàgines 115-116.

- 1310** Jaume II demana a Climent V que li certifiqui del que digué A. de V. en la seva presència, pertocant a l'ortodòxia reial, pàgs. 117-118.

Frederic de Sicília felicita el seu germà Jaume II per la victòria assolida a Almeria i li anuncia la partença de Mestre A. de V. cap a dita ciutat, pàg. 119.

Robert de Nàpols a Blanca, reina d'Aragó i germana seva, sobre l'ambaixada de Jaume des Pla i A. de V., pàg. 120.

El rei acusa rebut a R. Conesa d'unes butlles trameses a ell per A. de V. i retransmeses a Jaume II per Bernat Vidal, pàg. 121.

Jaume II assabenta el Card. Berenguer que ha tramès una justificació seva al Papa de les imputacions que li féu A. de V. i prega que insti perquè es llegeixi l'esmentada lletra en públic Consistori, pàg. 122.

- 1311** L'infant Jaume assigna la seva sepultura a Santes Creus, pàg. 404.

- 1312** Lletra a G. Esquerrer en què Jaume II al·ludeix les negociacions iniciades per A. de V., ja mort, entre Robert de Nàpols i Frederic de Sicília, pàg. 123.

Ordena el rei als marmessors testamentaris d'A. de V. que retinguin dels seus béns la quantitat equivalent a la que reclama Maria, monja dominica, filla del famós metge, com a legítima atorgada pel seu pare a favor del monestir, pàg. 124.

- 1314** Nomenament del jutge en el plet entre el monestir de dominiques de València i els marmessors testamentaris d'A. de V., pàg. 125.

- 1316** Jaume II recomana al bisbe de València el plet entre les Dominiques i R. Conesa, pàgs. 125-26.

- 1319** Prometença de matrimoni solemne amb Elionor de Castella feta per l'infant Jaume, pàg. 405.

Acta del casament de l'infant Jaume amb Elionor de Castella, pàgines 405-7.

Instruccions per a la missatgeria de Ramon d'Avinyó, pavorde de Tarragona, a la reina de Castella i altres, pàgs. 408-11.

- 1322** Ordre al batlle de Requena que ajudi a la captura de Sor Maria de Vilanova, pàg. 126.
- 1342** Don Pedro, conde de Ribagorza, recomienda a su tesorero Guillermo de Pineda, pàgs. 355-56.
- 1343** Pide dispensa a favor de Fr. Berenguer de Queralt, O. F. M., para que pueda ser Provincial de su Orden, pàgs. 356-57.
Implora del papa algunas gracias espirituales para sí y pide facultad para aplicar cierta cantidad de dinero a la fundación de un convento de Frailes Menores en Gandía y de un hospital en Coll de Balaguer, pàgs. 357-58.
- 1359** Manament de Pere III, a Bonanat des Coll, conservador de les Drassanes, per tal que lliuri antenes, rems, ternals, etc., per a l'obra del palau reial de Barcelona, pàgs. 389-90.
- 1368** El batlle general de Catalunya comunica al batlle de Tordera que deixi tallar pals de vern als mestres de tallar fusta tramesos pels consellers de Barcelona, pàg. 386.
Ordre als oficials reials, donada pel batlle general de Catalunya, per tal que sempre que siguin requerits pels mestres de tallar fusta proporcionin les bèsties necessàries per a transportar pals fins a la mar, pàgs. 386-87.
Pere III ordena a Pere ça Costa, batlle general de Catalunya i conservador de les Drassanes de Barcelona, que faci desfer una galera vella, per a aplicar la fusta a obres del palau de la reina, pàg. 390.
Paga Mestre Aloi, pel transport d'unes imatges de pedra de Girona a Sant Feliu i d'allí a Barcelona, pàg. 382.
- 1375** Ordre de Pere III al capità Joan de Ulzinelles per tal que prossegueixi en la construcció dels murs i valls de Tarragona, menyspreant els que s'oposen a l'enderroc d'albergs, pàg. 384.
- 1381** Lletra del rei a Pere Terré, alegrant-se del proper acabament de l'obra de la Drassana barcelonina, en la qual dóna instruccions per a la continuació de la mateixa obra, pàgs. 387-88.
Pere III ordena a Berenguer de Relat que l'informi si per a l'obra del palau menor fou enderrocats l'alberg de Blasco Pérez de Biesa i en aquest cas que se l'indemnitzi, pàg. 392.
Lletra de creença del rei Pere a favor del seu conseller i uixer d'armes Guillem Pinyol, adreçada als prohoms de Tortosa, amb motiu de les obres dels murs i de la Drassana de la dita ciutat, pàg. 385.
Pere II mana a Jaume Landrich, obrer del palau menor de Barcelona, que faci pavimentar la cambra gran nova del dit palau amb rajoles de València, dels colors que indica en un paper, pàg. 381.
El rei Pere mana al pavorde de Tarragona que, d'acord amb els cònsols, faci reconstruir les privades de l'alberg de l'abadia de Poblet de la dita ciutat, que foren enderrocades amb motiu de les fortificacions fetes en ocasió de les guerres, pàgs. 384-85.
El rei Pere demana a Berenguer Marquès i a Llop de Sos les mides de les bigues de fusta necessàries per a la construcció de la tribuna del castell reial de Lleida, pàgs. 382-83.
Manament del rei Pere a Jaume Landrich, per tal que faci fer la xemeneia de la sala major del palau de Barcelona, aprofitant l'ocasió de pavimentar-la, pàgs. 381-82.
- 1382** Manament del rei, a Pere Terré, per tal que es faci una plaça al mig de la Drassana de Barcelona, on puguin obrar-se les galeres, pàgines 388-89.

Manament del rei Pere a Joan de Samangos per tal que no retardi la tramesa de fusta per a la construcció de la tribuna de la capella reial del castell de Lleida, pàg. 383.

- 1383** El rei Pere mana a Jaume Landrich, mestre racional, que faci emparar els llessamins del verger del seu palau de Barcelona amb fusta d'una galera reial vella de la Drassana de dita ciutat, pàgs. 392-93.
- 1384** Manament del rei Pere al batlle general de Catalunya, per tal que faci informació pel trencament de l'aigua de la font del palau reial de Barcelona, produït per l'enderroc de la Seu vella, pàg. 391.
- 1391** Joan I demana al papa d'Avinyó Climent VII que no traslladi l'arquebisbe de Saragossa García Fernandez d'Heredia, pàgs. 423-25.
- 1398** El rei Martí escriu al capità i jurats d'Avinyó que no molestin el papa ni els seus súbdits, pàg. 342.
- 1399** El rei d'Aragó escriu als seus oficials que ajudin Pere Sin a cobrar el que li manca del servei que féu al papa, pàg. 343.
- Martí l'Humà demana a Francesc Climent que pagui a Ramon de Abella l'estipendi del seu servei en l'armada, pàg. 344.
- 1400-2** Anotacions del col·lector de la cambra apostòlica sobre pagues fetes pels serveis prestats a Benet XIII durant el setge d'Avinyó, pàgs. 345-49.
- 1402** El col·lector dóna a Jaume Soler i a Arnau de Romaní 165 lliures pel servei prestat al papa en l'armada, pàgs. 349-50.
- 1403** El rei Martí encarrega que els dos mil florins, concedits pel Papa per la galera que li prestà, es cobrin proporcionalment dels beneficis que els estrangers posseeixen a Aragó, pàgs. 350-51.
- 1404** Permis d'arrendar per tres anys els fruits dels castells de Montmassell, Vilarrodona i Abrafim concedit al bisbe de Barcelona, pàgs. 351-52.
- 1410** Lletra del rei Martí a Pere Torrelles, pàgs. 323-26.
- 1412** Fernando I a Bernat Metge mandándole entregue a Diego García todos los documentos y registros referentes a Sicilia, o tocantes a la Corona, que estén en sus manos, pàgs. 415-16.
- 1414** Fernando I a Pere des Colls, notario de la ciudad de Barcelona, poseedor de las cartas y escrituras que fueron de B. M., quondam, mandándole entregue cierto documento referent a Sicilia, pàg. 417.
- 1416** Fernando I a Bernardo des Coll que poseía las escrituras de B. M., pidiéndole cierto privilegio referente a Bellesguart, pàg. 417.
- Fernando I a Bernardo des Coll repitiéndole lo ordenado en el documento anterior, pàgs. 417-18.
- 1432** Carta circular del obispo de Valencia D. Alfonso de Borja sobre el asunto de los fraticelos, pàgs. 29-32.
- Otra carta circular del mismo obispo y sobre el mismo asunto, pàgines 33-35.
- 1477** Fundació del Monestir Observant de Santa Maria de Jesús de Lleida, oposició de la Clerecia i donació concordada de l'església i terres de Sant Salvador que fa la Confraria d'aquest nom per construir-hi allí tocant l'ahudit Cenobi, pàgs. 196-202.
- 1465** Capítols atorgats als mallorquins per Pere, conestable de Portugal, "rei intrús" de Catalunya, pàgs. 209-217.
- 1493** Extracto del proceso original contra Juana Desfar judaizante relaxada por la inquisición el año 1493 en Valencia, pàgs. 47-61.
- 1522** Lletra dels consellers de Barcelona a Adrià VI: Per què no han respost a les dues lletres pontificies ja rebudes. La baronia de Flix donarà pas franc als bagatges d'Adrià. Els cardenals tramesos pel concili seran ben albergats. No han rebut la petició d'Adrià sobre les provisions i

l'estat sanitari de la ciutat. La provisió de forment és assegurada; excel·lent l'estat de salut dels habitants. Trameten còpia de la felicitació que no arribà a mans del papa electe, pàgs. 237-39.

Els consellers acorden proposar al consell de cent jurats el préstec d'una nau que demanava Adrià VI, pàgs. 239-240.

La imminent vinguda del papa a Barcelona activa les precaucions dels consellers per a evitar el contagi a la ciutat, pàgs. 240-41.

Els consellers acusen rebut de tres lletres pontificies. Posen a disposició del papa electe la nau demanada. Creuen que els afers de Mallorca no s'arranjaran sense l'adjutori d'Adrià VI i de Carles V, pàgines 242-43.

El consell cent jurats acorda prestar al papa la nau demanada, obtinguda garantia de restitució, pàgs. 241-42.

Els consellers escriuen al papa i li trameten acta notarial de l'estat sanitari de Barcelona, segons testimoni jurat dels metges i cirurgians de la ciutat, pàgs. 243-44.

El consell de cent resol no trametre ambaixada al papa electe, puix que hom diu que vindrà a Barcelona on veurà l'emperador, pàgs. 245-46.

Els consellers accepten la garantia oferta per Berenguer Doms, en nom d'Adrià VI, sobre la restitució de la nau que li és lliurada en préstec, pàg. 245.

Els consellers proposen novament si cal trametre ambaixada al papa electe, puix que no ve a Barcelona, com hom creia, pàg. 246.

Els consellers proposen preparar la rebuda d'Adrià VI, que, segons uns, desembarcarà a Barcelona, segons altres, no, pàg. 247.

El consell de cent acorda en principi els preparatius per a la rebuda del nou Papa; n'encomana l'execució als consellers, pàgs. 247-48.

El consell de cent urgeix la rebuda d'Adrià VI, que, en cas de visitar Barcelona, desembarcarà al cap de vint-i-quatre o quaranta-vuit hores, pàg. 248.

Els consellers fan efectives les despeses motivades per la vinguda d'Adrià d'Utrecht a Barcelona, pàg. 249.

1590 Asiento de lo que está tratado entre el Rey nuestro Señor [Felipe II] y el Duque de Villahermosa sobre la renunciación que ha de hazer en favor de su Magestad y la recompensa que se le da por el Condado de Ribagorça, pàgs. 363-67.

Carta de Felipe II a su embajador cerca de la Santa Sede sobre el asunto del condado de Ribagorza, pàgs. 362-63.

1591 Real cédula de Felipe II al duque de Sessa sobre el mismo asunto, pàgina 367.

TEXTOS INÈDITS

Oració, prosa rítmica i seqüència d'uns fulls del segle XII, inclosos en un missal de l'arxiu capitular de la Seu de Tarragona, pàgs. 275-76.

Text de redacció llatina de l'almanac perpetu (1306-1307) del ms. 17961 de la Bibl. Nacional, pàgs. 285-289.

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

Vol. XI, any 1935

ÍNDIX GENERAL

Fasc. 1-2

MISCEL·LÀNIA FINKE D'HISTÒRIA I CULTURA CATALANA
(vegeu el sumari detallat a pàgs. 7-8)

Pàgs.

1-432

Fasc. 3

BIBLIOGRAFIA HISPÀNICA DE CIÈNCIES HISTÒRICO-
ECLESIASTIQUES. Bibliografia de 1934 . . . . .
(vegeu el sumari detallat a pàg. 436)

433-584

RECENSIONS:

P. Ruperto M.ª de Manresa. *El Libro de los Salmos. Eclesiastés* (P. Pous). — Avinyó, Joan. *Les obres autèntiques del beat Ramon Llull* (M. Batllori). — Pirri, Pietro. *Carteggi del P. Luigi Taparelli D'Azeglio, della Compagnia di Gesù* (M. Batllori). — Calcaterra, Carles. "*Il nostro imminente risorgimento*" (M. Batllori). — G. Schreiber. *Wallfahrt und Volkstum in Geschichte und Leben* (P. Batlle). — A. Thomas. *Die Darstellung Christi in der Kelter* (P. Batlle). — *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*, 5 Band. — Joaquín Iriarte. *Kartesischer oder Sanchezischer Zweifel?* (R. Roquer). — J. Serra-Vilaró. *Fructuós, Auguri i Eulogi, màrtirs sants de Tarragona* (J. Vives). — Franz Joseph Dölger. *Antike und Christentum* (J. V.). — Alfons M. Schneider. *Die Brotvermehrungskirche von ettábga am Genesarethsee und ihre Mosaiken* (J. V.). — P. Bernardin Menthon. *Une terre de légendes* (J. V.). — Lewis Hanke. *The first experiments in America* (J. V.). — Fulgentius Hirschenauer. *Die Stellung des heiligen Thomas von Aquin im Mendikantentum an der Universität Paris* (R. Roquer). — Albert Mitterer. *Das Ringen der alten Stoff-Form-Metaphisik mit der heutigen Stoff-Physik* (R. Roquer). — Benoit Levaud. *Le Monde moderne et le Mariage chrétien* (G. Canal de la Rosa). — *Volk und Volkstum* (J. V.) . . . . .

585-607

LLIBRES REBUTS . . . . .

608